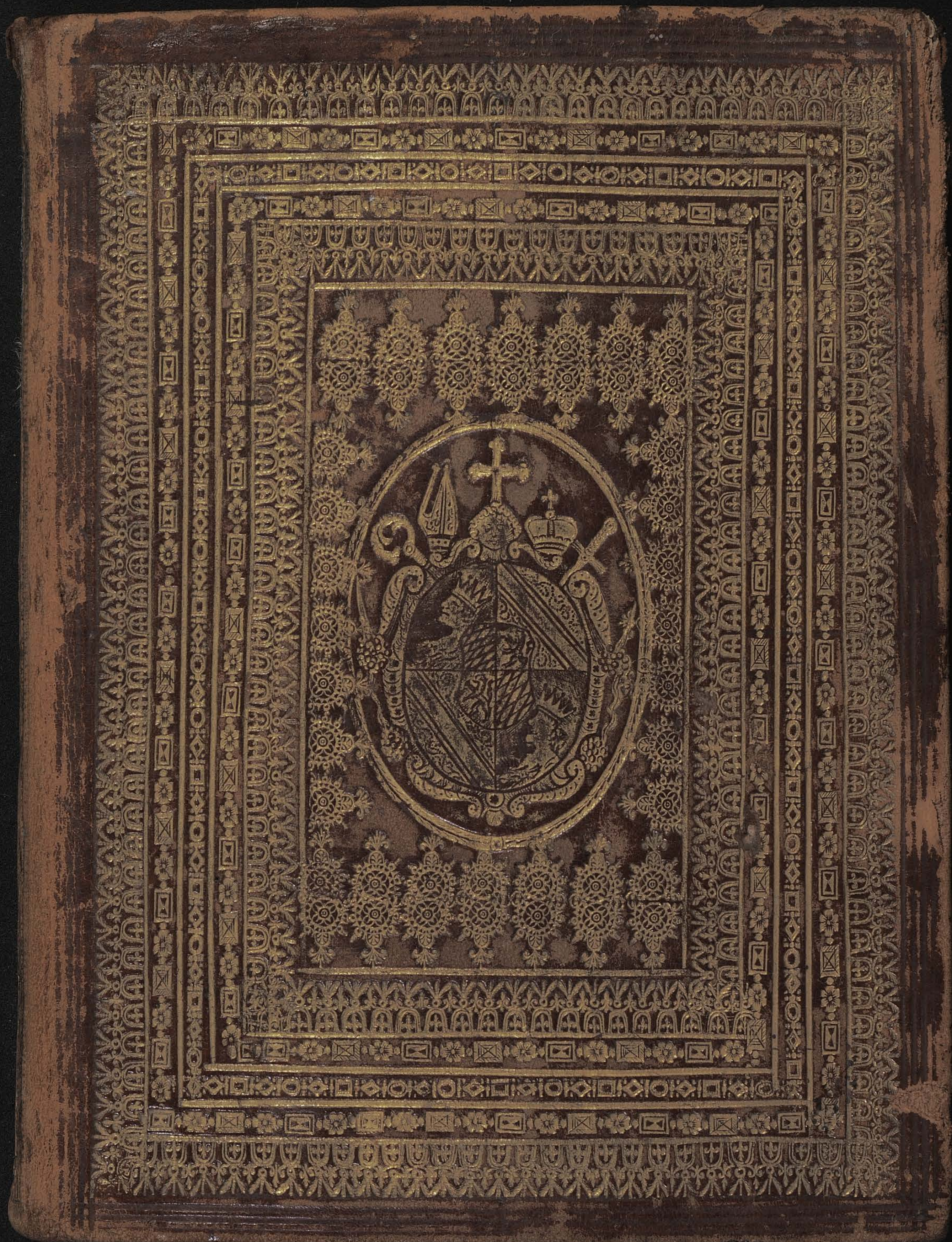
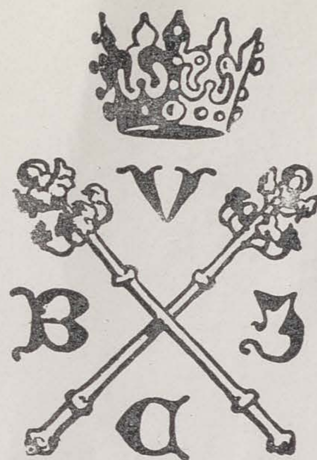
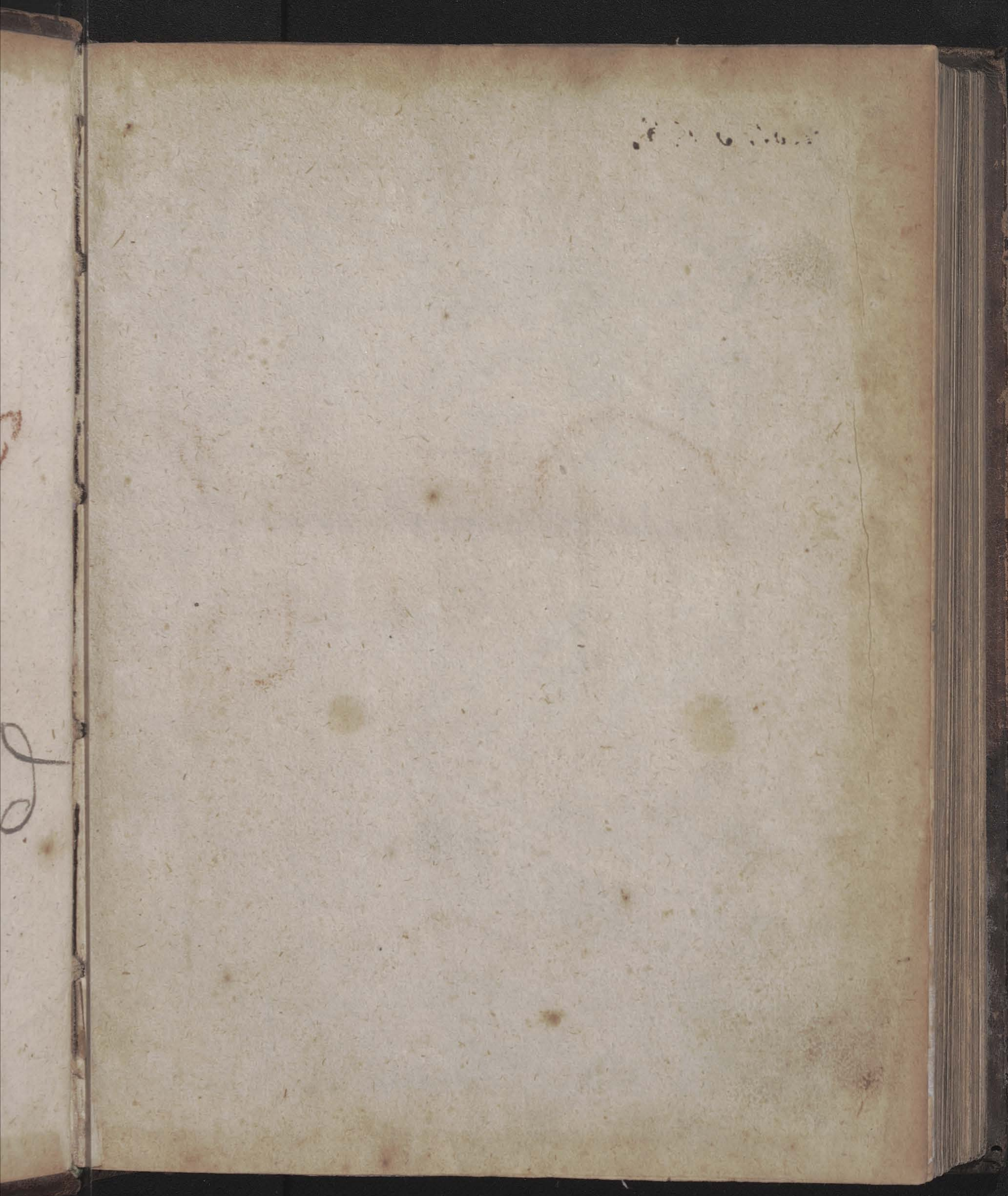

V
B
J
C

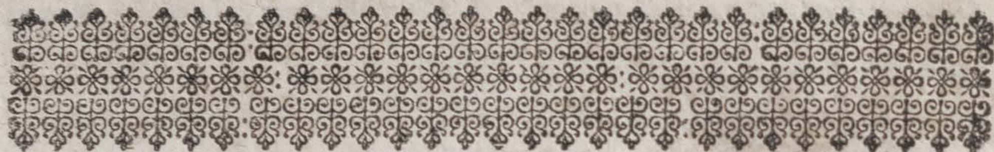
darował
Edward Kleszczyński
1858.

ALTERA AB HIS
ARMIS CLADES
HABET ALTERA REGN
J C Sartorius sculpn.
A°. 1675.

GULIELMI DONDINI
BONONIENSIS
E Societate Jesu

HISTORIA
DE
REBUS
IN
GALLIA GESTIS
AB
ALEXANDRO
FARNESIO
PARMÆ ET PLACENTIÆ
DUCE III.
SUPREMO BELGII PRÆFECTO.

SERENISSIMO PRINCIPI

RANUTIO II. FARNESIO

PARMÆ ET PLACENTIÆ

Duci Sexto

GULIELMUS DONDINUS

Societatis Jesu Fel.

BREVEM, at potißimam partem historiæ de rebus gestis à Proavo Tuo ALEXANDRO, mihi à Tua Celsitudine demandatam, ad finem utcumq; perductam, oculis Tuis reddo, Serenißime Dux. Tribus in libris, annos totidem sum executus postremos illius vitæ semper laudatæ, sed propè exitum laudatißimæ. Nam, principibus Galliæ urbibus ab hæresis tyrannide vindicatis, in conspectu mirantis, & plaudentis Europæ, usq; adeò Farnesiam famam in omnis ævi memoriam extendit, ut videatur Gallico bello non triennium impendisse, sed seculum, laborante Historici stylo, sub magnitudine rerum, quas animo majore confecit; quamvis teneretur valetudine sæpiùs infirma, perq; labores, & ærumnas bellicas extenuata. Verùm ille Dux magnus, quemadmodum hostium conatibus ad ipsorum perniciem abuti consueverat, & oblata casu fle-

ctere ad consilium ita morbos, & vulnera, damna corporis, non secùs atq; adversa rerum, & sociorum infida, fortunæ detrimenta, in incrementa animi, virtutes nempe vertebat, pro auctibus periculorum, augescente gloria. Unde factum, ut humanis omnibus, divinisq; ornamentis ALEXANDRUM excultum, recens ætas priscis Camillis ac Scipionibus anteferat, tanquam absolutum Imperatoriæ laudis exemplum, à Scriptoribus narratione facinorum, à Nepotibus, inprimisq; à Celsitudine Tua Serenissima, imitatione celebratum, celebrandumq; ubi occasio, aut necessitas tulerit. Quamobrem, si quos operi præfixa majestas Farnesiani nominis, ad hæc legenda invitaverit, non dubito quin ii, ab imagine ALEXANDRI nostris in paginis adumbrata, traducturi sint animum ad aliam nobiliorem, expressam in moribus Tuis; in studio videlicet religionis, & æquitatis: quo accuratè suum Numini cultum in templis, sua jura populis reddis in foro; in magnitudine consilii, solertiæq;, per quam urente proximas regiones bello, urbes, agrosq; ditionis Tuæ præstitisti à belli calamitatibus immunes: in paterna erga subjectos populos charitate, quorum ut amplificares fortunas, ærarium imminuere maluisti; Constantium scilicet Magni Constantini patrem æmulatus, qui thesaurum Principis esse censebat opulentiam populorum: in hæreditaria demùm benevolentia, & liberalitate in Ordinem nostrum, quem vix ortum Paulus III. Farnesius Pontifex Romæ benigniter excepit, mox Apostolica auctoritate firmatum, amplissimis privilegiis ornavit, Alexander, & Odoardus Cardinales, alter templo, domo alter in celebri Alteriorum foro, magnifi-

gnificentiſsimè inſtruxit: Octavius Dux in Parmæ urbem, Alexander in Belgii provincias induxit, ſocietatis collegia vocare ſolitus urbium propugnacula, Ranutius Primus Parmenſem Academiam ſplendidè dotatam noſtrorum hominum curæ mandavit, Tua deniq; Sereniſsima Celſitudo, non ſolùm ſuperiorum Principum beneficia renovat, dum tuetur, verùm etiam quotidianis accumulat ſignificationibus æſtimationis, & amoris. Dum enim numeroſam, ex primaria Europæ nobilitate juventutem, decus futuram, & firmamentum urbium clariſsimarum, quin ipſum unum inſtar omnium, Regnatricis familiæ ſpem, Principem filium inſtitutioni noſtræ formandos tradis, oſtendis profectò, non exiguo apud Te pretio, & gratia nos eſſe, queis cariora committis. Communibus tot beneficiis, illud ſingulare mihi adjunxeris, ut hiſtoriæ in lucem prodeunti, à Sereniſsimæ Tuæ Celſitudinis patrocinio præſidium accedat, & ornamentum.

JOANNES PAULUS OLIVA
Præpositus Generalis Societatis Jesu.

CUm Opus, cui titulus est *Historia de rebus in Gallia gestis ab Alexandro Farnesio Parmæ & Placentiæ Duce*, à P. Gulielmo Dondino Societatis nostræ conscriptum, tres ejusdem Societatis Sacerdotes, quibus id commisimus, recognoverint, & in lucem edi posse probaverint, facultatem concedimus, ut typis mandetur, si iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romæ 11. Martii 1671.

Joannes Paulus Oliva.

Loco † Sigilli.

REs ab Alexandro Farnesio in Gallia gestas à P. Gulielmo Dondino descriptas jussu Reverendissimi P. S. Apostolici Palatii Magistri diligenter legi; nilq; in his reperi, quod vel ad Catholicæ fidei, vel ad morum perniciem trahi possit; quinimò Christiana prudentia, & operosa styli majestate parem tam pio, ac forti Imperatori scriptorem ubiq; præferunt. Quare Historiam & rerum magnitudine, & præstantia Authoris peræq; nobilem luce, & æternitate dignissimam censeo, 2. Aprilis 1671.

Antonius de Malagonellis.

Imprimatur.

Si videbitur Rev. P. Mag. Sac. Pal. Apost.

I. de Angelis Archiepisc. Vrbin. Vicesg.

Imprimatur.

Fr. Raimundus Capisucchius Ordinis Prædicatorum Sacri Palatii Apostolici Magister.

DE REBUS IN GALLIA GESTIS AB ALEXANDRO FARNESIO

LIBER PRIMUS.

Uod in natura, & arte contingere solet, ut opus absolvat, & perficiat manus extrema, hoc in ALEXANDRI Parmensium Ducis vitam virtus contulit, & fortuna. Nam geminæ in Galliam expeditiones, quæ suprema illi mortalium operum fuere, eò longiore intervallo reliqua egregia facinora præcedunt, quò graviores difficultates hominum, locorum, ac temporum singulari animi pręstantiâ superavit. Sive spectetur, in qua bellatum est, arena martis Gallia, uti magnitudine regionum Belgio amplior, ita viris, armisq; longè opulentior; sive hostium Ductor Galliæ & Navarræ Rex, à pueritia in ludo belli exercitatus Henricus, cui nisi Romana Religio tunc deesset, omnes Re-

Gallicæ expeditionis difficultas, atque præstantia.

giæ,atq; Imperatoriæ,artes superfuerant; seu quorum in solo, pro quibus, & contra quos decertabatur, Galliæ populi, partim hostes manifesti, amici partim ambigui; qui odium, & perfidiam in auxiliatores externos, charitatem patriæ, fidem in suos interpretarentur; seu denique, quâ nulla sanctior, nulla eâ tempestate impeditior, fidei Catholicæ causa; pro qua dimicantem potiri morte, nedum victoriâ, gloriosum Alexandro fuerat. Quamobrem, etiamsi quot expugnatas arces, tot Parmensis trophea Belgium non ostentaret, neq; Mosa Trajecti, & Antuerpiæ Scaldis, inter victoriarum monumenta tumidiùs fluerent; quamvis præliarem Farnesii spiritum non exhorruisset mare Slusâ edomitâ, & Hollandiâ, Zelandiâque terrore armorum afflatis, post receptas complures avunculo Regi, de septemdecim Belgii provinciis, unus Gallorum Sequana Farnesii nomen memorandum sæculis dare potuit. Rex illic bellicosus cum quadraginta millibus bellatorum, ab arctissima obsidione detractus, in conspectu frustra obsistentis Laniacum oppugnatum, & expugnatum, Lutetia faucibus ultimæ necessitatis exempta, deinde securus inter assultantes hostes reditus, immo & infestus. Rursus incurrenti ferociter ad Aumaliam Henrico Regi captivitas penè, aut cædes oblata, soluta Rhotomagi bis obsidio, dissimulatum in Calidobechi expugnatione vulnus, & ad

Summa rerum ab Alexandro gestarum in Gallia.

Lagni.

Aumale

Roüen.

Caudebec.

& ad extremum hostium copiis, annonæ inopiâ circumvento, munitus castellis, præsidiisq; ab angustiis receptus, certaminibus, & victoriis par.

Sed quoniam bellum, quod narrandum suscepi, pro Gallis contra Gallos, in ipsa Gallia bellatum est, Hispani quidem Regis armis, à Summo Belgii Præfecto, sed eodem Sancti Gallorum Fœderis Imperatore; consentaneum duco, priusquam ejus eventus evolvo, qualis tunc status Galliæ, studia, factiones, quæ Sancti Fœderis causæ, initia, progressiones commemorare.

Potentissimum Galliæ Regnum mille ducentorum annorum virtute, ac fortunâ firmatum, quo tempore Alexander ad ferendam opem contendit, lacerum civilibus bellis pristinæ redintegrationem salutis optare magis poterat, quàm sperare. Lutheriana primùm, dein Calviniana lues populos corripuerant; geminæ furiæ invidia, & ambitio nobilitatem invaserant, Regibus, qui capitis instar ægra membra tueri, ac regere debuissent, aut ætate, ingenioq; imbecillis, aut ævi nimium brevis, & caduci; quamobrem consilia fortia, quibus Galliæ tempora indigebant, aut suscipere non auderent, aut absolvere suscepta & inchoata non possent. Qualis igitur animantis est vita, si quando vis morbi nobiles æquè, ignobilesq; partes, ipsam deniq; membrorum arcem occupavit, in eum adducta locum Galliæ salus putabatur.

Status Galliæ, factiones, & studia, cum Alexander illuc advenit.

 batur.

batur. Neq; ſolùm originem malo, ſed pertinaciam quoq;, in tanta gentis mobilitate raram Hæreſis præbuit. Quæ initio modica, & contempta, ut ferme principia ingentium malorum, mox velut hecticæ febris malignitas in exortu cognitu difficilis, curatu facilis, in progreſſu quàm facilè deprehenditur, tam difficulter exigitur, ita poſtquam matura lues in ſeditiones, & cædes erupit, eò jam proceſſerat, ut neq; Hæreſum mala Reges, neq; curationem populi ferrent. Franciſci Primi, dein Henrici Secundi, Regum authoritate utcumque repreſſa, poſt acerbam alterius mortem per malorum iliadas inundavit. Quando in celeberrimo Galliarum theatro, ad quod occaſione Regalium nuptiarum omnis Europa confluxerat, ſpectaculo circumſedentibus Reginis, Regiisq; liberis cum externa, & Gallica nobilitate, in haſtarum ludicro peremptus Henricus, altiſſima Europæ in ſcena, tragicum verè ludum fecit Regiam felicitatem. Quin potiùs illa tragœdia proludium fuit longioris alterius, per exercituum ſtrages, excidia urbium, Ducum neces, & Regum, quadraginta annorum ſpatio celebrandæ. Cùm enim Henrico Franciſcus filius ætate debilis, ac valetudine ſucceſſiſſet, Regii ſangvinis Proceres, Antonius Borbonius Navarræ Rex, & Ludovicus frater Condæi Princeps, qui Regni adminiſtrationem in Cardinali Lotharingo, & Duce Franciſco Guiſio

Henrici ſecundi fortuita mors in certamine ludicro.

Hæreſeos exortus & proceſſus in Gallia.

Galliæ calamitates, & diſſenſiones Procerum ſub Franciſci ſecundi pueritia.

Guisio fratribus ab Henrico collocatam, ægrè quidem, sed tamen tulerant; eandem â filio Rege in iisdem quasi hæreditatem continuari, quam ipsi ut Regiæ familiæ patrimonium affectabant, pati non poterant. Primæ intra querelas iræ. Queis cùm aures Regiæ à Guisiis obstructæ non paterent, tubarum ac timpanorum sonitu aperiendas putaverunt. Itum in partes, & Aulæ dissidia tractata castris, quibus Borbonii Principes, inclytus D. Ludovici sangvis, Hæreticis Duces se præbentes, causam non malam malis artibus perdiderunt. Cùm enim suas vires conatibus impares animadverterent, propositum à Gaspare Colinio Gallici maris Præfecto, Hugonotorum patrocinium, & sectam amplexi sunt. Sic in causæ popularis procuratione suam agebant, belliq; in Regem procella, non ambitione Principum, sed vulgi de Religione dissidiis conflata jactabatur. Ita Religio per eos ad usum translata, consilio non solùm impio, sed (quod eventus docuit) universæ Galliæ, & auctoribus maximè, qui omnes ferro interierunt, exitiabili. Nam qui cœlesti vivendi magistræ Religioni, nefaria hominum commenta prætulerant, ut opibus, aut honoribus perituris augerentur, & illa æterna amittere, neq; hæc caduca consequi meruerunt. Jam verò populis opportunè contumaciam, perfidiam, Divini, humaniq; juris contemptum, suas virtutes Hæresis in-

Borbonii Principes Hugonotorum fautores Religionem ambitioni prætexũt.

Coligny

Cater.

spiraverat; Principibus abusuris, ad vindicandam libertatem animorum, ut ipsi loquebantur, ut politici, ad Regnum occupandum. Nam, Imperium se concupiscere, nemo est ore tam duro qui fateatur, vix ullus tam verecundo, qui non accipiat. Geminæ igitur factiones ortæ, Catholica, eademq; Regia Guisiis, Hæretica Borboniis Ducibus armatæ. Sed hanc recentem, ut minus validam in Regno pietatis ab antiquo celebratæ, claritudo capitum, & errorum sociæ, pars magna Germaniæ, Britannia tota sublevabant. Verùm causâ Numinis, & Regis militum animos attollente, congeminatis cladibus; afflicta Hæresis prope occasum jam erat, nisi crescente per belli prospera Guisiorum potentiâ, sua Reges formidare præsidia cæpissent, juxta videlicet periculosam seu cladem, seu victoriam ducere; ne victi ab hostibus opprimerentur, victores à suis. Tam iniqua Regum illorum conditio fuit, ut Scyllam inter, & Charybdim, inter divisas Galliæ suæ partes fluctuarent; quarum altera Regnum auferre moliebatur, altera Regnum, & Cœlum. Cum his, ut apertis cum hostibus, armis in acie, cum illis, ut occultis in Aula, consiliis, & arte certabatur; eò graviore periculo, quò interiore, cùm specie medicinæ virus in venis grassaretur. Quod si judicia de rebus tantis post eventum ferenda; perinde peccasse videntur Reges, Regumq; Consiliarii, qui nullâ, quam

Gallia distracta in geminas factiones Guisiorũ, qui Catholicos propugnabãt, & Borboniorum, qui Hæreticos.

Guisiorum potentia suspecta Regibus.

Damna orta ex defectu cautionis, atque solertiæ.

quàm qui nimiâ in regnando calliditate usi sunt. Nam priorum prudentiæ fuerat, Catholicarum partium Principes, ob summa merita, ad summum non attollere, ubi vix aliquid sperandum superesset præter Regnum; cùm reputare oporteret, ingenia vel optima occasione corrumpi, dum sublatis æmulis, qui pro Rege invicem excubias agunt, æmuli loco habent Regem suis clientelis circumventum; in Galliæ præsertim Regno, ubi Procerum exempla non deessent, quibus cùm secundos à Rege agere liceret, primi esse jure, vel injuria maluerunt, Regum inertiam, publicam utilitatem, honesta vocabula prætendentes. Contra, in posterioribus humanæ nimium solertiæ tribuentibus, major innocentiæ, & probitatis cura desiderari visa est. Qui, dum papaverum capita eminentiora decuterent, non gentium jura, non dextras datas, non invidiam generis humani reveriti sunt. Nec sapiente consilio, nec felici. Cùm pro vitandis futuris periculis, & incertis, in præsentia certa se induerint; Regnumq; ne amitterent, Regnum & vitam, utinam non etiam Cœlum amiserint. Quod si regnandi rationes Divinæ Christi sapientiæ attemperassent Serpente Columbæ, non Vulpe Leoni conjunctâ; & quod honestissimum in præsentia, Hæresim excinderent, relictâ futurorum Cœlo curâ, quam metuebant procellam facilè declinassent, favente piæ fortitudini Cœlo,

Nimię calliditatis eventus infausti.

lo, terriſq; ; aut ſi pereundum erat, quanto glori-oſiùs cecidiſſent in Religionis amplexu, proditi magis, quàm proditores, & alieni ſceleris rei potiùs quàm ſui? Adductâ in odium, in contemptum, per Hæreſim, per ambitionem majeſtate, conſecutæ ſunt fugæ Regum indecoræ, mortes immaturæ, aut violentæ; ſervati ab externis, quos cives perditum iêre. Fœdera populorum pro Rege verbotenus, re contra Regem; miſerabiles cædes Principum, miſerabiliores ultiones; captæ urbes, everſæ; provinciæ direptæ, deſolatæ; Lutetia bis oppugnata, bis exitio erepta; ſed ſtante civitate, urbs viva, cives ferro, fame conſumpti; auxilia gentium externarum magis inviſa, quam bella, & remedia malis nocentiora, tantumque ſangvinis una die pace fuſum, quantum tot annis vix variis certaminibus bellum egeſſit.

Sum̃a malorum, quę ab Hæreſi, & ambitione in Galliam profluxerunt.

Sanctum Gallorum Fœdus, cujus Alexander propugnator, & vindex, inviſum Regibus, populis acceptum, ſuſpectum politicis, piis favorabile, ſorte varium, pro fortunæ, ac gentis inſtabilitate, famâ proſperâ, vel adverſâ fuit, prout in infenſos incidit, vel obnoxios. Poſtremis temporibus, quando victoria deſertis Lotharingis ad Borbonios flexit, ſiniſtræ interpretationi propius, iniquiore famâ adverſùs victos. Nam virtus infelix, præter detrimenta rei quæ patitur, etiam nomine ſpoliatur ſuo. Qualecunq; demum id fuerit, neque apud

De Sancto Gallorum Fœdere iudicium.

Thuan. Cater. Turtur. Buſſier.

apud hostes dubium, suam habuisse, ut pleraq; humana, boni, maliq; mixturam. Sicut haud abnuerim, nonnullis in rebus, quâ præfulgebat, sanctitati nominis derogasse, ita firmare constanter ausim, quò minùs in Gallia funditus Romana Religio concideret, per Sanctum Fœdus Catholicorum stetisse. Quod cum sctiptorum aliqui labem, & exitum Regni appellare non dubitaverint, quo nomine apud illos erunt Hugonotorum conjurationes perturbatrices omnis Divini juris, & humani? Ex oppositis causis virtutibus, vitiisq;, pietate, metu, religione, cupiditate, irâ conflatum est. Dum alii securitati animorum nimis cavent, nimio plus alii dominationem affectant; hi cupiunt, illi metuunt, ambo oderunt, & indignantur. Ortum, incrementa, profectum, inclinationem, & finem, humanæ ætatis in morem habuit. Initia modica, & inculpata, instar infantiæ. Cùm Religionis patrocinium intra civilem modum usurparet, ferox in Hæresim, & mirabundum, sed obsequii retinens erga Principem; qui dissimulatione tunc, & silentio non invitum, faventem postea se præbuit, cùm Sacro Fœderi se caput imponeret, daretq; pro eo literas ad Gubernatores provinciarum. Inter hos Aulæ, ac vulgi favores adultum, æstu quodam juvenilis audaciæ, in licentiam abreptum est. Tunc illi Parisienses tumultus, & conspirationes, vel ipsis authoribus, excusando im-

Sancti Fœderis initia, & progressus.

Thuan.

Cater.

Ejus violenti conatus.

B proba-

probatæ, arma pietatis obtentu impiè stricta, & perfidiosa pro Fide bella. Cùm honestum perinde dicerent, ad honesta Principem, seu svasione ducere, seu vi trahere; nec tam facundiâ, vel argumentis, quàm concitandis urbibus, arcibus expugnandis. Robustiora Fœderis tempora, quam ætatem virilem dixeris, veniam ex misericordia, si minùs ex approbatione laudem merentur; Galliæ populis, in Catholicorum nece Procerum Catholicæ Religionis interitum formidantibus; & ne Deo haberentur infidi, si fidi esse perseverarent Regi publicæ fidei violatori, quem ob cædem, aut captivitatem sacrorum Principum, anathemate Pontificio execratum, Cœlestes juxta, & mortales odisse visi. At extrema Fœderis consenescentis, ætatem letho jam proximam, perpetuus constantiæ tenor inter adversa bellorum nobilitavit. In obsidionibus urbium, in exercituum stragibus, fame, ferro grassante, perferendis, elicuit ab hostibus tacitis admirationem, ab amicis prædicantibus plausum. Ea propter fortasse meritum cum fine suo Galliæ laborum videre finem, per Catholicam Religionem, sub Catholico triumphali Rege, collocatam in tuto: tanto bono, quidquid malorum exhaustum fuerat, repensante. Nam per tot casus fata viam aperuerunt, quâ tragœdiam Gallicanam felici exitu explicarent, coalescentibus utrimque animis in Henricum Regem Franciæ, & Navar-

Excusabiles tamen.

Ejusdem admirabilis constãtia, & finis gloriosus, totiq; Galliæ salutaris sub Henrico IV. Rege.

Navarræ ad Fidem Catholicam redeuntem. Quem nisi vocassent jura sangvinis, & Regni leges, dignus planè erat, qui legeretur. Ita Hæretici dedêre Regem, quo Catholici fruerentur, non sine Divinæ Providentiæ ludo, humanæ vanitatem irridentis; cùm tot impendiis opum, & sangvinis, geminæ factiones frustra, imò contra sua vota laboraverint; Catholici, ut injicerent moram Henrici Regno, felicitati suæ; Hæretici, cum in suæ sectæ perniciem festinarent. Quod si divinare ambo potuissent, illis, quod sperabatur, timendum; nobis, quod timebatur, sperandum fuerat. Verùm ut Sancti hujus Fœderis causæ, & principia clariùs explicentur, simulq; perspicuum faciam, cur spem poneret non ex vano in Romani Pontificis patrocinio, & Hispani Regis armis, quæ sub Farnesii ductu bis in Galliam transgressa sunt, necesse habeo historiam altiùs exordiri.

Elusa divino consilio factionum machinamenta.

Postquam erepto rebus humanis Henrico Secundo Rege (uti suprà paucis memoravimus) Franciscus filius Regni gubernacula suscepit, Hæresis, quam Pater ferro, atq; igne insectatus ad excidium fuerat, recipere primò animam, dein confirmata favore Principum Regiæ stirpis, caput attollere, atque insolentiùs inferre se cœpit. Neque contenta more consveto vitiorum, per gradus furere, aut majoribus flagitiis proludere per minora, quasi per saltus ruit in postremum nefas, & conjuratione fa-

Hæresis incrementa post obitum Henrici Secundi.

Ejus conjuratio in Regem.

Diversa consilia Hugonoticæ nobilitatis, & plebis.

ctâ contra ipsum Regem impetum dedit. Plebs, & nobilitas Hugonotica in unum facinus, diverso consilio conspirarunt. Multitudini propositum erat, vivendi, opinandiq; licentiam precibus armatis extorquere. Nobilitas idem se intendere simulans, Guisios Catholicarum partium Principes perditum ibat, quàm charos, & fidos Regi, tam invisos Proceribus, & adversantes. Non defuere, qui tertium adderent scelerosum propositum, & crudele de Genevate Calvini schola profectum, ut interemptis cum matre Regina Rege, fratribusque Valesiis, in vacuum solium Borbonii imponerentur. Hæc minus fidei habent apud plerosq; , ut nimis atrocia & abhorrentia moribus nationis, quæ nunquam animos in Regem suorum cœdem efferaverit. Alii contra non dubitant institutionis Calvinianæ fructum agnoscere, quæ Gallicæ gentis amores in suum Regem tantos, ut nihil suprà, tam levibus momentis, in odia immanissima verterit. Utcumque se habuerint arcana consilia, illud palàm omnibus factum, in Nannetensi Hugonotorum conventiculo, conflatam procellam, ad Ambosianam arcem, quò Rex præmonitus, ne occuparetur, à Blesia confugerat, cum ingenti fragore detonuisse. Major tamen ejus tempestatis metus, quàm pernicies fuit. Siquidem industriâ, & vigilantiâ Francisci Guisiæ Ducis, quem auctoritate summâ Regis edictum armaverat, conjuratorum præven-

Thuan. l. 24. Turtur. l. 1. Cater. l. 1.

Hæreticorum propositum atrox.

Calvinianæ institutionis proprium Regibus moliri perniciem.

In Ambosianam arcem, quo Rex confugerat, impetum faciunt Hugonotti.

De Nantes.

Amboise.

Blois.

Dissipantur, & variis cladibus afficiuntur à Guisiæ Duce.

Cater. præventus, aut dissipatus est furor. Alii insidiis excepti, alii certamine profligati, cœsi, aut capti, actiq; in suspendia, plurimis in fugam præcipitatis; aliquot cohortibus, astu Ducum audacissimorum injectâ desperatione, adeô creverunt animi, ut circumfusi arci modicæ, scalis admotis, inclusum Ambosiæ Regem senis horis perseveranter oppugnaverint. Nec videbantur abstituri incœpta, nisi Catholicorum equitum turmæ advenientes in tempore novæ pugnæ terrorem intulissent. Quo perculsi perduelles cùm urgerentur ancipiti marte, spe conclamatâ victoriæ, fugâ in sylvas proximas dilabuntur. Unde postmodum fame ejecti, tanquam feræ ab agrestibus continuo venatu absumpti sunt. Victoria hæc Regem periculo in præsens liberavit, haud quaquam curâ in posterùm. Nam plebeculâ vili, minoribusq; Ducibus, extinctis, eminentia conjurationis capita supererant, *Mont-morenci Coligny* Momorancii, Colinii, & cum Antonio Rege Navarræ, Ludovicus frater Condæus, quem sub Ducis muti nomine, præcipuum turbarum incentorem seditiosi secuti fuerant. Comperta hæc omnia Regi confessione captivorum, & literis interceptis. At nescium fingere opus erat, donec se præsidiis firmaret, ut securiùs ægro Galliæ corpori admovere remedia posset, aspera fortiter, lenia cum dignitate. Cùm itaque auxilia undique de Belgio, Italia, Rhetia contraxisset, initâ deliberatione, do-

Quorundam ex iis pertinacia in Ambosiæ oppugnatione.

Sed fugantur ab equitum turmis.

Eorum exitus, & postrema calamitas.

Regis victoria non planèà metu secura.

Propter capita cōjurationis extantia.

Auxilia à Rege contracta, & delibera-

tio de Hæreticis excindendis. mi cum Cardinalibus Lotharingo, Turnonio, Guiſiiſq; ; foris cum Pio IV. Pontifice, & Philippo II. Hiſpaniarum Rege, ferro, flammiſq; Hæreſim excindere paterno exemplo conſtituit. Et jam deſtinata magnam partem proceſſerant è ſententia, cùm primò Regis morbus, deinde mors intervenit.

Mors intempeſtiva Regis Franciſci Secundi. Quam Hugonoti Divinæ Juſtitiæ, Catholici Hugonotorum impietati tribuebant. At mutationem Principis ingens rerum converſio eſt ſubſecuta. Emerſa Hæreſis ab occaſu (ut in rebus humanis ima ſummis interdum junguntur) ab ergaſtulis

Navarrus è cuſtodia eximitur. migravit in Regiam. Siquidem Antonius Navarræ Rex, qui militari cuſtodiâ aſſervabatur, tamquam particeps conjurationis Amboſianæ, cujus reus capitalis frater Condæus ad necem addictus fuerat, extemplò à legibus Regni, gubernaculis admovetur, ut ſupremus Regii ſangvinis Princeps,

Fit univerſæ Galliæ Præſes. ſub decenni Rege, Præſes univerſæ Galliæ renunciatus, quam antea propè à carcere, tam poſtea fuit *Cater. l. 2.*

Ejus authoritas impunitatem affert Condæo, & Proceribus. à ſolio. Authoritas viri tanti ab Hæreſi non abhorrentis, non impunitatem modò fratri Condæo, *Turtur. l. 2.* Proceribuſq; eadem labe pollutis attulit, verùm etiam magnas incommoditates Catholicæ Religioni in dies erat importatura, niſi Navarrus ad Catholicarum partium ſtudium, ſolertiâ Pii Quarti

Proſperi Sanctacrucii judiciũ de Navarri conſiliis. Pontificis paulatim revocaretur. Admonuerat Pium Galliarum Nuncius Proſper Sanctacrucius, Navarrum de Regno magis, quàm de Religione eſſe ſolli-

sollicitum, nec persvasione, aut genio, sed consilio certo, & ambitione in novam sectam se induere. Spem enim habere, viribus Hugonotorum invalescentium in Gallia, subsidiisq; Hæreticæ Anglorum Reginæ, ac Protestantium Germaniæ Principum, à Catholico Hispaniæ Rege dotalis Regni Navarræ partem se recepturum. Quod si à Catholicis Principibus par, aut major optato potiundi spes offeratur, Navarrum facilè à patrocinio novæ sectæ, ad avitam Religionem tuendam, revocatum iri. Eòq; lubentius, quod ingenii placidi Princeps, amansq; deliciarum, ut in rem suam redeat, viam tranquillæ pacis turbulento belli negotio sit præoptaturus. Nec ab opinione prudentissimi Præsulis discrepavit exitus rerum. Nam Pio Pontifice spei multiplicis pretium ostentante, Navarræ Rex a nova impietate ita fuit abalienatus, ut honestari convicio impurissimi nebulonis meruerit, à Theodoro Beza Julianus Apostata appellatus. Quin missis posteà Romam Legatis obedientiam suo, & Reginæ uxoris nomine, Romano Pontifici detulit. Quare Pontifex ut jam aversum ab Hugonotis in Catholicorum partibus firmaret, instituit seriò cum Rege Philippo agere, ut Sardiniæ Regnum cum Præfectura Sardoi maris exhiberet loco Navarræ, quam Galliæ conterminam tradere fidei suspectæ Principi, neque Hispanæ rei, neque Catholicæ expediebat. Quod si difficultas in ea permu-

Navarrus magis de Regno, quam de Religione sollicitus.

Cater. l. 2. Turtur. l. 2. Bussierès 19.

Pii IV. Pontificis industria, & promissis abalienatur ab Hæresi.

Theodori Bezæ convicium in Navarrū, sed huic honorificum.

Defert obedientiam Romano Pontifici per Legatos.

Pius IV. ejus rationes adjuvat apud Regem Hispaniæ.

permutatione Regnorum interponeretur, se paratum ostendit Pius, Avenionensem civitatem cum conjuncto Vindascino Comitatu Navarro cedere, compensaturo Hispaniæ Rege Sedis Apostolicæ dispendium aliquâ ex finitimis provinciis Neapolitani Regni. Cùm hæc Romæ, in Gallia, & in Hispania tractarentur, strenuam operam Navarrus Religioni commodabat authoratus in spem Regni Regius miles. Verùm in Rhotomagi obsidione saucius ictu sclopi, cùm urbem expugnatam in lecto composito instar quadrigæ victor intrasset, per triumphum prolusit funeri, quo pariter fructus tot laborum, possessa simul, & sperata Regna sublata sunt.

Turt. l. 2.

Le Venesin.

In Rhotomagi obsidione vulneratur, & urbe expugnata moritur.

Pii V. Pontificis ardens studium tuendę in Gallia Religionis

At Pius V. ex Dominicana familia Pontifex Pio IV. suffectus, haud minùs ardenter in studium tuendæ in Gallia Religionis incubuit. Propensus ad pietatem suopte ingenio, & disciplinâ domesticâ Ordinis, insuper ministerio Inquisitoris Fidei, quod persanctè obiverat, incitabatur. Præter interpositam sæpius auctoritatem, quò Carolum IX. Regem ab ineunda pace cum Hugonotis averteret, addidit consilio auxilia armorum non contemnenda. Nam quatuor peditum millia de Italia submisit, cum equitibus mille sub Duce Sfortia Comite Sanctæ Floræ, cujus gemini fratres, equitatum Marius, Paulus peditatum regebat; cum Latinus Ursinus peditum, Vincentius Lignanus equitum

Ab eo submissa Regi Carolo IX. armorum auxilia.

Pontificii exercitus Duces, & copiæ.

Turt. l. 4.

tum Tribuni eſſent. Etruſcis quoque copiis Marius præerat, quas Coſmus Primus magnus Etruriæ Dux Pontificiis adjunxerat; ſub Fabiano à Monte pedites mille, equites ducentos ſub Alberto Pio ductoribus. Qui milites, Duceſq;, cum flos Italicæ militiæ eſſent, mirum in modum erexerunt animos Regiarum partium, quæ magis exterorum, quàm popularium virtuti, ut in civili bello, fidebant. Ejus adventu Regiarũ partium animi eriguntur. Quamobrem Rex, & Regina mater cùm Italicas legiones perhumaniter exciperent, teſtati ſunt, hactenus aleam martis tentare non auſos, jam inde ſpem Religionis, & Regni dexteris Italorum demandaturos. Nec ab expectatione tanta diſſenſit eventus. Nam, exercitibus ad Moncontorium congreſſis, initium victoriæ à Pontificiis cohortibus eſt factum. Turtur. l. 4. Moncõtour. Victoriæ initium à Pontificiis factum. Cùm enim Sanctæ Floræ Comes conſediſſet cum Italica acie in valle prope tumulum, unde Catholici exercitus tormenta ſiniſtrum Hugonotorum cornu perpetuis jaculationibus inceſſebant, Sforțiana acies locũ cepit per opportunũ hoſtibus infeſtandis. Gaſpar Colinius damno ſuorum permotus ad ea protinus occupanda ire compulit Prætorianam equitum turmam, quam chlamydes è coccino candidæ diſtingvebant. Colinius Prætorianos equites opponit Sfortianis. Hanc procul adventantem conſpicati tormentorum Cuſtodes moliri fugam viſi, ſeu vero, ſeu juſſu Sfortiæ, ſimulato metu. Sfortiæ ſtratagema. Eò ſecuriores Hugonoti, laxatis equorum habenis in ferream globorum procellam ſe induunt. Quâ ſupra quam ſperaverant ſæviente disje-

cti, & laceri dum nihilo segniùs ad tormenta perrumpere tentant, ecce tibi à latere Itali coorti trepidos, & incompositos invadunt. Quamvis autem Colinius non omitteret, quibus author periculi fuerat, iis periclitantibus adesse, exceptus tam ferociter est à Sfortianis, ut averteret in se magis, quàm discuteret perniciem belli. Tum supervenientibus Pontificiorum auxilio quinque Gallorum equitum alis cum Martiguesio insigni Ductore, qui cognomento Miles imperterritus dicebatur; vulneratus in facie Colinius, totusq; sangvine perfluens abscedere prælio cogitur, suæq; fugæ ruinâ partem proximam Germani peditatus involvere. Quæ perturbatio rerum sub initium certaminis, cùm in acie primarii Ducis contigisset, ingens momentum contulit ad victoriam universam Regis. Qui proinde laudatâ Italorum fide, ac fortitudine Comiti Sanctæ Floræ vexilla suâ, suorumq; virtute parta habenda concessit. Ea Comes Romam ad Pium Pontificem transmisit, cujus jussu collocata in Lateranensi Basilica spectaculo, ac triumpho populi pependere. Paulò antè Pontificis mortem non nihil offensionis Pium intercessit & Regem, à Pii voluntate non re quidem, neque animo, sed in speciem, & hominum suspicionibus dissidentem. Dum videlicet Carolus alliciendis in Aulam Hugonotorum Principibus, quos justitiæ, ac Religioni mactare cogitabat, benevolentiæ minimè

Hugonoti circumveniuntur ab Italis.

Colinii conatus irriti.

Colinius vulneratur, & fugit cum parte peditatus.

Comiti S. Floræ vexilla erepta hostibus donantur à Rege.

Eadem Romam transmissa collocantur in Basilica Lateranensi.

Causæ dissensionis inter Pontificem & Regem.

Bussier. l. 19.

Martigues.

Scotus l. 3. vitæ Fr. Borgiæ

Turt. l. 6.

Cater. l. 5.

minimè vulgaris iis exhibet argumenta non sine æmulatione, & irâ Catholicorum; Gasparem Colinium perduellium ante Ducem titulo perhonorifico Patrem appellat; Hugonoto Navarræ Principi Regiam sororem Margaritam despondet, subdito rumore, designari pro dote Belgium Francorum armis occupandum, pretium Navarræ ab Hispano Albretis ereptæ. Quæ fama Gallis externi belli cupidis, ut civile conquiesceret, avidè arrepta Belgium quoque, Italiamq; pervasit, facili ob metum credulitate. His rebus permotus Pontifex Michaëlem Bonellum Cardinalem Alexandrinum à Legatione Hispanica revertentem equis cursoriis in Galliam properare imperat, non tam ut Regem ad fœdus contra Turcas ineundum hortetur, quàm ut à vexando armis Rege Hispaniarum revocet. Legationum comitem, & participem consiliorum subdiderat, præter cæteros lectissimos Præsules, Franciscum Borgiam ex Duce Gandiæ Societatis Jesu Præpositum Generalem, virum genere, opibus, titulis clarum, sed his omnibus pro Christo abdicatis clariorem; quem, dum ista posteris tradimus, circumacto ferè orbe centum annorum, adoramus altaribus consecratum à Clemente X. Pontifice Maximo, eam in Borgia mirante laudem, quam in ipso terrarum Orbis est admiratus. Cùm Borgia Ducatum, & purpuram; Clemens Pontificatum, & Regnum repudiaverit, in gene-

Rex benevolentiam simulat erga Colinium & Hugonotos cum offensione Catholicorũ.

Bussier. l. 19.

Navarræ Regi sororem despondet.

Unde metus Belgio & Italiæ.

Cardinalis Alexãdrinus Legatus ad Europæ Reges, anno 1571.

Pontificis in ea Legatione consilium.

Scotus l. 3. vitæ Fr. Borgiæ

Additus fuerat Legato comes & particeps consiliorũ Frãciscus Borgia, Societ. Jesu Præpositus Generalis.

Brevis digressio ad Borgiæ Apotheosim qua Clemens X. Pont. Max. eum Sanctorum fa-

ſtis adjunxit, anno Dom. 1671 Clementis X. mira cõſtantia in recuſando ſũmi Pontificatus honore, eiq; pro viribus obſiſtendo.

generoſa ſummi honoris fuga firmiſſimus, niſi coɡeret inculcatum ſuſpicere Divinæ voluntatis index conſenſus generis humani, legitimâ Purpuratorum Principum ſuffragatione repræſentatus.

Sachinus in Borgia.

A Rege Carolo honorificè excipitur Borgia.

Adventantem cum Alexandrino Legato in Gallias Franciſcum Borgiam Carolus Rex hujus nominis Nonus honore ſingulari excipiendum cenſuit. Cùm itaque biduo poſt ſolemnem Cardinalis ingreſſum Bleſiam, ubi cum Regina matre Rex agebat, bacchanalium tempore Franciſcus intraret, Carolus amictu viatorio cum penula, & grandibus ocreis perſonatus occurrit, Aulâ Procerum ornatu pari ſub factitiis vultibus Principem comitante.

Ab eodem ad colloquium privatim admittitur & reverenter auditur.

Mox ad colloquium privatim admiſſum Rex, & Regina parens, per quàm reverenter audierunt. Cùm deploraret initio miſeram rerum Sacrarum in Gallia conditionem, qualem in Aquitanico itinere offenderat; cænobia everſa, templa ſemiruta, aras profanatas, & mœrentibus Catholicis Hugonotos inſultantes. Cùm deindè ſummâ contentione animi adhortaretur, ut potentiſſimum olim Regnum, quia Chriſtianiſſimum in priſtinum decorem reſtitueret, unâ ſolùm in Galliis regnare juſſâ Catholica Religione: cujus magiſterio imbuti populi ſuum Deo cultum, ſuam obedientiam Regibus præſtent. Contra, Hæreſim exterminaret, quæ legitimas Poteſtates, priùs Eccleſiaſticam, dein Regiam everſum iret, ſub obtentu tam falſo,

Scotus l. 4. vitæ Fr. Borgiæ

Borgiæ ad Regem pro Religione Catholica tuenda paræneſis.

quàm

quàm ſpecioſo animorum libertatis, qualibet ſervitute deterioris. Dum ſuam conſcientiam audire tantùm, ad ſeque omnia referre jubet, quot capita, tot tyrannos. Neque conatus, religioſi quidem, ſed ardui eventum ancipitem extimeſcerent; adfuturum enim cauſæ meliori Deum, proq; ſuis propugnatoribus propugnaturum. His Borgiæ monitis in occulto propoſito Rex, & Regina firmati gratias maximas agunt, rogantq; ut pro reconciliando Superis Galliæ ſceptro ſequeſter intercedat; exoretq; Divinæ Providentiæ Numen, ut, quæ ſvaviter inſinuaverat conſilia, iis in actum deducendis, aſpiret fortiter. Et ſanè quæ mox adverſa, & luctuoſa Hugonotis, proſpera, & læta Catholicis obtigerunt, tam paulò poſt in Pariſienſi cœde, quàm deinceps unius planè ſæculi ad noſtra uſque tempora decurſu, apertè indicant, oblatas à Borgia preces apud Divinam Clementiam valuiſſe, ejusq; ſive votum, ſive vaticinium adamuſſim impletum eſſe. Dum hâc feliciſſimâ ætate progreſſibus æquis Orthodoxam Religionem, & potentiam armorum, ad priſtinum florentiſſimum ſtatum in Galliis rediiſſe cernimus ſub Ludovici XIV. Chriſtianiſſimi Regis auſpiciis, qui non contentus, pro Chriſtiana Fide contra perfidiam Mehemeticam peregrè defendenda, navibus, aut equis militem ſubmiſiſſe, domi bellum inexpiabile Hæreſi indixit; ſinagogis Calvinianis quingentis everti juſſis, prohibi-

Galliæ regnum ad priſtinam felicitatẽ rediturum vaticinatur.

Ejus præcibus Rex, & Regina cõſilia quę moliuntur, commendant.

Borgiæ vaticinatio regnante Ludovico XIV. impleta.

prohibitisq; Hugonotis omni publico munere, ſeu bellico, ſeu togato.

Atq; hæc paucula narrationi noſtræ per occaſionem interjeciſſe fas fuerit, ut priorum triſtitia temporum mentione meliorum levaretur, ſimulq; ut Reges, & populi Gallorum exemplis in utramque partem moneantur, quantis in amoribus vera Religio, quantoq; odio Hæreſis habenda ſit; & ſecundùm Hæreſim corruptelæ vitiorum; nam à pravis moribus ad pravas opiniones præceps eſt gradus.

Legatus perfunctoriè agit cum Rege de Francis fœderi illigandis.

Convento Rege Galliarum Cardinalis Legatus agendum perfunctoriè ſibi cenſuit de Francis fœderi Chriſtianorum Principum illigandis; cùm probè intelligeret, non vacare Regi malè compoti Galliæ ſuæ ad externa bella reſpicere? acquievitq; ſtatim excuſanti civilia de Religione diſſidia; propter quæ juxta periculoſum, ſive Hæteticum militem, ſive Catholicum ad bellum Turcicum mitteret. Nam Hugonoti præterquam quod eam expeditionem detrectaturi eſſent, odium Regis, & exilium ſuum interpretantes; tum ſi qui non abnuerent, ab iis Romano Pontifici, & Regi Catholico perinfenſis opemne ſperandam, an perfidiam metuendam? Sin Catholici deſtinarentur, horum fideli defenſione nudatam Galliam ſectariorum licentiæ prædam futuram. In eo igitur laborandum ſtatuit Cardinalis, ut malorum, quæ timebantur, caput everteret; Regis affinitatem cum Navarræ Prin-

Turt. l. 5. Cater. l. 5.

Principe Hugonoticæ ſectæ Borbonio Henrico, qui poſtea Hæreſi ejuratâ, Rex hujus nominis IV. in Galliis glorioſè regnavit. Regiæ itaq; puellæ ſponſum eâ tempeſtate ſplendidiorem oſtentat Sebaſtianum Luſitaniæ inclytum potentiâ, & divitiis Catholicum Regem. Quam conditionem tum amplitudine ſuâ, tum Pontificis approbatione, ac Regis Hiſpaniarum præcipuo ſtudio commendatam cùm repudiaret Carolus, tamquam rebus non integris, promiſſi religionem obtendens, inſuper ſpem tranquillitatis domeſticæ nuptias cum Navarro conſecuturæ; hanc ipſam tranquillitatem, ut omni tempeſtate ſæviorem deteſtatus Alexandrinus, cùm incaſſum preces pro mora interponenda nuptiis adhibuiſſet, ad aſpera minarum convertitur. Diſertè Pontificis nomine denuntiat impermiſſos hymenæos, irritum conjugium, ſobolem adulterinam, nec unquam pro ſolvendo propinquitatis nexu inter ſponſos Regios diplomatis copiam Pium Pontificem facturum. Acrem præterea querelam ſubjicit, plenamq; invidiæ commiſerationem erga Hiſpaniæ Regem, cui pro commodatis toties auxiliis Galliæ laboranti pretium iniquiſſimum, in ſuo Belgio bellum redderetur, tempore quidem tam importuno; ut irrepreſſabile Chriſtianæ Reipublicæ exitium timendum ſit à Turcarum Tyranno Venetorum cervicibus imminente; quem refellere armis, neque Galli vellent, neque refelli ſinerent

In vita Pii V.

Cater. l. 5.

Deinde ſeriò nititur eum avocare ab affinitate jũgenda cum Navarræ Rege Hugonoto.

Sorori Regiæ proponit in ſponſum Sebaſt. Luſitaniæ Catholicũ Regem, & rejicitur.

Ita rejecta conditione Card. ad minas convertitur.

Nomine Pontificis,

Queritur etiam nomine Regis Hiſpaniæ.

Et Chriſtianæ reipublicæ periclitantis à Turca.

ſinerent ab Hiſpano. Si Religioni generis humani periclitanti ſuccurrere Francia nolit, aut nequeat; ſaltem ne officiat, neque pro Turca Rex Chriſtianiſſimus militet, diſtringendo armis Hiſpaniæ Regem in Occidente, cujus potiſſimùm auro, copiisq; res fœderis in Oriente nitatur. Ejusmodi invidiæ molem, à qua tam longè aberat facto, & conſcientiâ Rex, quàm prope famâ, & hominum ſermonibus ferebatur, ſuſtinere vix potuit, quin ex intimo ſuſpirium trahens inſpectorem cordium Deum teſtaretur, ſe animum tum injuriarum Religionis vindicem, tum erga benemeritos memorem habere; modò ſuis conſiliis obſecundarent Superi, facerentq;, ut tam felicia eſſent, quàm pia. Arreptam ſimul Cardinalis Legati dexteram arctè complexus, annulum grandi adamante pretioſum digito ſuo detractum, ejus indici inſeruit: habe (inquiens) hunc Præſul generoſe Regiæ fidei pignus erga Romanam Religionem, & Sanctiſſimum Avunculum, utcumque res aderit ſive ſalva, ſive perdita, permanſuræ. Per hujusmodi ambigua dicta, magnasq; honoris publicè, privatim benevolentiæ ſignificationes exhibitas, Alexandrinum placare Rex contendebat; ſed fruſtrà. Inſvetus enim Aulæ Romanæ artibus, aſpernari blanditias, ut fallaces didicerat, neque verba penſi habere, queis facta non congruerent. Quare & oblatum dono annulum recuſavit; cùm aſſeveraret, adamante

Rex Carolus innocentiæ ſuæ conſcius invidiæ molem ægrè ſuſtinet, erumpitque in ſuſpiria & verba ambigua.

Placare Card. nititur blanditiis, honoribus, donis.

Sed fruſtrà

Cater. l. 5.

Turtur. l. 6.

mante

mante quolibet potiorem Regalem fidem, modò ex animo Rex loqueretur; secus, universas ærarii Gallici gemmas, apud Pium Pontificem, & quidquid in Orbe esset Catholicorum, infra lutum habenda. His, aliisq; Alexandrini dictis asperioribus, quàm quæ Regum aures teneræ pati soleant, Carolus quoq; irritabatur, præter ingenitam Principibus impatientiam liberi consilii, juventâ, & corporis habitudine in iram proclivior. Præclarâ verò conscientiâ nitenti durius videbatur, iis fidem suam suspectam haberi, quibus ut gratificaretur, in occulto impensiùs laborabat. Sed veniam merebantur cùm Alexandrino Cardinali omnes Catholici, si fidem abrogabant Regi, cui nimio plus ab Hæreticis credebatur. Nec temerè; cùm Catholicis verba darentur, Hugonotis honores, opes, magistratus. At non veniâ solùm, sed & miseratione dignus Rex erat, quem necessitas Regni, & res duræ subegerant dediscere mores gentis, atque ætatis; abstrusis in intimum pectus affectibus animi, contristare carissima capita, inimicissimis blandiri, utq; Religioni semel in perpetuum consuleret, minùs pium, minusq; religiosum aliquando Catholicis Principibus, & populis videri. Eoq; dissimulatio processit, ut Aulæ Proceribus, Principumq; Legatis, quod genus hominum occultas Regum voluntates odorari sagacissimè solet, artes Pueri, & Fœminæ regnantium imposuerint. Nam &

Annuli donum Cardinalis recusat verbis asperioribus.

Quæ Regem offendunt.

Thuan. l. 52.

Sed excusandus erat Cardinalis & Catholici omnes.

Excusandus pariter Rex.

Pueri, & fœminę regnantium solertia hominibus sagacissimis imponit.

Hispanus Orator Aula excedit ob interceptã in Belgio urbem à Batavis ope Gallorum, retinere abeuntem incassum conato Galliæ Rege.

& Hispanus Orator ubi belli furto interceptos in Belgio Montes audivit à Ludovico Orangii Principis fratre non sine ope Gallorum, violatam interpretatus Hispanam pacem, nec indici suo Regi bellum, sed jam geri, queribundus abscessit. Cum eum frustrà retinere conatus esset Galliæ Rex, qui Hugonotorum protervià id factum se inscio, invitoq; , nimis ex vero, omnem fucum diluentibus lachrymis, dejurabat. Sed cùm scriberetur passim in Gallia miles, qui arcano Regis consilio ad opprimendam Rupellam, apertis Hugonotorum sermonibus ad Hispanos adoriendos destinabatur; cùmq; ingentem auri summam à Præfectis ærarii erogatam esse constaret Præfecto Gallici maris Colinio, quem designatum expeditionis Belgicæ Ducem, haud dubium erat, adhibito Orangii fratre ad arcana cum Rege colloquia, quibus actum de partiendo inter Gallos, & Batavos Belgio, non rumoribus, & famâ, sed ipsis Hugonotis prædicantibus jactabatur; hæc, aliaq; luce clariùs Hispano manifesta faciebant, ut incomperta quoque, ac dubia, pro certis essent. Venetorum pariter Legatus per eos dies, instigante (uti creditur) Cardinali Alexandrino, Regem convenit. Centum aureorum millia non ita pridem à Senatu commodata repetebat, causatus necessitates Turcici belli, cui jam ægrè obsisti posset à fœderatis ope destitutis Hispani Regis; quem importunè mota in Belgium arma Gallo-

Mons. Cater. l. 5.

Turtur. l. 6.

Argumenta multa, quibus incenduntur suspiciones Hispanorum.

Cater. l. 5.

Turtur. l. 6.

Legati Veneti tentamentum Alexandrino impellente.

Gallorum à propugnando communi fœdere ad sua tutanda revocarent. His auditis Carolus, aliud petere, aliud velle Venetum Oratorem intelligens, persanctè jurejurando inficiatus, laturum se in Belgium arma; & ad reddendam pecuniam, si tantopere cordi esset, bimestre spatium exposcens, utcumq; pacatum in præsentia, quamvis animi variis cogitationibus confusum Legatū dimisit. Sed neq; Veneti ingrata postulatio, neque inimicus Hispani Oratoris abscessus, nec frementia Lutetiæ tot millia Catholicorum tantum Carolo negotii dabant, quantum unus Cardinalis Alexandrinus, qui ob imminentia Religioni detrimenta atrocior in dies apparebat, & implacabilior. Hinc Aulicorum metus, non ex vano, ne Pontificii Legati auctoritas Antistites Regni, Clerumq; conciret, minùs, atq; minùs Aulæ successibus lætos, tum quidquid usquam in Gallia turbidum impelleret, agitaretq;. Hanc sollicitudinem tempestivè ademit Nuncius ex Italia, conclamatam salutem Pii Pontificis referens. Quapropter Alexandrinus depositâ cum Legati officio personâ severiore, quam Avunculo jubente induerat, pro munere habuit, ut benignè dimitteretur, rursus magnificè donatus à Rege commiserante domesticum familiæ, & publicum Christianæ Reipublicæ luctum; cumq; commemoratione beneficiorum gratissima Pii V. Pontificis nomen usurpante. Interim diffidentia, mœstitia, ira

Rex interposito jurejurando, negat, se arma moturum contra Belgiū.

Metus Aulæ Gallicæ, ne Cardinalis Legatus Regni Antistites, & Clerum conciat.

Evanescit ob nuncium ægritudinis, dein mortis Pii V. Pontificis.

Turtur. l. 6.

C. Alexandrinus benignè dimittitur à Rege beneficia Pii Pontificis grato animo commemorante.

Cardinalis Legati, omniumq; Catholicorum tot indiciis manifesta perpulêre Colinium, sociosq;, ut neglectis consiliis amicorum habendam prorsus fidem Regi censerent. Nam Rupellenses, & Hæretici Germaniæ Principes etiam atque etiam admonuerant: blandimenta Regis offensi terribiliora minis videri; Regiam sororem Navarro desponsam multis millibus capitum Hugonotorum dotatum iri, plusq; sangvine, quàm vino redundaturam cœnam nuptialem. Et quidem, bello in Belgium jam suscitato, hostiliterq; ab Aulâ profecto Hispano Oratore, spretis insuper consiliis, minisq; Pontificiorum, quid ultrà remorari poterat Hugonotos, quò minùs Lutetiam ad Navarri cum Regia sorore connubium, triumphum suarum partium confluerent? atque his tantis pretiis inescati, in urbe Catholicis fidissima, seq; & fortunas suas Regi permitterent? Conclusis itaq; velut in caveâ cum suo Antesignano perduellium Ducibus, & ferocissimo quoque Hæreticorum, Galliarum scena, quæ hactenus obducta multicolore dissimulationum sipario latuerat, cum ingenti Galliæ motu, & Europæ stupore se aperuit. Trucidata sunt unâ nocte, quæ sacram Divo Bartholomæo lucem præcessit, in urbe Parisiensi decem Hugonotorum millia, cum Colinio Gallici maris Præfecto, ipsoq; flore sectariæ nobilitatis. Deinde per alias Galliæ urbes, & provincias, denunciatione Regiarum literarum, pro-

Hugonoti Lutetiam confluunt ad nuptias Navarræ Regis cum Regia sorore frustra dissvadentibus Germanis.

Hugonoti magno numero Lutetiæ cœduntur nocte sacram D. Bartolomæo diem præcedente.

Thuan. l. 52. Turtur. l. 6. Cater. l. 5. Bussier. l. 20.

propagata cœdes ad quadraginta circiter hominum millia pervenit. Externis audita, variis pro studio partium, sed magnis motibus animorum; lætis, tristibus, tumidis, turbidisq;. Quantum securitatis Hispanis adjectum in Italia, Belgioq; solutis terrore Gallici belli, tantumdem Batavis mœstitiæ, ac desperationis accessit, spe promissi de Galliâ subsidii in longum comploratâ. Quare Princeps Orangius, qui exercitum magnam partem Gallis constantem adduxerat, ut Ludovicum fratrem in urbe Montibus obsessum ab Albano Duce liberaret, auditâ in castris Hispanis tormentorum explosione lætissimâ, ejusq; lugubrem causam edoctus, cedendum tempori duxit, admonito fratre, ut fugâ sibi, suis honestâ deditione consuleret. At Britanniæ Reginam, Germaniæ Principes, atque Helveticos populos pari Hæresis labe contactos, non mœror tantùm, luctusq;, sed ira quoque subiit, & indignatio; fremitusq; minarum usque in Galliam exaudiebatur. Conscientia quippe virium dolorem ad spem ultionis erexerat. Contra, Catholici tum ipsius Galliæ, tum in proxima Britannia, Belgio, Germaniaq; dispersi probare gaudio facta, plausu, & præconiis attollere, revocandæq; ad pristinam dignitatem Religionis fiduciam sumere; præter aliquot paucos altioris intellectus, queis in posterùm cogitationum providentiam extendentibus non placebat tot millium hominum cœdes,

Hugonotica cœdes variis audita motibus animorum.

Cum gaudio à Catholicis.

Batavi cum Orangiis animos despondent desperatis auxiliis de Galliâ.

Britanniæ Regina, Germani Reguli, & Helveticorum Respublicæ fremunt cupiditate vindictæ.

Spes Catholicorũ non vanæ.

Quorumdam politicorum judicia de cœde Parisiensi.

Bussieres l. 20.

 etiamsi

etiamſi juſta, minùs legitimo peracta more, perfidiâ graſſante, inſidiisq; ; exemplo quandoque Regibus, & populis abuſuris ; cùm deterior ut plurimum fiat, vitio infirmitatis humanæ, imitator auctore. At inſperata rerum Gallicarum in commodiorem Religioni ſtatum commutatio, Gregorium XIII. Pontificem Pio V. ſubrogatum, Romam, & Italiam eo liquidiori gaudio perfudit, quò gravior fuerat metus, quem incuſſerat relatione Legationis obitæ Cardinalis Alexandrinus ; ne videlicet Galli cum ſuo Rege ab avita Fide deſciſcentes circumjecta Regna, & Italiam præſertim exercitibus inundarent, delerentq; veterem Religionem, & Principatum, quem ipſi florentes olim cum pietate, tum viribus, maximam partem conſtituerant. Accepto nuncio ſtatim Pontifex, ab æde D. Marci ad S. Ludovici templum cum Senatu Purpuratorum, & ſacris Ordinibus univerſis ſupplicatione ſolemni ſe contulit ; indictoq; Jubilæo Chriſtiani Orbis populos provocavit ad Galliæ Religionem, & Regem Supremo Numini commendandos. Colinii verò, & ſociorum cœdem in Vaticano deſcribi coloribus juſſit, monumentum vindicatæ Religionis, & trophæum de Hæreſi profligata. Deinde ſollicitus, quàm ſalubris ægro Regni corpori tam copioſa depravati ſangvinis miſſio futura eſſet, Flavium Cardinalem Urſinum à latere Legatum in Galliam deſtinat ; qui Carolum Regem Gregorii

Gregorius XIII. indicit Jubilæum pro rebus Galliæ.

Jubet in Vaticanis ædibus depingi Hugonoticam cœdem.

Flavium Card. Urſinum in Galliam Legatum deſtinat.

Ut Regem primò hortetur ad Hæreſim penitus excindendam.

gorii Pontificis nomine dilaudatum admoneat, ut cœptis audacibus insistat fortiter, neque curationem asperis remediis inchoatam prosperè, leniora intermiscendo, ancipitem reddat; sed prostratam

Turt. l. 6. jam Hæresim opprimere maturet, priusquam subsidiis finitimarum gentium allevata sustollat ca-

Cater. l. 5. put. Præter hæc, in arcanis mandatis datum de affinitate cum Hispano, fœderibusq; jungendis, quibus adversùs Britanniæ, Germaniæq; minas Rex Galliæ se tegeret.

Deinde ad affinitatē & fœdus jungenda, cum Hispaniæ Rege contra terrores Britanniæ, atque Germaniæ.

Tam gravibus curis oneratus Cardinalis in viam se dederat, cùm superatis Alpi-

Chambery. bus Camberiaci, acceptis primùm ab Galliæ Re-

Turt. l. 6. ge, deinde à Romano Pontifice litteris, intersistere jubetur iter usque ad novum imperium.

Resistere Camberiaci jubetur Card. Regis Galliæ admonitu.

Causa moræ, impeditissimus Galliæ status, & perplexæ super adventu Cardinalis Legati in Regio Senatu consultationes, quas ipse Rex aperiendas per Oratorem suum Gregorio censuerat, monendumq́;, quàm affecta, quàm exulcerata post Parisiensem cœdem res Gallica esset; cùm tumultus domi, foris bella, ubique minæ Hæreticorum, & lamenta perstreperent; quapropter Pontificii Legati accessus tali tempore, neque mittenti Romæ decorus, neque tutus excipienti Galliæ putaretur.

Causæ ab Oratore Regis aperiuntur Pōtifici.

Cùm tamen secus Gregorius judicaret; eò jam progressum Cardinalem Legatum, ut retrò iter vertere, nec salvâ dignitate suâ posset, nec sine incremento intolerando audaciæ Hugonotorum; Pontificis vene-

Hic secus judicat, ejusque auctoritati Rex cedit.

venerationi est attributum, ut Luteiam tandem solemni exceptus gratulatione Ursinus intraret. Brevî expeditum iri, fœderibus prorsus infectis augurati sunt, qui perspectas conditiones circumsidentium Regem Consiliariorum habebant. Quoniam Aulæ, quàm militiæ artibus meliores unà cum Regina matre aversabantur belli consilia, utpote quæ summam rerum in manus militarium virorum à togatorum arbitriis averterent. Istorum operâ circumventus civilis, & externi belli terroribus Rex eò potiùs inclinabat, ut Angliæ Reginam, & Germaniæ Principes Hugonotorum patronos aliquâpiam satisfactione leniret, quàm ut, jungendo cum Hispanis ipsorum hostibus fœdere, de amicis dubiis apertos inimicos faceret. Quare litteris, & edictis publicè datis affirmaverat: Parisiensem cœdem odio perduellionis, non Hæresis patratam; Colinium, sociosq; conjurationis nefariæ reos, non Religioni, sed justitiæ vindicti dedisse pœnas; quæ grassata esset in provinciis strages uti cœptam inscio Rege, ita eò severiter inhibente fuisse cohibitam. At semel, iterumq; ad arcanum colloquium admissus Cardinalis Ursinus Gregorii Pontificis nomine Regem ad societatem armorum ineundam contra Turcas invitavit: instititq;, ut Regale saltem nomen adscribi fœderi pateretur, nihil prorsus onerum subiturus. Inde splendorem bello quærere fœderatos, amplumq; putare, si Regem

Card. Legatus perhonorificè Lutetiæ Parisiorum excipitur.

Regina Mater, & Regis Consiliarii abhorrent à belli consiliis.

Rex Carolus Britanniæ Reginam, & Germaniæ Principes placare nititur.

In literis & edictis affirmat cœdem Parisiensem patratam non hæresis odio, sed perduellionis.

Card. Legati cum Rege colloquium. 1. de fœdere ineun-

Turtur. l. 6. Cater. l. 5.

Turtur. l. 6.

Regem Franciæ in commilitonibus numerent. *do contra Turcas.*
Sub inani specie honoris rem solidam fœderis pro-
Turtur. l. 6. curabat Gregorius; nimirum, ut securior Hispanus *2. de affinitate jungenda cum Rege Hispano.*
in Turcas arma verteret, suspicione liber Gallici
belli, non temere ortâ propter vetus Caroli fœdus
cum Britanniæ Regina, Germaniæq; Principibus.
Alterum deinde actum ab Ursino, quod si procederet, cætera in proclivi futura erant, de copulandis affinitatis vinculo Regibus per Philippi Secundi filiam Catharinam, quæ Sabaudo postea nupsit, Andegavensium Duci collocandam. Pro dote Britanniæ Regnum dicebatur, Elisabethâ, uti notha, *3. de Britannia pro dote assignanda.*
& Hæreticâ, solio dejectâ. Consociatis Galliæ, atque Hispaniæ Regum armis, additis viribus faventium Religioni Catholicæ Britannorum, haud permagno negotio Angliam obtineri posse, novosq; sponsos, & Reges in eam possessionem induci: quæ res amborum imperiis, ob dispares causas ex æquo commodatura esset. Francis, metu sublato ab Anglis antiquissimis hostibus; Hispanis, exemptâ molestiâ recenti ab iisdem, Batavo perduelli patrocinantibus. Quod si à novi belli consiliis abhorrerent animi Regum, Comitatum Burgundiæ do- *Aut Burgundiæ comitatu.*
tem confecturum, cujus provinciæ detractio Hi-
Turtur. l. 6. La Bresse. Marches. di Saluzzo spanæ magnitudini permodica sit; ex altera parte ad amplificandum imperium Regii fratris addente Carolo proximos Sebusianos, quos Gallo Sabaudus cedere sit paratus, pro his Salutiensium Principa-

tum accepturus. Hanc item conditionem utrique Regi probabilem fore; quoniam Franco revulſum à Galliæ corpore nobile Burgundiæ membrum reſtituat; Hiſpano pacatiorem Italiæ poſſeſſionem reddat, ſemotâ longiùs æmulâ potentiâ Gallorum. His auditis Carolus Rex, cùm benignè verbis Urſinum excepiſſet, ne gratia, quam ſibi conciliaverat apud Pontificem Hugonotorum cœde, deperiret; re prorſus vacuum Cardinalem Legatum dimiſit. Nam, quoad Bellum Turcicum, omnibus liquere reſpondit, quàm aliena Galliæ temporibus ea expeditio eſſet. At præbere fœderi nudum nomen, Galliamq; facere terriculamentum inane Turcis, præterquam quod fœderatis inutile, indignum videri gloriâ gentis, cijus viribus olim Oriens domitus, etiamnum famam Francorum exhorreſceret. Cæterùm nuptias inter Catholici Regis filiam, & fratrem Ducem Andegavenſem non diſplicere; modò apud omnes gentes recepto more, ſponſam Rex pater, non Rex frater ſponſum dotaret; neq; pro dote deſignaretur bellum, idq; aſperrimum, quale Britannicum: cujus diſpendia, periculaq;, pars multo major in Gallos inclinatura eſſent, ut in propinquos. Quod ſi affinitas, & fœdus cum Francis Hiſpaniæ Regi cordi eſſent, quin Mediolanenſem Ducatum, aut Regnum Neapolitanum, antiquas Gallorum poſſeſſiones pro dote nuncuparet, unâq; operâ præcideret poſteris materiem bellorum?

Rex Carolus benignis exceptum verbis Cardin. Legat. re vacuum dimittit.

Cauſas reddit.

Cater. l. 5.

Turtur. l. 6.

Turtur. l. 6.

rum? Ad hæc ſubridens Urſinus cùm negaſſet, in more eſſe Regibus, provinciarum pretiis mutuas affinitates emercari, præſertim ubi proles idonea ſceptris in familia non deſit; imò (ſubjecit Carolus) ne his quidem ſe conditionibus aſſenſurum, niſi præſenti pignore pactorum firmitati caveretur; traditâ videlicet Auſtriacâ Infante in manus aviæ Reginæ Gallorum educandâ, donec nuptiis adoleſceret; permiſſâq; ſtatim adminiſtratione dotalis Regni Sponſo Andegavenſi. Ne verò Cardinalis interpretaretur, agendi formam tam abruptam ejus eſſe, qui nihil actum de nuptiis vellet, conſilii rationem candidè Rex aperuit. Neque ingeniis Gallorum, neque Regni ſui neceſſitatibus Hiſpanorum cunctationes tolerabiles videri; etiamſi fallaciæ abeſſent, & ludibria, qualia experti ſint, in Antonio Navarræ Rege ſpe longâ Sardoi Regni, vel AvenionenſisComitatus uſque ad vitæ finem circumducto. Per ejusmodi dicta fœderis, & affinitatis tractatione diſcuſſâ, Cardinalis Legatus in Italiam revertitur. Quæ tamen ejus reditum conſecutæ ſunt in Galliis turbæ Gregoriani conſilii veritatem approbarunt. Dum enim Carolus blandimentis placare animos exacerbatos atrocitate factorum nititur; & prioris fructum ſeveritatis corrupit, & Regiæ majeſtatis contemptum in utriusq; factionis hominibus ingeneravit ex variante tenore conſiliorum. Palam id factum poſt

Sardegna. Cater. l. 5.

Urſinus in Italiam revertitur.

diſceſſum Henrici fratris Ducis Andegavenſis; quem clarum victoriis deHæreſi reportatis èGallia Poloni ſuum ad ſolium advocaverant. In eo quippe Hugonoti, quamquam Religionis acre ſtudium, perinde ac in Rege oderant, ſpectatam tamen in bello fortitudinem magis reverebantur. Hoc remoto per abſentiam metu, horribilis conjuratio Regno, vitæq; Caroli, vel per incantationes magicas imminens detecta eſt; quam non ex Hugonotis modò, ſed exCatholicis quoque coaluiſſe ferunt ſub auſpiciis Alenconii, Navarri, Condæiq;, Regii ſangvinis Principum. Hanc æger corporis, animiq;Rex dum diſſimulatione ſummâ perveſtigat, non omiſitGregorius perJacobumSalviatum Nuncium rurſus hortari, ut ſocietatem cum Rege Hiſpaniæ coiret,unicam rationem,ac viam,quâ & propinquos Principes in officio teneret, & opprimeret perduelles. Prudentibus Gregorii monitis ne acquieſceret Carolus, obſtabant callidæ machinationes politicorum. Quod genus hominum jus, faſq; Regnorum, poſthabitâ curâ æqui, honeſtiq; unâ utilitatis decempedâ metiuntur; iniquis conſiliis,uti conſentaneum eſt, infauſto plerumque reſpondente exitu. Hi, pro ſedandis domeſticis turbis, opus eſſe bello externo dicebant: mittendos auxilio Belgis tumultuantibus Alenconium, aut Navarrum, ut ſub illorum ductu turbulentus Galliæ ſangvis Hiſpanos gladios hebetaret. In lucro enim

Horribilis conjuratio contraRegem Carolum detegitur poſt diſceſſum Henrici Fratris in Poloniæ Regem electi.

Turtur. l. 7.

Gregorii conſilia nõ amplectiturRexCarolus.

Obſtantibus Politicis.

Qui bellum ſvadere conantur contra Hiſpanos, ut utilius.

enim deputandum, utri perirent, vel Hæretici cives, vel Catholici hostes; hostem enim Hispanum, ut potentiæ æmulum interpretabantur. Aversus maximè ab hac sententia propter pietatem, & Regalem altitudinem animi Carolus erat. Quandoquidem plus commodi, sed minus æqui, infamiæ autem plurimum præseferebat. Hispaniæ quippe Regem tali tempore oppugnatum ibat, cùm illi adversùs communem hostem Turcam belligeranti universos Orbis Christiani Principes adesse oporteret. Ad alias igitur rationes compescendorum tumultuum conversus, Alenconio, & Navarro (nam Condæum in Germaniam abstulerat fuga) fidissimorum militum custodiam circumdedit. Tum expressâ per tormenta reorum confessione, causâq; legitimè cognitâ, revolvere in authores exitialem procellam meditabatur: anxius interdum, & queribundus, quod sævire in Regium fratrem, & Regem affinem cogeretur, si vellet fortunas, vitam, & Religionem esse salva. Sic inter ancipitia fluctuanti, cùm aut hauriendus Propinquorum sangvis, aut suus dandus videretur, sollicitudinem sors exemit; consilio, cui impar erat, morte discusso. Quæ idcirco visa minùs acerba, cùm vitam præriperet in flore annorum, & cursu rerum, nec superstite sobole regnaturâ. Quamvis id ipsum ad solatium moriens traheret: quod successorem esset habiturus fratrem Poloniæ Regem,

Cater. l. 5.

Turtur. l. 7.

Rex abnuit propter pietatem, & generosum amorem æqui, honestiq;.

Statuit punire conjurationis Principes Alenconium & Navarrum.

Non sine angore animi & sollicitudine.

Quam eximit mors visa opportuna, quamvis acerba.

Cum pro solatio esset successor futurus Poloniæ

RexRegno maturus ob ętatem, & experientiam.

maturum juventâ, uſuq; regnandi. Nam experimento ſuo didicerat, quantis turbinibus in Gallia puerilis ætas Regum quateretur. Mors Caroli Regis Gregorio Pontifici curas cumulavit. Quippe anxius, ne quid in Gallia turbaretur per abſentiam

Gregorius Archiepiſcopũ Nazarenum mittit in Galliam, ut Reginæ adſit conſiliis.

ſucceſſoris, Fabium Mirtum Archiepiſcopum Nazarenum ſpectatæ probitatis, & prudentiæ Præſulem eò miſit, qui Reginam ex filii teſtamento per interregnum res moderantem conſiliis juvaret. Nam ſuſpicio inceſſerat, ne Dux Alenconii

Contra tentamenta Hugonotorum.

Regis frater ætate minor, Hugonotorum favore ſubnixus vacuum ſolium irrumperet. Porrò ad excipiendum Henricum III. Franciæ, ac Poloniæ Re-

Mittit fratris filium Cardin. S. Sixti à latere Legatum ad Regem Poloniæ in Italiam deſcendentem.

gem in Italiam deſcendentem, deſtinavit Philippum Boncompagnum filium fratris Cardinalem S. Sixti à latere Legatum; cùm ex patria urbe Bononiæ Philippum Guaſtavillanum ſororis filium advocaſſet, ornatumq; Vaticanâ purpurâ conſobrini munus, & vicem in Aula Romana ſuſtinere juſſiſſet. Legato autem Cardinali præcepit, ut ex-

Qui Regẽ invitet Romam ad colloquiũ cum Pontifice.

cultum omni officii genere Regem invitaret ad viſendam Urbem, olim terrarum, nunc Religionis principatu, & glorioſis Divorum exuviis nobilem. Unde poſtmodum paratam ad mare proximum Pontificiam claſſem inſcenderet Maſſiliam

Aut Bononiam.

advehendus. Quod ſi longius digredi grave eſſet, rogabatur, ut Bononiam Clementis VII. & Caroli V. congreſſu celebrem viæ flexu modico declinaret,

naret, eò conventurum Pontificem appellandi Galliæ Regis de communibus Christiani Orbis negociis perquam avidum. In magnam enim spem Gregorius venerat, non solùm Hæresim, quam privatus alieno sub auspicio Henricus profligaverat, Regem suo debellaturum; verùm etiam instrumentum Pontificiis conatibus idoneum fore, quo Christianæ Reipublicæ vires in unum adversùs Othomanum coalescerent, & renovatâ veteri gentis gloriâ, revolveretur ad Francos Orientis Imperium. Tantam expectationem conciverant relatæ anteà palmæ, amplificata geminis diadematis authoritas, & potentia, ingenium rerum maximarum capax, par animi magnitudo, nec à majestate fortunæ dissentiens dignitas oris, eximia conciliandis populorum animis comitas, & liberalitas, ad confirmanda quæ vellet, aut refellenda facundiæ vis prompta; tum corporis firmitas, & ferendis belli laboribus juventæ robur, cum tolerantia invicta periculorum; nondum enim se voluptates animo superfuderant, quæ antehac in Gallia Fratris reverentiâ, in Polonia gelu religionis, & disciplinâ gentis constrictæ tenebantur. Prætentati familiares Regis à Boncompagno spem congressus ademere. Obtendebant festinatum in Gallias iter ad colloquium Reginæ matris; metum quoque, ne conventus tantorum Principum suspiciones magnas Hugonotis conflaret;

Spes Gregorii concepta de virtute Henrici III. Franciæ, & Poloniæ Regis.

Congressum cum Pontifice Rex abnuit.

Causam affert.

flaret; quamobrem celeriùs, quàm rei Catholicæ
Alia cauſa verior. expediret, in bellum concitarentur. Verior cauſa,
Emanuelis Philiberti Sabaudiæ Ducis authoritas, *Cater. l. 6.*
quem ſui itineris moderatorem jactantiâ quadam,
gloriâq; Rex conſtituerat. Neque detrectaverat
opportunitatem Sabaudus, quâ per inane obſequium
ſolidæ utilitati conſuleret. Permagni ejus interesset,
Regium iter, non modò Romam non averti
ab Alpibus, & urbe Taurini, ubi Henrico, magnificentiſſimum
adornabat hoſpitium; ſed neq; modico
diverticulo per Inſubriæ urbes deflectere; quo
videlicet ſpatium prolixius reſervaret ſibi, & Margaritæ
uxori, Regis Henrici amitæ, ad ipſum blanditiis
hoſpitalibus demerendum, exorandumq; , ut
Pinarolii, & Saviliani arces, cum Peruſia valle, jam Peroſa.
inde à Cameracenſi pace præſidio Gallico inſeſſas, Cambray.
Sabaudiæ Ducibus reſtitueret. Quod in præſentia
Rex benignè pollicitus, poſtmodum fideliter præſtitit;
fruſtrà dehortantibus Conſiliariis, Niver- De Nevers.
nenſium præſertim Duce Salutienſium Gubernatore.
Qui Sabaudum impendio breviſſimi obſequii
grande feciſſe compendium dicebat, ſeque, & poſteros
à longa ſervitute abſolviſſe. Excluſus alloquio
Regis Gregorius, quæ forſan agendo coram
perviciſſet, ea per Cardinalem Legatum, & Nun-
Conſilia Pontificis per Cardinalem Legatum inſi- cios incaſſum ingerere conatus eſt. Pro Pontificiæ
Dignitatis officio, ad vindicandam ubique terrarum
Religionem intentus, author erat, ut Hugo-
noticam

noticam sectam tot debilitatam cladibus ad interitum urgeret. Neque modicis auxiliis peditum, equitumq; oblatis hortamenta cumulabat, cùm ad eam expeditionem insignes per Italiam Duces constituto stipendio authoravisset. Svadebat præterea, ut cum Hispaniæ Rege amicitiam jungeret fidelem, & firmam; à conjunctione tantorum syderum, tam Hæresi in Septentrione, quàm Mehemeticæ superstitioni in Oriente supremum exitium meditatus. Pro multiplici significatione honoris, amorisque singulares Gregorio grates peragendas intelligens Henricus, Gallum in id nobilem ex Aula Romam submittit, qui simul nunciet, obortam spem pacis in perpetuum cum Hugonotis firmandæ, quos bonâ fide redituros ad obsequium Comes Palatinus Rheni, & Hassiæ Lantgravius pollicebantur. Ne tamen nihil concessum Pontificiis monitis videretur, Mediolanensem Ducatum ingredi, exhibitumq; à Gubernatore Philippi Regis nomine hospitium splendidissimum excipere non recusavit; cùm antea montano itinere Gallias petere decrevisset, declinatâ Italiæ parte, quæ Hispano paret. Postquam Taurini dies aliquot apud Regios hospites versatus fuerat, exinde lento gradu per Allobroges Gallias ingreditur. Verùm qui ante annum Hæresi penè in Galliis excisâ ad Poloniæ Sceptrum summa cum gloriâ migraverat, ad paternum solium revocatus, dum alius quàm abierat revertitur, aliam quoque fortu-

nuata Regii, & auxilia oblata, sed frustrà.

Henrici III. mores cum fortuna mutati.

nam expertus est. Neque enim solùm, ut ex privato Princeps cum persona studia mutaverat, expunctoq; Andegavensi Duce, Franciæ, ac Poloniæ Regem induerat cum artibus regnandi vel æquis, vel iniquis, quas illi fastigio consentaneas putaret; verùm etiam vitia regnantium adsciverat pro virtutibus: prodigentiam in juvenes Aulæ gratiosos, licentiam in muliercularum amores, & otii desidiosi studium usq; ad delicias, quasi gloriæ jam saturo voluptatibus ingurgitari, is demum fructus Imperii esset. Porrò Religionis patrocinium, quod antea pro re nata palam suspiciebat; Regio fratri primas Guisiis deferentibus, ad Regnum evectus, aut repudiandum in posterum, aut dissimulanter tuendum censuit. Tum ne Hugonotos irritaret, queis invisum suum nomen ob illatas clades non ignorabat; tum ne Regiam Majestatem addicere videretur factioni Guisiorum; quibus apertè per id tempus Catholicorum capita se ostentantibus, in Gallia pro eodem habebantur Catholicæ partes, & Guisianæ. Cùm itaq; factionem Hæreticam suis cum Ducibus odisset, propterea quod impudenti latrocinio arces, & urbes Regale patrimonium usurpabant: Catholica placebat ipsa, non placebant Duces, qui sanctiorem causam professi, ejus curandæ prætextu, si quid supererat authoritatis Regiæ ab hoste intactum, amici ereptum ibant. Vacuum in medio solium, precarium sceptrum, pro fabula, & ludibrio Regale nomen;

Causæ cur lentus fuerit in Catholica Religione tuenda.

Ejusdem odium in Hæreticos & Guisianos.

Cater. l. 6.

men; nec mansurum, ubi rerum jam potitis, insignia honoris concupiscere vacuum foret. Quamobrem ambobus quam vehementer iratus, at secundis, ut eventus docuit, implacabiliùs, in arcanum cordis convocatis consiliis, deliberatum, & constitutum habebat, neutros incolumes pati; sed medium utrisque se gerendo, utrosque perdere variâ arte, dolis, vi, pace, vel bello. Sive ea sententia propria fuerit, & suopte ingenio enata, ubi Regnum, Regniq; rationes introspexit: sive Venetiis in transitu inditam à Senatore Molinæo, in Galliæ rebus per diuturnam Legationem exercito, cogitando, meditandoq; suam fecerat, atque ut suam ardentiùs amabat, & perseverantiùs tuebatur. Interim, dum fortuna struendi adversariis exitii occasionem daret, exceptos alloquio perbenignè, tacitis execrationibus devovebat. Erum pentibus ad ultimum odiis eò provectus, ut, ne cum inimicis regnaret suis, cum iis perire maluerit. Ad perficiendum propositum tam arduum, permulta, & grandia molimina præstituere cogitabat: attollere, deprimere, librare vires factionum, ne alteram altera obrueret, sed pariter collisæ, lassitudine, & clade mutuâ conficerentur. Cùm interim ipse Rex tertiam suscitaret mediam, & Regiam, quam opibus, clientelis, provinciarum, exercituum administratione firmaret, domesticis, externisq; circumvallaret præsidiis, quibus paratis insurgeret paulatim Regia dignitas, utriusque partis in se munia verteret,

Contra utrosque ab eodem suscepta cõsilia.

Cater. l. 6.

Tertiam factionem suscitat.

teret, & Reipublicæ tandem clavum è factioſorum manibus volentium, nolentium extorqueret. Huic machinæ conſiliorum, quoniam commodior quies armis videbatur, inter arma quieti velificari ſtatuerat. Inchoatum jam bellum ſegniùs urgere, proq; acerrimis Ducibus remiſſiores ſubſtituere, ita ut in Gallia magis pax non eſſet, quàm bellum gereretur. Ne videlicet, exciſâ Hugonotorum ſecta, quæ à Pariſienſi clade debilior jam erat, Catholica cum Duce Guiſio pretium victoriæ faceret Regis ſervitutem. Tam longè provecta cogitationum providentia, quæ Principem ſibimet imperantem, ac magnis virtutibus accinctum ad optatos fines utcumque perduceret, nacta mollem, ac delicatum, nec propoſiti ſatis memorem, ob multiplicata tributa inviſum plebi, propter indulgentiam in paucos odioſum nobilitati, totiq; Galliæ gravem ob immutatam interioris regiminis formam, à deſtinatione Regis diverſum, imò oppoſitum exitum habuit. Nam cùm Hæreſi laboranti eâ gratiâ parcitum eſſet, ne à Catholicis victoribus leges darentur, ea propter leges à Sancto Fœdere Rex accipere coactus eſt, quod Hæreſim non ſuſtulerit.

Infauſtus ejus Conſiliorum eventus.

Neque felicius artes proceſſere, quibus primordia Regni conſignavit mirabili rerum disjunctiſſimarum conjunctione. Cùm enim ambarum factionum animos conciliare ſibi, niteretur; dum abſurdis id rationibus affectabat, effectum eſt, ut offenderet

Initio Regni miram exhibet morum varietatem.

deret apud utrosque. Nimirum ut Catholicis religiosus videretur, cum Hieronymianis vocatis in Regiam Divinas laudes concinere, ritu sodalium pœnitentium flagella subire, duodecim togatis hominibus comitatus Apostolorum cœtum referre; quos aliquando veste coccineâ cùm induisset, materiem joco præbuit, eò studio Religionis provectum Regem, ut Summi Pontificis munia usurparit, in amicis Romanâ purpurâ decorandis. Rursus, apud Hugonotos ingenii lenis, & clementis audiret, deleretq; sævitiæ notam contractam Parisiensi strage, quæ illi maximam partem imputabatur, choreis, conviviis, amoribus immoderatiùs operam dabat.

Thuan. l. 59. Turtur. l. 8. Bussier. l. 20.

Choreis etiam, & amoribus indulget.

Verùm his artibus novus Rex opinionem sui aliter quam vellet in popularium animis mutavit. Nam Catholici, quos Regis intereat ipsius pietati, religioniq; confidere, fidem non habebant ineptæ simulationi sanctitatis, quam scirent cum lascivia, tanquam hominem cum bellua copulari non posse. Contra, Hugonoti imitamenta exaggeratæ pietatis, ut sincera trahebant in crimen, quasi ex insito studio Fidei Orthodoxæ moliri perniciem Calvinianæ sectæ perseveraret. Plebes in universum Regem ingenio non placidum, sed degenerem, atque effæminatum Regalis fortunæ blandimentis interpretabatur. Nec injuriâ; cùm cerneret minùs appetentem laboris, minùs insolentem deliciarum, magisq; theatris gaudentem, ac musicis, quam aciebus, &

Cum detrimento existimationis apud Catholicos, & Hæreticos.

Plebes effæminatũ judicat deliciis regalibus.

buccinarum cantibus; proq; militaribus equis, Melitenſibus catellis indulgentem in tantum, ut centum aureorum millia quotannis in ejusmodi mercandas nugas inſumpta Gallus Hiſtoricus narret. Hinc apud bellicoſos populos reverentiâ paulò antè formidati Principis exoleſcente, priores Hugonoti cornua tollere cœperunt; quod ultrò detulerant per deprecatores Germaniæ Regulos obſequium, iniquarum conditionum contumaciâ deſtruere; eòq; audaciæ progredi uſque ad ludibrium Majeſtatis, ut è Delphinatium collibus decurrentes Duce Mombruno, Regia impedimenta diripuerint, cùm è Sabaudia Lugdunum deportarentur. Quare ad arma reſpicere compulſus Rex, haud tamen oblata ſubſidia militum Italorum à Gregorio accepit, pecuniam loco militum poſcens, tanquam expeditius ad omnes occaſiones inſtrumentum, cùm abundare Galliam bellatoribus diceret. Neque enim ſeriò, ſed perfunctoriè bellum gerere conſtituerat; quò Catholicorum inſtigationibus in ſpeciem obſecundaret, ſimulq; ut Hugonotis imbecillitatis virium admonitis pacem optabilem redderet. At Gregorius renuit pecuniam mittere pro exercitu; ne ſine Galliæ uſu periret Sedis Apoſtolicæ beneficium. Romam enim jam pervenerant Gallorum querimoniæ de immoderatis Henrici profuſionibus in adoleſcentes aliquot ad invidioſam potentiam evectos; quos, tributa tributis exaggerans, paupertate publicâ

Thuan. l. 60.

Renuit Pontifex pecuniam pro exercitu mittere.

Ob immodicas Regis profuſiones.

câ ditabat. Cùm autem, ærario paucis mensibus dissipato, non esset unde sumptus bello suppeterent, interq; cætera, laboraret inopia summâ rei tormentariæ, quam Regii Quæstores ingenti pretio coemere in Italia parabant, odoratus id Pontifex haud modicam nitrati pulveris vim undique contractam, impositamq; Pontificiis quinqueremibus Massiliam usque Regi dono transmisit; eidemq; paulò post flagitanti, ut bellum pro Religione susceptum Ecclesiæ opibus sustentare liceret, datis duobus diplomatis vicies centena Francorum millia ex divenditis Ecclesiasticorum in Gallia prædiis colligendi jus fecit. Interim gliscebat Regis contemptus, atque odium domi, forisq;; dum vitam agit desidem, & voluptariam, rarus in publico, nec equo sedens militariter more gentili, sed aut in lecticâ specularibus christallis pellucida, vel in rheda inaurata Lutetiæ vicos, & fora circumvehitur, cum Aloysia Regina Vademontii Comitis filia, quam adamatam sibi ante Polonicum sceptrum, mox patriæ redditus in consortium thori, ac Regni adscicere non dubitavit statim à morte patrui Cardinalis Caroli Lotharingi, cujus viventis authoritatem summam nimio plus augere Regia affinitate pertimuerat. Nam frænos, & modum impotentiæ amoris in Regibus potentior libido regnandi constituit. Initio autem novam Nuptam tam ardenter dilexit, ut colendæ muliebri mundo, ac margaritis ornandæ operam matutinam insu-

Thuan. l. 60.

Cater. l. 6.

Nitrati pulveris copiâ Regi submittit re tormentaria indigenti.

Eidem potestatem facit magnam pecuniæ vim ex divenditis Ecclesiasticorum prædiis colligendi.

Regis contemptus, ex odium ex vita deside, ac voluptatibus dedita.

Aloysiam Lotharingam olim sibi adamatam ducit uxorem.

Ejus cultui matutinum tempus insumit.

Scomma Gallorum in Regem uxorium.

inſumeret. Unde jocandi anſa Gallicæ dicacitati: ſub ortum Luciferi, cùm ſigna Duces, & caſtra movebant, Franciæ Regem pro diſtribuendis in acie copiarum ordinibus, in gynecæo colligere ſolitum uxorios crines, & ordinare; tamquam Aſſyria in Regia inter ſpadonum greges, non inter martiales Duces verſaretur in Aula Francica armis, & armatis horrente.

Ejus familiares rerum imperiti, & pravæ politicæ ſectatores.

Neque meliùs audiebant familiares convictus, & conſvetudines amicorum; dum ſui copiam pauciſſimis facit in conclavi, ubi materia ſermonum, non bella, vel Regni curæ, ſed amorum vana, vel impiæ regnandi artes è Machiavelli ſchola petitæ, per dolos, & fallacias ad ſubverſionem potentium validæ.

Horum apud Regem auctoritas.

Quarum magiſtellis acutis quidem ingenio, ſed neque ætate, neque rerum experientia firmis tantum tribuebat, ut in eos opes, & magiſtratus congereret, poſthabitis Proceribus virtute præclaris, aut ſangvine, ipſoq; Alenconii Duce præ iis vitam ingloriam, atque inopem trahente. Cater. l. 6.

Omnibus Regni Proceribus, atque etiam Alenconio Duci præferuntur.

Quem ſanè Regium fratrem, nondum ſobole aucto Regi, ſi minùs virtus, quæ illi non abundabat, ſangvinis certè neceſſitudo ut propinquum ſolio caput commendare debuerat. Propter has labes, quæ in privatis hominibus famam, in Principibus etiam rem deterunt,

Regium nomen palam obmurmurationibus laceratur.

averſis à Rege Procerum, ac popularium animis, primus ad rebellandum gradus per audaciam obtrectationum eſt factus. Proſcindi paſſim, & lacerari Regium nomen; contentiſq; hoc genere ultionis plebis

bis hominibus, potentiores in minas prorumpere; auditæq; Ducis Alenconii voces, quasi defectionis classicum canentes, cùm irrisus in chorea ab familiaribus Regis plenus irarum foras se proriperet. Gnara hæc turbamenta Galliæ Gregorio, ut etiam apparatus armorum in Germania institutus, Condæo Principe pro Hugonotis ingentem exercitum, pecuniis Anglorum Reginæ, atque opibus Protestantium conflante. Occurrendum ratus in tempore, præmonuit, quod alias monuerat Henricum, ut junctà cum Philippo armorum societate (cui rei conficiendæ auctoritatem suam, & industriam deferebat) adversùs tantum Hæreticorum consensum summi Catholicæ Religionis vertices mutuis fœderibus se firmarent. Duplicem deinde rationem subjiciebat Alenconii fratris in officio continendi. Alteram liberalitatis & amoris, alteram castigationis, & metus. Nam posse Fratrem unicum, Principemq; summum Regiæ stirpis ita obligari beneficio, donis, honoribus, opibusq;, ut certa sequi, ac tuta mallet cum gloria, quàm incerta, & periculosa cum dedecore; ejusq; administrationis propugnator fieri, cujus esset & particeps, secundùm fratrem Regem in amplissimo Regno nulli secundus. Quod si turbulenta ingenia Aulicorum prævalerent in Principe consilii modici, ambitionis immodicæ, svadebat Pontifex, ut in custodiam daretur, tamdiu detinendus, donec orta soboles virilis Regi tantum authori-

Minaces Alenconii voces.

Cater. l. 6.

Gregorii Pontificis ad Regem salubria monita de societate cum Hispano jungenda, & Alenconio in officio cõtinendo.

Turtur. l. 8.

Negliguntur à Rege. tatis adderet, quantum adimeret Fratri. Ex tam salubribus, honestisq; Gregorii monitis neutrum Henricus amplexus est; seu quia imprudenti delectu via media, quæ sæpius pessima, placuit; seu quod abhorrens à curis animus unum sequi consiliorum rectorem casum maluit. Etenim ob dicta, quæ temerè Fratri exciderant in chorea, custodiam ei circumdedit, ademitq; post aliquot dies ad preces Reginæ matris, præcipitantiâ pari, nescias utrùm majori inconsiderantiâ. Nam immoderati impetus fuit Regium juvenem, qui non ultra verba peccaverat, in custodiam confestim trudere, & inconsulti consilii jam offensum, irritatumq; nullâ prævia cautione dimittere. Alenconius enim minimè placatus beneficio, cujus origo injuria fuerat, maloq; suo edoctus hostilia magis exequi, quàm loqui, silentio, ac dissimulatione maxima fugam instituit ad Hugonotos tribus comitantibus furiis, egestate, ambitione, irâ.

Ejus præceps consilium tradentis in custodiam Alenconium, & par imprudentia eumdem facilè relaxantis.

Alenconii transfugium ad Hugonotorũ partes.

Causæ cur à Rege fratre defecerit.

Quatuor hic Henrici II. filiorum ut natu, sic indole, ac virtute postremus jam pridem indignabatur, se trium Regum fratrem adhuc sine Regno esse; fortunæ suæ infensus, quæ diu lactatum spe Polonici sceptri tandem deluserat; Regi quoque fratri succensens, à quo supremam armorum Galliæ præfecturam, quam impar affectabat, non impetraverat; ipsis denique iratus astris, quæ cùm Regnum illustri genitura portendissent interprete Nostradamo quatuor Catherinæ liberos omnes regnaturos pollicito, Thuan.

cito,

cito, speciosi promissi fidem exolvere cunctabantur. Imperator itaque salutatus ab Hæreticorum exercitu, Regii fratris fulgorem eò usq; partibus commodavit, donec omni ope revocatus a suis, quæ obsequio exorare nequiverat, per contumaciam extorqueret. Rex enim, & Regina mater animis consternati, quantâlibet mercede ignominiosæ pacis, ac stipendiorum immanium Regium Juvenem ab Hugonotorum castris abducendum putaverunt. Tres opulentæ provinciæ, Bituriges, Turones, Andes in dominationem attributæ, centum aureorum millia quotannis in reditum, præter Aulicorum nobilium ministeria Helvetii stipatores præsidio additi, & ornamento. Cum Hugonotis pax quinta convenit præcedentibus cunctis dedecore, ac damno notabilior, per quam sancitâ toto Regno vivendi, opinandiq; libertate, nullo temporum, locorumve discrimine in publicis, in privatis muneribus, Hæretici cum Catholicis æquabantur. Germanicis copiis, quæ auxilio Hugonotis venerant cum Joanne Casimiro Septemviri Palatini fratre largè decreta stipendia, in pretium, quòd Galliam devastassent.

Cater. | Berry. Touraine. L'Anjou. | Cater. l. 6. Thuan. l. 61.

Salutatur ab Hæreticis Imperator. | Regis & Reginæ conatus ad eum ab Hugonotorũ partibus adducendum. | Quibus impendiis illum abduxerint. | Pax ignominiosa cũ Hæreticis inita. | Libertas pro cujusque libitu de Religione opinandi decernitur. | Hæretici perinde ut Catholici assumũtur ad honorifica munera.

At recuperato Regis fratre, cum gravi Religionis, & famæ dispendio, Sanctum Gallorum Fœdus initia habuit speciosa; quasi populi jus, fasq; haberent, publicæ rei per clandestinas coitiones consulere, indormiente Rege; sociatisq; fœderibus, & armis in bonum vertere, quæ Princeps in causa gravissima

Speciosæ Sancti Fœderis initia ob Regis segnitiem in Religione tuenda. | Thuan.

viſſima Religionis peccabat ex patientia, & bonitate (ajebant illi) cùm ſegnitiem, & ſocordiam intelligi vellent. Pietas itaque Gallicæ nationis inter Sancti Fœderis cauſas princeps extitit. Tuendæ Religionis ardor, ut cœleſte quid ſpirans humanis animorum affectionibus major; inſtar halitus gelidarum concurſione nubium in fulmen effervescentis, circumfurentium Hugonotorum contumaciâ magis, magisq; ſuccendebatur. Pudebat nobiles populos ab antiquo Chriſtianæ Fidei propugnatores ferre perfidiæ jugum, quod ab aliis auferre conſveverant: memores nimirum veteris gloriæ; quodq; à temporibus Apoſtolorum verâ Religione imbuti, ubi Francos Reges conſentientes nacti ſunt, eosdem quos Deus, hoſtes habuerint. Seu Clodoveus Rex Arriani Gothorum exercitus cœdem cum Rege Alarico perempto ſingulari certamine, tamquam primitias recenti Fidei dicaret; ſeu Mahometicam impietatem occidione deleret in Saracenis Carolus Martellus; ſeu nepos avo major alter Carolus devictam Saxonum gentem ab idolis transferret ad Chriſtum, optabili clade. Exinde transalpinis expeditionibus in Italia, transmarinis in Aſia Francicas turbas Religioni ſonuiſſe: Summis Pontificibus in Vaticani ſolium reſtitutis non ſemel, & Apoſtolicæ Sedis patrocinio, vel ultioni infenſis Regibus, gentibusq; mactatis, non aliâ ſanè mercede, quàm pietatis, & gloriæ. Eâdem inductos in celebri Claromontano Concilio,

Cauſa præcipua Fœderis Religionis ardor.

Gallicæ pietatis vetuſtas, & gloria.

Res à Francis Regibus, Ducibusq; pro Religione fortiter geſtæ.

Clermont.

cilio, sacræ militiæ auctores ad remotissima bella Duces, & milites præbuisse; pervagatos triumphalibus Auriflammæ vexillis Orientem, assertoq; in libertatem Francorum armis magnam partem Christi sepulchro. Ubi postquam ad centum annos procul à patria suorumq; subsidiis hæsere, barbarorum numero, non virtute obrutos, in qua regione Deus mori pro hominibus non recusarit, ipsos pro Deo occumbere intra felicitatem, & gloriam duxisse. Neque tamen, talibus Proceribus extinctis, à metu Francorum respiravisse Palæstinam; aliquoties à posteris bello pervicaci retentatam, præcipuè per geminas, improsperas quidem, sed aliorum Regum triumphis anteferendas D. Ludovici expeditiones, qui captivitatis, & pestilentiæ consecratus ærumnis, quando Palæstina vinci non meruit, Cœlum, & Cœlestes honores occupavit; relicto hostibus triumpho pleno sangvinis, & lacrimarum. Cùm statim ab ejus morte, Carolus Frater Siciliæ Rex cum classe, ac novo exercitu rediens, tantâ Saracenos clade perculerit, ut illi Christianis omnibus libertate donatis, annuoq; quadraginta millium aureorum oblato tributo à Francis pacem redimendam putarint. Quare his plurimum victoriis, aliquando cladibus nobilitatum apud eas gentes Francicum nomen hodieq; usurpari, ut inclitum, ac terribile.

L' Oriflamme.

Victoriæ Gallorum in Palæstina.

D. Ludovici clades aliorum triumphis nobiliores

Ergo implacabili adversùs Hæresim irâ cumulabantur haud immeritò Gallorum pectora, quòd ea

Indignatio Gallorum ob immi-

nutum ab Hæresi pietatis antiquæ splendorem. sacra domi perditum iret, quæ sui majoris religiosissimi mortalium ultra montes, & maria sangvine extenderant. Accedebat & metus gravior interdum quàm ira, bellorum concitator. Ne videlicet, in tanta generis humani ad vitia proclivitate, Hæresis mala grata, quia dulcia, inexperta pauci cuperent, susciperent plures delibata, omnes inculcata paterentur.

Terrentur aliarum regionum exemplis Belgii, &c. Terrebant exempla circumjacentium populorum, quos civilibus turbis, dein bellis implicatos, majorum institutis, & ceremoniis abolitis, à Præsidibus Ecclesiasticis, à Regiis, perinde atque à Deo abjunxerat. Belgio, Britanniæ, Germaniæ, Poloniæ & Hungariæ inflicta ab Hæreticis vulnera. Britannicum solium modò amoribus incestis, modò parricidalibus odiis pollutum, & inundatum per quotidiana supplicia sangvine Catholicorum. Eòq; furoris ventum, ut fœminam impietate ac sævitia execrabilem, tamquam sacrorum caput adoraret. In Germania nihil quietum, aut immotum, perstrepentibus ubique tumultibus, armisq; ; variatis passim Rerumpublicarum formis, ne vestigium integri moris superesset. Eodem fluctantes æstu Poloniam, atque Hungariam; sed eâ Hungariæ parte, quæ Othomano servit, tranquilliùs agitante; cùm Tyrannus ille Religionum mutationes populis interdicat, tamquam Imperii subversionem tracturas. At plusquam externa omnia in oculis erant domestica mala, quæ tot annos afflictam Galliam, in extremam penè desperationem adduxerant. His ut obviam iretur, neque regentium culpâ insanabilia fierent,

fierent, consensu omnium ferè Ordinum constituitur Sanctum Fœdus, quod Reges amantes Religionis ad exterminandam Hæresim pro virili adjuvet, sustineat verò virtutis, Fideiq; imbecillos, ne labantur. Ut liceat Principibus perire si libeat, non publico fato, sed suo. Ne libido unius furiosa, ut nuper Britanniæ Regis Octavi Henrici, per Hæresim Regno intrusam in par exitium myriadas populorum attrahat. In Picardia ex provinciis prima Fœderis incunabula. Cujus administratio in conventis pacis destinata Condæo Principi, gentem Catholicæ Fidei retinentissimam, odio in Regem, irâ in Hugonotos inflammaverat. Suggerebat faces Jacobus Humerius Comes ex primaria nobilitate, Peronæ, & aliarum arcium Gubernator. Quem, si Condæus in Picardicam Præfecturam admitteretur, præter communem animorum perniciem ab Hæretico, privata rei suæ clades angebat. Altera Fœderis primordia nobiliora Lutetiæ Parisiorum, in urbe Regni, ac Religionis Principe, ob Catholicam Fidem constanter propugnatam, æquari exemplis priscorum temporum meritâ. Conventus in civitate provinciæ in morem habitata complures, piorumque hominum sodalitia instituta Regis exemplo, hujusmodi cœtibus indulgentis usque ad Cenobitæ gloriam, opportunitatem dabant serendis de Deo, de virtute, de vera falsaq; Religione sermonibus: unde paratus excursus ad præsentium complorationem temporum, quibus

Omnium Ordinum contra Hæresim conspiratio.

Sacrum Fœdus inchoatur in Picardia.

D. Humieres.

Humerius Comes Condæum à Picardiæ Præfectura conatur excludere.

Thuan. Turtur. Cater. Bussier.

Altera Fœderis origo Lutetiæ Parisiorũ.

Ea urbs religiosis cõsiliis opportuna.

quibus novarum opinionum buccinatores in florentiſſimo Regno ſacra omnia, & profana peſſumdederant. Et quidem (diſſerebant) inter arma verſantibus in ſpe ſecuræ pacis per victoriam, aut per cladem honeſtæ mortis reſpirare licuiſſe. Jam verò acceptâ per ignominioſum fœdus plagâ, cui vix parem præliorum aſpera inferre valuiſſent, ecquid ſpei relictum Catholicis, pro qua templa ſubeuntes ad Deum vota conciperent? Cùm vix Calvinianæ luis contagio vitaretur, etiam cùm ferreus armorum murus intereſſet, quid mali non timendum, ubi Hugonoti ſuas labes in templo, in curia, in foro, locis, & horis omnibus aſpergerent? Grave profectò, Gallici Cleri, & populorum fortunas decimarum exactionibus, & vectigalium, exhauriri, gravius eſſe, ſi quid intactum omisêre domeſticæ hirudines, id civili bello unà cum ſangvine abſorberi, longè graviſſimum, & intolerandum, quod eâdem prodigentiâ, quâ Rex in ſinum adulatorum opes, in Fratris gratiam animas civium profundat; utque unus perire avidus ab exitio retrahatur, in diſcrimen univerſorum ſalutem vocet. Atqui bona cœtera Gallorum, cenſus, ſudores, ſangvinem, ſumenda, conſumenda, perdenda pro libidine Regi permittere, modò ſpem unam miſeris ſortis melioris poſt fata reſervaret, ademptisq; corporum ſolatiis, parceret animorum æternitati. Tales erant Gallici vulgi ſenſus, ac voces pietatem ingenuam ſpirantes; non tam ingenua

Gallicæ plebis querimoniæ de præſenti rerum ſtatu, de Hugonotorũ impietate, & nimia Regis in eos indulgentia.

Plebis ejusdem ſinceriſſima pietas.

genua erant consilia eorum, qui vulgo moderaban- tur, Guisiorum videlicet Principum, & clientium Guisianorum; quorum cupiditas, metus, ira studio Religionis immista cæteras Fœderis causas confla- bant. Guisios enim fratres Henricum, Ludovicum, & Carolum Francisci pietate, ac bello clarissimi Du- cis filios, cum aliis ex eadem gente Lotharinga Pro- ceribus, Catholicæ factioni conciliabat non solùm studium Religionis, quamvis id solum præ se fer- rent, verùm etiam ambitio dominandi, revocan- diq; à Capetianis ad Lotharingos Gallici sceptri, si adversariis credendum est, sin habenda fides aliis mitiùs, & fortasse verius interpretantibus, voluntas retinendæ authoritatis, aut vindicandæ. Quam enim à Patre Duce, & Patruo Cardinali transmissam, sub Regibus Francisco II. & Carolo IX. Henrici fra- tribus, in diuturnis belli, ac pacis ministeriis lauda- biliter exercuerant, hanc ingloriam jacêre sinebat Rex Henricus, atque in otio inerti consenescere. Quemadmodùm scilicet ferrum à tractatione splen- didum, ubi cesset, indecorâ rubigine obsitum squal- let. Ad hæc æmulatio urebat, seu potiùs indignatio; cùm Regalis amicitiæ fastigio admotos cernerent juvenes indolis quidem egregios, neque generis ob- scuri, sed rudes adhuc magnarum rerum, atque in- expertos; quantùmq; Guisiis fratribus ætate, digni- tate tantùm, & factorum gloriâ posteriores. Annas Joyeusa, & Bernardus Nogaretus gratiâ cæteros e-

Cater. Turtur.

Guisiorum Principum privatæ rationes studio Religionis immistæ.

Causæ, cur se Catholicæ factioni Duces præbuerint.

Dolent, se pristina auctoritate carere.

Indignatur, inferiores alios sibi præferri.

Joyeusa & Nogaretus apud Re-

gem maximè gratiosi. minebant, hic Epernonii, ille Joyeusæ Duces postea dicti, & Franciæ Pares. Hinc mutua odia gliscere inter utrosque. Nam Guisiis, præterquam quòd gravis erat omnis potentiæ successor, tales ut pueros, aut impares stomachabantur. Hi verò conscii, quantùm irarum primas occupando sedes sine culpa meruissent, par odium osoribus rependere, illudq; per occasionem animo Principis instillare jus, fasq; ducebant. Neque Regi cura, ut suorum invidiam in suum caput recasuram imminueret. Quin, effusis in eos pecuniarum largitionibus, quæq; in dies vacabant, splendidis muneribus congestis, objicere odiis nobilium, & populi non cessabat. Guisiis verò sponte dolentibus dolendi causas addidit acriores. Gallici maris Præfecturam à Gaspare Colinio olim administratam, Mainei Dux obtinuerat. Ut hanc abdicaret importunis precibus Rex evicit, octoginta millium aureorum pretium pactus, inq; Añam Joyeusam statim tianstulit. Florens æmuli dignitas animum pupugit Ducis Epernonii, non minùs quàm alter esset, in Regis animum validi. Paris honoris cupidine ægrum ut solaretur, Guisiæ Ducem Henricus aggreditur; petit, ut Regii Palatii, quod gerebat Magisterium, pretio accepto, habendum Epernonio transmittat. Guisius, qui fraternam, in addicenda Præfectura maritima, facilitatem non approbaverat, fremens, gemensq; familiæ honoratissimæ spoliis dignationem novis hominibus quæri, Regiis postula-

tis

Mutua inter hos, & Guisios odia.

Regis incuria in suorum odiis extingvendis.

Illorum invidiam largitionibus, & honoribus auget.

Maris Præfecturam à Maineo Duce ad Joyeusam transfert.

Id iniquè fert ejus æmulus Nogaretus.

Rex à Guisiæ Duce pretio & precibus contendit, ut Regii Palatii magisteriũ concedat Epernonio.

Abnuit Guisius.

Duc d'Espernon.

Duc de Joyeuse.

Cater. l. 7.

Duc du Mayenne.

Cater. l. 7.

tis disertè abnuit. Tunc Henricus (ut Regum voluntates pertinacissimæ sunt) aliâ viâ, eodem tendere perseveravit. Regalis domicilii claves, & præsidii domestici curam, sub Regiæ securitatis obtentu, Epernonio tradit, circumcisiis ministeriis vacuum sine re Magistri titulum Guisio relinquens. Cùmq; per eos dies Timoleon Cossæus Tribunus Generalis Gallorum peditum decessisset, nobilem tribunatum à filio ejus Carolo Brissaci Comite cliente Guisiorum, pro suis, & paternis meritis frustra expetitum, in eundem Epernonium contulit. Profectò acribus viris, & in priori Regia dominari assvetis instar injuriæ erat, quod non regnarent. Cùm verò se, suosq; honoribus exui cernerent eâ quasi gratiâ, ut, quos infrà positos pridem despexerant, tamquam superiores venerarentur, res contumeliæ non ferendæ videbatur. Neque stomachum modò, sed sollicitudinem quoque, ac metum Guisiis faciebat, hoc in Rege animadversum fastidium sui; quod indiciis haud obscuris compererant, timori potiùs quàm contemptui, deliciarum cupido Principi se esse, viros fortes, & propugnatæ Religionis gloriâ populis charos. Verùm in speciem vilipendi, ut despicere audeant & cæteri, nudatosq; favore Regis, auctoritate, clientelis, opprimere gestiant. Cæterum graves antea, ut Catholicarum partium Duces, in posterùm graviores fore tamquam irritatos, inq; ultionem, nisi occuparentur, insurrecturos. His communicatis

Præsidii domestici curam Rex Epernonio tradit.

De Cosse. Cater. l. 7.

Eidem addit Tribunatum Gallorum peditum.

Guisiorum ob eam rem indignatio.

Eorundem timor ex animadverso in Rege fastidio sui.

Occultam conſpirationem moliuntur. nicatis inter ſe irarum, metusq; cauſis Lotharingi Principes Regiis conatibus obviam ire, atq; omnia experiri priùs quàm pereant, occultâ conſpiratione conſtituunt. Nec ad ulciſcendum palàm dolorem ſuum verbis, factisve, facundiæ vires, vel animorum deerant. Sed quæ prorumpere geſtiebat ira, eadem ſe comprimebat eò tectior, quò implacabilior. Cater. l. 7.

Cauſæ cur iram occultent. Neque enim probabiles cauſas querelarum habituros rebantur, ſive apud nobilitatem, ſive apud populum: cum hi meminiſſent à Guiſiis in Aulæ culmine pridem verſantibus pari modo Momoranciis miniſtris prioris potentiæ illuſum. Meritam proinde recipere vicem, & exempla pati, quæ ipſi fecerint. Instabiles Aulicorum vices. Eſſe ſuum Aulæ Regum, perinde ac rerum naturæ, fatalem orbem; cujus periodos, & converſiones peragi, non ſine ſenſu cadentium, aut ſurgentium Aulicorum; à cæteris aſpici ſine cura, imo oculis æquis, ac libentibus. Quantaslibet querelas adverſùs recentem potentiam, quaſi ex priſtinæ deſiderio homines conſociarent, ut in odiis non fictos, ita in amoribus fallaces eſſe. Ægris quidem animis novas aſpicere magnitudines, ſed in ſinu lætari, quod Guiſios à fortuna depoſitos agere in æquo videant. Expectandam igitur occaſionem tuendæ Religionis præclaram, quæ familiæ cauſam, ut aliàs fecerat, cum re publicâ jungat, deq; privato dolore communem faciat. Oblatam ex pacis ultimæ in- Nec opportuniorem ſors offerre poterat poſtremæ pacis invidiâ; quæ cùm intactum

ctum neminem ex Aulæ Principibus præteriret, unos Guisios transmittebat sine noxia, imò cum laudibus. Indignabantur populi palàm Navarræ Regi, & Condæo Principi, ut Hugonotis, & Hugonotorum Ducibus. Secretò oderant Alenconium, tamquam malorum crimen, & caput; qui Catholicus ipse, in Catholicum Regem, & fratrem, pro Hæreticis arma strinxisset. Neque Regi, aut Reginæ matri parcebatur, qui tam probroso fœderi subscripserant, Religione in triumphum utilitatis ductâ. Henricum verò Ducem Guisium, ejusq; germanos fratres Ludovicum Cardinalem, & Carolum Mainei Ducem, tamquam è Cœlo delapsos, triumviratum Religionis vindicem, venerabantur. Illos ut Fidei columnas, & Catholicarum partium propugnatores, uxoribus viri, parentes liberis ostentare. Neque omittebant Guisii, quibus artibus paraverant, iisdem augere favorem populi, magnis conatibus profuturum. Et quoniam à Rege dignitate, muneribusq; spoliabantur in dies, eum vicissim famâ & auctoritate exuere aggrediuntur. Clientes, atq; emissarios in populum spargunt, qui se cœtibus immiscentes, laudare Religionis tuendæ studia, proq; illatis ab Hæresi detrimentis justos dolores, atque iras. Verùm hæc inania delinimenta, muliebria malorum remedia esse, nisi adderent vires, ad ultionem præteritorum, tutamentum præsentium, posterorum securitatem. Hactenus ab utrisque, insolentiâ

vidia conspirandi occasionē arripiunt Guisii.

Populi odium in ejus pacis auctores.

Cater. l. 7.

Ejusdem amor, & veneratio in Guisios.

Bussier. l. 20.

Guisiorum artes ad populi favorem sibi conciliandum.

Quæ per suos clientes in Populū sparserint.

illinc, hinc modeſtiâ peccatum: quam Catholicis fraudi eſſe non debere, cùm Hugonotis contumacia profuiſſet. Poſt ſecunda tot prælia Regiarum partium, corruptis pace victoriis, dediſſe leges Hæreſim victam, vix tolerabiles, etiamſi victrix extitiſſet. In ultimo bello, ne tentatâ quidem martis aleâ, pro victrice habitam, coæquatamq; in omnibus veræ Religioni, conditionibus pudendis. Quo enim loco futuram poſthac apud exteras gentes veneratam Galliæ nobilitatem, ubi audierint ad munia togæ, ac magiſtratus, ad militiæ decora, atque Imperatorios titulos, attolli cucullatorum, & ſanctimonialium ſpuriam progeniem? Ecquid reſtare, niſi ut Galliæ cervicibus Hæreſis impoſita per alteram pacem regnaret? Tantum profectò animorum non ſumpturam, ſi, marcentibus ignaviâ Regibus, populi, Proceresq; Catholici, compreſſis manibus, non deſidêrent, ſed ſuas circumſpicerent vires, exererent, ſociarent; quodq; exemplum impunè fecerant mali in malum conjurantes; boni in bonum conſentirent. Tam ſpecioſa Religionis, & decori momenta facilè induxerunt in novum Fœdus gentem Gallorum ad ſubita promptam, præcipitemq; tam in capiendis conſiliis, quàm in deponendis. Vix igitur nata creſcere, propagari per omnes Regni provincias conjuratio, Sacra, & Sancta ſplendidis nominibus vocitari, fœderibusq; conferri celeberrimis, quibus olim arma Chriſtiana conſenſione ſummâ de Galliis mota

Novum Fœdus Religionis nomine inſignitum, perſvadēt Gallorum ingeniis.

Fœderis ſpecioſa vocabula.

Cater. 6. & 7

Turtur. l. 8. mota ad liberandum Christi sepulchrum, in Orientem transgressa sunt. Sed illa gloriosa magis dici, hæc salutaria, quibus haud inanimi lapides, sed vivi, & spirantia immortalis Dei monumenta vindicarentur. In Fœderis forma conceptis comprehensa verbis, quam jurati affirmabant singuli, primùm omnium pietas iminebat. Invocatâ initio augustissimâ Triade cavebatur, ut ejus castissimum cultum, & avitam in Galliis Religionem sartam, tectamq; præstaret. Proximè Regis Majestati suus honos, oblatis ad eam tuendam impendiis fortunarum, & corporum interpositu. Populari auræ in reliquis Fœdus velificari apparebat, cùm reciperet, jura omnia, privilegia, & immunitates asserturum, quibus à temporibus Regis Clodovei, Galliæ urbes, & provinciæ floruerant. Ex tribus Ordinibus Cleri, Nobilitatis, & Populi, pro sua quisque vi, ac facultate, alii vota, precesq;, alii sudorem, & sangvinem, omnes consilium, & opes conferre jubebantur; obsequium denique præbere Duci, quem consensus universorum delegisset. Si qua oriretur inter Fœderatos disceptatio, penes Ducem ejus dirimendæ judicium fore, statuendiq;, qui pro hostibus, qui pro amicis habendi essent. Eumdem præmia benè, malè merentibus pœnas irrogaturum. Postremis his legibus, novum in Regno Regnum constitui, & Henricum Henrico obtrudi visum. Nam, pro Duce Fœderis, cujus nomen supprimebatur, Henricum Guisium intellige-bant.

Thuan. Bussier. l. 20.

Forma, qua Fœdus est constitutum.

Ejus leges magna ex parte populo favorabiles.

Thuan.

bant. Cæteri, quamvis non abnuerent injici frænos à Fœdere potentiæ Regis, addebant tamen, honeſtiſſimum ei locum relinqui, modò conſpirare cum rectè ſentientibus vellet. Daret ſe Fœderi caput, ſub auſpiciis Regalibus Guiſios cum reliquis militaturos. At non contentus approbatione Galliæ populorum Dux Guiſius, qui multiplicatos hoſtes, geminumq; ſibi bellum inſtare, apertum cum Hugonotis, occultum in Regem, Regiosq; cerneret, nova Fœderi ſubſidia conquirenda exiſtimavit, ipſo adverſariorum exemplo. Nam ſi Hugonoti toties ab Eliſabetha Britanniæ Regina, & Proteſtantibus Germaniæ Principibus aurum, Duces, milites accerſiſſent, pro tuenda iniquiſſima cauſa; quanto æquius Fœderatos Romanum Pontificem, & Hiſpanum Regem inter Catholicos Principes, potentiæ ſummos ad communem propugnandam Religionem invocaturos? Tertia itaque cauſa externa, ſed prævalida, fovendo Fœderi, amplificandoq; acceſſit, Sanctitas Romanę Sedis, & magnitudo Hiſpana, unde cœleſtia ſimul, & humana præſidia ſperabantur. Nec arduum fuit Fœderi Catholicæ Religionis vindici Catholicæ Religionis caput, ſummum Pontificem conciliare. In Galliæ præſertim periculo, quæ toties immiſſis exercitibus, & armis ad defenſandam Apoſtolicam Sedem, effecerat, ut Pontificii Principatus in Italia fulcrum crederetur, & propugnaculum. Quam ſanè ſi Calviniana lue depravari contingeret, metuendum

Dux Guiſius nova ſubſidia Fœderi cõquirere ſtatuit.

Cater. l. 7.

Huic Romanum Põtificem, & Hiſpanum Regem conatur adjungere.

Gallorum promerita in Romanã ſedem; damna eidem metuenda, ſi Hæreſis in Gallia prę valeret.

endum erat, ne quantum commodorum Romæ, ac veræ Religioni propitia intulerat; abalienata per Hæresim, & infesta alterum tantum malorum inveheret. Ut impotentia quædam pharmaca, quæ si juvent, sanant penitus, celeriter extinguunt, si noceãt.

Cùm igitur sanctum Fœdus initio sonaret nihil, nisi custodiam Christianarum legum, & disciplinæ; animo libenti exceptum est à Gregorio de conservandâ in Galliis Religione sollicito, sub eo Rege, cujus, neque gerendi belli cum Hæreticis, neque faciundæ pacis ratio constaret. Quamquam non deerant jam tum in Aula Romana callidi rerum æstimatores, qui scoriam ambitionis haud modicam auro pietatis immistam internoscerent in Fœdere Gallicano; ipsumq; Cardinalem Pellevçum negotia Fœderatorum apud Pontificem procurantem, tamquam Guisianarum partium manifestum redarguerent. Hispanorum tamen authoritate fulta prævaluit sententia Purpuratorum Patrum Fœderi sancto faventium, tamquam in bonum Religionis intento; qualescumq; illius causæ bonæ ne, an malæ, in virtutibus, an in vitiis ponendæ essent? Quam videlicet paratam veluti machinam Romani Pontifices intendere, aut remittere pro arbitratu, ac judicio suo possent, prout Galliæ tempora, vel ingenia Regum postularent. Verùm non erat, cur Gregorius hæreret in approbando Fœdere, quod labantem in Galliis Religionem fulciebat: quando

Approbatur sanctũ Fœdus à Gregorio XIII. de Galliæ Religione sollicito.

Cater. l. 7.

Ambitionis in eo labes à nõnullis agnoscitur.

Cardin. Peluc.

Rex ipse, cujus authoritas haud dubiè inde tentabatur, haud quaquam pro rei magnitudine videtur fuisse commotus. Quippe à Regina parente, à Condæo Principe, & ab Oratore suo apud Hispaniæ Regem commorante, quid ageretur edoctus, principiis conjurationis, quæ opprimi in cunis poterat, obviàm ire neglexit; sive illud odium laboris fuit, & novæ curæ, ne delicias parumper intermitteret; seu desperatio præpropera remedii, quasi honestius esset, inscium, quàm invitum & imparem Regem videri; seu deniq; recepto jam fratre, fructu pacis indecoræ, cùm eam rescindere pararet, offerri gaudebat authores, in quos violatæ fidei invidiam regereret, magis de infamia perfidiæ, quàm de culpa vitanda sollicitus. Præposterâ sanè calliditate; nam, in quo aliis illuserat, illi vicissim illusum est; post paulò compulso à suis Catholicis vi, atq; in gratiis Hugonoticum bellum renovare, quod pridem invitus in speciem, magnâ verè voluntate susceperat.

Regis negligentia in obsistendo conjurationis initiis.

Quo consilio eam neglexerit.

Ejus illusa calliditas.

At Fœderatis quàm speciosum, Romanus Pontifex adductus in partes, tam utile fore videbatur, si Rex Hispanus causæ consociaretur. Cum hoc potentia, & opes, cum illo armorum honestas, & præsentia Numinis. Neq; gravatè Philippus annuit, quod rogaturus erat, nisi rogaretur. Nam rei Catholicæ intererat pariter, & Hispanæ, ut Calviniana lues in suo cubili opprimeretur, ne ad circumjacentiæ

Philippus Hispaniæ Rex Fœderi consociatur.

Cater. l. 7. centia Regna permanaret; & Hæreticos Gallos domestico bello attineri, quominùs adessent Hæreticis Belgis, conducibilius rebatur Belgio suo. Unde videlicet Hispana arma in Galliam irent ad oppugnandam Hæresim, cum spe proferendæ dominationis potiùs, quàm ejus assultus domi opperiretur, cum ammittendi imperii metu. Eò magis, quod Hispanos non latebat, sollicitari à Batavis ad suscipiendam ipsorum causam, cum magnifico titulo Defensoris Belgarum Franciscum Herculem Valesium Alenconii Ducem juvenem ambitiosum, præfervidum, quantumque regendo ineptum, tantò appetentiorem regiminis, ac parandæ per tuta, vel intuta, per fas, & nefas dominationis avidum. Favere hujuscemodi expeditioni Reginam matrem, Regem fratrem palàm adversari. Sed videri haud iniquo animo laturum eam injuriam, per quam egereretur è Regno quidquid turbidum, Frater inprimis, pars magna turbarum; cum Galliæ lucro utique, seu vinceret, seu periret. Consilium hoc Belgici belli, jam olim Carolo Regi à Gaspare Colinio, & sociis oblatum, susceptumq; specie tenùs denudavisse tunc animos universæ Galliæ perquàm cupidè in Belgium arma transferentis. Nunc alio quidem tempore, à personis aliis, easdem ob causas idem propositum insinuari; domestica dissidia non quietura, nisi bello externo mutarentur. Anxius itaque rerum suarum Hispanus, cùm mina-

Quæ inde commoda speraverit.

Propensio Reginæ matris, & universæ Galliæ ad arma in Belgium transferenda.

Patrocinium Fœ-

deris suscipit Philippus, ut & Catholicæ Religioni, & suis prospiciat rationibus.

cem hunc nimbum aliquando in sua Regna proru-pturum reformidaret, Gallicani Fœderis patrocinium haud cunctanter suscepit, ut unâ operâ Catholicam Religionem, & rem suam tueretur. Cùm videlicet habiturus esset in promptu, per quos Henrico Regi paria redderet in Gallia, si quando sibi negotium in Belgio faceret.

Militem & pecuniam clam initio pollicetur.

Initio quidem pecuniam, & militem clam pollicitus, per Joannem Austriacum Belgii Præfectum paciscentem, tamquam inscio Hispaniæ Rege. *Thuan.*

Causa, cur Dissimulationem exuerit.

Postquam verò Alenconius Hollandis advocantibus Ducem semel, iterumq; se præbuit, exuit dissimulationis larvam Hispanus, excusatione Galliæ Regis, ut nugatoriâ multùm irrisâ; dum se invito, Reginæ parentis opibus fultum Regium fratrem adisse Belgas, expostulanti, Gregorii Pontificis nomine, Nuncio respondit. Utut enim fuga in Belgium ignaro Henrico iniri potuerit, num credibile esse, quinquaginta millia aureorum menstrua de Gallico ærario, queis magnus peditum, equitumq; numerus alebatur, aut voluisse sufficere, aut potuisse Reginam invito Rege? Nec infelicitas expeditionis iras minuit Hispanorum magis Alenconii voluntatem, & sua pericula, quàm fortuitos belli exitus reputantium. Quin initis per Galliam fœderibus, ultioni simul, & securitati consuluerunt; præbito Regibus documento, quæ in suis Regnis pati nolint, ea ne in alienis moliantur.

Alenconius postten-

Sed Alenconius post improsperè tentatam occupatio-

pationem Antuerpiæ, Hispanis juxta, & Hollandis invisus, frustratione Regalium nuptiarum illusus à Britannis, à Gallis ob appetitam impari conatu Belgii dominationem traductus in fabulam, despectus omnibus, ut infelix, orto ex inconsolabili mœstitia morbo, in Theodorici castro contabuit. Nec omisit in morte Belgicum Principatum, quem malè adeptus cùm viveret, malè amiserat, cadaveri vindicare. Nam hoc in supremis tabulis funerari mandavit circumfusis insignibus Belgii provinciarum. Sed irritam eam voluntatem fecit Rex, alio exequiarum honore compensans; ne vanitate videlicet pompæ non profuturæ exulcerarentur Hispanorum animi, satis superq; lacessiti noxiarum gravitate. Quamobrem Alenconius quoque inter præcipuos Galliæ malorum Authores, & Fœderis causas quodammodo referendus videtur: Princeps vitâ juxta, & morte patriæ fatalis; nam sicuti vivens illatis in Belgium armis iras incitavit Hispanorum, ut Gallicæ rei obesse vellent; ita moriens oportunitatem præbuit, ut possent. In illum quippe ora Gallorum hactenus fuerant conversa, ex quo soboles Henrico Regi desperari judicio medentium cœperat; unusq; studiis adversarum factionum, tamquam proximum solio caput colebatur; acceptus Catholicis, ut Religionis consors; Hugonotis, ut sectæ non infensus, quam armis texerat. Quapropter eo superstite, quantum libet inflare classicum conjurationis Guisii conspirante

Cha-teau. Thieriy

Thuan.

Thuan.

tatam improspere Belgii dominationem, morbo & mœstitia contabescit.

Insignia Belgici Prîcipatus suo cadaveri apponi testamento mandavit.

Cur eam voluntatẽ Rex irritam fecerit.

De Alenconio judicium.

Propensa in eum Gallorum studia, ut Regio solio proximum

ranteHispano; & licetRex Henricus in ægroGalliæ corpore ea peccaret, quæ integro vix toleranda viderentur; lentiores tamen, quàm pro spe progressus habebat Fœdus; ægrè qualiscumque Regis reverentiam exuentibus Gallis. At posteaquàm, Alenconio vitâ functo, jus Regni ad Borbonios est devolutum, cùmHugonoti Regiarum partium læti ob sperata publicæ, privatæq; rei compendia se ad Navarræ Regem conferrent, Catholicorum pauci Henrico Tertio adhæsere, suspecto voluntatis Epernonii artibus ad Navarrum inclinatæ; complures ad Fœdus, Guisiosq; se applicant, actum rati de Religione Catholica in Gallia, si Navarrus rerũ potiretur. Ita Fortuna nova potentia Lotharingos armavit, sub obtentu specioso conservandæ Religionis; quo sanè illi nec religiosè, nec justè usque ad inferendum Regi suo bellum abusi sunt. Atque hæc Fœderis tempora vel apud ipsos Catholicos, qui factionibus implicati non erant, invidiâ maximâ laborarunt. Grande quippe arcanum experientiâ monstrante innotuerat, plures ex Hugonotis ad Catholicam Fidem rediisse intervallo paucorum ab inita pace mensium, quàm totis viginti belli annis; veri luce serenum tranquillitatis amante, nec exerente cœleste jubar in nubilo certaminum, & odiorum. AtGuisiani, cùm supervacuum essetHenrici juventæ (quadragesimum nondum annum attigerat) successorem quærere, acerba tamen Regum fratrum, & Alenconii

Lentiores eo vivente Fœderis progressus

Fœderatorum vires post ejus obitum invalescunt.

Abutuntur Fœderati Religionis obtentu ad suam potentiã stabiliendam, & Regiam enervandam.

Religio tranquillitatis amica plus profecit brevi pacis tempore, quam certaminibus diuturnis.

Bussier. l. 20.

Cater. l. 6.

lenconii Ducis funera memorantes, tum infirmam Regis valetudinem, quam ipse luxu, ac voluptatibus insuper attereret, de successore seriò cogitandum statuebant; prætento metu, ne Navarræ Rex Hæresi contaminatus, jure sanguinis, & vi armorum in Christianissimum solium invaderet. Ut igitur haberent è Regia stirpe Catholicum Principem, quem Navarro, si occasio daretur, opponerent, Carolum Cardinalem Borbonium Navarri patruum adsciscunt, sacri Fœderis caput renunciant, & ostentatum Franciæ provinciis, destinant successorem Regi secundum supra trigesimum agenti annum senem septuagenario majorem. Jonvillæ in arce Guisiorum renovatur publicè cum Hispanis fœdus, quod octo ante annis occultè sancitum fuerat. Joannes Baptista Tassius, & Joannes Moreus eques Hierosolymitanus Philippi Regis nomine conveniunt cum Cardinalibus Borbonio, Guisio, & reliquis Lotharingis Principibus. Illud præcipuè cautum, ut Henrico Tertio decedente sine liberis, extruso Navarro Patruus Cardinalis regendæ Galliæ præponeretur. Quò id securiùs fiat, scribere militem instituunt, arces capere, ac provincias Regiæ dominationi ereptas in potestatem Fœderis traducere, ne videlicet per fraudem Epernonii, Regisq; socordiam in eas Navarrus cum Hugonotis introrumpat. Armorum strepitu Rex experrectus intimos amicorum cum Regina parente

Guisiorum timor, ne Navarræ Rex hæreticus jure sangvinis Galliæ Regnum obtineat.

Cardinalis Borbonius septuagesimum annum excedens Sacri Fœderis caput renunciatur, & Regi adhuc juveni successor destinatur à Guisiis.

Conventus Fœderatorum in arce Jonvillæ.

Quid in eo conventu sit cautum.

Conscribuntur milites à Fœderatis, & arces ac provinciæ occupantur præ-

textu, vel metu, ne illas Navarrus invadat. rente in deliberationem vocat. Binæ in oppoſitum ſententiæ dictæ. Prima Ducis Epernonii, Marchionis Rethzii, & aliorum, qui privatim Guiſiis infenſi conſilium ad voluntates attemperabant. Occurrendum ſtatim conatibus Fœderatorum, tamquam perduellium, & conſociatis cum Navarræ Rege viribus, protinus opprimendos, priusquam de Hiſpania, Belgioq; ſubſidia pecuniarum, & militum advenirent. Altera Villaregii ſententia, quam Joyeuſa, cæteriq; Aulici, ut ſaniorem, an quod etiam obſtaret Epernonio! amplectebantur: etiamſi certa inde victoria ſperaretur, adeò turpe, ac indecorum viſum iri, ſi Christianiſſimus Rex cum Hugonotis adversùs Catholicos arma conjungat, ut præſtet in extremum ante rerum omnium venire diſcrimen, quàm triumpho tam deformi ſtabilire Regiam fortunam. Francis enim Regibus, qui à propugnanda Chriſti Religione glorioſum cognomentum ſunt nacti, multò eſſe honeſtius vinci cum Catholicis, quàm cum Hæreticis vincere. In præſentia verò contingere, ut idem conſilium, & dignitati maximè, & ſaluti adverſetur; dum Regem ſecretum à Catholica factione, quàm Galliæ nobilitas, urbes, provinciæ celebriores propugnent, ad Hugonotos applicat profligatos, & perditos, cum dubia imperii clade, certa nominis; inſurrecturo quippe ad bellum pro ſancto Catholicorum Fœdere Catholico Hiſpaniæ Rege, cujus

Rex eo motu experrectus amicos in conſilium advocat.

Epernonii, aliorumq; ſententia de Fœderatis bello perſequendis.

Contrarium cenſet Villaregius.

Conjunctionem armorum cum Hæreticis adversùs Catholicos improbat.

Eam docet adverſari dignitati, & ſaluti.

Cater. l. 7.

cujus opes, & magnitudo Gallias ab omni parte circumstent; consurrecturo pariter Romano Pontifice; & qui modò fluctuet incertus animi, tunc ultro nomen, arma, Divos contra Religionis hostes commodaturum. Neq; nimis magna mercede redintegrari cum Fœderatis Gallis concordiam posse; quorum si animos Rex introspiciat, reperturum, aliud dolere, aliud queritari. Proindè, si ægritudini à cupiditate ortæ congruentem medicinam faciat, si Aulæ, militiæ, gubernandarum urbium, & provinciarum munera pro dignitate singulorum, & meritis dispertiat, continuò reflorescente Regis obsequio, querimonias, & bellum sedatum iri. Tunc Religionem, Hæresim, Hugonotos, quæ nunc perpetuo in ore habeant, curæ Principis remissuros. Gaudendum Regi, quod in manu sua sit, procellam tantam, tam promptè, cum summa Galliæ approbatione disjicere. Utramque sententiam respuebat Henricus, ut indignam fastigio suo; seu Franciæ Regem conjunctione Hugonotorum pollueret; seu postulatis inclinaret Catholicorum, quæ Fœdus armatum jubebant magis, quàm flagitabant. Novum itaque consilium init, ac Navarrum ad Religionem Catholicam, Aulamq; Regiam spe propositâ successionis revocare contendit. Quod si succederet, metus ex animis Catholicorum, arma de manibus excutiebantur; subductâq; belli causâ, causa Fœderis ruebat. Sed Navarrus ejurare Hæresim, & redire in aulam noluit; ne sub in-

Rationem ostendit, qua concordia possit redintegrari.

Rejicit Rex utrãque sententiam.

Navarrum revocare conatur ad Fidem Catholicam.

Cur Navarrus abnuerit.

K certa

certa & longinqua spe Regni amisso factionis principatu, se rursus includeret in carcerem, hoc enim nomine vocabat Aulam, & Lutetiam, ubi suos inimicos plùs posse, tot millia sociorum unâ nocte perempta docuerant. Quamobrem si Marcus Antonius author belli civilis appellatur à Tullio, quoniam Tribunus plebis cùm esset, Româ profugus ad Cæsarem, prætextum inferendorum patriæ armorum detulit; quid ni referri queat inter S. Fœderis causas Henricus Navarræ Rex? qui summus Princeps Regii sanguinis Hæresis pertinax occasionem cuncta miscendi Guisiis quærentibus præbuit. At hoc ipsum laudabile Galliæ Regis tentamentum, quo Navarrum ab Hæresi ad sinceram Fidem abducere conatus est, in calumniam versum à Fœderatis, & quasi fœdus, atque amicitiam cum Hugonotis jungere agitasset, bellum maturavit. Per abscessum itaque repentinum Aulam turbante Cardinali Borbonio, bello proluditur, scriptis ejus, & Fœderis nomine in vulgus editis. Quibus donec res geritur, æquitas causæ parem, sive etiam superiorem præstitit Regem. Nam apud exteras nationes, & in ipsa Gallia prudentissimus quisq; studiis partium intacti non probabant arma, qualicumq; obtentu stricta in legitimum Catholicum Regem. Atque ipse Gregorius Pontifex, cui prima Fœderatorum conspiratio contra Hæresim ingrata non fuerat, ut supra memoravimus, nunquam adduci potuit, ut postremos in

Regis conatum in calumniā vertunt Fœderati. Hinc ansam arripiunt belli maturandi

Cardinalis Borbonii repentinus abscessus ab Aula.

Scripta in vulgus eduntur, quib⁹ causam suam Fœderati tuentur. Eorum arma contra legitimum Regem suscepta im-

in Regem conatus approbaret. Quamvis enim Cardinalis Pellevæus honestate causam armorum multis argumentis niteretur; prætenta deformi bello speciosa Religionis momenta non fallebant Principem, Aulamque Romanam assiduo usu simulationum ludibriis discutiendis exercitam. Quapropter eodem Pellevæo cum aliis factionis Hispanicæ Purpuratis urgentibus, ut Henricum Navarræ Regem, & Ludovicum Condæi Principem ex gente Borbonia Hæreticos, & Hæreticorum capita execratione solemni à Fidelium cœtu sejungeret, pronunciaretq; evolutos omni jure ad Christianissimum sceptrum; postulato in speciem annuens, effectionem de die in diem prolatando, usque ad obitum distulit. Obtentui fuerat observatio præscripti Juris, & mansvetudo Ecclesiasticarum legum, lentè festinantium in ejusmodi actis pertinentibus ad mortalium summos, ac proinde censuræ Regum, ac populorum exponendis. Re verâ obsecundandum etiam duxerat Henrico III. Franciæ Regi per Oratorem suum monenti, ne importunâ severitate pertinaciam accenderet Principum juvenum, indolis minimè pravæ; quos æmulatio Guisiorum, se Duces factionis Catholicæ jactantium, in oppositam sectam abripuerat; redituros ad majorum Fidem conciliante spe Regni; ubi aut Guisiorum potentia inter Catholicos consenuisset, aut eversis Hugonotorum opibus, deessent in Gallia partes, quibus impera-

probantur à prudentioribus.

Gregorio quoque Pontifici probari nō possunt.

Cardinalis Pellevæus frustrà conatur Fœderatorum arma honestare speciosis Religionis nominibus.

Gregorii mira dexteritas in procrastinando, & usq; ad obitum differendo anathematis fulmine, quod rogabatur, ut ferret adversùs Hæreticæ factionis Principes Navarrum atq; Condæum.

Causa, cur ab hujusmodi severitate Gregorius abstinuerit.

Confirmatur in sua mansvetu-

 rent

dine Pontifex infausto eventu Britanniæ ab Romana sede distractæ ob inflictas Henrico VIII. Pontificias diras.

Sixtus V. Gregorii successor, à suomet ingenio, & S. Fœderis fautoribus inducitur ad feriendos anathemate Borbonios Principes.

Villaregii de asperitate Pontificis expostulatio cum Apostolico Nũcio.

Cater. l. 7. Turtur. l. 11.

rent. Obversabatur memori Gregorii animo infelix exemplum abalienati Britannici Regni; quod olim Petro Apostolo vectigale, Romæq; tam fidum, ut propugnaculum dici mereretur, propter inflictas Henrico VIII. Regi Pontificias diras, ab Romana Sede se abruperat, cum ingenti nationis inclytæ damno, & inconsolabili Ecclesiæ Catholicæ luctu. At successor Gregorii Sixtus hujus nominis Quintus, ut erat ingenii præfervidi, offensionumq; non timidi, cùm plurimùm hac laude gloriaretur, ab iisdem sancti Fœderis fautoribus lenem decessoris prudentiam pro lenitudine, ac timiditate criminantibus, ad fulminandos Pontificio anathemate Borbonios Principes inductus est, non sine gravi offensione Franciæ Regis, & Reginæ matris. Quibus animos nudare non ausis, Nicolaus Villaregius arcanorum conscius cum Pontificio Nuncio expostulavit: ignarum rerum Gallicarum Sixtum pro aqua oleum ad restinguenda seditionum incendia contulisse. In variis itaque provinciis civili bello suscitato, cùm Rex jure, viribus Fœderati prævalerent, horum arma Regiis edictis fortiora brevi Henricum perpulêre, ut concordiam Reginâ conciliante amplecteretur. Per hanc Fœderatis Catholicis arces, pecuniæ, exercitus traditi, Navarræ Regi, Condæo Principi, & Hugonotis proscriptiones, bellum, clades indictæ. Intervenêre pro his Germaniæ Principum missæ per Oratores impe-

Rex cogitur concordiam cum Fœderatis amplecti.

Fœderatorum potentia supra modũ augetur. Navarrus, Condæus-

imperiosæ deprecationes, tanto expositæ fastu (tectis injussu Regis capitibus, dexterisq; ad capulos gladiorum inter dicendum admotis) ut Regalem iram vehementer inflammarent. Rejectos minaci vultu, & cum acerbitate verborum Legatos legiones armatæ subsecutæ sunt. Immanis quadraginta millium bellatorum moles Galliæ exitiabilis, modò haberet Ducem, & nisi Cyclopis instar caruisset oculo. Quo sanè tempore, Farnesium in Belgio haudquaquam expertem fuisse sollicitudinis à propinquo Gallico bello, testantur literæ ad Regem datæ. Quibus, post enumeratas Germanorum innumerabiles copias, & Helvetiorum complura millia in oppositis castris militantia, subjicit ultimò Belgarum suspiciones, metusq;. In magno nempè discrimine rem Catholicam Galliarum, & Belgii versari, si fortè acies Fœderatorum modica cum Duce Guisio infinitâ externorum multitudine opprimatur; deserturo Lotharingos (ut fama erat) Franciæ Rege, tanquam veriores hostes, causamq; potissimam ejus belli. Quamobrem nihil futurum propius, quam ut invicem pacati Germani, atque Galli, post Lotharingiam armorum torrentibus inundatam, Belgio superfundantur, concurrentibus pariter Britannis, Hollandisque. Et sanè Franciæ Regem in publico periculo, ulciscendo dolori privato velificatum ferunt, cùm illud è sacris litteris in ore frequens haberet: Heu consolabor super hosti-

que cum suis affeclis proscribuntur. Hæreticorũ Germaniæ Principum imperiosæ pro his per Legatos deprecationes.

Germanorum ingens exercitus ad ferendum Hugonotis auxilium irrumpit in Galliam.

Farnesii sollicitudo Summa litterarum ejus ad Philippum Hispaniæ Regem.

Imminens à conspiratione Germanorum cum Gallis Hæreticis Belgio periculũ Regi Philippo denunciat.

Henrici Regis in publico periculo privato dolori ultum euntis dictum.

Quo conſilio Joyeuſam Hugonotis oppoſuerit, Guiſiumq; Germanis.

bus meis, & vindicabor de inimicis meis. Nam ex unâ parte Joyeuſæ Duci, quem olim percarum ſibi, poſteaquàm Sancto Fœderi addictum comperit, odiſſe cœperat, ut exercitum duceret in Hugonotos præcepit, hoſtemq; nactus certamen ſine mora committeret; ex alia, Duci Guiſio, ut Germanis ad Lotharingiæ fines occurreret imperavit; ambobus promiſſis ampliter, pecuniâ, & milite malignè ſuccinctis. Ardua belli ſpecie honoris mandabat, ſpem habens, alterum perpetuæ virtuti, ac felicitati Navarræ Regis ceſſurum; alterum obrutum iri gurgitibus Germanorum, cum factionis Catholicæ flore, ac robore. Quod ſi aliquâ evaderent, mutuâ certè clade debilitatos tam hoſtes occultos, quàm apertos minus negotii faceſſituros. Quippe Rex ipſe, conductis octo Helveticorum legionibus, millibus decem Francorum peditum, octo equitum, & concurſu nobilitatis armatæ protectus egregiè interiora Regni, ceu cordis arcem obtinebat, Principibus circumſeptus Regii ſangvinis, & nobiliſſimis Franciæ Ducibus Nivernenſi, Aumontio, cæteriſque; maximis verò Galliarum fluminibus hoſti oppoſitis pro munimento.

Cater.

Rex Helveticas legiones, & ingentem armatorũ numerum ad ſui cuſtodiam adhibet.

Nevers D' Aumont.

Dux Joyeuſa temere Regi Navarræ congreſſus vincitur & occiditur.

Et Joyeuſa quidem, non expectatis, quæ Mattignonus inſignis Dux adducebat, ſubſidiis, ſeu parendi properus, ſeu quod victoriæ, quam ſpe devoraverat, gloriam communicatam cum Ductore celebri nollet, congreſſus temere fortiſſimo Navarræ Regi victus,

Mareſchal de Mattignon.
Cater. l. 8.

victus, & cœsus est, cum clade non mediocri Fœderatorum. Illum postea Rex funere sumptuosissimo extulit sive vetustam gratiam, sive recens meritum supremo honore condecorans. At Guisiæ Dux à fortuna exitio atrociori reservatus, felicior ad tempus extitit; cùm adire ultimum familiæ discrimen non dubitasset, quod Maineus frater, & gentilis Lotharingiæ Dux haud immeritò horrebant. Seu præsideret Catholicorum cohortibus paucis quidem, sed fortibus, & veteranis, queis missa ex Artesia Farnesii jussu sena Vuallonum peditum millia, mille, & quingenti equites Burgundi se adjunxerant; contra novitium exercitum, imperitum locorum, indocilem disciplinæ, quem sua priùs vitia ingluvies, & ebrietas in peregrino Galliæ solo, quàm indigenarum arma domitura essent; seu virtuti suæ, atq; fortunæ omnia prona pollicitus, unde cladem æmuli, ipse sibi triumphos auguraretur, & magnitudini periculi parem gloriam. Haud enim dubium, profligati belli potissimum decus imputari, cui prima feliciter obvenissent. Et Guisio quidem è sententia res cessit. A tergo, à lateribus, à fronte Germanos infestando, diurnis, nocturnisq; certaminibus ita infregit, debilitavitq;, ingruentibus insuper morbis ab insolentia Cœli, & immoderatione cibi, potusq;, ut alii pro munere impetraverint abitum ab armis, alii deditionem ex necessitate fecerint, alii fugam inierint calamitosissimam, cùm afflicti exercitus

Sumptuoso funere effertur à Rege.

Germanici exercitus clades, deditio, fuga.

Ejus reliquiis insultant fœminæ.

citus

citus reliquiis insultarent vel fœminæ; quarum una in Burgundiæ pago Germanos octodecim decumbentes humi, maceratosq; ægritudine, cultro circumlato, tamquam pecudes jugulasse fertur. A tanta externorum ruina, sicut Hugonotorum dejecti sunt animi, ita nimio plus audacia, & spiritus crevêre Fœderatorum. Omnem rei benè gestæ gloriam vindicabant sibi, contemptis Rege, Regiisq;. Quamobrem cùm Lutetiam Rex Henricus, & Dux Guisiæ specie ovantium intrarent, Regio nomini plausus exiles, rarique, Guisiano frequentes, & clari à circumfusa multitudine dati sunt. Hunc liberatorem Galliarum, propugnatorem, & vindicem Catholicæ Religionis, novum Moysen, novum Gedeonem, & quod acriùs pupugit animum Regis, alterum Davidem appellabant. Per quam nomenclaturam cùm victoria & Regnum destinarentur Guisio, Regi Saulis nomen, & fatum relinqui apparebat. Libelli eodem tenore Lutetiæ typis editi Guisianas laudes cum vituperatione Regis, & ministrorum in provincias Galliæ, & extra Galliam, Romam usque perferebant. Ubi Sixto V. Pontifici, qui Gregorio XIII. suffectus, cum sacrosancta dignitate curas Gallicæ Religionis induerat, summam erga Guisium Ducem existimationem, ac benevolentiam conciliarunt. Quam, tum in Purpuratorum Senatu, Gedeonis eum laudibus coæquando, tum in perhonorifica Pontificalium litteratera-

Mulier Burgunda Germanorum octodecim jugulat.

Plausus, & acclamationes, quibus Lutetiæ exceptus est Guisius post victoriam de Germanis relatam.

Speciosæ appellationes illi tributæ.

Libelli in ejus laudē editi Romam perferuntur. Eidem per litteras gratulatur.

Cater. l. 8.

Cater. Thuan. Turtur.

terarum gratulatione teſtatus eſt. Contra, Mario Bandino, Regis Henrici nomine rem Catholicam in Galliis proſperè adminiſtratam nuncianti reſpondiſſe ferunt: relatæ de Germanis victoriæ decus, non magis ad Francorum Regem, quàm ad Bizantinum Cæſarem pertinere. Tanto Pontificis favore ſublatum Guiſiæ Ducem eò fiduciæ veniſſe comperi ex literis Aloyſii Cardinalis Eſtenſis ad Franciæ Regem datis, ut de jungenda cum Sixto affinitate agitaverit, per ejus neptem Flaviam Perettam (quæ poſteà Brachiani Duci nupſit) filio ſuo Jonvillæ Principi in conjugium expetitam. Quibus à nuptiis, præter ingentem auri ſummam, quam nomine dotis erogatum iri ab opulento Pontifice ſperabat, apud Proceres, & civitates Catholicas auctoritatis incrementum tam grande ſibi acceſſurum rebatur, ut haudquaquam magnæ molis negotium futurum videretur, ſecundùm Henrici III. obitum, expuncto Navarro ut Hæretico, cum cæteris Borboniis, ut Hæreſis fautoribus, in Chriſtianiſſimum ſolium Jonvillæum Catholicarum partium Principem cum uxore Pontificii generis attollere. Ejuſcemodi rerum tractatio Romam inter & Galliam per literas ultrò, citròq; miſſas inſtituta, cùm veniſſet ad aures Franciæ Regis, animum altiùs penetravit, auctiſq; de Guiſio ſuſpicionibus, & metu odium intendit. Neque enim obſcurum, quantum Duci ſpei, quantum curarum Regi per

Eidem per litteras gratulatur.

Dictum Pontificis, quo à concortio Guiſianæ victoriæ Regem excludit.

Guiſius favore Sixti Pontificis in ſpem magnā adductus agitat de affinitate cum illo jungenda.

Sperat, hujuſmodi nuptiarum præſidio filium ſuum poſſe ad Galliæ ſolium evehi, excluſo Navarro.

Ea Guiſii machinamenta Regis ſuſpicionem, & curam intendunt.

tale matrimonium pararetur. Nam ſi antehac Dux Guiſius Religionis tutelam in Galliis, Regnum ſuum fecerat, arces occupaverat, arma, & bella inferri pro arbitratu compulerat; quò inſolentiæ non progreſſurum, ubi per initam cum Sixto Pontifice neceſſitudinem, Fœderatorum potentiæ Romanæ Sedis authoritatem, quaſi humanis viribus cœleſtes opes adſociaſſet? Sed nihil æquè ſollicitum habebat Regem Henricum, ac libertas quorumdam hominum, qui profeſſione virtutis venerandi in mores illaudatos Principum haud laudabiliter invehuntur. Metuebat, ne his authoribus, qui è ſuggeſtu ſacro in templis, & Guiſiæ Ducem laudibus attollere, & Franciæ Regem deprimere maledictis auſi fuerant, vulgus ignobile licentiam ſermonum ad facta transferret. Cùm præſertim gliſceret rumor editus à Guiſianis, abdicaturum Henricum, tamquam imparem: oſtentante Mompenſeriâ Ducisſâ Guiſii ſorore forfices aureas, queis attonſum iri crinem firmabat Regi, cùm in cœnobium compingendus eſſet. Tantam itaque licentiam Rex terrore compeſcendam ratus, in Sacros Oratores primùm imperat animadverti, qui pro admonitione privatim adhibenda Principibus, eos publicè redarguentes, in alienis corrigendis peccatis ipſi peccabant. Satellitum globus ad reos comprehendendos immiſſus intercurſu armatæ multitudinis repulſus eſt. Et hanc, & illos ut ulciſceretur, militares copias

Concionatorum libertas gravisſimam Regi ſollicitudinem injicit.

Mompenſeria Guiſii ſoror forfices oſtentat attondendo cænobitarum in morem Henrico Regi paratas.

Rex ad puniendam Concionatorum audaciam ſatellites in illos immittit. Repellun-

pias Laniacum accersit, urbem quindecim passuum millibus Lutetiâ distantem. Consilium erat, præter vocales turbarum incentores, authores conjurationis in Regem, quorum nomina index fidelis detulerat, diligenter inquirere, & inventos armatorum ministerio in Bastiliam trudere. Contra popularem, si quis oriretur, tumultum, præter externum militem quadraginta millia civium in armis præstò futura Præfectus mercatorum exhibebat. Quamvis promissum tam magnificum in ludibrium postea, seu fortuna, seu dolus verterit. Unde factus cavillo locus: divisisse Præfectum Regi, Guisioq; civium subsidia, atque exceptis quadraginta, quos Regi seposuerat, reliqua omnia millia Guisio commodasse. Cùm hæc agitarentur, Dux Guisius Parisiensium rogatu, sex tantùm domesticis comitatus intervenit, eluso per ambigua dicta Regis imperio, quo ne tali tempore Lutetiam accederet, per Pomponium Bellieureum interdixerat. Cùm verò, exscensione factâ in domum Reginæ matris Guisius, eâ mox deducente inermis venisset ad salutandum Regem, hic præmonitus, eum de medio tollere irarum plenus deliberaverat, instigantibus ferocissimis amicorum, ut causâ, & occasione uteretur. Consilium præceps disjecit prudentia, & authoritas Reginæ, quæ filium sevocatum admonuit: quanta populi multitudo ad fores Luparæ præstolaretur; quamobrem Duci Guisio licèt

tur ab armata multitudine. Regis consilia de ulciscendis turbarum incentoribus, & multitudine comprimenda.

Præfecti mercatorū ampla promissio in ludibrium versa. De illa cavillus.

Dux Guisius eluso Regis interdicto Lutetiam intrat.

Pompone de Bellieure.

Rex eum inermem ad salutandū ingressum de medio tollere statuit.

Dimovetur à præcipiti consilio Reginæ matris salubribus monitis.

licèt inermi Lutetia tota pro domo, quingenta millia civium pro præſidio cenſenda eſſent. Si quid gravius in eum ſtatueret, reponendum ſibi, ac ſuis reputaret, furenteſq; in ultionem Pariſienſes ipſam Luparam haud ſatis firmam contra irruptionem tantam, ferro, facibus invaſuros, ut Regis interitu, inflammatione Regiæ Guiſianis manibus parentarent. Tradunt aliqui (cujus rei ſit fides penes authores) Guiſiæ Ducem in nube Regalis ſupercilii, & in vultibus turbidis Aulicorum impendentem capiti ſuo procellam proſpexiſſe, non ſine conſternatione animi, cujus indicium fecit ſubitus ex deceſſione ſanguinis oris pallor. Abrupto igitur ſtatim colloquio, cùm fatigationem itineris excuſaret, diſceſſum feſtinaviſſe; inter abeundum intentis oculis in ſatellites armatos, ne imprudentem occuparent, alterâ manu dexteram Regis arctè complexum, alterâ pugioni admotâ, inſuſurraſſe in aures: aut me incolumem à tuis hinc emittes, O Rex, aut fato pari fungemur ambo; quâ conſtantiâ vocis, & pectoris Regem abſterritum exemiſſe periculo Ducem, ne una periclitaretur. Poſterâ luce, cùm in Aulam Dux rediiſſet, animis in ſpeciem tranquillioribus convenêre. Nam & Rex eâ noctis morâ imperaverat ſibi, ut iram pridie malè diſſimulatam ſupprimeret, & Dux adversùs metum quadringentorum nobilium comitatu ſe firmaverat. Neque tamen placatiores, quàm venerant, diſceſsêre. Siquidem

Guiſius imminentem ſibi procellam Regis in vultu deprehendit.

Rex & Guiſius pacatius in ſpeciem iterum conveniunt.

quidem Henricus in eo perseverabat, ut latitantes in civium domibus conjuratos extraheret, puniretque. Contra Guisius, licèt verbo annueret, re obluctabatur: vexari dictitans hoc prætextu à calumniatoribus Aulæ, cives Catholicos, ad quos protegendos advolasset. Cùm itaque ministros Regios in perquisitione reorum frustrari à populo appareret, vim adhibendam Rex duxit, advocatis in urbem armatis Gallorum cohortibus, & Helvetiis legionibus. Hæ signis explicatis, timpanisque, ac tibiis concinentibus ingressæ, vias prope Luparam, & fora, non sine terrore civium insedêre. Dum progredi ulterius tentant, ut reliquas urbis partes Regi subjiciant, in Maubertino foro à seditiosis tumultuario agmine conglobatis obsistitur. Quos militares viri collato gradu profligare, ac disjicere parabant, cùm imperio Regis admonentur, vim ne inferant, solùm repellant. Eâ denunciatione sicut audacia turbis accessit spernentibus Regios milites, tamquam immota ex metallo simulacra; ita his trepidatio, & confusio injecta; quandoquidem eò ventum erat, ut nisi pellerent, pellerentur. Interim sonitu campani æris ad arma civibus concitatis, Lutetiæ viæ omnes celeritate summâ obseptæ sunt catenatarum trabium, doliorumq; terrâ refertorum obicibus. Per hos Regii milites inter se abjuncti, neque vires, neque consilia sociare invicem poterant. Cùm ita defensioni satis provi-

Quo animo uterq; ab eo congressu discesserit.

Rex ad comprehendendos conjurationis auctores armatas Gallorum cohortes, & Helveticas legiones in urbem inducit.

His vias & fora occupantibus à seditiosorum agmine obsistitur.

Regis imperio prohibentur milites vim inferre multitudini.

Plebis audacia ex cessatione militum.

Viæ Lutetiæ catenatis trabibus, doliisq; obstruuntur à civibus.

sum Parisienses putarent, à successu spirantes altiùs, Regias cohortes expugnare constituunt. Externos primò, Helvetiorum aciem aggrediuntur, unius insolentiâ tubum temerè explodentis irritati. Quadraginta suorum primo invadentium impetu trucidatis, cùm superfundentem se torrentis in morem armatam multitudinem diffiderent posse sustineri, vexillis inclinatis Helvetii se dedunt. Idem alibi faciunt & cæteri. Supererant Regiæ ædes intactæ, ad quarum tamen frontem Sanpaulus unus ex Guisianis Ducibus promovendo sensim doliaria munimenta perduxerat. Rex intus armatus cum quingentis nobilibus, præter custodiam corporis, & stipatores Helveticos ultimum discrimen opperiebatur, haudquaquam Regnum nisi cum vita, neque vitam, nisi editâ pugnâ memorabili, relicturus. Aperuit is dies, Guisiæ Ducem minùs esse malum, minùsque Regni cupientem, quam adversarii criminabantur. Eò quippe rem deduxerat, ut haud magna moles futura esset, Rege vel sublato per certamen, vel capto, & in cœnobium intruso Regium extorquere titulum, cui jam authoritatem præripuerat. At conscientiam veritus, magis quàm famam, quæ sceleri felici plausum sæpè non denegat, victoriæ fructum quantumcumque ante fas, & honestum non habuit. An Regnum maluit expectare, quàm rapere? ut interim imputaret Regi quasi donatum, quia non abstulerat? Eò certè nomine

Regiæ cohortes ab iisdem invaduntur.

Helvetiorum, cæterorumque militum consternatio, & deditio.

Sanpaulus Dux Guisianus ad Regias arces doliaria munimenta perducit.

Regis in eo periculo deliberatio fortis.

Guisii animus à Regis cæde alienus.

Victoriæ fructum honestati posthabet Guisius.

mine graviter poſteà increpitus eſt à Ludovico Cardinali fratre, Principe ferocioris ingenii, quàm Sacerdotem, & Purpuratum deceret. Is arguebat, plus jactantiæ indulſiſſe Guiſium, quàm uſui, Ixioniâ vanitate Regni larvam amplexum pro Regno, collectaque perfidiæ famâ, ejus pretium amiſiſſe. Conſilium tam atrox, aut non inchoandum, aut cœptum ad exitum quoquomodo provehendum. Cujus nam prudentiæ ſuaſu, inimicum fieri, nec tolli, lædi Principem, & ſervari, ut ultorem expectes, cui peperceris? Neque minùs audaciam fraternam incuſabat Carolus Mainei Dux natu minimus, at longè temperatioris ingenii: Nihil medium tenere Guiſium, inter præcipitia, & ſumma. Quò enim ſpectare, quemve habitura finem perpetua cum Rege certamina, niſi ut eò neceſſitatis veniretur, ut alteruter occideretur, aut occideret, vel perderet, vel periret? quorum alterum flagitioſum, alterum miſerum. Non abſimilia ſenſiſſe Parmenſem in Belgio ferunt; miratum primò confidentiam Ducis arma ſtringentis in Regem, dein celerem verecundiam deponentis; & contuliſſe luſori gladiatoriæ artis, qui plagam elato mucrone comminatus, inversâ gladii latitudine innoxius decidat. Atqui periculoſum ejusmodi ludum cum Principe, adversùs quem educendi gladii, abjiciendæque vaginæ, deliberationem unicam eſſe. Equidem, ut pace tantorum Principum

Ejus manſvetudo ut inconſulta, & præpoſtera à Cardinali Ludovico fratre reprehenditur.

Idem increpatur ab altero fratre Duce Mainei ob incœpta nimis audacia.

Quid de illius & confidentia in ſtringendis armis in Regem, & verecundia in deponendis Farneſius ſenſerit.

Verùm & pietati cō-

ſonum de Guiſii facto judicium. cipum verius judicium interponam; ſicut optimum Guiſio fuerat, nefas non ingredi, ita proximum innocentiæ reor, quod ab incœpto nefario reſilierit: neque pœnitentiæ pœnitendum, quicunque ſortis illum exitus tulerit. Nam humanæ vitæ læta, vel triſtia cum ipſa finiente finiuntur; ſed rectè, aut perperam factorum, tam præmia, quam ſupplicia coæquantur æternitati.

Concordia inter Regem, & Guiſium ejusq; conditiones huic favorabiles, illi oneroſæ. Poſtquam periculo virium facto Regem inter, & Guiſiæ Ducem, liquidum fuit, uter in urbe primaria Regni plùs poſſet, concordiæ leges, quales à victoribus victis, hinc datæ ſunt, illinc acceptæ. Dux equo circumvectus, ad tranquillitatem populum revocat, Regios milites aut obſeſſos, aut captos liberat, arma benignè imperat reddi; Ducibusq; Guiſianis præeuntibus vel inermibus, per armatos cuneos plebis iratæ, ſine noxia deducuntur in tutum Regales copiæ: Guiſium nomen hinc civibus, hinc externis unanimi plauſu prædicantibus. Qui ſanè glorioſus inſtar triumphi Guiſio fuiſſet, niſi de Rege victo reportaretur: ea propter Ducis interitu, & graviſſimis Lutetiæ malis intra annum vindicandus. Rex enim, ne ad iniquiores pactiones adigeretur, cùm Autricum Carnutum profugiſſet; illic in ſpeciem Chriſtianæ manſuetudinis compoſitus, legationes Pariſienſium, & Guiſii contumaciam expurgantes admittit, verba ſolventes pro malefactis recipit, concordiam redintegrat, reje-

Cater. Turtur. Thuan.

Rex profugit Autricum, & ejus fugæ potiſſima cauſa. Chartres. Ira ſuppreſſa con-

rejectis inclementi reſponſo officiis Eliſabethæ Reginæ. Hæc ſiquidem, auditâ Pariſienſi conſternatione ſub Duce Guiſio, literas ad Galliæ Regem dederat, in quibus præfata, ſua & omnium Principum intereſſe, ne inultum abiret exemplum Guiſianæ arrogantiæ in Regem, aureorum ſexcenta millia Henrico obtulerat, modò Hugonotos Galliæ pacem agitare permitteret, Guiſiosq; communes hoſtes de medio tolleret. Ita ſub nomine Majeſtatis Regiæ vindicandæ, privatas Eliſabetha cum Guiſiis inimicitias perſequebatur; quos illa, ut Mariæ Scotorum Reginæ propinquos ultores indignæ necis metuens acerbè oderat. Intellectâ invidiâ, & invidiæ causâ, utrique poſtulationi Rex abnuit. Seu Reginæ iratus propter auxilia toties Hugonotis contra Catholicos præbita, ſeu placatus jam Guiſio, per ſinceram præteritorum condonationem, ut Hiſtorici affirmant, qui Bleſenſem cædem novis perduellionis criminibus imputant. An denique (ut alii ſcribunt) quia premendi certus qualiſcumque in Guiſios animi periniquè ferebat, ſubdolæ fœminæ artibus occulta ſui pectoris pertentari. Quare magnificis ejuſdem literis jejunè reſcripſit: æquum videri, cùm Rex Galliæ à rebus Britannicis prorſus abſtineat, ut Angliæ Regina ſe negotiis Gallicis non interponat. Poſtulatis autem Fœderatorum partim annuit in præſentia, partim ad Regni Comitia

Concordiâ redintegrat repudiatis auxiliis Anglicis.

Cater. Thuan.

M distu-

Indicit regni Comitia Blesiam.

distulit, quæ proximum in autumnum Blesiam indixit. Hoc potissimùm boni ex Parisiensi malo Rex in rem suam traxit, ut posthabitâ Lutetiâ, sedem Comitiorum fidam sibi, atque consiliis, quæ pro re nata suscipienda essent, idoneam citra suspiciones Guisiorum, aut justam Parisiensium querimoniam deligeret. Blesiam itaque convenientibus tribus Ordinibus Regni per viros litteris, & prudentiâ claros, Guisiæ quoque Dux cum geminis Cardinalibus Carolo Borbonio, & Ludovico fratre, accessit; multum, sed frustra dehortante matre Anna Estensi Ferrariensis Ducis Sorore, quæ Guisiæ primum, dein Nemorosii Ducibus nupta Guisios, & Nemorosios fratres genuerat. Hæc animi vehementer anxia Blesiam, & Comitia non secus ac paratum soboli suæ barathrum perhorrescebat, magis reputans, quid illic Rex posset facere, quam quid deberet. Argumenta verò summæ benevolentiæ, congestiq; honoues in filios à Principe offenso adeò suspiciones matri non ademerant, ut augerent; quasi donis mortiferis ad exitium inescarentur. Neglexit Guisius maternos metus, ut muliebres. Neque enim Regi deliciarum cupido tantum audaciæ adfore putabat, ut violatis cum fide publica Catholicæ factionis Principibus, gravissimam sibi, ac Regno perniciem contraheret, cum certa confusione rerum omnium. Sed prævaluit occasionis momentum, ardorque puniendi præter

Dux Guisius, & Cardinalis frater ad comitia veniunt.

Mater Nemorosia dehortatur Guisium à Blesiæ, & Comitiorum accessu.

Matris salubria monita negliguntur à filio.

præter antiquas recentiores injurias, per quas in Comitiis authoritatem Regiam petitam à Guisiis, & conculcatam dolebat. Accesserunt amicorum instigationes, non iram asperantes modò, sed & metum: ne videlicet præverteretur, nisi præverteret. Spem quoque facientes indubiam, ademptis capitibus, pervicaces Fœderatorum spiritus repressum iri. Cum itaque in secreto concilio Guisios, & Guisianos Majestatis reos peregisset, sumendum de Duce Guisio supplicium demandavit octo promptissimis ex cohorte quadraginta quinque nobilium. Ipsâ quæ pervigilium Natalis Dominici antecessit die, cùm in Aula Regiarum ædium Senatores de publicis rebus disceptarent, evocatus inde Guisiæ Dux Regis nomine, quasi arcani aliquid unà deliberandum esset, dum primum cubiculum transgressus ad alterum tendit, erumpunt extemplò strictis pugionibus percussores, circumventum undique feriunt, tum conatum frustra ferrum educere, atque huc illucque corpus jactantem plagis ad satietatem conficiunt. Auditâ voce fratris, inter illata vulnera ingemiscentis, Cardinalis assurrexerat, ut ad opem ferendam, an ad sociandam mortem accurreret; cùm ab Aumontio nudum objiciente mucronem, absterretur, & satellitibus Regiis asservandus traditur. Verùm in ipsa custodia liber animus, iræ, ac furoris violentiâ abreptus, quam unam poterat de inimico Rege vindictam,

Dux Guisius per insidias occiditur.

Comprehenditur Cardinalis Ludovicus & in custodiam traditur.

Mareschal d'Aumont.

Ejus liberæ voces & minaces. Quid in eo perdendo Regi cunctationem injecerit. Rex ad ejus cædem inſtigatur ab amicis.

jactatis minaciter probris, uſurpabat. Quæ res extremam perniciem aut peperit, aut acceleravit. Nam ſatiato cæde fraternâ Regi cunctationem injecerat Purpurata dignitas; nobilibus, qui Ducem interfecerant, ſacri hominis cruore polluere manus recuſantibus. Verùm amici ſuam, & Regis vicem ſolliciti, ſi Duci Guiſio frater Cardinalis ultor ſupereſſet, admonuêre neceſſitatem continuandorum facinorum; quantumcunq; periculum impenderet à rabie veſana hominis, vel inter vincula minantis. Decretam itaque cædem ſuſcipere aliis abnuentibus, aliis perficere ſuſceptam non auſis, viliſſimorum ſatellitum haſtis confodiendus Cardinalis objicitur; cùm domuiſſet patientiâ animum biduo interjecto, & deterſis confeſſione noxis ad Chriſtianam mortem comparaſſet.

Regis juſſu confoditur à ſatellitibus.

Peractâ in Galliæ theatro tam lugubri ſcenâ, datisq; in cuſtodiam cum Cardinali Borbonio, & Archiepiſcopo Lugdunenſi, qui capi potuêre, Fœderatorum Ducibus, Jonvillæ præſertim Principe, filio Ducis interfecti; quo tempore Henricus Regno pacem, ſuoq; capiti diadema reddidiſſe, Rege (ut ajebat) Pariſiorum ſublato, ſperavit, jactavitque, utriusque falſus, immenſum creſcentibus per Galliam turbis, intra ſeptem menſium periodum Regno, & vita ſpoliatus eſt. Nam, contra quàm proverbio circumfertur, nullum timeri ab exanimato cadavere bellum, Guiſiorum Principum reliquiæ exangues, atque in cinerem

Cardinalis Borbonius & præcipui Fœderatorũ Duces cõjiciuntur in carcerem.

Regis falſa ſpes, & inanis lætitia ob ſublatos Guiſios.

Guiſiorum reliquiæ in cinerem,

nerem flammis edacibus resolutæ, immane quantum odiorum, & armorum incendium suscitavêre. Quò flagrantiores videlicet fuerant, erga Guisium præsertim Ducem, amores Catholicarum civitatum, eò impotentiùs, auditâ miserabili occidione, exarsêre omnium ferè Ordinum iræ. Lutetiæ primùm, ubi concitatâ illâ innumerabili multitudine, à luctu, desperatione, ira in furorem, in rabiem, in insaniam transcursum est. Quamobrem hac tempestate, gravissimis malis, & doloribus afflicto Fœderi non secus ignoscendum videtur, ac æstuanti febribus ægro, si quid verbis, factisq; desipiat, valetudinis vitio magis, quàm suo. Circumlatæ per vias, & fora sanguinolentæ Guisiorum effigies, propositæ venerationi in templis, quasi odio Catholicæ Fidei mactati essent, decoratæ elogiis, & nomenclaturâ cœlesti, tantùm non aris & sacrificiis consecratæ. Ex adverso, Henrici Valesii (nam Regium titulum publico edicto abrogaverant) discerpta passim insignia, explosum nomen, amici in catenas dati, authoritas proculcata, & irrisa; imagines aut laceræ, igniq; traditæ, aut si quæ ad ludibrium prostarent in triviis objectæ vulgi sibilis, & execrationibus puerorum. Inter hæc adveniunt ab Urbe Sixti V. Pontificis literæ, pœnas sacrilegio debitas è sententia Patrum Purpuratorum Henrico interminantes, nisi causas redderet interempti Cardinalis Præsbiteri, & Archiepiscopi, nullo inqui-

ventosque datæ suscitant bellorum incendia.

Catholicarum civitatum, & præsertim Lutetiæ mœstitia, indignatio, & furor ob Guisiorum cædem.

Eorum imagines per urbem circumferuntur, & venerationi exponuntur in templis.

Contumeliæ plebis in Regem, & ejus insignia.

Sixtus Pōtifex minatur Henrico Regi gravissimas juris ecclesiastici pœnas, nisi causas reddat Cardinalis indicta causa perempti.

rente, judicio nullo, manibus graſſatorum, cum offenſione ſumma, & lacrymis Catholicorum, pari Hugonotorum lætitia, & tripudio gratulantium, Guiſiis extinctis, expiraſſe Romanam Religionem in Gallia, Miſſam funditus concidiſſe. Cùm tamen ipſe Rex epiſtolam Guiſiorum, Cardinalis præcipuè laudibus cumulatam paucis ante diebus dediſſet ad Summum Pontificem, vehementer orans, ut Avenionenſi Legatione decoraretur, unde apparebat, niſi mentitum ſe fuiſſe Rex impudenter fateretur, interjectâ morâ tam brevi, vix intercedere potuiſſe cauſam in utrumque tam immaniter ſæviendi.

Idem inſtat pro educendo è cuſtodia Card. Borbonio, & Archiepiſcopo Lugdunenſi.

Sed omiſsâ mentione Ducis Guiſii, perempti Purpurati fratris rationem Sixtus minaciter repoſcebat. Inſtabat pariter, ut Cardinalem Borbonium, & Archiepiſcopum Lugdunenſem, aut è cuſtodia dimitteret ut innoxios, aut, ſi reos eſſe contenderet, Mauroceni Cardinalis Legati poteſtati traderet, ad dicendam cauſam Romam transmittendos.

Concionatorum linguis augetur ira & odium populorum in Regem.

His evulgatis, atque inde licentiùs concionalium virorum linguis tamquam flabris eventilato Pariſiis incendio, lateq; per Gallias fuſo, non ſolùm primarias civitates Fœderi jam olim innexas, verùm etiam illas, quæ hactenus Regiarum partium fuerant, à ſe averſas Rex, & Guiſianas factas poſt necem Guiſiorum ſtupens, ac mœrens audivit.

Civitates Regi antea fidæ deſciſcunt ad Fœderatos.

Et ille quidem poſt orſa tam atrocia, cùm inſtandum reliquis pari animo eſſet, & Lutetiam

tiam ad caput rerum accurrendum, ne spatium respirandi perterrefactis civibus daretur, Blesiæ literis, atque edictis pro facinoris expurgatione quoquo versum scribendis hærebat, tamquam calamo consummaturus tragœdiam, quam exarare gladio cœperat. Seu defecturos credidit animos populis orbatis auspicio tantorum Principum, seu quantumcunque se commoverent, mobilia Gallorum ingenia, nec diuturnas in alieno malo querimonias reputans, transitum tempestatis opperiebatur. Donec à Romano Pontifice, cujus monita frustra fuerant, anathemate perculsus, mox audito, Carolum Mainei Ducem interemptorum Principum fratrem, magnis cum auxiliis, quæ permultæ Regni civitates ejectis Regiis Præfectis, ultrò submiserant, Lutetiæ fuisse susceptum, & quasi vacuo Regni solio Interregem summâ omnium Ordinum gratulatione renunciatum, jamq; caput Fœderis, cum suis Fœderatis regnare, succumbendum tempori duxit, ac de impetranda ab eo pace primùm agitavit. Cùm enim Pecherius Blesiam à conjuge Guisiæ Ducis missus, ad se venisset rogatum, ut Carolum Ducis extincti filium in arce Blesiæ conclusum materno nomine invisêre, ac solari fas esset; per uxorem Aloysiam Reginam è Lotharinga gente, sermonem de concordia injici jussit. Ille Pecherium ad se accersitum interrogat: essetne Mainei Duci constitutum, universæ Galliæ possessione legitimum Regem

Regis incuria, & inconsulta cessatio.

Anatemate percellitur à Sixto Pontifice.

Cur tempori cedêdum duxerit.

Per Aloysiam uxorem agit de pace à Mainei Duce impetranda.

gem evertere, ita ut ne veſtigium quidem ſoli faceret reliquum, ubi cum Regina uxore inſiſtere poſſet? Atqui Maineo, quem a fraterna ambitione abhorrere cognoſſet, Henricum Regem ex animo cupiiſſe ſemper, eamq; voluntatem amplitudine munerum, ac delatâ exercituum adminiſtratione teſtatum. Orare modò, ut cum fine fratrum odia partium finirentur. Si extinctos ad vitam revocare liceret, quò ejus dolori faceret ſatis, revocaturum libenter. Quod proximum ſit, inviſos cædis conſiliarios, & adminiſtros in manus traditurum, ad pœnitentiæ documentum, & ſolatium ultionis. Juſſus hæc perferre Pecherius, ut aditum tractationi aperiret. At renuit aures dare Maineus, quem ira, odium, & perfidia comperta Regis, tum delibata imperii dulcedo, & ſpes Regni in belli curas prorſus averterant. Paucis ergò reſpondit. Quæ jactaret Rex promerita, eorum gratiam, patratâ immerentium fratrum cæde, periiſſe; per eamdem ſublata pacis, & amicitiæ commercia omnia. Quibus enim ſacramentis conſulere poſſe ſecuritati ſuæ ab eo, qui fidem publicam in Comitiis, ante oculos totius Galliæ juratus, & perjuratus fefellerit? Quare omitteret blandimentis fallacibus eum tentare, cujus gemini fratres credulitatem nimiam ſanguine luerint. Non omiſit ſemel rejectus Henricus, per Pontificium Legatum Cardinalem Maurocenum rurſus Mainei animum promiſſis ingentibus

Aloyſiæ Reginæ ad Pecherium verba.

Maineus renuit pacis tractationem audire.

Cauſas affert.

Rex per Legatum Card. Maurocenum Mainei a-

Cater. l. 10.

tibus oppugnare. Præter Sequanicam Præfectu- ram, arcesq; ad ſecuritatem conceſſas in poſterum cum ſuprema poteſtate retinendas, centum aureorum millia pro ſolvendo ære alieno pollicebatur, præter annuam quadraginta millium penſionem, tum exercitus, & arma per occaſionem adminiſtranda. Quin eam ipſam, quâ recens ornatus à Pariſienſibus fuerat, continuaturum ſplendidiſſimam dignitatem affirmabat Guiſio fratri tanto molimine incaſſum ambitam; ut Legatus Regni, ſeu Coronæ Franciæ coleretur alter à Rege. Non abſimili ſponſione reliquos Fœderis Principes captare nitebatur, ſed fruſtra. Cùm omnes pernegarent, in Cyclopis antrum ſe redituros, periculumq; facturos ejus fidei, quam ſemel infidam tanta cum clade publica, & privata ſenſiſſent. Quin obſervatum à ſe ſcripſit in litteris ad Cardinalem Montaltum Maurocenus, tamquam ſignum odii implacabilis; quod in colloquio ſecum inito Maineus ab Henrici Regis nomine perſeveranter abſtinuerit; cùm eo loco, infelicem illum, illum inteſtabilem uſurparet. Deſperatâ igitur concordiâ cum Fœderatis Henricus fluctuare animo cœpit incertus, quid conſilii caperet; cùm & Hugonotos, quibus cum eo tempore bellum gerebatur, hoſtium loco haberet, & bellum longè gravius inferri à Catholicis exacerbatis animadverteret. Extrema demùm inire conſilia, neceſſitate compulſus inſtituit. Miſ-

nimū tentat expugnare promiſſis.

A Maineo, Fœderisq; Principib. rejicitur.

Odium implacabile in Regem.

Regis trepidatio, & conſilii inopia.

Neceſſitate compulſus cum

Rege Navarræ vires, & arma consociat.

Ejus edicta in Fœderatos.

sis ad Navarræ Regem, qui sociandas vires contra communem hostem suaderent, cùm facilè convenisset, ejus consilio spem suam posthàc in ferro, & victoria collocandam censuit. Postquam igitur Fœderatos omnes perduelles, violatæq; Majestatis reos edicto pronunciavit, evocatâ è provinciis nobilitate, binis insuper Helvetiorum legionibus conductis, ad bellum strenuè se comparabat. *Cater. l. 10.*

Ad bellum se comparat.

Maineus Brieñæ Comitem aggressione improvisa expugnat, & capit.

Regem occupare conatur.

Cujus initio parum abfuit, quin accursu Fœderatorum equitum repentino interciperetur. Postquam enim Dux Mainei Franciscum à Luxemburgo Briennæ Comitem cum binis Regiorum militum millibus in aperto tendentem adortus ex improviso expugnaverat, redegeratq; in potestatem, successu elatus, in expeditionem majorem se accinxit, conatusq; est Franciæ Regem Turonis agentem celeritate mirabili occupare. Undecim leucarum spatio unâ nocte confecto, cùm quadraginta horas equo sedisset armatus, immane operæ pretium tulerat, nisi virtuti favorem arbitra rerum bellicarum fortuna denegasset. Extra Turonum suburbia Rex vagabatur, ad fruendum libero cœlo paucis cum familiaribus equo circumvectus, cùm ecce tibi excurrens molæ frumentariæ custos ignarus, Regem esse, quîcum loqueretur, nunciat in proximo visum agmen ignotorum equitum, cavendumq; Principi si fortè illac spatiaretur. Conversis retrò oculis Rex erumpentes è valle Fœderatorum Tours.

Rex molitoris indicio imminenti periculo eximitur.

torum turmas conspicatur, admissoq; velociter equo in suburbia redit. Primo periculo sortis benignitate discusso, alterum virtute propulsavit. Quamvis enim Regiis inopinantibus Fœderati supervenirent, haud tamen imparatos offendunt. Certamen initio extra, mox intra suburbia commissum, protractumq; longiùs variâ fortunâ, hinc Maineo, illinc Rege suos adhortantibus, noctis interventu dirimitur. Tum suburbia non tam à Maineo occupata, quàm à Rege deserta sunt; ut parceret cruori nobilium ante oculos Principis in vulnera, & cædes ruere non dubitantium. Ea quippe recuperaturum se proximâ luce citra suorũ sanguinem confidebat, adfuturis auxilio Navarræis, quos in proximo tendentes advocaverat. Hos ubi advenisse Maineus comperit, injecto suburbiis igne, sub auroram eò, unde venerat, pari celeritate copias reducit, cùm ambo se victores jactarent, suburbiis captis Maineus; Rex, Maineo, ac Fœderatis abire compulsis. Reverà, Regiorum animis à defectione tot urbium consternatis, quod in hac pugna victi non fuissent, pro victoria fuit. Altera prope Sylvanectum dimicatio Regiorum, & victoria clarior; per quam Dux Aumalius, & Balanius Cameraci Gubernator longè majoribus copiis, & apparatu tormentorum instructi, à Duce Longavillæ, atq; à Nuano pulsi, fugati, castris, & impedimentis exuti sunt.

Certamen inter Fœderatos & Regios nocte dirimitur.

Turonum suburbia deseruntur à Rege.

Incenduntur à Maineo.

Senlis.

Regiorum, Ducis Longavillæ, & Nuani, de Aumalio & Balanio Fœderatorum Ducibus victoria insignis

Inde attolli animi Regum, ut non pro salute

 modò,

modò, ſed etiam pro imperio dimicandum putarent. Junctis amborum viribus (Navarro copiæ aderant veteranæ, ac fidæ; ad Francum numeroſa manus nobilitatis & externus miles affluxerat, quatuor Germanorum millia, decem Helvetiorum) Lutetiam ipſam caput Fœderis, & Guiſianorum arcem expugnare decernunt. Poſitis non procul ab urbe caſtris, occupatis circa arcibus, & obſeſſis quotquot patebant ad ſubvehendos commeatus ubiq; viis, referta illa populis civitas, & ſubvectionibus quotidianis ali ſolita, fame laborare intoleranter adeò cœpit, ut jam multi, fruſtrà Guiſianis obſiſtentibus, de admittendo Rege diſſererent, admiſſuriq; procul dubio fuerint, ſi obſidio in longum traheretur. At Reges freti multitudine copiarum (quadraginta millia armatorum ſub ſignis habebant) & quia Fœderati auxilia de Belgio, & Germania opperiebantur, lentiorem à fame victoriam haud expectandam cenſebant; Rex Franciæ, pridie Kalendas Auguſti, luſtratis cum Aumontio, & Nuano ſuburbiorum munimentis, de illorum ſententia poſteram lucem quieti exercitus, tertiam verò expugnationi ſuburbiorum deſignaverat. Quippe certam victoriæ ſpem, tum in ſuorum virtute militum, tum in hoſtium imbecillitate ponebat, queis neque muri aggeribus neque milites fide firmi erant, crebris nimirum transfugiis, civibusq; non modò Regiarum partium, ſed pleriſque Fœ-

Duo Reges Francus, & Navarrus junctis viribus Lutetiam obſident.

Cater. l. 10.

Pariſienſium fames.

Reges à longioris obſidii cõſilio alieni Lutetiam expugnare decernunt.

Eorum ſpes, & fiducia.

Fœderi addictis, qui mutaverant animum cum fortuna, conjurationem, & tumultum ultrò promittentibus. Quamobrem in S. Clodoaldi colle obequitantem Regem, cùm sub aspectu haberet Lutetiam universam, inq; animo pleno irarum injurias veteres, & recentes revolveret, dixisse ferunt; Grande Galliarum caput es, O Lutetia, sed cerebrosum, ob intemperiem quam affluentia gignit, insaniæ obnoxium; igne mihi, ferroque, & emissione copiosâ vitiati sanguinis curanda es. Perficiam brevi, ut urbem tam amplam isthic fuisse, auribus magis, quàm oculis credant advenæ. Ita Rex fati postridie imminentis ignarus, immani spe ultionis pascebat animum, opinione suorum, & hostium haud dubiè victor. Maineus enim, Ducesq; Fœderatorum ad inopiam commeatus, & militum summam redacti, non tam de urbe propugnanda, quàm de oppetenda morte deliberaverant. Gallorum peditatum, quorum octo circiter millia in urbem incluserant, ad quinque rediisse cernebant. Germanorum legiones à Farnesio de Belgio missæ sub Jacobo Collalto, importunè flagitando stipendia, defectionis causam captare videbantur. Supererant mille octingenti equites fidi, ac fortes è Catholica nobilitate, & clientibus Guisianis. Cum horum flore, ac robore, ubi suburbia expugnata essent, constituerant Maineus Ronæusque, in campo aggerem, & urbem interjacente victorem hostem

Henrici III. de Lutetia dictum, quo extremum illi minatur exitium.

Fœderatorum copiæ ad summam paucitatem rediguntur.

Mainei, Ronæique deliberatio.

ſtem horribili impetu adoriri ſortis utriuslibet ſecuri, in eamq; proniores, ut cladem ulciſcerentur, quam ut victoriam extorquerent. In hunc modum deſpondentibus animos aliis, aliis nimio plus attollentibus, intervenit Divinæ Providentiæ numen, cui tamquam pilas habenti mortales noſtra ſeria pro ludo ſunt. Extemplo mutatis inde partibus, in Galliæ ſcena, quod erant Regii, evadunt Fœderati: tantum hi fidentes, ac læti; quantum illi mœſti, trepidique. Tam ſtupendæ converſionis momentum ab unius homuli dextera, qui notæ apud ſuos, atque irriſæ ſtupiditatis, futili propior ac vano, quam ſedulo, vel audaci habebatur. Hinc negligi, aut joco traduci à domeſticis ejus dicta, cùm ſermonem ſæpè jaceret de parricidio quod agitabat, & ejus inſtrumentum oſtentaret cultrum ancipitem, tam mole, quàm acie horridum, duorum latitudinis digitorum. Eo ſuccinctus Jacobus Clemens (hoc enim nomen erat) impetratis aliquot Regiarum in urbe partium literis, ad Regem Galliæ in caſtra penetravit. Poſtero die quam venerat Kalendis Auguſti primo mane introducitur ad Henricum, qui recens à cubitu thorace tantùm bombycino amictus, nondum loricam aut colobium ſcorteum induerat. Remotis, ut flagitaverat, arbitris, procumbens in genua Jacobus Regi literas porrigit, legenti cultrum, quem geſtabat in manica, ictu prævalido in ventrem adigit, immergitq;. Edito Rex clamore, ferrum

Rerum repentina mutatio.

Turtur. l. 1. Thuan. l. 96. Cater. Buſſier. l. 21.

Jacobus Clemens Cœnobita cultrum oſtentat, quo Regem Galliæ à ſe occiſum iri aſſeverat.

Ejus dicta ludibrio habentur.

In caſtra penetrat, & ad Regem introducitur.

Rex Henricus III. à Clemente ictu mortifero vulneratur.

ferrum extrahit è vulnere, inq; faciem torquet parricidæ, quem ingressi ad sonitum cubicularii pluribus confodiunt plagis, & exanimem è fenestra dejiciunt. Inde pedibus cadaver tractum, discerptumque, mox igni absumptum, & dejecti in flumen cineres. At Galliæ Regi spem salutis in prima curatione medentes fecerant. Sub noctem verò, adveniente febri, cum cruciatu violatorum viscerum, tum linquente paulatim spiritu, extremis admotum se sensit. Quare accersitum Navarrum inter supremos amplexus hæredem Gallici Imperii declarat admonitum, ut si Regnum, seq; salvum velit, in Catholicæ Ecclesiæ gremium redire ne cunctetur. Regis exemplo omnis in castris nobilitas, mox universus exercitus Henricum IV. Galliæ Regem consalutant. Dum interim Rex alter moriens elutis per confessionem semel atque iterum animæ maculis, post offensarum veniam aliis indultam, ab aliis exoratam, inter anteactæ vitæ detestationes, ac gemitus piè defunctus est.

Ferrum è vulnere extractum torquet in faciē percussoris, qui à cubiculariis trucidatur.

Rex extremis admotus Navarrum Gallici imperii declarat hæredem.

Monet eundem ut Catholicā Fidem quā celeriter amplectatur.

Rex Galliæ ab universo exercitu salutatur Navarrus.

Hunc vitæ, ac Regni exitum habuit Henricus III. Franciæ Rex ultimus Valesiæ gentis, à D. Ludovico Rege per genitum primò filium derivatæ. Regnante Carolo fratre summus armorum Galliæ Præses contra exercitus Hugonotorum, juventâ inter triumphos actâ, in Poloniæ Regem eligi meruit. Inde, post annum extincto Carolo paternum ad solium reversus est, opinione tantâ virtutis, quan-

Henrici III. morum & vitæ synopsis.

quantam vix ullus priorum Principum ad Regnum tulerat. At dum deliciis, artibusq; regnandi ab inſtituto majorum alienis indulget, expectatione fruſtratâ populorum, usque adeò amores in odia vertit, ut nemo ſuperiorum Regum inviſior fuerit. Patratâ verò cæde Guiſiorum, rebellantibus urbibus, & provinciis, Regno ſe pœnè omni exutum ingemuit, niſi Henricus Navarræ Rex Borboniæ ſtirpis ex eodem D. Ludovico per alium filium ortæ, in communi causâ Regum, arma conſociaſſet, & fortunam ſuam. Nam fortunâ Valeſii benignum referente vultum, ut maligniùs deſæviret, dum ille victoriæ certus obſeſſæ Lutetiæ imminet cum quadraginta millibus bellatorum, intra ſua caſtra peremptus eſt ſorte vel in gregario miſerandâ. Cujus calamitatis eo faſtigio indignæ præſagia ſanè, ac monita non defuerunt. Nam Orator Hiſpani Regis, qui Venetiis agebat, Alexandro ſcripſit in Belgium; nobilem Gallum juſſu Senatus in cuſtodiam traditum, propterea quod in vulgus diſſemi-naſſet, Franciæ Regem mitiori pœnâ, quam ejus facinora mererentur, extinctum. Epiſtolam exeunte Julio conſcriptam liquet, cùm Regia cædes Kalendas Auguſti peracta fuerit. Quin & Germanus Princeps Henrico familiaris, adoleſcenti ſtrenuo in Aulam Gallicam revertenti mandata dediſſe fertur ad Regem, ut ſecurus multitudinis perduellium, tantùm à capite detonſo caveret. Idemque

Regiæ calamitatis mortisq; præſagia.

que rumor non Lutetiam modò, sed Regum quoque castra pervaserat, Franciæ Regem cultro sacerdotali tamquam victimam destinatum ad necem. Quamobrem videtur illam multimodis Rex præmonitus de facili, & quasi declinatione corporis evadere potuisse. Sed quæ olim futura divinitùs provisa sunt, ea prænuntiata licèt evitari procul dubio queant, certè non evitantur.

Rex præmonitus, ut à capite detonso caveret, mortem evitare potuit.

Quamvis prædicta divinitus non evitentur.

At Parisienses insperatum Regiæ necis, & suæ liberationis nuncium hostibus debuerunt. Militabat in castris Regiis Joannes Marivantius vir fortis, & multarum in privatis congressibus palmarum, eâq; laude Franciæ Regi notus charusque. Hic audito, Lutetiam expugnationi, & excidio post biduum destinatam à Regibus, antevertere publico certamini singulare constituit. Sive cupido immodica præcerpendæ laureæ incesserat, seu verebatur, ne Lutetiâ eversâ, & civibus trucidatis, materies in longum triumphorum deesset. Præconem igitur in urbem mittit, qui bellicam ad duellum invitationem Fœderatis exponat, indicatq; in posterum diem vinculis D. Petri Apostoli sacrum. Suscepit provocationem Claudius Marolius juvenis admirandæ quidem, & celebratæ in equestribus ludis agilitatis, at non ætate, non experientiâ, non corporis mole, aut robore Marivantio comparandus. Quamobrem ejusmodi pugnam ut imparem dissuadere conatus est Dux Mainei, non tantùm de

Primum Regiæ cædis nuncium ab hoste acceperunt Parisienses.

Marivantius destinata expugnationi Lutetiæ præripiendæ laureæ cupidus unum ex Fœderatis per præconem provocat ad singulare certamen.

Provocationem suscipit Claudius Marolius.

Marolii salute sollicitus, quantum ne Parisienses improsperum unius pugnatoris fatum in omen triste universi belli traherent. Alterâ luce patratum Regis parricidium, divulgatumq; in castris adeò Marivantium à pugnâ non absterruit, ut incitaverit magis plenum irarum, avidumq; doloris sui hostili sanguine satiandi. Cùm itaque in arenam descendere maturasset, ducentis, & quinquaginta equitibus comitatus, nusquam comparentem Marolium, tamquam cessantem ex metu, misso tubicine increpavit. Ille cùm id temporis à Duce Aumalio armis incingeretur, vitæ tædia cœpisse Marivantium respondit, qui ante præstitutam horam ad necem rueret. Deinde cum pari numero equitum, Aumalii, & Castræi medius egredi urbe properat, ferro à vertice ad pedes obtectus: nam Marivantius, propter aciem oculorum imbecillam, apertâ facie præliari solitus galeam sine buccula induerat. Binæ mox lanceæ Marolii jussu, ut seligat, Marivantio proponuntur. Qui ambas aspernatus quasi muliebribus colis levitate consimiles, Marolio remittit utendas, ut libet; se lanceam gesturum, quâ nuper in duello hostem spoliaverat, telum pariter, ac trophæum. Cùm hæc, & illa convenissent, ut in corpus, & spolia victi jus omne victoris esset: Marivantius urbem versùs, Marolius adversùs castra, lento gradu in equis incedunt, redituri cursu, & certamine ad suos. Obviàm facti mediâ caveâ invi-

Regis interitu Marivantius magis incitatur ad pugnam.

Maturè in arenam ingressus misso tubicine adversarium increpat ut cessatorem.

Marolii responsum argutum & mordax.

Singulare certamen inter Marivantium, & Marolium.

invicem salutem impertiunt, laturi mox vulnera. Nam circumactis equis, & ad sonitum buccinæ effusis ad cursum, infestis lanceis concurrerunt. Marivantius hastam prævalidam in adversarii pectus tam vehementer impegit, ut deturbaturus equo fuerit, nisi prominens thorax lubrico chalybis ictum elusisset. At Marolius, cùm hastam initio submissam gereret, quasi collimaret in pectus, repentè subrectam in hostis facie, oculoq; dextro defixit, ac transfosso unà capite dejecit equo palpitantem. Qui verba extrema cum spiritu fundens: habere lethi gratiã interfectori se, dixit, quod sui Regis cædem cæsus prosequeretur, nec superstes esset futurus optimo Principi extincto, & Galliæ orbæ. Sic moriens hostium unus Henrici III. Franciæ Regis infelicem interitum aut nuntiavit primus Parisiensibus, aut testimonio gravissimo firmavit. Quare cùm à mœstitia, & pavore maximo Cives ad spem optimam, & gaudium summum momento transiissent, comperto, Navarrum in Franciæ Regis locum ab exercitu suffectum, & ipsi communi Fœderatorum consilio Cardinalem Borbonium Navarri patruum Galliæ Regem dicunt, Decimumq; Carolum faustis acclamationibus appellant; addito (nam Carolus adhuc in custodia detinebatur) Mainei Duce, qui Vicarii nomine Regnum moderaretur. Ab Henrici III. Regis excessu res Fœderis eò altiùs resurgere visa est, quo propior excidio fuerat. Nam ex

Marivantius oculo cum capite transfosso equo dejicitur.

Ejus morientis voces extremæ, quibus Henrici tertii necem deplorat.

Parisiensium ex maximo metu & mœrore spes optima, & gaudium summum.

Cardinalem Borbonium Regem Galliæ creant, & Maineum Regni Vicarium.

Res Fœderis ex imo ad summum elatæ.

Catholicis nonnulli, qui antea Catholicum Galliæ Regem contra Fœderatos, & perduelles constantissimè sequuti fuerant, ubi Hæreticum successorem delectum accipiunt, nullas ultra superesse partes, nisi aut Catholicas, aut Hugonoticas rati, sancto Fœderi se permisêre. Cui, eamdem Religionis ob causam prævalida de Belgio, de Hispania, de Italia subsidia sperabantur. Contra Navarræ Rex, quem præter sanguinis prærogativam, Regis interfecti præjudicium, assensus nobilitatis, & omnes copiæ militares Franciæ Regem fecerant, brevi se in eas angustias redactum vidit, ut expetenda videretur fortuna prior. Nam, quemadmodum dissolutâ compage corporis per animæ abscessum membra invicem disjunguntur, sic abeunte spiritu Henrici Regis, per quem in unam armorum molem, Galli Catholici, Hugonoti, externusq; miles coalescebant, ille Fœderatorum terror, & Lutetiæ propediem expugnator exercitus in partes resolvi cœpit, sensimq; dilabi quò unumquemque respectus vocabat privatæ rei, publicâ comploratâ. Germanicæ, atque Helveticæ legiones, ut novo adigerentur sacramento, mandata suorum Principum requirebant. Hæc ne opperiri gravarentur, ad bimestre spatium sublevandi erant pecuniâ; cujus copia nulla in ærariis Regum exhaustis voragine belli, & spes diripiendæ Lutetiæ, hactenus pro stipendio venditata militibus, obsoleverat. Quamvis autem

Multi Catholicorũ, qui Regem Catholicum sequebantur, eo interfecto Fœderatis adhærent.

Exercitus Regii copiæ dilabuntur.

tem

tem proceres Catholici convocato Regiis in castris concilio, Navarrum eâ conditione Franciæ Regem dixissent, ut Hæresi sextum intra mensem renunciaret; non pauci tamen, vel quod Henrici promissis de mutanda Religione diffiderent, vel quia nefas putarent, Hæretico Regi ad momentum subesse, Lutetiam in Fœderatorum partes abierant, alii se receperant domum ad quietem, eodem prætextu pietatis; an tædio sumptuosæ, infinitæq; militiæ, ut adversis partium impermisti, se prosperis reservarent integri, florentesque? Quamobrem Regiis copiis valde imminutis, amplificatisq; viribus Fœderatorum, dissolvere obsidionem Lutetiæ Rex coactus, curam funeris Regii prætendit. Adducto Compendium, qui supererat exercitu, cum Henrici III. cadavere, militariter exequias celebravit, commiseratione magis Procerum, militumq; lacrymis, quàm sumptu funebri speciosas. In æde D. Cornelii tumulo temporario locatum, donec in Sandionysiana Regum sepulchra opportuniori tempore transferretur.

Cur Catholicorũ Procerum alii ad Fœderatorum partes accesserint, alii domesticum otium bello prætulerint.

Navarræ Rex exercitu diminutus prætextu Regii funeris obsidionẽ solvit.

Regis Franciç funus sumptu modico celebrat.

Eâ tempestate, si unquam aliàs, opprimi potuit novus Rex, vel ad ejurandam Hæresim quàm primùm adigi, nisi Fœderis Principes bellum, quàm victoriam maluissent. Nam Mainei Dux dulcedine captus susceptæ dominationis ante omnia studebat, ut ea continuaret, aut perpetuitate Regni mutaretur. Aumalii, Nemorosii, & Mercurii Du-

Fœderatorum Principes ob privatæ rei curam publicam negligunt.

ces, aliiq; dabant operam, ut è Gubernatoribus provinciarum Principes fierent. Dux Lotharingiæ Sedanum, Verdunum, & finitimas urbes jam ſpe avidâ devoraverat. Hiſpanis propoſitum erat Britanniam, uti debitam jure ſanguinis, Iſabellæ filiæ Philippi Secundi ex Iſabella Henrici Tertii ſorore, ad minimum vindicare; ad ſummum, ita pedem in Gallia figere, per eamdem Infantem ſceptro Francico admotam, ut in Belgio, Italia, cæteriſq; Hiſpaniæ Regnis ad multas ætates timenda non eſſent Francorum arma. Ita Principum quisque, cùm ſummum ſtudium præ ſe ferret reipublicæ, privatæ potiſſimum ſerviebat; cujus intererat magis trahi, quàm finiri per Gallias civile bellum. Quin ipſi populi ſociarum civitatum, qui ſacro Fœderi nomen initio dederant, pro Catholica duntaxat Religione ſervanda, in progreſſu non modica invenerant commoda, quæ cum ea propoſiti ſanctitate conjungerent. Nam excuſſo per occaſionem Fœderis Regio jugo, admiſſiſq; in ſpeciem Gubernatoribus Guiſianarum partium, univerſam urbium dominationem ſibi, quoſq; delegerant, plebejis magiſtratibus arrogabant, libertate tam licenter uſurpatâ, ut quæ antea Regibus vectigalia penſitare conſueverant, ea Fœderis Principibus pro tuenda cauſa Religionis abnuerent ſolvere; longè acriùs tendentibus pro Navarro non Hugonotis modò, ſed ipſiſmet Proceribus Catholicis, ſuoq; Regi cum ſanguine ſubſidia

Hiſpanorum conſilia.

Sociæ Fœderis civitates libertatem uſurpant, & vectigalia ſolvere Fœderatorum Principibus abnuunt.

Navarreorum erga ſuum Regem fides, & liberalitas.

Hispanorum querelæ.

sidia fortunarum commodantibus. Unde Hispanorum querelæ, quod totam Fœderis molem Philippi Regis ærarium sustinere cogeretur; eò paratum perfugium pro commeatibus, pro stipendiis, pro impensis omnibus Gallici belli; cùm Maineo Duci ad exigenda tributa, tum authoritas deesset, tum voluntas; metuenti videlicet, ne populi, si tentarentur, offensi ad obsequia legitimi Regis redirent, sublatis pretiis defectionis.

Aulæ Romanæ pro concilianda partibus auctoritate Pontificis diversa certamina.

At quemadmodum in Gallia inter factiones armorum violentiâ, ita Romæ inter Oratores factionum perquàm acriter verborum officiis certabatur super authoritate Summi Pontificis partibus concilianda. Urgebat Philippi Regis, & sancti Gallorum Fœderis nomine Hispanus Orator Comes Olivarius, ne ad Sixtum V. Pontificem accessus pateret Francisco Lucemburgo Pinæi Duci, quem Galliæ Antistites, & Catholica nobilitas pro Henrico IV. Rege militans Romam allegaverant. Oratorem enim eum non Christianissimi Regni, sed Navarræ Regis Hugonoti, & Romanæ Ecclesiæ hostis appellabant. Contra differebant alii Legatum singulari consensu Catholicorum Galliæ Procerum, & Sacrorum Antistitum ad communem humani generis parentem missum pro restituendo in Apostolicæ Sedis gremium legitimo Rege Galliarum, benigno amplexu & paterni animi significationibus excipiendum esse. Medium se præbere alter-can-

Comitis Olivarii Oratoris Hispani conatus pro arcendo à Pontificis aditu Marchione Lucemburgico Catholicorũ cùm Navarro militantiũ Oratore. Aliorum contraria studia & causæ ab illis adductæ, cur ea legatio à Pontifice sit admittenda.

Quid in ea controverſia ſtatuerit Pontifex.

cantibus Pontifici viſum, atque in viginti Purpuratorum Patrum conventu diſceptandam controverſiam remittere: tum novum ab latere ſuo Legatum in Galliam deſtinare. Sed eam rem non ita facile Sixtus expediebat, quod plerique Patrum, aut factionibus impliciti, aut invalidi ætate, aut rerum experientiâ impares viderentur. Adeòque non defuit, qui ſuadere contenderet, in rem præſentem fore, ſi ad Purpuratorum cœtum aggregaretur aliquis, in quo omnia ſumma, uti tanta exigit dignitas, eminerent. Sed hoc rejecto conſilio, tamquam convitio ampliſſimi Ordinis, Legatum in Patrum Senatu nominavit Henricum Cajetanum S. R. E. Cardinalem Camerarium, Principem florentem opibus, robuſtum juventâ, claritudine generis & ſapientiæ laude ſpectabilem. Hiſpanis tamen acceptiorem futurum, quàm Navarræis Aula Romana præſenſerat, propterea quod & Sermonetæ Dux ejus frater aurei Velleris torque devinctus eſſet Catholico Regi, & Fratris filii pro eodem Rege in Belgio militarent. Neque tamen ingratus Galliæ Cajetanus fore putabatur. Ipſius enim proavos ſub auſpiciis Francorum Regum meruiſſe conſtabat. Pater Paulo IV. Summo Pontifice adversùs Regem Catholicum induerat arma; patruus verò Cardinalis, nec commercia quidem literarum habenda duxerat cum Hiſpano, cui & factione infenſus erat, & publicis cauſis. Comes Olivarius nuper Philippo II.

Henricus Cardinalis Cajetanus declaratur in concilio Purpuratorũ à Pontifice Legatus à latere in Galliam.

Laus Cajetani.

Cajetanæ familię decora, & præclara merita apud Regẽ utrumque.

Ex Com. m. s. Card. S. Severinæ.

po II. gentem conciliaverat, Romanos Proceres avitis virtutibus, & suis inclytos. Posteri deinde Hispanam amicitiam immotâ fide coluerunt, ut proinde splendidis connubiis in Neapolitano, & Siculo Regno honestari meruerint, advolutis in dotem oppidis, & opibus non aspernandis.

Ejusdem splendidæ affinitates in Neapolitano, & Siculo Regno.

Cùmque hæc scriberemus, Franciscus Sermonetæ Dux post Præfecturam Mediolanensem triennio administratam, ad regendam Proregis titulo Siciliam profectus est, non vulgari Regiæ existimationis, & benevolentiæ in Principem Italum exemplo.

Francisco Sermonetę Duci collati honores, & magistratus ab Hispaniæ Rege.

Postea quàm Pontifex in Cajetani laudes effusus aperuit sententiam suam, assensum est largiter à Senatu, utpote qui intelligeret à Principe approbationem quæri, non consilium. Nam cæteroqui seniores, authore Cardinali Scipione Gonzagâ, quem propinquus Nivernensium Dux de statu rerum Gallicarum accuratè monuerat, atque in eam sententiam Venetæ quoque Reipublicæ Orator inclinabat, binos à Pontifice Legatos mittendos esse censuerant. Alterum togatum, qui Lutetiam Parisiorum rectà contenderet, ut consiliis publicis Fœderatorum pro tuenda Religione suscipiendis interesset. Alterum armis, copiisque succinctum, qui Avenione sederet; specie quidem custodiendi ejus Comitatus, reverà ut vexillum attolleret, quo Galliæ Antistites, Proceres, & ipse Vindocinensis Cardinalis, penes quem, expun-

Seniores Purpurati de sententia Cardinalis Gonzagæ duos in Galliam Legatos mittendos cēsent: Alterum togatum Parisios: armatum alterum Avenionem.

Utilitates enumerãt, quas Pon-

tifex ex Avenionensi Legatione derivare, in se, & in Romanam Ecclesiam possit.

cto Navarræ Rege, primæ spes Regni, cum promiscua Catholicorum multitudine convenirent; atque ita paratum in urbe, atque exercitu Pontificio perfugium esset omnibus Catholicis Gallis, tam iis, qui Navarræis consentiendum non putarent, ut Hæreticis, quàm aliis, qui Fœderatos aversarentur ut perduelles, Regnique, sub obtentu Religionis, perturbatores. Unde futurum factu non arduum videbatur, ut arbitria rerum ab utraque extorta factione Pontifex in se averteret, Regemq; imponeret Galliæ judicio suo Catholicum, & Sedi Apostolicæ fidum.

Maineus pro quingentis aureorũ millibus Massiliam Arelate, aliaq; oppida oppignerare Pontifici paratus.

Accedebat quod Maineus inopiâ pecuniæ summâ conflictatus quingenta aureorum millia mutua poscebat Massiliam, Arelate, aliaq; Provinciæ oppida loco pignoris offerens Pontificiis obtinenda præsidiis, donec in Francia debellaretur.

Massilienses se suamque urbem sedi Apostolicę offerunt per Legatos.

Quin ipsi Massilienses ultro legatos Romam miserant deprecantes, ut cujus urbis imperio alii Principes frustra inhiarent, eo oblato Pontifex uteretur, stationibus, portubus, littoribusque; classem tantum, militesq; submitteret, quibus fideles socii, & obsequentes filii ab Hæreticorum importunitate securi, sub umbra Sedis Apostolicæ conquiescerent.

Jubilæum amplissimum ob res Gallicas indicitur à Sixto Pontifice.

Jam verò amplissimo Jubilæo propter res Francicas indicto, quod Sixtus Pontifex ab æde D. Susannæ ad Sanctæ Mariæ Majoris, supplicantium Ordinibus medius pedes celebravit, Crux Legato tradi-

traditur, senatu Purpuratorum de more usq; ad Urbis portam deducente. Illustri septus coronâ præsulum, aliorumq; sanguine, aut sapientiâ præstantium virorum Cardinalis Cajetanus abscessit. Vix Galliæ fines attigerat, cùm sibi magnum impendere negotium sensit à Navarræ Rege. Qui comperto, Lutetiam illum contendere, offensusque, Legationem se posthabito ad Fœderatos destinari, Legatum intercipi, atque ad se vel invitum abstrahi vehementer optabat. Et sanè haud procul abfuit, qui Cajetanus incideret in insidias, quas Tauanius, ut Navarro gratificaretur, silentio summo collocaverat. Sed cùm nescio quid rumoris de hostium dolis aures afflasset, quamquam speculatores quoquò versùm dimissi pacata circum omnia referrent, animi tamen pendebat Cardinalis, quàm tutò viam esset ingressurus, diffidens exploratorum (qui Galli omnes erant) vel diligentiæ, vel fidei. Fluctuanti visum est cœleste consilium per sortes, quæ à Domino temperantur, exquirere. Re Divinâ cum tenerrimo sensu pietatis peractâ, sacrum in calicem schedas geminas conjici jubet, quarum alteri inscriptum erat: abeundum, alteri: non abeundum. Cùm verò syngrapham extraxisset, quæ abitionem vetabat, veluti oraculo parendum ratus, itineri supersedit. Post paulò certior factus est, moræ pretium salutem fuisse; nam, si Divione egressus esset, armatas Hugonotorum

Cajetani profectio, ejusq; comitatus insignis.

Tavanes.

Tauanius in Regis gratiam Cajetano tendit insidias.

Cajetanus subodoratus hostiū dolos progrediendi, sistendive consilium divinitus per sortes exquirit.

Extracta syngrapha qua progredi vetabatur, salutem redimit mora.

Dijon.

Subsidio missis à Lotaringiæ Duce armatorum turmis in itinere protectus Lutetiam feliciter pervenit. Multo deteriorem sua opinione reperit Lutetiæ statum.

cohortes ex insidiis consurrecturas, ut ipsum, comitesq; prehenderent. Inde, Cataphractorum turmis à Lotaringiæ Duce subsidio advenientibus confirmatus, reliquum iter securus Lutetiam usque perrexit. Exceptus ea in urbe infinitæ multitudinis accursu, adorationeque, aliam rerum faciem, omniaq; longè, quàm sibi persuaserat, impeditiora reperit. Paucis ante diebus Navarræi suburbia capta depopulati, urbem ingenti terrore compleverant. Accessit fama conjurationis, quâ homines non pauciores viginti millibus tradere urbem adfuturis propediem Navarri copiis destinaverant; recusante Fœderatorum exercitu, nisi solutis ante stipendiis, hostium conatibus obviàm ire. His rebus haud quaquam territus Cajetanus, erigere primùm Parisiensium animos, tum ipse per se aspectu, & alloquio venerabilis, tum suorum operâ, officiisque, ac Panigarolæ præsertim Astensis Episcopi perelegantibus ad populum concionibus institit. Deinde conversus ad propulsandum ab urbe bellum, solutis quinquaginta nummûm aureorum millibus ex centum, quæ à Sixto Pontifice acceperat; animatisq; inde Ducis Mainei copiis hostilem exercitum absterritum à suburbiis longè submovit; tum fiduciæ, ac spei bonæ plenos Parisienses palàm juratos, nunquam se Principi Hæretico Gallici Regni potestatem facturos, miro inter se concordiæ nexu, ingentiq; alacritate firmavit. At

Ejus opera in erigendis & confirmandis Parisiensium animis, & in hostili exercitu à suburbiis submovendo.

non

non idem, qui Lutetiæ, per Galliam erat erga Fœdus, & Fœderatos animus: aliis in Caroli X. aliis in Henrici IV. nomina passim jurantibus, proq; suo singulis Rege arma certatim expedientibus, feliciùs plerumque pro Henrico. Gliscebat quippe illic in dies nobilitatis Catholicæ numerus ad partes accedentis, addiderantq; animos auxilia, quæ de Anglia, Germania, Hollandia ad Navarrum properare dicebantur. Itaq; Legatus, Hispaniq; Regis administri (erant hi Bernardinus Mendozza Philippi Regis Orator, Joannes Baptista Tassius S. Jacobi eques Belgici exercitus inspector, & Joannes Moreus Hierosolymitanorum Equitum Commendatarius) antevertendum rati, Maineo Duci authores fuêre, ut priusquam tantæ Hæreticorum vires convenirent, maturaret proficisci contra Regium exercitum, quantum à direptione suburbiorum gloriâ, & opibus auctum, alterum tantum numero, & viribus debilitatum, quoniam milites, alii aliò, ad reponendam in tuto prædam, fruendamq; discesserant. Nec abhorrebat à tentanda fortuna Mainei animus, dum Belgicus equitatus (ut Hispani promiserant) Fœderatorum legionibus adjungeretur. Commodùm per eos dies Lutetiam advenerat Camillus Capisuchius Italicæ legionis Tribunus, quem Romanum patritium, tamquam notum, gratumque, ad Cajetanum salutandi causâ Parmensis miserat. Cum hoc de rerum Gallicarum statu collo-

Gallia in duas factiones distrahitur.

Augetur in partibus Navarri Catholicæ nobilitatis numerus.

Addunt animos Regiis, quæ in proximo erant exterorũ auxilia.

Legatus Mẽdozza, aliiq; Regis Hispani administri Maineo svadent, ut Regium exercitum aggrediatur nondũ viribus auctum.

Camillus Capisuchius Lutetiam venit ad salutandum Parmensis nomine Cajetanum.

Agit cum eo Cardinalis, ut Farnesium urgeat ad mittendũ Fœderatis auxilium.

Idem efflagitant Hispani Proceres.

cutus Cardinalis diligenter egit, ut reversus, Pontificis nomine Farnesium urgeret ad auxiliares copias (uti Regem Philippum mandasse audierat) in Galliam transmittendas. Eodem tenore conscriptis literis idem à Parmensi subsidium efflagitabant Hispani, quos memoravi, triumviri. His enim statuendi de Galliæ rebus potestatem peramplam Rex feceret, atq; ita cum Fœderatis agebant, ut ad Alexandrum referrent omnia, communicatisque inde consiliis communes ad Regem literas darent. Quæ nobis literæ ad intima consiliorum pernoscenda adjumento fuêre. Igitur Alexander, quamquam Philippi Regis cum Fœderatis Gallis conjunctionem nunquam probaverat, propter ingentia inde dispendia pecuniarum, & sanguinis, commoda vel exilia vel nulla, stimulantibus tamen undique literis, nunciisque, permotus, auxilia quidem in præsentia, Ductoresque expeditioni Gallicæ designavit; certus interim opperiri responsum ab Hispania, quò Præsidem Richardotum allegaverat, ut accuratiùs moneret Regem, statim atque, prælatis Catholicæ Majestatis vexillis, in Gallia comparuerint Hispana arma, protinus violatam Hispanam pacem, interpretaturos Gallos, inq; finitimas Belgii provincias hostiliter incursaturos. Quamobrem copias non exiguas equitum, peditumq; ante parari oportere, Ducesq; insignes à Germania, Belgio, Italiaq; conduci, ad con-

Cur non probaverit Farnesius conjunctionem Philippi Regis cum Fœderatis Gallis.

Litteris nunciisq; permotus expeditioni Gallicæ designat Ducem, & milites.

Per Præsidem Richardotũ Regi Philippo signi-

conflandum exercitum, qui & sustentare in Gallia rem Fœderis labentem, & obsistere irrumpentibus Britannis, inundantibus Gallis, Batavis exultantibus in Belgio possit. Reversus ab Hispania Richardotus Alexandro Regis mandata detulit: Auxilia quamprimùm in Galliam submitteret, nihil sollicitus de pace interturbanda, quæ cum Henrico III. extincto jam expirasset. Militum numerum ex præsentibus Fœderatorum necessitatibus definiret, ut secundus hostilium armorum cursus tamdiu inhiberetur in Gallia, quoad ipse Farnesius cum lectissimo exercitu pro victoria dimicaturus accurreret. Alexander nil ultra moratus, cùm sex cataphractorum turmas coëgisset ex equestri militia Belgicæ nobilitatis, lanceariorum tres ex Italis, Hispanisque, sclopetariorum ex Vuallonibus ferè binas, equites in universum mille octingentos; Ducem his imponit Philippum Egmontii Comitem Guisiis affinem, nullo adjuncto peditatu; quippe admodum extenuato, præsidiisq; Belgicarum arcium pernecessario: & equitum subsidia Maineus unicè depoposcerat. Quos ubi suis copiis adjunxêre Fœderati, prodire in campum adversùs Navarræ Regem non dubitarunt. Tum, post absumptos aliquot dies variis utrinq; diversa in parte tentamentis, denique Juriensem ad vicum signis collatis certatum est. Erant exercitus numero magis, quàm viribus impares. Undena millia peditum super

Significat, parandas esse militares copias, quæ & sustentandis in Gallia Fœderis rebus & Belgio defendendo sufficiant.

Jubetur à Rege quãprimum in Galliã submittere auxilia.

Equitatus ab Alexandro missus in Galliam sub Egmõtio Duce.

Juriense prelium inter Fæderatos, & Regios.

Utriusque exercitus vires, & numerus.

per tria millia equitum Fœderati; Navarræi bis mille, & quingentos equites, octò peditum millia numerabant, quibus adjunctæ pridie quàm pugnaretur aliquot cohortes, turmæque, virium quidem modicum, at multum animorum addidêre. Plus veteranorum apud Regem, & ipse inter arma natus, educatusque, plæliari scientiâ suos veteranos anteibat. Neque tamen Maineo deerant aut belli artes, aut experti Duces, quosq; Aumontio, Nuano, & Bironio magni nominis Ducibus opponeret, Tavanium, Vicecomitem, Ronæum, & Bassompetram. Uti nec facilè posthabendos putares Mompenserio Duci, Franciæ Priori, Contioque, Ducem Nemorosium, Aumalium equitem, Comitem Egmontium, & Bransuicensium Ducem. Sex in agmina distribuit equitum Rex (nam pugna, & victoria tota equitum fuit) quorum fortunæ appendix peditatus accessit. Quatuor ingentes ex Francis nobilibus turmas Aumontius, Mompenserius, Biro filius, Rex ipse ductabant, Raitrûm turmis Scombergius, extremo è Francis, externisq; constanti agmini Biro senior præerat. Hic tamen sejunctus à cæteris, jussusq; immoto vestigio agere arbitrum pugnæ, quò incerta Martis & occasionum momenta vocarent advolaturus. Haud absimilis instruendi certaminis ratio apud Fœderatos. Ipsis quoque quina equitum agmina. Belgæ ab Egmontio, Franci gravis armaturæ, ac lancearii à

Adversarum partium Duces invicem conferuntur.

Regii equitatus distributio & ordo.

Mareschal de Biron.

Quomodo suam instruxerint aciem Fœderati.

Mai-

Maineo, Nemoroſio, & Aumalio; Raitri à Branſuicenſi Duce, & Baſſompetra regebantur. Denique Summi Duces ad animandum militem ſpecioſas belli cauſas magnificè utrinque jactabant. Alter tutelam præ ſe ferebat Catholicæ Religionis occaſuræ in Gallia, ſi Hæreticus Princeps, opibus fultus Hæreticorum Chriſtianiſſimum ſolium inſcenderet. Alter jure nitebatur Borbonii ſanguinis, jam inde ab Hugone Magno, & Divo Ludovico Regibus per tot Regum, & Principum ſtemmata derivati. Quem uti legitimum Regem amplexa pars multo major, ſplendidiorq; Catholicæ nobilitatis, negabat, diſcrepantiam Religionis ei fraudi eſſe debere, qui ſe brevi ad majorum ſacra rediturum ſponſione publicâ recepiſſet. Ipſa Cœli oſtenta, & viſæ in nubibus geminæ veluti acies inter crebra, horrendaq; tonitrua ſignis infeſtis concurrere, ad ſecundi ominis argumentum à partibus trahebantur; jactantiùs à Fœderatis. Quòd iis in campis Dux Guiſius Mainei Pater inſignem de Hugonotis victoriam retuliſſet, capto Condæo Principe Navarri patruo. Et verò feliciùs à principio Fœderati inchoavêre pugnam; lancearii Belgis, quos hoſtilium tormentorum procella vexare cœperat, ut eam declinarent, adeò ferociter in adverſum agmen invectis, ut non ſuſtinentibus haſtarum incurſum Gallicis turmis leviter armatis, & huc, illucve declinantibus, ipſi ad hoſtium usque tormenta vi-

Speciosæ belli cauſæ magnificè à Ducibus utrinq; jactantur ad milites animandos.

Viſa in Cœlo portenta in præſagium felicis eventus trahũtur à partibus.

Fœderatorum proſpera pugnæ initia.

Lancearii Belgæ turbatis Gallorum turmis ad tormenta hoſtium pe-

netrant, inclamantes victoriam. ta victoriam inclamantes penetraverint, cum fuga, & clade vasta custodum, libratorumque. Qui tumultus ita propinquam Regiorum equitum aciem perterrefecit, ut Rex, & Bironius de victoria penè diffiderent. Sed parte aliâ Raitri, qui pro Fœderatis in fronte certabant, tormentorum pariter ictibus malè accepti, dum ad alteram globorum procellam evitandam retrocedere festinant, turbavêre proximos equitum ordines. Cùm autem illos Dux Mainei in gradum restituere, vel obversis hastarum cuspidibus conaretur, hærentes tamen, implicitosque inter se Rex conspicatus, à desperatione rediit in spem maximam, occupandumque aditum ad victoriam inclamans, trepidantes invadit. Initio pauci, ut in consilio subito, Regem comitabantur; mox universum agmen, quod Proceribus constabat fortissimisque bellatoribus loricatis, eodem incubuit. Neque Raitris major ad equestrem hanc procellam, quàm ad illam globorum tempestatem sustinendam animus fuit. Nam, exceptis paucis fortioribus, qui cæsi campum cadaveribus constravêre, reliqui avertuntur in fugam. At nihil inde deterritus Mainei Dux cum septingentis lanceariis Gallis nobilibus certamen ingreditur; quamquam perturbatio Raitrûm, & invehentis Regis festinatio suis equitibus excurrendi spatium ad hastas infligendas præripuerat. Quare his abjectis, ut supervacuis, gladios

Raitri perterriti gradu pelluntur, & confundunt ordines.

Rex à desperatione in fiduciam versus Raitros inter se implicatos & trepidantes invadit.

Raitrorum cœdes, & fuga.

Mainei vigor & virtus in redintegrando prælio.

Cater. l. 11. Turtur. l. 15. Bussier. l. 22.

dios impigrè stringunt: iniqua sanè conditione pugnaturi cum Regiis, quos armatura gravior, geminiq; sclopi, superiores præstabant. Obstinatus tamen dimicantium ardor, & rumor falsus interfecti Regis dubiam aliquandiu victoriam fecit. Cùm enim Regius Vexillifer in capite saucius, ab effuso inde sanguine oculorum usu orbatus, ad equi arbitrium extra ordines raptaretur, cùmque juxta illum eques nobilis cecidisset, cristæ gestamine non dissimili ejus, quam è galeæ cono Rex præferebat, uterque procul visentibus fugæ, ac mortis Regiæ speciem præbuêre. Inde Navarræos exultantes cura repressit, ac mœror; Fœderatis verò ad instaurandam pugnam cum gaudio alacritas addita, donec errore comperto, Rex Henricus nudo capite media agmina interequitans, voce suis, hostibus manu, viventem se prodidit, & victorem. Ergò lætissimis plausibus, Vivat Rex, acies universa circumsonuit. Nec sustineri diutiùs à Fœderatis armorum victricium impetus potuit. Tunc Maineus, ubi Raitros, partim in prælio cum Duce, qui nullus apparebat, extinctos videt, partim fugâ dispalatos, Egmontium, post insignem editam pugnam, latere pilâ trajecto, procubuisse, lectissimos circa se equites, aut exanimes cecidisse, aut vulneribus graves abscedere coactos è prælio, ipse quoque cum Nemorosio fratre, Ronæo, & Bassompetra, pugnæ campo digressi,

Thuan.

Cater. l. 11. Turtu. l. 15. Bussie. l. 22.

Obstinat9 pugnantium Fœderatorũ ardor, quamvis iniquiori pugnēt conditione.

Quid dubiam aliquãdiu victoriam fecerit.

Falsus Regis interfecti rumor unde manaverit.

Rex nudato capite prodit se vivum atq; victorem.

Faustis vocibus acclamat illi universus exercitus.

Fœderati victricium armorum impetu pelluntur in fugam.

Maineus cum Nemorosio fra-

tre, Ronæo, & Baſſompetra, propinquũ ſecedit in tumulum.

propinquo in tumulo capita conferunt deliberabundi: ſi quâ ope ruina tanti exercitus fulciri poſſet. Helvetiorum agmen, quatuor ferè bellatorum millia, illibatum animadvertunt (neque enim ulla pars peditum prælium inierat) & Raitrûm turmas non modicas è fuga collectas in veſtibulo propinqui nemoris conſidêre. In mentem venit, per hos pedites, equitesq; poſſe certamen redintegrari, cum ſpe victoriæ adversùs Navarræos, in perſequendis iis, qui fugerant, diſſipatos; aut ſaltem tormenta nondum capta ſubduci hoſtium manibus, atque in tutum unà cum impedimentis deportari. Nec detrectabant Helvetii plenum gloriæ ſubire diſcrimen, modò aliquot adeſſent equitum alæ, queis dimicantium latera tegerentur. At Raitri (ut inde cladis exitus eſſet, unde initium fuerat) nullis adduci precibus, aut promiſſis potuêre, ut fortunam certaminis retentarent; ſive tædio belli bis infeliciter geſti; ſive Catholicarum partium odio, contra quas cùm Hæretici pro Hæreticis arma tuliſſent, in itinere Lotharingico, à Ducis turmis cum ſexcentis equitibus Belgis, & Legione Italica, queis Camillus Capiſucchius præerat, victi ſunt prælio, coactiq; per novum ſacramentum in Fœderatorum caſtra tranſire. Quare improſperam hanc pugnam perfunctoriè tantùm initam pro Fœderatis imputare parabant Navarræ Regi ad veniam impetrandam; quaſi recentis perfidiæ merito prioris cul-

De fulcienda exercitus ruina, & prælio redintegrando deliberant

Helveticorum virtus, & ad ſubeunda pericula prompta voluntas.

Cur fortunam belli retentare nòluerint Raitri.

Prælio victi à Camillo Capiſucchio ad partes Fœderatorum invitè trãſierant.

culpam eluissent. Sed homines fallaces, ut æquum erat, sua spes falsos habuit. Nam, qui honestam mortem oppetere pugnando noluerant, partim, cùm se dederent Navarræis, ignominiosè tamquam bis proditores trucidati sunt, partim, cùm iterum fugam tentarent per ignota fluminis vada, violentus gurges absorbuit.

Bis proditores partim trucidātur à Regiis, partim gurgitibus hauriuntur.

ater. l. 11.

Longè melior extitit Helvetiorum conditio, in quos ad defensionem, mortemq; paratos cùm displodi tormenta Biro imperasset, Rex misertus virorum fortium intercessit. Quin ultro deditionis verecundiam temperavit hortatus, ut Franciæ Regi signa submitterent, libertatem, & securum ad suos reditum pactus. Quæ fide Regiâ mox præstitit, cùm etiam signa reddi benignè jussisset.

ater. l. 11.

Rex benignè cum Helvetiis agit.

Parte aliâ Maineus, & Nemorosius, quando spes nulla erigendæ aciei collapsæ superat, ne funestiorem Fœderi cladem Ducum interitus faceret, alius aliò fugam intendunt. Meduntam Maineus, Autricum Carnutum Nemorosius petiêre.

Duces Fœderatorū in diversa loca profugiunt.

ante.

Plerique è Fœderatis in fuga intercepti, complures, dum fluvio se credunt imbribus aucto, submerguntur.

Militum plerique, aut in fuga intercipiuntur, aut fluvio absorbentur.

In acie non plures quadringentis interfectos, æquato ferè ex victis, & victoribus cæsorum numero, scribit Carolus Coloma; cùm tamen supra octingentos è victis dumtaxat cecidisse Thuanus narret.

Cæsorum in acie numerus ex victis atq; victoribus.

Regem in prælio se ferociter periculis objectantem sauciatum nonnulli credidêre, atque inde factum, ut victoriâ usus non fuerit. Nec

De Rege in eo prælio lethali-

ter vulnerato verisimilis conjectura.

defuit ex Comitis Bosuvii turmalibus, qui lethaliter a se vulneratum Parmensi affirmaverit, miles cætera ingenio minimè vano, & facere magis fortia quàm loqui solitus, uti Dux in epistola scribit ad Regem. Sed hunc, ut alios, deceptum similitudine Regiorum insignium (quod olim Romano Scævolæ contigit) pro Rege alterum nitentem cultu Regio appetiisse credibile est. Addit Regi Farnesius, desideratos ex auxiliaribus in Galliam missis (nullâ Gallorum factâ mentione) circiter trecentos, equos amissos supra quadringentos, capta signa militaria quatuor, & magnam impedimentorum partem: Sed præcipuam in Egmontio Comite perempto cladem, Principe viro inter Belgas, nec in cura, studioq; Regiarum partium cuiquam secundo. Trium hic filiorum Lamoralii, ab Duce Albano capite damnati, natu maximus paternæ laudis in bello appetentior fuit, quàm felicior. Quamvis eo triumphalis genitoris fortunam superaverit, quod in acie inter hostium cædes gloriosè ceciderit, cùm Pater decoram multiplici lauro cervicem carnificis gladio subjecerit. Redux è Germania, quò profugerat ab ira Albani ad avunculum Septemvirum Palatinum, dum paternæ mortis ultorem agit, in Antuerpiensi defensione ab Hispanis urbem depopulantibus captus est. Mox redemptus, cùm in Gemblacensi prælio ab Austriaco victus esset, contra eumdem bellum reparavit apud Rime-

De Bosſù.

Sed falsa; quid ansam dederit hujusmodi errori.

Auxiliares è Belgio copiæ quam jacturam fecerint.

Comitis Egmontii clades Belgis luctuosa.

Ejus viri origo præclaræ animi dotes, & varia vitæ fortuna.

Rimenantam. Sed multâ Parmensis Gubernatoris arte revocatus ad partes Regias, paulò post Ninivæ in Lanuæ insidias cum fratre, atque uxore imprudens incidit; retentusq; apud Orangium non paucos annos, à Farnesio cum Lanua ipso prolapso in Regiorum manus, commutatus est. Inde in causa Catholicæ Religionis, & Regis propugnanda quotidie factus ardentior, spiritum pro iis generosè profudit, Belgicorum auxiliorum in Galliam Ductor non exiguam laudem, vel hostium confessione, promeritus: cùm in Juriense prælium ferocissimè invectus, ea fortitudinis documenta præbuerit, quæ magnum Henricum de fatali palma, ne sibi eriperetur è manibus, dubitare coegerint. Tanti viri exitus Alexandrum movit, ut in hisce, quas dicebam, ad Philippum literis, Lamoralio fratri, qui post defensas aliquandiu Ordinum partes, redire cum Rege in gratiam peroptabat, veniam, ac reconciliationem exoraret, additâ insuper Vuallonicæ legionis, quam frater administraverat, Præfecturâ. In iisdem porrò literis, cùm Regi enixè commendet Othonem Henricum Estensem Bransuicensium Ducem, è Juriensi pugna reducem amissâ supellectili, & ferè seminudum, erroris arguuntur, qui in eo conflictu occisum memorant; quamvis involutus occisorum cumulo, cùm neque ab hostibus, neque ab amicis reperiretur, pro mortuo diutiùs habitus fuerit.

Ninove.

Ductor equitatus Belgici in Juriensi prælio gloriosam oppetit mortem.

Ejus fratrem Lamoralium Rex Philippus Alexandri litteris permotus in gratiam recipit, eique fraternam Vualonicæ legionis Præfecturam confert.

Quorundam opinio de Bransuicensium Duce interfecto erroris arguitur, & quam causam error habuerit.

Res Fœderis quantum Juriensi clade damnum acceperit. fuerit. Quantuscumque perhibeatur numerus interemptorum Juriensi pugnâ, illud utique certum, per eam cladem rem Fœderis ad extremum venisse. Neque dubium, si Parisios versùs nullâ morâ interpositâ victorem exercitum Henricus rapuisset, quin expugnanda proximè Lutetia fuerit. Adeo à militibus, ab armis, à commeatibus, à rebus omnibus imparati cives, luctu insuper, & pavore offuso, defecerant animis. Ferunt hujusce sententiæ auctorem Henrico fuisse Nuanum, Hugonotum Ducem scientissimum belli; sicut olim Annibali Maharbalem, ut è Cannensi victoria Romam duceret. Sed rejectum Nuanum, Bironii senioris Ducis Catholici contra sentientis authoritate; qui urbem populosam fame, non bello subigendam censebat. Bironium autem in consilio dando suam magis, quam Regis utilitatem secutum aliqui ferunt, ne videlicet ipsius ministeria cessarent, cessante bello. Nam, corruente unà cum Lutetia Sancto Gallorum Fœdere, nil erat Henrico superfuturum, quod vinceret. Equidem haud facilè adducor, ut credam Regem à puero armis, & negotiis exercitum, aliunde suspensas rationes rerum gerendarum habuisse, tanti utique momenti, quanti erat capiunda Lutetia, & finis bello ponendus. Illud verò propius: Bironio, aliisque Catholicis Ducibus, pro Lutetia consiliantibus, assensum fuisse Henricum, quatenus conducere non rebatur Franciæ

Quam facile fuerit Henrico Regi post eam victoriam expugnare Lutetiam.

Incitatum fuisse ad ejus urbis excidium à Nuano Duce Hugonoto nonnulli dixerunt, sed rejectâ à Bironio Duce Catholico Nuani sententiam.

Privatæ Bironii rationes in suadendo Regi, ut Lutetiam fame potius, quam bello subjugaret.

Verisimilior causa cur ab ex-

ciæ Regi, in occulto fortasse jam tum Catholicum agenti, Religionis, & Regni principem urbem clarissimum Galliarum lumen extingui, cum gemitu Orbis Christiani, ut immodicum daretur gaudium Hæresi triumphaturæ.

pugnatione principis Galliæ civitatis Rex abstinuerit.

Civibus itaque qualitercumque erga se animatis ultimum excidium remisit, pro certo habens, Parisienses, in abundantia rerum omnium vivere assuetos, interclusis commeatibus, brevi ad voluntariam deditionem compulsum iri.

Pro certo habet, famè deditionem à Parisiensibus brevi extorquendam.

Nec ejusmodi judiciis pro suo modulo vires hominum metientem Regem eventus frustratus esset, nisi Parisiensium animos assiduæ preces, & nuncupata Lauretanæ Virgini vota ita de Cœlo firmassent, ut opibus humanis majora præstarent; quod infra suo loco memorabimus.

Spes Regis felicē exitum habitura, nisi Parisienses ad pia vota, supplicationesq; conversos divinum auxilium roborasset.

Jam verò, si Fœderatos à Juriensi infortunio trepidatio, & luctus invaserat, Regii exercitus lætitia sincera, & defæcata non fuit. Cùm enim ex Hugonotis, Catholicisq; constaret, utrosq; sollicitos victoria fecerat. Hi verebantur, ut Regem ad suas partes attraherent, illi, ne amitterent.

Diversi animorum motus in exercitu Regio post victoriam Jurensem.

Et quidem Catholici orabant, ut spei suæ, quam ex ejus promisso, voce, scriptisq; firmato conceperant, compotes redderet. Catholicam proinde Religionem tantò honestiùs in præsentia indueret, quanto per victoriam abruptis necessitatis vinculis, solutior, & liberior appareret. Neque Rex in speciem abnuebat æqua poscentibus Principibus Regii sanguinis,

Catholicorum conatus pro Rege ad Religionem pertrahendo.

proceribusq; Catholicis ; unde Hugonotis metus gravior, & cura. Jamq; invitari Turones jusserat Regni Antistites, ut coacto ea in urbe consilio, explicatis, quæ animo hærebant difficultatibus, orthodoxæ fidei præceptionibus instrueretur. In quo consilio Rex illud nempe commodi reperiebat, ut per istas de Religione quæstiones, quò promptiùs agitandas, eò tardiùs componendas, in aliud tempus promissa proferret ; quæ si exequi maturaret, suberat metus, ne abalienarentur a se in Gallia Hugonotorum animi, extra Galliam Britanniæ Regina, & Protestantes Germaniæ Principes, quorum subsidiis constanter in bello usus fuerat ad eam diem, usuiq; adhuc sibi fore in posterum intelligebat. Et opportunè Regiam producendæ moræ voluntatem Cajetani Legati, præter ipsius mentem, juvit intercessio. Is enim audito: convocari Gallicæ nationis Concilium, sui muneris esse duxit, communi epistolâ (quam à Roberto Bellarmino compositam perhibent) Galliæ Antistites admonêre, ut absisterent facto non inutili modò, sed pernicioso, & à Gallicanæ Religionis gloria maximè alieno. Quorsum enim Episcoporum conventicula, tantumq; Præsulum suis è sedibus acciri, si Navarrus brevem Catholicæ doctrinæ explicationem desideraret, quæ ab uno, alterove Theologo Doctore tradi posset? Homini præsertim haud peregrino, nec hospiti in Ecclesiæ Roma-

Hugonotorum metus, & cura.

Rex Catholicorũ precibus in speciem annuens in urbem Turonum invitari jubet Antistites Regni, quasi ab iis accepturus Catholicæ Fidei dogmata.

Quo spectaverit hoc Regis consilium.

Intercessio Cajetani Regiæ voluntati, & cunctationi percommoda.

Summa epistolæ à Cajetano missæ ad Antistites Galliæ, qua eos à conventu Turonico dehortatur, atque deterret.

Romanæ Fide, quam aliquando coluerit, professusq; sit. Sin autem, non tam ad erudiendum Principem, quàm ad disceptandum per eam occasionem de controversiis inter Romanam Ecclesiam, & Calvinianam Synagogam evocarentur, nihil hoc esse aliud, quàm super iis, quæ Tridentina Synodus consensu Christiani Orbis definierit, ac proinde moveri prorsus, mutariq; sit nefas, velle arbitros agere, facta reddere infecta, & divinitus constituta convellere: in eam præsertim urbem Patribus convocatis, quam Navarrus ob Hæresim à piorum societate sejunctus arbitrio suo moderaretur. Itaque hortari eos vehementer, ne se ad hujuscemodi cœtus, neque legitimè indictos, neque citra noxiam celebrandos, quovis privatæ rei studio, sive metu, sive amore compelli sinant. Secus denunciare Pontificias diras, periculumq; ne à dignitatibus excidant, & à sacris animarum Præfecturis amoveantur. Discussâ per hujusmodi minas convocatione Concilii, Navarrus qualemcunque causam procrastinandi nactus, ad arma respicere, & exercitum quindecim dierum otio recreatum adducere ad obsidendam Lutetiam, Regni caput, ac belli statuit. Contra Maineus, & Nemorosius, qui nequaquam ab accepto infortunio ciderant animis, ad urbem defendendam consilia, vires, auxilia contrahunt. Præcipua spes in Belgio, ideoque Maineus illuc excurrit, commendatâ

His literis concilii convocationem irritam reddit.

Rex decernit, quamprimum obsidere Lutetiam.

Maineus excurrit in Belgium ad auxilia comparanda. Lutetiæ curam Nemorosio fratri relinquit. Egregiæ Nemorosii dotes. Mainei cum Alexandro congressus, & de re communi colloquium. Argumenta, quibus persuadere conatur Farnesio, ut quamprimum ipsemet auxiliarem exercitum ducat in Galliam. Alexandri pollicitatione non admodum lætus abscedit.

Lutetiâ fratri Nemorosio, quem conjunctio sanguinis fidum, capacem animi magnitudo faciebat, & maturum judicium in juvene, cuicumque consilio sive ineundo, sive expediendo æque promptum, ac par. Cameraci, cum amicarum civitatum Præfectis è Piccardia convenientibus, postea Condæi cum Alexandro Duce de ratione continuandi belli multa contulit Maineus, communicatisq; cum eo (ut subsidia faciliùs impetraret) quæ perhonorifica, & gloriosa de Hispaniarum Rege in patronum Galliarum adoptando Fœderati meditarentur, ostendit, in invicta Farnesii & Belgici exercitus virtute ac felicitate, positam esse Lutetiæ salutem, summis Hugonotorum opibus impugnatam. Quo capite Regni servato, non habiturum Navarræ Regem, unde vertici suo diadema Gallicum imponat: modò auxilia non modica, nec tarda Parmensis, & semetipsum Ducem, potissimam auxiliorum partem afferret. Abscessit Maineus haud nimiùm lætus, Parmensi aliquanto minora, quàm poscebant pericula tanta, pollicito. Nimirum uti Gallicani Fœderis Ducem res Gallica, ita Belgiis præfectum res Belgica tangebat. De septemdecim inferioris Germaniæ provinciis duodecim ferè jam pacatas imperio Hispano restituerat, alias armis inductas, alias ingenii dexteritate. Binæ Hollandia, Zelandiaq; supererant, ad quas armis edomandas invitabat anni tempestas præter solitum sic-

siccior, transferendo in insulas bello peropportuna. Quamobrem, nisi peregrino marte avocaretur, sperabat brevi, tranquillam universi Belgii possessionem Regi avunculo se traditurum. Gallicam igitur expeditionem tantarum rerum cursus interpellantem uti suorum triumphorum scopulum aversabatur, certam recuperati Belgii jacturam appellans. Quæ non modò moram & impedimentum salubriter destinatis objiceret, verùm etiam perderet ante parta, tanto irrito labore suo, militum sanguine, atque Hispanici auri profusionibus. Ex altera parte, curam rerum Gallicarum insedisse penitùs pectori Regis Hispaniarum intelligens (quin ipsemet aliquando excitus crescente in dies gloriâ fortissimi Navarræ Regis, ejusmodi occasionem experiundi suas cum Gallo vires speraverat, timueratque) imminentis belli curas anticipabat animo; quæ Navarræorum opes, qui nervi? quales peditum, quales equitum acies? quas ipse contra de Belgio copias veteranorum educeret in bellicosum Regnum, adversùs Regem præferocem, Britannicis, Germanicis, Helveticis legionibus, & invictis Gallicæ nobilitatis turmis futuras pares? Jusso itaque Comite Jacobo Collalto, cum quatuor millibus equitum Germanorum sub undecim signis ad Galliæ fines contendere, ibique acceptis, quæ submitterentur peditum copiis, ad Mainei Ducem properare; sustentatis interim hoc qualicumque

Cur aversus adeo fuerit à Gallica expeditione Farnesius?

Subsidium equitum sub Duce Collalto Fœderatis mittit in Galliam.

ſubſidio Fœderatorum partibus, magnis rationum momentis evictum Regem, aſſiduis certè literis, nunciisq; fatigatum, à propoſito Gallici belli remotum iri credebat. Et quidem ut removeretur nihil intentatum omiſit. Præſentes Belgii neceſſitates ob oculos poſuit, legiones morbis, præliis, victoriis ipſis in nova militem loca ſpargentibus attenuatas, aliquas in ſeditionem palàm actas, alias proximè agendas, ſtipendiis non procedentibus omnes abalienatas, atque ad imperia ſegniores. Expoſuit Belgarum lamenta, queis, audito Regis conſilio de Gallico bello, deſeri ſe à Principe, poſt tantum ſanguinis fuſum, nimis quàm acerbè querebantur. Adjunxit ipſa Gubernatorum reſponſa, qui, ſi (uti parabatur) præſidiariis nudarentur arces, à ſe provincias Hollandis finitimas, adverſùm Mauritium novis de Britannia viribus fulſum, poſſe retineri pernegabant. Inter alia, Verdugi Friſiæ Præfecti literas Regi legendas transmiſit, queis aſſerebat, complures Hiſpanorum cohortes inde in Brabantiam evocatas, niſi numerarentur ante ſtipendia, abnuiſſe imperium; exemplumque per alias provincias invaleſcere tanto confidentiùs, quanto præſentiore ſui operâ opus eſſe milites intelligerent. Præterea & illud conſiderandum addebat, adversùs Benearniæ Principem victricibus nobilitatis Gallicæ turmis, firmisque nationum exterarum legionibus circumſeptum, bellum ſuſcipi

Sperat, Philippum Regem removeri poſſe à propoſito Gallici belli.

Argumentorum capita, quibus ab eo conſilio Regem conatur avertere.

Belgii neceſſitates exponit ex diverſis infortuniis ortas.

Belgarum lamenta, iniquè ferentium ſe à ſuo Principe deſeri.

Gubernatorum reſponſa negantium arces nudari poſſe præſidiis.

Hiſpanarum cohortium ſeditionē imperium detrectantium, niſi antea ſtipendia numerentur.

scipi ab se non posse, nisi parato ante exercitu, multitudine militum, ac virtute vel coæquando Navarræis, vel anteponendo. Hunc autem (quando angustiis temporis premerentur) haud dubiè conflandum esse robore Belgicarum legionum contracto ex arcium præsidiis milite veterano; in ejusq; locum tyrone submisso: hoc est dispoliato Belgio viribus suis, atque adeo Batavorum, Anglorumq; diversè irrumpentium victoriis distrahendo. Quamquam, nec educi de præsidiis veterem militem, nec authorari novitium posse sine innumerabili auri (cujus inopiâ summâ laboretur) pondere: quando (ut de Italis, ac Vuallonibus sileatur) Hispanis dumtaxat legionibus, ob stipendia jam emerita, quatercentena aureorum millia debeantur; cùm Germani sub Arembergio, Barlamontio, & Ferrante Gonzaga Chiliarchis, adhuc centum millium summæ sint creditores. Nec ignorare Catholicum exercitum nummariæ difficultatis causas, atque inde tanto vehementiùs angi, quantò videant effusiùs congestis in Galliæ Dynastas opulentis Hispaniæ gazis, sibi demum relinqui spes inanes, & longam egestatem. Permotus his literis Philippus, quamvis infixum esset animo propositum Gallici belli, ad Senatum tamen Regium discutiendam rem totam, quasi de integro retulit. Sive ampliorem requirens consilii lucem; sive authores, & patrocinium sententiæ suæ, quos Alexan-

Regis Navarri vires & copias, quibus par exercitus conflari non possit, nisi Belgiũ viribus & præsidiis spolietur.

Rei nummariæ difficultatẽ, & multam pecuniæ vim Hispanis, Germanisque legionibus stipendiorum nomine debitam exponit.

Permotus literis Alexandri Philippus rem tanti momenti discutiendam rejicit ad Senatum Regium.

dri

dri rationibus, & querimoniis Belgarum opponeret. Nam deliberationes magni momenti ſpecie tenus ad Senatum referre ſolitus, ardua conſiliorum aut expediebat ipſe per ſe (aderat enim capacitas mentis cum experientia par moli rerum) aut diu, multumq; verſabat cum intimis amicorum; duobus præcipuè Joanne Idiaqueſio, & Chriſtophoro Moura, quos, alterum patria Cantabrum, alterum Luſitanum, Regiâ liberalitate ad ſummas opes evexerat. Ambo æqualem Regalis familiaritatis gradum tenebant, diverſis virtutibus, muniisque. Idiaqueſium Italicæ rei præpoſitum prudens induſtria parta conſervandi: fides Mouram & diligentia in Luſitanico Regno nuper ad Philippi imperium adjungendo, commendabant. Huic primario inter cubiculares frequentia Regalis alloquii gratiam auxerat, ille cùm ab Epiſtolis eſſet, aſſiduitate, ac magnitudine negotiorum, æſtimationem intenderat. Judicium itaque alter, alter amorem Regis cùm vindicaret ſibi, neuter ex toto Philippi animum poſſidebat. Sed uti ambo ingenio, atq; ætate infra Principem, ita authoritatis modici erant, & regebantur magis, quàm regerent. Idiaqueſius, propter collata in Alfonſum filium Hiſpanicæ legionis Tribunum à Parmenſi beneficia, ut in ipſum, ſic in ipſius ſententiam pronior, tumultibus Gallicanis Hiſpanorum conſilia, non arma intermiſcenda cenſebat. In hunc igitur modum locutus fertur.

Joannis Idiaqueſii, & Chriſtophori Mouræ diverſę virtutes & munia, ſed par apud Regem gradus honoris, auctoritatis, & gratiæ.

Idiaqueſii pro Alexandri ſententia adnitentis Oratio.

Si

„ Si gravissimæ huic deliberationi, de transferen-
„ dis è Belgio, non sine maximo Europæ motu,
„ Catholici Regis armis in Galliam, Parmensis in-
„ teresset destinatus in Gallicam expeditionem
„ Imperator, neque mea, neque ullius fortasse al-
„ terius in Hispanico Senatu vox, aut sententia
„ desideraretur. Nam & Farnesius ipse pruden-
„ tissimus belli, qui præsens amborum statum, vi-
„ resq; Regnorum æquâ lance libraverit, conve-
„ nientia dissereret muneri suo, & præjudicium
„ summi Ducis in consultatione bellica facilè suf-
„ fragia togatorum hominum conciliaret. Sed
„ quoniam, absente Parmensi, ejus imaginem ani-
„ mi, sententiæq; significationes non obscuras in
„ literis habemus, bellum Gallicum, ut inutile, pe-
„ riculosum, maximèq; arduum detestantibus, è
„ republica facturus videor, si quæ prolixiùs ille di-
„ sputat, ego exequar paucis, momenta rationum
„ tam valida, ut in hac disceptatione minimum fu-
„ turum sit, quam plurimum valere decet, Alexan-
„ dri authoritas. Primum omnium is negat, Bel-
„ gicum exercitum eâ magnitudine virium esse, ut
„ & Gallias aggredi, & defensare Belgium queat.
„ Si utrumque conetur, neutrum perfecturum;
„ sin alterutrum, molis fore majoris, Gallico bel-
„ lo principium, quam Belgico finem dare. Adeo
„ istud expeditum, in medio cursu, bonæq; spei
„ plenum ad victoriam; arduum illud, obseptum

Alexandri præsentiã, optat ut rei bellicæ peritissimi & statum viresq; Regnorum callentis. Ducis enim tanti si adesset auctoritatem & præjudicium in consultatione bellica apud togatos maximum pondus habituram.

Momenta rationum expendit ab Alexandro proposita in epistolis.

Promovet Alexandri sententiam negantis Belgici exercitus vires satis esse ad aggressionem Galliæ, & ad Belgii defensionem.

„ difficultatibus, & periculis circumventum. Equi-
„ dem, ut vera magis, quam dictu speciosa confe-
„ cter, etiamsi paria in expeditione utraque cætera
„ essent, utilitas comperta, jus, fasq; adhortari vi-
„ derentur, ut Belgicum Gallico præferres bello.
„ Nam proprium Austriacæ gentis patrimonium
„ Belgium est, Imperatoris gloriosissimi parentis
„ tui Caroli patria; illic avitæ Burgundiæ Ducum
„ ædes, villæ, templa, visuntur. Si studio tuendæ
„ Religionis duceris, hanc pietatem Belgis popu-
„ laribus ante tuis, quàm Gallis exteris debes. Si
„ cura proferendi imperii, rationi regnandi con-
„ gruit, ut prius tua recuperes Regna, postmodum
„ alienis injicias manum. Subactum omne Bel-
„ gium nutibus Catholicæ Majestatis pareat, tunc
„ Galliæ Regnis Austriacis undique circumclusæ
„ Belgica, Italica, Hispana, Germana inferantur
„ arma. Nisi fortè falsa spe inducti, aliena nostris,
„ certis incerta præponimus. Præstat (fateor) ma-
„ gnitudine regionis, opum, & potentiæ Gallia,
„ sed Belgium in manu est. Consulimus inconsul-
„ tè, si amplioris Regni sequentes umbram, Bel-
„ gium amittimus, Galliam non adepturi. At si
„ cessarint Hispana subsidia, Catholica in Galliis
„ Religio pessum ibit. Cur id Hispaniæ Regem
„ magis movet, quàm quod eadem Religio in
„ Oriente sub Mahometanis Tyrannis oppressa ja-
„ ceat? An non satis munere, superq; fungeris tuo,
dum

Probat ab utili, & honesto præferendum esse bello Gallico Belgicum.

Incerta certis, aliena propriis præponenda non esse.

Occupat, quod in contrariū adduci posset de Religione Catholica in Galliis occasura, nisi armis Hispanis fulciatur.

„ dum Austriacis in Regnis inviolatam præstas?
„ Quin eo nomine religiosissimus audis Regum,
„ quoniam periclitari de Belgii Principatu, quàm
„ Belgii à recta Fide defectionem pati maluisti.
„ Summi quidem Pontificis in omnes terras pater-
„ na sollicitudo extenditur; at Sixtus Quintus ad
„ hanc diem plurima monita in Gallias misit, pe-
„ cuniæ parum, nihil armorum; quamvis aliquot
„ populi Sedis Apostolicæ implorantes auxilia, sua-
„ rum urbium regimen ultro detulerint. Sed hos
„ rejecit Pontifex, magnificè professus, Apostoli-
„ cam Sedem beneficia non fœnerari. An diffisus
„ est obsequio gentis tumultuosæ, ac refractariæ,
„ ne indigenis quidem Regibus citra rebelliones
„ crebras morigeræ? Si Pontificiam charitatem
„ sedulitate supervacuâ nos vincere voluerimus,
„ valdè vereor, ne locus Hugonotis calumniandi
„ detur, Hispanos Religionem loqui, dominatio-
„ nem quærere. Atque hæc ita dissero, quasi per-
„ multa, quæ Belgico bello favent, Gallico non
„ adversentur. Peregrinum, & insolens solum, di-
„ versi à nostris incolarum mores, nihilominùs
„ aversi animi, hostium potentes vires, imbecillæ
„ sociorum, & infidæ; urbs amica Lutetia Fœderis
„ caput in extremum adducta; ita ut exercitus no-
„ stros ad sociandum exitium, non ad portandum
„ auxilium, invocari putem. Possem ego comme-
„ morare Reges, & Imperatores non paucos ex

Negat, pertinere ad Regem Hispaniæ curam Religionis in alienis Regnis tuendæ.

Romani Pontificis has esse partes docet; & tamen Sixtū pecuniæ parum, nihil armorum in Galliam submisisse, quamvis ad implorandum auxilium aliquot populi suas illi urbes obtulerint.

Addit, non esse dandū Hæreticis locum calumniandi: Regem Hispanum, quasi nova imperia quærat Religionis obtentu.

Docet multa obesse Gallico bello, quæ Belgio faveant.

„ omni antiquitate, qui transportato in alienas re-
„ giones bello, audaciæ pœnam cladibus luerint.
„ Sed malo exemplis uti domesticis, & recentibus.
„ Sebastianus Lusitaniæ Rex consobrinus tuus, nu-
„ per in Africam evocatus à dissidentibus ejus ter-
„ ræ Regulis, cum flore Lusitanicæ juventutis, non-
„ ne exercitu, Regno, spiritu exutus est? ne sepul-
„ turâ quidem, nisi per auri pretium, Regio cada-
„ veri reliqua. Atque hæc uni Lusitaniæ luctuosa
„ expeditio; quanto lugubrior altera, quæ totas fu-
„ neribus Hispanias mersit? Invitus refrico vul-
„ nera nondum obducta; sed salubrius id fuerit,
„ quàm tacendo pati, ut plagæ plagis imponantur.
„ Hæret adhuc impressa mentibus nostris illa post
„ hominum memoriam potentissima classis, quæ
„ ad eximendam servitio impurissimę fœminæ Bri-
„ tanniam navigans, non sine gemitu Oceani, &
„ labore ventorum, iisdem rebellantibus profliga-
„ ta, naufragio suo Borealis tractus operuit maria,
„ littoraque. Verùm expeditiones istas improsperè
„ cessisse quispiam dicat, quod arma transtulerint
„ in terras interfuso mari discretas. Quid? duo-
„ bus ante annis, quadraginta millium bellatorum
„ aciem è proxima Germania subsidio Hugono-
„ torum in Gallias immissam, cui Galliæ Regem
„ occultò studere fama erat, ut Guisios hostes do-
„ mesticos, per externos opprimeret, quàm horri-
„ bili strage multatam fuisse constat a perexiguo
numero

Domesticis exemplis ostendit, esse maximè periculosum in alienas regiones arma, & exercitus transportare.

Sebastiani Lusitaniæ Regis luctuosam in Africam expeditionem commemorat.

Item Hispanicæ classis in Britanniam navigantis exitium.

Cladem præterea Germanici exercitus à Catholicis & Duce Guisio in Gallia profligati.

„ numero Catholicorum? Ita ut proverbium af-
„ firmaverit, quo indigenæ gloriantur, Gallicam
„ terram alienigenarum sepulchris inclytam esse.
„ Ambobus Henricis in exitium infelicis exercitus
„ conspirantibus; præter spem repugnante Franco,
„ Navarro contra fidem deserente; propterea quod
„ uterque auxilia sua, ut externa, & prævalida for-
„ midaret. Nisi quod Hugonotis Gallis Germa-
„ ni, Hispani Catholicis militant, consimiles ex-
„ peditiones ne similis consequatur exitus, est pro-
„ videndum. Favebit Belgicis copiis Galliam in-
„ gressuris Mainei Dux, & Benearniæ Princeps
„ Germanis ingredientibus favebit. Quid? si mu-
„ tet Maineus, uti mutasse fertur, pro suspicione na-
„ ta, Navarrus animum? Si magnitudine præmio-
„ rum, quæ cumulata tempore tali hic deferet, il-
„ le concilietur? si Gallus tandem cum Gallo, su-
„ per externis (communi scilicet hoste) perden-
„ dis consentiat? atque ita Hispana arma Gallorum
„ tumultibus intermista pacem illis, nobis bellum
„ ex insperato consciscant? Sicut videmus molos-
„ sos inter se rixantes, ubi hostis externus, taurus,
„ aut aper comparuerit, in eum confestim certa-
„ men, & iras vertere. A natura quippe insitum ha-
„ bent cum unius generis animantes, tum ejusdem
„ nationis, & linguæ homines, ut adversùs peregri-
„ næ potentię terrorē promptissimè coëant, arcano
„ quodam, & perpetuo devincti fœdere. Auxiliis

Hoc nomine Navarræ Rex ab Hispanis tunc appellabatur.

Elevat sociorum fidem, & mala demonstrat exercitui Regio eventura, si Maineus cum Navarro conveniat.

Affert similitudinem canum, qui solent in communem hostem ex mutua rixa converti.

„ modicis ad Fœderatos missis, tentata nobis ha-
„ ctenus Gallia est. Ubi justum exercitum, & præ-
„ fulgentia Majestatis Hispanæ signa conspexerint;
„ aut Gallorum ingenia mobilia, & suspiciosa me
„ fallunt; aut quale Germanis contigit (eventum
„ prohibeat Deus) par nostris legionibus imminet
„ fatum. Non succurrit, quod Joannes Moreus
„ recentibus è Lutetia literis testificatus est? Tri-
„ bunum Gallum sub Duce Mayneo merentem,
„ cùm admotus extremis à morbo esset, nudavisse
„ sub mortem animum: & quo tempore novæ spes,
„ novi timores à consuetis affectibus homines avo-
„ cant, arcanum aperuisse consilium de transitio-
„ ne ad Navarræos in ardore certaminis faciunda
„ cum suis, ut momentum ad vincendum partibus
„ adderet. Neque tacuisse causam: quoniam cre-
„ deret Navarro deberi legibus Galliæ Regnum:
„ Ex adverso Hispanos, & Lotharingos ambitioni
„ suæ Religionis nomen obtendere. Hæc patefa-
„ cta voluntas unius morientis de gente Regii san-
„ guinis amantissima, quanta multorum viventium
„ studia indicat, adhuc latentia, ut per occasio-
„ nem, mercede magnâ se prodant? Equidem in
„ tanto rerum cardine videre videor Farnesium
„ fluctuantem animi, incertumque, utrum plus
„ fiduciæ in Fœderatorum armis, an in fide fluxa
„ plus timoris ponendum censeat? Si cum viribus
„ modicis bellum capesset, periculum cladis ab
Hugo-

Conspiraturos populos Galliæ adversus Hispanos, ubi eorum prægrandem exercitum viderint, arguit & ostendit ex mobilibus Gallorum ingeniis, & ex Morei testificatione de Tribuno, qui sub mortem consilium aperuit suum de transitione facienda ad Navarreos in ipso ardore certaminis.

Ex patefacta unius morientis voluntate conjecturam sumit latentium in multis viventibus studiorum.

Dilemmate ostendit æquè peri-

„ Hugonotis; sin ingentes adduxerit, sociorum
„ suspiciones extimescendæ sunt. Ecquis enim
„ dubitat, quin Mainei Dux, & Procerum quis-
„ que se malit, quàm Benearniæ Principem, aut
„ civem alium quemlibet, quàm externum Re-
„ gem Galliis imperitare? Nisi fortè Maineum
„ firmiùs animatum in rem, & amplitudinem
„ Hispanam esse credis, quàm fuerit Guisius ejus
„ frater. Quem accepimus, in Blesensibus Co-
„ mitiis, Henrico III. regnante, cùm nunciaretur
„ Salutiensium Principatus à Sabaudiæ Duce inter-
„ ceptus, authorem fuisse decernendo, Ducemq;
„ obtulisse gerendo bello contra Sabaudum gene-
„ rum Catholici Regis, & Fœderatis addictum,
„ cujusq; ministerio aureorum quinquaginta mil-
„ lia per singulos menses à Mediolani Gubernato-
„ re ipsi Guisio transmittebantur. Et nisi eo tem-
„ pore Galliæ Rex aliud clam coqueret bellum,
„ quod paulò post in cædem Guisiorum erupit, su-
„ premum Gallicani Fœderis Ducem Hispanico
„ stipendio authoratum, adversùs Principem ge-
„ nerum, & amicum Hispani Regis, exercitus du-
„ centem horruissemus. An fidelem Hispano no-
„ mini speras futurum, qui nihil Hispanis omninò
„ fidat? qui militibus nostris usque ad hoc tempus
„ Gallias ingressis aditum urbium munitarum in-
„ terdicat, de fide dubitans eorum, quorum san-
„ guine uti ad expugnandas Navarræorum arces
non

culosum Hispanis bellum capessere in Gallia viribus magnis, ac parvis.

Maineum asserit non esse meliùs animatum in rem Hispanam, quàm ejus frater Guisius fuerit, qui Sabaudiæ Duci Regis Genero, & Fœderatis addicto ob interceptum ab eo Salutiensium Principatum bellum indicendum esse censuerit.

Ejusdem Mainei fidem in dubium vocat, eo quod nihil fidat Hispanis, eosq; mu-

nitarum urbium aditu, & hoſpitii jure prohibeat.

„ non dubitat. Quænam iſta tam iniquis compa-
„ rata legibus amicitia eſt? Si hoc nomine digna
„ ſocietas, quæ alterâ parte claudicat. Hiſpani
„ Gallis manus, aurum, animas credimus: ii nobis
„ ne jura quidem hoſpitii, & ſacra menſæ ſub iiſ-
„ dem laribus credunt. Sed excluſos civitatibus a-
„ mandant in campos, ceu peſtilentiæ afflatu no-
„ xios, aut quaſi prædones publicos generis huma-
„ ni. Jam verò, ut nihil noſtris legionibus in Gal-
„ lia timendum ſit ab inſtabilitate, ac perfidia ſo-
„ ciorum, num propterea deſponſam victoriam
„ habemus, adversùs hoſtem Regii ſanguinis Prin-
„ cipem, cum quadraginta bellatorum millibus Lu-
„ tetiam circumſidentem? quem poſt Jurienſe
„ prælium in ſummam exiſtimationem, gloriamq;
„ veniſſe liquet, conduplicatos militibus animos,
„ exercitum auctum concurſu popularium, & ex-
„ terorum; ſuffectam inſuper cum militibus ex
„ Anglia pecuniam, quadringenta millia aureo-
„ rum, renovatoq; fœdere ſpem feciſſe Reginam,
„ ſi majoribus à Belgio viribus Gallia intraretur, ſe
„ protinus Belgium equitum, peditumq; multitu-
„ dine inundaturam; ita ut, quandocumque vel
„ unum digitum in Gallia promoveret Hiſpanus,
„ in Belgio, aliiſq; Regnis provinciarum diſpen-
„ dio lueret. Quod ſi hunc belli turbinem, ſub quo
„ gemunt cum Lutetia omnes Catholici, ſuſcita-
„ vit (uti Britanniæ Regina profitetur) metus ma-

Exaggerat, Navarræ Regis æſtimationem & gloriam, tum juncta illi popularium, & exterorum auxilia.

ximè

„ ximè Hiſpanorum ſe Galliæ rebus immiſcentium, „ quid futurum putamus, ubi Orbi terrarum innocuerit, Gallias ingreſſum cum Hiſpani Regis ex„ ercitu fortiſſimum noſtræ ætatis Imperatorem? „ Quanto animorum ardore, velut ad commune „ incendium ſanguinis fluminibus reſtinguendum „ accurrent ejusdem ſuperſtitionis gentes, Hollan„ di, Angli, Germani, quidquid in Europa eſt Hæ„ reticorum? Quid? num Catholicos Italiæ, Ger„ maniæque Regulos otiosè ſpectaturos credimus „ Regis Hiſpani manus, qualicumque Religionis „ obtentu in Galliam extenſas? An ipſos quoque, „ pro ſuo quemque modulo, fœderibus agitandis, „ monitis, pecuniis clam mittendis (quod jam fieri „ ſubodorati ſunt, qui apud eos verſantur Orato„ res noſtri) ad ultimum, ſi res exigat, vi, palam „ adverſaturos? ita ut Gallia futura videatur Mar„ tis campus Europæ in Hiſpanos arma concientis. „ Quamobrem utramque fortunam in hoc bello, „ & neſcio, an ſecundam magis, quàm adverſam „ reformido. Nam adverſa, quantâcumque con„ tractâ clade, eâ finietur. Secunda infinitam in„ vidiam generis humani contra Auſtriacam po„ tentiam trahet. Eò quippe ſub tuis auſpiciis „ (O Rex) Hiſpana magnitudo exceſſit, ut incre„ menta ejus ulteriora, terrarum Principes pericu„ lum ſuum interpretentur. Et ſuſtinebit animus „ provocare tantum conſenſum hoſtium, armo-

A minori metu Hiſpanorum, qui adhuc abſentes ob ſocietatem Fœderis tantam belli procellam exciverint, quid futurum ſit argumentatur, cum ingens eorum exercitus, & Farneſius Imperator intraverint Galliam.

Probat, plus metuendam Hiſpanis in Gallico bello victoriam eſſe, quam cladem.

Concludit, non eſſe provocan-

dum Hispanis tot hostium consensum, & concitandam in se totius Orbis invidiam, sed finendum, ut Galli mutuis certaminibus concidant & vacuam Hispano Regi relinquant Galliæ possessionem.

„ rumque, in externa præsertim infida regione, „ cùm alias Europæ conjurationes adversùm nos „ initas, in proprio solo, vallati urbibus, arcibusq; „ vix ferre potuerimus? Quo consilio tam pestiferam Camarinam commovemus? quorsum pecuniarum pretiis, & sanguinis perniciem conquirimus non necessariam? Cur nos interponimus Galliæ populis perire gestientibus? ut scilicet servati à nobis, pro ea gratia, posteris nostris exitium struant. Quin finimus odiorum, quæ in Hispanos æterna gerunt, mutuis cladibus pœnas dare? Cùm præsertim neutra factionum sit innocens, ambæ flagitiosæ, Hugonoti adversùs Deum impii, rebelles Regibus Fœderati. Utri pereant, „ nostra res prosperatur; ambo si concidant, suis „ ruinis Hispanam potentiam fulcient. Ecquod enim dubium? quin accisis internecino diutino „ bello Galliæ viribus, Hispanis contra florentibus, „ integrisque, Belgio recuperato, ærario intacto, „ facilè nobis futurum sit, utramq; factionem, confectos lassitudine victos, victoresq; obruere, quo „ debile Regnum, & exangue potentioris, uti solet, præda fiat.

Contraria Oratio Christophori Mouræ expeditionem Gallicam suadentis.

Hæc Idiaquesius. Ex adverso, æmulus Christophorus de Moura, contraria sentiens, an, quod altiùs in Regis animum introspexisset, obsecundandi cupidus? ita disseruit.

„ Vellem profectò, quod optare præ se tulit Idiaque-

„ queſius, hodiernæ deliberationi de ſuſcipiendo
„ pro Religionis defenſione Gallico bello Parmen-
„ ſis unà adeſſet, non ut Gubernator Belgii provin-
„ ciarum, ſed ut Hiſpanienſis Aulæ Conſiliarius, à
„ ſingularis Præfecturæ ſtudio ad communem hu-
„ jusce Imperii tutelam traducto animo, laxatoq;
„ peramplis, & conſentaneis Regiæ dignitati cogi-
„ tationibus. Equidem, qui viri prudentiam nove-
„ rim à militari laude non diſcrepantem, minimè
„ dubito, quin remiſsâ paululùm curâ Belgii ſui,
„ conſuleret, non ut Alexander, ſed ut Philippus,
„ non uni tantùm genti, ſed maximæ parti generis
„ humani. Intelligeret in præſentia non illud ambi-
„ gi, præſtet ne Belgicum ante finire bellum, quàm
„ Gallicum inchoare: neq; enim in dubium quis-
„ quam id vocaret, ſi Lutetiæ pericula paterentur;
„ ſed aliud conſultationis caput, & cauſam eſſe, u-
„ trum ſcilicet arma nunc transferre de Belgio in
„ Galliam expediat, ad Hæreticum Principem ab-
„ ſtinendum Lutetiâ, & Regno; an mox utroque
„ eumdem potitum excipere debeamus Hiſpaniæ
„ provinciis torrentis in morem ſuperfuſum, cum
„ ſuis Hugnotis per victoriam, & licentiam connu-
„ biorum immenſum auctis? Falleris enim (Idiaque-
„ ſi) ſi, poſteaquàm Galliæ compos Henricus fuerit
„ (uti brevi erit, niſi armis invictiſſimi Hiſpaniæ
„ Regis interpelletur) eâ mente acturum putas, ut
„ contentus Imperio Francico ſeneſcat. Seriùs, ci-

Optandā initio fatetur Alexandri præſentiam; & orationem; non tamen ut Belgici Gubernatoris, ſed ut Hiſpanienſis Aulæ conſiliarii.

Docet vitari bellū non poſſe cum Rege Navarræ non quieturo poſt occupatū Galliæ ſolium, ſed in Hiſpaniæ regiones irrupturo: præſtare igitur bellum inferre, quam propulſare.

„ tiùs, ab ista nube tempestas Hispaniæ impendet,
„ cum hoc discrimine. Quod, si prævertitur, in
„ hostili bellabitur solo, contra Benearniensem u-
„ nius modò factionis Principem, nec dum totius
„ Regni opibus fultum; Gallorum diripientur a-
„ gri, excindentur urbes, cum spe amplificandi po-
„ tiùs Hispani Imperii, quàm deterendi. Sicut o-
„ lim in Italiam advocati majores nostri subsidio
„ contra Gallos, iis ejectis, hæsêre ipsi, & patroci-
„ nium verterunt in Imperium. Aderunt quidem
„ nobis Fœderatorum auxilia, sed illorum fraudes
„ in peregrina regione ne timeamus, providentiâ
„ Summi Imperatoris, & nostris abundè armis pro-
„ tecti erimus. Neque verò Germanorum exerci-
„ tum Hugonotorum perfidia, sed rectore caren-
„ tem, ceu cassum lumine immane animal, sua ve-
„ cordia, sua temeritas perdidit. Sin cessamus, pati-
„ murq; per negligentiam nostram Henricum cre-
„ scere, tardiùs quidem aliquanto bellum, sed eò
„ asperius admittere cogemur intra viscera Impe-
„ rii, cum iis malis, queis obnoxii sunt non inferen-
„ tes arma, sed propulsantes. Atque omnium pri-
„ mùm Gallica tempestas in proximum Belgium
„ detonabit. Quod incassum ad veterem domina-
„ tionem revocatum fuerit, si post paulò ingruen-
„ tibus Gallis, Britannisque, de integro amitten-
„ dùm erit. Belgium idcircò commemoravi; quo-
„ niam Idiaquesium pro eo laborare sentio, ubi fi-
lius

Majorum exemplum plum adducit, qui adversus Gallos in Italiam advocati, iis ejectis ibi cum imperio permanserunt.

Ostendit Hispanum posse à fraudibus sociorum cavere.

Objectam Germanorum cladē in eorum temeritatem, & vecordiam confert.

Demonstrare conatur, admittendū esse bellū in viscera imperii, atq; actum iri de Belgio, si crescere sinatur Henricus.

Perstringit Idiaquesium, quasi

,, lius meretur Tribunus militum ſub Alexandro, ,, qui Belgicam regionem magnis laboribus, periculisq; ſuis recuperatam, tamquam filiolam diligit. Cæterum Hiſpaniæ quoque tuæ (O Rex) ,, Italiæ, Germaniæque, ac patrueli Imperatori te ,, conſulturum exiſtima, ſi totâ virium mole Benearnienſem Galliarum ſolio ſubmoveris. An ,, Regiæ peregrinantur aures, nec ad illas Henrici ,, minæ pervenerunt jactatæ poſt Jurienſem victoriam in conviviis amicorum, cùm adæquandam ſibi Caroli Magni gloriam, & felicitatem ſumpſerit? Statim atque Galliæ ſuæ potens extiterit, occupato per transcurſum Belgio, ad Regium Romanorum diadema porrecturum manus, offerentibus Palatino, Saxone, aliiſque Septemviris de Auſtriaca magnitudine, præter Ortum, Occaſumque, Septemtriones inumbrante, ,, ſollicitis. Illinc deſcenſurum in Italiam, glorioſo prætextu, dominatricis olim nationis ab Hiſpanico jugo vindicandæ; Capitolium denique, ,, ac Vaticanum volventem animo, Romam aditurum veterem Imperii ſedem, ac triumphorum, ,, ut ejecto inde Romano Pontifice, à quo ſe anathemate perculſum indignatur, & Vaticani ſuggeſtu ſuis concionatoribus patefacto, coronam ,, Orbis terræ, cum Imperatricis Urbis fortuna ſibi ,, induat. Ampullas has eſſe ſcimus, & magniloquentiam militarem. At imaginem exhibent

ea de cauſa pro Belgio laborantem, quod filiũ habeat ſub Alexandro Tribunum militum.

Gloriationem refert Regis Henrici jactantis in conviviis amicorum, eſſe ſibi propoſitum regium Romanorum diadema præripere Auſtriacis, Hiſpanos Italia, & Pontificẽ Roma depellere, atque in Vaticano & Capitolio ſui ſedem Imperii conſtituere.

Ausurum tentare, quæ dixerit Navarræ Regem ostendit enumeratis Imperatoriis ejus animi dotibus.

„ animi ambitiosi, vastique, immoderata cupien-
„ tis, & si occasio detur, ausuri. Neque abnueris,
„ difficilioris operæ futurum Galliam subigere,
„ quàm exinde viribus Regni prævalidi subnixum,
„ Hispaniæ, atque Europæ negocium facere. Cùm
„ præsertim iis virtutibus affluat, quas in claris Im-

Dictum Romani Pontificis refert, hostem Henricum collaudantis, deque illo usurpantis votum à Lacone pro Epaminonda susceptum.

„ periorum fundatoribus floruisse narrant: cùm in
„ Regio sanguine altitudinem animi præferat pla-
„ nè Regalem, dignam Rege formam, dignam for-
„ titudinem, humanitatem, cæterasq; laudes con-
„ centu tali, ut præconium extorserint Romani
„ Pontificis irati, & collaudantis, usurpantisq; de
„ Henrico illud à Lacone pro Epaminonda susce-
„ ptum votum: cùm talis sis, utinam noster esses.
„ At quorsum hostem Hispani nominis in Hispani

Ad cunctationem Hispanorum causam confert, cur Dieppæ non fuerit oppressus Henricus, & respirandi spatium habuerit, imò & vincendi.

„ Regis concilio laudibus tollis? Ut è medio tolle-
„ re festinemus. Extinguatur flamma jam crescens,
„ elidatur in cubili suo anguis, priusquam ungues
„ adolescant, vinclis, vulneribusq; domandus est
„ leo. Opprimi potuit post Henrici III. obitum, in-
„ tra paucos dies, dum Dieppæ premebatur à Mai-
„ nei Duce, ut hic in literis ad Farnesium datis af-
„ firmavit; si Belgicæ legiones ad Galliæ fines ad-
„ motæ intulissent magis arma, quàm ostentassent.

Posse illũ ostendit si non penitus profligari post victorias geminas,

„ Dum cunctantur, dum in causa optima causam
„ quærunt, non respirandi modò, sed & vincendi
„ spatium Henrico fuit. Nunc, si minùs evertere
„ geminis confirmatum victoriis licet; at inhibe-

re da-

„ re datur fortunæ cursum, spiritus compescere,
„ vexare, frangere: intentisq; Austriacæ potentiæ
„ nervis, aut omninò prohibere Regno, aut tot
„ moras, armorumq; obices opponere, ut pro mu-
„ nere habendum intelligat, si ejuratà Hæresi, im-
„ petrare quiverit ab Roma veniam, ab Hispania
„ pacem. Hactenus de necessitate, usuq; Gallici
„ Belli; de honestate quid dicam? quæ tanta est, ut,
„ quamvis plenior, quàm Idiaquesius censet, peri-
„ culorum alea esset, subeunda tamen Hispaniæ Re-
„ gi videretur, Catholici cognominis ornamen-
„ tum non aspernanti. Tua interest, O Rex, qui po-
„ tentissimus es mortalium, illibata tueri jura Nu-
„ minis in terris; longèq; impensiùs, quia Austria-
„ cus es. Propugnatio Religionis ubicunque terra-
„ rum, in aliis gratuitum est officium, in Austriacis
„ debitum, sub tanto auspicio ortum, auctum, cor-
„ roboratum est hoc Imperium; cujus curam qui
„ sejungit à cura Religionis, errat. Hæc fideliter cu-
„ stodita illud custodit; sicut æquis profectibus in
„ Orbe terrarum crevêre ambo, ita vulgo increbuit,
„ idem fore Catholicæ Religionis, & Austriacæ po-
„ tentiæ fatum. At non idcircò abs te poscimus, ut
„ Religioni sub Mahometanis in Oriente servienti
„ succurras. Quamquam & illuc porrigi curas tu-
„ as, & Christi Fidem ad utramque solis domum
„ Regiis in classibus navigare perspicuum est. Gal-
„ lia nos propinqua sollicitat, ne adigatur perfi-
diæ

at coërceri, vexarique diutiùs, & aut Regno prorsus excludi, aut in eas angustias redigi, ut pro munere habeat, si precariũ ab Hispanis, & Romana sede Regnum accipiat.

Suadet expeditionẽ ab honestate causæ, quæ est Catholicæ Religionis defensio.

Debitas Austriacis partes esse demonstrat ubiq; terrarum Religionis jura tueri, & errores excindere, sed præsertim in Gallia, quæ velut umbilicus Europæ possit omnem Christianã rempublicam, ac

præcipuè finitimas regiones hæresis contagione comprehendere.

„ diæ jugo, quæ media Europæ, atque Austriacis
„ Regnis contermina, eo loci posita est, ut bona
„ ejus, & mala ad Christianam Rempublicam per-
„ tineant. Si hæc desciverit à recta Fide, ecquæ
„ circum regiones, quæ urbes immunes agent ab
„ Hæresis labe, quam Galli cum armis invehent?
„ Consociati Britannis jam perditis, Belgas nutan-
„ tes, & Germanos, aliasque gentes faciliùs impel-
„ lent, quàm nos tenebimus. Nam homines in vi-
„ tia sponte naturæ præcipitant, ægrè trahuntur ad
„ virtutem. Sin, missis è Belgio, exercitibus, cau-
„ sam Gallicani Fœderis inclinatam, ac titubantem
„ erexeris, & sustinueris, in spe aliqua sumus, tan-
„ torum opibus, auctoritateq; Regnorum pristi-
„ nam aliquando majestatem deformatæ Religioni
„ restitutum iri. Utramvis in partem, sive ad salu-
„ tem generis humani, sive ad exitium, in condi-
„ tione Galliarum momentum erit. Quid, quod
„ non Religionis modò, sed juris, & æqui tuendi
„ causâ, Gallicum Hispaniæ bellum capessendum
„ est? nec sola pietas Catholico Regi; sed conven-
„ ta pacta cum Catholicis Gallis, & fas gentium
„ justa induit arma? Non ultra contendam, ut
„ speciosum Catholici titulum Principi nostro af-
„ firmemus, nec ut Hispani exercitus, propugna-
„ tores Religionis, liberatores Galliarum saluten-
„ tur. Invidiam violatorum fœderum deprecor,
„ ne desertores amicorum, ne fidei proditores au-
diamus.

Addit causam juris, & æqui ob societatem cum Catholicis Gallis jurejurando firmatam.

„ diamus. Annus agitur quartusdecimus, ex quo „ primum cum Catholicis Gallis icimus fœdus, „ quintus, ex quo illud jurati renovavimus. Quanta jam inde in Hispanam rem emolumenta derivata fuerint, quis ignorat? An Antuerpia, aliæque inexpugnabiles Belgii arces tam citò portas „ Farnesianis tormentis aperuissent, nisi Sancto „ Gallorum Fœdere pro Hispanis excubante, Hæreticis Hollandis adesse Hugonoti Galli prohiberentur? num vestigium Belgicæ glebæ superesset in potestate nostra, si, quam Henricus III. Rex „ Gallorum jactabat oblatam sibi à Batavis Belgii „ dominationem accipere voluisset? Quid aliud „ compulit, ut detrectaret, quàm metus Fœderis „ Gallicani, bellum intestinum intendentis in Henricum, quandocumque is externum in Hispanos „ moliretur? Nunc, rerum humanarum orbem volvente fortunâ, suam vicem beneficium expectat. Si Gallicani Fœderis operâ factum est, ne „ Belgium Hispaniæ Regi periret, quidni Belgicus „ Hispanorum exercitus Fœderatis opituletur, ne „ cùm Lutetia concidat omne Catholicum in „ Gallia nomen? Pro nostra victoria tetenderunt „ Fœderati: quanto impensiùs æquum est, pro illorum salute nos laborare? Quos quidem id temporis Princeps Benearniensis non tam ferro, „ quàm ultimâ necessitatum humanarum adortus „ eò redegit, ut aut fame interituri sint, quod mise-

Emolumenta recenset ex eo Fœdere in Hispaniam derivata.

Sancti Fœderis metum in caussa fuisse contendit, ne Hugonoti Galli Hollandis adfuerint, neve Henricus III. ad oblatam à Batavis Belgii dominationem adjecerit animum.

Reponendam ait esse Fœderatis beneficii vicem, & pro eorum salute laborandū Hispanis, qui pro Hispanorum victoria laborarunt.

Ob cunctationem, inquit, Romani Pontificis non debere ſegnius agere Philippum Regem; quin potius Pontifice eſſe incitandum ab eo, cui & peculiaris adſit Fœderum cauſa, & vires, atque exercitus ſuppetant.

Futuram, quæ opponebatur, Principum conſpirationem vanum eſſe terriculum docet, ut quæ ob diſcordes animos diu conſiſtere nequeat, & parum valitura ſit contra vires Regis Hiſpani firmiſſimas, atque uno ſpiritu animatas.

„ rum viris fortibus, aut, quod piis horribilius, in „ poteſtatem Hugonotorum venturi. Quod ſi tan„ to in diſcrimine Catholicarum partium ceſſare „ videtur Romanus Pontifex, cui Religionis eſſe „ debet antiquiſſima cura, incitare cunctantem ad„ hortationibus, exemploq; tuum eſt (O Rex) cui, „ præter communem Religionis, peculiaris ad„ eſt Fœderum cauſa, opes inſuper, arma, viriq; „ ſuperant, inſtrumenta bellandi. At enim mo„ vebitur Camarina, nec Hæretici tantùm, ſed & „ Catholici Principes, ob attentam Hiſpanis exer„ citibus Galliam, in nos conjurabunt. Conjurent, „ ut libet. Æquitas modò, & Religio comitentur „ Hiſpana arma, omnium gentium conſenſum non „ extimeſcimus. Ecquis neſcit, conſpirationes „ Principum, ob diverſas, quas conſectantur ſin„ guli, utilitatis rationes, quaſi diſcordes uno in „ corpore formas, inutiles ut plurimùm eſſe, atque „ inſtar humani cadaveris celeriter diſſolvi? Sed „ fac aliquantiſper conſiſtere: non opponet ex ad„ verſo (Majeſtas Tua) bene connexam, firmiterq; „ cohærentem, uno quippe animatam Regio ſpiri„ tu, tot valentium Regnorum compagem? cum „ Hiſpaniis utramque Siciliam, Inſubriam, Bel„ gium, venaſq; proventu metallorum, ac gem„ marum opulentas duplicis Indiæ; præter Germa„ num Cæſarem, & Italiæ Regulos, qui ſanguine, „ aut beneficiis devincti Auſtriacæ amplitudini cu„ piunt.

„ piunt. Nulla non bella terroribus periculorum „ circumstrepunt, sed facilia de difficillimis, ac tra„ ctabilia ea redegit animi magnitudo. An, si æsti„ matione digna Idiaquesii terricula visa essent, ma„ jores tui tot regiones Hispano adjecissent Impe„ rio? aut nuperrimè, tute ipse, O Rex, Lusitanam „ hæreditatem, cum appendicibus extra Orbem „ nostrum positis tot marium, terrarumque? De„ niq; ut summam sententiæ meæ paucis conficiam; „ qualemcunq; exitum Gallicæ expeditioni sors de„ derit, non dubia laureæ spes Hispanis auxiliatori„ bus affulget. Si Catholicam Galliam ab Hugo„ notico jugo vindicaverint, ovantes triumphali „ fronde victoria excipiet: si quid humanitùs acci„ det, sydera cedent in coronam. Quamquam ad„ versa reputare vix licet Religionis in causa, cui „ obsecundare solet Cœlum, & quidquid usquam „ recti in Orbe terrarum. Nimirum, cùm in in„ certo vicissitudinum Imperia mortalium omnia „ fluctuent, nullis conditio securitatis est potior, „ quàm iis, quæ Religionem propugnando, sicut „ authorem periculi, sic & consortem quodammo„ do Deum habent. Quid hoc fieri tutius potest, „ quid fortunatius?

Concludit, certam Hispanis paratam esse gloriæ lauream sive vincant, sive vincantur.

Corrigit sententiã ostendendo, divinitus eos plerumq; reddi securos, qui Religionẽ propugnant.

Hactenus Moura. Quibus auditis Philippus in sua sententia firmatus, literis Farnesii respondit. Perpensa coram Regio Senatu, quæ pluribus inculcarat, Belgii calamitates, & lamenta provincia-

Philippi Regis in suo judicio confirmati responsio ad Farnesii literas.

Properare illum in Galliam cum exercitu jubet, & cauſam breviter addit ſuæ voluntatis

rum. Pluris tamen apud ſe, ſuosq; Conſiliarios fuiſſe Fœdus jam olim initum cum Catholicis Gallis, Religionemq; unà cum Lutetia Pariſiorum periclitantem; cujus ruina cùm finitimos Belgas, Germanosq; tractura videatur, properandum in Gallias Alexandro, ut Lutetiæ liberatione Orbem Chriſtianum defendat. Itaque faceſſere juſſis parumper ab animo Hollandiâ, Zelandiâque, in quas curas martis intenderat, expeditionem Francicam toto pectore amplecteretur; atque ſollicitè copias pares tam piæ cauſæ comparans, quo ardore animi juvenilem ætatem bello ſacro contra Turcas, devotione non impari poſtremum vitæ actum Sancto Fœderi, contra Hæreticos, dedicaret. Hanc illi provinciam, reddita tempori valetudine, Deum, & Regem deſtinaviſſe, Farneſianâ virtute theatrum dignum, in quod univerſa Europa conjecerit „ oculos, animosque. Et quoniam (inquit) felices „ bellorum exitus à Ducibus potiſſimùm pendent, „ & Galli Fœderati enixis precibus iſtud à me im- „ petrant, ita rem totam abs te adminiſtrari volo, „ ut ipſemet in Galliam meos exercitus introducas. „ Duplicandas credimus vires, quibus præfueris; „ & iſtam rei militaris peritiam, conſilium, forti- „ tudinem, gloriam denique belli, quâ circumful- „ ges, unde ingens amicis fiducia, hoſtibus terror, „ pro maximis copiis computamus.

Hortatur, ut paratis copiis in expeditionem Gallicam totus incumbat.

Virtutes Viri commemorat, ob quas eum huic potiſſimũ bello Ducem elegerit.

Ad hoc Regis imperium fluctuaſſe animo comperi

peri Alexandrum ambiguum parendi, gravitatemque impositi oneris vitabundum. Neque enim Gallici belli molem, quæq; inde spes, metusq; penderent, æstimatione pari Rex Hispaniæ, atque ipse Parmæ Dux metiebantur. Nam, præterquam quod Navarræorum potentiam, imbecillasq; Fœderis vires hîc è proximo clariùs introspexerat, Rex incerta casuum humanorum, qualia Ducibus, exercitibusq; in alienas terras transgressis multa contingere solent, uti extra ictum vulneris positus, haud perinde reputabat. Quæ sanè Alexander ut obnoxius, atque eodem fortunæ turbine, quo sui pedites, equitesq; involvendus, adversæ sæpius, quàm prosperæ fortunæ memor, attentiùs meditabatur. Quantò verò splendidius nomen sibi fama rerum gestarum circumdederat, tantò impensiùs providendum rebatur, ne à vertice gloriæ ad imum (quæ summarum altitudinum est conditio) prolaberetur. Imperatoribus novitiis ejusmodi occasiones avidè consectandas: nomen ignotum commendare famæ, & speciosis periculis inclarescere Triumphali verò Duci, quàm formidandum eum diem, quo à victoria explorata Belgii, ac spe pacandarum Regi provinciarum abstraheretur in Galliam, difficillimi belli aleæ viginti annorum militiam, atque triumphos objecturus? Peregrinum in Orbem, infidas inter gentes, inimicos certos, amicos incertos, ubi quid adversi increpuerit,

Cur Farnesius ad hoc Regis imperium animo fluctuaverit.

omnes adverſaturos. Equitatum numero, ac virtute generoſæ nobilitatis, Europâ, Aſiâq; percelebrem, Helvetium peditem, aut Germanum, diſciplinâ, & robore invictos, Ducem à puero exercitum bellis, è Regio ſanguine, legibusq; Regni vocatum ad ſolium, & (ſi verum fateri de hoſte libeat) niſi Hæreſis una innumeris laudibus obſtreperet, dignum, qui vel alienus accerſeretur. Contra hunc Principem æquè rei bellicæ ſcientem, ac fortem, Lutetiæ cum quadraginta millibus bellatorum imminentem, redactis in poteſtatem circumjacentibus oppidibus, atq; adeò intercluſo alimentorum ſubvectionibus aditu aquis, terriſque, quibus viribus, quo conſilio, quâ fiduciâ mandatum ab Hiſpania bellum adminiſtraturum? An ſibi, ſuisq; militibus alas adfore, quarum miniſterio commeatum invehant undique circumcluſæ civitati, quæ propediem hoſti, & cibo portas patefactura dicatur? At, quemadmodum de ventis, ac tempeſtatibus non perinde judicant, qui verſantur in litore, ut qui jactantur in pelago, ita, qui procul à caſtris, in Regio Senatu decernerent arma de Belgio in Gallias transferenda, non advertere, Belgium amitti poſſe, Gallias aquiri non poſſe. Quod ſi, in altera parte, vel utrobique clades accipiatur, Alexandrum ſcilicet peragendum reum, & quem terreſtrem Ducem inundare invidiâ profligatæ in Oceano Hiſpanicæ claſſis tentaverint,

quanto

quanto clamore in crimen eversæ rei Belgicæ simul, & Gallicæ vocaturos? Victoriam casu partam, Imperatori vel imperito gloriæ verti, cladem, ex adverso, respergere semper infamiâ Ducem vel immerentem.

Præter allatas difficultates potentiæ hostium, imbecillitatis sociorum, & Lutetiæ status extremi, metus invidiæ Alex. ab expeditione Gallica retrahebat. Nam si eū aspergere infamia profligatæ Hisp. classis tentaverant, quanto magis clades Belgicas & Gallicas erant imputaturi?

His rebus animo diu volutatis, in incerto Farnesius habuit, quid consilii caperet. Utrum plenam periculi expeditionem, vel depositâ Belgii Præfecturâ, detrectaret; an quò graviora imperabantur eò alacriore animo obsequeretur, ad supremum rerum omnium certamen, atq; discrimen in Galliam tractus? In altera parte erant secura consilia, satias belli, gloriæ quæstus in tuto, quies, illi si minùs ætati, certè valetudini tempestiva. In altera imperium avunculi Regis, causa Catholicæ Religionis, salus Belgii, Galliæq;, quæ ignorare non poterat, suis unius humeris innixa stare; tum neminem alium totâ Europâ esse, qui par Navarræ Regi eâ tempestate Imperator designaretur. Vicit deniq; fas piumque; & incolumitas Regnorum, cum universæ Christianæ Reipublicæ bono, ante privatum commodum fuit. Aperiendam tamen censuit, in epistola Bruxellis ante profectionem data, fluctuationem animi sui, ejusq; causas, dum Regem in hunc modum quàm dolenter alloquitur.

Rationes pro una parte.

Rationes pro altera.

Æquitas & pietas præpollent.

Aperit Regi in epistola sui animi fluctuationem.

„ Belgii, & Galliæ rebus abundè explicatis, ne-
„ cesse habeo Majestati tuæ animi quoque mei sta-
„ tum exponere, quem ancipites curæ hinc, atque

hinc

Proponens ex una parte Belgarum lamenta dolentium se deseri: ex altera querimonias Gallorum succensentium, quod Lutetiæ ad extremum redactæ subsidia non porrigantur.

,, hinc distrahunt. Nam ex una parte me exani-
,, mant Belgarum voces incusantium peracerbè,
,, quod neque Divinæ, neque Regiæ Majestatis à
,, me causa agitur, dum Belgium creditum fidei
,, meæ, per abitionem in Galliam hostibus prodo.
,, Ex altera parte quotidianæ Gallorum querimo-
,, niæ perferuntur, meâ unius culpâ fieri, ut Lute-
,, tiæ cum extrema fame depugnanti, & naufra-
,, ganti in Galliis Catholicæ Religioni opportuna
,, de Belgio auxilia non porrigantur. Quid igitur
,, consilii mihi sit capiundum ignoro, dum gemi-
,, na Regna, uno eodemque tempore, præsentiam

Inopiam consilii præ se fert, cum Belgium Galliæq; suam præsentiã ut necessariam exigant, quasi unum Alexandrum partiri possint.

,, nostram uti necessariam efflagitant. Ad fulcien-
,, dam rem Gallicam laborantem accurro? Res
,, Belgica nutans, & peritura me revocat. Sustine-
,, re hanc, ne præcipitet, perseverem? Sævissimus
,, urget nuncius, de Lutetia, & Fœdere collabenti-
,, bus. An uti curas utroque dividimus, ita Belgio,
,, & Galliæ, unum partiri possumus Alexandrum?
,, Certè ad sustentandas id temporis Belgii provin-

Periculum amittendi Belgii rursus insinuat absq; spe proficiendi in Gallia.

,, cias, vix meas præsentis vires sufficere intelligo:
,, his relictis, atque deperditis (ut provideo fore)
,, utrum Lutetiam, & Gallias liberaturi simus, in-
,, certum habeo. Nam initia bellorum in volun-
,, tate nostra; exercitus, & victoria in manu fortu-

Se sperare quidem meliora, sed quo-

,, næ sunt. Meliora quidem in meliori causa spe-
,, rare juvat, at, si quid humanitus accidat, haud
,, pœnitebit, pro Deo, pro Rege bellantem occu-
buisse.

„ buisse. Catholicæ Religionis propugnatorem, „ perinde in clade, atque in victoria triumphare „ verum est.

cumq; res cadant, gloriosum putare pro Deo, pro Rege arma circumferentem occumbere.

Extremis his literis nihilo magis, quàm prioribus è sententia Rex motus, Farnesio cætera, quæ poscebat, annuit, transmissáq; pecuniâ, de qua quinquaginta aureorum millia pro Fœderatis seponerentur in singulos menses, imperat, ut, comparato firmissimo exercitu, quàm primùm in Gallias moveat. Si Lutetiæ necessitates aliquem spei locum reliquerint, se non dubitare, quin, uti dignum suâ pristinâ gloriâ foret, relatas ante victorias cumulaturus conservatione sit urbis, quæ amplitudinis in Orbe terrarum celeberrimæ, caput Regni habeatur, & instar Regni. Sin ipso in Itinere deditam Lutetiam, vel expugnatam accipiat, ne cessandum eapropter existimet; sed aut fumantes urbis ruinas reparaturus accedat; aut exultantes victoria Navarræos prælio, & clade compressurus; quocumque prostrata loco jaceat, fortunam partium erigat, confirmetque. Ad ultimum monet, Belgii periculis ne moveatur, quod Britanni, Hollandiq; strepitu, quàm vi majore invasuros minitentur, ut Alexandri cum invicto exercitu profectionem distineant; ne videlicet per excidium Hæresis Gallicanæ, Belgicæ perduellionis exitio proludat. Quin Imperator summus militiæ legibus pareat, ut, quod minimè factum hostis velit, id maximè in opus de-

Nil motus his literis Rex imperat Alex. ut quamprimum in Gallias moveat. Lutetiam obsessam liberet. Aut captâ recuperet reparetq;. Et Navarræis clade compressis, fortunam S. Fœderis restituat. Monet deniq; ne sit solicitus pro Belgio, quod Hæretici Batavi oppugnent, ut Alex. avertant ab invadendis ipsorũ sociis Hugonotis in Gallia.

Quin obſequatur militari effato, quod minimè factum vellet hoſtis, id faciendum præcipienti.

ducere contendat. Certum denique facit, Philippum Regem æquiori animo paſſurum perire Belgium ſibi, quàm Galliam Deo.

Hæc licèt Hiſpanus affirmatè perſcriberet, vulgaretque; fidem tamen omnibus non faciebat, ineſſe tantam Hiſpaniæ curam Gallicæ Religionis, ac Regni, ut alienis propria tam liberaliter poſthaberet. Suſpicabantur potiùs, eò conſilia tendere, ut miſcendo ſe Gallorum armis, alendoq; turbas, aditum aperiret ad occupandam partem aliquam Regni mutuis cladibus debilitati. Præſertim quod Iſabellæ filiæ, præter Burgundiæ Ducatum, deberi Normandiæ provinciam, uti genitæ de Iſabella Valeſia Henrici II. ſorore natu maxima palàm affirmaret. Nec deerant, qui in eo Regis conatu, tantâq; auxiliarium copiarum liberalitate, tamquam in equo Trojano, latere inſidias, cavendumq; Gallis Hiſpanum, vel dona ferentem, admonerent. Verùm hæc, aliaq; ſimilia, ad alienandos ab Hiſpanis Fœderatorum animos, jactare ſolitos in vulgus Navarræos manifeſtum eſt.

FINIS PRIMI LIBRI.

DE

DE REBUS IN GALLIA GESTIS LIBER SECUNDUS.

ALEXANDRO ex Hispani Regis imperio Gallicum bellum molienti, ut impedimentum, & moras in Belgio struerent, non solùm hostilia arma Britanni, & Batavi commovebant, sed ipsa quoque, per domesticas vel secessiones militum, vel incuriam Ducum intercedere visa fortuna. Principium quippe anni fœdavit seditio Hispanicæ legionis cladis instar tristis Imperatori. Quæ orta hyeme exeunte, verno tempore continuata, nisi sub æstatis ingressum, stipendiis numeratis omnibus placari non potuit. Quam sanè miror, cur Historicus prænobilis Belgicarum seditionum sub Alexandri Præfectura primam affirmet, cùm Germanorum commotiones non contemnendæ ad Trajectum, Namurcum, Aldenardam præcesserint, Vuallonum ad Calloum, & ad Antuerpiam, Levianæ ad ultimum legionis in Bomelia Insula, cunctæ à Famiano Strada prolixiùs in secunda Decade memoratæ. Hæc verò postrema cùm anno præcedente conti-

Seditio legionis Manriquianæ.

gerit, fueritque, præter sumptas de authoribus pœnas, ipsius legionis dissipatione, & interitu notabiliter vindicata, scriptorem Belgicæ Historiæ profectò latere non debuit.

Quæ continuerat in officio Levianos.

Et quidem ad Levianum tumultum compescendum contulerat plurimum legio Manriquiana; quis crederet fore, ut paulò post eumdem furorem fureret, rea criminis, quod ulta fuerat?

Parata suscipere certamen pro fide servanda.

Fam. Strada l.10.

Nam pridem ad conspirandum à perduellibus invitata precibus primùm, dein violentiâ, minisque, obversis in subeuntes fortiter hastis tubisque, fraternum pro fide bellum subire non detrectavit.

Ex quo factum ut seditio postea cessaverit.

Certatumq; esset plusquam hostiliter inter populares, nisi obstantia armis arma, & æquæ vires in causa æquiore Manriquianorum absterruissent Levianos. Unde factum, ut, cadentibus in præsens animis, postmodum seditio relanguesceret.

Manriquianis hyberna percommoda Alexander concedit in Flandria, partem stipendii solvi jubet, & octo cohortes Levianas immisceri.

Mauriquianæ igitur legioni gratificandi cupidus Alexander, Cortracum, aliaque splendida Flandriæ oppida ad hyemandum attribuit, jussis curatoribus pecuniæ Regiæ stipendii partem exolvere. Eodem ire cohortes octo Levianas reliquias imperat; ut pauci pluribus immisti, veluti pelago confusa flumina, exosæ legionis nomen amitterent.

Pet. de Cast. in Cōmet. a.159[illegible] Thuan. lib. C.

Manriquianæ legionis defectio pro-

Verùm hæc Alexandri lætitia de fide Manriquianorum diuturna non fuit: seu necessitas extrema viris fortibus patientiam extorserit, seu vitio infirmitatis humanæ, de virtutis culmine per præcipitia descenderint. Certè Manriquianis in recenti benefi-

cio

cio obsequium solventibus, Levianorum cohortes, quæ malè multatæ fuerant, in fide manserunt. His videlicet reddente mentem infortunio, quam felicitas illis abstulerat.

pter extremam inopiam. Levianis quidem cohortibus in fide permanentibus.

Insignis Quæstorum vel imprudentia, vel avaritia occasionem seditioni præbuit. Cortraci Didacus Avila Tribunus cum sexdecim cohortibus, Menenis Pazius cum octo consederant. Utriq; communi levandæ necessitati, quoniam frumenta de publico dabantur nulla, Regios Quæstores allaturos promissa pecuniæ subsidia opperiebantur. Sub illorum adventum à Tribuno lustratio militum indicta est, cum ingenti gaudio. Quandoquidem recepto militiæ more, lustrationem erogatio stipendii sequebatur. Magno igitur concursu, plausuq; celebratum Quæstorum adventum unius inconsulta vox, tristem legioni, perniciosum reipublicæ fecit. Militum nonnulli (uti fit) per officii speciem, ad scrutandas accesserant Quæstorum bulgas, cùm è jumentis deponerentur. Inter librandum, quidam cùm in earum gravitatem jocaretur, tamquam ex auri copia plurimum ponderis facerent, unus è Quæstoribus (intererat enim expectationem minui, ne modicum pecuniæ, præ voto, ac spe nilum videretur) utinam, inquit, ære saltem prægraves essent sarcinulæ nostræ! huic vestræ gratulationi utcunque, milites, responderent. Prolatum ab uno temerè dictum serpit in ora omnium, & sin-

Occasio seditioni præbetur ab uno è Quæstoribus.

Dum imminuere conatur, spem militum, ne propter expectationem parum pecuniæ pro nihilo esset.

ſingulis de ſuo addentibus, ex libidine triſtia exaggerandi, totam legionem turbavit. Fremere paſſim manipulares, conglobatiq; per vias, mutuis querelis dolorem incendere: Hæccine reddi tot laboribus præmia, ut fortium bellatorum miſeriæ, ne miſeratione quidem, ſed ludibriis, & irriſu excipiantur? Pudendâ inopiâ conflictatis, cùm neque cibi tolerandæ vitæ ſuppetant, neque tegendis honeſtis cicatricibus veſtimenta, verborum floſculos inanes, & promiſſa vacua deferri à Quæſtoribus, quaſi puerorum ſimplicitati illudentibus. At ſi non annona militibus, non pecunia ſuggererentur, cur à Ducibus diſciplinam & certamina, pretia ſanguinis exigi? Quaſi non ſufficerent exitio perdendis Belgicæ terræ, in Galliam propediem abſtrahendos, ut, ſi quos ferro ſupereſſe contigerit, his in exilio, ærumnis, atque egeſtate pereundum ſit. An idcircò bella bellis, pericula periculis continuari, ut in lucro deputentur tam clades, quàm victoriæ? Cùm per victoriam hoſtes, clade milites abſumantur, magis fortaſſe, quàm hoſtes inviſi, quia creditores? Neque in paterna Parmenſis erga commilitones charitate, ſpem ullam reliquam. Quem ob Aulæ Hiſpanicæ invidiam, penè deſertum à Rege, major animi, quàm corporis ægritudo lectulo affixerit. Quin igitur, comploratis aliundè ſubſidiis, in ſuis, & commilitonum armis unusquisque fiduciam poneret, atque Cortracum occupantes pigno-

Seditioſorum querelæ.

pignoris loco tamdiu retinerent, donec ad unum stipendia de Hispaniis omnia solverentur. Non adversùs Philippum Regem, non in Alexandrum Ducem, sed contra fures, & compilatores ærarii Regii consurrecturos, ut debitam tot laborum, vigiliarum, vulnerum mercedem extorqueant. Quod si ex necessitate ultima ausuris aliquid sinistrum impendeat; metuere graviora mala vix posse, qui jam extrema patiantur.

His dictis invicem ad exeundum obsequium incitati, primùm urbis portas occupare aggrediuntur. Stationem ibi agentes cives domum dimittunt: se in posterum acturos excubias, ne insueti militaribus incommodis ultra fatigarentur: darent modò operam, ne suos vicarios, & custodes inedia conficeret. De Centurionibus, & Signiferis, qui annuerant novo consilio, retinent, scelus aspernatos civitate ejiciunt; & severiores, quoniam de disciplina bene meruerant, malè multatos. Deinde cùm Tribunum Didacum Avilam Calderonem, & Instructorem legionis Didacum Ortizium ad necem frustra quæsiissent, Avilæ conjugem honestissimam fœminam nomine Theresiam summo obsequio venerantur, urbanitatis memores in flagitio. At Junium signiferum Tribuni contubernalem, qui sub ampla togæ matronalis cyclade latitabat, deprehensum, conviciis primùm, mox & pugnis onerant, tamquam mancipium, cujus conscien-

Cortracũ occupatur à turbulentis, qui portas urbis custodiendas suscipiunt dimissis civibus.

Ejiciunt signiferos & centuriones severiores.

Tribunum & instructorem legionis ad necem quærunt.

ſcientiam ingentium criminum ream, latebra inſolenter quæſita redargueret. Accepto ſeditionis nuncio, cohortes octo, quæ Menenis in proximo oppido conſederant, ipſæ quoq; Signiferis, & Ducibus ejectis conſpirant, alteraq; luce Cortracum profectæ tumultuantibus aggregantur.

Cohortes etiam, quæ manebant in proximo oppido Cortracum petunt.

Menin.

Interim cohortes Levianæ, queis imperatum fuerat, ut Manriquianæ legioni ſe adjungerent, auditâ in itinere defectione ſubſiſtunt, quid agendum incertæ. Præter communes deſciſcendi cauſas, ciborum, veſtium, & pecuniæ inopiam, propria ira, ob inflictas graviores, quàm ſibi quisque meruiſſe videbatur pœ[illegible], ad rebellandum incitabant. Retinebat obſequii amor, qui per caſtigationes redierat, contumacia infelix experta jam ſemel odium, & ultio parata in Manriquianos punitores olim ſuos, nunc paria delinquentes, abolendæ demùm veteris noxæ, demerendiq; recenti officio Imperatoris oblata opportunitas. Cùm fides, & fas prævaluiſſent, mittunt ad Alexandrum, qui moneat, ſuperſediſſe itineri Cortracenſi Levianos, ne conſortio perfidiæ polluantur. Opperituros Ducis imperium, & ſi vis intentaretur, auxilium. Nec ſupervacua hæc fidelium militum diligentia fuit. Nam, cùm audiſſent Manriquiani cœptum ab iis iter ſimul, & omiſſum, ſuam contumeliam interpretantes tali tempore, illorum fidem, omni ope, quâ precibus, quâ minis ad ſe pertrahere

At cohortes Levianæ ſuſpendunt iter, quid agendum deliberantes.

Cauſæ, quæ impellunt ad deſciſcendum.

Cauſæ, quæ ſuadent retinendum obſequium

Secundæ vincunt.

Alexandrum Leviani conſulunt.

Manriquiani eos invitant Cortracum & ſocietatem perfi-

here conati sunt. Cùm verò rejicerentur, persequi bello constituunt, armisq; arreptis, adversùs obfirmatos in fide pergunt, commilitonum virtutem ulturi ferro. Verùm, ubi directâ in occursum acie, paratos ad certamen, & mortem animadvertunt (faciebat animos in tanta iniquitate virium, æquitas causæ, ac rumor adventantis auxilii ab Alexandro) iisdem rebus exterriti aggressores, haud tentato virium periculo, revertuntur. Tres circiter menses Cortraci substiterunt contumaces, nullo litterarum, aut legatorum cum Præfecto Belgii interveniente commercio. Iram præ se ferebant, quod post victorias complures Regi sanguine suo partas, arces, obsidiis, aut assultibus expugnatas, egestate, ac fame hostiliter accepti, saluti consulere per fas, per nefas, compulsi essent. Alexander pariter indignatione commotus, nolle ingratorum militum nomen ad aures, nolle vultus ad oculos pervenire; quoniam beneficiis à se maximis, ornamentisq; collatis, eam mercedem rependerent, ut facinora Levianorum, in quorum ultionem consenserant, imitarentur. Hæc in ore Ducis plena dignitatis querela erat. Cæterùm occultâ arte perfecerat, ut Centuriones, & Signiferi sanæ mentis, qui à societate tumultuantium abscesserant, quasi pœnitentiâ ducti eodem regrederentur. Quod sanè consilium in bonum reipublicæ vertit. Siquidem authoritate, suasuq; meliorum temperata contuma-

dorum abnuentibus bellum minantur.

Sed conspicati paratos ad defensionem, certamine abstinent.

Tres menses contumaces Cortraci subsistunt.

Alexandri artes ad illos componendos.

cia legionis intra modestiæ fines, ita se tenuit, ut indigni viderentur, qui descivissent.

Dum Hispanorum sedandis commotionibus Farnesius intendit, novum repentè malum hostili partim astu, partim domesticâ negligentiâ subortum est. Odoardus Lanzavecchia Dux vetus, natione Italus, Bredam gubernabat; unâq; Sanctæ Gertrudis arcem, tribus inde leucis distantem, quam anno superiore prodiderat Alexandro Dux Anglus, grandi auri pondere per ipsum Lanzavecchiam conciliatus. Arcium vicinitas, Odoardi perspecta industria, cum recenti merito, adhæc filius juvenis, & ipse Dux equitum, Parmensem perpulêre, ut occupatam nuperrimè arcem ejus fidei committeret, cujus operâ venerat in potestatem. Gnara hæc Hollandorum Duci Mauritio Comiti, Orangii Principis filio; qui cladis fraude acceptæ reponendæ per fraudem avidus, Bredam intercipere belli furto constituit. Ut inde Lanzavecchiam seniorem expertum, & vigilantem Ducem eliciat, sanctam Gertrudem invaturum se simulat, coactis in proximo magnis peditum copiis, cum scalis, alisq; oppugnandarum arcium instrumentis. De his rebus admonitus Odoardus, relicto Bredæ administrationi filio, cum suorum lectissimis, ad Sanctam Gertrudem accurrit; & refectis munimentis, auctoq; præsidio, defensionem comparat. Per idem tempus Bonfiliacius vetus Centurio, cui quinque pedi-

Breda hostium fraude, atque ignavia custodum amittitur.

Mauritii Comitis dolus quo Odoardum Lanzavecchiã Breda elicit.

Bonfiliacius vetus Centurio Bredani præsidii Dux Bruxellam proficisci-

peditum cohortes Bredæ præsidio impositæ parebant, rogatu Gubernatoris, & militum ad exigenda stipendia se Bruxellas contulerat. Ubi non modò difficultatibus exigendæ pecuniæ, sed morbo quoque superveniente, diutiùs moram trahere coactus est, quàm suo muneri, reiq; publicæ conduceret. Absentibus in hunc modum aliis, alia de causa Ducum primoribus, usus opportunitate Mauritius, hujusmodi dolum adornavit. Bredam adire consueverant Hollandicæ naves onustæ cæspitibus, quorum apud Belgas in nutriendis ignibus usus est, turbam appellant. Per fluvium deferebantur nomine Mecchiam, qui mediam urbem intersecat, & castellum nobile domicilium quondam Principum Orangiorum. Ad hoc genus commercii cum Hoste à Belgii moderatoribus interdictum, propter imminentia inde pericula, custodes arcium, & gubernatores ingentia propter commoda connivebant; exploratis tamen antequam admitterentur, diligenter navigiis, ne quem dolum una secum inimicæ merces inveherent. Lanzavecchiam senem ab ætate, atque peritia artium bellicarum maximè attentum, & coram inquisitioni navium adesse solitum, haudquaquã imitabatur filius juvenis, & inexpertus; qui per absentiam patris Bredæ præpositus, rem tanti momenti gregariis militibus demandabat. Hi, recepto à nautis pretio, dum in eo toti erant, ut exactores portorii fallerent, parte

tur ad exigenda militum stipendia.

Absentiæ Ducum occasione utitur Mauritius ad urbem intercipiendam.

Naves Hollandicæ turba onustæ Bredam adire & in urbem admitti solebant.

Conniventibus præfectis vetito mercimonio propter utilitatem.

Sed navigiis prius exploratis diligenter.

Hoc præstitum accuratè à Lanzavecchia seniore.

Sed omissum à filio juvene.

parte mercium occultatâ, minimè cavebant, ne ipsi ab hostibus fallerentur. Inde fiducia major Hollandis, & propemodum securitas in facinore attentando. Navis turbâ, & occultis turbatoribus gravis (bellatores delecti septuaginta cum Arauguerio insigni Duce sub tabulato cespitibus referto latitabant) advecta Bredam in urbem, & in castrum de more recipitur. Admonitus Progubernator arcis Paulus Lanzavecchia, binos ad invisendum navigium milites mittit. Hi perfuncti munere summi momenti in speciem tantùm, quo tempore hostilem exercitum in proximo ad Sanctam Gertrudem tribus inde leucis adesse constabat, haud perfunctoriè invitationem accipiunt, ubi eos nauta dolosus, exprompto aureo nummo (tanti Bredanam urbem, & arcem est licitatus) ad propinandum in tabernam provocavit. Neque supervacua istæc sedulitas fuit. Siquidem unus ex Hollandis militibus abditis in carinæ fundo, sive à loci graveolentia, sive à frigore contracto ex aqua sentinæ usque ad talos pertingente, tussi tam vehementi concuti cœpit, ut inquisitoribus, si adessent, seque, & socios proditurus fuerit, de quo illud traditur silentio non involvendum: cùm tussis violentiam omni adhibito conatu sedare non posset, commilitones hortatum: ut compresso sibi gutture vitam eriperent, quam ipse ultro sociorum incolumitati, & victoriæ devovisset. Dignum profectò qui meliori

Quare Hollandi onerariam immittunt turba refertam, in qua sub tabulato latebant milites armati septuaginta.

Inquisitio habetur in speciem tantum, & perfunctoriè haud perfunctoriè initur compotatio à præsidiariis, quibus tussis unius ex hostibus eum & socios prodidisset, si perquisitioni institissent.

Digna præconio virtus Militis Batavi, qui cum tussim sedare non posset hortatus est socios, ut se occide-

Harauguer.

Campana.

Gertruydenber

liori

liori pro causa staret, & vinceret. Interim nauta multam in noctem compotationem extraxit, donec oculis temeti, noctisq; caligo offunderentur. Mox raptim attollunt pontem arcis, & inclusâ intus fatali peste, sopori se dedunt. Tum septuaginta, quos dixi, milites è navigii latebra, velut ex equo Trojano, silenti agmine egressi, stationem portæ semisomnem invadunt, ac vix arma, & prælium inferre ausam, obtruncant. Cum reliquis arcis præsidiariis non tam expedita res fuit. Nam exciti præliari tumultu, Paulus Antonius, promptissimisq; militum in Hollandos bis dato impetu, dubiam aliquantisper certaminis aleam fecêre. Cùm Italos ira, & desperatio, spes, & victoria in manibus Hollandos incitaret. Verùm his armorum discrimen tandem palmam adjudicavit. Nam Itali, ut in re subita, raptim gladiis, hastisq; correptis, exermia capita, & pectora detulerant ad certamen contra hostes, armis à capite ad pedes obtectos. Quare cùm loricas, & galeas Batavorum per ictus irritos, inani sonitu percuterent, ipsi ex adverso pilarum grandine eminùs, cominùs mucronibus transfixi viribus, & animis imminuebantur. Ad turrim itaque in castro editam paulatim se recipiunt cum Paulo Antonio tribus vulneribus affecto, tamquam angustiis irrumpentem hostem propulsaturi. Nequaquam Batavis curæ fuit premere recedentes, aut expugnare sua jam sponte conclusos,

rent, atq; unius nece cunctos redimerent.

Sera jam nocte præsidiarii attollunt pontem & incluso hostili navigio somno temulenti se dedunt.

Post paulò 70. milites egressi tacitè de navi stationem portæ semisomnē invadunt, & obtruncant.

Experrecti præsidiarii armis in aggressores impetum faciunt dubio aliquantisper certamine.

Sed prævalent Batavi ut armati contra inermes.

Qui ad turrim castri se recipiunt Batavis haud

quaquam perſequentibus quos facilem prædam putabant futuros.

Sed portam ſubſidii refringunt ſecuribus, & intromiſſis duobus millibus militum cum Comite Hollachio arcem totam in poteſtatem redigunt.

ſos, captivosque. Nam rebantur facilem prædam fore, ubi cætera potirentur. Ad portam igitur ſubſidii accurrunt; cujus clauſtra ferrea dolabris, & ſecuribus in id comportatis cùm refregiſſent, intromittunt ſocia agmina, bina peditum millia cum Comite Holachio, quæ negotio facili arcem univerſam redigunt in poteſtatem; Paulo Antonio cum ſuis turris deditionem facientibus. Inter hæc abſumptâ nocte, non minor belli ſupererat moles, oppugnatio videlicet urbis Hiſpano Regi fidæ, quinque Italorum cohortibus defenſæ; non tenebris, & aſtu, ſed luce palàm, & aperto marte tentanda. Quod ſi lentior aggreſſio procederet, vicinarum arcium præſidia cum ſtrenuis Ducibus accurſura timebantur, quæ victoriam Hollandis in cladem verterent. Et ſanè primus Italicorum militum conatus eam ſollicitudinem adauxit. Inſtigatione quippe civium metuentium, ne per occaſionem urbs diriperetur, Itali ſub auroram acie inſtructâ, pontem, qui arcem urbi jungebat, adoriuntur, injectisq; repentè ignibus incendunt, audaciâ, & celeritate tantâ, ut ſpatium hoſtibus, & fiduciam ad prohibendum præripuerint. Exinde, quaſi hoc in facto omnem fortitudinem conſumpſiſſent, transfuſus à majorum triumphis in poſteros bellicoſæ nationis vigor elanguit. Eoq; deſcenſum flagitii, ut non à progenitoribus modò ſuis, ſed à ſemetipſis, & à reliquis anteactæ laudabiliter vitæ facinori-

Sed Italicæ cohortes urbis defenſionem ſuſcipere abnuunt.

noribus degeneraverint. Certatum ignaviâ, & dedecore inter milites, Ducesque; his detrectantibus regimen copiarum, cùm alteri ab altero deferretur, illis fugam, si quando pugna juberetur, apertè minitantibus. Cùm ex adverso cives interriti negarent, erepto Batavis ponte causas tanti timoris veras apparere. Quod si aggerem subitarium, collaturis ipsis operam, contra arcem excitarent, ab aggressione urbis hostes facilè arceri posse. Sin tantum animi robur non conciperent pro tuenda urbe tota, quin susciperent pro parte saltem defensanda? Ad propugnaculum portæ, quæ Antuerpiam aspicit, receptum habituros tutum; ubi si octo, vel decem horas sustentarent, subsidia de finitimis locis adceleratura. Et sanè intra breve spatium milites quadringentos Rosentaliæ Gubernator, ducentos, & quinquaginta Odoardus Lanzavecchia, ex Sancta Gertrude, trecentes Hispanos pedites, cum binis equitum alis, ex Antuerpia Mondragonius, submittebant. Cum his, Jacobus Bonfiliacius recuperata jam valetudine Bruxellis redux, & cum viginti lanceariis equitibus impetratis à Marchione Malaspina properabat; quem si antevertere pauculis horis contigisset, à Bredana urbe vis Batavica procul dubio propulsata esset. Hocstratam venerat, cum de fœda Italicarum cohortium fuga, sub adventum inita Comitis Mauritii, deque facta Bredæ à civibus deditione cognoscit. Comploratâ

Civibus incassum nitentibus animos addere.

Ex Antuerpia videlicet S. Gertrude Rosentalia.

Bonfiliacius Dux Bredani præsidii, Bruxellis redux in itinere Bredam deditam accipit.

ploratâ itaq; gerendæ rei ſpe, ſubſidiariæ cohortes ad ſuas arces ſingulæ ſe recipiunt.

Amiſſio Bredæ Alexandrū vehementer angit.

Bredæ jactura eò graviori mœſtitiâ Farneſii animum perfudit, quò minus excuſationis, aut ſolatii habere infortunium videbatur. Grande flagitium à ſuis Ducibus, militibusq; admiſſum; cujus licèt extra culpam Itali cæteri eſſent, extra pœnam tamen, ſenſumq; doloris non erant, naturali lege ſocietatis humanæ; quemadmodum ab unius membri ægritudine, in univerſi corporis partes dolor redundat. Ad augendum Parmenſis mœrorem illud acceſſit, quod Lanzavechiæ invidiâ ſe onerari ſentiebat, ſuam in eo benevolentiam, ſuam ex grato animo liberalitatem culpari, & eventus infelicitatem haberi pro crimine. Geminas magni momenti arces uni ſeni concreditas, qui aliàs Dux impiger (neque enim prioribus benefactis poſtremi errores officiunt) duo manifeſtè peccaverat; primum, cùm à Breda ſe elici, circumagiq; paſſus eſt aſtu Mauritii, proximam arcem invaſurum ſimulantis; alterum, quod vicarium ad Bredam cuſtodiendam filium adoleſcentem octodecim annorum ſubſtituerit, qua tempeſtate finitimam regionem hoſtiles acies percurſabant. Neque deerant, qui Ducis Octavii patris prudentiam in filio requirerent. Ille enim, quoad vixit, author perpetuò Parmenſi fuerat, ut Italicos milites procul à ſuis ſignis haberet, veritus videlicet, ne propter charitatem

Propter culpam Italorum.

Et Lanzavechiæ invidiam in ſe redundantem.

Obtrectationes invidorum in Alex. patrem laudantiū in contumeliam filii.

tatem in populares, odia conciliaret exterorum, & invidiam præcipuè dominatricis Hispanorum nationis. Equidem, uti prolixam Parmensis in Lanzavechiam indulgentiam, quam fortuna damnavit, defendere minimè ausim, ita non dubitaverim, paternis Octavii consiliis longè præponere bellicam filii solertiam, cui Duces pares tam nostra, quàm superior ætas per paucos tulerit. Hanc prudentiæ laudem cum singulari justitia, munificentiaq; conjungens Farnesius cujuslibet gentis milites modò fideles, ac fortes, nullo discrimine Itali externiq; charos æqualiter sub signis habuit; sicut ille omni militari nationi ex æquo acceptissimus fuit. Prout verò fortissimus quisque à grege bellatorum suâ se virtute secreverat, hos donis, & laudibus imperatoriis ornatos juniorum obsequiis, & imitationi celebrandos dabat. Neque secus exempla interdum austeritatis edebat, quoties disciplinæ militaris intererat, vindicari delicta belli eò severiùs, quò rariùs peccabatur in castris Farnesianis. Cùm itaque Bredanos custodes Italos Duces, non amor, non verecundia Italici Imperatoris cohibuisset, quò minùs creditam fidei suæ Bredam fugâ hostibus proderent, reos constitui jussit, cognitâq; de more causâ, legibus in sontes animadverti; simul ad conservandas proximas arces adjicit studium, atque ad ipsam Bredam, si quam virtus viam panderet, retentandam. Supplemento

Quæ rejiciuntur Historicorum narrationibus, ex quibus liquet, cujusvis gentis milites Alex. charos ex æquo fuisse, sicut ipse omni militari nationi charus æqualiter fuit.

Quippe qui bellatorum virtutes laudibus & præmiis ornaret, flagitia (quæ tamen rara in ejus exercitu) graviter puniret, sicut punivit fugam Bredanorũ custodum, quos citari jussit ad dicendam causam.

Simul animum adjecit ad ſervandas alias arces, & ad Bredam recuperandam.

Pet. d. Caſt. Herental.

Merck.

militum, & pecuniâ, quam oppignorato argenteo inſtrumento ab Antuerpienſibus acceperat, Herentaliam, S. Gertrudem, Hocſtratam firmandas curat, mox Carolo Mansfeldio imperat, ut propugnaculum ad Merchii fluminis oſtia poſitum expugnet, quo capto ſubſidia belli, & annonæ Bredam commeare prohibebantur. Chariorem habebat Mauritius Bredam, ubi ſplendidæ Naſſaviorum ædes, & antiquiſſima monumenta viſuntur, quàm ut ſemel captam elabi tam citò pateretur è manibus. Eò igitur cum exercitu protinus advolat, commiſſisq; levibus certaminibus, ab expugnando Merchii propugnaculo abducere Mansfeldium nititur. Verùm accidit, ut cùm pedeſtres utrinque copiæ velitari pugnâ congrederentur, certamen eò usque pertraherent Regii, quoad ſuperveniens Belgicus equitatus Hollandis peditibus circumfunderetur, promptiſſimisque cæſis ad trecentos, reliquos in fugam conjiceret. Perculſus eâ clade Mauritius, ut hoſtium audaciam auſu graviore conterreat, Noviomagum copias adducit ad urbem Bredâ majorem, in qua cives nonnullos opinionibus novis adſperſos, in ſuas partes inclinare compererat. Statim obſidionem circumdat, oppugnationem inſtruit. Pertractus eò confeſtim Mansfeldius, ne, dum ſpem Bredæ dubiam ſequitur, certam Noviomagi jacturam faciat. Cùmq; urbem periculo, ſe metu per immiſſum Hiſpanorum ſubſidium liberaviſ-

Obſiſtit Comes Mauritius.

Non ſine damno, trecentis militibus amiſſis.

Ut Carolum Breda avertat, Neomago obſidionem circumdat.

Nimmeght

raviſſet, quo minùs in oppoſita fluminis ripa propugnaculum erigeretur ab Hollandis Noviomago perincommodum, prohibere non potuit. Quippe ad id evincendum, opus erat ſummæ rei adire diſcrimen, quod ab Alexandro diſertè vetitum, robur Belgicarum virium expeditioni Gallicæ reſervante, quam ut ſuſciperet quamprimùm Philippus Rex recentibus litteris imperaverat. Dum hunc modum inimici exercitus ad invicem ſe variâ bellandi arte ludificabantur in campis, Bruxellis tribunalia otioſa non erant. Ad quæſtionem illic poſtulati ſunt Italici præſidii Duces, quorum culpâ Breda hoſtibus ceſſerat. A Judice primùm legionis, deinde à Generali militarium cauſarum Quæſitore, ſententiâ mortis damnati, ſuper ferale pegma, pullâ veſte conſtratum, ante oculos civium militumque ſecuri capita ſubjecerunt, gaudentibus Italis, tamquam tetro noxiorum ſanguine macula inuſta gentis gloriæ deleretur; Hiſpanis verò, cum nationibus cæteris ingemiſcentibus imbecillitatem humani ingenii, viceſque fortunæ. Quoniam in multis aliàs opportunitatibus, operam bello egregiam eos ipſos poſuiſſe conſtabat, qui ad ultimum facinore unico relatas antea palmas, cum vita perdidiſſent, præreptâ in perpetuum facultate (quod morte triſtius viris generoſis) abolendi dedecus per virtutem. Univerſos autem milites perſuaſit terror, altiùsq; infixum eſt animis, quantò

Quam ut diſſolvat Carolus Mansf. Bredam omittit.

Supplicium ſumptum de Bredæ deſertoribus.

Cum gaudio Italorum, miſeratione verò aliarum gentium.

Ac terrore univerſorum militum.

ſatiùs pugnando ſtrenuè pericula ſubire cum gloria, quam ignaviter ceſſando perire cum probro.

Poſtremum Regis imperium, quo Lutetiæ Pariſiorum laboranti ſuppetias ferre, nullâ interpoſitâ morâ, Parmenſis jubebatur; Eliſabethæ Anglorum Reginæ ſuboluerat. Præmonendum cenſuit Navarræ Regem, ut maturaret obſeſſam urbem vi, aut conditionibus ingredi, priusquam accurrens (ut ajebat) Belgicus Leo, ſemeſam prædam è faucibus abriperet. Crederet Britannorum Reginæ non imperitæ Hiſpani in Belgio belli ſub Alexandro. Ubi primùm in Galliis Farneſiana ſigna conſpecta fuerint, anteactam Henrico viginti annorum militiam, bellum umbratile viſum iri, & meditamentum veræ pugnæ. Parta retrò decora, Cortracenſem, Jurienſem laureas aſpernaturum, nunc arma de integro, nunc ſeriò cœpturum bella. Neq; enim cum Ioyeuſo, aut Maineo, fortibus quidem, ſed inexperti, vel temerarii militis Ducibus, ſed cum experientiſſimo exercitu ſub invicto Imperatore, rem fore. Qui non audaciâ modò, & impetu, quo Galli potiſſimùm valent, ſed ipsâ cunctatione, & morâ Hoſtem frangeret, inq; ſubſidium armatæ dexteræ, rerum naturam advocaret, terram aggeribus, cuniculis ignem, ſcrobibus aquam, foſſisque, ut ingenio multiplicante vires, commilitonibus elementis ad victoriam nitatur. His artibus Trajectum cum ſuo Moſa, cum Scaldi Antuerpiam, Eſclu-

Angliæ Regina impendentis è Belgio belli admonet Navarræ Regem.

Esclusam cum toto mari obsistere nequivisse; frementibus incassum Britannis sub Laincestrio, sub Alenconio Gallis, Germanis sub Casimiro. Tantum momenti, tum in unius hominis virtute, tum in institutione bellica esse; per quam milites in Duces migrent, Duces in Alexandros. Huic armorum moli contra se adventanti fluctuaturum Regem, animi anxium, quantas ne opponere copias paret, an quales belli artes, & disciplinam? Illud utique pro comperto: Britanniæ Reginam societatis memorem, in tali rerum cardine non cessaturam. Quin ultrò, confirmatis recenti subsidio Batavis, acres molossos in immanem feram concitavisse, ne impunè, aut sine Belgii sui clade aliena irrumpat. Ad Franciæ Regem spectare, festinatâ expugnatione Lutetiæ, tam opportuno receptaculo belluam excludere: ne parem ei, quam in Belgio dedit, novæ Religioni vastitatem in Gallia faciat.

His Angliæ monitis, plus inesse sollicitudinis ex amore, quàm veritatis ex recta rerum æstimatione, Henrico visum. Quippe qui à Parisiensibus amicis moneretur, Lutetiam ultra mensis dimidium durare non posse. Quin fore, utut maturiùs caderet, si, quæ intùs politici moliebantur, turbamenta procederent. De Belgio autem ex litteris Mauritii cognorat, neque vires in præsentia validas, ad aggrediendam Galliam, neque voluntatem adesse Parmensi, jacturâ Bredæ, atque Hispanarum legio-

Qui tamen nihil metuens è Belgio brevi Lutetiã casuram sperat.

num ſeceſſione confuſo. Quantâcumque verò diligentiâ colligere properaret copias, has in tempore Lutetiæ neceſſitatibus non adfuturas. Reginæ itaque Eliſabethæ reverenter reſpondit, pro egregia in ſe voluntate, ac benefactis ingentibus, animum gratum teſtatus, & memorem. Quod ad terrorem Belgici Leonis attineret, contemptim, & magnificè diſſeruit, ut ſecurus. Longè alium Farneſio habitum Galliæ, quàm Belgii, viſum iri, aliam militum, Ducumq; indolem, & bellandi mores. Neque enim mœnibus, aut aggeribus tectos, inſtar paventium, occurſaturos nobiles Gallos; verùm apertis in campis inſtando, laceſſendo, fatigando, dies, noctesq; neq; victo, neq; victori reſpirandi ſpatium daturos.

Mayneus pariter, comperto, bellum Gallicum ab Rege mandari Alexandro, miſſo priùs Joanne Moreo, poſt paulò & ipſe in Picardiam cum trecentis equitibus accurrit, inſidiis declinatis, quas Navarræ Rex per tria peditum millia, & quingentos equites in itinere tetenderat. Cùm Laudunum venîſſet, Portii Dominum ad Farneſium deſtinat, oratum ſubſidia militum, & copiam colloquendi. Alexander Portium, & Moreum ad Mainei Ducem redire jubet cum mandatis, ut ingreſſuris multifariam Picardiæ fines Belgicis copiis commeatus cum amicarum cohortium præſidio præſtò ſint. Se propediem cum reliqua exercitus mole ſubſecutu- Laon.

cuturum: colloquio sedem, Condæum ad Meldas designasse. Opperiebatur reditum Asculani Principis, quem Cortracum ad contumaces Hispanos allegaverat, hortaturum, ut in magnis difficultatibus ærarii Regii, parte stipendiorum contenti, Gallicam expeditionem cum suo Imperatore susciperent. Verùm illi, quò liberaliùs pro Rege, ac pro Duce se periculis devovebant, eò tenaciores mercedis, pernegarunt, se priùs ad consueta militiæ munia redituros, quàm stipendia ad unum omnia solverentur, pretium videlicet effusi sanguinis, fundendique. Durum id, malique moris exemplum in militia videbatur Alexandro, qui superiore anno Levianorum seditionem, ipsius legionis extinctione puniverat. Sed multò durius, bellum gravissimum capessere, sine robore, ac nervis Hispanarum legionum, quarum præcipua fortitudine Manriquiana ferebatur. Quanto sapientius facturum, si se in Belgio vinci sineret à militibus suis, ut ipsorum ope Hugonotos Religionis, & Regis hostes in Gallia vinceret? Prudentes igitur nautas imitatus, qui pro Cœli habitu, ac pelagi, velificationem mutare non dubitant, temporibus aptare consilia statuit, quibusq; delictis olim, cùm solutissima sibi omnia essent, severitatem impertiverat, iisdem rursus, aliud alias necessitate suadente, clementiam commodare.

Alexander legionem tumultuantem ad munia militiæ revocare constituit stipendiis persolutis.

Propter necessitatem Gallici belli.

Antonium Carnerum cum Quæstoribus regiis Cor-

Cortracum mittit, qui aureorum ducenta millia stipendii nomine Hispanis erogent. Inter solvendum nodus incidit non dissolvendus nisi à Deo, haud fabulosè per machinam, sed verè verâ præsentiâ inducto.

In exactione stipendii dissentio orta, inter legionarios.

Cùm enim dimidia pars legionis stipendium exigeret in pecunia quæstuosiore, quam regalem vocant, pars altera privatum lucellum post grande Regalis ærarii ponebat commodum, quod decies centena millia in communi erogatione confecturum Quæstores affirmabant. Divisis itaque in binas factiones legionariis, controversia inter armatos, ab altercatione ad certamen spectabat, cùm Petrus Almeriquez Hispanus S. Andreæ Abbas, animadverso periculo, ad proximum templum accurrit. Inde augustissimum Christi corpus in argentea pixide efferens, cum facibus, & ministris linteatus in forum venit; ubi jam geminæ acies instructæ prælium incæptabant, per fortuitam tubi displosionem uno militum exanimato. Tunc Abbas ordinibus intermedium se inferens, nunc hos, nunc illos cum lacrimis obsecrare: abstinerent à nefario certamine cognatas manus, pro ejus reverentia, Numinis, cujus Hispani fidem ante omnes gentes altissimè cordibus impressam gererent, promulgarent voce, sanguine propugnarent. His visis, auditisque, excidêre militum pectoribus iræ, sclopi hastæq; de manibus dejectæ sunt superbos bella-

Ad certamen tractura geminas factiones, nisi S. Andreæ Abbas intercederet.

Qui cum augustissima Eucharistia se pugnam inchoantibus interposuit, exitu sanè felici.

Quippe armis abmis abjectis milites in genua provoluti juramento

bellatores inermis majestas corporatæ Divinitatis exarmavit. Ex turbidis in tranquillos, in supplices è minabundis immutatos pœnitentia subiit, & dolor: cùm se mortalium deterrimos incusarent, ad quos compacandos ipsum cœli terræq; Regem intervenire opus fuerit. Mox in genua provoluti, jurejurando se obstringunt, in quo Regi collibuerit monetæ genere, stipendium accepturos. Exinde Deum, & pacificatorem suum in mediam legionem receptum, cum festo sclopporum, tubarum, ac timpanorum sonitu, triumphantis in morem ad sacram ædem revexerunt.

Se obstringunt ad obsequium Numinis & Regis.

Pe. de Ca. in Diēt. 1590.

Primum agmen exercitus in Galliam præmittitur.

Postrema hæc pietatis erga Divinam & Regiam majestatem ab Hispanis edita documenta Farnesium æquiorem legionis postulatis fecerunt. Præter condonationem præteritorum ut legionarii ad quæ quisque vellet signa se aggregarent, indulsit; quo milites Ducibus fidi, & Duces chari militibus forent in bello, quod amborum strenuam operam exigebat. Exinde Galliam versùs proficisci Manriquianos jubet, sub Tribuno Antonio Zuniga Hispano Sancti Jacobi equite, unàque legionem Italicam, quæ sub Camillo Capisucchio Romano, cum aliquot equitum alis, in finibus Belgii substiterat. Eòdem diversos adire Blasium Capisucchium, cum tribus equitum turmis, quarum unam Blasius ipse, alteram Petrus Franciscus Nicellus, tertiam Calvanus Anguisciola ducebant, & Petrum Cajetanum

Sermonetæ Ducis filium, Tribunum Neapolitanorum peditum, qui ad Noviomagum ſedebat Comitis Mauritii tentamentis imminens; ut latiùs verò tenderent univerſis præcepit, quò annonæ laxitati conſulerent, ſimulq; ut exercitus Catholici fama in majus acciperetur. Comitis quoque Octavii Mansfeldii, & Balanzonii legiones moveri juſſæ, tum Appius de Comitibus, Rugerius Cajetanus, Nicolaus Cæſius, Hippolitus Bentivolus, aliiq; ductores equitum nobiles cum ſuis ingredi turmis, ab omni Belgii parte Hiſpana arma Galliæ oſtentantes, quò Catholicis ubique fiducia, terror Hæreticis creſceret. Poſtquam verò Laudunum inter, & Fanum Sancti Quintini ſeptemdecim equitum alas conveniſſe nunciatum, eò Marchionem Ranthiacum Præfectum omnibus deſtinat; dum interim ipſe peditatum, equitem gravis armaturæ, & præſertim tormentorum apparatum inſtrui curat. S. Quintin.

Nam ad cæteras difficultates Gallici belli, defectus acceſſit, nec opinatus rei tormentariæ. Huic maturiùs adornandæ Præfectum tormentorum Generalem Carolum Comitem Mansfeldium ad Belgii fines multò ante præmiſerat. Qui, eâ curatione miniſterii ſui, ſocordiâne, an dolo? neglectâ, cùm jam tempus profectionis appeteret, Alexandrum Valentianæ in iter ſe accingentem, convenit. Cauſatusq; diditum rumorem: pro Comite

Pet. de Caſt. in Cõmēt. a. 1590. Hom. Turt.

Carolus Mansfeldius rei tormentariæ procuratione neglecta, mox præ-

Valenceneſ.

mite Ernesto patre, qui ab Rege in Alexandri locum suffectus manere jubebatur in Belgio, Valentinum Pardæum Mottæ Dominum, Castrorum Præfectum in Gallicum bellum destinari, uti pridem fuerat designatus pro exercitu in Angliam deportando, ne subesse æmulo cogeretur, Gallicam profectionem cum Præfecti tormentorum munere detrectavit. Negante verò factum Parmensi, asseveranteque: Mottæum, ut alios plerosque Duces, nullâ injunctâ certâ provinciâ, in Gallicum bellum adduci: Castrorum verò Præfecti munia per semetipsum obiturum, ut Mansfeldii Senis honori simul, & juvenis æmulationi obsecundaret; cùm ad hæc nihil quod contra hisceret, animus, aut ratio suggererent, silentio Carolus abscessit, specie imperata facturi. Paulò post, missâ per certum hominem epistolâ, Præfecti tormentorum munus abdicavit.

fecturam vult abdicare.

Causas Alexandro exponit.

Qui eas refutat.

Carolus tamen præfecturam abdicat per epistolam; varia super his judicia militum.

Nonnulli benigniùs interpretati, excusavêre juvenilem æmulationem, ægrè ferentis, in Præfecturâ castrorum, multos per annos à Patre laudabiliter exercitâ, successorem alium, quàm filium aspici. Quin & pium æquumque ducebant, si subsisteret; sive ut paterno honore frueretur: sive ut juventâ suâ emeritâ senis ætatem ingravescentem fulciret. Veniam quoque dabant, quod inter manendi consilia, quæ suæ curationis fuerat, tormentariam suppellectilem segniùs apparuisset. Humani

Alii laudant & excusant.

quippe ingenii esse, incuriosiùs administrare tamquam non sua, quæ brevi alieni muneris futura crederet. Contra cæteri disserebant (ut erat Carolus Mansfeldius vulgo militum invisus, præsertim Hispanorum) sub æmulationis, & pietatis obtentu ambitionem, & livorem grassari. Hebetem esse qui suspicetur, hominem non hebetem, citra malitiam tam gravia, reiq; publicæ perniciosa deliquisse. Quantò propius vero, callidâ hac negligentiâ privatis familiæ commodis accuratiùs, quam æquiùs à Mansfeldio consultum? Quo videlicet paternæ gubernationi diuturnitas, & decus, ex Farnesii infortunio, ac probro accederet. Hinc illa excidisse dicta, quæ occulti cupidinem animi indicarent: Parmæ Ducem cum exercitu ad Parisiensium ducendas ne, an sociandas exequias tendere? magnificentiùs in Gallia, quàm in Belgio sepulchrum quærere. Quæ sanè hostilia amico plusquam prænuntiasse, prætermissus id temporis tam necessarius apparatus belli argueret. Æmulationem hanc, an invidiam? pietatem in Patrem, an contumaciam in Imperatorem? Sed neque Comitem Ernestum candidissimæ animæ virum, filii impiè pii vota comprobare, sperata ex amici calamitate, rei, famæ compendia, ut detrimentum, & dedecus aversantem.

Alii vituperant, aut calumniantur.

His calumniis potiùs quam querimoniis, invidiam in Mansfeldium justo plus incendentibus æmulis,

Alex. benevolentia in

mulis, immotum se Alexander præbuit. Seu memor, quæ pro Rege pater semper, sæpè filius benè meruerant: sive, quorum fidei Belgium concredere parabat, illorum voluntates abalienandas tali tempore non putavit. Pardæum tamen insignem Ducem, utrique Præfecturæ parem, parentis, ac filii spoliis ornare voluit, quò lividi Mansfeldii oculi urerentur: id citra dissimulationem. An in eo quoque reipublicæ ratio constitit, ut in epistolis ad Regem affirmavit? Ne videlicet à bello fortium Ducum ministeriis egente vel maximè, post alienatum Mansfeldium, Mottæus etiam averteret animum, si fraudaretur honore, quem ultrò illi præjudicia militum, atque ipsius æmuli detulissent.

Mansfeldios constans.

Mottæ Domino utraque Præfectura castrorum, & tormentorum defertur ab Alex.

Sed qualemcumque juvenilem hanc noxiam, Comes Carolus Mansfeldius, magnis postea in suos Principes, & Christianam Rempublicam meritis obliteravit. Cùm, è vivis erepto Alexandro; Dux in Galliis arma Belgica Hugonotis fortiter opposuerit, & post coalitam inter Reges pacem, supremus in Pannoniis Cæsarei exercitus Imperator, exultantes audaciâ Turcas ingenti clade compresserit. Ubi maturo sanè suæ gloriæ, sed acerbo Germaniæ rebus exitu, in cursu victoriarum extinctus est, Imperatorum, qui ex Alexandri schola complures prodierunt, nulli secundus.

Caroli Mansfeldii virtus, & merita, pro defensa Religione in Gallia contra Hereticos, in Pannoniis contra Turcas. Ubi post victoriam, moritur.

Dum hæc in Belgio festinantur, in Gallia Bel-

gicæ copiæ, quinque circiter peditum millia, octingenti equites Guiſiæ convenerant decimo quarto Kalendas Auguſti, ſub Tribunis Capiſucchio, & Zunica; ſed Capiſucchio cæteris imperante. Inde poſterâ luce digreſſis, ut Maineo Duci ſe conjungerent, reverſi ſpeculatores hoſtem, ac prælium denuntiant. Bartholomæus Toralva legionis Hiſpanicæ inſtructor, præmiſſus ad laceſſendos adverſarios, amicos comperit. Erant Fœderatæ Gallorum turmæ cum Duce Maineo in occurſum externorum adequitantes. Eò igitur majori ſignificatione amoris exceptæ, quò propiùs ad pugnam hoſtiles animos attulerant Hiſpani. Neque minori gaudio ſuſcepêre Fœderati auxiliatores ſuos, una ex parte de univerſo virium corpore conjectantes. Nam præter ſolida decora roboris, & diſciplinæ, dignitatem addebant peregrinis bellatoribus inania quoque, veſtium nitor, armorumque, quibus præcipuè legio Manriquiana fulgebat; in ornamenta corporum collato tot ſtipendiorum ære (ut eſt magnifica militum natio, præſertim Hiſpanorum) inauratis loricis, enſibus, torquibusq; gemmatis, baltheis, & criſtis non ſine tuentium voluptate terribilis; ita ut cultum Gallicæ circa Maineum nobilitatis adæquaret. Unde joco inditum illis adhæſit nomen, legio Dominorum. Quod ſanè nomen ſeriò magnificis facinoribus approbavit; cùm contractam ſeditione Cortracenſi maculam ſudore, ac ſan-

Legionibus Belgicis occurrunt turmæ equitum Fœderatorum.

Hiſpanæ legionis ornatus.

sanguine glorioso diluerit, in ingressu Galliæ, ac periculorum prima, in digressu postrema. Consociatis agminibus ad Condæum sedem belli destinatam contendunt, ut Lutetiam Parisiorum monstrato comminùs auxilio recreent.

Illic octo dierum spatio subsistentibus, Mainei Duces aures per nuncios, literasque perpetuis Parisiensium querelis, & obtestationibus fatigabantur. Quibus cùm adventum Parmensium Ducis opperiendum subjiceret: ut subsidia citra periculum rerum summæ portarentur: quamvis vera rectè æstimantibus diceret, fabula surdis canebatur, latratu vacui ventris obstrepente. Nam, si opem non ferendam laborantibus censebat, num ad spectandum interitum venisse? Ecquod instare perniciosius malum, quàm moram, civitati fame extabescenti? An periclitari ulterius posse certò pereuntes? In horas enim, in momenta singula, de vita dimicari, neque minùs, quàm mille funeribus quotidiè Solem comitatum occumbere. Si diutiùs cunctetur, incertum, utrum laturus cibi subsidia sit malè vivis, an extinctis solatia lachrymarum? At non perinde cessare cum suis Hugonotis Navarræ Regem, terris usquequaque, ac fluminibus interclusis. Dum abdicato gentis ingenio, tardi-gradus Gallus, cum Italo cunctatore, ad servanda tecta urbis inanima, tam operosum exercitum commovent. Sed hunc, ut cætera, frustra fore. Nudata

Parisienses obsessi instant, ut suppetiæ non differantur.

Civium querelæ.

data quippe omnia defensoribus, aut peremptis inediâ, aut debilitatis, propediem hosti cessura. Quare, si fortibus viris, si Catholicis, & amicissimis sibi subventum viventibus vellet, in irruptionem se accingeret. Neque sineret, velociorem esse perfidiam Hæreticorum, & rabiem in opprimenda Lutetia, quàm Mainei fidem, & misericordiam in liberanda.

Nullo interim fructu.

Tam flebilibus literis nihil habebat ille, quod responsi referret, præter lachrymas, recenti malo suo, & publico doctus, ad rumores in bello non circumagi. Certaminis tamen studium præ se ferebat, ut charitatem retineret tam civium miserabilium in urbe, quam miserantium in castris. Quorum pars magna, spe propinquæ pugnæ pro liberanda Lutetia exciti (læta certaminibus gens, charitate insuper necessitudinum, ac Religione stimulabatur) tamquam ad nuptias provolaverant. Neq; Duces externorum, intellectâ Mainei arte detrectati certaminis invidiam in se residere passi sunt. In Farnesium absentem referebant.

Capisucchius & Zun. rogati à Maineo ut irruptionem tentent, recusant & causam afferunt.

Rogati quippe à Maineo, ut bis mille equitibus Gallis, promptissimum quemque ex Hispanis, Italisq; peditibus adjungerent in equis, qui onusti sacculo farinæ singuli nocturnam irruptionem tentarent: negaverunt licere sibi, per Alexandrum, alieno magis arbitratu, quàm judicio suo, in discrimen offerre commissas legiones. Neque suadere id tem-

temporis rationes belli. Utut enim non difficilis in urbem aditus per medias hostium stationes futurus esset, laboriosum certè reditum, aut veriùs nullum fore. Accursuro ad famam ingressi subsidii cum tota virium mole Navarræ Rege, murumque armorum ferreum redeuntibus oppositurо. Ecquod igitur dignum ob pretium, multum egregii sanguinis prodigi, nimio plus famæ? cujus, initiis bellorum, jactura quævis modica, pro immodicâ sit. Neque esse tanti, annonæ subsidium per tenue obsessæ urbi inferendum ne, an ostendendum? quod sanè cumulatissimum inter paucos dies aucti copiis, animisq; de Belgio, citra periculum laturi sint?

Hæc differentibus inter se Ducibus, Condæi sedebat Fœderatorum exercitus Lutetiæ calamitatum spectator veriùs, quàm propulsator. Interim in urbe conclusi cives, externiq; famis horrendæ malis conflictabantur. Jam frumenta primùm defecerant, cæteraq; frugum meliorum pabula, deinde avena quoque tenuis tenuiorum cibus; cujus modios mille quingentos ad ultimæ necessitatis usum seposuerant. Hæc partim in panem atrum improbi alimenti coagmentata, partim in ollis ingentibus pulticulæ ad modum decocta, cum inopem plebem infelici victu diu sustentasset, exhausta ad ultimum erat. Nam, præter urbanam egentium multitudinem, triginta millia rusticorum à Na-

Lutetia, difficultate annonæ summa laborat, consumptis varii generis frugibus, à plebe urbana & à triginta millibus rusticorum quos urbe expellere ad certam mortem religio fuerat.

varræis in urbem vi compulsa de publico alere oportuit; quoniam illos foràs extrudere ad certam necem piis civibus piaculum videbatur. Coria jumentorum, & pelles fervidâ maceratas aquâ mandere aggressi, non solùm tenerrima frondium urbanis in hortis, verùm etiam herbarum, radicumq; germina saxis urbis, & aggeribus internata consumpserant. Quoniam jumenta grandiora, equi, muliq; ad victum familiarum principum carò venibant, pauperiores feles, mures, putria id genus animalia, pro delicatis epulis consectabantur. Quæ tamen assiduus venatus, atque ipsa penuria cibi tandem extinxerat: viva famis remedia fame perimente. Qui equo merebant milites, ad pedes venerant, aut mactatis in alimoniam equis, aut macie adeò strigosis, & emunctis, ut neque viventes ad usum, neque mortui ad esum sufficerent. Ut annonæ de publico satis frugaliter appendi solitæ obsonium adderent, custodes domorum canes blanditiis eliciebant, & injectis in cervices repentè collaribus, strangulabant. Sed contigit aliquando, ut miles necdum à morbo satis validus, cum valentiore cane congressus, ab eo rabiosè insiliente resupinaretur, jamjam morsu avido depascendus, nisi contubernalis intercurrens à belluæ faucibus hominem semesum abstraxisset.

Quin eò sævitiæ venisse proditum, ut semivivos

vos præ inedia puellos, quos inopia cibi domibus expulerat, furtim arreptos, jugulatosque, in alimentum verterent fame crudelius. A fœminis etiam eodem furore percitis, infantes in materna regesti viscera, tragœdiæ Hierosolymitanæ imitamento feruntur. Tamque immanium parricidiorum numerum ultra viginti nonnulli scriptores extendunt. Utcumq; id habuerit, (nam alii ex adverso inficias eunt) illud certis authoribus liquet, multò plures ex matribus eò sobolis charitate progressas, ut arescentibus propter inopiam cibi lactis fontibus in mamillis, nova ferro ubera in venis aperuerint, perq; ea labris esurientium admota, natorum vitam, materno sanguine, ac cæde protulerint. Quæ horrenda simul, & miseranda ne in vulgus emanarent, labefactarentq; constantiam populi, Præsides Urbis, imperio famam supprimentes, augebant. Dum enim conscius quisque, ex innata cupidine vetita proloquendi, arcanum unius familiarissimi auribus insusurrat, paulatim, quod erat paucorum secretum, evasit rumor populi. Ad ultimum, audito edulii genere, quo Turcæ à Persis obsessi toleraverant, è contusis exhumatorum cadaverum ossibus, farinâ confectâ: tam horridi, & fœdi victus exempla renovare, mortis horror, & fœditas major compulit. Ad tumulos igitur, & sepulchreta, tamquam ad horrea ventitantes, inde prodibant cadaveribus pastis concolores, gravesq; mortibus

Extrema famis remedia tentata.

Miseranda & horrenda.

…etrus …orne- …s de …bsid. …aris. …eorg. …rito- …us cit. … Phi- …ppo Pi- …atetta …e ob- …d. Pa- …is.

Generosa matrum charitas in filios.

Farina confecta ex ossibus mortuorum pascuntur.

Solitudo vaſta & ſilentium in populoſa civitate præ multitudine mortuorum.

Murmur incertus & gemitus, tam eorũ, qui malignè paſti, quam aliorum, qui pejùs impleti fuerant.

Pariſienſium conſtantia mirabilis in ferenda obſidione tam ſæva.

alienis, & ſuis. Miſerabile ſpectaculum, quocumque ſe verterent! niſi à magnitudine propriæ miſeriæ occalluiſſent ad alienæ commiſerationem animi. Solitudo alibi triſtis, & ſilentium, in inſepultorum cadaverum frequentiâ. Alibi murmur, & gemitus omni ſolitudine triſtior; partim eorum, quos malignè paſtos ventris inanitas malè habebat, partim, quos pejùs impletos diſtenta noxio victu viſcera cruciabant. Neque tamen illuvies tot malorum ſuadere poterat Lutetiæ civibus, ut de aperiendis Hæretico Regi portis cogitarent, quin omnem ejus rei mentionem in tantum averſabantur, ut authores non in carcerem ad dicendam cauſam, ſed in Sequanam ad luendam pœnam ſtatim abriperent. Adeò (quod rarum totâ antiquitate legitur) in urbe illa urbibus populisq; referta, pars major eadem, & melior fuit.

Cauſæ ejus conſtantiæ.

1. Amor & ſtudium à majoribus inditum Catholicæ Religionis.

Nec id temerè factum, caſuq; (neque enim virtus fortunâ gignitur) ſed multarum, magnarumq; conſpiratione cauſarum. Quemadmodum naturæ partus eximios, non terræ tantùm, ſed & cœlo, cæterisq; propitiis elementis debemus. Et primò quidem Pariſienſium animi tum inſtitutione domeſticâ, tum recordatione veteris gloriæ perquàm tenaces Catholicæ Religionis erant. Jam inde ab Apoſtolorum ætate per Areopagitam Dioniſium invectam, ad ſua usque tempora ſervaſſe inviolatam gloriabantur. Quodq; ejus gratiâ gratiam Regum,

gum, suas fortunas, & sanguinem posthabuissent non semel, impendio chariorem habebant. Hanc pietatis flammam in pectoribus immensæ multitudinis conceptam igne cœlesti, cum sacri Oratores vehementium concionum flabris ventilarent, ea suscitabant incendia irarum, invidiæ, odiorum in Hæresim, & Hugonotos, in Catholicæ Fidei propugnatores gratiæ, miserationis, & amorum, ut horum studio, contra illos audere quidlibet ac pati parati essent. Nam, æquitate causæ, quanta quanta erat, animis obversante, sapere se rectè arbitrabantur, cùm in tuenda Religione acriter furerent. Itaque populus ille, pro ubertate patriæ glebæ, atque affluentia rerum, quæ invehuntur, in deliciis enutritus, obsidionis asperrimæ mala, non modò fortiter, sed & libenter, studio Religionis, ferebat. Centuriatis quinquaginta hominum millibus, dies, noctesq; in armis agere, adsilientes muris Navarræos propellere, cædere, fugare pervicaciâ tantâ, ut hostes expugnationi diffisi, ad lentioris victoriæ spem converterentur. Quod si prodeuntes in aciem cives, eadem quæ patriæ mœnia protegentes, audacia comitaretur: profectò duodena peditum, terna equitum millia circumcludere refertam viris armatis urbem ausa minimè forent. Sed meticulosa etiam animalia ad obsistendum pro foveis, & cubilibus incitat parvorum pignorum charitas, atque ex inopiâ fugæ, desperatio.

2. Concionatorum adhortationes.

Imbecillæ quoque plebis animos ad omnem malorum tolerantiam animabant exempla sexus imbecillioris, Principum matronarum. Quas indulgentiæ fortunæ principalis assuetas, non solùm parco, & illiberali victu tolerare mirabantur, sed oblatas ultrò à Navarræ Rege lautissimas dapes fastidiosè despicere. Cùm enim Rex Henricus, viduæ Ducis Monpenserii sorori, & Nemorosii Guisiiq; Ducum matribus quotidiè fercula sumptuosa submitteret: hæ donum propter donatorem aversatæ, sanctèq; obtestantes, nullum admissum velle cum Hæretico Rege commercium, escariam supellectilem prorsus illibatam, ad publicum valetudinarium amandabant. Totoq; obsidionis tempore, & Rex execrata fercula obtrudere, & matronæ inculcata abominari perseverarunt, constantiæ tenore pari, nec impari laude. Cùm neque istæ pium rigorem emolliri beneficio sinerent, neque ille Regiæ liberalitatis fontem obstrui contumeliâ. Quamquam Hugonoti amici Regis, matronarum pietatem cavillabantur, ut callidam; quæ munera Hæreticorum sic abominaretur, ut acciperet. Catholici contra extollebant ad sydera; quòd calamitosis acciperent non sibi, neque priùs, quàm execratione solemni, ut merces à pestilentiæ suspicione ritè purgarentur.

Exempla principum fœminarum, quæ recusabant vesci dapibus à Rege submissis.

Nec exemplis modò, & hortatu, ut nobiles matronæ, sed opibus, sudore, sanguine principes viri Lute-

Subsidia, Principum virorum,

Lutetiam sustentavêre; Carolus præsertim à Sabaudia Nemorosii Dux Lutetiæ Gubernator, & Bernardinus Mendozza Orator Regis Hispani, aliique. Sed eminuit Henrici Cajetani Cardinalis, & Summi Pontificis à latere Legati dignitati par virtus, initio, processu, exitu obsidionis, uno tenore mirabilis. Post Juriensem victoriam, Navarræ Rege propediem Lutetiam exercitum adducturo, cum domestici sub honesti specie timorem velarent, monerentq; ut: Subduceret manifestò discrimini Sedis Apostolicæ Majestatem, in Pontificii administri capite periclitantem: Negavit ille suæ dignitatis esse, fugâ indecorâ hostibus prodere commissam fidei suæ Catholicam Galliam, cujus incolumitas eodem cardine, quo Lutetiæ salus verteretur. Proinde, si Lutetiæ cives unà secum salvi esse, unà perire non abnuerent, ecquando honestiores causas vitæ, mortisq; Pontificium legatum habiturum? Qua propositione animi tam excelsa, Romanoq; Præsule, ac Principe dignâ Parisiensibus nunciatâ, paremq; iis referentibus pietatis ardorem, gratiæ sunt actæ invicem, & receptæ. Tum comparatis per eos, quorum hæ partes erant, humanis urbi subsidiis, annonæ, militum, & armorum, Cajetanus dedit operam, ut intentiori cura cœlestia implorarentur; quibus amotis, nulla præsidia satis, & firmamenta mortales tegunt.

Gubernatoris urbis, Oratoris Hispani & Cardinalis Legati.

Qui se ultra obtulit ad obsidionem ferendam cum civibus.

Mutuâ inde contractâ benevolentiâ.

Veniâ criminum propositâ, supplicationes frequen-

Cajetanus implorat cœlitum subsidia per indulgentiam criminum, & solemnes supplicationes; ex quibus duę notabiles.

quentes indictæ: è quibus duæ singularem ob novitatem magna commotione animorum spectatæ sunt. In altera puellorum, virginumq; millia aliquot, flores illibati innocentis ætatulæ, necdum sextum annum egressi, nudis pedibus, passis comis, in saccis, & ciliciis crimina luentes quæ non admiserant, ab Æde Divorum Innocentium ad S. Genouefæ templum continenti agmine iêre. Ubi lachrymas inter, & singultus precatione peracta, ad extremum virgineis vocibus misericordiam inclamantibus Cœlum expugnabatur. Alteram obibant religiosi ordines, & sacerdotes urbis, togato simul, ac militari ornatu, Lugdunensi, & Sylvanectensi Episcopis præeuntibus, ac sinistra manu Christi effigiem è Cruce pendentis, hastas dextera piè, ferociterq; gestantibus. Eodem habitu, cultuq; religiosa agmina sequebantur Capucini, Foliaceni, Carmelitæ, Minorum, Minimorum, Prædicatorum familiæ, squalidas inter tunicas, & cucullos æreis galeis, loricisq; fulgentibus: cum pro bellicis cantionibus psalmos, hymnosq; modularentur, ad tibiarum sonitum, ac timpanorum. Expressam in his Ecclesiæ militantis imaginem agnoscentibus plerisque, laudatos in canticis castrorum choros, precibus, votisq; in præsens, mox armis, & objectu pectorum pro Catholica fide propugnaturos. Pietate mixtas, & ferocia supplicationes extrema bellicosior, & ex toto martialis est consecuta.

Altera puellorum, virginumque.

Altera antistitum & religiosorum ordinum.

ςuta. Dux Nemorosius Gubernator, eques Aumalius, cæteriq; Ductores, militesq; omnes armati, urbe lustrata, in templo Principe conjuraverunt; cum solio insidens tapetibus magnificè instrato, sub umbella ex holoserico purpureo, Pontificius legatus, adsidentibus Præsulibus, Magistratibus, & Senatu militare Sacramentum exciperet. Summa ejus erat: Hæreticum Principem in Regno Christianissimo regnare non passuros, quoad vita, viresq; suppeterent; enisurosque, ut idem Lutetiæ, ac Religioni Catholicæ dies extremus in Galliis esset. Deinde ineuntibus de pace consilia, non modò suam interponere auctoritatem renuit Cardinalis Legatus, sed electis ad Regem Oratoribus Cardinali Gondio, & Archiepiscopo Lugdunensi auctor fuit, ut si necessitas deditionem suaderet, nequaquam in Navarræ Regis potestatem, sed in Catholicæ apud eum militantis nobilitatis fidem, urbs permitteretur. Mox occasione usus irritatæ per irritam legationem civitatis, productis in tempore literis, ex Belgio properantis auxilii nunciis, omnem in posterum pacis mentionem opportunè discussit. Vir planè dignus majoribus suis; cujusq; purpurata imago Gallica legatione præfulgens, Pontificia Bonifacii VIII. claritudine non inumbretur. Celebratæ virtutis apud Hispanos, quorum in partes pronior habebatur, fratre Duce, ac fratris filio, sub Philippi Regis auspicio merentibus;

Tertia Ducum ac militum.

Qui jurejurando se obstringunt pro Catholica Religione propugnanda.

Cajetani Cardinalis laus.

bus; at venerabilioris multò, sanctiorisq; memoriæ apud Gallos, quorum Religionem eâ tempestate in extremo Lutetiæ periculo laborantem, suâ vigilantiâ, industriâ, liberalitate, haud dubiè fulsit, conservavitque.

Crescente fame initur tractatio pacis publico consilio, ne privatim usurpetur à Politicis.

Sed quamvis tot adminicula nutantem Lutetiam fulcirent, crescente tamen intolerandum in modum fame, superabantur. Cùm diem de die auxilium differrent Fœderati, ægros corporibus, animisque refocillabat una mentio pacis, ut finem malis allaturæ. Palàm abjectissimus quisque paupertate securus pacem deposcere, occultò suadere Politici. Si quis ad Hæresim, aut ad Navarræ Regis partes propensior erat, hoc nomine notabatur. Politicorum consilio regebatur furor jejunæ plebis, ut cum ratione insaniret, in variis urbis regionibus ex composito panem, aut pacem flagitando. Quæ vulgi turbamenta cùm in dies gliscerent, Senatus Parisiensis, universi populi conjurationem veritus, admittendam censuit publico consilio tractationem pacis, ne privatim à seditiosis usurparetur.

Legati duo mittuntur acturi de pace ad Navarræ Regem.

In aula maxima, cui à Divo Ludovico est nomen, magistratu, & proceribus convocatis, placuit Petrum Cardinalem Gondium, & Petrum Espinacum Lutetiæ, ac Lugduni Antistites, Navarræ Regem adire de pace acturos cum mandatis, ut deinde in Mainei Ducis castra se conferant.

Perlata ad hostes decretæ legationis famâ, Henricus delibandæ victoriæ per quàm avidus, ad cœnobium Sancti Antonii, quingentos à Lutetia passus, ultrò conveniendum se offert. Receptis fide publicâ Oratoribus militariter Senatus est datus à Rege loricato sub umbella purpurea considente, cum proximis Regii sanguinis Principibus, astante in armis cum Ducum primoribus Catholicâ, & Hugonoticâ nobilitate. Et donec purpuratus Orator civilium dissidiorum detrimenta, publicas, privatasq; clades, & deformatam belli malis Regni olim florentissimi majestatem facundo sermone conquerebatur, attentis omnium auribus, oculis multorum fletu madentibus, est auditus. Cùm ad commemorandam Parisiensium constantiam flecteret, animos nullis fortunæ asperitatibus fractos, pro tuenda Religione, si quid ultra extrema ferendum superesset, id pati obstinatos, orationis fiduciam cum approbatione Catholici, Hugonoti cum patientia excepêre. Ubi verò ad rei summam caputque descendit: à Senatu Lutetiæ se missos, ut inter Navarræ Regem ex una parte, & ex altera Mainei Ducem, Fœderatosq; sancitâ æquis conditionibus pace Galliæ malis finem imponant: enimverò universi strepere sibilis, fremitu, irrisu, pro vario contemnentium, indignantium, & illudentium habitu: nonnulli ensibus ad loricas concrepantes minitari; non magnitudinem animi, sed

Qui ad cœnobium S. Antonii se conveniendum exhibet.

Unius ex Legatis oratio audita initio cum approbatione, ac misericordia.

In fine excepta contemptu, ira, ludibrio.

tumorem, non fiduciam, ſed inſaniam interpretari; quod ſuam, quod hoſtium vicem ignorare viderentur, & pro ſubditis, victisq; tamquam liberi agerent, & victores.

Comparatur orationi Legati Rhodiorum in Romano Senatu arroganter locuti.

Nec defuêre de prudentioribus, quorum mos veteribus nova componere, qui memorarent legationis Rhodiæ vanitatem non abſimili ſtomacho à Romanis olim exploſam. Quando videlicet Græcus Orator in Curia Patribus conſcriptis denunciavit, per quos ſtetiſſet, quò minùs belli finis inter Romanos, & Macedonas fieret, adversùs eos, quid ſibi faciundum eſſet, Rhodios conſideraturos.

Quamvis Rhodiorum Reſp. libera, & ſuis legibus viveret, non Pariſienſes, qui ſubjecti Regibus Galliæ.

Quamvis in eo tantùm Rhodios peccaviſſe, quod circumſcribere auſi eſſent principem gentium populum, tanto inferior viribus civitas; cæterùm ſui juris, Romanæq; dominationi inviolata. Quanto importuniorem Senatus Pariſienſis arrogantiam? qui ſequeſtrum ſe pacis inter legitimum Regem, ac perduelles, ipſe perduellis, & victus interponat? Eâ verò magniloquentiâ, quæ vix Regiam Venetorum Rempublicam ab antiquo diſſidentium Regum conciliatricem deceret?

Neque omiſit Navarræ Rex, intellectâ publicâ invidiâ, tumorem orationis acri reſponſo caſtigare. Si pacem (inquit) æquis conditionibus à me auferre cupiebatis Lutetiæ Cives, quantum cauſa inferiores eratis, tantum fortitudine, ac belli fortunâ præſtare oportuit. Nunc armis incertum, iniquiùs

quiùs ne à vobis, an infeliciùs? tractatis, cùm in acie ferro, in urbe fame jam domitis accipiundum propediem cervicibus jugum sit, ecquæ disceptatio, tamquam ex æquo, inter nos institui potest? Nisi fortè illud agitis, ut victoris misericordiam, quam victis miseria conciliavit, superbia extinguat. An, quia silentio premuntur à vobis, inexplorata nobis creditis Lutetiæ mala? Quanta cibi egestas, quanta morborum copia vos premat? quæ fœditas victus? quis horror? exhumatarum mortium ferales epulas, & parricidiis graves maternos uteros? Has pœnas, hæc supplicia ultrò subire persuasum est, ne ad legitimi Regis imperium, vestram, & Galliæ felicitatem redeatis? Sed videte, quàm dissimiles vestrorum animorum pervicaciæ spiritus geram. Vos ad perdendam patriam, & carissima pignora insanus præcipitat furor. Nos partæ civilis concordiæ, quàm victoriæ de civibus gloriam malumus. Fuit olim, eritque, cùm externa bella mihi, & posteris Regibus abundè suggerent triumphorum. Nunc pro templis, ceremoniis, omnibusq; Catholicæ Religionis ritibus in Urbe vestra inviolatè servandis, non recusamus leges accipere, qui dare possumus. Unum Rex deprecor, quod privato vix denegandum, ut liberum conscientiæ arbitrium tantisper, dum arma gerimus, relinquatis. Tranquillitate opus est, ut bona mens judicet, neque lux veri fulget in turbido prælio-

Res acri oratione propriæ ipsorum conditionis Parisienses admonet.

Sibi exploratas esse testatus Lutetiæ calamitates, egestatem ciborum & fœditatem.

Offert amplas conditiones pacis.

Libertatem conscientiæ sibi tantum deposcit.

 rum.

rum. Veniam petimus, quam ultrò damus: liceat frui Principi, quam ſubditis non adimit, libertate.

Urbis Legatos privatim Rex multa humanitate excipit.

Aſperiùs appellatos, per hæc dicta, in publico concilio Urbis Oratores Rex Henricus in privato perhumaniter excepit: tamquam alterum Regiæ perſonæ tribuiſſet, alterum naturæ ſuæ daret. Sed quamvis communibus partium votis concordia expeteretur, in ſummas tamen, & inſuperabiles ipſo initio difficultates incurrit. Siquidem Navarræ Rex, oblatis conditionibus quàm commodiſſimis, paciſci cum unis Pariſienſibus malebat, reliquis Fœderatis excluſis; propterea quod omnes unicâ tractatione complecti, immenſi operis, ac temporis res foret. At Lutetiæ Legati pernegabant, licere ſibi, Maineo non conſulto, quidquam de Urbis deditione ſtatuere. Quapropter & liberum in caſtra Fœderatorum commeatum pro eodem adeundo petebant. Iſtud porrò Pariſienſibus indulgere, Rex, Regisq; conſiliarii pro eodem interpretabantur, ac moram, ſpatiumq; largiri Parmenſi, ut inſtructo, quem diligentiſſimè cogebat, exercitu, ad ſolvendam obſidionem adventaret; atq; ita, unde concordia ſperaretur, inde bellum ſæviſſimum recrudeſceret.

Concordiæ tamen tractatio non procedit.

Quia Rex cum unis Pariſienſibus de pace agere volebat.

Pariſienſes recuſant pacem ſancire Mainei Duce conditionibus non comprehenſo.

Quod Rex & Regium concilium aſſentiendum non cenſet.

Dum Oratores togati finem Lutetiæ malis per pacem afferre nituntur, arma Maineus, armatosque undique ad opem ferendam contrahit. Jam

legio

legio Germanica tria peditum millia sub Comite Collalto, septingenti equites sub Jattræo, aliæ sub aliis ductoribus cohortes, & alæ se adjunxerant; ita ut decem peditum, tria equitum millia summa conficeret. Crescente numero, turbarum quoque causæ gliscebant, inter æmulas nationes, moribusq; discordes. Querebantur Hispani, nihil obseratum sibi satis, nihil tutum à servitiis Gallicis esse. Neque se umquam in acie Gallorum manus tam pugnaces, quàm rapaces in castris ungues exhorruisse. Non arma, non vestem in tentoriis impunè linqui, non equos foris, quos clara luce adaquatum ductos, ausu, astuque nequissimo pueri Gallorum surripuerint. Neque paria (quod miraculo sit) in Italos, aut Germanos audere. Num eam gratiam referri benemeritæ nationi, quàm Galliæ patronam salutaverint, ut pro sanguine largiter commodato, fortunas alterum sanguinem ereptum eant? Hæc Hispani ad Maineum, Maineus ad Gallorum Duces, & Centuriones detulit. Qui sæpè famulis frustrà increpitis, excusavêre licentiam militaris plebeculæ assuetæ rapto vivere more Spartano; idq; genus furta intra urbanitatem ducentis. Num juncei essent, aut plumbei calones Hispanici, qui se compilandos tam otiosè præberent, nec ipsi quoque, uti linguam in queritando, sic & manus, digitosque, si minùs in alienis auferendis, saltem in retinendis suis exererent? Quod verò Galli libe-

Mainei Dux exercitum cogit, x. peditum 3. equitum millia.

Querelæ Hispanorū ob furta, facta à Gallorum calonibus.

Pet. de Ca. in Cōrēt. a. 190.

Qui excusantur.

liberaliùs ex Hispanis, quàm ex aliis gentibus prædam petant, hanc Hispanorum opulentiæ culpam esse; plus enim jacturæ patere, qui plus habent. Nisi fortè confidentiæ quoque sit genus, quos ut patronos parentum habent loco, suffurari, ne ablata restituere, filiorum privilegio, cogantur. Ita factis malè habiti, verbis insuper jocosis excipiebantur. Quare omissis in posterum inutilibus querimoniis, & ipsi diligenter servando, & raptores castigatione plusquam paterna cohibendo, non minùs egregiè ab amicis, quàm ab hostibus Gallis, Hispani seq; & sua contutati sunt. Accessit opportunè præceptum à Maineo, quo se faciliùs milites internoscerent, ut assutam præferrent galero crucem, signum Religionis ab antiquo Lotharingis propugnatæ, externi rubram, atram Galli, ob sublatos cum Guisiis Principibus Galliæ amores, monumentum luctus, irritamentum ultionis.

Auctum in hunc modum, ordinatumq; exercitum promoveri placuit Condæum ad Meldas, quod triginta passuum millibus Lutetià distabat. In medio itinere erant, cum tumultuoso nuncio terrentur: Navarræ Regem comperto auxiliarii militis adventu, in occursum cum equitatu Gallico properare. Consilium esse: binas fœderatorum legiones ab universo virium corpore sejunctas opprimere, ut mox Belgicus exercitus in sociis ex parte jam victus de facili debellaretur. Quod facere hostis

Maineus in Condeũ promovet copias.

inter-

erat, id esse facturum, haud dubia nuncio fides fuit. Statim Farnesiani pedites, ne in patentibus campis ab equitum multitudine circumveniantur, ab arte præsidium, ritu Belgicæ militiæ petunt. Sarculis terram fodere, ducere fossas, cespites moliri, circumquaque cæsis virgultis, & arboribus obstruere iter. Sic aditum ab omni parte arduum, abscissumque pediti, nedum equiti, atque impervium reddere. Initio Galli equites insolentem agricolationem mirabantur. Ubi verò, quo spectabat labor, liquêre munimentis insurgentibus cœpit: equitum primi, Roneus Castrorum præfectus, eques Aumalius, Salinius, Maineus ipse, tum horum exemplo cætera nobilitas arreptis ligonibus, certatim manus in opus conferunt; breviq; itinera undequaque ita conclusa sunt, ac dispositis tormentis, & sclopetario milite obsessa, ut nisi labore summo, & periculo maximo, eò adspirare Navarræ Regis equitatus non posset. Qui cum elicere suis è munimentis Hispanos in apertos campos frustrà tentasset, difficultate iniquæ oppugnationis territus, metuensque, ne interim absentiam suam Fœderati occasionem levandæ Parisiensium famis facerent, redire maluit ad obsidionem urbis, in qua summa belli vertebatur. Neque secus ac suspicatus fuerat eventurum, evenisse Rex comperit. Siquidem per eos dies egregius Ductor San Paulus nomine, qui cum octingentis equitibus à Duce Maineo se abjunxerat, magnam

In itinere Rex Henricus occurrere nunciatur cum equitatu.

Legiones Farnesianæ munitiones excitant, quibus impervium aditũ Regis equitibus reddunt.

Mirantibus initiò Gallis fœderatis, deinde manum in opus conferentibus.

Cum frustrà è munimentis fœderatos elicere Rex tentasset, Lutetiam revertitur, veritus ne id ipsum, quod accidit, accideret.

Nam per occasionē absentiæ Regis fœderati cibaria Lutetiam inferunt cum læto nuncio appropinquantis Alex.

gnam vim cibariorum è Campania in urbem Meldarum contraxit; atq; inde secundùm Matronæ ripam diu noctuq; continuato itinere, Navarræorum custodiis aut elusis, aut obsistere non ausis absente Rege cum flore Gallici equitatus, Lutetiam feliciter invexit. Idem levatæ annonæ gratiam gratiore nuncio cumulavit: Parmæ Ducem à se conventum in itinere esse: Conterminas Belgico limiti Galliæ provincias agminibus armatorum fervêre: antecedere magnas copias, majores sequi: ipsum Belgii Præfectum Lutetiæ periculo anxium cum acie media, lectissimo peditum equitumq; comitatu properare, lentiorem tormentorum apparatum in postremo agmine, cum equite gravis armaturæ, ac binis Wallonum legionibus, per Mottæum castrorum præfectum, & Georgium Bastam equitum Commissarium trahere.

Exercitus Cath. Condeum pergit.

Jam verò auxiliariæ legiones Hispani Italique ubi nihil moveri à Navarræ Rege intelligunt, eum execrati, quod cessando, irritum sibi pulcherrimum opus fecisset, institutum iter ad Condæum peragunt. Tum contra dignitatem suam facturos rati, si obtineri hostium præsidio arcem ullam paterentur in via, qua Parmensis è Belgio venturus ferebatur, ad expugnandam continuo Feritatem Miloniam convertuntur. Castrum erat modicum in ima valle, quam interfluebat amnis, geminam ripam lapideo ponte jungens. Custodiæ imminebat arx

Nulla patitur hostium arce intercludi Belgicum iter Lutetiam versus.

Feritatem Miloniam aggreditur.

arx cum propugnaculo. Sub adventum fœderatorum, præsidiarii, qui pontem interscindere parabant, accursu primi agminis prohibiti sunt. Præibant geminæ cohortes, Hispani Italiq; fistulatores, qui, cum deditionem frustrà imperassent, celeriter subvectis, libratisq; duobus tormentis, propugnaculum quatere cœperunt. Editâ strage muri, quanta oppugnationi sufficeret, jam ruinam supervadebant fœderati cum Galli, seu quod receptus interior nullus esset, an quia subsidia non sperabantur? Maineo Duci se permittunt. Indita cunctis vincula, præterquam tribus in suspendium actis, qui præcipui de quadraginta corporis custodibus Henrico III. Regi manus ad necem Guisiæ Ducis commodasse arguebantur; Reos ingentium facinorum, vel claudis pedibus assequente pœna. Ad expediendum autem, non ab hostium modò, sed à locorum quoque difficultatibus Belgicum iter, alium pontem ad Condeum prope Meldas erigere visum; nequa mora Hispani Regis exercitum detineret, quo minùs è Belgio recta Lutetiam Parisiorum tenderet. Medium geminos inter fluvios Condeum jacet; horum alteri à Meldis procul mille circiter passibus fluenti, pontem super imponunt, additoque castello communiunt; idque Hispano militi custodiendum tradunt. Per hunc pontem tertiâ noctis vigiliâ traductis binis lectorum equitum millibus, & Hispanâ, Italicâq; legioni-

Tormentis quatit.

Post editam muri stragem, desperato subsidio milites Regii se dedunt.

Omnes conjecti in vincula, præter tres actos in suspendium, propter operam commodatam neci Guisiæ Ducis.

Fœderati pontem fabricantur & muniunt prope Condeum.

Per quem traducti nocturnam irruptioné tentant in Navarræos.

bus, Dux Maineus cum Roneo caſtrorum Præfecto, Jattræo, Capiſucchio, & Zuniga, ad Gallorum caſtra contendunt. Prægreſſus cum ſeptingentis equitibus Jattræus nihil remiſſum in cuſtodiis, nihil incurioſè adminiſtratum reperit. Farneſii quippe appropinquantis fama diſciplinam Navarræorum intenderat. Cum igitur locum ſpeculatus vero vulneri, nullum inveniret, ſtatuit (uti convenerat) inferre terrorem pro vulnere. Edito majore, quam pro numero militum tubarum, ac timpanorum ſonitu, concurſatione equeſtri, & clamoribus tumultum quàm maximum excitavit. Neque ſegniter, excubiis monentibus, Navarræi atma capere, ad munitiones, qui deſtinati fuerant, provolare, reliqui ad ſigna concurrere, pari timpanorum, ac tubarum clangore, minis, ac fremitu, provocantibus reſpondere. Quin ferociſſimi juvenum conglobati eruptionem poſcebant, larvas iſtas nocturnas ferro abigendas, dictitantes. Compeſcuit ardentes Bironius, aliquid inſidiarum ſubeſſe veritus, cæco marte pugnaturis. Non auferre ſe pugnam, ſed differre, vel in proximam lucem, ut virtutis cujusque, ſic & fraudium hoſtilium teſtem futuram; vel, donec emiſſi exploratores certiora renuncient. Rem eſſe cum novis hoſtibus, non aſtu minùs valentibus, quàm manu, cum Farneſiano milite Farneſianis artibus belligerandum. Dum hi de eruptione deliberant, Jattræus

Vigilantes deprehendunt ob famam adventantis Alexandri.

Terrorem tamen pro clade inferunt.

Erumpere geſtientes Gallos Bironius retinet metu inſidiarum.

træus ad suos jam redierat, unàque omnes Condeum repetunt, pro victoria ducentes, propinquam spem subsidii monstratam Lutetiæ, ac si minùs pernicie, ludibrio, ac terriculis affectum hostem.

Redeuntibus in castra fœderatis pro operæ pretio fuit Lutetia spe proximi auxilii recreata.

Sed eadem spei lux multò lætior Civitati affulsit à Mainei literis, Parmensem Gallias introgressum Guisiam pervenisse nunciantibus.

Et Alexander quidem Bruxellis ad Virginem Hallensem profectus, Magnæ matri novam pro honore Filii militiam commendaverat. Inde Montes primùm, dein Valentianam venit. Ubi triduum colligendis copiis immoratus, Oratores ad se missos Parisienses consules excepit; qui pro suscepta expeditione gratias agentes referebant: Henricum Regem grandioribus tormentis mœnia suburbiorum quatere cœpisse strepitu, quàm damno horribiliore. Idq; à civibus pro indicio fausto habitum auxilii de Belgio appropinquantis. Propterea quod spe urbis expugnandæ deposita, Navarræi ad inania oppugnationum terriculamenta confugerent. Uti prædixerat Alexander decimo nono Kalendas Septembres ipso pervigilio Assumptæ in Cœlum Virginis, primam Galliæ arcem Guisiam intravit, majori sanè fama, quàm viribus. Neque enim plures quàm viginti peditum cohortes, octo equitum alæ comitabantur. Prævertendum duxerat, ut nutantes in Lutetiæ discrimine fœderatorum partes

Alex. Bruxellis profectus B. Virginem Hallensem invisit.

Deinde Valentianæ cogendis copiis triduum insumit, & Lutetiæ oratores excipit gratias agentes pro suscepta Lutetiæ defensione.

13. Kal. Septembris ipso pervigilio assumpto Virg. Galliã intrat, ut in epistola se facturum promiserat.

Cauſa feſtinandi, ut animos Catholicis adderet, & adimeret Hugonotis, Julium Cæſarem & Carolum V. imitatus.

partes firmaret, haud ignarus, quantum omnibus bellis momenti ad victoriam ſummorum Imperatorum adventus tulerit. Sic à Julio Cæſare, cum quatuor equitum millibus Ariminum transgreſſo Magnum Pompejum, Senatum Romanum, Romam, & Italiam ſedibus ſuis pulſam. Sic Avum maternum Carolum V. conjurationem Germaniæ populorum, accurſu ex Hiſpania ſubito, objectuque Imperatoriæ præſentiæ disjeciſſe. Neque minor eventus magnitudine conceptæ de Alexandro expectationis fuit. Nam ingreſſi primùm, deinde ſenſim appropinquantis nomen, deficientibus in dies alimentis, exhauſtam Lutetiam, magis, magisque ſuſtentavit; ut non ineptè quidam prodiderint, magnam eam famem, hâc magnâ famâ toleraviſſe; Quemadmodum ſcilicet odore ciborum corpora aliquandiu ſuſtentari feruntur. Quin eadem fama, multiplicando rumoribus copias, contra Navarræos inſtar juſti exercitus habuit. Nam, neque ullæ hoſtium turmæ ad iter (uti fit) interpellandum ſe oſtendere, neque Navarræ Rex è Pariſienſibus campis quidquam movit. Quamvis, dimidiâ exercitus parte ad obſidionem relictâ, dimidiam alteram rapere in occurſum venientis potuerit, priusquam fultam Hiſpaniæ ac Belgii viribus aciem conflaret. Sed nomen idem tanti Ducis, quod amicorum ſpes ultra modum erexerat, inimicos æquo plus terruit; cùm audax ex neceſſitate conſi-

Rumor adventantis Alex. Lutetiam ſuſtentat, alimentis deficientibus.

Exiguæ Alex. copiæ pro magnis habitæ à Navarræis, ita ut illas aggredi auſi non fuerint.

Quamvis numero militum, præſertim equitum abundarent.

Nomen Alex. confirmat fœ-

consilium, fiduciam virium interpretarentur; quod Alexander ipse in epistola ad amicum, non gloriosiùs, quàm veriùs testatus est. An, quantumvis modicas Farnesii copias, non tamen obnoxias fore multitudini suorum speravit Henricus, ob celebratum robur, & disciplinam? compensaturâ paucitatem virtute militum, & scientia belli: In quo sanè non fallebatur.

deratos, Regios exterret.

Paucitas militum, disciplina, & fortitudine compensatur.

Guisiæ biduum Alexander substitit, colligendis militibus, animoque. Quod enim facere, dedicatis Deiparæ diebus, in more semper habuerat, raro in summis Ducibus exemplo, id accuratiori tunc pietate usurpandum censuit; ut expiatis pœnitentiâ culpis, refectisq; pane fortium animi viribus, par esset magnitudini rerum, quas moliebatur. Illic agentem Valentinus Pardæus Mottæ Dominus Castrorum Præfectus adit cum ingrato nuncio: omne tormentariæ supellectilis instrumentum, quod Carolo Mansfeldio Præfecto generali tormentorum, uti transferret Montes ad Galliæ fines mandaverat, adhuc Lelegis immotum hærere, futurum Gallico bello prorsus inutile. Quippe habitâ ratione dierum, ante confligendum in Gallia esset pro solvenda obsidione Lutetiæ, quam illuc inde tormentarius apparatus advehi posset. Non dubitavit Alexander, medentium more, gravioribus malis per minora succurrere. Imperat, ut ex arcibus ab hoste Batavo aversis, Galliæque amicæ finitimis,

Guisiæ biduum subsistit, ut exercitum colligat, obeatque Confess. & Euchar. Sacramenta, ut solitus erat festis diebus.

Illic admonetur de rei tormentariæ difficultate.

Cui Alex. occurrit imperans expromi ab arcibus Galliæ finitimis, &

timis,

avehi omnem supellectilem torment. eam verò lacunam Lelegensi apparatu suppleri.

timis, exprompta tormentaria supellex omnis carris imponatur; eam mox lacunam apparatu Lelegensi expleturo. Cùm hanc, aliasq; surgentes à mole belli moras abrupisset, Laudunum proficiscitur; quò ut eâdem luce coirent diversis è locis, octodecim equitum turmis, cum Marchione Ranthiaco, condixerat. In itinere nobilium Gallorum equitum alæ, honoris ergò, sub eximiis Ducibus occurrunt. Portii Dominus Mainei gratia, Bassompetra bellicis titulis, Salinii Comes, ob sororem Aloysiam olim Henrico III. Regi nuptam, insignes erant. His medium deducentibus Præfectum Belgii Summum, & Sancti Gallorum Fœderis Imperatorem, ad portas urbis effusis omnis generis, & ætatis ordinibus, cum arcis custodibus, Gubernator occurrit, Lauduni claves in argenteo ferculo porrigens; quas ille, gratiis actis (idem antea Guisiæ fecerat) modestè recusavit. Rectâ progressum ad maximum templum, pro foribus Laudunensis Antistes unus ex Galliæ Paribus, Pontificiali amiculo decorus excepit, cum cohorte ministrorum, nivea in veste refulgentium. Adductoq; ad aram Principem, atque ibi in preces affuso Parmæ Duce solemnem Deo gratiarum hymnum concinuêre.

Laon. De Portes. Bassompier. Saligny.

Obviam Farn. veniunt Gallorum turmæ sub claris Ducibus.

Ad portas Lauduni Gubernator occurrit urbis offerens, quas Alex. recusat.

Pro foribus templi maximi excipitur ab Antistite cum pompa solemnem gratiarum hymnum Symphoniacis concinentibus.

Quo finito, Alexander, quamvis Hugonotos calumniantes, Hispanum exercitum ad occupandas Gallias ingressum, facto magis, quàm dicto refellen-

Eo finito Alex. jurejurando

fellendos putaret, ne qua tamen cuipiam fides adhæresceret, ipso in Regni limine, sanctissimum ad aras jusjurandum interponens, affirmavit: Tanti fuisse apud Religiosissimam Philippi Regis Catholici mentem, ne Fides Orthodoxa cum Lutetia Parisiorum in Francia concideret, ut eò translatis Hispanis exercitibus, thesaurisque, victoriarum in Belgio cursum sustineri maluerit. Nimirum ante privata dominationis Austriacæ commoda, communem Christianæ Reipublicæ salutem ponere; cujus maximè intersit, à Galliis nobilissimo Europæ Regno exigi Calvinianam luem, in reliqua inde membra cum irreparabili Ecclesiæ pernicie dimanaturam. Qui tam sancto proposito Galliæ populi, urbesq; consenserint, ad ipsorum tutelam districta esse intelligant Hispana arma. At eadem nemini adversatura, nisi qui Deo, veræq; Religioni adversetur. Securi proinde suos agros, & civitates Galli habeant; præter assertæ Religionis gloriam, nullam impensarum, & sanguinis mercedem Hispanos requisituros. Pro dignitate summi Regis, & summi Ducis oratio visa, vera Catholicis, politicis prudens, retulitque etiam à non credentibus plausum. Deinde ad paratum in Pontificiis ædibus hospitium deducitur, inter festos hinc æris campani sonitus, ac tormentorum fragores, hinc civium, & militum vociferantium plausus, irrigatus è fenestris omnigeni floris nimbo, à pueris, virgini-

affirmat, se unica defendendæ Religionis causa, Gallias intrasse cum exercitu Catholici Regis; qui privato dominationis Hisp. commodo salutem Christianæ reip. anteponat.

Alex. oratio ut pia & prudens laudatur.

ginibusque. Eodem cultu in urbibus aliis, inter confluentium populorum gratulationes, laudesque, tamquam ſalutare Galliæ ſydus exceptus ibat. Cùm ipſe non minorem famâ ſe ferens, tum oris formâ, & virtutibus Imperatoriis, tum Aulâ prænobili, & comitatu regio, qui privatim eum aſſectabatur, ingentem adverſariam expectationem vinceret. Sed ſpectatorum, & ſpectaculi frequentia major ad oppidum Liſiaci fuit, ubi ut luſtraretur Fœderatorum exercitus, primi & ſecundi agminis copiæ (nam poſtremum agmen cum tormentis militaribus in itinere erat) inter Farneſium, & Maineum, per Ioannem Baptiſtam Taſſium internuncium convenerat. Illic præter cohortes, & alas Gallorum; quæ cum Duce Maineo Alexandrum opperiebantur, famâ externorum excita pleraque Lutetiæ, ac vicinarum civitatum juventus nobilis, ad hæc ſenum, & matronarum imbellis turba interfuêre ſpectaulo magnifico, vel in oculis Galliæ, hujusmodi pomparum non inſolentibus.

Ipſe cum lætitia, & plauſu à Cath. urbibus excipitur, tamquam ſidus Galliæ ſalutare. Expectationem vincit non ſolùm aſpectu, & virtutibus Imperatoriis, verum etiam Aula & comitatu regio.

Luſtratio Catholici exercitus.

Antecedebant exercitum tubicines, ac timpaniſtæ canentes bellicum, quos veteranæ legiones inſequebantur, ſedecim peditum millia, ex variis conflata gentibus Hiſpanis, Italis, Wallonibus, & Germanis, veſtitu pro ritu patriæ diverſo. Hiſpanis brevis erat, & circumciſus, laxior Italis, at Wallonibus, atque Germanis laxiſſimus. Munimenta ſingulis

gulis capitum, & pectorum æreæ galeæ, loricæque, cum alii tubos grandiores in humeris, alii hastas oblongas cuspidibus præacutis in summo, gestarent. Per multis Germanorum cohortibus armabant dexteras diversi generis hastæ, præfixæ latis quadratis securibus, gentile telum, patriâ voce alabardam appellant, quo ambabus manibus tractari solito, propelli modò, modò retrahi, modò in orbem circumagi, cominùs, eminùs proturbant hostem, aut incurrentem immaniter mulctant, truncantes brachiis corpora, capitibus colla, fœdumq; in modum viscera haurientes.

Exinde compositæ iisdem ferè de nationibus turmæ ingrediebantur, terna circiter millia, alii equites leviter armati, pars major Hispani, atque Itali, alii gravis armaturæ, qui à capite ad pedes ferro rigebant; partim nobiles Belgæ, sub Marchione Ranthiaco, partim Galli, qui sub Duce Maineo, Hispanico stipendio merebant.

Ad ultimum proprius ipsius Alexandri Parmæ, ac Placentiæ Ducis Regalis comitatus apparuit dignus amplitudine veteri & Romanâ magnificentiâ Farnesiorum, dignus Præfecturâ Belgicâ, quâ fulgebat, & majestate Sancti Gallorum Fœderis, Pontifices Regesq; complexi, cujus renunciatus fuerat supremus Imperator.

Præibat Prætoria Ducis turma, centum, & viginti levis armaturæ equites, induti sagâ coccineâ

ex holoserico raso, plectis aureis discriminata. Præpilatas gerebant hastas, fasciolis in summo hyacinthini, rosei, candidi coloris ad aurarum illapsum fluitantibus; cùm in politis ære lævi galeis rubentes avium plumæ volitarent. Consimili corporum, diverso armorum ornatu, ducenti sequebantur equites, quos prisco nomine, non usu retento, sagittarios vocant, pro arcu, sagittisque, corusca spicula dexteris crispantes. Hos totidem numero sclopetarii equis pariter vehentes excipiebant; quorum rubicunda sagula cruces è textili argento illuminaverant. Equitum vestigiis institit Prætoria Ducis cohors, corporis custodes centum viginti Germani, pedestre agmen proceritate corporum equitibus par. Femoralia his, ac thoraces è lana purpurea, auro illusi, & Phrygio opere variati. Pro habitu corporum, gladii ad latera ingentes, ut ingentes in dexteris alabardæ. Post hos, viginti numero honorarii Ephebi, generosis orti natalibus, Itala, & Belgica juventus, Hispanis, ac Neapolitanis equis vehebantur. Tibialia illis oblonga purpureo è serico, braccæ breves, & farctæ, argento è textili, quod aureis bracteis per intervalla modica distinctum erat. In capitibus galericuli, tam puniceis in summo plumulis, quàm cinctibus in imo gemmeis fulgurabant. Proximè bis duodeni circumpedes, eidem vestis, & coloris generi, gladios ensibus inauratis, & gausapinas coccineas addiderant.

rant. Inter hos medius ibat signifer Alexandri, Satrapis circumfusus, Dynastis, Principibusque. Præfulgebat ex Hispaniæ magnatibus Antonius Leva Asculi Princeps, ex Italis Princeps Castri Beltrami, Appius de Comitibus Polorum Ducis frater, Petrus Cajetanus Sermonetæ Ducis filius, de Germanis, Jacobus à Collealto, de Belgis Chimacii Princeps, Marchio Ranthiacus, Barlamontii, & Arembergii Comites eminebant.

At omnium oculos, atque ora Gallorum, in se unus verterat Alexander Parmæ, ac Placentiæ Dux, triumphali sedecim annorum militiâ in proximo Belgio clarus, tot expugnatis arcibus, tot recuperatis Hispano Regi provinciis, usurpatum toties in Gallia nomen. Imperatorem Carolum V. avum iisdem in terris visum, seniores recordabantur. Si Regales tituli adessent, nihilo minùs inclytum nepotem magnitudine sive animi, sive gloriæ. Sed illum Galliæ hostem, hunc vindicem, hunc Fidei Catholicæ clypeum, gladiumq; perfidiæ jugulo semper fatalem. Imbutum ab adolescentia Turcarum cladibus ad Orientem. Primâ juventâ in Septemtrione à Belgarum cervicibus Hæresim depulisse. Dein Septemviri Coloniensis insaniam, ultum, teterrimo prophani Antistitis exemplo, absolvisse Germanias. Nunc virum annis ac victoriis maturum, in Occidentem ad Gallias ab Hugonotis vindicandas accurrere. Si duo præterea ejusdem

Omnium ad se oculos atque ora rapuit Alex. Parmæ ac Placentiæ Dux.

Quem seniores Carolo V. avo æquabant si minùs potentiæ, animi certè, & gloriæ magnitudine.

dem præstantiæ Duces, Christianam rem tuendam suscipiant; alter Ethnicos, Mahometanos alter excidio petat, brevi Orbem terræ, sublatis errorum monstris, pacatum iri. In vota igitur effusi, fausta omnia tam piæ fortitudini apprecabantur: securum iter, prosperum martem, victoriam incruentam, ut, eadem virtute nitenti, eadem, quæ alibi fortuna, in Galliis foret.

Illi omnia fausta comprecantes.

Inter hujusmodi voces, Alexander sublimis, Hispaniensi equo coloris phœnicei ferebatur, Loricâ auro virgatâ pectus armabat, quam fascia transversa de coccino à sinistro humero in dexterum latus obibat, Cæsareæ factionis insigne; purpurea desuper chlamys thoracem tegebat, cùm de anteriore ephippio, thecæ geminæ sclopulis binis gravidæ penderent. Lævâ in manu, cum equi loro, virga Imperatoria: pileus in dextera assiduò inerat; cùm plausum circumfusæ multitudinis, & salutem Gallicæ nobilitatis acciperet, redderetque.

Qui toto corpore, præter caput armato, equo phœnicei coloris insidebat.

Postquam eò venit, ubi Maineus cum globo nobilium equitum præstolabatur, ambo Duces in mutuæ gratulationis officia junctis dexteris coeunt. Peractâ utrinque inter nationes quoque consalutatione, ad dexterum latus Farnesium Lotharingus excepit, ut summum Gallicani Fœderis Imperatorem; unàque duo eminentissima Catholicæ Religionis, atque illustrium Regnorum capita coequitarunt. Affectabantur suos Principes domesti-

Cum eò venisset, ubi Maineus cum proceribus operiebatur, unà coequitarunt; Lotharingo primas Parmensi deferente.

mestica ministeria, Proceres utriusque Aulæ splendidissimis variarum nationum equitibus immisti. Inter Farnesianos insignis præ cæteris erat Petrus de Castro, familiæ vetus, armorum Custos, è cujus oculati testis commentariis, Hispanica lingua conscriptis, pleraque nos in historiam, cum hac ipsa narratione, transtulimus. Hos excipiebat numerosior ex variis gentibus turma, ut linguis dissona, & moribus, ita cultu, habituque, pro ritu patriæ, diversa. Hispanum partim, partim Gallicum in morem equis ingrediebantur, suis pedissequis coccinea veste rubentibus circumfusi. Ad extremum, octoginta mulionibus, queis penulæ inerant purpuratæ, præcedentibus totidem clitellarii muli visebantur, contecti holoserico purpureo, quod acu picta cœrulea Farnesiorum lilia distinguebant. Claudebant agmen impedimentorum custodes loricati quingenti, quos cataphractos vocant, ornatu corporum, & famulorum, nihilo secus, quàm priores conspicui; ita ut non eleganter magis, primis media, quàm mediis postrema congruerent: Admirantibus Gallis, fatentibusque: non inter sola Gallorum lilia lepores, elegantiasque florere, sed esse, extra Galliæ Mundum, alium Orbem.

D. Castr. an. 1590. in Commentariis.

Ad ultimũ post turmã conflatam ex variis gentibus octoginta clitellarii muli apparebant, contecti stragulis purpureis. Claudentibus agmen impedimentorum custodibus quingentis cataphractis ornatu suo & famulorum conspicuis.

Sociatæ cum Maineo Alexandri copiæ septemdecim peditum, quatuor equitum millia numerabantur. Non contemnendus quidem exercitus,

17. millia peditum, 4. equitum in exerci-

at

tu Fœderatorum numerantur, ante poſtremi agminis adventum.

at nondum Navarræo par, qui viginti ampliùs peditum, ſeptem equitum millibus (è quibus quinque millia lectiſſima Gallicæ nobilitatis) Lutetiam circumſedebat. Conſilium ſtatim initum de ratione gerendi belli. Proceres, Ducesq; utriusque gentis admiſſi: è Gallis præter Maineum, Aumaliæ Dux, Salinii Comes, Ronæus Caſtrorum Præfectus, Jattræus, aliiq; ex Hiſpanis Aſculi, & Caſtri Vetrani Principes, Appius de Comitibus, Emanuel Lalanius Ranthiaci Marchio, Petrus Cajetanus, Camillus Capiſucchius, Comites Arembergius & Barlemontius, Joannes Baptiſta Taſſius, Georgius Baſta cum aliis Ducum primoribus. Gallorum in unum placita congruebant, iter, auxilium, certamen acceleranda. Præter ingenium pugnax nationis, charitate ſuorum ſtimulante inſuper incitabantur. Hiſpanorum ſententiæ cunctabundæ: tum ex inſita maturitate, tum quod in externo, ignotoq; ſolo, nondum hoſtibus, ſed neque amicis periclitatis. Quapropter eò impenſiùs cavendum rebantur, quò magis præcipitia ſuadebant Galli. Qui re conſentientes, diſcrepabant in modo. Maineus hoſti, & urbi caſtra admovenda cenſebat, & communienda loco, quem ipſe deſignabat opportuno: unde transvectio cibariorum ad obſeſſos, carptim, & per partes fieret. Audaciores alii, offerendum Hoſti volenti certamen (fremebant) invito obtrudendum. Eo animorum ardore ad cives, & propin-

Initur conſultatio de ratione gerendi belli.

Galli Duces præliũ & irruptionem ſuadent.

Hiſpanorum ſententiæ cunctabundæ.

Galli vel cum periculo ſubveniendũ cenſent civibus ſuis & Lutetiæ urbi principi Religionis & Regni.

pinquos extremis calamitatibus conflictatos penetrandum, quo, si necessitatibus iisdem circumvenirentur ipsi, ut subveniretur, orarent. Ecquando generosis bellatoribus futuram honestiorem causam usque ad internecionem pugnandi, quàm dum exitio subducere niterentur urbem, Regni caput, & instar Regni, Principum sedem, fontem juris, arcem Religionis, ac proinde acriùs ab Hæreticis impugnatam, à Catholicis vindicandam? Num obliti essent, quoties Hugonotorum exercitus, equite, pedite, armis prævalidi, unâ minores causâ Religionis, impetum Catholicorum non sustinuerint? Quippe acriores esse, promoveriq; de Cœlo, conatus pro justitia, quàm pro iniquitate tendentium. Circumspecta consilia locum non habere in perditis rebus: quibus à desperatione remedium, & pro magnitudine periculi spes salutis. Nisi quam ocissimè Lutetiæ cautè, an temerè? subveniatur hostibus, & cibo portas patefacturam sine prælio, sine vulnere; quò majori Navarræ Regis gloria, eò graviori dedecore Fœderatorum; queis in causa tam sancta, non animus, non consilium fuerit, ad promerendam qualicumque certaminum exitu, certam palmam. Tunc omni Catholico nomine cum Lutetia deleto, superstitibus paucis, ad arbitrium victricis Hæresis, pereundum ne, an (quod miseriùs) vivendum, ludibrio reservatis, & servituti? Ecquem tunc usum

Victoriae commemorant de Hugonotis à parvo numero Catholicorum relatas, quibus magnitudo periculi, & desperatio salutem peperit.

Dedecus, & damnum inculcant imminens ab expugnatione Lutetiæ Catholicis, aut servituris pariter, aut perituris.

tam curiosè connservati Fœderatorum exercitus fore?

Contra dissferunt Hispani stare remp. exercitu stante, nec in tectis mœnibusq; Lutetiæ sitas Galliæ fortunas, sed in bellatorum pectoribus dexterisque.

Maximum subjiciebat, ex Hispanis proceribus Asculi Princeps: Nam exercitu stante, stare rempublicam, jacentem erigi, neque perditam reputari, legionibus salvis. An in urbis unius tectis, mœnibusque Catholicæ Galliæ fortunas, non in tot fortium bellatorum pectoribus, ac dexteris contineri? Replicarent memorias temporum, utrum exercituum spem in urbibus, an urbium salutem in exercitibus positam reperturos? Desertas à civibus, authore Themistocle, Athenas, Persisque ab hostibus devastatas, non ne, ligneis in castris enatante civitate, superfuisse victoriæ? Quid? Romam Pompeji fugâ Cæsari proditam num civium tecta, num Deorum templa captiva prohibere potuisse, quo minùs Italiâ suâ exul, atque in Græcia peregrinabunda Pompejanis in castris obsequia famulantis Orbis exciperet? Tunc se victam, & sub Cæsaris jugo servam sensisse, cùm Pompejus, posthabitâ salute rumoribus, quam sapienti fugâ servaverat, inconsulto certamine in perpetuum afflixit. Catholico Fœderatorum exercitu, Galliæ, Belgiique spes niti. Quis furor, eum objectare belli casibus, cujus casum ruinæ Regnorum consequerentur? Neque suas fortunas modò, sed futurarum ætatum, in discrimen offerre. Cùm enim à judicio martis in bello provocatio non sit, talem fore apud poste-

Exemplo Reip. Atheniensis, quæ Urbe à Persis diruta, ligneis in castris victoriæ superfuit.

Et Romanæ, quæ post Romã à Cæsare captam, Italia exul in Pompejanis castris erecta Curia orbis terrarum obsequia excipiebat.

Non esse objectandum periculis fœde-

posteros Catholicæ rei conditionem, qualem illius exercitus victoria, seu clades fecerit. Adeò ne longum tridui spatium videri, ut ejus moræ impatientiâ in summa pericula se induant? ne scil. cum tormentorum apparatu equitem gravis armaturæ, binasq; Wallonum legiones, grande ad victoriam momentum expectent. Interim verò castra Fœderatorum conferre Hosti copiis duplo superiori (quæ altera Gallorum sententia erat) quantæ opus aleæ? ne commeatu interclusi, dum commeatum ferunt, ne obsessi, dum obsessos vindicant, eò adducantur, unde non minori pretio, quàm indecoræ fugæ, vel iniquæ pugnæ, se redimant. Sed neque conclusos urbe Parisiensi Cives tam præcipitem audaciam optare. Quorum si tenue vulgus, viles animas, necessitas famis absumat, hos cum grandi solatio decedere, quod superstitem patriam, Religionem, Regnum relinquant. Nisi furiosè malint habere socios cladis, quàm ministros ultionis, & quod Tyrannorum fuit votum, rempublicam secum interire.

ratorum exercitum quo spes regnorum Galliæ ac Belgii nitebantur, non in præsentem modò, sed etiam in futuram ætatem. Nec pœnitendam tridui moram, per quã grandis accessio virium fœderatis facienda sit.

Vera hæc, sed auribus Gallorum ingrata, super suarum urbium excidiis philosophantibus Hispanis intercessit Alexander, quorum defensioni arma devoverat, illorum ad voluntatem sententiam temperans. In Mainei opinionem venire se dixit: Missurum qui regionem à Duce indicatam propiùs inspiciant (Capisucchium & Zunicam cum

Dissentientibus consiliariis intercessit Alexander, qui Gallorũ sententiæ in speciem favet: missis Capisucchio & Zunica

Pro-

Propertio machinarum architecto destinavit) pro- ut hi adverterint, & retulerint, consilium fore. Si locus idoneus fuerit, ubi castra communiri, transferriq; inde cibaria in urbem queant, quin eò protinus moveat, nullâ denunciatione periculi territum iri. Viginti militiæ annis ita se consuefecisse, ac legiones suas inter ancipitia belli, ut in sola magnitudine animi, contemptuq; periculorum spem reponant.

ad exploranda loca quæ Maineus occupanda designaverat, ut in urbem cibaria inferri possent.

Hæc in Senatu animosè ad Gallorum voluntatem, quamvis aliter animatus, disseruit. Opperiendam quippe non modicam sui exercitus partem intelligebat: sine qua tentare certaminis fortunam non temeritas experienti Duci, sed dementia videbatur. Cæterum animi valdè anxius cùm prospiceret, non minùs negotii futurum cum amicis Gallis in castris, propter opinionum dissidia, quàm cum inimicis in acie per contentionem armorum. Eam sollicitudinem intenderunt allatæ postridiè Lutetiâ literæ. Quibus à Bernardino Mendozza Oratore Regis Hispani monebatur, caveret à Gallicis consiliariis. Universam bellici Senatus deliberationem amicis, & propinquis in castris Navarræ Regis militantibus aperuisse. Seu quod hunc amicitiæ fructum ducerent, invicem se monere; nam & à Navarræis Gallis ad Fœderatos, quamvis non ita crebræ, nunciæ literæ commeabant: seu quia de publicis malis aliquid privati commodi captan-

Sollicitudo Alex. propter prævisa consiliariorum dissidia, & arcanorum promulgationem.

Quoniam Galli de publicis malis aliquid privati commodi captabant:

ptantes, in duabus vellent sedere sellis, in altera causa corpore, in altera animo versari, & utra partium vinceret, triumphum canere. Accedebat odium insitum gentis ab antiquo æmulæ, moribusq; dissimilis. Quod recentibus beneficiis utcunque repressum, non extinctum, subinde repullulans, tamquam verum suggerebat vetus illud: bonum Gallum non haberi, qui non, occasione datâ, malè perditum Hispanum iret.

ut sellis in duabus sederent, & utra partium vinceret, triumphum canerent.

Cui sanè dicto nonnihil redolenti malignitatis antiquæ in genus humanum jam inde à primo genitore transfusæ, novum aliud, veriusq; pietas Parisiensium in hoc bello substituit. Siquidem increpiti aliquando à Navarræis, quod Urbis custodiam æmulæ, suspectæq; nationi ovem lupo credidissent, respondisse feruntur: se Catholicum quemque, undelibet gentium sit ortus, pro cive, pro cognato, pro parentibus habituros. Neque tantam Parisiensium in fide peregrina fiduciam frustratus eventus fuit, amborum virtutibus favente cœlo. Cùm enim Farnesius Catholico Regi fidem suam obligavisset, se omni ope perfecturum, ne Lutetia seu vi, seu dolo ab Hugonotis interciperetur, eò subinde pro variis necessitatibus, Catholicos milites immisit, Germanos mille quingentos primùm sub Collealto; deinde tria Wallonum millia sub Sanquintino, sub Petro Cajetano, & Alexandro de Montibus Italos amplius mille, ad ultimum, Hispanas

quoque legiones; atq; horum omnium fideli operâ, Civibus ipſis collaborantibus, ita propugnata Lutetia eſt, ut niſi poſtquam Henricus IV. Eccleſiæ ſe Catholicæ reddidit, haud quaquam in ejus poteſtatem Urbs Catholicæ Religionis in Gallia Caput venire potuerit. Sed hæc aliquot poſt annos, & Alexandro jam vitâ functo contigerunt.

Capiſucchius, & Zunica regionem à Maineo deſignatã, ineptam eſſe caſtris ponendis.

Interim reverſi, exploratâ omni circum regione, Capiſucchius & Zunica, cum caſtrorum architectore renunciant, monſtratos à Maineo campos, & colles Navarræis tentoriis proximos, minimè aptos ponendis, muniendisq; Fœderatorum caſtris videri: propterea quod eminentia circum juga, præſidiis, tormentisq; hoſtium tenerentur. His rebus in ſententia firmatus Alexander, modò unam, modò alteram cauſam prætendere ſtatuit, ne ante poſtremi agminis adventum, de ſumma belli decerneret.

Maineus literis Pariſienſium incitatus iterũ Farneſium, ad faciendam irruptionem inſtigat.

Neq; ſemel à Maineo Pariſienſium querelis incitato oppugnata Ducis conſtantia eſt; eòq; ventum aliquando, ut, cùm certum hominem adduxiſſet urbanæ neceſſitatis, & deſperationis ultimæ teſtem, omnes Cœlitum, hominumq; diras in ſuum caput advocaret Maineus, niſi protinus cum ſuis turmis, pro ſalute urbis miſeræ, fruſtraq; tam piæ, ſe devoveret: ſedentibus Hiſpanis, otioſèque ſpectantibus caſus, cum periclitantium, tum pereuntium ſociorum, quare Religionis excidio ſuperſtites, neq; cui vincerent, neq; pro qua occumberent, habituri eſſent.

Senſit

Sensit Farnesius magnitudinem doloris commoto nimiùm animo prudentissimi Ducis nebulas offudisse: verumque illud Spartani Regis: Difficile esse miserari, & sapere. Nec tamen contra tendendo, dolorem exacerbaret, neve per silentium invidiam admittere videretur, ita respondit, ut negaret, futuram in se moram, quò minùs ex arbitrio Mainei, urbi de Catholico Fœdere optimè meritæ succurreretur. Petiisse quidem triduanæ moræ interstitium, dum extremi agminis copias, cum tormentorum apparatu sibi adjungeret. Neq; credibile visum: quam mensium quatuor spatio, tot belli, famisq; mala non infregissent constantiam urbis, eò impatientiæ subitò venturam, ut obversante in conspectu, interq; stationes hostium amico exercitu, aut desperatione præproperâ Hæretico Regi se dederet, aut, quod perinde flagitiosum, auxiliatorum consilia in casum ancipitis eventus præcipitaret. Quæ si plebeculæ, non Principum, atque ipsius Mainei judicia essent, neglecturum meritò se, neque desideria imperitorum ante publica commoda positurum. Nunc auctoritati Ducis partium, consensioniq; Procerum, qui obsistere se posse, quin det manus, & quorum defensioni ferrum strinxerit, eorum ad voluntates judicium flectat? Duo tantùm orare, ne consilium suum, quod salutare hactenus celeritas fecerit, exitiabile rursus præcipitatio reddat. Primum, ut, quando grave

Plt. in vita Agelai.

Sed Alex. Maineum, obsecundando suā in sententiam trahit.

Certamini enim assensum promisit modò Maineus & Galli Duces duo maximè necessaria compara-

rent: primò ſupellectilem tormentariam præliaturis, deinde commeatū Urbis fami ſublevandæ.

grave admodum ſit opperiri apparatum tormentariæ ſupellectilis, intra triduum ex Belgio advehendum, Dux Maineus, & Galli Proceres, undecunque ipſi conquirant, quanta nitrati pulveris, funis igniarii, & glandis plumbeæ, ſatis certamini copia futura ſit; præterea ingentem frumenti, frugumq; omnis generis numerum, pro magnitudine urbis, in plures dies reficiundæ, cum vehiculi, jumentisq; ad comportandum idoneis. Secus: inermes milites feſtinaturos ad cædem, non ad prælium, & luxuriaturum victoriæ gaudium, per quam Lutetiæ fames non levaretur.

Sed Maineus & Proceres Galli neutrum præſtare potuerunt.

Hac ratione cùm Parmenſis Maineo poteſtatem rerum omnium feciſſet, enimverò permiſit nihil. Nam, quantàlibet adhibitâ diligentiâ, tormentariæ ſupellectilis modus perexiguus repertus eſt; neque res cibaria, cum vecturis, inſtrui tam brevi poterat, quin ad tridui ſpatium mora extenderetur. Ita ſolertiâ Farneſii factum, ut Mainei Dux, & Galli Proceres, voluntatem ſummam pugnandi, ſuperſedendi neceſſitate majori victam agnoſcerent, quin ultrò in poſtremi agminis adventum profectionem ad hoſtes, pugnamq; proferendam putarent.

Acceſſit inopia pecuniæ erogandæ pro cibariis, cum Ducis Mainei ærariū ſem-

Huic acceſſit alia ex incommoditate commoditas ad rem protrahendam, inopia pecuniæ ſolvendæ pro mercede cibariorum. Quæ ſcilicet Galli venditores tradere recuſabant, pretio non anteà numerato. Neque Maineo ad cogen-

gendum authoritas, neq; facultas ad erogandum aderat. Ad Hispanorum igitur ærarium confugiendum fuit, multùm stomachante Alexandro: Quasi ad Catholicum Regem, propter admissum in clientelam Fœdus Gallicanum pertineret, non milites Galliæ modò, & æra militibus, verùm annonam quoq; urbibus providere. Nihilo seciùs occasionem inde novam stabiliendæ sententiæ suæ nactus est, propterea quod Hispana pecunia, cum postremo agmine lentiùs incedebat, ad omnem rumoris hostilis auram restitans, & vitabunda. Accuratè id mandaverat Alexander perinde sollicitus, ne auri instrumentum, ferrum tractantibus tam opportunum, periret sibi, quàm ne hostis potiretur. Cujus aviditatem timebat, ne alliceret amabilitas prædæ, quam peditum quatuor millium acies, modico equitatu firmata comitabatur. Quare missis identidem nunciis admonere non destitit, ut instructo semper ad præliandum agmine, interdiu iter faceret, excursoriis equis ad explorandum non minùs, quàm senis, octonisq; quoquo versum dimissis: noctu subsisteret munitis in locis, equitatu in sellis excubante, mediâ etiam parte equorum infrænatâ. Si hostis impeteret, tamdiu sustentaret, donec à propinquo exercitu cohortes, & alæ subsidio mitterentur. Verùm, hoste nihil attentare auso, fuêre monita citra usum, non citra laudem Ducis, in adversariorum quoq; partes intenti, ut suas vigilantiùs custodiret.

per esset vacuum, & Hispanicum aurum cum ultimo agmine tardiùs adventaret.

Quando res bello gerendo maturæ non erant, artificiosis de pace colloquiis tempus extrahere, Mainei consilium fuit. Ter initum fuisse pacificationis negotium, ex quo Lutetiam obsidio premere cœpit, invenio. De primo jam diximus, quando, Belgico exercitu r...ndum Gallias ingresso, fortuna Navarræ Regis urbem circumsidentis haud dubiè superior erat. Alterum tempus exponimus in præsentia, cùm Parmensis armatus in propinquo, urbem in spe non sine metu, hostem in metu non sine spe potiundæ urbis detinebat. De tertio deinceps actum, quando subnixi utrinque Galliæ, ac Belgii viribus duo exercitus in occursum consurrexêre. Prima tractatio Cives authores habuit: Secunda non magis Cives, quàm Navarræos: Tertia Navarræ Regem. Quamquam in postrema ita de pace actum, ut statim sublatum omne pacis commercium fuerit.

Increbescente rumore accedentis Alex. Rex tractationem pacis resumit.

Cùm itaque prima pacificatio non processisset, propterea quod Rex Henricus Lutetiæ Oratoribus in Mainei castra transitum poscentibus, abnuerat: post paulò increbescente fama, Belgicum exercitum, coutra quàm speraverat, adventare, Parisiensis urbis Legatos in castra revocavit. Causa subitæ mutationis prætendebatur unius ex Proceribus Catholicis consilium, & preces. Hic è castris Regiis ad Senatum Parisiensem scripsit, authorem se fuisse Regi, si pacem ex animo optaret, ut de pristina duri-

duritia remitteret. Eam quippe Lutetiæ civibus, cum Mainei Duce consiliorum communionem intercedere, sive pax, sive bellum ageretur, ut neque vita, neque morte disjungi obstinaverint animos. Fide igitur publicâ rursus allata, Urbis Oratores Cardinalis Gondius, & Archiepiscopus Lugdunensis, cum Præside Parisiensi Vetus nomine, ad Regem primùm cum venissent, conditionibus pacis ab eo acceptis, quas per idem tempus prolixiori scripto, tam in Mainei exercitu, quàm in urbe Lutetiæ publicandas curaverat, in castra Fœderatorum se conferunt.

Hi conditiones ab Rege acceptas, & voce ac scripto vulgatas, in castra Fœderatorum deferunt.

Præter libertatem sacrorum & conscientiæ securitatem, quam Catholicis amplissimam pollicebatur, ipsi Maineo Burgundiæ Ducatus obtinendi regio jure spem faciebat, modò pacem amplecteretur, seq; abjungeret ab armis, consiliisq; Hispanorum; in quos vehementer invectus affirmabat: Obtentu religionis eò spectare, ut Galliæ regnum factionibus conscissum aut subigerent, aut everterent, ne quam injicere moram posset Austriacæ magnitudini Europæ imperium affectanti. Ecquid enim in finitimis regnis ab illorum cupiditate immune, inviolatumque? Quò vel arma ambitiosa palàm non extenderint, vel occultè discordias de religione serendo, ægrum, & imbecille ad obsistendum non fecerint, ac proinde obnoxium potentiæ suæ? Toto ferè Belgio per vim ad pristinam

dominationem revocato, imminere Germanorum libertati jam graves: Italiam partim domitam, partim in plura dominia distractam, ad excutiendum servitium inutilem reddidisse: per natantium molium silvas, contabulato nuper oceano, maris Dominam Insulam armorum eluvione penè obrutam, nisi venti, ac tempestates intercessissent. Quis furor, in Galliæ viscera accersere id malum, quod propinquæ gentes abominatæ, vix elementis conspirantibus propulsaverint? At Catholicæ Religionis causâ, pia Hispani Regis arma cum Duce Maineo consociari: omittant speciosa dicta, verumq; proloqui libeat: regnandæ Galliæ cupidine utrumque conjungi. Spem esse Maineo, dejectis Borboniis, in vacuum solium se enisurum, Hispano sublevante. Consultiùs Hispanum, Galliæ sceptrum suæ despondere potentiæ, posteaquam Mainei ope Navarræ Regem, suis deinde opibus Mainei Ducem inde dejecerit. An tantum Indici auri profudisse, tot equitum, peditumq; conflasse acies, ut Galliæ Regnum alteri, quàm sibi quærat? aut, si minùs externum Regem Galli patiantur, non alium quemlibet Hispani, quàm Maineum in Galliis regnare malint; penes quem, ceu stipitem, Regius titulus, auctoritas penes Hispaniæ Regem futura sit? Repudiarent Fœderati Galli Henricum Principem ex metu, quod alienior ejus religio incolumitati animorum officiat. Admitterent intra

Regni viscera, pro Religione Catholica tuenda, externas legiones: næ sensuros brevi (ubi jugum Hispanicum cum armis in collo sederit) quam temerè securi fuerint, quàm ineptè meticulosi. Corpora quippe in servitutem redigi solere, non animos, qui suæ spontis effecti, ne à conditore quidem & Domino mentium Deo, ne dum à Regibus, libertate spolientur sua. Quin potiùs discussa caligine civilium odiorum, veri consilii lucem aspicerent, initâq; cum legitimo Rege concordia, communiter arma in communem hostem verterent. Galliæ populos, ejusdem sermonis, & patriæ, leves ad tempus causas certaminum intercedere: adversùs Hispanos, ingeniis, moribus, linguâ dissonos, insitum à natura dissidium immortale, bellumque. Familiarum quoque Borboniæ, ac Lotharingicæ inimicitias, extinctis authoribus, extingui oportere. Se quidem, sicut indignam Mainei fratrum cædem non approbaverit, ita, nec de illa utcunq; vindicata, vindictam quærere.

Responsum his breviter à Maineo. Jam pridem se perosum civilia bella, effusionemq; domestici sanguinis, tolerabiles conditiones pacis fuisse amplexurum, donec regimen partium in manu sua esset. Exinde, translato in Belgii Præfectum sancti Fœderis principatu, belli, & pacis arbitria penes eum fore, qui auxiliaribus armis novam partium venerationem hostibus incussisset. Se quidem nisi divi-

Respondet Maineus, ad Farnesium supremum Gallicani Fœderis Imperatorem spectare tractatum de conditionibus pacis, aut belli.

divini, humaniq; juris violator haberi velit, non posse à Religionis Catholicæ propugnatoribus, ac liberatoribus Galliarum, consilia, & arma, sejungere. Si Navarræ Regi cum Orthodxa fide convenerit, secum pariter, & cum reliquis Fœderatis conventurum. Secus, Mainei Ducem hostem fore sempiternum Hæresi, ejusq; donis. Quamvis in offerendo Burgundiæ Ducatu Rex non adverterit, cujus ea tempestate ditionis Burgundia sit. Quod unum sui juris videatur in præsentia, se dierum aliquot inducias non aspernari: quibus interim de concordiâ cum propinquo Parmensi transigi queat. Pacis instar brevis inducias esse, longioriq; concordiæ proludere. Alterum ex altero nasci, semel positis odiis, & libata quietis jucunditate. Haud improbabantur induciæ Regi Henrico; non quod pacem inde conventuram speraret, aut Hispanorum Regem Galliam regnandam permissurum sibi, quem ne Navarræ quidem Regis nomine dignaretur: sed quoniam ipse quoque peditum, equitumq; subsidia cum Turenio opperiebatur, nobilemq; juventutem, in singulos dies, ad famam propinqui certaminis accurrentem. Verùm in eo res hæsit, quod uterque sibi partes alendæ tempore induciarum urbis deposcebat. Navarræ Rex, ut ex ciborum pretiis ingenti collectâ pecuniâ, egestatem militum sublevaret: Maineus, præterquam quod in idem lucrum intenderat animum, nolebat adversarium

Se induciarum negotio aures daturum, quæ sint instar pacis brevis, & prolixiori proludant.

Induciæ non procedunt, quoniam tam Rex, quam Dux Mainei, Lutetiæ commeatum

rium impendio suorum crescere. Sed ambo specio-sa loquebantur, maligniùs, aut liberaliùs, alteri ab alteris alimenta præbitum iri.

inferre cum ingenti lucro, tempore induciarum volebat.

Per ejusmodi contentiones, cùm induciæ ultrò citròq; jactatæ cum Maineo, non convenissent, Oratores Meldas profecti de pace Farnesium appellant. Is privatim omnibus humanitatis officiis erga Lutetiæ Legatos functus, abnuit mentionem de republica, præterquam in concilio, coram proceribus utriusque gentis, admittere. Illic, suadenti concordiam Gondio Cardinali, & Parisiensium necessitates, Regisq; potentiam in majus attollenti, subjecit Alexander: Se, jubente potentissimo Hispaniarum Rege Philippo, cum auxiliaribus copiis Gallias intrasse, ut propugnatorem religionis, non ut disceptatorem de conditionibus pacis cum Hugonotis. Quamobrem cum iis nullum intercessurum sibi, suisq; legionibus alibi, quàm in prælio, per vulnera, cædesq; commercium. Has censere partes Catholici Imperatoris, eò magis Gondio Cardinali approbandas; quod ipse infulâ, purpurâq; geminis sanctioris dignitatis insignibus inter Catholicos fulgeat.

Lutetiæ Legati Meldas ad Alexandrũ veniunt. Quos ille in concilio procerum utriusque gentis excepit. Gondio autem Cardinali ad pacẽ hortanti, negavit sibi cum Hugonotis ullũ commercium alibi, quam in acie per vulnera & cædes fore.

Per hæc dicta, concordiæ tracttione rejecta, Urbis Legati, pacis irriti revertuntur ad Regem. Qui à spe potiundæ urbis devolutus, & quod Angliæ Regina prædixerat, instauratum reputans bellum, suamq; rursus in ancipiti fortunam, temperare

Pace infecta Legati redeunt ad Regem.

non

non potuit, quin conversus ad alterum è Legatis, Vetus nomine Fœderatis addictum (nam Gondius Cardinalis Regis causæ studere putabatur) exclamaret: Ita ne rempublicam Parisienses Præsides tractatis? ut cives meos oblitos juris, & legum, oblitos patriæ charitatis, externis servire Dominis, quàm legitimo Regi obsequi præstet? Cui Vetus Gallica libertate: Crimen hoc in ipsius Regis majestate hærere respondit; qui, nisi Catholicam religionem abnueret, eum jam pridem Gallia universa complecteretur Principem. Ad hæc inflammatus iracundia Rex, facessere jubet hominem è conspectu: Neque enim, pro deligendo genere religionis, rebellium Civium sibi consilio opus. Divinorum voluminum, conciliorumq; placitis acquieturum: armis verò domiturum contumaces, perfecturumq; ut sentiant: columbæ cor, in stomachum leonis esse conversum.

Qui expostulat cum Præside Parisiensi Fœderatis addicto.

Sed hic regerit culpam in Regem abnuentem reverti ad Catholicā fidem.

Quare Rex iratus Gallis omnibus Fœderatis minatur.

Dum tempus disceptando de pacis conditionibus teritur, operæ pretium est factum, per auxilia undique partibus aggregata. Nam Vicecomitis Turenii adventu, cum pleraque provinciarum nobilitate Henrici Regis exercitus auctus est, & Mottæus castrorum, reiq; tormentariæ Præfectus cum Belgicæ nobilitatis equitatu firmisq; Wallonum legionibus, & supra triginta variæ magnitudinis tormentis, noctu ad oppidum Lisiacum venit. Redintegravere partibus ad præliandum animos, florentes

Interim exercitus ambo augescunt, Regius Turenii cum Gallica nobilitate, Fœderatus Mottæi ac postremi agminis adventu.

rentes exercituum vires, quarum accuratiorem inire censum in præsentia, uti lectori non injucundum, sic arduum scriptori fuerit. Siquidem nihil incertius firmari solet, quàm de numero copiarum in bello. Cum enim universæ cohortes, ac turmæ lustrari oculis Imperatorum nequeant, fides habenda est relationi ministrorum sæpiùs infidæ, quia vel fallunt, vel falluntur. Nam tribuni quidam, centurionesq; ut stipendia intercipiant, in censum bellatorum complures referunt nomine tenus militaturos. Lustrationis verò tempore, quo æra solent emeritis erogari, certos homines militari ornatu producunt velut in scenam horarios bellatores. Quod latrocinium in castra receptum, domesticumque, ut cohonestent vocabulo, industriam appellant. Neque Ducibus vindicandi cura, seu conscciis olim paria peccavisse, seu metu militaris invidiæ, seu denique, ne frustrà obnitendo palàm faciant, quibus flagitiis impar sit severitas Imperatorum. Hinc illa varietas inter historicos numerum referentes copiarum, quibus omnis ætatis, & memoriæ clarissimi Duces maxima bella capessiverunt. Sic Alexandro Macedonum Regi ad Asiaticum bellum contendenti, qui minimum, triginta peditum, quatuor millia equitum, qui plurimum, quatuor & triginta peditum, equitum millia quinque adfuisse scribunt. Annibali verò Carthaginiensium Ductori in Italiam transgresso, ab aliis pedi-

Certum numerum inire copiarum difficile.

Causæ ejus difficultatis.

Pet. de Ca. in Cōtēt. ...190.

Plu. in vitis Alex. & Anibal.

tum triginta millia, sena equitum, ab aliis octoginta millia peditum, equitum dena contribuuntur. Cum in ambobus Orbis terræ non minùs conatus, quàm eventus magnitudinem miratus fuerit, per alterum everso Persico imperio, Romano per alterum conquassato. Sed neque in Hispani Regis exercitu recensendo, quo Alexander Parmæ, ac Placentiæ Dux Gallias ingressus Lutetiam Galliarum caput obsidione arctissimâ liberavit, ut in expeditione nostræ proxima ætati, satis consentiunt Scriptores. Nam quidam, ut omnia paria velut in justo duello faciant, quadraginta millia bellatorum unumquemque sub signis habuisse tam Henricum Regem, quàm Alexandrum Ducem affirmant. Alii quinque supra viginti millia peditum, equitum quinque millia meruisse sub Duce Farnesio, Regi autem Henrico millia septem equitum, peditum viginti millia militasse. Equidem, sicut non abnuerim geminos exercitus robore militum, ac numero fuisse non impares, ita compertum habeo, genere virium inter se dissimiles plurimùm discrepasse. Quippe acies Alexandri peditibus maximam partem hastatis horrebat, more Romano; cùm Regia agmina generosorum equitum multitudine, ac virtute præstarent.

Petr. d Cast. i Comment. a. 159

Pro certo illud habetur, ambos exercitus inter se se fuisse magis pares, quàm similes.

Pigfetta relatine obsid. Parisien

Jam verò cùm adventus noctis tertiam Belgici exercitus aciem subsistere coegisset in aperto, & obnoxio incursionibus pago, hostilis aggressionis opi-

Exercitus Fœderatorum fortuitò ad arma exci-

opinio falsa repentè ad arma excitavit. Erroris occasio fuit inepta festivitas militum ultimæ cohortis, qui incertum quâ causâ (perlevem fuisse posteà constitit) tubos grandiores displosione subitâ exoneraverant. Hæc pro inimica est habita reliquo agmini, in tanta hostium vicinitate, suspicionem tenebris intendentibus. Vigilantem militem, & ad subita bellorum interritum hic tumultus ostendit. Nam & confestim suis instructa manipulis gradum composuit ad præliandum pedestris acies, & equites hosti refellendo prompti frænatos jam equos circumegerant, & ad jaculandum in circumjectam planitiem idoneis locis tormenta disponebantur. Strepitu Meldas perlato (tribus inde millibus passuum distant) Alexander itidem peditem, equitemq; apertos eduxit in campos, non tam ad ordines commodiùs explicandos, quàm quod ita sociæ civitati fideret, ut adversùs perfidiam suo se marte protectum mallet. Superveniente tandem Duce Maineo, qui eodem terrore exercitus, omnia circum loca cum globo equitum obeundo, vanum deprehenderat, legiones ad quietem in castra sunt reductæ. Neq; tamen supervacuus Farnesiani militis labor fructu suo caruit. Nam Fœderatis Gallis ingens fiducia partium accessit, cùm alacritatem militum, providentiam Ducum, arma, signa, ordines in procinctu, momento omnia administrata mirarentur. Insequenti nocte, quod suis casu obtigerat, hostibus con-

tatur, displosis temerè sclopis à militibus postremi agminis.

Disciplinam Farnesiani militis hic error ostendit.

Duce Maineo tranquilla circum omnia nunciante, legiones ad quietem in castra reducuntur,

Postera nocte Alex.

Jussu à Fœderatorum equitibus castra Regiorum inquietantur.

consultò reponendum ratus Parmensis, Blasium Capisucchium submisit, qui cum lancearius equitibus somnum, & securitatem excuteret Navarræis.

Aucti copiis partiũ Duces eodem tempore de movendis castris deliberant.

Henricus Rex ægrè adducitur, ut deserat Lutetiam penè captam.

Verùm amplificatis utrinque viribus consilia de movendis castris eodem tempore ab Ducibus agitata. Et quidem hactenus Navarræ Rex discedere tantæ spei irritus ab obsidione noluerat. Pudor, ira, dolor non sinebant amittere captam penè prædam è manibus, eò violentia famis adductam, ut quatriduum ad summum sustentatura Lutetia crederetur. Huc recidisse tot sudatas in oppugnandis arcibus dies, tot vigilatas in adsidendo noctes, ut in ludibrium verterent tum hostium, tum amicorum? Illusuros abscedentium tamquam fugientium tergis Parisienses desertas munitiones, ac direpta castra calcantes. Quâ verecundiâ Britanniæ Reginam, & Protestantes Germaniæ Principes fidem gloriosi promissi requisituros? Quibus firmaverat fore, ut festâ Divi Bartholomæi luce Lutetiam captam ingressus, nomen diei olim funestum cæde partium, lætum, inclytumq; recenti triumpho faceret.

Diviso exercitu obsidionem continuare, & obviam ire Farnesio cogitat.

Hæc reputans generosus animus in vestigio mori malebat, divisoq; bifariàm exercitu, & occurrere venientibus Fœderatis, & obsessam premere urbem, meditabatur. Ex altera parte retinebat in ancipiti Regia consilia celebratum exercitus Belgici, sub Alexandro Duce, robur, & di-

scipli-

sciplina haud quaquam in tam vili æstimatione apud ipsum, ut crederet impunè posse contemni, quos videlicet si modicis tentaret viribus, victoria speranda magis esset, quàm clades metuenda. Quin, etiam si universis accinctus copiis in occursum progrederetur, vix ullum spei bonæ exitum reperiebat, Farnesianâ gerendi belli ratione compertâ. Quî enim victoriam speraret de Hoste ne pugnæ quidem copiam facturo? Munitis in castris, veluti firmissima in urbe, conclusum se invehente, ne invitus illinc ad periclitandum de summa rerum extraheretur? Quâ nam arte retenturum milites suos, quibus pro stipendio una spes pugnæ, ac rapinarum, quin inopiâ, desperatione, ac moræ tædio fracti dilabantur? Perosi scilicet genus belli, hostemq; tam avarum; à quo, ne vulnera quidem & cædes, ne dum victoriæ per certamina extorqueri queant. Inter hos æstus cogitationum fluctuanti salubre visum sententias Ducum exquirere. Senatum bellicum consulit.
Thuan. l. 99. Caier. l. 1. Convenêre Monpenserii & Nivernensium Duces, Aumontius, & Bironius, Turenius, & Guichius, Nuanus, aliique. Omnes ferè consentiebant, minimè tutum partiri copias, vel ambabus, vel alterutri hostium parti futuras impares. Quin, & in supervacuum, extraq; omnem spem, obsidionem productum iri. Nam eam egestatem esse, miseriamq; peditum, quibus nulla jam corporum tegumenta supersint, præter arma, ut, qui ad custodiam Qui suadet relinquendam urbis obsidionē, causasq; affert.

urbis deſtinentur, cuſtodiendi magis ipſi ſint, ne acceptâ clam pecuniâ, vel alimenta inferri ſinant, vel ultrò inferant. Neque verò ſpeciem præbituram fugæ profectionem, per quam Navarreæ copiæ, relictâ urbe ſemivivâ, contra Fœderatorum exercitum viris, armiſque validum tendant. Quem ſi prælio, aut belli difficultatibus propulſum retrocedere contingat, quàm breve gaudium fore liberatæ Lutetiæ? quàm citò in priores anguſtias redituram? cùm ejus altricia flumina, & gemina quaſi ubera, Matrona, & Sequana Navarræis præſidiis teneantur? Apparebat vacuos à nube perturbationum animos, veriora ſentire. Deſeri ergò urbem obſeſſam placuit, ut in campo per certamen expugnaretur. Prolata tamen res fuit in alterum diem, dum ipſe Rex profecturus cum duobus equitum millibus, ad ſpeculandas vires Fœderatorum, conſtitueret, quibus locis, temporibuſque moderaretur bellum. Jam verò per idem tempus apud Fœderatos quoque, non minùs ferociter ab Hiſpanis, quàm à Gallis, hoſtis, & prælii copia poſcebatur. Faciebant animos quatuor ſupra viginti peditum, quinque equitum millia, quorum tredecim millia peditum, maximam partem haſtatorum, tria millia equitum lanceis, loriciſque fulgentia, ipſe Alexander adduxerat; tot arcium, & certaminum victrices manus, arma reſperſa Batavo, Britannico, Germano, Francico cruore geſtantes. Rectâ militari viâ,

Eodem tempore Fœderatorum exercitus caſtra movere conſtituit.

viâ, cum carris, omniq; apparatu cibariorum decernunt Lutetiam ire. Cui, fama erat, Regium exercitum adsidere, non fossâ, non vallo præcinctum, sed in patente campo, vel apertis in pagis excubiis tantùm, & stationibus tutum. Exinde novis consiliis, novam materiem suffecturum hostem. Nam si, quâ parte Fœderati succedant, eâ modicam aciem opponat: minimè arduum negotium fore, unam vel alteram Hugonotorum stationem, totâ mole virium obruere: aut, si confluentibus aliunde copiis, impetum uno in loco sustentare pergat, circumductis repentè annonariis curribus, incustoditam alibi urbem penetratum iri. Sin, hoc intellecto periculo, Navarræ Rex revocatas ab obsidione copias omnes in occursum Fœderatorum rapiat, adhuc operæ pretium fore levatam obsidione Lutetiam. Respiraturos enim laxatâ custodiâ cives, per alimenta ex uberrimo Parisiensi agro statim invehenda, non tam à suæ, quàm ab adversæ factionis hominibus: vincente odia partium lucri cupiditate. Indicta est profectioni dies nobilis cæde Præcursoris, tertio Kalendas Septembris. Jussusque, relictis in urbe Meldarum impedimentis, nihil efferre miles præter arma, quò viam expeditior, bellumq; capesseret. Cùm verò instruenda esset ad iter, & ad certamen acies, Parmensis certandum sibi cum Gallis de humanitate censuit. Imperatorias ordinandi agminis partes ultrò detulit Duci Maineo, utq; acci-

Et rectà Lutetiam cum cibariis tendere.

Dies D. Joannis Baptistæ necè sacer, profectioni destinata.

acciperet, urgere perſeveravit, tamquam impetraturus. At Farneſii obſequium refutante Lotharingo modeſtiâ pari, ille aliâ viâ eodem graſſatur, & primarios ductandi agminis honores in Gallos Principes, Duceſq; confert. Primam aciem Aumaliæ Duci committit, comite addito Jatræo ſciente belli viro, qui juvenem nobilem, & præferocem, conſilio regat. Extremæ pariter aciei præficit Salinii Comitem ex eadem gente Lotharinga, eiq; Ductorem inſignem Sanpaulum adjungit, incerta caſuum moderaturum. Medium agmen Maineo Duci regendum tradit, cui ſuus Præfectus caſtrorum Ronæus aderat, inclytum bellicis titulis in Gallia nomen. Tribus hiſce Gallis Principibus, non ſolùm Gallorum agmina, ſed Farneſianæ omnes cohortes, turmæque, Hiſpani, Belgæ, Wallones, Itali, Germani, tum præclari ex variis gentibus alibi Duces, hic milites, parere juſſi. Quo facto, & amorem Gallicæ gentis generoſis artibus parari facilem Farneſius conciliavit ſibi, & exemplo Imperatoris in exercitum inducta humanitatis concertatio æmularum nationum voluntates conglutinavit. Hoc ordine profecti Meldis Fœderati, ad pagos Cleti, Freniq; caſtra ponunt; ſub illorum adventum cedentibus inde Navarræis. In horum numero poſteà cognitum, fuiſſe Henricum Regem, qui cum parte equitatus eò venerat exploratum vires Fœderatorum, minimèque lætus inſpecto

Farneſius aciei ad iter & prælium inſtruendæ munus offert Duci Maineo.

Eo recuſante, ductandi exercitus primas primas partes in Principes Lotharingos, Galloſque Duces confert.

Humanitate Farneſii mirũ in modum Gallorum animi externis conciliantur.

specto numero, ferociâ, disciplinâ, ad Dammartini castrum, ubi cum Nuano Dux Longavillæ tendebat, celeriter se receperat. Prævolantes cum Appio de Comitibus primi agminis equites carros aliquot ejus impedimentis graves diripuere; interq; reliquam supellectilem, peramplum è Cameracensi tela mantile, quo Regia mensa Ducibus frequens insterni solita. Id spolium sepositum sibi de præda Dux Appius Romam transmisit, habendum familiæ suæ Regium Gallicæ militiæ monumentum. At Navarræ Rex, comperto, Fœderatorum exercitum recta Lutetiam tendere; ut iter obstrueret ferro, imperviumq; redderet, eâ ipsâ nocte, quæ festam Præcursoris triumpho lucem est consequuta, è Lutetiæ suburbiis, atque adjacentibus campis, evocavit copias ad Calas S. Gertrudis, municipium imminens mediæ viæ, quæ ab urbe Meldarum Lutetiam ducit. Planities circumjecta pingui, & ubere solo, quà silvulis, & vinetis, quà stagnantibus aquis, vel irriguis distinguitur, tam communiendis castris, quam pabulationi jumentorum, & hominum opportuna. A fronte consurgunt modico tumore colles gemini, per quos Lutetiam versùs, à Meldis via militaris ascendit. In collium radicibus, quæ Meldis objacent, Freni, Cletiq; pagos castris Fœderatorum insederat, munieratq; Farnesius. Qui, cùm ulteriùs pergere, atque exercitum universum Calas adducere meditaretur, has præoccu-

Navarræ Rex exercitum suum à suburbiis Lutetiæ vocat ad Calas S. Gertrudis, ut iter Parisiense prohibeat Fœderatis

Farnesius exercitum promovere cogitans ad

Calas, has præoccupatas à Regio exercitu animadvertit.

patas proximâ nocte, obseptumq; eâ parte Parisiense iter, intelligit. Primo enim mane, cum quingentis lanceariis equitibus, fistulatoribus mille ducentis profectus, ut locum ponendis castris accommodum aspectu præciperet: minus duabus leucis processerat usque ad verticem collis, cùm in plano Regiæ cohortes numerosis circumfusæ turmis apparuêre. Ab excursoriis equitibus, levis commissa pugna, brevi dirimitur. Siquidem Rex Henricus, adesse cum Imperatore Fœderatorum exercitum ratus, de fastigio collium, in campos à se munitos, dimicantes perlicere conabatur. Parmensis verò, qui locum non prælium quæsitum venerat, satis habebat illic subsistere, unde securus, latera sclopetariis tegentibus, omnem subjectam regionem, Regiaque castra per otium contemplaretur.

Revertitur in castra lætus ob laxatam Lutetiæ obsidionem.

Occidente demùm Sole, redit ad suos lætus primitiis victoriæ; quod conjiceret, affirmaretq; detractos à suburbiis Navarræos, aliquid laxamenti Lutetiæ necessitatibus dedisse. Nec aberrasse conjecturam, paulò post Nemorosii Ducis literæ docuerunt.

Idq; confirmant Nemorosii Gubernatoris literæ.

His nunciabatur, ob remissam custodiam, eum frugum numerum invectum, qui alere tantam civitatem ad quindecim dies commodè posset. Quamobrem monebat Fœderatorum Duces, ut seclusâ Lutetiæ curâ, quibus consiliis rei summa proficeret, iis bellum administrarent. Noctu, non sine trepidatione, ac tumultu per absentiam Regis, & primorum

rum Ducum, vasa collegerant Navarræi. Supellex militaris, tentoria plura, multa vestis intercepta, & quod plurimi æstimatum apud obsessos, ingens rei cibariæ modus. Partim, instante profectionis horâ, auferre neglexerant milites, rerum chariorum solliciti: partim, eâdem subacti necessitate, cum suis carris, & jumentis reliquerant institores. Qui cùm frumenta vili pretio coëmpta undecumque contraxissent, ut in urbe propediem deditionem facturi grandi pecuniâ distraherentur, ea mercatorum avaritia mulctata, in permagnum urbanæ plebis commodum vertit. Cujus egestati sublevandæ, gratuita hujusmodi congiaria præparaverat Deus, præmium Fidei usque ad ultimum malorum invictæ. Postquam, silentio primùm in suburbiis vasto, dein exploratorum indiciis, Hostem abscessisse vulgatum est, continuò, effusa portis multitudine, ad castra diripienda discurritur. Præter annonam publicam, nullum tentorium, aut contubernium commeatu vacuum, vacuam turbam implevit. Quantum asportare quisq; potuit, omnis ætatis, & sexus, onusti escariâ prædâ, quasi hostium spoliis, triumphantium in morem, penates repetunt. Exinde cum conjugibus, parvisq; liberis, circumeunt Divorum templa gratantes; eò liberiùs effervescente lætitiâ, quò propiùs desperationem res fuerat. Eodem tempore de finitimis agris, ex Carnutibus, & superiore Belsia, frumenta, frugesq; varii generis importantur,

Navarræi noctu obsidionem solverant, cum aliqua confusione propter absentiam Regis, relictâ magnâ copiâ rei cibariæ.

Quam cives diripiunt, & domum referunt.

Deinde templa obeunt, gratias Deo agentes. Cum ingenti gaudio.

Per idem tempus ex proximis agris currus com-

meatu referri Lutetiam intrant. Unde vilitas redit annonæ. Cultus agrorum, mercimonia, & ſtudia literarum ſecuritate mirabili. Solicitudo civium pro exercitu Fœderato reputantium translatum bellum non ſublatum ab Henrico Rege. Qui ſi tertiam victoriam de Catholicis retuliſſet, actum de partibus fore.

tur, perpetuo agmine curruum, & jumentorum, apertas à terra Lutetiæ vias celebrante. Hinc factum, ut qui trecentis, aureis pridem vænierat frumenti modius, mox ad quinquaginta, tum ad viginti, ad conſuetum denique priſtini pretii modum redierit. Neque minùs agri colonos, opifices tabernæ, gymnaſia muſarum alumnos recepêre; artibus honos, revocato uſu, & antiqua urbi facies reddita. Securitate mirabili, quaſi laceſſiti Pariſienſes nunquam bello fuiſſent, & pax immota parte ab omni conſtaret. Uti vulgi mores habent præſentibus læti, quantumque obliti præterita, tantum futurorum incurioſi. At nequaquam abſceſſu hoſtis, cura deceſſit civitatis primoribus, anxiis vice Mainei, & auxiliarium copiarum; contra quas Navarræ Rex cum univerſo exercitu, plenus irarum, interpellatam obſidionem ulturus ibat. Translatum belli turbinem, non ſublatum reputabant; quamcumque in partem detonuiſſet, daturùm armorum fulmina, & procellam ſanguinis. Meliora ſperare interdum in cauſa tam bona Religionis; at infauſtis Mainei Ducis auſpiciis plerumque diſſidere, virtutiq; Guiſiorum præclaræ, ſed improſperæ. Ad hæc, Navarræ Regis fortunam fatali Regno imminentem horrebant; quæ, ſi collatum Cortracenſi, Jurienſiq; pugnæ favorem, tertiâ victoriâ cumulaſſet, ecquem Divûm hominumque rebus everſis opitulaturum? unde novos exercitus,

citus, quem alium accersituros Alexandrum? In hoc æstu curarum, spem inter, ac metum dubii sacras ædes obibant, ita grates pro soluta obsidione solventes, ut orarent beneficium absolvi incolumitate, aut victoria Catholicorum.

Dum hic precibus, ac votis, alibi castris, armisque, de summa rerum certabatur. Rarò aliàs fortuna commisit spectaculo generis humani, tam nobile exercituum, atque Imperatorum par. Ambo cœterà victores, mutuò invicti, ingenio, moribusque non minùs, quàm bello discordes erant. Uti æqualibus ætatis suæ Ducibus virtute superiores, ita pares inter se gloriâ, famâq; rerum. Quorum conatus, & certamina cùm utramque historiæ nostræ paginam faciant, haud ab re fuerit, si amborum imagines contemplandas velut in tabula subjiciam, quo primùm tempore, in Parisiensi agro concurrerunt, obversis castrorum frontibus, & bellandi artibus. Henrico sua, & gentis indoles alacritatem in vultu: Alexandro natura, an imitatio? avunculi Regis gravitatem induerat. Henricum ingenii apertum, & candidum populares amabant sui, & comitatem largè omnibus blandam adorabant milites, quibus non aliud stipendium, quàm facilitas Regis: Alexandrum occultum, & callidum, sed extra fraudes, venerabantur amici, non timebant, timebant hostes, non oderant. Certaminis aleam declinabat Alexander, qui spei certus in ratione,

Clarissimi suæ ætatis Imperatores Henricus Franciæ & Navarræ Rex & Alex. Parmę & Plac. Dux inter se comparantur.

casum in societatem gloriæ non admitteret. Adde quòd, cùm jure Regio non esset, duplex in una clades, ab hoste in acie, in Aula ab æmulis timebatur. Contrà, pugnæ appetentissimus Henricus, non tam genio suo, quam Reges ad usum temperant, quàm Gallicæ nobilitatis, cui pro dominatione serviebat. Nihil tamen in certamine consultius Navarræ Rege, audaciæ necessitatem emendante consiliis. Nihil Parmæ Duce pugnacius, quasi obluctantem prudentiæ fortunam crine pertraheret. Alter Marcelli artes in oppugnanda, Fabianas alter in asserenda Gallica Roma repræsentavit. Hic seditiones virtute Scipionis domuit, ille vitavit Annibalis felicitate. Semel in uno congressu Regni caput, & belli Henricum sors obtulit Alexandro: sed iste præcipitis occasionis munus, ne præcipitaret, amisit. Alter nimis audendo, cavendo nimis alter, virtute immodicâ magni Duces mutuum errorem sunt gratificati, ut liqueret summos quidem, sed homines esse. At, novissimè ad Calidobecchum, suis magistrum artibus Henricus circumvenerat, nisi novis castellis munito, quà non patebat exitu, hunc ille rursus elusisset.

Hæc opposita decora, illa communia. Ambo Regii sanguinis, & victoriarum titulis fulgentes, non minùs præliatores, quàm Duces. Insignes vel inter eos, quibus laus dexterâ solâ quæritur. Patientiâ, vel in gregario mirabili, laboris, inediæ,

ediæ, vigiliarum, vulnerumque: assueti noctu, interdiu, armis pro membris, equo pro domicilio. Neque minùs in omnem partem mores versare, quàm sese: ad seria, ludicra, ad clementiam, severitatem. Alexandrum in Gallia accessu, alloquio, mensâ expositum, Gallum jurares: Henricus in pace, abscindi jussit amici caput, quod in acie manu ipse protexerat. Adeò virtus omnis nascitur in omni pectore, & diversitas temporum est, non hominum, aut locorum.

Cùm in proximo sederent inimici exercitus: à Navarræ Rege caduceator in castra Fœderatorum venit. Renuit Maineus aures dare, partes has esse supremi Ducis causatus, hominemque ad Parmensem adducit. A quo in Procerum concilio exceptus, Regiam provocationem ferociter exposuit. Henricum Galliæ, ac Navarræ Regem, Fœderatorum exercitum, partim rebelles cives, partim externos hostes, ad conserendas manus lacessere; ut Gallicanam tragœdiam, quando lætior exitus non placuit, saltem luctuoso finirent. Proponere vulnera, & cædes belli fructus iis, qui pacem concoquere non potuerint. Sermone vulgi, Alexandrum Ducem pro expugnatore arcium circumferri. Henricum Regem in acie, & certaminibus vincere. Sed novas Farnesio arces, ne nimis Antuerpia sua placeat, cataphractorum nobilium turmas oppositurum. Non è saxis immotas, hostiumque assultum

Rex Henricus misso caduceatore provocat Fœderatos ad prælium.

ignavè opperientes, at mobiles arces, ferroq; solidas, animata propugnacula se invehentia ad expugnandos oppugnatores. His Alexander subridens: invictissimi Hispaniæ Regis imperio, armatum è Belgio se ascendisse respondit, ut ab Hugonotorum tyrannide vindicaret cum Lutetiâ omne Catholicum in Gallia nomen. Huic destinationi armorum si congressum, dimicationemq; conducere animadverterit, quamvis Hostis Hosti officium non debeat, se gratiam Navarræ Regi vulnerum, & cædis facturum. Sin alias ad vincendum vias aperuerit ratio belli, eam se potissimùm initurum, ut meliorem, quam improbari magis inimico Regi intelligat. Ejus esse, qui glorietur in acie, ac præliis dominari, tergiversantem se ad certamen attrahere; aut in castris considentem obruere spirantibus illis ex ære molibus; modò non sint earum è genere, quas paucis ante annis in Belgium irrumpentes cum Alenconio, scloporum, & bombardarum spiritu difflaverint Hispani. Secundùm hæc dicta, magnificè donatum caduceatorem dimisit. Tum auditæ cursim Procerum sententiæ. Tres fuêre præcipuæ. Prima Ronæi, Sanpauli, & omnium ferè Gallorum: superbam Navarræ Regis provocationem certamine quamprimùm refellendam: pares Fœderatis vires, pares animos, causam meliorem. Sed obstabat iniquitas pugnæ, quæ committenda erat in campis, quos Navarrus prior dele-

Respondet provocationi Alex.

Deinde sententias Ducum requirit. Tres præcipuè fuerunt, prima Gallorum pro committenda pugna.

delegerat, munieratque. Altera opposita sententia Zunigæ, subsistendum rebatur quamdiu per Lutetiæ pericula liceret, iisdem in castris jam munitis, omniq; rerum copiâ propinquis à Meldis affluente. Regium quippe exercitum in præsens validum, brevi, ex pecuniæ, quasi succi vitalis defectu, attenuatum iri. Quod in eo roboris, & floris erat Helvetios pedites, equites Gallos dilapsuros, consenescente spe pugnæ, prædarumque. Ita, sedendo Fœderatos, aut paululùm admittendo, debellaturos. Huic sententiæ omnium tutissimæ, omnes refragabantur. Indignum usque adeò visum, tot insignem victoriis, Alexandro Duce, Belgicum exercitum, in quem tota Europa converterat oculos; tamquam in Religionis vindicem, & Galliarum liberatorem, insultantibus Navarræis non obviam progredi, non contra niti, sed in munimentis, paventi similem se tenere; Catholicorum spes, Hugonotorum metus, expectationem generis humani frustrantem. Tertiæ sententiæ, inter has mediæ, cujus autorem Appium de Comitibus ferunt, neque congredi placebat cum incommodo, neque supersedere cum dedecore. Sed declinatis paululùm Regiis castris, iter sinistrorsum flectere ad Matronæ ripam; exinde cum omni cibariorum apparatu Lutetiam tendere. Si hostis, non sylvis ampliùs, & paludibus tectus, at solis armis, interturbaret, armis expedituros. Æquis locis, æquum

Secunda Hispanorũ pro declinanda protrahendâque.

Tertia Italorum media suadet, declinanda hostium castra munitissima, & flectendum iter ad Matronam Lutetiam versus.

Si hostis occurrat.

martem, atque in dexteris fortunam. Et huic pariter sententiæ non pauca objiciebantur. Nam Laniacum oppidum haud spernendo præsidio firmum mediam viam intercludebat. Anceps juxta periculum, sive omitterent, sive adorirentur. Omitterent? Peccabant in legem belli, à tergo receptum Hosti dantes, unde securus agmen postremum carpere, atque intervertere cibaria posset. Expugnationem tentarent? quanti moliminis fore? Arce trans flumen positâ, nec adeundâ, nisi per pontem, ad quem extruendum, neque naves, neque tigna, trabesq; suppeterent. Diversitate sententiarum lætus Alexander, quòd, & quæ animo volvebat, occulta priùs habere, & facta postmodum imputare consultoribus posset, in posteram lucem pridie Kalendas Septembris, profectionem adversùs Hostem indicit. Haud dubia in utroq; exercitu opinio increbuit: eâ die, de Lutetia, de Religione, de Galliæ Regno, ferro judice statuendum. Superba provocatio Navarræ Regis, responsum animosum, Parmensium Ducis, ab majore parte Procerum dictæ ferociter sententiæ, promulgata adultimum profectio, super omnia militum ardor, finem dari bello, seu victoriâ, seu morte honestâ cupientium, faciebant, ut quæ in voto omnibus erant, ea re futura crederent.

In æquo campo, manus conferendas.

Alex. diversitate sententiarum gaudet, ut suis consiliis occultandis opportunâ, & indicit diem profectionis adversùs hostem. Unde spes pugnæ in utroq; exercitu.

Verùm Alexander in arcano pectoris jam deliberatum, & constitutum habebat, speciem quidem

Quamquã Alex. imaginem pu-

dem pugnæ, pro veritate exhibere, quoque propior videretur, eò declinare longiùs aleam martis. Hac videlicet ludificatione opus esse intelligebat ad distinendum hostem, ne interveniret sibi, conversâ repentè aliò mole belli, ad Laniacum opprimendum accursuro; quo expugnato, Lutetia liberabatur. Ut destinata securiùs exequeretur, averteretq; quàm longissimè ab ea suspicione Regiorum animos, spem certaminis fecit, imperata expeditione militibus: haud ignarus externos numquam certiùs falli, quàm ubi priùs domestici monitores fallerentur. Dabat & famæ, ut provocatum ab Henrico, simul contra eum profectum Alexandrum audirent. Pridie igitur Kalendas Septembris castra Fœderatorum mota ex diurnis Farnesii commentariis compertum habeo; eâdemq; luce sub vesperam Laniaco obsidionem admotam, nec nisi sextum post diem assultibus expugnatum. Quamobrem refutandi videntur, qui hæc omnia, tamquam unico continenti actu paucis horis gesta describunt; quasi voluptati spectantium tragœdiam, non utilitati legentium historiam darent. In acie rursus ad iter, & certamen instruenda securitati Farnesius, & victoriæ consultum voluit, cùm pridem vel humanitati suæ, vel dignitati Gallorum Principum fecisset satis. Quod itaq; ex omni equitatu firmum, ac fidum, in primo agmine collocat. Sexcentos gravis armaturæ equites Belgas, totidem sclopetarios equites Hispa-

gnæ non pugnam exhibere decreverat.

Causæ ejus consilii.

Pridie Kal. Septemb. mota castra Fœderatorum, eâdem die Laniacum obsidione circumdant, ac die 7. expugnant.

Quare ii refutandi sunt Scriptores, qui ista quasi unico actu, & una die gesta describunt.

In acie iterum ordinanda securitati & victoriæ Farn. consulit.

Primum agmen conflatum ex equitibus, gravis & levis ar-

maturæ Marchioni Renthiaco committitur.

ſpanos, lancearios mille quingentos ſub Principe Chimacio, & Georgio Baſta Ductoribus; Præfectum univerſis, Marchionem Renthiacum deſignat, unâq; primæ aciei moderatorem conſtituens, jubet, ubi colles utrumque exercitum interjectos inſcenderit, in conſpectu hoſtium quàm latiſſimè explicare turmas, tum attenuatis pedetentim ordinibus, dum poſteriores equites in faſtigia ſubeunt, lentè priores demittere, ac ſubſiſtere crebra per intervalla. Si hoſtis gerendæ rei occaſionem offerat, eâ ne utatur ſe inconſulto, ſed præſtoletur imperium.

Medium agmen conſtans ex legionibus Hiſpanis, Germanis, Italicis: Maineo credit.

Medium agmen Maineo Duci concreditum, veterano pedite, quem de Belgio adduxerat, firmat: Tribus Hiſpanorum, binis Italorum, totidem Germanorum legionibus, cum tormentis campeſtribus viginti. Ad utrumque medii agminis latus, ſub Jathreo hinc, illinc ſub Sanpaulo Ductoribus, equites omnes Gallos, peditesque dividuos conſtituit, juſſitq; immotos agere, donec incaleſcente prælio accerſerentur; ne, ſi qua fortè cujuspiam fraus interveniret, ea officeret ſummæ belli.

Extremum agmen, compoſitũ ex Germanis, Wallonibus, atq; Helvetiis, additis lancearìis, & Burgundis.

Poſtremum agmen ex duabus Wallonicis legionibus, totidem Germanis, atque Helvetiis componit, additq; lancearios Burgundos, & à Duce Lotharingiæ nuper ſubmiſſos equites quingentos, tum quod ſupererat tormentorum, omniaq; committit expertæ fidei, ac virtuti Valentini Pardei Mottæ Domini Gravelingæ Gubernatoris. In hunc modum

dum distributis copiis nullam sibi certam delegit sedem, accursurus quò res cunque belli ancipites provocarent, tribus Proceribus Appio de Comitibus, Ascanio Sfortia, Nicolao Cesio, centumq; delectis equitibus comitatus. Pardeo Mottæ Domino commendat.

Posteaquam structis ordinibus Fœderatorum exercitum adversum se ingredi Navarræ Regi nunciatum (& jam collium summa percursantes primi agminis equites comparuerant) præ gaudio lachrimans, & sui vix compos Henricus, agnoscere se, dixit, & adorare fortunæ suæ numen, quæ conscientiâ sceleris occæcatos perduelles, in pugnæ campum haud iniquum iis minùs, quàm Juriensem illum, fataliter induceret; ut ejusmodi arrhâ, victoriam alteram nobiliorem sibi, Regnumq; Galliæ firmaret. Quo igitur ordine dispositas in via Parisiensi copias collocaverat, eodem prodire jussit ad certamen armatas; in lævo cornu Helvetiorum peditum, & Anglorum agmina, cum senis tormentis è proximo jugo contra subeuntes Fœderatos fulminaturis: in cornu autem dextero, cum totidem tormentis Germanas legiones, in acie verò media pedites Gallos, & Hollandos; Gallico equitatu, quem virtute insignem, ac numero bifariam diviserat, amborum cornuum latera defensante. Henrici gaudium, ob spem conceptā certaminis committendi in loco sibi commodiore. Exercitum illic prudenter instruit.

Interim Farnesiani equites cum Ranthiaco juga collium summa conscenderant, quantumque dorsi fastigia porrigunt, Chimacii Princeps, & Ge-

orgius Basta laxatis lanceariorum alis inumbraverant. Equis, viris, armisq; circumvagantibus occupati tumuli erant, eamq; speciem præbebant spectantibus ex imo, quasi æreæ hastarum silvæ patriis in jugis oberrarent. At ubi equestres turmæ porrectis quoquo versùm ordinibus longum sui spectaculum fecerant, sensim descensum lentissimo gradu moliebantur, uti præceptum fuerat, crebra per intervalla restitantes.

Fœderatorum equites colles in conspectu Regiorum occupant. Inde descensum adversùs hostes moliuntur gradu quàm lentissimo.

Tunc enimverò Regiorum militum oculi detineri spectaculo jucundo simul, atque horrido, in expectationem pugnæ animi erigi, interq; spem ac metum anxia corda subsultare. Cùm Alexander de clivi fastigio, unde spectaverat, laudaveratque, ut egregiè structam hostilem aciem, ad imum revolat collem, jam certus maturitatis consilii sui: Ducem ergò Mainei erigere parantem in adversum tumulum medium agmen, manu reprehendens, quid ultra certamine opus (inquit) O Princeps? magnificè vicimus; citra belli aleam belli causam, & præmium tenemus liberatam obsidione Lutetiam. His dictis mediam aciem vertit in primam, postremam in mediam, & quæ prima fuerat sub Renthiaco, ultimam facit. Deinde singulas acies interequitat armis collucens, aperto tantùm ore, oculisque lætissimam fiduciam præ se ferentibus: Maineo simul Duci, legionibusq; præituris ad sinistram, Laniacum versus, iter commonstrat: Eant ala-

Cum expectatione longa Navarræorum.

Maineum cum acie media scandentẽ colles Parmensis retinet, mediam aciẽ vertit in primam, dirigitque Matronam versùs, ultimam aciem in mediam mutat, &, quæ prima fuerat, ultimam facit.

Cinutius l. de disciplin. milit.

alacres, Lutetiæ salutem, ac libertatem in dexteris gestantes. Quo tempore Navarrææ phalanges adumbrati prælii ludibrio distinentur, ipsi hostium securi aliò bellum feliciter portent. Dum commilitones in collium scena ludibundi Regiis legionibus arma non inferunt, sed ostentant, illi Laniaci præsidiariis nil tale metuentibus non priùs ostendant arma, quàm inferant. Magnos exercitus nec opinantes à paucioribus opprimi, quantò magis tot egregias bellatorum acies modicum præsidium, & imparatum occupaturas? His Ducibus militibusq; cum isto ordine, ac disciplina, pro Deo, pro vera religione bellantibus, nihil in Belgio invictum aut arduum usquam fuisse, nec in Galliis fore.

Mox interequitanti singulas acies. Animantique ad certamen.

Hujusmodi oratione acies animantem Farnesium unumquodque agmen, præter tubarum, ac tympanorum cantum, eo plausu vocum, & sclopotum per intervalla excipiebat, ut audientibus procul Navarræis, causamq; alacritatis ignorantibus, admirationem, & curam injiceret. Per idem tempus Alexander ad Renthiacum mittit, qui rationem edoceat consilii sui, eum ex Duce primi agminis, postremi rectorem esse factum. Ludos tamen, quos occœpit, dare pergat, partesq; peragat præliatoris ictum minantis, & sustinentis. Laudem ipsius maximam in eo verti, ut nodus fabulæ, ante postremum actum, hostibus non explicetur.

Plauditur ab universo exercitu tubarũ, tympanorum, vocum & sclopetorum sonitu, non sine cura Navarræorum causam gratulationis nescientium. Parmensis ad Renthiacum monita.

Interim cum Duce Maineo grande viæ spatium

pri-

primum agmen antecesserat, & cum secundo agmine Mottæ Dominus, explicatis ordinibus, ingrediebatur, cùm Farnesius inclinante in vesperam die, monet Renthiacum, ut cum equestribus turmis ad sinistram declinet, pro primis, postremas exercitus partes obiturus. Vestigiis autem medii agminis inhærere jubet per viam sylvulas, & vineta interjacentem. Illic enim turmas quinque fistulatorum abdiderat peropportunè, ut si terga recedentis equitatus impeterent Navarræi, repentinâ pilarum procellâ submoverentur. Interim tres ultra horas instructos in campis Navarræ Regis milites expectatio pugnæ tenuerat, suspensis perpetuò animis, quando ad manus veniretur, Renthiaco cum Belgicis equitibus in collium jugis errabundo, vanumque certaminis apparatum affatim instruente. Posteaquam senescere ludus cœpit, & Fœderatorum equites in æquum descendere semper, devenire nunquam: risum hinc primò quærere Regius miles, ut festivitatibus abundat hæc vita, jocisq; temperat amara belli: modò podagricos equites, modò testudineæ tarditudinis equos increpare. Qui ætatem integram in descensu impendant, num ascensum æternitate totâ molituros? si tantummodò ad præbendum sui spectaculum in Galliam venissent è Belgio, non viri, sed fœminæ in speciem bellatorum comptæ, pictæque, jam patriam repeterent, satis visas ab Gallo hoste, ac vidisse memoran-

Primo & secundo agmine Fœderatorum Laniacum petentibus, Regalis acies frustra certamen expectat.

Cùm descendentes Fœderatorum equites in æquum numquam devenirent.

Unde jocandi ansa militibus Regiis.

rantes. Lutetiæ liberatores egregii! Si choro, & pompâ in theatris, non ferro, & armis in acie cernenda res esset. At primoribus Ducum, quibus mos, fronti non credere, sed penetrare mentis aciem in intima consiliorum, haudquaquam ridendus hostilis ludus, cavendus magis videri. Quid enim, si Farnesius per jocum negotium agat? Si bellum hîc indicat, non inferat, ut vulnus alibi non minetur, sed infligat? Quidquid id esset, belli machinam subesse certum, genus incertum. Inter hæc imminui paulatim, & rarescere in collibus equestris acies, turmatim deinde dissolvi, tandemque evanescere prorsus è conspectu tota nubes belli. Tum verò apertâ scenâ ludibrii, fremere Navarræi, sibi datos ludos, at non impunè datos. Dimidia protinus pars equitatus è castris emittitur sub magno Galliæ Priore, Nuano, & Bironio Ducibus (ægrè ab amicis retento Rege) quò recedentes Fœderatos incursarent, carperent, & aliquid certi de Alexandri consiliis aucuparentur. Verùm excepti ferociâ pari ab ultimis Belgarum turmis, quæ in id comparatæ jam erant, & à fistulatoribus Hispanis de sylvarum latebra collineantibus, impunè fulminati, cùm Georgius Basta equitum Commissarius, qui eum mille lancearius præcesserat, admonitus, effuso cursu in prælium reveheretur, diremere Navarræi sub noctem pugnam, nihil certi præter vulnera, in castra relaturi. Neque Fœderato-

Non Ducibus, qui Farnesianas artes suspectas habent.

Interim rarescit in collibus equitatus Renthiaci, & paulatim dissolvitur.

Tria circiter millia equitum Regiorum ad infestandum agmen Fœderatorum postremū, è castris emittuntur.

Sed excepti ferociter ab equitibus Belgis, & ab Hispanis fistulatoribus, pugnam dirimunt mutuo consensu.

rum interfuit continuari nocturnum certamen, cùm itineris multum ad nova castra, jam fessis vagatione diurnâ, superesset. Prima itaque Fœderatorum acies, duodecim passuum millibus confectis, præcipiti jam die, Laniacum venit. Suburbia protinus capta, eodemq; impetu venisset arx in potestatem, inopinati belli mole conterritis propugnatoribus, nisi Dux acer Lafinius præfectus, igni statim, ferroq; corrupto ponte, totum Matronæ flumen pro fossa, & munimento Farnesianis objecisset. Sedet enim in altera Matronæ ripa Laniacum, in altera suburbia habet: quibus potitæ Fœderatorum legiones, quamvis in urbem protinus transcendere arderent animis, quia tamen flumen vadari non poterat, nec ulla erant in promptu ad moliendum pontem navigia, subsistere coactæ, nihil, præterquam minas, in alteram ripam extenderunt. Pedestrem aciem Alexander ad multam noctem in armis tenuit veritus, ne Navarræ Rex in postremum agmen à reliquis copiis abjunctum incumberet totâ mole equitatus, quâ parte virium præcellere putabatur. Quamobrem pedite idoneis locis cum tubis grandioribus distributo, Navarræos arcere paratus erat, si fortè suis in castra se recipientibus instarent. Sed equites Navarræi quoque supersederant, ne in insidias præcipitarentur, quas inter impedita vinearum, & nemorum tetendisse suspicabantur non ex falso pedites Farnesianos numero suis, & virtute præ-

Acies prima sub vesperam Laniacum venit, statimque suburbia occupat.

Alex. legiones in armis habet ad multam noctem, quoad Renthiacus cum postremo agmine adveniat.

præstantiores. Itaque, quamvis utrinque essent æquæ militum vires, animorum fiducia par, mutuâ tamen reverentiâ à certamine cessatum. Renthiacus tandem secundâ vigiliâ noctis cum equitatu incolumi adveniens, incredibili lætitiâ commilitones, & Farnesium affecit. Qui eâ curâ feliciter defunctus, parte victoriæ potitus videbatur. Statim igitur solutam aciem, stationibus, excubiis, omniq; militari custodiâ communiri mandat. Gallici pedites equitesq; cum Maineo Duce in Laniaci suburbiis locati sunt. Hispani, atq; Itali cum Parmensi in pago proximo, cui Pompona nomen. Secundùm flumen equites leviter armati, cum Germano peditatu. In colle suburbiis imminente Wallonum legiones, cum equite gravis armaturæ constitutæ præsidio, ne quid à tergo infestum ingrueret.

Ab ejus adventu Farnesii gaudium, qui solvit exercitũ, & stationibus munit.

Posterâ die jussus exercitus expedire manus ad opus, non ad prælium, pro gladiis, & sclopis ligones tractare, sarculosque. Vallum, fossamq; bis mille passus in gyrum patentem ducere cœpit, qua velut arce conclusus inexpugnabilem se assultibus externis præberet, si quando vires dividere ad expugnandum Laniacum necesse esset. Ut quantâ maximâ celeritate munitio consurgeret, in breviorem orbem castra contracta sunt. Tum operis pensum legionibus partiente Farnesio, per omnes militum ordines diem noctemq; exudatus est labor. Viginti horarum spatio stetit munitio, licèt nondum

Altera luce vallum fossamque bis mille passuum instituit.

Alex. operis pensum legionibus partiente, 20. horarum spatio munitio absolvitur.

ad perfectum elaborata, defenſioni tamen ſatis accommoda, foſſis, aggeribus, propugnaculis, intra extraq; valli ambitum, poſitisq; opportuno loco tormentis, usquequaque terribilis. Studium gratificandi Imperatori, peritia in eo opificii genere Farneſiani militis, inſita demùm opinio, permagni ad victoriam referre, quidquid tanto molimine Parmenſis urgeret, immane opus maturavit. Inter initia operis, conterminas deſcriptioni caſtrorum geminas domos præſidiis occupari juſſit, ne, ſi Navarrus interciperet (ut intercipere mox tentavit) ex iis operantes in munimentis Fœderatos inquietaret. At opere abſoluto, revocatis ab utraque domo militibus præcepit, ut alteram vallo propinquam ſubruerent, ne inde hoſtis per jaculationes officeret, parcerent alteri remotiori, unde noxia non timebatur, ne gratis qualicunque ejus Domino noceret.

Cauſæ feſtinationis.

Cùm medius ferveret labor, Kalendis Septembribus claro jam mane, Navarræ Rex, in colle mille quingentos paſſus diſtante, atque in planitie collem, flumenq; interjacente, inſtructum ad certamen exercitum, ante oculos Fœderatorum explicavit. Ut pugnam committeret, ſuadebant invitamenta, precesq; Gallicæ nobilitatis, cujus robore inſuperabili, quatuor fortiſſimorum equitum millibus, in quibus erant ſeptem Principes, vel ad ſubruendum Cœlum ſe adniſurum gloriabatur. Præter-

Navarræ Rex inſtructo exercitu Fœderatis pugnæ copiam offert.

Inſtigante Gallica nobilitate.

terquam quòd ex ingenita alacritate Galli pugnæ sunt avidissimi, fastidiebat juventus nobilis moram certaminis, ut maximè incommodam propriis impensis militanti. Quod si abnueret Parmensis martis aleam, non solùm illâ detrectatione pugnæ, concessum sibi de virtute erat interpretaturus Navarræ Rex, verùm etiam intervenire tentamentis ejus omnibus constituerat, sive Laniacum aggredi, sive Lutetiam petere destinasset, ne se quoquam commoveret sine præsenti discrimine. Alexander tamen, quam in ratione summa, vincendi spem posuerat, hanc certus à fortunæ temeritate non expectare, copias ad prælium ordinavit intra semifacta castrorum opera, quæ dispositis idoneâ sede tormentis ita communierat, ut irruptionem tentantibus Navarræis impendio cladis audacia constituta fuerit. Tum capitis pœnâ in exercitu Fœderatorum sancivit, ne quis injussu Ducum vallum egrederetur. Huic Imperatoriæ providentiæ ne quis timoris fortè notam inureret, exire de castris cum equitibus mille lancearijs imperat Marchionem Renthiacum Regios provocaturum ad equestre certamen, quando equitatu Regii se præpollere jactabant. Secretò præmonuerat Renthiacum, ut Navarræos, primùm lacessendo, dein pedem referendo proximè ad Farnesianas munitiones perduceret, unde subitâ pilarum procellâ obruerentur. Sed Navarræi, arte intellectâ, vicissim & ipsi pro-

Alex. ordinat exercitum intra munimenta, sancitque pœnam capitis ne quis injussus egrediatur.

Deinde Renthiacũ mittit cum mille lanceariis equitibus, ut eliciat Regios ad equestrem pugnam.

currentes, & pedem revocantes, pertrahere Fœderatos intra sua septa nitebantur Inter hujusmodi concertationes triduum extractum. Quibus modò levis, modò gravis armaturæ equites, interdum hastati pedites, aut sclopetarii equitibus immisti concurrebant, quasi ad spem universi certaminis per hujusmodi experimenta proficerent. Occupatio in levibus utrinque certaminibus equitatu, cùm Fœderatæ legiones interim vallum castrorum absolvissent, naves tantùm desiderabantur extruendo ponti, per quem ad expugnationem Laniaci transmittendæ erant copiæ. Apparatum incuriâ Caroli Mansfeldii prætermissum, ad quem instruendum, multâ industriâ, & labore opus foret, momento fortuna supplevit. Sex Navarræorum naves fœno onustæ secundo flumine securæ terrestrium copiarum illac prætervehebantur. Has conspicatus Camillus Capisucchius militibus ostentans: Vestra contumelia est (inquit) commilitones tanta Navarræorum audacia in oculis nostris impunè volitantium. An quia nulla sunt nobis navigia, propterea terrestrem hunc exercitum contemnunt? Ignorant videlicet, Alexandri legionibus maria calcata, cùm ad expugnandas insulas, frustrà Oceano suo defensas, pedibus vaderetis. Num Oceano Matronam, num arcibus armatis pauca inermia navigia audent præponere? Ite protinus, & fortibus viris pervia esse omnia elementa monstrate. Non tam oratio Ducis

Inter levia equitum certamina triduum extrahitur: quo tempore munitio castrorum à legionibus perfecta est.

Cùm naves deessent ad extruendum pontem, fortuna summisit sex rates Navarræorum fœno onustas, quas illac prætervectas legionarii nantes invadunt.

cis accendit militem, quàm præsentia prædæ, quam cætera vilem, penuria id temporis pretiosam fecerat. Positis igitur vestibus, ad octoginta nudi fluvio se committunt, gladios tantùm dexterâ gestantes, præter tubicinem, qui pro gladio tubâ bellum toto flumine personabat, responsantibus è ripa sociorum tubis, tympanis, clamoribusq;. Interim nautæ quieti sonos inanes, ac streperum bellum irridebant, cùm à fronte, à latere, à tergo apparent aquatici bellatores, octoni ac deni singulas naves circumvadunt, alterâ manu nantes, elatos alterâ mucrones in ora nautarum identidem intentantes. Hi novitate audaciæ, ac miraculo attoniti pro viribus tamen repugnare; contis, remisq; adsilientes ab omni parte Farnesianos propellere. Verùm inermes erant, & pauciores, quàm ut tam multos, ferroq; grassantes arcere possent. Quare, virium brevi periculo facto, se potentioribus dedunt. Qui circumagentes ad ripam capta navigia, à sociis ingenti plausu excipiuntur. Majori verò quàm speraverant prædâ se potitos intelligunt, ubi superposito senis illis ratibus ponte, quinque tormentis ad verberandam, binisq; legionibus ad aggrediendam Laniaci arcem transitus patuit. Sed legiones, ac tormenta quantociùs jussu Farnesii retracta sunt. Quoniam Navarræ Rex, Matronam ponte, quem in superiore parte fluminis obtinebat, cum ingentibus copiis trajicere nunciabatur, ut occupatos in oppugnatione

Nautæ aggressores remis repellunt, sed frustra; nam pauci & inermes vincuntur à pluribus arma vibrantibus.

Ponte navibus confecto legiones ac tormenta ad Laniacum expugnandum traducuntur.

Sed statim revocantur, cùm Rex ipse trajecturus unà cum exercitu nunciaretur.

Laniaci Fœderatos opprimeret. Mutato Parmenſis pro re nata conſilio, cùm à Laniaco cohortes revocaſſet, Georgium Baſtam cum equitatu ſubmiſit exploratum, quid Rex ageret, paratus quidem, & certus invadere poſtremum Regiorum agmen, cum ſpe victoriæ, ſi cum primo flumen Rex trajeciſſet. At idipſum metuens Henricus à tranſitu copias abſtinuerat, & prohibuiſſe Fœderatos alterâ ripâ contentus, modò Alexander non proficeret, pro victoria habebat.

Quare Georgium Baſtam emittit Alex. cum equitatu, ut poſtremũ agmen Regiorum invadat, quandocunq; Rex cum primo flumen transmiſerit.

Alteram lucem immoti ambo, obſervantes invicem, ſuſpectantesq; egêre. Octavo Idus Septembris, pervigilio natalis Deiparæ, quod jam diu parturiebat Alexander parere aggreſſus, Laniacum expugnare conſtituit. Ne tamen ad Regem emanaret conſilium, clam ſuos tenuit. Neque oſtendit ante, quàm intulit arma, neque, uti priùs fecerat, ad oppugnationem ponte tormenta transmitti voluit; ſed noctu, per fidos legionis Italicæ milites comportata ſilentio ſummo in tumulum oppoſitum Laniaco, flumine (quanta eſt latitudo) interfluente, non ante conſpecta Hoſtibus, quàm audita ſunt, cùm ſub auroram vehementiſſimè arcem verberare cœperunt. Bis mille quingenti pedites ex Hiſpanis, Italis, Wallonibus, ſub Tribunis Capiſucchio, & Zunica ponte traducti. Inſuper alæ octo, equites circiter mille, ſub Marchione Renthiaco transmiſſæ ſunt, ut iis percurſantibus circum-

Pervigilio natalis Deip. Laniacum expugnare decernit.

Noctu tormenta tacitè comportari juſſit in tumulum Laniaco oppoſitum.

Et peditum tria circiter millia ponte ad agreſſionem transmitti: mil-

cumjectam regionem, siqua subsidia Navarræis è castris accurrerent, Laniaco excluderentur. Per idem tempus Parmensis, oppugnationis curâ Tribunis, & Maineo Duci commendatâ, ab altera parte castrorum Regiis castris obversa, succinctum armis exercitum, cum ingenti tubarum, ac tympanorum strepitu, sub signis, & vexillis, in apertos campos educit. Mens erat, præsentis ostentatione certaminis, ab sensu expugnationis Laniaci avertere Navarræos, ut occupati proprio periculo, de alienis depellendis non cogitarent. Quod si, arte deprehensâ, auxilio suis esse pergerent, immittere constituerat pugnæ discrimen, ipsaq; Regia castra, quæ haud satis firmiter munita compererat, introrumpere; ut per vulnera, & cædes, ab ope obsessis ferenda retraherentur. Consilium primâ specie anceps multiplicata pericula tutius faciebant. Nam alicubi victoria sperari poterat, si pluribus in locis certaretur. Utra verò in parte vincerent Fœderati, Lutetia obsidioni eximebatur. Si Laniacum expugnari contingeret, aditus in urbem commeatibus patebat à flumine, sin Regia castra perrumperentur, iter à terris pandebatur. Contra, Navarræ Regi, & apud Laniacum, & in castris, bis vincendum erat, ut Lutetiam premere perseveraret.

le etiam equites ad auxilia excludenda, Navarræorum.

Ab altera parte Navarræis castris opposita copias educit ad prælium instructas.

Ejus consilia.

Interim, quati Laniacum tormentis ab Alexandro, traduci flumen ad expugnationem cohortes, prodire reliquas acies ad certamen armatas, aliis,

Regi uno tempore, nunciatur Laniacum verberari

ad expugnationẽ, flumen hostem transire, Fœderatorum copias è munimentis ad regia castra oppugnanda prorumpere.

Henricus tamen defensioni Laniaci prius consulit.

Octingentos milites auxilio submittens.

atque aliis Regi supervenientibus nunciis, defertur. Obstupefecit inopinata fiducia Hostis: cùm id temporis nihil minùs metueret Henricus, quam ne Alexander oblatæ bis pugnæ detrectator, ultrò & multifariàm invaderet. Sed quamquam subitò perculsus malo, tamen animum colligit, atque in omnem servandi Laniaci curam intendit. Nam, quâ erat solertiâ, usuq; rerum bellicarum, intellexit, ubi plus minarum streperet, ibi minus periculi esse. Priùs itaque malè dissimulatæ oppugnationi Laniaci, quàm tumultuosissimæ aggressioni castrorum occurrere consilio, & viribus parat. Octingentos pedites variis ex cohortibus lectos, equis imponit. Hos accurrere diversos jubet, subsidium non aspernandum obsessis, & subsidii multò majoris, cum ipso Rege adfuturi, nuncios. Modò sociati arcis defensoribus mille ducentis, unam, vel alteram horam, impressionem hostium sustineant.

Ducum sententias exquirit.

Dum verò partim ad iter, partim ad pugnam expediuntur agmina, sententias Ducum cursim exquirit. Bironius castra Fœderatorum, non à fronte, quæ munitissima, sed à lateribus, totâ mole virium invadenda censebat.

Prima Bironii.

Altera Nuani.

Quo facto, vel ab oppugnatione Laniaci ad sua tutanda hostem aversum iri: vel si pergat, cladem clade pensaturum. At Nuanus omittere diverticula ut sera, vel supervacua, flumenq; cum exercitu statim trajicere, suadebat: quo recentia subinde auxilia suppeditaret obsessis, aut si ad-

adversarii non abnuerent, bellum (sicut omnes Regii avebant) prælio finiretur. Contra utramq; sententiam disserebat Rex: Itane ambobus placere castra deseri? Quæ si Parmensis, omisso Laniaco, statim occupet, muniatque, nonne viam commeatibus Lutetiam pandi, sine prælio, sine sanguine obsidionem solvi, hoc est prodi, & perdi summam, & causam belli? Ecquam cladem, clade istâ sibi contingere posse tristiorem? quem belli fructum Fœderatis optabiliorem à victoria? Neque enim obscurum, utra in causa Lutetia staret, eò victoriam partium, & momenta rerum inclinatura. Medium itaq; consilium à se excogitatum Rex proponit, egregio temperamento; quo & Laniacum tueatur, & castra non omittat: approbatum à Ducibus, neq; segniter peractum, sed felicitas defuit, Farnesii celeritate præventis. Frontem castrorum quantâ maximâ per angustias temporis licuit, accuratione communit Rex: impositis vallo, & aggeri subitario tormentis. Helvetium, & Germanum peditem, grandioribus tubis instructum, in prima acie collocat, à lateribus incurrere jussis in subeuntes Farnesianos armaturæ gravis equitibus: jubet pariter omnia circum tubarum, ac tympanorum cantibus personare. Tum quatuordecim cohortes à postremo agmine subducit, rapturus trans flumen, quibus ipse præsidium, & exemplum audaciæ futurus, ad pontem cum mille quingentis equitibus præcurrit. Dum

Utriq; Rex opponit.

Tertiam & mediam sententiã affert à Ducibus probatam.

Sua castra munienda curat, & exercitum ordinat.

Dein 14. cohortes cum 1500. equitibus Laniacum ducit.

in castris à Navarræ Rege festinatur, præmissi ab eo Laniacum milites, duplici viâ, alii aliam fortunam sortiuntur. Qui à dextera parte, remotius à flumine iter tenebant, in lancearios Fœderatorum equites incidentes, ab iis cæsi, aut capti, aut retrò terga vertere compulsi sunt. Qui sinisteriores ripam Matronæ legerant, ducenti numero in arcem inviolati recipiuntur. Arx interim spatio sex horarum sine intermissione verberata, nondum æquum agressoribus aditum ruinis aperuerat. Muri quippe pars firmior, totâ interpositâ latitudine fluminis, quatiebatur Cùm Alexander, è captivis comperto: Regios equites vado, cohortes ponte transmittere, momentis verti rei summam, & victoriam in manu præripientis fore, ire suos imperat ad expugnationem, quod in loco deerat, virtute suppleturos.

Præmissi ab eo milites ducenti arcem ingrediuntur, cæteri capti vel cæsi sunt, ab equitibus Fœderatotum.

Succedunt arci æmulationis gratiâ in manipulos divisi, Hispani, Wallones, Itali, lentiori gressu dum ripâ fluminis tegebantur, ubi simul aperuêre arcem, hostemque, citato gradu, ad evitandam pilarum procellam, in ascensum subeunt. Hunc verò perdifficilem nacti, ob modicum ruinæ spatium, audaciâ, & conatus magnitudine superare nituntur. Nec impari ferociâ à Navarræis obsistitur. Lecti ex universo Regis exercitu custodes mille ducenti, cum ducentis recentibus auxiliariis, tuendo commissam arcem, tutari Regium de sua virtute judi-

Laniacum aggrediuntur Fœderati.

Magnâ virtute, sed non minore à Regiis obsistitur.

Argumenta, quibus utrique ad strenuè rem gerendam incitantur.

judicium videbantur. Par stimulus Farnesianos incitat: commissa ipsorum dexteris Belgici exercitus fama, & fortuna. Prout obstiterit, cesseritve, quam primam objecerant Galli arcem, non absimilem cæterarum exitum præsumptum iri. Quamobrem in marte suo positum, ut partum alibi tot victoriis Alexandro expugnatoris arcium decus, in Galliis asserant. Primus igitur congressus perquàm atrox, & diuturnus fuit. Animi, vires, usus armorum pares, loco Galli, externi numero superabant. Sed auxilii Regii properantis rumor, sicuti curam acuit Fœderatis, quò defungi prælio festinent, ita multiplicat animos Navarræis, ut extra ipsa munimenta ad repellendos adversarios procurrant. Tandem utrique fessi, extinctis aliquot, pluribus vulneratis, veluti ex condicto dirimunt pugnam, ut paululùm interspirent. Tunc incuria Gallorum, aut error in commutanda acie, ancipitem hactenus victoriam, ad externos inclinavit. Neque enim, recepto militiæ more, distinctè, ac per partes, at confusè, ac permistè, sive ex insita præcipitantia, sive ex hostis contemptu, ordines variaverunt. Quod artis peccatum advertens Farnesii miles gnarus belli occasionem suam fecit. Intempestivâ quiete neglectâ, totis viribus oppugnationem redintegrat. Navarræos ipsâ ordinum mutatione in compositos, multò magis inopinata res turbat, dum, pro laxamento, quod sperabant,

Ambo prælio fessi aliquantisper requiescunt.

Gallorum in mutandis ordinibus error.

Quo Farnesiani ad accelerandam victoriam utuntur.

prælium asperrimum renovatum vident. Et initio quidem pugnæ iniquitatem virtute compensabant. Hostibus deinde impressionem instaurantibus cum clamore, qualis à vincentibus ex insperato cieri solet, non animis priusquam viribus superati pelluntur. Cùm victor loco motis instaret, nemo armatus veniam petere sustinuit; sed omnes acceptis in adversum pectus vulneribus concidunt. Si quos è civibus in campos abstulit fuga, circumvagantis equitatus ungulis proteruntur. Imbelli sexui, & ætati ad templa refugientibus vis prohibita. Gubernator Lasinius vitæ servatus, posteaquam confessione suorum & hostium, omnia Ducis & militis munia impleverat. Prædâ verò omnis generis, præsertim cibariorum, quorum penuria sentiri jam cœperat, victoriæ gaudium Fœderatis cumulatum est. Interim, Rex Henricus, cum mille quingentis equitibus antevolans peditum aciem, tres in partes distributo agmine, fati suorum nescius Laniaco appropinquabat. Ad ictum sclopi jam venerat, cùm ex mœnibus expugnatæ arcis deturbari jugulatos fortissimos milites videt. Fremens, gemensque, eatenùs concitationem itineris profuisse, ut pro auxiliatore, spectator suorum cædis indignissimæ fieret, à funesto spectaculo avertit habenas, oculosque, plenum luctus, & irarum militem in castra retrahens.

Instaurato impetu turbatos impellunt, & cædunt.

Cives in campos profugos equites cædunt.

Gubernator captus cum præda omnis generis.

Henricus Rex cum equitatu paulò post arcis expugnationem supervenit.

Supra nongentos è Navarræis interfectos in defen-

In qua 900. è Navar-

LANIACI EXPUGNATIO

A. Lutetia Parisorum.
B. Exercitus Regis Navarræ.
C. Copiæ Ducis Parmensis.
D. Fœderatorum et Regiorum. Equitum Velitationes.
E. Matrona flumen.
F. Alexander Parmæ Dux.
G. Dux Mainæus.
H. Cohortes Peditum, et. Equitum Fœderatorum.
I. Laniacum oppidum
L. Suburbia Laniaci à Fœderatis occupata.
M. Pons à Laniaci Præsidiarÿs dejectus, ad impediendum Catholicis transitum.
N. Pons Navalis à Parmensi Duce construi iussus.
O. Suggestus tormentorum unde Laniacum quatitur.
P. Hispani, Wallones, et Itali ad aggressionem missi.
Q. Impetus in Laniaci mœnia factus.
R. Navarræ Rex laboranti Laniaco. Subvenire conatur.

fensione Laniaci fama fuit, duodecim tantùm è Farnesianis, vulneratos tamen permultos, interq; hos Marcum Antonium Lantes Romanum, quem Thuanus perperàm Aurelium vocat. Is plumbeis globulis caput, ac tibiam, pectus mucrone transfossus, diversa paulùm ratione, quàm frater Cardinalis, familiæ claritudinem illustravit purpurâ sanguinis sui.

ræis, 12. solùm Fœderatis desiderati sunt, sed saucii complures; inter quos Marcus Antonius Lantes Hippolyti Ducis pater.

Neque hîc silentio prætereundum est, authores non aspernandos expugnati Laniaci gloriam in Italos unicè referre. Quasi oblatam primùm occasionem repensandi Bredani dedecoris, & Alexander suis popularibus indulserit, & illi naviter amplexi, novi decoris materiem fecerint. Equidem, licèt historicos plures Hispanos, atque ex Italis duos magni nominis, Cardinalem Bentivolum, & Catherinum Davilam secutus in narratione sim, fateor tamen, auctoritatis pondus habere non mediocre, par oculatorum testium, alterum Mainei Ducem, in literis ad Philippum II. Regem Hispaniarum, capti Laniaci decus Italicæ legioni, ac Tribuno Capisucchio asserentem, Imperialem Cinutium Senensem alterum, qui libro II. de disciplina militari testatur, se cum unis Italis expugnationi Laniaci, direptioniq; interfuisse. His testimoniis Homerus Turtura omninò consentit, consentiunt ex parte Augustus Thuanus, & Cæsar Campana, qui, sicut alii victoriam Italorum par-

Historici Hispani Antonius Carnerus, Carolus Coloma, & Aloysius Bavia in hist. Pontificiali, cum Italis Bentivolo, & Davila superiori narrationi concordant. Contra, Mainei Dux, & Imperialis Cinutius cum Homero Turtura, Laniaci expugnationem unis Italis attribuunt.

Thuanus & Campana Italis Gallos adjungunt.

partiuntur cum Wallonibus, Hiſpaniſque, ita ipſi cum Gallicis Mainei cohortibus communicant. Tam varias variorum opiniones de re (quod mirum) non vetuſta, in medium protuli, ut, quoniam alterutris gratificandi cauſas procul habeo, integrum diſceptationis judicium lectori permittam.

Pariſienſium ingens lætitia, & collatæ in Parmenſem laudes.

Occupato Laniaco cibaria magno numero jam pridem comparata per Marium Farneſium Lutetiam advehuntur. Ubi geſtientium animorum impetus, neque pectorum, neque tectorum teneri anguſtiis potuit; quin erumpentes in publicum cives, diſcurſibus, clamoribusq; gaudium immodicum ſignificarent. Summis præcipuè laudibus libertatis, & ſalutis authorem Parmenſem ad Cœlum efferunt: ejus prudentiam, fortitudinem, diſciplinam; cunctis belli artibus tempeſtivè uſum, cautione, audaciâ, cunctatione, celeritate. Quâ ſolertiâ cum pauciſſimis Gallias ingreſſum, ad confirmandos amicorum animos, inimicorum exterrendos, præſentiam, auctoritatem, & famam, pro magnis copiis venditaviſſe? Quantâ facundiæ & obſequii arte Maineo, aliisq; Gallicis Ducibus, triduanæ moræ neceſſitatem inſinuaſſe, ut apparatum tormentorum, pecuniam, binasq; legiones, exercitus nervos, & inſtrumenta victoriæ, expectare ne gravarentur? Quâ calliditate, legionibus ad pugnam utrinque productis, ludificatum Navarræos pariter,

ter, & ſuos? Atque objectâ ſpe certaminis falsâ, veram victoriam abſtuliſſe? Quàm celeriter munitionem caſtrorum, aggere, foſsâ, loricâ impenetrabilem, ad duo millia paſſuum circumductam, quâ partem exercitus tegeret adversùs aſſultum Navarræorum, ſi quando cum altera parte ad invadendum Laniacum impunè prorumperet? Cujus expeditionis velocitatem cùm antevertere properatione ſummâ Rex nequiviſſet, feſtivè fuiſſe conqueſtum, de ratione bellandi, præter ſpem à Farneſio commutatâ. Jocantem quippe Henricum, in lentam Alexandri de Belgio advenientis progreſſionem dixiſſe ferunt: Hiſpanorum Ductorem Gallias ingredi, graviſſimo genere ſaltationis, quæ
Paſo e mezo, ſesquigrada, ſeu ſesquipaſſus, apud Italos appelletur. Enimverò vertiſſe ſubitò ſaltandi legem, ex tarda, & ſegni, in volucrem, præcipitemque, atque ad opprimendum Laniacum proſiluiſſe ſaltatione perniciſſimâ, quæ decurſio Gallica dicatur.

At ſapientes viri, quibus reipublicæ cura ſtudiis partium antiquior, ſuper omnia commendabant bellum aſperrimum ita adminiſtratum, ut vigeſimo ab intrata Gallia die, Lutetiæ obſidio (quæ tunc erat cura non levis, deſideriumq; ſollicitum Chriſtiani Orbis) citra certaminis aleam ſolveretur. Quando duobus potentiſſimis exercitibus in mutuam perniciem accinctis, amborum vulnera, &

cædes, alterius etiam clades & exitium metuebantur, nisi Farnesio incruenta victoria potior fuisset. Nimirum vix eò quemquam eniti potuisse votorum audaciâ, quod Alexander ad opus perduxit virtute ingenti, non impari fortunâ.

Ob depulsam Lutetiæ obsidionem Navarræ Regi crevit ira, nec imminuta audacia est. Quamobrem aliquid Parmensi, & Fœderatis reponere statuit, præ quo Laniaci expugnatio, ludus, jocusve videretur, modò conatibus fortuna annueret. Sin minùs, novitate facti ac magnitudine, sui exercitus, quem dimittere parabat, famam augeret, editâ extremâ quasi pompâ virtutis. Consilium expugnandæ per nocturnam aggressionem Lutetiæ cepit: cujus excidio se hactenus temperavisse, propter charitatem civium, gloriabatur. Opportunam insidiis urbem id temporis faciebat nimia ex proximo exercitu amico securitas. Nam post depulsam obsidionem, Laniaco capto, ut in rebus lætis, insolentiq; rerum copia, civium animi à curis, & vigiliis in epulas, & somnum aversi fuerant. Ad consueta excubiarum munia rari admodum, iiq; negligenter, neque servatis per vicem stationibus vigilabant. Hæc à Politicis fideliter nunciata, simulq; ipsorum delata opera, spem erexerant Regis. Cùm itaque binis noctibus castra Fœderatorum falso terrore armorum inquietasset, ut à suspicione avocaret expeditionis, quam moliebatur,

Navarræ Rex Lutetiæ suburbia aggredi statuit.

Ejus consilii & spei causæ.

Artes Regis ad fallendum Fœderatorum exercitum.

tertiæ noctis crepusculo, silentibus tubis, tympanisque, castra movit. Ut convenirent copiæ Bondianis in campis Lutetiæ propinquis, edixerat, eòque, ut ex finitimis civitatibus, onusti scalis mille quingentis carri commearent. Primâ noctis vigiliâ, flumen ad confluentem transit, statimq; pontem interscindi jubet, ne fortè subodoratus rem Alexander, subsequi festinet, mediumq; Regem inter Fœderatorum copias, & urbem circumcludat. Tres in acies dispertito peditatu, sub Aumontio, Bironio & Lavardino Ducibus; Rex ipse cum Principibus Regii sanguinis, equitatum Lutetiam ducit. Ubi jam Henrici consilium de nocturna urbis aggressione Gubernatori Nemorosio suboluerat. Sive ex conjectura, nunciantibus rusticis, magnam vim scalarum, & instrumenta subitarum oppugnationum, in proximo visa: seu certior author ex Catholica nobilitate, piè Regi infidus, immerito exitio subducere voluit urbem Catholicam, quæ pro tuenda Religione, armatas toties acies, & nuper ultimum malorum famem, invicta sustinuerat. Cùm igitur præmoniti cives, intentiori curâ pro muris, & stationibus agerent, ad Jacobęum suburbium, quod, ut remotum à periculo, servari incuriosiùs putabant Regii, repentè scalas admovent. Auditi statim vigilibus, & militum clamore, explosione sclopporum, æris campani sonitu, Hostium adventus urbe totâ vulgatus. Accurrentibus ab omni parte de-

Transmisso flumine jubet interscindi pontem, ne circumveniri ab hostibus queat.

Tres peditum acies Ducibus committit, equitatum ipse Rex Lutetiam ducit.

Ubi cives vigilantes reperiunt Regii.

Causæ eorum vigilantiæ.

Deteguntur statim insidiæ.

Et ſpe fruſtrati Navarræi diſcedunt cum Rege.

fenſoribus, Navarræi, quibus una ſpes in civium ſocordia poſita fuerat, ſcalis properè receptis abeunt, atq; ad Regem, qui non longè cum equitibus præſtolabatur, ſe recipiunt.

Inde, quod alacres obierant ſpe prædarum, eâ ſublatâ mœſti relegunt iter; mœſtiorque cæteris Rex, eventum rei, cum relatione Pariſienſium amicorum conferens, prodi ſe videlicet ab militibus ſuis, perinde ac Fœderati prodebantur à Politicis, non abſurdè conficiebat. Unde enim ſomniculoſam civitatem, & ſupinâ ſecuritate torpentem populum, fuiſſe ſubitò ad attentionem tantam, & vigilantiam excitatum? ut penè antequam ſcalæ mœnibus applicarentur, arma, & hoſtem inclamaverint. Sed profectò, quod in animo ſecum tunc volveret, proditores domeſticos Pariſienſibus non indicaturos. Revocare retrò militem, & ad oppugnandam redire urbem meditabatur. Victoriæ ſpes inde, quod cives expectatione Hoſtium, adventu, propugnatione laſſatos, quieti ſe tradidiſſe conjiceret, eò ſecuriores, quòd vigiles reperti jam ſemel, incaſſum ultra tentandi viderentur. Neque fefellit Regem prudens conjectura. Nam, qui Sanctorum Jacobi, & Marcelli portas à periculo maximè averſas cuſtodiebant cives, militesque, cùm terrorem Hoſtis nocturni tam citò dilapſi, aut vanum fuiſſe, aut levem judicarent, nullum certè rediturum, quippe jam detectis inſidiis, depulſiſque,

Rex ad aggrediendam urbem redire conſtituit. Ejus conſilii rationes.

omni vacui metu, somno se permisêre. Illuc itaque, postremâ noctis vigiliâ silentio magno reductus exercitus, præter nocturnas tenebras, obortâ fortè nebulâ tegente fraudem, scalas aliquot muris applicant, nemine interpellante. Gravissimum Lutetiæ discrimen instabat, fatalis iterum à Navarræis, & ignominiosa suburbiorum direptio; nisi religiosis hominibus, in ea parte curantibus, cogitatio suborta esset, Regiæ solertiæ similis. Decem Societatis Jesu Patribus, cum aliquot regionis ejus civibus, Jacobæi suburbii custodia mandata fuerat. Hi post Hostis abscessum, cùm dilabentes passim custodes mœnium viderent, quasi omni jam periculo defuncti essent; imminere tunc maximè periculum intellexerunt, si fortè Navarræ Rex aggressionem renovaret. Suspicionem primò inter se communicant: Quid si experientissimus rerum bellicarum Princeps, quod casu contigit, id futurum ratione præcipiat, & ad expugnandam urbem incustoditam revolet? pudore præsertim, irâ, gloriæ cupidine, acerrimis consultoribus, instigatus? Nam, si spes iterum fallat, ecquam jacturam, præterquam cadentis in irritum alterius tentamenti fieri? Quin à Parisiensibus muris repulso semel, oppugnationem instauratam, bis impetitam armis urbem, bis ei scalas admotas, intra gloriam fore. Talia disserentes Patres, non modò in statione sua subsistere, reliquis digressis, verùm etiam in proximas

Thuan. Turtura Catarinus Bussier. aliique.

Postremâ noctis vigiliâ Navarræi redeunt, ut aggressionem renovent.

Societatis Jesu Patrũ in custodiendo D. Jacobi suburbio diligentia.

Et satis firmæ suspiciones.

custodibus vacuas, excurrere constituunt. Seu dedicatis Deo mentibus, ea cœlitùs immissa salutaris reipublicæ cura: sive ex historiis cùm didicissent varia per occasiones furta bellorum, Thebanum Epaminondam, in communi civitatis tripudio, solum desertis mœnibus obambulantem imitandum censuerant. Grande perlevis operæ pretium fuit. Fortè enim contigit, ut è Patribus unus, dum circumcursat (hunc Joannem Lorinum fuisse ferunt, qui posteà sacras literas in Romano Collegio multa cum laude est interpretatus) paululùm quidpiam fragoris exciperet, cùm inter Sanctorum Jacobi, & Marcelli portas erigerentur scalæ, prope locum; quem turrim Pontificiam vocant, à porta ibi clausa, & obstructa, quæ in adventu tantùm Summorum Pontificum recludi solet. In occupato jam animo strenua suspicio fecit, ut graviùs, quàm pro tantulo sonitu, Lorinus expavesceret. Protinus hic socios ad arma, socii cives inclamant. Sed serum erat commilitonum opperiri manus, cùm jam hostium unus in mœnibus appareret. Quare impactâ vehementer in caput hominis præpilatâ veteri securi, ita ut media diffringeretur, ictu, ac vulnere attonitum deturbat è muro. Tunc sodales alii, qui cum Gallo quodam Bibliopola Andrea Nivello, & Gulielmo Balden advocato Anglo ad tumultum advolaverant, scalas unas, & alteras superstantibus Navarræis graves, impulsu hastarum submovent, & e-

Quare illorum unus audito levi strepitu ad arma conclamat.

Alabarda.

Accurrunt socii, cives, militesque.

& evertunt. Alii, excusso de silice igne, faces inflammant, dejectâq; ad illuminandam fossam ardenti stipulâ, ingentem inibi hostium multitudinem detegunt. Postquam hi manifestè deprehensas insidias vident, clamore sublato, scalas omnes certatim erigunt. Quod utile consilium initio fuisset, in summa custodum raritate, postmodum propter accursum militum, & plebis armatæ, præposterum, ac perniciosum fuit. Pauci, iiq; malo suo, muri fastigium tenere potuerunt. Quippe singuli à pluribus circumventi, in his Cremovillæ Dominus, cæduntur. Tunc Navarræis rursus animi elanguescere, spe potiundæ urbis omninò destitui, signumque receptui dante Rege, cum scalis, non tamen omnibus, abscedunt. Aliquot à civibus interceptæ cum plausu, faustisq; acclamationibus ad Societatis Collegium deferuntur. Ibi spectaculo diu fuêre monumentum Lutetiæ à religiosis hominibus contra Hugonotos, non voce modò & calamo, sed pectore quoq; armisq; feliciter defensæ. Sublatæ illinc sunt, posteaquam Rex Henricus fidei Orthodoxæ redditus, Franciæ Regnum debitum sibi jure sanguinis, & armorum, cum Regni capite Lutetia restituit. Quo loco veniam dari mihi pervelim digressuro per occasionem in laudem Regiæ urbanitatis, quâ rerum jam potitus, nostrorum hominum diligentiam, in Lutetia defensanda facetè perstrinxit. Cùm enim solemnis Parisiensium

Et scalas Navarræis graves evertunt.

Hi detecti scalas omnes erigunt, inscenduntque plerique, non sine pernicie.

Quia pauciores à pluribus circumveniuntur.

Digressio brevis in laudem Regiæ urbanitatis, & facetiarum.

sium supplicatio, quam obsidii tempore celebratam commemoravimus, typis impressa Regi, Proceribusq; in Aula monstraretur, aderat inter cæteros Petrus Cottonus è Societate Jesu, Regis confessiones excipere solitus. Hic, ut joci aliquid interjaceret, quod ei per benevolentiam Regiam passim licebat, in hac, inquit, supplicatione, quâ Cœli præsidia contra Majestatem tuam implorabantur, O Rex, neminem nostri Ordinis prorsus aspicies. Nil mirum (illicò subjecit Rex) ad mœnia enim excubabatis armati, ut me, meosq; Lutetiâ depelleretis. Quæ verba cùm ingens plausus circumstantium excepisset, suis petitum se telis Cottonus erubuit; fassusq; est, ingenio victum ab eo, qui hostilia cuncta armis vicerat, ut in certaminibus manu, sic in sermonibus linguâ promptus. Nam eumdem eodem tempore accepimus jocari etiam solitum in fortunam suam. Cùm se Regem esse diceret, sed sine regno, maritum sine conjuge, Ducem sine exercitu, & bellum gerere sine pecunia. Cùm autem ob inopiam stipendii aliquando Helvetii tribuni tumultuantes exclamarent: Tria verba, O Rex, pecuniam, aut missionem. Ille confestim subjungens: Quatuor verba: neque pecuniam, neque missionem, subiti responsi lepore solvit iratos in risum, desideriumq; stipendii Regià humanitate temperavit.

Aggrediundæ noctu Lutetiæ rumor Fœderatorum

rum quoque castra penetraverat: iisdem, qui ad Parisienses, deferentibus rusticis. Verùm credita res togatis hominibus in patriæ periculo metuentibus vel tuta, apud superbas præfidentium sibi militum aures fidem non invenit. Irrisu, & sibilis excepti, tamquam incredibilia nunciarent ex metu. Alexandro tamen hesternarum noctium turbamenta, cum præsenti Navarræorum modestia conferenti, haud negligendum indicium visum, instititq; Maineo, ut Gallos equites gnaros locorum, & linguæ ad exquirenda hostium consilia dimitteret. Hi cùm in agmen Regiorum equitum abeuntium, per tenebras incidissent, lacessere validiores non ausi terga convertunt. Regressi communiter nunciant, advenisse copias magnas, & firmas Regi, compararíq; ad certamen, ut primo diluculo Fœderatos in suis castris invâdat. At singulos percontante seorsum Farnesio, discrepantia dictorum mendacium coarguit, ex verecundia fugæ, timorisq; confictum. Sed quoniam falsitate comperta, non tamen liquebat de vero, supersedendum in castris usque ad lucem fuit. Per hanc furtivo Navarræorum abitu simul, & irritâ Lutetiæ aggressione patefacta, subiit exercitum mœror, pœnitentia, ira, non tam ex amicæ civitatis periculo, quod jam fortuna discusserat, quàm ob amissam victoriæ occasionem præclaram. Potuisse enim, si vestigiis abscedentium institissent, inter Fœdera[...]rum copias,

Ad Fœderatorum exercitum rumor aggrediundæ Lutetiæ perlatus est, sed fides non habita.

Alex. tamen exploratores dimitti mandat.

Qui mendacia confingunt à Farnesio singulos percontante deprehensa.

Lutetiæ aggressione patefacta subiit milites mœror, & indignatio.

Ob victoriæ occasionem neglectam.

pias, & Lutetiam inclusos velut indagine Navarræos, ad satietatem confici ferro, fameque. Quos tanti exercitus, tantæq; urbis viribus feliciter illusisse, dum audent maximè ardua impunè, quoniam ausuri non putantur: nulla re magis, quàm hostium incredulitate securi.

Castra properè movent ad hostes persequendos, ordine tamen & disciplinâ servatis.

Properè igitur castra mota, ut Regiam aciem ab expugnatione frustra tentatâ retrocedentem, prælo detineant, clade ulciscantur. Suus tamen ordo à veterano exercitu servatus in ira, & celeritate.

1500. equites cum legionibus primi agminis flumen trajiciunt, ut excubias agant in altera ripa, donec transeant cæteræ copiæ.

Equitatu reliquo, tribus circiter millibus citeriorem ripam custodiente.

Equites mille quingenti vado flumen primi trajiciunt. Dein ponte, qui statim refectus est, legiones primi agminis traductæ. Hæ cum equitibus in altera ripa certamini accinctæ stabant, cum onusti currus impedimentis, dein militaria tormenta, mox acies media, & extrema transirent: Equitatu reliquo, tria circiter millia numerabantur, plurimùm cataphracti, citeriorem ripam servante, ne quid à tergo hostile consurgeret. Qui socios omnes transgressos, ad ultimum & ipse, transmissò per vadum flumine, celeriter est consecutus.

Rex dimittit copias pluribus incommodis affectas.

Sed supervacaneum erat Navarræum exercitum quæritare jam nullum. Nam Rex Henricus à Lutetiæ mœnibus ad S. Dionysii fanum cum reduxisset copias fessas diuturnæ obsidionis incommodis, graves morbis, pecuniis, ac tegumentis corporum vacuas, postremò, spe quoque, quæ hactenus una sustentaverat, diripiendæ opulentissimæ urbis desti-

destitutas, dimittere præoccupavit, ne suâ sponte dilaberentur. Copiam enim certaminis, quod facere posset ærumnis finem, seu morte, seu victoriâ desperare coëgerat Alexander. Qui si necessitatem pugnandi Lutetiæ periculo inculcatam, cunctis belli artibus eluserat, quid modò facturum, exempta obsidioni civitate, rebusque jam salvis? Quamobrem, Gallis nobilibus domum remissis, externos in arcium præsidia Rex distribuit, selecto anteà ex ambobus, quod validius erat, ad componendam aciem virtute, quàm numero præstantiorem, ut expeditam, facilemque moventi, quacumque opus esset, Farnesii progressibus opponeret. Auditâ missione Regalium copiarum, è castris quoque Fœderatorum, spe certaminis evanescente, plurima nobilitas, equites ferè mille quingenti digrediuntur, partim insalutato Maineo, ad usurpandum jus libertatis intenti, ut in confusa republica; partim petitâ veniâ, statimq; impetratâ à Duce gaudente de obsequio, dum desereba tur. Acies tamen Catholica etsi numero imminuta, Navarræis majori parte dilapsis, pro victrice se gessit. Pontem Carentonium, Sanctum Morum, aliaque circum oppida ad deditionem adigit, edocta Laniaci exemplo, vim Farnesii non opperiri. Arx una Corbolii situ, opere, præsidio firmior, quàm cæteræ, imperium facere detrectavit. Hanc ut subigeret Alexander, absolveretque liberatæ

Modicam tantùm aciem reservat, quam Parmensis conatibus opponat.

1500. equites ex Fœderatorum exercitu domum repetunt.

Catholicus tamen exercitus pro victore se gerit oppidis pluribus circa Lutetiam occupatis.

Corbolium tantùm dedêre se abnuit, quod ut oppu-

gnet Alex. exoratur à Duce Maineo & Parisiensibus cuncta necessaria obsidioni pollicentibus.

Lutetiæ gloriam, conjunctæ cum Mainei precibus, Parisiensium legationes instabant. Remorabatur Ducem penuria rerum necessariarum ad usum belli. Quam enim è Belgio advexerat, supellex tormentaria, maximam partem in expugnatione Laniaci absumpta fuerat. Neque spes erat, in campis, qui tamdiu binos ingentes exercitus aluerant, cibariorum copiam tantam contrahi posse, quantam ipse magno studio in obsidiones urbium comparare consueverat; ne miles egestatem cibi, occasionem solvendæ per excursiones, & rapinas, disciplinæ faceret. At Maineo, civibusq; Lutetiæ, quæ rei forent opportuna cuncta pollicitis, octavo Kalendas Octobris exercitus Fœderatorum Corbolium adducitur. Primo adventu, Valentinus Pardæus ab una parte, ab altera Petrus Cajetanus adorti suburbia citra Sequanam, expugnant. Supererat item citra Sequanam, cum binis propugnaculis, arx parva, turrisq; medio flumini, ad modum insulæ imminens, opere antiquo, quam indigenæ à Julio Cæsare conditam credunt. Huic cives cùm obsidionem expectarent, saxis, & cæmentis, tam exitum propugnatoribus, quàm aggressoribus aditum obstruxerant Comportata noctu muralia tormenta, primo mane in arcem, & propugnacula fulminare cœperunt. Deseruntur protinus à præsidiariis, qui per lapideum pontem Corbolium se recipiunt, arci, & munitionibus injecto igne, ne

8. Kal. Octobr. Corbolio admovent obsidionem Fœderati.

Cajetanus & Pardæus suburbia expugnant

Thuan. Catarinus. Turtur. Campana. Coloma. Petr. de Cast. in Comment. a.1590.

quem

quem usum præberent Farnesianis. At his confestim accurrentibus, ignis extinctus est. In ripa Sequanæ situm est Corbolium arx triquatræ formæ. Flumine alluitur undique; aquis alveo rapido præterfluentibus partim, partim stagnantibus, & inductis in fossas, altitudine, ac laxitate notabiles. Præsidio bis mille quingenti milites inerant. In his equites loricati septingenti sub Duce Grangia, cùm pedites mille octingentos regeret Rigous, Dux bello acer, cui cruris adempti tormentariâ pilâ, vicem, ligneum fulcrum supplebat, speciosum corporis dehonestamentum in viro militari. Alexander trajecto flumine, attentè arcem contemplatus, duobus in locis collocari tormenta jubet, & ab Hispanis, Italisq; legionibus, brachia oppugnatoria circunduci. Sub ortum solis verberatio senis grandioribus tormentis est instituta. Per quam aditu modico patefacto, in sinistra parte oppositi propugnaculi, eò legio Manriquiana jussa subiit intrepidè, ut locum ad considendum caperet. Et quidem acerrimè dimicantes Hispanos, ab ingressu propugnaculi major vis arcuit, incendium intus à præsidiariis excitatum. Quo minùs in ejusdem propugnaculi vestigiis insisterent, prohiberi non potuêre, quantâlibet pilarum grandine effusâ desuper, non sine pernicie audaciorum; quoad erectâ subitariâ militari sepe, se communirent. Spectator certaminis Farnesius, omnem periculorum sensum

Corbolium in ripa Sequanæ situm, arx triquatrâ formâ fossas habens altitudine aquarum, & laxitate notabiles. 2500. Præsidiariis munita, cataphracti equites 700. Grangiæ, 1800. pedites Rigoo parebant.

A Parmensi verberatio senis tormentis instituitur. Patefacto aditu modico, propugnaculum Manriquiani adoriuntur. Ingredi ab igne prohibiti in vestigio propugnaculi insistunt, non sine pernicie, donec se communierunt.

ademerat; ita ut finire vitam, quàm opus non abſolvere milites mallent. Horum unum, acceptis in crure, ac femore geminis vulneribus, claudicantem, cum ipſe Parmenſis hortaretur, ut intermiſsâ pugnâ, remedia plagis adhiberet, ille gratiis actis Imperatori, diem ſe labori, & prælio, noctem quieti, curationiq; vulnerum deſtinaſſe reſpondit, nihiloque ſeciùs, fluctuante greſſu, cum ſarmentitiis faſcibus, ut extremam imponeret aggeri manum, properabat. Quod ſi ardore pari a Fœderatis Gallis bellum gereretur, intra paucos dies Corbolium, proximæq; arces, in poteſtatem veniſſent. Menſis ferè ſpatium obſidio tenuit, parvis in rebus, terente tempus milite Farneſiano, dum ſubſidia à Maineo, & Pariſienſibus promiſſa largiter, malignè præſtantur. Quaſi Parmenſis tantùm, & Hiſpani Regis, non Mainei, ac Pariſienſium, bellum illud intereſſet. Et navium quidem, atque incendiarii pulveris, quantum oppugnationi opus erat, vix allatum, ingens pro iis pretium ſolvente Alexandro, tormentorum tamen muralium, & pilarum haud ſanè ſatis. E ſenis quippe bombardis Lutetiâ miſſis, binæ caſu ne, an fraude? accepto vitio, inutiles repertæ ſunt. Prægrandes è plumbo globi, quorum copiam Pariſienſes abundè ſubminiſtraverant, inhabiles perfringendis muris habebantur: propterea quod manſuefactum calore plumbum objecta mœnia ictu molliore concuteret. Nicolaum

Spectator Farneſius animos auget præliantibus.

Quorum unus recuſat vulneribus curationem adhibere, priusquam opus militare conficiat.

Nequaquã par ardor Gallorum Mainei & Pariſienſiũ in gerendo bello.

Ob defectum tormentariæ ſupellectilis obſidio Corbolii in longum protrahitur.

um itaque Cesium, cum tribus equitum turmis, Aureliam mitti oportuit, ut ferreas pilas pecuniâ mercaretur. Non plures, quàm trecentæ impetratæ; negante Præfecto, citra discrimen arcis fidei suæ creditæ, majorem vim distrahi posse. In hac pilarum penuriam jocatum fuisse crediderim centurionem Gallum, ab Hispano, joco amariore refutatum. Corbolio is missus in castra Fœderatorum venerat, tamquam de deditione acturus, re vera, ut causam exploraret, cur, omissa verberatione murorum, nihilo segniùs vineæ, aggeres, aliaq; oppugnationum machinamenta continuarentur. Suspicatus Alexander id, quod erat, dolum subesse, hominem ad se adduci, reducique, per suæ cohortis milites imperavit, ita ut appellandi neminis, Gallorum, inter itum, reditumque, copia fieret. Exceptus benignè alloquio, & mensâ juvenis, annorum flore, atque indole generosa conspicuus, cum honestis conditionibus ad suos regreditur, intra horæ spatium, responsum pollicitus. Ad condictum rediens, nomine Gubernatorum arcis, armorumque, Grangiæ, ac Rigoi renunciat, monituros de statu arcis Navarræ Regem, qui nisi quindecim intra dies auxilia deferat, ratas tradendæ urbis conditiones fore. Hæc in senatu bellico audita, cum aliis risum, stomachum aliis, fremitumq; movissent, facessere protinus è conspectu jubetur adolescens, tamquam nugator, vel qui ludus ob ineptiam factus, aliis inno-

cen-

center illuderet. Inter abſcedendum ille contumeliam vindicans dictis, attollere Regiorum vires, Fœderatorum obterere, non caſtra, non munitiones, non tormenta penſi ducere pilas, quæ inde exploderentur blandas, & teneras vocitare, quod imbelliter, & ſine quaſſu muris inciderent. Tunc Farneſianus Centurio: mentitum cætera Gallum, de teneritudine pilarum vera proloqui ubj cit: ſed ne ulteriùs id exprobrare pergat, eas pilas bis coctas, propediem obſeſſis deguſtandas oblaturos Hiſpanos.

Alex. mutata ratione & formâ belli, aliter urbem aggredi meditatur.

Alexander itaque coactus, ob penuriam ferrei inſtrumenti, mutare rationem belli, fortunam induſtriâ vincere inſtituit. Arcem aggredi meditatur, quâ parte, ob altitudinem, amplitudinemque aquarum inacceſſa hoſtem minime formidabat. Cùm enim illic, neque terræ aggeſtu ſatis firma, neque communita tormentis a lateribus eſſet: facilem præbitura oppugnatoribus aditum videbatur, ſi quâ vadari arte interfuſi gurgites potuiſſent. Conſilium proſperè ceſſurum, niſi hoſtis ad obmoliendum contra ſe accingeret, in occulto habuit, ne per amicos Gallos, Gallis inimicis, de more patefieret. Præter advectas jam rates, alias, atque alias, varii generis, & formæ comparat ſilentio ſummo. Navarræ Rege ad juvandos obſeſſos auxilia (uti fama erat) undique contrahente, prætendit Alexander, ſe quoque multarum navium beneficio velle, tum

Sed conſilium in occultis habetur.

Naves multas comparat ſub alio prætextu.

tum celeriter copias in unum cogere, tum flumen ab omni obstruere parte, ut subsidia advenientis Regis excludat. Dissimulationem Farnesii casu ipse hostis adjuvit. Nam paulò ante binæ naves, quinquaginta singulæ militibus, tribusq; nitrati pulveris cadis onustæ, silentio noctis, per medias Hispanorum custodias illapsæ, Corbolium penetraverant. Commodùm etiam accidit per eos dies, ut, quæ una Farnesiano proposito poterat officere, turris in aquis posita, cuniculis frustrà impetita sæpius, deditionem ultrò faceret, posteaquam ferreus globus Duci præsidii caput, militibus constantiam ademerat. Ad peragenda securiùs destinata, princeps missilium pontium construendorum cura fuit, & admirandæ cujusdam machinæ, quæ gravis armis, armatisque, adversùs arcis infirmiores partes navigaret, tutamentum futura militibus pontes jaculaturis. Propertio Baroccio castrorum architectori negotium id datum, tanto celandi studio, ut, præterquam quòd aditus in officinas nemini, exceptis opificibus, patebat, ne ipsi quidem partium singularum structores, quò summa spectaret operis, intelligerent. Quoniam idoneam materiem in proximo nullæ cæduæ sylvæ, aut arbores dabant, domus in suburbio tectis, ac lucunaribus nudatæ sunt. Ne verò destinationem falleret eventus, quod in molitionibus inusitatis contingere non raró solet, omnia scrutando, inquirendoq; provi-

Pontes duos missiles & admirandam machinam secretò construi jubet à Propertio Baroccio.

Ne fallat eventus destinationem providet Alexand.

dit Alexander. Memor nimirum immanis navigii ab Antuerpianis olim, contra superpositum Scaldi pontem, impensis centum florenûm millibus fabricati, glorioso indito nomine Belli finis. Cujus horribilis expectatio, quantum conciverat Hispanis terrorem, tantundem ludibrii peperit irritum experimentum. Ut igitur structura pontium ad amussim procederet, dimetienda erat latitudo aquarum, arcem circumluentium. Ea curatio militibus est delata, non fabris. Cùm enim haberi non posset citra ingens mensorum periculum, à propinquis arcis fistulatoribus; audaciam potiùs militum, quàm opificum peritiam requirebat. Jussu Farnesii instructor Hispanæ legionis Nietus cognomine, cum uno commilitonum, primis tenebris proficiscitur. Transmisso per vadum flumine Nietus à parte arcis, à castrorum parte commilito, interfusa aquarum spatia, intento funiculo metiuntur. Inter opus medium, detecti à stationibus jubentur, quinam sint, quidve moliantur? edicere. Illi ad hæc nihil: sed Nietus remisso comiti funiculo, ut in castra referat, ipse properus ad relegendum vadum recurrit. Assequitur à tergo pilarum nimbus fugientem, trajectumq; tibiam, & pedem (eò collineaverant præsidiarii, ut hominem sisterent, caperentque) impeditis vestigiis inutilem hærere compellunt. Ad jacentem cùm accurrissent, vivum repertum, in arcem referunt. Ubi centurio

Et dimetiendam curat à duobus militibus latitudinem aquarum.

Qui deteguntur ab hostibus, unusq; ex iis vulneratus capitur, alter incolumis ad castra redit cum funiculo.

turio Gallus, apud se curandum suscepit perhumaniter, hospes ex hoste. Quam benignitatem fœneratam sibi posteà sensit, vitam, & libertatem reponente Nieto, ex captivo, futuro mox libero, & victore. Explorata amplitudine, altitudo aquarum rimanda supererat, an prope arcis mœnia palatio subesset aliqua, seu præacutæ sudes de more fistucis adactæ, ad prohibendum accessum navigiis, machinisque. Deliguntur in eam rem gemina militum audacissimorum paria ex Hispanis, Italisque. Profecti nocte concubia, cùm arci tacitè nando succederent, excubias non fefellere. Emisså plumbeæ grandinis procellâ, duo statim exanimati submerguntur. Superstites alii duo, quamvis vulnerati, evaserunt dispare fato. Qui propior arci natabat Hispanus, proditus à lunæ radiis ex nubilo prorumpentibus, dedere se jubetur, perq; restem demissam in arcem ascendere. Ni pareat, mortem certo ictu librandam è propinquo, denunciant. Infelix tot necessitatibus victus maluit non perire, perque oblatum funem in muros captivus voluntarius, non libens attollitur. Alter longinquior, strenuè nando, licèt vulnus, & fatigatio tardarent, ad ripam denique, mox in castra feliciter redit. Ubi statim edocto Imperatore, sub arce puras patere undas, nullis obicibus impeditas: haud multò post, ob dilatam nimis curationem, ægrescentibus plagis, extinguitur. Picens is fuit, Capisucchii miles, patriâ Senogalliâ,

Petrus e Caro.

Deinde aquarum profunditatem scrutando quatuor milites duo Hispani, & duo Itali.

Detecti pilarũ grandine duo vulnerati evadunt forte dissimili.

Ejus nomen, patria, meritum. Hector Caballus nomine. Dignus quidem cujus virtutem de Catholicâ religione meritam cœleſti laureâ decoraverit Deus, nomenq́; in terris exciperet immortalitas famæ, ſociorum nominibus interceptis, in uno quatuor celebraturæ.

Alex. aggredi urbẽ feſtinat. Cauſæ feſtinationis. Alexander conſilii jam certus, ad expugnandum poſterâ die Corbolium, eâ ipsâ nocte miniſteria Ducum intendit. Seu veritus, ne obſeſſi ex captivis percunctando, eliciendoq́; quæ agitarentur, remediis anteverterent cladem; ſive antiquum ſuum retinens, ut maturæ factu rei ne veſtigium quidem temporis interponeret. Jam ſuos aggeres Itali, Wallones, & Hiſpani ſub Tribuno Idiaqueſio ad foſſam usque arcis perduxerant. Ab Hiſpanis pariter Zunnigæ propugnaculum planum, ad latus tormentarii ſuggeſtus, erectum fuerat, ut fulminantibus inde bombardis, fiſtulisque, hoſtes conſiſtere in mœnibus prohiberentur. Geminas domos arci propinquas armat Alex. ad propugnatores arcendos, & machinam defendendam. Geminæ quoque domus arci finitimæ, aggeſtu telluris erant munitæ; quarum alteri ligneum propugnaculum impoſuerant, æneasq́; baliſtas duas globulis, clavis, & reliqua hujus generis peſte, mortales miſerè diſcerpturâ, gravidas; in altera ſtabant abditi fiſtulatores egregii centum, utrobique parata pernicies certa propugnatoribus mœniorum, poſtquam eò feralis machina appuliſſet, cum pontium miſſilium comitatu. Machinæ deſcriptio. Hujus opificii formam ab Alexandro excogitatam, à Baroccio perfectam, quoniam Fœderatis victo-

victoriæ primò fiduciam, deinde rem præstitit, non ab re fuerit brevi narratione describere. Moles erat non absimilis machinarum generi, qaas vineas veteres appellarunt. Parvæ domus in morem, confibulatis è validâ materiâ trabibus extructa, quadris parietibus, incurvo tecto, iisq; luto obductis, & gramine, quam cutim pratorum vocant, ad vim ignium superincidentium infringendam. A lateribus, & à fronte, aperti crebris hiatibus, & arctis foraminibus lignei muri, cum aditum diurno lumini, tum exitum omni generi telorum dabant, quæ octoginta bellatores armati, intus velut in equo Trojano delitescentes, ex oculto jacularentur.

Decimo septimo Kalendas Novembris, ortâ luce sedecim muralia tormenta in arcem explodi cœperunt. Muri cortinam octona quatiebant, partemq; propugnaculi, ad quod expugnandum, lignea moles geminis cum pontibus, destinabatur. Cætera partim in propugnaculum imminens portæ, pontiq; lapideo, quem Itali aggressuri erant, partim in alias Corbolii partes collineabant, ad hostes multiplici terrore distinendos. Novem horas continuata verberatio stragem latè mœniorum fecerat, effusæq; de domibus fossæ propinquis ferreæ glandes, clavis, globulisq; permistæ, non sinebant in vertice murorum præsidiarios impunè consistere: cùm horribilis machina rotis primùm ingredi cœpit, centum, & quinquaginta passus per soli pla-

16. Octobr. arx primo mane variis in partibus tormentis quati cœpta.

Prostratis 9. horarum verberatione muris, machina adversùs arcem promovetur.

na decurrens, usque ad fluminis ripam: ubi placido illapsu, ternas in naves inter se catenarum nexibus illigatas, excipitur; tum fœta armis, armatisque, surdo remigio, ad muros minax provehitur. Hinc atque hinc, bini ordines geminatarum ratium, singulos pontes vehentium, pari itinere navigant. Pontes trabibus compactos, ab utroq; latere muniebant adversùs ingruentia tela erecti abiegni asseres; remigesq; molium vectores, ne ad ictus paterent, tabulatis navium tegebantur. Visa eminùs moles, cùm adhuc per siccum graderetur, novitate spectaculi, hostibus talium machinationum ignaris, admirationem primùm, nondum terrorem afferebat. Posteaquam aquas ingressa, inter tubarum, ac tympanorum cantus, pernici natatu, iter direxit ad arcem, qua parte ob latitudinem, altitudinemq; aquarum inaccessa magis, minùs arte, ac præsidio firmata fuerat: enimverò expergefacti tamquam è somno propugnatores, eò cum Rigoo Duce præcipitanter accurrunt, appulsu arcis prohibituri ferale machinamentum, quidquid intùs occuleret, exitium, pestemq; portare existimantes. Tunc velut ex condicto, ab omni parte, à plano propugnaculo, à domibus geminis, ab aggeribus, à proxima mole, certatim in eos, Farnesiani tela conjiciunt. At quamvis expositi jaculationibus Galli passim vulnerarentur, & caderent; familiaris tamen periculi metum vincebat mali insoliti terror. Quare in sub-

Mirantur novam molem obsessi, mox consternati ad eam mœnibus submovendam accurrunt.

Non absterriti Farnesianorum undique jactis telis.

subeuntem molem cùm vim pilarum effudissent (nam ictibus bombardarum celeritate cursus interiorem se fecerat) hastis, trabibus, contisq; proturbare, atque evertere conantur, saxorum immanium ponderibus oblidere, per igniferas bolides, ardentes ollas, per veros, artificatosq; ignes inflammare nituntur. Verùm ignium, saxorum, telorumq; omnium victrix machina ex hiatibus, rimisq; vomens flammas, & mortes, ad muros tandem inviolata succedit; ubi jam rari custodes, & debilitati vulneribus, ægrè repugnabunt. Haud magno igitur negotio gemini pontes admoti, arcem ripæ conjungunt, transitumq; offerunt legionibus Farnesianis. In armis, & in procinctu stabat acies tripartita. Primum agmen ex Hispanis binis legionibus constabat: secundum ex Wallonibus, & Germanis. Ambobus erat præceptum, ut per binos pontes acem semirutam aggrederentur. Tertiæ aciei ex Italis conflatæ, sub Tribunis Petro Cajetano, & Camillo Capisucchio, lapideum Corbolii pontem, ubi major belli moles, expugnandum mandaverat Alexander, magnitudinem periculi gentilibus suis gratificatus. Cùm pugnæ signum intentis omnes animis opperirentur, mora tantisper fuit, donec seni legionum Hispanarum signiferi, de mœniorum ruinis cognoscerent, & referrent. Iis intrepidè subeuntibus, multo sanguinis pretio, ea curatio constitit. Tres missilibus plumbeis

Elusis omnibus hostium conatibus muris succedit machina.

Jactis pontibus acies tripartita signum aggressionis expectat.

Prius tamen 6. Signiferi Hispani ruinas explorant.

Bt. de Cst. in Cmēt.

Tres ex iis occisi, reliqui omnia opportuna nuntiant.

Dato signo Idiaquesii legio muros scandit.

Zunnigæ militem pons ruptus moratur Wallonibus in ejus locum succedentibus.

Gravis rixa ob id inter Hispanos, & Wallones orta.

beis exanimati sunt, inq; fossam tamquam in sepulturam provoluti: reliqui tres non incruenti, opportuna omnia aggressioni nunciarunt. Farnesio jubente, tormenti ore oppugnationis tessera insonuit. Statim Hispani è legione Idiaquesii, cum Cœli Reginam, & Patronum Hispaniarum Divum Jacobum de genu invocassent, emensi cursu pontem, murorum diruta superscandunt. Horum vestigiis insistentes legionarios Zunnigæ, scissura pontis fortuita remoratur. Per alterum interim pontem, quem Belgæ periti talium machinarum diligentiùs curaverant, Wallones traducti flagrantes cupidine pugnæ vacuum ab legione secunda Hispanorum occupant locum, sive ignari non dum illam transiisse, sive ignorantiam simulantes. Tempore intervenit Hispanicæ legionis instructor Castrillus, monetque, ut resistant, neque præscriptum à Farnesio agminis ordinem interturbent. Cum immotus ad hæc, velut ab alienata mente Wallonum Dux ascendere perseveraret, amplexus hominem Hispanus, quem voce nequiverat, toto corpore detinet. Is nutu significat uni de commilitonibus, ut se vi retentum, vi expediat. Protinus explôso tubo, dexterum Castrillo brachium mortifero vulnere trajectum, ita ut Wallonem in gratiis dimittere cogeretur. Neque idcircò progredi ulteriùs Wallonibus licuit. Obsistentibus partim extremis primæ, partim primoribus secundæ legionis Hispa-

Hispanorum, qui à ponte tandem composito, ad suum jus vindicandum advolaverant. Sic, incitatis utrinque animis, apparebat civile prolusurum externo bello, debitasq; hostibus iras, in mutuam perniciem erupturas. Sed supervenit opportunè, plusquam jurgantibus, Zunniga, qui geminas increpans acies edocuit: Primam Hispanorum legionem sub Idiaquesio jam in vertice murorum rem gerere. Jam Italos cum Cajetano, & Capisucchio de Corbolii ponte Gallos generoso marte dejicere, dum ipsi omnium postremi, socias polluere manus pararent certamine indecoro, in quo vinci fœdum, fœdius vincere. Manente videlicet victores carnifice, & laqueo, sub Parmensi violatarum militiæ legum, ultore persevero. Secundùm hæc, hastam quatiens ingenti passu ruinas murorum supervadit vociferans: Qui secum unà Hugonotos adortus trucidaret, eum se pro commilitone, pro cive, nullo discrimine Hispani, Wallonisq; habiturum.

Eruptura in civilem pugnam, nisi Zunnigæ prudentia utriusque nationis iras in hostes vertisset.

Per has voces, animorum subitâ mutatione factâ, æmulationem nationum in hostes avertit Zunniga. Permistè igitur, confusèq; ruentes, quidquid irarum recentium conceperant, ad pristinum Hæreticorum odium addito, in illorum capita profundere gestiebant, tamquam civilis dissidii maculam hostili sanguine deleturi. Cùm tantum virium, & animorum primo agmini accessisset, incli-

Pugnantibus conjuncto impetu Fœderatis, ad eos inclinat fortuna.

nare cœpit ad Fœderatos belli fortuna. Nam initio aggressorum virtus periculo magis, & vulneribus, quàm victoriæ favore nobilitabatur. Septingenti ex præsidiariis (uti diximus) loricati, splendidus Galliæ sanguis, gloriæ quàm vitæ cupidiores, dispersi locis omnibus, acerrimè repugnabant. Horum æmulatione, arcis custodes mille quingenti, vetus miles, incendebantur, adjuncto bellicæ iræ odio nationis, & Catholicarum partium, cum Rigoi instigationibus, exemploque. Contra, ex Fœderatis non Hispanæ modò, & Wallonicæ legiones, verùm etiam Gallorum fortissimus quisq; Roneus, Sanpaulus, aliiq; Duces nobiles, Hispanicis cohortibus immisti, præliabantur. Aggressores pariter, defensoresq; conferti, & constipati, obversis in pectora hastis, in ora gladiis, non virtute, non loco cedere, inq; vigore pari corporum, & animorum, pro fortuitis eventibus, exitiale modò his, modò illis alternabatur certamen. Innico Carvasalio Hispano Centurioni, per patefactum ruinis iter, in ardua murorum succedenti, propugnatores, in pectus loricatum, hastas tam vehementer impulerant, ut præceps è proclivi fastigio, in declive provolveretur. Tunc excipientes eum brachiis, humerisq; connixi commilitones non ante destitere versantibus in summo hostibus obtrudere, quàm aperto cœdibus limite, in vertice murorum insisteret. Unde bis, tervè devolutus, repetito suo,

Acerrimè utrinq; dimicatur, accendentibus Ducum exemplis.

Innici Carvasalii Hispani Centurionis, pertinax pugnandi ardor.

Petrus de Castro.

suo, suorumq; nisu, eodem redire pertinaciter perseveravit, tamquam ab ipsa ruina suggererentur vires, animique. Ribera avidissimus pugnæ itidem Hispanus signifer, commendatâ vexilli curâ alteri alterius cohortis Hispanorum signifero, super Corbolii mœnia primus ascenderat. Ejus absentiam cùm advertisset Alexander, tempore prælii stationes militum circumire solitus, Centurionem admonuit. A quo revocatus ad custodiam vexilli sui Ribera, negavit integrum sibi, hostem jam adepto, à congressu resilire. Nam vexillum fidei, ac virtuti Alfonsi Toleti fortissimi commilitonis commissum, à periculo abesse. Nisi ratum id habeat Imperator, se non recusare, quò minùs de successore deligendo constituat. Eo militiæ honore, decus certaminis, & honesta vulnera, potiora ducere. In hunc modum effervescenti militaris gloriæ studio militi, nec ulterius institit Alexander, neque reum nimiæ fortitudinis exauthorandum censuit. Placabilis in delictis, quibus ingenia magna, ob exaggerationem virtutis luxuriant, instar opimi soli, lasciviâ segetum exuberantis. At nusquam diutiùs hæsit, quàm ad lapideum arcis pontem, sors belli; quem à quadringentis cataphractis nobilibus defensum, Petrus Cajetanus, & Camillus Capisucchius tertii agminis Ductores, expugnandum susceperant. Plurimum laboris, & periculi exhaustum est, donec eminùs pugnabatur. Neque

Itemq; Riberæ Hispani Signiferi.

Huic licet in leges belli peccanti ignoscit Alex.

Italorum ad pontem lapideum labor, Hostibus undiq; in eos fulminantibus.

enim ſolùm à tuentibus pontem, perpetuâ pilarum procellâ impetebantur Itali, ſed cùm incuſtodita jaculationibus ex transverſo præberent corpora, nullum de proximo propugnaculo telum cadebat irritum, in nudata præſidio latera legionum; cùm præſertim ſtipatis ordinibus, propter anguſtias pontis, ingrederentur. Anceps malum, cladiq; obnoxium diſcuſſit prudentia Ducum partim, partim fortuna. Addere gradum, accelerare, venire ad manus quàm ociſſimè Tribuni jubent. Ceſſaturos à jaculatione importuna propugnaculi cuſtodes, ubi ſuis immiſtos Farneſianos viderint, ne promiſcuè feriantur. Et ſanè remiſit nonnihil ob eam cauſam pilarum nimbus. Niſi quatenus promptiſſimus quisque Italorum, dum inter confuſas bellantium acies, ſuâ ſe virtute diſtinguit, ictu certo ſingularem ad cædem deſtinabatur. At evanuit tandem hæc peſtis, poſtquam Hiſpanis propugnaculum aggreſſis, arma præſidiariorum, curæque, ad ſe tuendos, à ponte, quem infeſtabant, ſunt averſæ. Reſpirantes igitur Itali, hoſte uno ſublato, comminusq; alterum adepti, ſtrenuè gladiis rem gerunt. Et quamvis Galli pertinaciter obſiſterent, exceptis plagis, plagas fortiùs inferrent, plus utrinque ſudoris egereretur, plus ſanguinis, remiſſum tamen ab altera parte, æquatumq; prælium, inſtar victoriæ putabant. Ad binas horas tenuit obſtinata dimicatio: cùm ambæ acies ante de vita, quam de

Coguntur Galli vires dividere, Hiſpanis propugnaculum aggreſſis.

Atrox & cruẽtadurarum horarum pugna ad pontem.

de vestigio cedere sustinerent, quemq; locum vivens armis quisq; cœperat, eumdem cadavere occuparet. Non vulneratis, non timidis abscedere licuit, sociis, hostibus, à tergo, à fronte, prementibus. Neque verò gradum, nisi fortissimi, per adversariorum cædem promovebant. Quamobrem errabunda fluctuare victoria, modò hac, modò illa in parte consistere; propterea quòd alterum fessum vincendo, & plerumque saucium, novus adversarius, pugnæ integer exciperet, profligaretque: rursus & ipse, triumpho suo defatigatus, hosti recenti, valentioriq; palmam cessurus. Nihilo tamen minùs, in tam iniquo pugnæ genere sors certaminis, & sanguinis effusio par erat. Quæ major subindè fieri, majorq; cœpit, ubi ad veteres belli causas, æmulationem gloriæ, odia partium, novi per congressum accessere stimuli, dolor, ira, plagis, & cædibus irritatæ. Inspectis tandem in propugnaculo Hispanorum, Wallonumque victricibus signis, quantum fiduciæ decessit Gallis, tantum Italis crevit. Edito igenti clamore, renovavit impetum, tamquam inclinaturi perculsum hostem. Hunc tamen desperatio salutis non minùs prohibebat à fuga, quàm illos victoriæ spes incitaret. Tunc verecundiâ, irâq; fremens Cajetanus, exprobrare militibus pro crimine segnem victoriam, tamquam ipsorum ignavia esset, obnitentium adversariorum fortitudo. Ita ne domitores Belgii, liberatores Gal-

Cadunt animis tandem Galli, cùm Fœderatos propugnaculo potitos vident.

Eosdem à desperatione resumunt.

Itali tamen à Cajetano animati per cæsorum Gallorum cadavera in arcem penetrant.

liarum, in unius pontis expugnatione hærere? paucos lassitudine confectos, vulneribus exangues, negotium facessere victoribus tot bellorum? At sicut cæteris vinci deforme, sic Alexandri militibus turpe serò vincere. Commemorationem adjunxit Laniaci nuper, olim Trajecti, & Antuerpiæ, se victas ab iis verecundantium, quorum triumphis tam longa in unius arcis oppugnatione mora, crimen inferret. Per has voces addita calcaria currentibus, ita ut, cùm numero superarent, multiplicatis insuper furore viribus, Gallos obruerent. Desperatio illorum profuit, ut celeriùs conficerentur. Quoniam salutis immemores in ferrum ruebant, non magis alieni sanguinis avidi, quàm sui prodigi. Et quando actum de Corbolii defensione jam erat, pugnare videbantur, non ampliùs ut vincerent, sed ut perirent. Super cæsorum corporum strues gradu facto, Itali in arcem se penetrant: & cum Hispanis, aliisq; à propugnaculo ingressis ad cædem, prædamq; in omnes partes discurrunt, agminatim quidem, confertique, ob expertam ferociam hostium; qui, ubi locus, aut Farnesianorum paucitas, occasionem dabant, se conglobantes, in victores incurrebant. Quâ pertinaciâ est factum, ut nemini armato parceretur. Ex Ducibus Rigous, inter primum Hispanorum cum Wallonibus irrumpentium tumultum, cùm ingenti voce pugnam cieret, hastâ guttur, brachium, & ventrem missi-

Hispani, Italiq; ad prædã discurrunt conglobati.

Dux Rigous, & Galli Proceres cataphracti pugnantes occumbũt.

missilibus pilis transfossus, occubuit, haud indecorâ morte; circumjacentibus egregiis tum hostium, tum amicorum. Ad similem consequendam gloriam, Duci alteri Grangiæ nequaquam idem votum, aut vigor par animi fuit. Sed aureorum millia decem pro redemptione pactus, in quo & fidem fefellit, Hispano Centurioni se tradidit. Imitatorem deditionis nactus est Corbesonium, quàm strenuum linguâ ante discrimen, tam in congressu manu languidum, & fugacem. Quem adeò superbè Farnesianis legionibus oblocutum, cùm ad necem furibundi milites quærerent, non armis, & virtute; sed auri sponsione se texit; occultè servatus ab Hispano Signifero, quo posteà deprecatore placatus veniam indulsit Alexander. Cæteri cataphracti usque ad septingentos, omnes adversis vulneribus, ut decuit Galliæ proceres, corruerunt: cùm videlicet Rigoi, quàm Grangiæ Ducum similes esse maluissent. In hunc modum cæsis, aut captis Ducibus, vulgus civium, militumq; in fugam se præcipitat. Cùmq; victricium legionum minaces hastæ, gladiiq; intra arcem, extra verò mœnium, & aquarum altitudo, ad salutem obstarent, incertam certæ cladi, beneficii loco præponentes, in subjectas undas, è vertice murorum desiliunt. Pars gurgitibus hausti, pars superincidentium sociorum ponderibus obtriti, pauci in siccum emersi, à circumerrantibus Fœderatorum equitibus cæduntur, aut, si evadere hos

[Left margin:] etrus e Cast. fom- ent. .1590.

[Right margin:] Grangia lytrum pactus se dedit: uti & Corbesonius.

Huic deprecãte Hispano Signifero parcit Alex.

Milites, civesq; aut ferro, aut undis absumuntur.

Reſiduos ruſtici obtruncant.

Ad templa profugientibus Alex. parcit.

Alex. eos, quide templi turri victores ſaxis petebant, expugnari, & præcipitari jubet, amicis Gallis fruſtra deprecantibus.

hos contigit, ab agreſtibus camporum colonis obtruncantur; quorum ira concepta calamitatibus belli, in qualescumque milites, victos præſertim, & inermes effunditur. Nonnullos templa, aræq; ſunt tutatæ, ad quæ confugientibus ut ignoſcerent, de more Alexander edixit, poſtquam Corbolium per mœniorum ruinas invectus eſt. At qui, de victis Gallis, conſcensâ templi turri, lapidibus prætereuntes victores inceſſere auſi fuerant, expugnari protinus juſſit, dejectosq; de faſtigio altitudinem præcipitio metiri. Pro Gallis hoſtibus, amici Galli preces interpoſuêre, ſed fruſtrà. Perſeveratum in triſti imperio. Utrisque tamen ſua laus conſtitit. Gallis quidem charitatis erga populares, Farneſio, diſciplinæ adversùs hoſtes, documenta præbentibus. Eſſe quippe aliquos ab officio præſtitutos imperatoriæ clementiæ fines: quos egreſſi Duces per miſericordiam erga peccantes, in rem publicam peccent. Se, in Gallis contumacibus non tam facta, quàm voluntates plectere, nec animadvertere quantum nocuerint, ſed quantum nocere voluerint. Nam potuiſſe Gallos Duces, qui pro iis modò deprecabantur, potuiſſe ipſos Maineum, & Parmenſem exercituum Imperatores, ex eadem perverſitate lapidibus obrui, dum in mentem non venit, tantam ſuperbiam in miſeris in victis audaciam ſuſpicari. Quod ſi propoſitum amentiæ plenum deſperatio ſalutis ingeſſit, quidni luant morte facinus,

nus, quod admitti non debuit, nisi à perditis, & perituris? Neque verò loci sanctitatem iis patrocinari, qui templum pro arce abusi jaculatione sacrilega profanaverint. Se libenter victis hostibus misericordiam, fortibus tamen, non furentibus commodare. In hos exemplum salubre militiæ statuere, ne quando spirare altiùs audeat in victoriam temeritas victa.

Corbolium nudandum mœnibus, diruendaq; ejusdem propugnacula, quod & Laniaco factum, censebat Alexander. Sed ægrè suarum arcium eversionem ab Hispano ferentibus Gallis, post æquatas ruinas, & refecta munimenta, Mainei & Gallorum potestati tradidit, pernicioso Fœderatis, at necessario sibi, atque Hispanis consilio. Nam profectò rei communis intererat, Corbolium firmo, fidoq; externorum militum præsidio teneri; cum experimento liqueret; creditas Gallis arces à Navarræis facili negotio expugnari; uti Corbolio paulò post contigit, mirante ac stomachante Alexandro, quod apparet ex epistola ejus ad Regem. Sed occurrendum fuit, non tam apertis Hugonotorum obtrectationibus calumniantium, auxiliatorem Hispanum, sub obtentu religionis, ad Galliæ arces occupandas intendere: quàm tacitis Catholicæ nobilitatis, adeòque ipsius Mainei suspicionibus, qui calumnias has integras ad Parmensem deferebant, ut eas facto dilueret; inevitabili Fœderis damno,

Tuan. 99. Cloma l. 3. Pt. de Castro a 10 1590. Campan. l. 11.

1 Novemb. 1590.

Corbolii possessionē Alex. Maineo, & Gallis tradit, nō sine damno causę communis.

Ad evitandas criminationes hostium, & suspiciones amicorum.

quod amicorum præsidia non minùs, quàm hostiles vires expavesceret. Nam & ægri difficilis curatio est, si fortè à salutaribus remediis, perinde atq; à venenis exitiosis abhorreat.

Hyemis adventu impeditur, ne alias arces expugnet.

Melodunum arx altera Sequanæ imposita, ut Parisiensium votis obsequeretur, expugnanda superaerat. Sed hyems intercessit, bellicis expeditionibus adversa, quæ maturior solito desævire cœperat eo anno pluviis, ac tempestatibus fœda. Ne tamen Lutetiæ annonam facerent arctiorem geminæ Meloduni, & S. Dionisii arces in superiori, inferiorìq; Sequana, Henrico Regi subjectæ, validis Hispanorum præsidiis inter utramq; collocatis, prospectum est. His infrænati hostes, arcium suarum septo tenebantur.

Corbolii capti lætitiam imminuit sinistra rerum Belgicarum fama; ubi Comes Mauritius Orangii Principis filius, absentiam Alexandri occasionem rerum gerendarum faciebat, instigatus consiliis, opibusque Elisabethæ Reginæ. Hæc enim anxia liberatione Lutetiæ, rebusque prosperè Religioni fluentibus, milite, pecuniisque submissis, in Belgicum bellum incubuerat, ut secundus armorum Catholicorum cursus in Gallia abrumperetur, Farnesio ad propria tuenda revocato. Et Batavi quidem post Alexandri abscessum statim turbare cœperunt. Verùm inter arduos liberandæ Lutetiæ nisus, cùm potentissimus Rex, atque exerci-

ercitus adversarentur, mox in arcium expugnationibus occupato, respicere ad Belgii pericula non vacabat. Ubi respirare licuit ab instantibus curis, dissoluta obsidione Lutetiæ, dimissis à Navarræ Rege copiis, Laniaco, & Corbolio expugnatis, tunc enimverò Belgii mala urere Parmensem cœperunt. Quemadmodum vulnera, quæ inflammatis in prælio animis non sentiuntur, finito certamine refrigerata crudescunt. Quod si Belgii servandi studium reditum suadebat, non minùs manendi pericula, commorationem Gallicam dehortabantur. Ubi, cùm Hispanos ad hyemandum intra munitas arces recipere abnueret Dux Mainei, Gallique præsidia sua formidantes, in apertis eos campis, pagisque considere, Navarræorum aggressionibus obnoxios, ratio belli non sinebat. Ad hæc, invaserant exercitum morbi, partim contracti ob labores in obsidionibus arcium exhaustos, partim ab insolentia Cœli, quam grave anni tempus autumnus pluviis frequens iniquiorem reddebat. Si qui verò decubuerant, non ex gregariis militibus modò, sed ex primoribus, nulla iis, in humanâ ope, spes reliqua; ob medentium, & medicamentorum inopiam summam. Quare plerique in tentoriis invalidi jacebant, depositâ spe salutis: alii ore pallido, & exangui solatia mortis, non remedia, vagando quærebant: nonnulli, relictis castris, quasi morbum, & miseriam mutatione loci abjecturi essent,

Alexandri exercitum in Belgium revocant ejus necessitates.

Ut à Galliis avocāt incommoda annonæ morborum cum inopia summa medicamentorum

obnoxii Navarræis circumvagantibus errabant. Nec audebant Duces exigere, ut disciplina teneretur à languidis, & vix animam retinentibus. Ut igitur afflictas exercitus reliquias conservaret, consilium profectionis Alexander suscepit, obstinavitque animum, nullis Mainei persuasionibus cedere. Cujus nimirum negligentiâ, & avaritiâ ministrorum factum fuerat, ut cibariæ rei apparatu largiter quidem promisso, sed nullo exhibito, uterentur milites importuno ictu, & insalubri, quem ex necessitate prædabundi, armatâ manu ab agrestibus invitis extorserant. Quæ res cùm populares graviter offenderet, Parmensis animum, supra quàm credi potest, angebat. Quoniam detrimenta valetudinis, & disciplinæ cumulabantur odiis Galliæ populorum. Itaque, nisi discessum maturaret, nihil providebat futurum propiùs, quàm ut Regis Hispani milites, qui belli initio velut è cœlo submissi Galliarum liberatores excepti fuerant, post collatum beneficium, tantumq; sanguinis, atq; auri profusum, tamquam prædones, atq; hostes exigerentur.

Alex. de Gallia in Belgiũ revertiomninò statuit.

Ne sui milites coacti victum prædari, post factã sementem beneficiorum, odia meterent Galliæ populorum.

Nobilitatis quoq;, spe Hispanici auri frustratæ.

Neque multum à populi sensu, habitus animorum in Catholica nobilitate distabat. Sanguine quippe, atque opibus illustrior erat nemo, qui non aureas Indiarum venas in suum sinum, & beati metalli copiam derivaturum Hispaniæ Regem crederet. Inter hos virtutibus, meritisq; Nemorosii Dux, & Lu-

& Lugdunensis Antistes eminebant. Alter defensæ Lutetiæ gloriâ inclytus, quinquaginta aureorum millia pro custodia Urbis impensa sibi restitui jus, fasq; esse dictitabat; cum diurnos, nocturnosq; labores, & perpetuas in trimestri obsidione vigilias, religioni, ac reipublicæ condonaret. Alter togæ studiis, & eloquentiâ clarus, quibus Fœderis caussam egregiè propugnare solitus, ingentem vim auri, quam usui publico commodaverat, repetebat. Tribuni Helvetiorum, nisi promissa stipendia suis legionibus exolverentur, hostilia loquebantur. Minabatur pariter Jacobus Collaltus, nomine militum Germanorum, quibus aureorum millia quinquaginta supra ducenta deberi asseverabat. Cum autem exprimendæ ab Mainei Duce pecuniæ spes nulla esset, ærario semper vacuo, propter ipsius largitiones, & amicorum rapacitatem, Parmensium Ducem, quos diximus proceres, aliiq; circumsistere, navatam Catholicæ rei fideliter operam commemorare, alacriorem in posterum voluntatem exponere, seu debiti, seu stipendii, seu præmii nomine, aurum efflagitare. Quorum omnium aviditatem inexplebilem explere si conaretur, orientis, occidentisq; solis thesauros Hispaniæ Regi non suffecturos, apparebat. Ergò caussatus Alexander ærarii Regii difficultates, ob quas ipse necesse habuerit, Castrensem in Pontificia ditione Ducatum oppignerari, ad supplendas de suo impensas Gallici belli,

Alex. decies centena millia aureorũ de suo impendit in Gal-

licum bellum oppignerato Castrensi Ducatu.

belli, scripturum se tamen ad Hispaniæ Regem diligenter recepit, nec dubitare, quin, pro egregia in Catholicam Religionem, & Fœderatos Galliæ Principes voluntate, gratiam Philippus Rex, aurumq; cumulatè sit repensurus, pro postulatis, & meritis singulorum. Maineo quidem, pro urgenti necessitate (à seditione enim prope aberant milites Germani Lutetiæ custodes) centum triginta aureorum millia numerari jubet in præsentia, duplo majorem summam, pro reliquo stipendio, postquam Bruxellas attigerit, pollicitus.

Maineí Duci 130. aureorū millia solvit pro urgenti necessitate.

Turtur. l. 9.

Difficultates itineris providet ab asperritate hyemis, à pluviis & fluminibus redundantibus & ab assultibus Navarræorum.

Exinde ad iter multis, magnisque difficultatibus circumseptum, animum comparat. Æstivo tempore Gallias intraverat, inter amicorum gratulationes, terrores hostium, Navarræ Rege, cum exercitu, Lutetiæ Parisiorum adsidente. Redeundum aliena tempestate, sub hyemis asperrimæ initia, perpetuo imbre corruptis viis, amnibusq; exundantibus. Nec æquiores experturum homines, quàm elementa. Hinc suboffensos amicos, qui spe minora perceperant, illinc hostes irritatos felici liberatione Lutetiæ; nullâ obsidionis curâ distinente inquietum Navarræ Regis spiritum, cum lectis nobilium equitum turmis, à fronte, à tergo, à lateribus incursaturi. His malis antea, remediisq; simul pensatis, viginti dierum spatium reficiendis militibus, præparandisq; in iter menstruum cibariis, impendit. Cùm peditum tria millia Jattræo com-

His omnibus occurrere cogitat, & primò viginti dierū quie-

commodasset, ut copiosum frumenti, hordei, aliarumq; frugum commeatum, senos in menses alendæ Lutetiæ suffecturum, Aurelianensi ab agro conveheret. His perfectis, ne quid certum de sui ratione itineris hostis haberet, non rectâ viâ, sed obliquâ Belgium versùs in Campaniam movet ad bina equitum, peditum dena millia redactas copias. Acie primâ mediam, mediâ verò, primâq; postremam, firmiores facit, utpote hostium assultibus magis expositas. Primæ Marchionem Renthiacum equitatus universi magistrum, postremæ Georgium Bastam Commissarium equitum præponit. Mediam bipartitam, alteram Mottæus castrorum Præfectus, alteram Parmensis cum Maineo ductabant. Circumseptus exercitus ampla carrorum indagine, ternis, quaternisq; ordinibus gradiebatur. Ex iis, præter annonam, tormentariam supellectilem, sarcinasq; militares, interiores rhedæ milites ægros, quorum commendatissima Farnesio cura erat, prope mille numero vehebant. Si quis injussus munimenta carrorum egrederetur, capitalem pœnam indixerat. Tantùm speculabundi levis armaturæ equites evagabantur, securitatis itinerum custodes. Quibus mandatum, ubi vis major hostilium armorum ingruisset, ut ad carros se reciperent; illinc sclopetariis equitibus procursuris, ut subeuntes temerè adversarios plumbeâ grandine obruerent.

te exercitum reficit, & com̃eatũ in mensem comparat.

Lutetiam quoque cibaria pro sex mensibus invehi curat.

Deinde Belgium versùs exercitum movet imminutũ ob inopiam pecuniæ, cibi, & medicamentorum.

Primam aciem Renthiacus, postremã Georgius Basta, mediam cum Mottæo Parmensis & Maineus ducunt.

Ambitu carrorum legionibus conclusis, pœna capitis ne quisquam audeat egredi, vetitum.

Hen-

Equites tantum levis armaturæ ad itinera exploranda, evagari juſſi certis legibus.

Henricus Farneſiani itineris admonitus, caſtrum Theodorici, aucto præſidio communit.

Henrico Regi ab amicis, quos in caſtris Fœderatorum occultos habuiſſe commemoravimus, Farneſianæ profectionis admonito, ſuſpicionem injecit flexus itineris in Campaniam, ne quid in arces viæ conterminas moliretur, ſive aperto marte, ferroque, ſive dolis, & auro Hiſpanico, quod interdum ferro potentius, perinde metuebat. Quare evocatos à præſidiis arcium ſexcentos pedites, equites ducentos, cum Nuano Duce, ad Theodorici caſtrum dimittit, ut auxiliarium militum ſpecie, ipſum cuſtodirent arcis Gubernatorem Vicecomitem Pinartium, cui tamquam Catholico, & Lotharingis per vetuſtam clientelam addicto, minùs fidebat.

Deinde cum tribus equitum millibus, totidem peditum, ſequitur Fœderatorum exercitum.

Ejus conſilia.

Exinde, cum tribus circiter equitum millibus, modicas in turmas diſtributis, terna peditum millia ponè trahens, Farneſianis veſtigiis inſiſtere cœpit, haud quidem apertâ vi quidquam auſurus, ex Nuani ſententia, vetus illud occinentis, extruendum abeunti hoſti aureum pontem; ſed ut arces amicas, camposque ab incurſionibus protegeret. Quod ſi aliquam hoſtis negligentia, ſeu fortunæ favor, opportunitatem daret, eâ ſtrenuè ad victoriam uti erat paratus. Alexander interdictâ ſpe Theodorici caſtrum occupandi, omiſſis diverticulis, iter direxit. Vigeſimum jam diem, per inimilis, aut infidas regiones, inviolata proceſſerat Belgica acies, inter varias hoſtium minas potiùs, quàm aggreſſiones, ac tentamenta magis, quàm prælia,

cùm

cùm septimo Kalendas Decembris, luce D. Catharinæ Virgini, ac Martyri sacrâ, horâ diei ultimæ proximâ, Regis equitatus à parte S. Quintini ad certamen instructus apparuit. Bironius juvenis tum suo, tum nobilium equitum nomine, Regem exoraverat, ut priusquam efferrent è Gallia pedem Hispani, brevi congressu periculum virtutis facere pateretur. Cupiditati Gallicæ juventutis, & ferociæ charissimi capitis, obsecundandum Rex censuit; sed eo rem ordine temperavit, ut, si victoria martem suum annueret, non parvam extremo agmini cladem inferret; sin improsperè eventus caderet, nullo, aut quàm levissimo damno afficeretur, receptu ad arces facili, perque inscitiam locorum, & adventum noctis Farnesio insequi non auso. Eamdem ob causam, equitibus cataphractis manipulos aliquot adjunxerat militum, vilibus equis vehentium, quos Dracones appellant, sive à terribili Draconum specie, quam præferre videntur, dum acclinatos dorsis equorum sclopos grandiores collineant, sive à pernicie terribiliori, quam inferunt in certamine, dum iisdem explosis, cum sulphureo flammæ habitu quasi animâ venenata evomunt mortem. Veriùs fortassè quis milites perditos, aut desperatos vocaret, quandoquidem inter equites cataphractos, aut lancearios, pedites dimicant, omni præcisâ spe fugæ, nec salute reliquâ, extra victoriam.

Luce D. Catharinæ sacra, ut Bironio juveni gratificetur de congressu cum Hispanis, à parte S. Quintini ad prælium se instructum ostendit hora diei 23.

Pet. de Castro anno 1590. Carolus Coloma.

Draconum quoq; turmam adducit. Unde dracones dicti, & quis usus.

Parmensis de adventu, ac numero hostium edoctus, inspecto diligenter locorum situ, Navarræos perlicere statuit in campum, geminos interjacentem fluvios, qui aquis autumnalibus turgidi, ab equis vadari non poterant.

Alex. ad certamen instruit postremam aciem amplificatam ordinibus triplo densioribus.

Jusso itaque extremo agmine frontem Regiis obvertere, hastarumq; ordines triplo densiores opponere, instar ferrei muri; ducentos hastatos, totidem sclopetarios de reliquo virium corpore subducit, adjungitq; loricatis equitibus octingentis, atq; omnes ultimi agminis fronti tutandæ destinat.

Acies prima, & secunda jussæ festinãt ad ponenda castra, & munienda.

Deinde primam, & secundam aciem accelerare imperat ad constitutam à metatoribus castrorum sedem, mille quingentos passus inde distantem, eamq; statim communire; ut, si victrix à prælio abeat acies postrema, levamentum habeat, si victa, perfugium. Hæc properantia concitatorum agminum, procul intuentibus Navarræis, trepidatio visa, & (quod Alexander providerat futurum) instar præbuit pavoris, ac fugæ.

Navarræi quoq; iter accelerãt, ut quasi cedentes invadant.

Quare ipsi quoque duplicant gradum, & quasi hostes inclinatos profligaturi, tumentem pluviis rivum ponte transmittunt. Ubi propiùs accessêre, Navarræorum effusum cursum inhibuit extremi agminis aspectus, præter spem in vestigio defixi, & vibratis in aggressores hastarum cuspidibus, minacis.

Sed resistunt, dum immotam vident hostilem aciem.

Tunc immota parumper constitit utraque acies. Nam, neque Rex, minoribus multò viribus, Farnesianos tam alacres lacessendos putabat, neque hi priores con-

conserere manus audebant, inconsulto Imperatore. Qui re compertâ, per Georgium Bastam, præcipit suis, ut cessantes aggressores invadant. Tunc è munimentis carrorum sclopetariis equitibus excurrentibus, procurrentibusq; in occursum Navarræis, equestris pugna committitur. Hispani, explosione factâ, equos circumagentes ad currus celeriter se recipiunt, ibiq; sclopis rursus oneratis, in certamen redeunt. Itaque procurrendo sæpiùs, recurrendoque, sine noxia ipsi, noxiam adversariis non mediocrem inferebant. Pertæsus iniquitatem hujusmodi ludi Bironius, cum octoginta cataphractis equitibus, in sclopetarios à latere incurrit. Verùm, his ad consueta latibula refugientibus, dum ardentiùs, quàm consultiùs juvenis generosus insistit, à duabus lanceariorum Belgarum turmis repentè prosilientibus, circumventum se videt; confossoq; jam equo, ægrè vitam, ac libertatem, pedes inter equites tuebatur. Tunc, animadverso tanti viri periculo, ad ferendam opem, à dextera Humerii Dominus, Comes Tillierius à sinistra equitibus uterque centum stipatus, intervenit. In communionem venêre periculi, dum auxilium portare se credunt. Vix enim certamen magno animorum ardore redintegraverant, fessosq; lancearios Belgas, ipsi integri, ac recentes urgebant, cum Marchio Renthiacus, & Princeps Chimacius, equites sexcentos loricatos, in aciem inducunt; momento

Utrisque morantibus: Alex. imperat suis, ut hostem invadant.

Hispanorum equitum artificiosum certamen, cujus pertæsus Bironius cum equitib9 80. cataphractis in illos invehitur, sed cum gravi periculo.

A duabus enim Belgicis turmis circumvenitur.

Opem ei ferunt Humerii Dominus, & Comes Tillerius cum 200. equitibus.

Contra hos erumpunt 600. equites sub Renthiaco & Chimacio.

Etiam pedestres legiones cũ Tribunis Cajetano, & Idiaquesio certamen accelerant.

Regis Henrici in re ancipiti prudens & fortè consilium.

Sed vehementior opinione Regis fuit impetus Farnesianorum equitum.

eodem, pedestres Hispana, & Italica legiones, Tribunis Petro Cajetano, & Alfonso Idiaquesio præeuntibus, addunt militariter gradum, ut certamini se immisceant. Cùm tantam belli molem ex inopinato surgentem Henricus cerneret, fremens, & semet incusans, quòd improvidæ juvenum audaciæ, cauta experientissimi senis consilia posthabuisset, periclitari tamen cum fidelissimis bellatoribus maluit, si quâ viâ posset suo discrimine, illorum propulsare periculum. Omnem gravis armaturæ equitatum, duo & amplius millia cataphractorum, geminas tributum in partes, alteram Rex ipse, Dux Longavilleus alteram, in Fœderatos rapiunt; præmissis, qui suos laborantes moneant, ut ad amicas turmas pedetentim se recipiant, dum totam hostilium armorum nubem, in se Regius eques avertit. Spes erat, tamdiu sustentaturos, donec interventus noctis, in quam præceps vergebat dies, dimidio horæ vix reliquo, pugnam dirimeret. Verùm acrior Regis opinione equitum Farnesianorum impetus fuit. Seu conscientiâ suarum virium incitante, cum numero, & fortunâ belli superiores existerent; sive irâ in hostem importunum, diesq; noctesq; fatigantem; seu denique, à propinquo lucis occasu, intellectâ necessitate victoriæ festinandæ. Et quidem Navarræi equites, Renthiaci se invehentis cum sexcentis loricatis incursum ægrè toleraverant. Ubi Hispanas insuper legiones con-

PUGNA INTER REGIOS, ET FARNESIANOS REDEUNTES IN BELGIUM

A. Exercitus Catholicus
B. Parmæ ac Plac. Dux
C. Munimentum Carrorum
D. Sclopetarij Hispani
E. Biro cum Loricatis inuadit
E. Equites Bironium circumueniunt
F. Tellierius et Humerius opem ferunt.
G. Ranthiacus cum equit. grauis armaturæ ad certamen properat.
H. Legiones etiam Hispana, et Italica accelerant.
I. Conflictus
L. Bironius equo suffosso periclitatur
M. Rex cum reliquo equitatu prælio se admonet
M. Pedites Regij Vulgo Dracones remorantur Farnesianos
N. Blasius Capisucchius Vulneratur.
[illegible] Fuga Regiorum.
P. Longauallis Oppidum.
Q. Agger hastis extructus à Rege
R. Rex dimicans et suos excipiens à fuga.

conspicantur sarissis, & sclopis inclinatis adventantes, effugium circumspectare, non receptum, ne superfusis armorum torrentibus obruantur. Brevis moræ spatium interjecit cura Bironii; cujus audito periculo, salutem etiam, atq; etiam Rex commendaverat suis. Hunc in fossæ crepidine repertum, ubi contra circumfusos equites, à duobus adjutus armigeris, favente importunitate loci, se tutabatur, cùm celeriter equo imposuissent, in fugam universi se conjiciunt. Neque segniter insequi Belgæ. Quamobrem nobilium equitum turmis clades non modica imminebat, nisi Rex ipse Henricus, ingruentem procellam repressisset primùm consilio, rursus consilio, & manu. Cujus certè virtus haud se minùs mirabilem, in hac improspera levi pugna, quàm in magnis aliàs victoriis præbuit. Nam primò irruentis equitatus Fœderatorum impetum retardavit, objectâ draconum ducentorum acie, quos descensionem facere jusserat. Hos equites Hispani, atque Itali abrepti alacritate victoriæ, dum statim aggrediuntur, eminùs excepti sclopis longioribus, malè multantur. Inter cæteros Blasius Capisucchius, femore graviter saucio, abscedere prælio cogitur. Verùm hoc illi vulnus latiùs fluxit gloriâ, quàm sanguine. Si quidem post paucos annos, cùm armorum Avenionensium Dux Generalis, obsequii causâ, Galliæ Regem inviseret, qui Lugdunum venerat ad sponsam Mariam

Cum Bironiū periculo liberassent equites Regii in fugam se conjiciunt.

In sequentibus Fœderatis Draconum manipulus à Rege abjicitur. Quos dum aggrediuntur Fœderati nonnulli, vulnerantur. Inter hos Blasius Capisucchius Cui prælium istud & vulnus gloriosum fuit, quoniam Franciæ Regem testem, & laudatorē habuit.

Campana. Carner. Turtura. Pet. de Castro.

Ss 3 Medi-

Mediceam excipiendam, hostis ab hoste laudatissimo, istius certaminis mentione factâ, testimonium virtutis præclarum habuit. Dum igitur Fœderati lentiori cæde importunum Draconum obstaculum amoliuntur, paucorum exitio iter, & spatium ad salutem patuit equitibus Navarræis. Quorum priores effusissimo cursu ad Pontarsium delati, flumen incolumes trajiciunt. Posteriores, equis in vada infida progressos, violentus gurges abripuit. Alios errantes in fluminis ripa, inter undarum, hostiumq; metum ambiguos, assequutus hostilis equitatus obtruncat. Ad sexaginta ferro, plures aquis intercepti sunt. Neq; destitit ponte transmisso fugientibus instare victor. Adeptusq; foret nobilium equitum sanè non paucos, quos fuga seriùs inita, vel pondus gravioris armaturæ tardaverat, nisi Rex ad portam oppidi, cui longa Vallis est nomen, novum subitò armorum aggerem excitasset, quo à suis persequendis hostes imperiti locorum, inumbrante jam vesperâ, absterrentur. Nam equis descendere jussos cataphractos quadraginta, hastisq; & sclopis grandioribus armatos, adversariis irrumpentibus, in aditu portæ, quasi ferreum vallum objecit. His medius Rex ipse cum fortissimè dimicaret, advenientes excipiens Gallos, propellensq; subeuntes Farnesianos, providi simul Ducis, & intrepidi bellatoris partes, cum suorum & hostium admiratione sustinuit. Nec ante versari desti-

Dum Dracones lenta pugna ceduntur, iter ad salutem Regiis equitibus patuit.

Quidam ex iis aquis absumpti, nõnulli ferro.

Solertia Regis in extruendo armorum aggere, pro suis equitibus in tutum recipiendis.

deſtitit in flagrantiſſimo certamine, quàm ſuos omnes intra ferreum ſeptum receptos, alteràq; ejectos portâ, Ambianum versùs incolumes emiſerit. Mox illos cum ſuis cataphractis quadraginta eſt perſecutus, cum Fœderati quoque poſt abſceſſum lucis receſſiſſent. Hos in caſtra redeuntes, queritantesq; victoriam à Rege, à nocte præreptam, Alexander blandè eſt conſolatus: Macti eſtote virtute commilitones. Si noctem auxilio Hugonotorum ſubeuntem, ſtatione Cœli producta, Sol ut olim, pro Dei militibus militans propulſaret, bellum utiq; captivitate Navarræ Regis, & exitio Hæreſis Calvinianæ finiiſſemus.

Secundùm hanc pugnam, reliquum paucorum dierum iter Farneſio quietum fuiſſe fertur, Navarræis, & Bironio, facto plusquam vellent, virium periculo contentis. Haud ſum neſcius, aliud ab aliis levioris momenti commemorari certamen, in exitu Galliæ prope Guiſiam variante fortuna, uti cœptum, ita & deſitum à Regiis, virtutem, & diſciplinam exercitus Catholici laudantibus. Verùm utut iſta contigerint, Alexandrum Belgio jam proximum, ceſſante moleſtia Navarræorum, alia cura gravior inceſſit. Cum enim Hiſpanam Emmanuelis Vegæ legionem translatam, Vicarii Mansfeldii juſſu, è Friſia in Brabantiam accepiſſet, non ſecùs ac ſi clades aliqua nunciaretur exhorruit. In tam recenti memoria Cortracenſis flagitii, ab Hiſpanis

spanis felici contumaciâ peracti, metuebat ne in causa pari, ab eadem gente, occasione simili, non absimile facinus tentaretur. Idq; adeò Comiti Petro Ernesto ætatis, & experientiæ mutaro Duci, non succurrisse mirabatur. Cumq; res tanti momenti deliberationem haberet ancipitem, cur Imperatoris in propinquo versantis, non requisitum consilium, expectatumq;? Nisi fortè ob id ipsum à Mansfeldiis festinatum. Ut videlicet demerendorum sibi militum facultatem per adventum Farnesii interituram præoccuparent: Carolus præsertim filius, qui vetus Hispanorum odium, hac nova gratia obliteravit. *Fam... nus D... 2. lib. 10.*

Cùm Guisiam Fœderati venissent, digrediens Parmensis, quatuor peditum millia Hispanos, Italosque, cum quingentis equitibus tradit Maineo Duci; jussis pariter parere Germanis, qui sub Comite Collalto Lutetiæ præsidio impositi, stipendio Hispanico merebant.

Diem Guisiæ totum impendit, militaribus copiis in hyberna collocandis. In Picardiæ finibus hospitum Idiaquesii, & Capisucchii legionibus designat. Bremum, & Feritatem Miloniam Neapolitanis Petri Cajetani militibus, atque Hispanis Zunnigæ attribuit. Suessionibus, & in finitima regione, quam Mainei Dux, aulæ suæ sedem legerat, Wallones, Germanosq; hyemare constituit, cum parte Hispanici equitatus. Sufficere Fœderatis has *Fe... Mil... Bren... Soiss...*

vires

vires visum, cum Navarræ Regi, ex inopia pecuniæ, haud quaquam justus exercitus sub signis esset.

Quare ubi primum remisit hyemis rigor, uti assolet in Gallia auris tepentibus emollitus, Capisucchius, & Zunniga cum suis legionibus ex hybernis egressi, sub auspicio Mainei Ducis Hugonotorum arces invadunt, partim deditione, partim vi capiunt, Sanctum Lambertum, Sanctum Gaulinum, Theodorici castrum, cum aliis octo minoris famæ oppidis; quibus in potestatem Fœderatorum redactis, & arma Navarræorum submovebantur longiùs, & uberior cibariorum copia Lutetiam confluebat. Quippe urbis amplissimæ, meritissimæq; securitatem, Philippus Rex Alexandro, Alexander suis Ducibus, enixè commendaverant.

.Lambert. .Gaulin. Chateau-Thierry.

FINIS SECUNDI LIBRI.

DE REBUS IN GALLIA GESTIS LIBER TERTIUS.

Belgii ob Alexandrũ è Gallia reducem gaudium, & gratulatio.

Soluti Parisiensis obsidii, & liberatæ in Galliis Catholicæ Religionis gloriâ, Farnesium auctiorem, Belgium recepit gratulabundum, tamquam particeps laudis armis communibus partæ. Quam porrò abiisse senserat cum summi Ducis virtute fortunam, hanc postliminio redituram, illo redeunte, augurabatur. Sed quemadmodum sanandi morbos, quàm præcavendi cura est operosior; ita, quæ submovere mala potuisset præsentia Ducis, iisdem per occasionem absentiæ invectis, corroboratisque, redux mederi, sine magnis impendiis temporis, & laboris haud poterat. Quin & militares copiæ, quales viris, armisq; florentes in Gallicum bellum eduxerat, in navandâ illic fortiter operâ, non secùs ac ferrum, cùm durissima terit, attritæ, neque numero, neque vigore pari revertebatur. Præterquam quod incommodis itinerum, & casibus præliorum extenuatæ fuerant, ad ultimum variis morborum

Difficultas medendi vulneribus, quæ Belgium per absentiam Ducis acceperat.

Farnesiani exercitus, quem in Belgium reducebat diminutio & causæ diminutionis.

borum generibus affectæ, in singulis legionibus ægros numerabant ferè quadringentos; non obscura solùm vulgi, sed in splendida quoque Ducum nomina, quasi decus inde peteret, grassante morte. Binis itaque legionibus Maineo, & Fœderatis ad præsidium Galliarum concessis, totidem in limitaneis arcibus, ad hyemandum collocatis, ut invocatæ statim in Gallias accurrerent, absumptis haud sanè paucis violentiâ vulnerum, & morborum, quota virium portio, ad nutantem Belgii statum fulciendum redierat? Quatuor legiones ad tutelam Provinciarum reliquerat, binas Italicas Ferrantis Gonzagæ, & Gastonis Spinulæ, totidem Germanas Zuarzenburgii, & Bentichii, præter octo cohortes Comitis Vandebergii, & pedites Burgundos, Belgas, Hibernosque. Lanceariorum quoque turmas, sub Vasti Marchione, & Ambrosio Landriano, sub Comitibus Hocstratæ, ac de Luna, sub Alphonso Mondragonio, & Pradilla; sclopetarios verò equites sub Aguia, & Contreras Hispanis, tum equites gravis armaturæ sub Areschotti Duce, sub Comitibus Mansfeldio, & Barlamontio, & Barlecutii Domino. Jusserat prætereà supplementa conscribi pro militibus in Galliam traducendis. Sed hæc admodum lenta processerant, stipendiis ab Hispania non procedentibus. Neque verò veteri militiæ in Belgio absente Præfecto suus ordo, & forma permanserat, destruente disciplinam paupertate.

Milites à Farnesio relicti Belgii custodiæ.

Horum seditio, & dilapsio ob stipendia non persoluta.

tate. Alii flagitiosè ab obedientia desciverant; defectionem alii per coitiones clandestinas moliebantur; complures quasi soluti obsequio, cujus merces non solvebatur, stationibus desertis, erra-

Mala hæc ab Alexandro prævisa.

bundi vagabantur. Multò hæc antequam acciderent, futura prospexerat Alexander, literisq; denunciaverat Regi contestatus, nisi maturè subveniretur, ingens malum Belgicis provinciis imminere.

Regique per litteras pridem significata.

Eò quippe miseriæ ventum, ob egestatem publicam, privatamque, ut neque vestes militibus, neq; alimenta suppeterent. Quamobrem, relictis passim signis, in remotas regiones, quoniam proximæ inopiâ, & solitudine squalerent, ad conquirenda vitæ necessaria excurrere cogebantur, non sine periculo cædis ab hoste, & cum indubia clade disciplinæ. Se quidem rem labantem hactenus omni industriâ sustinere conatum; pro miraculo tamen ducere, quòd pecuniâ, & commeatu vacuæ legiones tamdiu durare potuerint. Non secùs ac si subductis fundamentis domus, aut succisis radicibus, arbor insisteret. Id acceptum maximam partem referre insitæ venerationi erga Regiam Philippi Majestatem, non nihil attribuere benevolentiæ in qualemcumq; Ducem, sed vehementer vereri, ne, quæ durissima quæq; perrumpit extrema necessitas, hæc adamantina quoque officiorum vincula dissolvat. Ita Parmensis, priusquam Gallicum bellum susciperet, superventuras Belgio calamitates Hispano Regi concine-

cinebat. Cùm autem in reditu esset, accepto nuncio de seditione legionis Hispanicæ, Alfonsum Idiaquesium Tribunum, Joannis filium, qui præcipuus inter Aulæ Regiæ ministros habebatur, in Hispaniam ablegat. Huic in mandatis dedit, ut Galliæ, ac Belgii statum Regi aperiret. Quibus è periculis Lutetia, & res Fœderis erutæ forent; quas ut sustentare Rex pergat, quantas nunquam aliàs militum vires ex Italia, Belgio, Germania contrahi oportere. Occurrendum enim maximis belli apparatibus, quos instrui pro Navarræ Rege fama erat, ubicumque terrarum vigebat Hæreticum nomen, apud Hollandos, Britannos, Helvetios, Germanosque. Nec omittendam defensandi Belgii curam, cui Comes Mauritius Elisabethæ Reginæ subsidiis formidandus immineat. Illud prætereà Idiaquesio commisit, ut si qua invidorum calumniis injecta suspicio in Regis animo hæreret, eam amoliri conaretur: se petitum iniquis criminibus gnarus, iisq; nonnullos ex proceribus de more adspiraturos, propter Aulæ commune malum invidiam. Nam hæc perpetua comes, & adversaria virorum virtute, ac fortunâ præstantium, sicut olim Scipionem perculit, & Annibalem, ita nec Alexandro pepercit, posteaquam illorum fastigium, magnitudine animi, & gloriâ factorum adæquavit.

Redux è Gallia ab eodem Rege nova militũ subsidia enixè petit.

Suspiciones etiam Regis animo ab adversariis injectas, per Idiaquesium amovere contendit.

Joannes Moreus equitum Hierosolymitanorum Commendatarius ingenio fuit, & industriâ, quàm

ſanguine, vel opibus clarior. Hiſpanienſi matre, Gallo parente genitus, cùm in Aulam Philippi II. Regis irrepſiſſet, blandiendo aliis, alios criminando bonis malisq; artibus mixtus, eò ſe auctoritatis extulit, ut unus Hiſpanici triumviratus, cum Bernardino Mendozza, & Ioanne Baptiſta Taſſio, rerum Hiſpanarum in Galliis arbitria gereret. Is aulici moris extra Aulam retinens, apud Catholicum Regem Alexandrum falſorum criminum inſimulaverat. Intercepit literas Navarræ Rex, perq; interpretes arcanarum notarum ſenſum venatus, non omiſit occaſionem, quâ Hiſpani Regis adminiſtros mutuò irritatos inter ſe committeret. Operam ergò dedit, ut faſciculus literarum rurſum complicatus in Farneſiii manus deveniret. Summa criminum erat: Malè animatum Parmenſem erga Hiſpanam amplitudinem eſſe. Quippe Italum Principem cum ſuis popularibus conſentire, ne res Hiſpana per Gallias cum periculo Italiæ augeſceret. Actum enim de Italica libertate fore, ſi, præter vincula ſervitutis ab Hiſpaniis navigantia, novæ in alpibus compedes de propinqua Gallia cuderentur. Eapropter auxilia Sancto Fœderi malignè, vel ſerò præbita; pacem verò, quæ cum Hollandis facilè coire potuerit, artificiosè diſcuſſam, ne per eam, converſis in Galliam totius Belgii viribus, debellaretur. Seditionum quoque turbamenta ejusdem vitio tribuebat, ſeu perditæ valetudinis, ſeu fortunæ reſlan-

De iis vide p. 117. lib. 1

Morei literæ, quibus Alexandrum inſimulaverat, à Rege Navarræ intercipiuntur.

Ex literis Morei ad Regem 31. Januar. 1591. Thuan. Davila. Caſtr. anno 1591.

Ejusdem Regis operâ deveniunt ad Alexandrũ.

Summa criminum, quæ Moreus objiciebat Farneſio.

reſtantis. Quaſi langueſceret in affecto corpore animus, & de culmine rerum, quo eum ſuſtulerat, retrò volvi more ſuo fortuna inciperet. Quin etiam in ſermonibus domeſticis obloqui ſolitum Hiſpanis adminiſtris, quod regno Galliarum Borbonios dejicere contra jus faſq; poſtularent, illudq; adjungere Auſtriacæ ditioni, non inſipienter minùs, quàm arroganter. Nam licèt Gallicas urbes auro, ferroq; ſingulas aggrederentur, & occuparent, diem tamen Orbi ſupremum ante adfuturum, quàm Hiſpanis imperio Galliarum potiri contingeret. Hæc, aliaq; id genus, Parmæ Duci Moreus objiciebat, aut omninò falſa, aut partim vera, ſed calumniæ fuco in ſpeciem criminis deformata; quæ niſi ſummum gratiæ locum Dux teneret, vix diluenda viderentur apud Regem ſenio, & experientiâ rerum humanarum, ad ſuſpicandum deteriora proclivem, occultum offenſionum, & odii, triſtiq; prudentiâ cuncta metientem. Siquidem ea Farneſio dicta, ſententiæq; affingebantur, quæ Principem regnandi artium non incallidum, ſuiſq; compendiis enixè ſervientem ſentire, ac dicere à vero non abhorrebat. Sed excelſior erat Parmenſis animus, quàm ut utilitatis causâ contra dignitatem, & fidem loqueretur, aut faceret. Quin arcto cognationis, arctiori officiorum, & benevolentiæ vinculo, domui Auſtriacæ innexus, ab Hiſpanis incrementis adeò non timebat, ut eâdem decempedâ

Davila.

Vel falſa, vel mendaciis immiſta.

meti-

metiretur Austriacam potentiam, & Farnesiam felicitatem. Regi autem Philippo nuper gratiis refertas literas dederat, ob impetratam à Gregorio Pontifice Vaticanam Purpuram Odoardo Principi natu minori, de duobus liberis, quos ex conjuge Lusitana susceperat.

Præter invidiam, diversitas judiciorum causa fuit, cur Alex. obtrectarent Moreus & aulici.

Secundùm invidiam, altera obtrectationum causa fuerat dissidium opinionum Farnesium inter, ac Moreum, cæterosq; ejusdem farinæ aulicos assentatores; qui Regi suo omnia tribuere soliti, Parmensis diversa judicia trahebant in crimen aversæ voluntatis. In quo, sicut in sententiis, & fallebantur, & fallebant. Cum sibi persuaderent, persuasumq; aulæ Hispanicæ vellent, Philippo Regi ex facili subigi posse Regnum Galliarum. Longè secùs, veriusq; opinante Alexandro. Qui occasione bellorum priùs, dein fœderum Gallicorum, sensus nationis intimos perscrutatus, ab externa qualibet, sed ab Hispana maximè dominatione Gallos abhorrere cognorat. Nec omisit ejus rei Regem facere certiorem, cum scriberet: Hispanicæ Majestatis patrocinium Gallos cupienter appetere, longè cupidiùs aurum; at nequaquam pro ea gratia, ne vestigium quidem Gallici soli, Hispaniæ Regi condonaturos. Hispanis porrò Ducibus, & curatoribus Gallici fœderis arma, vel negotia tractantibus, assiduò inculcabat, ne quam Hispanicæ dominationis in Gallia proferendæ voluntatem ostenderent.

17. Ja. 1590

rent. Utcumque verò illi Parmenſis monita penſi fecerint, ipſe conſilii certus palàm ſemper ferebat, ſe unicâ tuendæ Catholicæ Religionis causâ, circumferre per Gallias Hiſpana arma. Nec aſpernandum fructum ejus prudentiæ, ac moderationis retulit. Nam & vulgus Gallorum ſimplex mirum in modum conciliavit, & nobilitatem, quæ haud perinde, ac plebes externis fidere ſolet, placatiorem, æquioremq; Hiſpano nomini reddidit.

Cum illi in expeditione Gallica privatas Hiſpanici Imperii rationes apertè nimis proveherent; Alex. verò armis unicum Religionis titulum prætenderet.

Corbolio adſidebat XI. Kalendas Novembris, cum ad eum literæ plenæ maledictorum delatæ ſunt. Et Moreus quidem, poſt infixos alienæ famæ malignitatis aculeos, in urbe Meldarum deceſſit, incertum ſua ne morte, an per venenum properatâ? certè repentinâ, poſt convivium, & immaturâ citra ſenectutem. Prout verò mordacitate oris, & ſtyli non paucos violaverat, eosdem præcipitis lethi ſuſpicionibus aſperſit, inprimis Alexandrum. Quaſi maledicentiæ virus, quo ille dignitatem ſuam perditum ierat, ipſè viciſſim, ut paria redderet, mortifero veneno ultus eſſet. Equidem ut ab hac noxia longè abfuiſſe Farneſium credam, præter cæteram vitam nunquam talium facinorum rumoribus decoloratam, illud me adducit, quod Moreus diem ſuum obiit ſive octavo, ſive pridie (nam in hoc Scriptores variant) Kalendas Septembris, hoc eſt ante menſem unum, & alterum quàm Alexandro redderetur obtrectatoria ejus epiſtola, quæ pro-

Pet. de Caſtro Carolus Coloma anno 1590.

In Alex. manus deveniunt Morei literæ contra ipſum ad Regem ſcriptæ.

Morei repentinus interitus imputatur variisquos lingua vel calamo læſerat, & præcipuè Alexandro.

Cauſa hujus opinionis.

Sed parum firma.

pinandi veneni fuisse causa à Navarræis vulgatoribus ferebatur. Quod autem nummûm aureorum quatuor supra quinquaginta millia, in arca defuncti reperta regio fisco Parmensis addixerit, non inimicè factum interpretor, sed quoniam à vero non aberat, eam pecuniæ summam spectare ad Regis ærarium, cujus Moreus fuerat, Hispano Historico teste, nimis largus administrator.

Excessivo gastador dell' azienda del Re. Car. Colom. de Bel. Belg. l. 3.

At Farnesius licèt ineptum, & supervacuum judicaret jurgari cum mortuis, calumniæ tamen indignitate commotus, an veritus quoque, ne silentium conscientiæ, vel timori imputaretur? reverenter cum Rege, cum Idiaquesio liberiùs in literis conquestus est: Patefactas à Regia majestate suis obtrectatoribus aures esse, neque refellendi facultatem statim oblatam, neque delatum delatorem. Quasi Parmensis innocentiæ Rex diffideret, & calumniatoris maligna mendacia digna essent, quæ Rege tacito expenderentur. Hanc mercedem pro tot laboribus, vigiliisque, sanguine, ac vitâ sæpiùs periclitato rependi, post viginti ampliùs annos in obsequio avunculi Regis consenescenti? Nimirum in dubium fidei Farnesiæ constantiam revocari; pro qua ipse opes, principatum, & vitam pacisci non dubitaret? Et istud non sine magno tam famæ suæ, quàm publicæ rei intertrimento. Vulgatas enim à Navarræis Farnesii apud Hispanum accusationes in Gallia, in Belgio, in Britannia, in Germania,

De Morei calumniis conqueritur cum Rege & Idiaquesio. Summa literarum.

Alex. literæ ad Regẽ breviter, ad Idiaquesium prolixius exaratæ Corb. 5. Decemb. 1590.

nia, & in Italia per ora hominum volitare. Ideò ne tot nobiles Belgii provincias, operâ suâ de hoste Batavo receptas, & Hispanæ dominationi restitutas? Ideò Antuerpiam, Trajectum, aliasq; inexpugnabiles arces expugnatas? Ideò novissimè, nutantem in Lutetiæ periculo collabentemq; Catholicam Galliam, cum sancto Fœdere, sublevatam, ut Moreus, in literis ad Regem, de Alexandri invidia splendorem quærat? Ut Imperatorem suæ ætatis non ultimum (fas enim magnificè loqui, pro necessitate defensionis, non libidine gloriandi) homo nullius in armis pretii insectetur? Ut Moreus in Parmensis consilia inquirat, interpretetur dicta, facta sugillet, de bello, de pace, de fortunæ varietate, si Deo placet, sententias dicat, ineptiùs delirans, quàm Phormio ille Atheniensis, coram Annibale, de munere bellico disceptator? Ejusmodi monstra, & probra in otiosis civitatibus, Aulisq; Regum longâ pace lascivientibus nasci, educariq; ; in acie, in castris, militaribus ingeniis esse prorsus intoleranda. Quare Idiaquesium etiam atq; etiam orare, ut Regiæ Majestati suppliciter insinuet: impeditam sibi fore in posterum administrationem Belgicæ Præfecturæ, & Gallici belli, nisi tanta suæ dignitatis injuria præpotenti Regalis clementiæ studio reparetur. Unde Orbis terrarum intelligat, quanti apud avunculum Regem Hispaniæ sit, præ uno mendaculo assentatore, Alexander Parmæ, ac Placen-

Cic. 2. de Oratore.

tiæ Dux, Pauli Pontificis pronepos, Caroli Cæsaris nepos, Belgii domitor, & liberator Galliarum.

Philippi Regis responsum per benignum, & honorificentissimum Alexandro.

Huic Parmensis expostulationi, satis prolixè factum à Philippo Rege comperio, perbenigno responso Regalibus literis reddito. Tam grandia esse, teneriq; conscientiâ generis humani, Parmensis erga Catholicam Religionem, & Hispanam amplitudinem gloriosa promerita, ut, quantâcumq; malignitatis, & invidiæ caligine, obscurari non possint. Id se voce, id scripto, populis, & seculis omnibus, palàm, testatum facere, facturumque. An, si visæ fuissent dignæ, quæ ab Rege tacito expenderentur, criminosæ Farnesio literæ (quas ne vidisse quidem recordaretur) eodem tempore, in ejusdem fidem, Hispanos exercitus, rem Belgicam, atque Gallicam, cum omni spe Catholicæ Religionis, fuisse commendaturum? Nisi utrumque, sanguinis, & amoris conjunctio tanta intercederet, quantam in alterutro dissolvi aliter, quàm fatali supremæ necessitatis ictu, sit nefas? Hinc & suis administris, ubicumque terrarum, in Occidente, in Oriente versantibus, diligenter mandasse, ut Farnesii auctoritatem, existimationem, & famam, non secus ac Regiam, servatam curent, auctamq;. Quippe Hispanici imperii Regales humeros prementis molem, non alio adjutore fulciri validiùs, & fatigatam Orbis utriusque curis Philippi avunculi senectam, in istius Alexandri virili firmitudine conquiescere.

Literæ Regis ad Alexan. 9 Dec. 1590.

Ve-

Verùm ex iis, quæ hoc anno improſpera contigerunt, nullâ magis re perculſus fuit Parmenſis animus, quàm Hiſpanicæ legionis, quæ ſub Emmanuele Vega merebat, contumaci ſeceſſione. Nihil accepit ægriùs, nihil dolentiùs cum Mansfeldiis expoſtulavit, quàm anſam oblatam fortiſſimæ legioni, ut ſe ab obſequio Hiſpani Regis abrumperet. Egregiè ſibi conſcius, hanc tempeſtatem præcaviſſe, quantumque humanis opibus occurri poterat, propulſare conatum. Cùm advertiſſet jam pridem legionariorum animos, ex dilata ſolutione ſtipendiorum turbidos, & in tumultum, ubi facultas daretur, erupturos, invitante exemplo ſeditionis fortunatæ Manriquianorum. His enim virtute belli cùm inferiores non eſſent, ſuperiores æquitate cauſæ ſe rebantur, utpote ſummæ duplo majoris, quadringentorum millium aureorum creditores.

Fremere igitur egens miles, de die in diem ſpes extrahi ſuas, inanibus literis, fallacibus blandimentis; quaſi verbis, & promiſſis exigeretur inopia. Neque fortium bellatorum querimoniæ Farneſio iniquæ videbantur: modò intra verba conſiſterent. Sed impos veræ medicinæ per aurum adhibendæ, ſuſtentare nitebatur arte varia ægros animis, ne deficerent, omneſq; præcidere commovendorum humorum occaſiones. Itaque ſub ſtrenuis Ducibus Franciſco Verdugo, & Emmanuele Vega, in Friſia infeſtâ maximè Batavorum incurſionibus provin-

Hiſpanorum querimoniæ non iniquæ.

Farneſius prudenti conſilio eos in Friſia ſub ſtrenuis Ducibus detinet.

ciâ, eos detinebat. Ubi neq; spatium ad res novandas dabat hostis perpetuò lacessens in campo, neq; in civitatibus populi; qui communiter Hispanum inopem tectis arcebant, perniciem dubiam præoptantes ab aggressoribus externis, quàm ut certò domesticis à custodibus expilarentur. Unde factum, ut assiduè sub pellibus versando, duraretur ad patientiam miles, irasq; conceptas in Quæstores Regios, contra hostem innocenter effunderet; simulq; satiatus inimico sanguine, prædis per victoriam partis, pauperiem aleret, & solaretur suam. Ita geminum commodum ex uno facto capiebat respublica; quod & imperii fines promovebantur, & occupato procul ab urbium lascivia militi, irritamenta seditionum longè aberant. Cùm verò, per novum Regis imperium, novam militiam capesseret Alexander, in cardine tantæ expeditionis, fortium bellatorum pro religione, ac Rege pugnantium non est oblitus. Vestimenta singulis, & calceos, tum pecunię modicum submitti jussit, quod dimidii stipendii summam efficeret. Tenuitate quidem subsidii literis amantissimis excusatâ. Quibus ab se commendatam Regi testabatur, spemq; habere, remuneratum iri virtutem fidelissimæ legionis. Quantulâcunq; hac ope literis exornatâ Imperatoriis mitigati fuissent egentissimorum militum animi, si, uti Farnesius mandaverat, ad illos tempestivè delata esset. Hæsit usq; ad reditum Ducis inutilis defectu custo-

Ut promoveat imperii fines, & irritamenta seditionis amoveat.

Gallicæ expeditoni se accingens partem stipendii misit, quæ ad eos delata non fuit.

custodiæ, quæ deduceret. Sive ea fuit Hollandorum vias obsidentium diligentia, sive socordia Ducum Regiorum, qui armis iter expedire neglexerint. At, quo tempore Alexander in Gallia gravissimum bellum administrabat, eodem Hispanæ legiones in Frisia, non inutilem operam posuerunt. Hanc breviter commemorandam ante duximus, quàm defectionis flagitium perstringamus.

Res in Frisia gestæ ab Hispanis.

Gulielmus Nassavius Frisiæ Hollandis subjectæ gubernator, fretus recentibus copiis, quæ de Britannia cum Comite Chiesterno advenerant, è castris prodierat contra Regios. Ex adverso Franciscus Verdugus, & Emmanuel Vega Tribuni, cum binis legionibus Hispanorum, numero impares, non virtute, obviam progrediuntur. Nassavius, qui militi novitio haud perinde fideret, ac veterano Verdugus, an quia distinere tantùm Farnesianos, ne in Galliam tota mole virium incumberent, non præliari, consilium erat? intra munimenta se tenebat. Ut in apertum elicerent, sin minùs, confessionem detrectati certaminis extorquerent, Hispani Emitelium proximum castellum adoriuntur. Quod initio cùm repugnaret, binis advectis è Groninga tormentis verberatum, deditionem fecit. Inde ad arcem Lopeslaquium, quam Hispani anno superiore construxerant in aggere Groningam, & mare interjacente, tamquam finitimam Batavorum munitionẽ Niehusium nomine aggressuri se conferunt. Cùm

Gulielmi Nassavii consilium in detrectanda pugna cum regiis.

Hispanorum Ducum conatus ad eliciendos in pugnam Batavos.

Emitelium castellum in deditionem accipiunt.

appa-

appareret, Naſſavium neque periculo ſuorum, neque damnis à propoſito dimoveri, Verdugus hoſtis patientiâ abuſurus in ſua commoda, ad rem majorem adjicit animum, & novum propugnaculum in extremo aggere fabricari aggreditur. Id brevì continuato labore dies, noctesque, præter opinionem omnium, ad exitum perducit, unà cum militibus Hiſpanis, Groningæ quoque civibus, materiem, manusq; conferentibus. Neque Groningenſibus tantùm cordi erant commoda Hiſpanorum, ad quos gemini propugnaculi patrocinio, ſecuri commeatus ab urbe in caſtra deferebantur: quantum, quod ipſi quoque duarum arcium beneficio, non modicam frugiferæ glebæ poſſeſſionem ſibi vindicabant. Serò experrectus Naſſavius è Colmenſibus caſtris tandem movit. Cùm primo ſuorum agmine ad Hiſpanorum munitiones accedentem, milites quidam in propinquo rivo veſtimenta lavantes aſpiciunt. Cùmq; obſervaſſet Naſſavianos incompoſitos, demiſſisq; capitibus languidè incedere præ laſſitudine ab itinere, æſtuq; (medium diei fermè erat) in caſtra properè revertuntur, ut ſumptis armis, cum ſuis commilitonibus integri de feſſis, atque torpentibus victoriam referant. Lucas Linares vetus ex cohorte Protocarreri miles, Verdugum adit; ſuum, & ſociorum judicium exponit. Si ducenti pedites, equites quinquaginta ſecum unà impetum dent in trepidos, & inopinantes,

Novum propugnaculum extruunt prope Groningam.

Groningenſes opus id adjuvant ob ſuam utilitatem.

Naſſavius damno ſuo motus ad Hiſpanorum munitiones accedit.

Lucæ Linares ad Verdugum relatio de Hollandorum laſſitudine, & judicium de facilitate victoriæ.

Pet. Caſtr. in Co[...] anno 159[...]

tes, certam in fugam aversum iri. Experto sibi pluribus præliis hostem, numquam opportuniorem ad clades visum. Strenuorum militum relatio multùm, plus judicium Verdugum movebat. Sed exquirendam alterius Tribuni Emmanuelis Vegæ sententiam duxit. Hic summæ gravitatis Dux, minimèq; in vulgus militum blandus, negavit, ad juvenum audaciorum voluntatem attemperanda Ducum imperia esse. Ducentos, & quinquaginta certamen, adversùs tot millia equitum, peditumq; deposcere, quo consilio, quâ spe animis præceptâ victoriæ? Vidimus, inquiunt, hostem ordinibus
„ interruptis, quasi somniculosum incedere. Fac
„ ita esse, nec (ut interdum fit) procul intuen-
„ tium oculos, in errorem inductos. Ecquis in a-
„ gmine non tyro modò de grege novitiorum, sed
„ miles veteranus, & gravis tam erectus, atque ala-
„ cer viam, quàm prælium ingreditur? Equitum
„ aliquos in itinere somno sopitos, non minùs bellè
„ vehentes, quàm cùm vigilarent, aspicimus. At
„ simul increbuit tuba, somnus excutitur, expedi-
„ untur arma, equos aut procursuri immittunt, aut
„ in orbem pugnaturi circumflectunt, quantum ex-
„ tra certamen soluti, tantùm dum geritur attenti,
„ & dissimiles sui. Fingite Nassavianos in hunc mo-
„ dum mutato, pro re nata, corporum habitu, &
„ animorum, occurrere, quæ tunc vobis, mens, &
„ sententia milites erit? Belli aleam tentare, in tan-

Negat Vega tendandam pugnæ aleam cum hostibus numero superioribus.

„ in tanta iniquitate virium, perseverabitis? Quanta temeritas? An, mutatâ vos quoque scenâ, facti ex audacibus cauti, effugia circumspectabitis? Quantum flagitium? Peribimus in vestigio, si quid temeritate peccatum, sanguine luituri. Non est vestrum, milites, non est, facere tam splendida vulnerum, & mortis arbitria. Vos plena animorum pectora reipublicæ devovistis: ea consilio, imperioq; Ducum gubernanda reservate.

Verdugus, & primores exercitus Vegæ auctoritati, & indicio aquiescunt.

Plena dignitatis oratio Verdugum, & seniores exercitus movit, vulgò minùs accepta, cui Vega severitatis nomine invisior erat.

Insequenti luce, magno numero equites ad exploranda hostium consilia profecti, sese munientes intra nova castra reperiunt.

Nassavius Hispanos provocat ad certamen.

Inde aliquot dies, levibus utrinque certaminibus, absumpti. Nassavius ad ultimum, seu cupidus explorandi animos Hispanorum, seu quod ad prælium tunc fortè animatus esset, misso præcone ad pugnam adversarios provocat.

Verdugus provocatione accepta suos in hostem educit.

Assentitur de Ducum consilio Verdugus, uno Tribuno Vega dissentiente. Primo mane, relictis ad custodiam castrorum binis cohortibus Germanorum, præeunte equitatu, legiones adversùs hostem ducit.

Cunctantes Nassavianos per præconem citat ad prælium.

Cum hic nullus, ad castra jam propinquantibus, appareret, mittitur ad Nassavium tubicen, qui doceat, invitatos ad Martis ludum Hispanos, in procinctu suos collusores opperiri. Huic subridens Nassavius: abhorrere suos milites (respon-

dit) à congreſſu, cum hominibus deſperatis, ac perditis, quibus vulnera, & cædes pro perfugio forent, extremæ paupertatis mala fugientibus. Præcone ultrò, citroq; commeante, cum impatientes moræ milites fremerent, Alfonſus Mendes equeſtris alæ præfectus, in binas equitum Naſſaviorum ſtationes impetum dedit, actasq; in fugam usque ad munimenta perſecutus, incaſſum procellà pilarum obturbante, aliquot ex hoſtibus capit, & ad Verdugum adducit. Qui, Mendo inter laudandum increpito, quod injuſſu Ducis pugnans, non ex diſciplinâ viciſſet, ad Comitem Gulielmum captivos gratis remiſit, minas muneri ferociter addens. Caveret in poſterum ab Hiſpanis irrita provocatione irritandis, qui vel exciſis, intra quæ deliteſceret, munimentis, eum ad certamen vi eſſent extracturi. Tum converſus ad Linarem, qui ſuperioribus diebus de adventu hoſtis incompoſiti indicium tulerat; ſi tua (inquit) ſententia vir fortis valuiſſet, ita Naſſavio ſpiritus contudiſſemus, ut laceſſendos poſthac Hiſpanos nunquam duceret. Ex inconſtantia hoſtis, & metu haud falsò conjectans, inſigni clade multari potuiſſe, ſi priusquam ſibi munimenta circumdaret, ad conſerendas manus adigeretur. Nec alia reliquorum Ducum opinio fuit. Hinc indignatio, & odium gliſcere in Tribunum Vegam, quo dehortante conficiendi in Friſia belli prætervolaſſet opportunitas. Cujus quidem ſenten-

Naſſavii detractantis certamen contnmelioſa reſponſio.

Alphonſus Mendes irrumpit in hoſtilium equitum ſtationes, iisque fugatis hoſtium aliquot capit.

Verdugus ad Naſſavium captos gratis remittit cum ferocibus minis.

Collaudat Linaris judicium à Vega ſuperius reprobatum.

tentiæ ſi ſtaretur, adhuc Hiſpanis inſultaret hoſtis, tam certaminis metuens, quàm in provocationibus ferox.

Milites aliquot nitratum pulverem Vegæ tabernaculo ſubjiciunt.

Nec intra irriſiones, & mordacia dicta militum ira ſe tenuit. Tres præ cæteris audaciores, cadum ſulphureo refertum pulvere tabernaculo Tribuni ſubjiciunt. Tum, ſilentio noctis concubiæ, applicant funem incendiarium ita attemperatum, ut cum totus flammam conceperit, correptis propinqui pulveris inſtitis, ignem ad vaſculum differat. Non procul inde, præſtolantes feralis machinationis eventum conſiſtunt. Cùm res procedere lentiùs præ cupidine, atque expectatione videretur, illorum unus, ad veſtigandas moræ cauſas, inconſultus acceſſit. Eo fortè tempore maturata pernicies erat, ignisque, funiculo devorato, nitratum pulverem corripuerat. Flamma igitur violentior ex arcto prorumpens, tum adſtantis militis faciem peruſſit, tum Vegæ tentorium ingenti fragore quaſſatum, partim in aera ſuſtulit, partim longè, latèq; disjecit. Everſis quibus incubuerat ſtratis, excutitur præceps Tribunus, forasq; ſeminudus proſiliens, familiam inclamat. Ad ſonitum ruinæ, & vocem Domini accurrunt famuli, militemq; alterum fugâ procul avectum conſpicantur, alterum in proximo hærentem, ictu ignis, & conſcientiæ attonitum. Hunc in crimine, quo conflagraverat, deprehenſum, nec inficiari auſum, juſſu Ducis illicò

Petrus Caſtro anno 1590.

Tribunitii tabernaculi incendium.

Miles in crimine deprehenſus ad ſuſpendium rapitur.

licò rapiunt ad suspendium. Mox variæ in facinus exercitæ quæstiones; quas ut evaderent, non modò fugam consciverê sontes aliquot, sed plerique innoxii, cùm se perstringi Tribuni suspicionibus viderent. Vulgus igitur militum, suppliciis commilitonum, vel exiliis triste, cùm ipse Dux periculo, & contumeliâ exacerbatus aspectu truci, sermone aspero, abalienaret etiam meliorum animos, jam facinoris, quod pauci âdmiserant, rei omnes, votis, & execrationibus evaserant. Hoc odium tam atrox Hispanorum adversùs Tribunum, non parùm momenti ad seditionem post paulò suscitandam contulisse, creditum est.

Paucorum facinoris, omnes rei, voto, propter tribuni acerbitatem, quodammodo fiunt.

t. de astro Com. no. 1590.

Interim incitatus aquilonaribus ventis, quasi ad puniendas legionariorum militum noxas, præter morem Oceanus intumescit. Ad grande trium leucarum spatium, novem Italica milliaria in terrarum sinus penetrat undas, cum incolarum pernicie magna, metu majore. Jam exæstuantis pelagi castra Hispana circumtonante fragore, regressi excursorii equites, marinos fluctus, pro Batavis ad prælium venire renunciant. Verdugus confestim, per instructorem legionis, Vegam de colligendis vasis consuluit. Negavit is de suorum Ducum sententia, citra palmare dedecus, castra moveri tunc posse. Quippe interpretaturos Nassavianos, timori suarum virium prætendi ventorum, ac fluctuum terrores. Nec Oceanum cum rebellibus iniisse fœdus,

Oceani tumor insolitus, & exundatio.

Castrorum Hispanorum inde periculum.

Verdugus de movendis castris consulit Vegam

... tentia negans loco cedendum esse.

dus, ut, contra naturæ fas, ad invadendos Hiſpanos, medias terras introrumpat, finesq; tranſiliat, quos adhuc inviolatos indigenæ ſuâ, & patrum ætate fuiſſe recordentur. Sive ea conſtantia, & magnitudo animorum in Hiſpanis fuit, quâ procellis Oceani in irritum fortè caſuris cedendum non putarent, ſive odiis acerbiſſimis in mutuam perniciem inflammati, modò Dux militem, miles Ducem pereuntes viderent, unà periclitari non abnuerent. Non eſt auſus Verdugus fortiori ſententiæ refragari, & inſipientior, quàm meticuloſior, haberi maluit. Dum ergò Hiſpani Duces animosè contra Oceanum ſententias dicunt, ille ſuſceptum bellum, proximis campis inundatis, ad caſtra promoverat, jam foſſas aggeri prætentas impleverat, jam victor immiſſis undecunq; fluctibus vallum intrabat, cùm tandem, per adventum mali, factâ periculo fide, Hiſpanorum pervicacia ceſſit. Raptim cariſſima quæq; auferentes, ad ſuperiorem Friſiæ oram contendunt. Pleraque impedimentorum hauſta gurgitibus, & nonnulli, dum ſarcinas viles amplexi, ſuæ paupertatis theſaurum ſubducere naufragio parant, aquis intercepti pariter periêre. Fruſtra dein actum cum Groningenſibus, ut in ſuam urbem, vexatas naufragio legiones, ad hyemandum exciperent. Quippe increbuerat rumor, auctus aſtu Naſſaviorum: Verdugo injunctum ab Alexandro, ut quàm maximè multis Friſiæ arcibus, Hiſpanum præſi-

Cauſę cur Hiſpani Duces & milites contra Oceani furias animum obfirmaverint.

Hiſpanorum pertinacia tandem fluctibus cedit.

Cum detrimento ſarcinarum & aliquorum militum interitu.

Variis prætextibus à Groningenſibus Hiſpanæ legiones urbe excluduntur.

præsidium imponeret. Seu vera hæc, seu ficta, pro veris habere civium securitatis interfuit. Seditionis Cortracensis recens exemplum addebat metum, ne Hispani sibi Groningam occuparent, non Regi: ut eâ scilicet urbe, tamquam pignore ad extorquenda stipendia abuterentur. Paucis itaque primoribus admissis, vulgus militum excludunt; suam ipsam contumaciam, quasi fidelem operam imputaturi Belgii Præfecto, quod militibus ob egestatem turbidis, occasionem furendi præbere noluissent. Hinc Hispanis necessitas major, finem gravis militiæ à Vicario flagitandi, & honestior causa, Comiti Petro Ernesto, gratificandi imperatrici nationi, in suo brevi imperio.

Æstate jam transactâ, cum hybernorum tempus appeteret, & Alexander, sublevatis in Gallia sancti Fœderis rebus, ad suos redire diceretur, antevertunt Vegæ milites, stipendia debita summâ contentione deposcere. At quoniam nullam pecuniæ copiam adesse constabat, provinciæ mutationem, clementioremq; ad hyemandum sedem pro dilato stipendio deprecari. Æqua visus petere miles emeritus, opulentas Brabantiæ urbes, ad hybernandum impetrat, à facilitate Mansfeldii senis ignari, quantum è republica largiretur. An justa miseratio erga patientissimos milites inflexit animum Ducis? Neque à castrensi duritia, & egestate rerum omnium, ad commoda civium, & delicias evocatos,

Vegæ milites ab Hernesto comite loco stipendii coṁodiora hiberna deposcunt.

tos,

Diestemium, aliaq; oppida ad hyemandū impetrant à Mansfeldio.

tos, beneficio tanto statim abusuros in largitoris contumeliam, credibile fuit. Ita Princeps probitatis, & candoris antiqui, è suo alios ingenio æstimabat. Hispani ergò milites in Brabantiam deducuntur; septem cohortes Diestemium cum Tribuno Vega, totidem Erentaliam sub Didaco de Lerma, Lievum quinq; sub Hermanno Tello Portocarrero, aliæq; alia in loca cum suis Ducibus hyematuræ. Illic non defuit otiosis, quærentibusque causa desciscendi, haud absimilis defectioni Manriquianorum; stipendii scilicet accipiundi spes in irritum cadens, & delusa expectatio legionis. Cùm, pro quadringentis aureorum millibus quæ debebantur, tantum singulis pecuniæ diribendum esset, quantum vix mediam stipendii menstrui summam efficeret. Ubi hoc in vulgus certis authoribus manavit, confestim fremitus, & murmur est ortum. Mox audaciores ad quinquaginta, sclopis grandioribus armati conveniunt in eversi templi parietinis, conjurantq; eâ ipsâ nocte, quâ Regii Quæstores promissis graves, at pecuniâ vacui, Diestemium intraverant. Inter se datâ fide seditiosi, primò ad ad Prætoriam stationem expugnandam, silentio summo, contendunt, interpellante nemine Ducum, militumque. Seu quia rebantur de numero eorum esse, qui profecti ad Quæstores deducendos, obsequio functi domum redibant; seu, licèt id quod erat, suspicarentur, noluerunt obviam ire facino-

Diest. Erent. Lievu.

Eorum conjuratio ob spem delusam accipiendi stipendii.

Conjurationis initia, & progressus.

cino-

cinori, cui occulti favebant. Cùm itaque ad stationem pervenissent turbulenti, suspensas è cancellatis fulcris hastas dejiciunt, ne præstò ad manum essent, si qui fortè vellent è legionariis obsistere. Sed hi tumultuosis clamoribus, & concursatione vana, speciem repugnantium magis, quàm rem exhibuêre. Mox dimidiæ horæ spatio pacati omnes, unamq; in aciem confusi, ad occupanda capita viarum, & urbis portas, de suo corpore milites mittunt. Utrumque facili negotio peractum.

Tribuni domus inviolata supererat, bellatoribus viginti ad custodiam sedentibus. Qui strepitu defectionis audito, arma corripiunt, morituros pro Duce; quasi renovato jurejurando spondentes. Hinc orta Tribuno fiducia, cum fideli, & forti manu ad forum accurrendi; cùm speraret optimum quemque militum, civiumque, cum plebe perniciosis consiliis intacta, per viam se aggregaturos, atque ita seditionem nondum corroboratam, nefasque, quod initio timidum esse solet, verâ virtute discuti posse. Secùs res, quàm opinabatur, evenit. Cùm enim fortè in cohortem tumultuantium incidissent, protinus Vegæ propugnatores, consalutatione factâ, manipulos miscent, ostenduntq; devotionem qua capita sua Tribuno obstrinxerant, vel infidam fuisse, vel fluxam. Desertus à suis Tribunus domum cum binis contubernalibus regreditur, sollicitus jam de vita, non de legione reti-

Tribunus cum paucis domus custodibus ad forum occurrit, ut turbulentos authoritate sua compescat.

Sed custodes obviam facti seditiosis aggregant se, atque immiscent.

nenda. Memor militaris invidiæ, ſubducere ſe oculis debacchantium, & perſonam Ducis latebrâ, non ſacramenti majeſtate defendere. Sed inventus à turbidis jubetur ſubſcribere ſchedulis geminis, in quibus Tribuni nomine præcipiebatur cohortibus Erentaliam ac Lievum tenentibus, ut Dieſtemium, ad conſortium ſcilicet deſciſcentium, commearent. Renuit Vega, uno opere perduellis & proditoris crimina ſuſcipere, mortemq; minitantibus reſpondit: Non ignorare, ſuæ vitæ ac necis arbitria penes eos eſſe. Sed & illud ſcire, neminem antehac Hiſpanorum Ducum, fuiſſe violatum à gente qua nulla reverentior legitimarum poteſtatum ſit. Quod ſi ſui commilitones cœptum furorem furere pergant, ſe vitam libenter daturum, ut reum ſervatæ, cum diſciplinæ in militiâ, tum fidelitatis in Regem. Viderent ipſi, quam Deo, hominibusq; rationem patrati tam inſolentis flagitii, infamiæq; Hiſpano nomini aſperſæ, reddituri eſſent. Cùm ejusmodi orationem imperatorio ſpiritu, & minaci propior quàm ſupplici habuiſſet, captivum Vegam & cuſtodiâ cinctum, non minùs timuerunt milites, quàm liberum antea, dominantemque. Omiſsâ petitione ſubſcriptionis, Tribuno diſceſſum indicunt, quaſi ultra progredi eo præſente, contumaces non auderent, & unius Ducis vel exauthorati ſupercilium, univerſam legionem refrænaret.

Dieſt.
Erenta[…]
Lieuva[…]

Cum Vega centuriones, & ſigniferi, tum quidquid

quid in legione sanum, ab urbe facessere jussi sunt. Differre autem in posteram lucem profectionem conatos (nam spes erat per eam fœditate flagitii detectâ rediturum obsequium militibus) idipsum metuentes auctores turbarum, ante noctis exitum abire compellunt, adjuncto præsidio, quod Lovanium usq; comitaretur. Seu tantum venerationis invisæ virtuti tribuerunt, seu veriti sunt, si ab hostibus interciperentur, invidiam Belgii, gravioremq; offensionem Alexandri. Quo jubente fideles milites, quicunque vel ejecti, vel sua sponte à turbidorum societate se abjunxerant, bina stipendia Imperatoris cumulata laudibus accipiunt. Hos fuisse admodum paucos hinc liquet, quod vix ullum insignem reipublicæ usum, donec secessio legionis duravit, præstare potuerint.

Vega aliique scelere intacti exire ab urbe compelluntur.

Additum expulsis præsidium, quod eos Lovanium usque deduceret.

Cùm in hunc modum præsidia tuendo Belgio deficerent, augebantur Hollandorum vires, ad impugnandum, Elisabethæ Reginæ opibus, super veteres irarum causas, in Hispanos recens irritatæ. Hi nuper, immissa classe, Blavetum Galliæ arcem in minore Britannia ex adverso Angliæ positam occupaverant, munierantque, videlicet, ut retenturi. Hæreditario quippe jure debitam affirmabant Infanti Isabellæ, quam Philippo Secundo Isabella soror natu maxima Henrici III. Regis genuerat. Neque enim per Salicam legem fœminas, ut à regno universo Galliarum, sic à successione partis excludi,

Causæ præcipuæ, quæ Anglorum Reginam in Hispanos concitaverint.

lavet. huan. aræus annal. elg. 591. etr. de astro Com. 1591.

 Bri-

Britanniæ præſertim minoris, quæ non ita pridem, per Claudiam Britannici principatus hæredem, Franciſco I. nuptam, Gallico ſceptro coaluerit. Anglorum quidem Reginæ, Hiſpanum veterem hoſtem in Galliis pedem figere, moleſtum admodum erat, at multò moleſtius, eumdem è regione regni ſui conſiſtere; unde, ob trajectum breviſſimum, Angliæ rebus plurimum officere poſſet. Quamobrem nullâ morâ interpoſitâ ſexcentos equites Anglos, Hugonotis minorem Britanniam obtinentibus auxilio ſummiſit, tum ipſi Navarræ Regi binas peditum legiones, & Batavis adversùs Hiſpanos inſtigandis, juvandisque toto pectore incubuit.

Hugonotos, & Navarræ Regem militaribus ſubſidiis juvat.

Noritzius Anglorum tribunus Oſtendam gubernabat, quam urbem Reginæ Hollandi, pro acceptis, proq; ſperatis beneficiis obnoxii, tradiderant pignori. Is, recentibus è Britannia ſupplementis, queis præſidium duplicatum propemodum fuerat, confirmatus, in Regiorum fines excurrere cœpit, prædas abigens, & vaſtitatem relinquens. Blanchemburgenſe propugnaculum obſtabat effuſiùs in omnem partem populanti. Antequam aggreſſionem tentaret, præconem ad poſcendam deditionem miſit. Hunc, unus è præſidiariis, contra fas belli temerè jaculatus, interimit. Quare Angli, ultionem feſtinante ira, ſcalas continuò admovent, & armata multitudine ſuperfuſi, arcem expugnant, cæſis-

Blanchemburgenſis propugnaculi per Noritzium Oſtendæ Præfectum expugnatio & everſio.

cæsisq; ad unum propugnatoribus, funditùs evertunt, æquantq; solo, vindicati juris gentium monumentum. Per idem tempus, geminæ in Brabantia arces belli furto interceptæ, Turnohutum, & Wensterloa. Hanc, per occasionem Hollandi, cùm ejus Gubernator in venatione esset, prædam fecêre: illam Bredæ præsidiarii, cum onustum cervisiâ currum simulato mercimonio Turnohutum adduxissent. Effractâ enim de industria in ponte arcis rotâ, dum expediendæ rei custodes dant operam, fictus mercator alterum impulsu subitò in fossam dejicit, alterum educto, quem veste tegebat, pugione transfigit. Tum accurrentes Bredani socii, qui proximis in ruderibus eversæ domus delituerant; portam, & arcem redigunt in potestatem. Sed levia isthæc incrementa, præ iis, quæ Hollandicæ rei addidit Comes Mauritius, bello ultra Rhenum in Frisiam transportato. Decem peditum, duo equitum millia, hyeme exeunte contraxerat, triginta majoribus tormentis, varioq; expugnandarum arcium instrumento navibus imposito. Sub initium Maji, aggerem ad Mosam locis aliquot perfodi jubet, quasi viam ad transmittendum navigiis bellum moliatur. Tum nonnullas equitum alas Bredam submittit, unde suspicio Regiis oborta, in finitimas arces Silvam Ducis, aut Bergas Divæ Gertrudis intentari arma. Quamobrem, & Buscoducenses paratis rebus opportunis defensionem in-

Vensterloam & Turnohutum, arces belli furto Batavi occupant.

Mauritius copias in Frisiam ultra Rhenũ traducit.

ſtruunt, & aucto commeatu, præſidioq; Gertrudembergam in longum muniit Alexander. At Mauritius, centum varii generis navigiis undecumque ad præſtitutam diem coactis, exercitum extemplò imponit, Rhenumq; ſecundo vento navigans, brevi Arnhemum appellit. Zutphaniam urbem peramplam expugnare ſtatuerat, quâ prærepta Hiſpanis, aditus inde in Hollandiam præcludebatur. Victoriæ ſpes, non tam in parvo numero hoſtium, octingenti cuſtodes erant, cohorte inſuper unâ recenter aucti, à Franciſco Verdugo Friſiæ moderatore, quàm in mœrore ſummo, ac deſperatione Regiorum militum. Quorum extremam inopiam ſtipendiique neceſſitatem cùm Verdugus Bruxellas profectus renuntiaſſet, à Farneſio plures jam menſes ex Hiſpania pecuniam præſtolante, præter verba benevolentiæ, atque commiſerationis pleniſſima, retulerat nihil. Priuſquam obſidionem Orangius admoveret, propugnaculum in adverſa Zutphaniæ fluminis ripa poſitum, intercipi curat. Cohors una negotium ſuſcipit, conficitque. Ante lucem eò profecta in inſidiis propè portam ſubſiſtit, præmiſſis duodecim adoleſcentulis militibus, qui muliebri ornatu puellas ruſticas ementiti, ova, caſeos, butyrum, tamquam venalia deferebant in calathis, de more ſupra verticem elatis, abditisq; intra ſinus veſtium armis. Non ante auroram intromiſſi ſunt; quo tempore præſidiarii è propugnaculo egreſſi partim ſca-

Hareus. Caſtro in Com. a. 1591.

Zut-phen.

Zutphaniæ expugnationem meditatur.

Propugnaculum è regione Urbis fraude occupat.

ſcaphis flumen Zutphaniam versùs trajiciunt, partim ad eſcarias merces coëmendas, perſonatis juvenculis circumfunduntur. A raritate cuſtodum facti audaciores Batavi, deſtinata perficere maturant. Illorum unus extractum è gremio ſclopulum, in Regium militem intentum merci, quam licitabatur, explodit, humiq; proſternit exanimem. Ad hoc ſignum vertendæ veluti ſcenæ, rejectis muliebribus tunicis, apparent loricati bellatores; lævâq; ſclopulos, gladios dexterâ, impigrè ſtringunt. Momento eodem commilitones, qui non longè à porta opperiebantur, accurrunt cum vociferatione, ac ſonitu tympanorum. Tot circumventi terroribus præſidiarii, vix tentato prælio, deditionem faciunt, uno utrinq; milite deſiderato. Tam facili negotio Zutphanienſe propugnaculum ab Hollandis occupatum, pignus & rudimentum fuit urbis citò capiundæ. Nam poſtridie Comes Mauritius Zutphaniæ exercitum admovit. Ducendo vallo, & imponendo Iſulæ ponti biduum inſumptum. Proxima luce tormenta de claſſe extracta, & ſitu ad verberationem accomodato locata ſunt. Tertiò Kalendas Jun. meridianis horis, triginta ferreæ baliſtæ fulminare cœperunt. Poſtquam ternos in urbem globos ejaculatæ ſunt ſingulæ, tubicen à Mauritio Zutphanienſes adit, deditionem imperans. Poſcentibus ad conſultandum ſpatium, ſimulq; inducias breves, ut Verdugum ſui periculi admonerent, neutrum

Urbē obſidione claudit.

Deditionem brevi à Præſidiariis extorquet.

trum concessum. Quin transigere intra horam jussi, conditiones accepêre, quales victis, ac territis dici solent; ut cum gladiis tantùm exirent milites, tamq; ipsis, quàm civibus, asportare fas esset, quantum uniuscujusque vires ferrent. Flagravit hujus deditionis invidiâ Loquemanius Gubernator; quoniam paucis ante diebus de statu arcis percontanti Verdugo, necessaria tolerandæ obsidioni adesse cuncta responderat. At Mauritius exercitum Daventriam duabus inde leucis distantem adducit, ad urbem opportunitate loci Zutphaniæ non imparem (in eadem ripa Isulæ fluminis posita erat) nec minori custoditam numero præsidiariorum, sed eo firmiorem, quod tenebatur à Duce prænobili, ac strenuo Comite Hermanno Bergensi, altissimi spiritus juvene Mauritii consobrino, quippe qui à sorore Gulielmi Auriaci Principis genitus fuerat. Circumvallatâ castris urbe, atque ad obsidendum flumen, ne subsidia commearent, geminis infra, supraq; constructis pontibus, verberationem Dux instituit quadraginta obsidionalibus tormentis. E quibus octo & viginti mœniorum partem debiliorem quatiebant, quam firmare aggestu terræ neglexerant oppidani, cùm latissimæ fossæ aquis abundantes, pro munimento circumdarentur. Reliqua in urbis latera, in portas, in propugnacula collineabant. Postquam aliquot horas fragore magno detonuerant, caduceator mittitur, qui salute Mauritii nomi-

Nonnulla Loquemanii Gubernatoris invidiâ.

Daventriam inde obsidionē transfert Mauritius.

Haræus. Pet. à Castro Carnerus. Colom.

Deventer.

nomine nunciatâ, ad urbem consobrino tradendam Comitem Hermannum invitet. Hic, jusso per eumdem præconem benè valere Mauritio, negavit sibi salutem à propinquo, nisi salvâ Hispano Regi cum urbe fide, optabilem esse. Quo accepto responso, repetita statim verberatio est furore tanto, ut super quatuor millia globorum in urbem evomuerit, cum strage muri ad centum ulnas prostrati. Eodem tempore subvectus navigiis pons, ut porrigeret aggressoribus viam, ad mœnia ruinis nudata navigabat. Sed magna clade remigum, navitarumque ea pontis molitio stetit, quandoquidem à sclopetariis de proximo propugnaculo jaculantibus, plumbeo pilarum nimbo sunt obruti. Neque pontis mox usus aggredientibus Britannis felicior, quàm instructio Hollandis molientibus fuit. Britannis enim adoriendæ urbis primæ, secundæ Scotis, ultimæ Batavis partes obtigerant. Cùm itaque ad primum classici signum in pontem irruissent Angli, Scotis insequentibus, pons brevior repertus est, quàm opus foret, ad ruinas urbis ripæ committendas. Priores igitur Angli, urgentibus a tergo posterioribus, in aquas detrusi præcipitant, & submerguntur. Nonnulli, vires augente necessitate, atque audaciâ, jaculati saltu corpora, de ponte ruinas insiliunt. Quod illis eatenùs profuit, ut manibus hominum mortem oppeterent, speciosius in suo sanguine quàm in aquis, naufragium

Hermannus Bergensis Gubernator deditionē strenuè abnuit.

Strages murorum à tormentis.

Aggressio infeliciter tentatur.

Aggressio infeliciter procedit.

...r. Co- ...ma l. ...an. ...591. ...t. de ...astro ...id. ...æsar ...ampa- ...a ibid. ...ard. ...enti- ...olus ...r. 2. ...6.

gium nacti. Cùm enim alii super alios inciderent mutuò hærentes, impeditique, ad hæc, ipso saltandi nisu defatigati, à præsidiariis virium integris, per otium obtruncabantur. Canente denique receptum tubâ, cædes Anglorum finita est. Tristem tamen victoriam Regiis, & secundum Batavis certamen id fecit, unius hominis vulnus.

Hermannus Gubernator grave vulnus accipit.

Dum enim Comes Hermannus in acerrima dimicatione versatur, emissus è tormento globus in murum incidens, effractos minutim lapillos aliquos excussit, impegitq; pugnantis in faciem, ita ut oculis graviter saucius videndi penè usum amitteret. Apparuit quantum res militaris authoritate Ducis nitatur.

Inde Regiorũ consternatio tanta, ut hosti se traderent.

Nam cives, militesque, qui, stante Bergensi, Mauritii præconem superbè rejecerant, & inchoata feliciter propugnatione, ne cogitatum quidem dedendæ urbis admiserant, post Comitis vulnus, quasi eodem ictu prostrata præsidii virtus esset, ad paciscendum in castra de conditionibus egrediuntur. Quæ mutatio cùm præter spem hostium contigisset, ingenti perfudit gaudio, tum Comitem Mauritium, qui aggressionem renovare meditabatur, de successu obsidionis valdè anxius, tum Hollandicas copias, quæ ab hesterno commilitonum infortunio, fortitudinem propugnatorum edoctæ sollicitudini, quàm securitati propiores erant. Itaq; dum civitas dederetur, honestissimis pactis assensum est. Ut armis instructi, vexillis explicatis, tubis, tympanisq; con-

concinentibus abirent; suasq; sarcinas, quocumq; collibitum esset, ultrò commodatis curribus, & jumentis aveherent. Aucti spe Batavi à prospero cursu armorum, ad expugnationem Groningæ Principis Frisiæ urbis, adjiciunt animos. Gulielmo Nassavio cives nonnulli tumultus, & seditionem, sub ejus adventum promiserant, atque inde occasionem Hispanici præsidii ejiciundi, quod perexiguum numero, consensum desciscentis civitatis, haud remoraturum videbatur. Nassavius, ad occultandum consilium, convenire jussis in propinquum pagum silentio copiis, mox itinere dies, noctesq; continuato, Groningæ improvisus accessit. Furtivos Nassavii motus persenserat Verdugus, qui cum Comite Federico Vargas Cobordemi sedebat. Is, quod erat Hosti maximè ex usu, id attentari, clandestino armorum apparatu conjectans, Groningam celeritate summâ, paucis comitantibus advolat, commilitonibus, & Comite Federico subsequi jussis. Vix urbem intraverat, cùm primum hostium agmen mœnibus appropinquare cœpit, & cives turbulenti, uti convenerat, in foro dispersi concionari populo, direptionis pericula, & festinæ deditionis commoda memorantes. Contra Verdugus, ostentare prompta Hispanorum auxilia, qui jam contra præcursorios equites Batavorum ante urbis portas certamen capessiverant. Aliquantisper urbis consul animo est fluctuatus, utrum Hispanos, an

Pet. de Castro anno 1591.

Groninga ex improviso adoriri festinat Nassavius, à nonnullis civibus invitatus.

Verdugus prior in urbem advolat.

Præsidium Hispanum ægrè, sed tamen impetrat intromitti.

Burgomæster.

an Batavos in civitatem reciperet. Et initio quidem Hispanos tamquam suspectos rejiciebat, non tam salutis diligens ab inimicis aggressoribus tutandæ, quàm libertatis, ne ab amicis auxiliatoribus præriperetur. Tandem, ut intra urbem suos liberatores admitteret, fas, pietas, & pudor pervicere. An metus quoque? ne, si obruente multitudine Batavorum Hispani caderent non inulti, conditiones iniquiores darentur à victoribus cæde suorum, ac sanguine irritatis. Uno eodemq; actu Hispanus in suburbia receptus, & seditionis incentores expulsi.

Nassavius obsidionē frustra tentatam omittit.

Spe proditionis evanescente, Nassavius aperta vi usurus, aggeres promovere instititι; sed brevi fulminantibus bombardis, & assiduis eruptionibus Hispanorum, à fiducia subigendæ urbis dejectus est. Ut obsidionem Groningæ salvâ dignitate desereret, vires confert ad expugnandum propugnaculum in aggere positum fluminis, quo navigia de mari proximo Groningam subvehuntur. Custodiæ propugnaculi adsidebat cohors civium Groningensium, quibuscum frustrà Verdugus egerat, ut in tanta propinquitate hostilium armorum, augeri præsidium cohorte Hispanica paterentur. Propter suspiciones aliàs narratas negatum id fuit. Itaque, dum cavent ab amicorum fide incerta, certam ab hoste perniciem nacti sunt. Vix enim Nassaviani arci parvæ circumfusi vim ostentarunt, cum, ne unica quidem tormenti displosione expectata, deditionem fecère.

Sed in recessu proximū propugnaculum occupat.

In

In hunc modum oppugnatam à Gulielmo Nassavio Groningam, perq; Franciscum Verdugum defensam Petrus de Castro commemorat: nullo ejus narrationis vestigio apud alios Belgicæ historiæ scriptores extante. Quamvis iidem Comitem Mauritium per illud tempus de obsidenda Groninga cogitantem, circumposita minora oppida, in potestatem redegisse narrent. Nobis neque res tanta unico nixa testimonio affirmanda pro vera videtur; neq; refellenda tamquam falsa, cum hominem de Alexandri familia oculatum penè testem authorem habeat. Quare in medio, ut aliàs, dijudicandam Lectori relinquimus.

Pet. de Castro in Comment. 1591.

Cæsar Campana an. 1591.

Ad primum Zutphaniensis obsidionis nuncium, Alexander modicas Belgii vires collegerat. Germanas Comitum Arembergii, & Berlamontii legiones, Wallonicas Comitum Octavii Mansfeldii, & Bossuvii, cum Italica Gastonis Spinulæ, Leodiensi Capelæ, atque Hibernica Tribuni Estanlei. His ut adderet robora peditum Hispanorum (nam Zunnigæ & Idiaquesii legiones peregrè bellabant in Gallia) Petro de Castro intimo ex domesticis Diestemium misso, ad suscipiendam cum suo Imperatore expeditionem, Vegæ legionarios invitavit, interposita fide: si recenti merito, priora benefacta cumulassent, brevi stipendia omnia solutum iri. Consultatum est, dein pernegatum à contumacibus: cum, in vitiato legionis corpore, pars ma-

Alex. exercitum, ut Zutphaniæ obsessæ auxilium ferat.

Car. Coloma de Bel. Belg l. . Hareus 1591. de Castro ib. Card. Bentiv. par. 2. 6.

Invitat legionarios Vegæ, cum amplis promissis.

jor ſaniorem viciſſet. Læſam dignitatem legionis præ ſe ferebant, quod unus ex familia, non ſummates Duces deprecatum pro re tanta veniſſent. Cum Aſculanum Principem anno ſuperiore Cortracum, in cauſa pari, allegatum ad Manriquianos memorarent. Metus quoque prætendebatur ne, ſi vires, & nervi legionis ad bellum contenderent, qui reſidui erant, opprimerentur ab indigenis, uſurpatam per impotentes tyrannidem, in reliquias debiles vindicantibus. Ne tamen Duci ſuo nihil gratificari viderentur, operam detulêre pro cuſtodiendâ Brabantiâ, finitimisque arcibus, quæ nudatæ præſidiis ad augendum Parmenſis exercitum evocatis, hoſtium incurſionibus patebant. Legionis purgationem, ſimulq; oblatum qualecunque ſtudium boni conſuluit Parmenſis; offenſione vel diſſimulatâ penitùs, vel condonatâ communi cauſæ. Quando contumaces ulciſci, neque ſi vellet, citra periculum poſſet, neque ſi poſſet, id è republica duceret. Brachium nempe dexterum eâ tempeſtate præcidere, quâ Catholica Religio, in Belgio, Galliisq; fide potiſſimùm, & fortitudine Hiſpanorum ſuſtentabatur. Pro Vegæ legione, novam ex Hiſpanis cohortem auctoravit. Præter ducentos milites, qui cum Duce Antonio Moſquera, ſe à tumultuantibus ſegregaverant, ſigniferi, centuriones, inſtructores legionis, & cum Tribuno Vega, ejuſdem contubernales, aliiq; claris natalibus Hiſpani nomi-

Qui abnuunt, cauſasque varias prętexunt.

Operam tamen exhibet pro tuendis propinquis arcibus.

Hanc boni conſulit, Alex. offenſa diſſimulatâ, vel neglectâ.

Ne careat exercitus Hiſpanis militibus novam ex iis cohortem 330. militum conflat.

Carol. Colom. Pet. Caſtro & ali

nomina dederant. Agmen modicum (neq; enim triginta supra trecentos excedebat) sed ut numero, sic & virtute, Romano Fabiorum manipulo comparandum, justæ legionis cum animos, tum dignitatem in castris Farnesii retinens. Qui Ruremundâ in sedem belli destinatâ, quarto Idus Junii, Bruxellis profectus, ultra Thenas equitum sibi turmas adjunxit insignes præstantiâ Ducum, militumque. Cum his, Mosa per Trajecti pontem superato, cum Ruremundam venisset, septem circiter millia peditum, equites mille quingentos recensuit, inferiorem aciem Nassavianæ multitudine bellatorum, sed ab experientiâ, & disciplinâ militari, parem viribus, aut superiorem. Illic præcipiti Zutphaniæ deditione auditâ, Loquemanio Gubernatori non nihil succensens, cum instructo ad certamen exercitu, ne deesset obsessis Daventriensibus, properabat. Misso ad Bergensem nuncio cum mandatis, ut milites accinctos ad eruptionem haberet, ubi primum à Regiis perrumpi hostilia castra sensisset. Jusso pariter Francisco Verdugo de Frisiâ cum tribus millibus peditum, ad amplificandum Regium exercitum accurrere. Hæc, aliaq; sapienter imperata irrita casus fecit, per omnia humana (ut ait ille) maximè in res bellicas potens. Prope Geldriam erat, cum de gravi Comitis vulnere, deq; orta inde Daventriensium ad urbem tradendam consternatione cognoscit. Quamvis hos ad maturandam deditionem, præ-

Similē Fabianæ ex 310. patritiis.

Coactas Ruremundæ copias recenset Alex. 7. millia peditum, equites 1500.

Audita Zutphaniæ deditione, atq; obsidione Daventriæ, tanto magis properat.

Sed frustra deditione facta à civibus consternatis Bergensis vulnere & inopia rei tormētariæ.

præter deſiderium, Ducis inopia impulerit pulveris tormentarii; quæ cum hoſtem diu celari non poſſet, metuebatur ne iniquiorem conditionem ſeriùs paciſcentium faceret.

Invictus adverſitatibus Farneſii animus.

Congeminatis infortuniis, quorum in ſe culpa non reſidebat, haud quaquam ſubmittendum putavit Parmenſis animum, nec (ut proverbio dicitur) abjecit haſtam, ſive ex inſita mentis firmitudine, conſtantiâque, unde conſueverat difficultatibus belli quo gravioribus, eo pervicaciùs obluctari; ſeu quod, multo ante his proviſis tempeſtatibus, denuntiatisq; (uti memoravimus) Regi, quâ ratione ingruentibus occurreret, minimamque, pro iniquitate temporum, jacturam faceret, diù attentèq; meditatus fuerat. Navarcho ſimilis; qui, ventis inſurgentibus, mediamq; abripientibus ratem, à prora, ad puppim quaſſatam fluctibus, clavo imperterritus adſidet, & jactu mercium cum mari pactus, incurſantes undas aut eludere certat, aut ſupergredi, ſcientiâ gubernandi.

Nauclero ſimilis qui fluctus irruentes eludit, aut ſuperat peritia artis.

Geldriæ manenti, ex inſperato de Italia ſupervenit filius natu major, Parmæ ac Placentiæ Princeps Ranutius, in primo annorum flore non minùs præclaris dotibus animi decorus, quam formâ egregiâ & liberali. Avidus bellicæ laudis juvenis, haud petitâ, metu repulſæ, Parentis veniâ, mutatis ad celeritatem equis, in Belgium advolaverat. Ubi videlicet rudimenta militiæ ſub Genitore magiſtro cla-

Ranutius Alexandri filius, Parmę ac Plac. Princeps, in Belgium venit 22. ætatis anno.

Cæſ. Campana ann. 159 Pet. Caſtro ibid. Car. C. loma Bel. Belg. l. 4. Card. Bentiv. l. 6. pa. 2.

clarissimo poneret, simulq; ut adversa valetudine magis, quam ætate debilitatum (duobus enim annis aberat à quinquagesimo) juventâ suâ, & firmitate fulciret. Retulitq; probi conatus fructum uberem filii pietas. Quamvis enim injussus, & repens adventus è regione longinqua, initio paternum animum variâ periculorum imagine commovisset, mox tranquillitati redditus, & aspectu, allioquioq; carissimi pignoris est recreatus, & allevatus participatione curarum, & in civilibus, bellicisq; rebus haud mediocriter adjutus, promptâ operâ fidelique.

Patrem præsentiâ & operâ suâ recreat & sublevat.

Occasionem nacti, quod Parmensis in proximo cum exercitu versaretur (à Geldria enim ad cœnobium Marienboom Cliviensem ditionem copias duxerat) eò Neomagenses urbis Gubernatorem Guileynum, cum civium primoribus mittunt oratum, ut obsidione subitò admota expugnet, ac diruat propugnaculum in ripa Vahalis è regione Neomagi à Mauritio anno superiore constructum, quod assiduis jaculationibus civitati infestissimum erat. Naves ad transitum, cibaria, rem tormentariam, cæteraq; opportuna se affatim præbituros pollicentur. Salus, & securitas urbis peramplæ, Catholicæq; cum civium promissis, & conditionibus opulentis, in angustiâ summâ regalis ærarii, ad expeditionem capessendam perpulere Farnesium. Consilia in omnem eventum reipublicæ com-

Neomagenses Alex. orant, ut propugnaculum Knodsenburgicum urbi perinfestum aggrediatur, & expugnet.

modo attemperaverat. Nam, si propugnaculum expugnaretur, operæ pretium futuram incolumitatem Neomagi, & victoriæ decus. Sin oppugnatio lentiùs procederet, adhuc in lucro deputandum, quòd, ab invadendis Regiorum arcibus, ad suas defensandas, Batavi retraherentur, discerentque, in quantacumque rerum asperitate, superesse animos Farnesianis. Rumore disperso, Schenchianam arcem armis Catholicis peti, ad Vahalim extemplò ducit, & novem pontonibus Neomagensium curâ præparatis, incolumes copias traducit, servatis diligenter ordinibus, cùm, à secundâ post meridiem horâ, usque ad alteram lucem, alæ, cohortes, impedimenta, cum tormentis militaribus transmearent. Post fluminis transitum, rectà copias ad propugnaculum Knodsenburgicum dirigit. Primam aciem cum trecentis Hispanis Antonius Mosquera ductabat, subsequentibus Italis peditibus, & Hibernis. Mediam Germanæ legiones, extremam Wallonicæ, cum suis Ducibus conficiebant. In primo ordine primi agminis, Princeps Ranutius, inter Hispanos (id honori Regnatricis nationis Farnesii dabant) cùm hastâ militaturus Tyro serenissimus apparuit.

Rationes quibus ad id tendandum inducitur.

Vahalim cum exercitu in ratibus Neomagensium transmittit.

Ordo copiarum.

Princeps Ranutius inter hastatos Hispanos tyrocinium militiæ ponit.

Ut Parmæ Ducem Vahali appropinquare Comes Mauritius comperit, quid illum illic potissimùm ureret suspicatus, proximo Tilæ Gubernatori mandat, ut immissis quàm primum auxiliis, obsidioni Knod-

Mauritius jubet augeri præsidium propugnaculi Neomago

Knodsenburgici propugnaculi antevertat. Protinus lectæ Batavorum cohortes per aggerem Groningensem accelerabant, cùm eluctati tandem cænosæ viæ difficultates universi pedites primi agminis, Hollandis venientibus occurrunt, initáq; pugnâ, ne in arcem se penetrent, omni conatu prohibere contendunt. Interclususq; omninò aditus foret, exuperante multitudine Regiorum, nisi sclopetarios Catholicos, in medio certamine, nitratus pulvis defecisset. Sive id à milite peccatum in legem belli, quod ad iter magis, quàm ad prælium paratus venisset, sive crimen fuit paupertatis extremæ, unde, cùm stipendia non procederent, interdum alimenta vitæ, ne dum instrumenta belli necessaria deerant. Parva res non parum momenti ad summam rerum habuit. Trecenti auxiliatores introgressi tantum virium & animorum intulerunt, ut Alexandrum à spe occupandæ per subitam aggressionem arcis, ad consilia lentæ, ac laboriosæ expugnationis averterint.

adversi 300. militibus.

Quos Catholici prohibere non possunt, ne arcem ingrediantur, defectu pulveris tormentarii.

Unde is defectus.

Et quàm damnosus.

Primum omnium securitati obsidentium copiarum consultum voluit. Circumducto celeriter vallo, sepire castra, attollere aggeres, hos receptaculis, tormentisq; munire, ut Regius miles externæ violentiæ impenetrabilis, per otium arcem impugnaret. In excitatum è cæspitibus tumultuario opere suggestum, decem obsidionalia tormenta collocata sunt, non sine labore multo, ac sanguine

Alex. castra muniri curat.

Et tormenta idoneo loco constitui.

utrinque fuſo, propter eruptiones frequentes Batavorum. Interim Comes Mauritius cum denis peditum, binis equitum millibus Arnhemum, ſedem belli ſe confert, tres leucas ab obſeſſo propugnaculo diſtantem. Sed aggredi Farneſii munitiones non auſus, neq; pro depellenda obſidione ſubire martis aleam, intervertere tantùm cibaria; & milites pabulatum profectos excipere dolis, aut vi deſtinaverat. Ejusmodi tentamentis jam animo præceptis, obviam ibat præſens ubiq; conſilio Parmenſis, ita ut moleſtiam potiùs, quàm damnum, ab inquieto hoſte ſentiret. Cùm in velitationibus aſſiduis, ut virtus Catholicorum, qui plurimum erant veterani, ſic & fortuna præcelleret. Unde pudor, & indignatio Mauritii ſolertiam acuere ad inſidias faciendas: queis obnoxios Duces Regios fecit, bonæ fortunæ mala ſoboles ſuperbia, & temeritas.

Non ſine certamine.

Comes Mauritius Arnhemũ venit.

Ejus conſilia.

Quibus Alex. occurrit.

Cum res Catholica in levibus præliis eſſet ſuperior, Mauritius inſidias molitur.

Occaſio inſidiarum.

Diditus rumor fuerat, ſive caſu, ſive aſtu Naſſavianorum, Batavos, cum tota mole virium, oppugnatum caſtra Hiſpanorum adventare. Prodire obviam, ad ſpeculandum quid ageretur, Parmenſis imperat Petrum Franciſcum Nicellum Prætorianorum equitum Ducem, cum Alfonſo de Avalos, Hieronymo Carafa, & Hernando Pradilla, ſuas unoquoque turmas ducentibus, Italici nominis equites quadringentos. Illud inprimis inculcat, ut conſilia hoſtium explorent, aliquot interceptis; à gra-

Alex. monita ad duces equitatus.

graviori prorsus certamine abstineant manus, caveantq; etiam, atque etiam ne, spe victoriæ quantæcumque, abduci se sinant in interiora regionis, ob aggeres crebros, anfractusque, equitibus iniquæ, ac bellicis fraudibus opportunæ. His profectis occurrunt pari fermè numero Nassavianæ turmæ, sub Solmæ Comite, & equite Vera Anglo. Commisso statim prælio, productoq; ad semihoræ spatium, Batavi, nonnullis ipsorum cæsis, quadraginta captis, terga convertunt: seu verè pulsi, fusique, seu simulatâ fugâ, ex conscientia insidiarum. Tunc equitibus Regiis, qui jam satis desiderio Ducis, & muneri bellico, tamq; gloriæ suæ, quàm saluti egregiè fecerant, si victoriæ temperassent, elatis aurâ fortunæ mandata imperatoria exciderunt. Et licèt in mentem revocare conaretur Prodromus equitatus, ad hoc ipsum Comes additus ab Alexandro suorum ferociæ gnaro, cæco tamen impetu abrepti, dum fugientibus insistunt, in insidias præcipitantur circumpositas pontibus, fossisque, ubi Mauritius pedites quadringentos cum sclopis grandioribus abdiderat. Vix locum prætervecti fuerant Regii, cùm à fronte, à tergo, à lateribus in eos coorti Batavi pilarum effundunt procellam, & promiscuâ Ducum, militumq; cæde proturbant. Pradilla plurimis confossus vulneribus post paulò extinguitur: Nicellus, de Avalos, Carafa saucii, cum aliis compluribus, in potestatem hostis venêre, se-

Regii equites cum Batavis congrediuntur

Eos avertunt in fugam.

Et persequuntur, contra præceptũ Ducis.

Tandem in insidias incidunt.

Pradilla occiditur, alii duces militesque complures vulnerantur 70. extinctis, & vexillis tribus amissis.

ptuaginta interfectis. Petrus de Caſtro auctam cladem affirmat, amiſſis tribus vexillis, infortunio usque ad eam diem inaudito, in exercitu Farneſiano. Confirmatus hac victoria Mauritius, educere Arnhemo copias non dubitavit, & ad obſeſſam arcem appropinquans, caſtra ſua mille quingentos paſſus procul à caſtris Farneſii poſuit. Qui, punitam ab hoſte Batavo ſuorum Ducum contumaciam, graviter dolens, proximâ nocte, cum majori parte copiarum ad certamen inſtructa, circumjectam Naſſavianis caſtris regionem percurſat populabundus, ut Mauritio (qui ſuos per id tempus in munimentis continuit) ſatis liqueret, Regiorum militum animos, heſternâ calamitate laceſſitos magis, quàm fractos, in ultionem ardere. Exinde conceptas iras effuſurus in arcem, quæ poſt victorioſam tot annorum militiam, prima Farneſianis obſiſtere viribus gloriaretur, cuncta expugnationi neceſſaria feſtinabat. Jam ſepta corbibus contexta, & vimineas ciſtas, ad propugnaculum admoverat: jam ferreæ pilæ tormentis excuſſæ in murum aggeſtu terræ firmatum, ruinæ ſpatium aperuerant modicum quidem, ſed amplum futurum Farneſii militibus, loci defectum, virtute, atque arte penſare ſolitis: cùm aquas in foſſis profundas exhaurire cæmentis, & ramalibus nequiviſſent, doliis pontem ſuper imponere parabant, per quem foſſæ labrum exterius interiori jungentes, tranſitum in arcem ag-

Unde Mauritii audacia.

Farneſii dolor & prudens ac forte conſilium, quo comprimit audaciam Batavorũ.

Multimodis obſidionem urget.

aggressoribus præberent. Nono Kalendas Augusti, D. Jacobi pervigilio, Gaspari Zappenæ, & Alfonso de Luna centurionibus Hispanis, moliendi eâ nocte pontis negotium est datum. Sed intra horam revocatum præceptum fuit, propter Alfonsi Idiaquesii de Hispanis adventum, cum Regiis literis ad Alexandrum. His jubebatur curas omnes, & conatus armorum in Gallias vertere, omisso penitùs, præterquam ubi vis propulsanda esset, Belgico bello.

Pontem doliis imponi mandat, nocte diem festum D. Jacobi præcedente.

Sed mandatum revocat.

Propter Imperium Regis ad bellum Gallicum revocantis.

Tam certo, definitoq; Regis imperio, quod Alexander haud sanè libenti animo excepisse visus est, optatiùs illi nihil obtigisse, quidam ex Historicis contendit; propterea quod causam obtulerit solvendæ cum dignitate obsidionis perdifficilis, funestæq; cæde nobilium Ducum, Comitis Octavii Mansfeldii, Federici Carafæ, Achillis Trissini, & aliorum; prætento Regalis obsequii studio, bellicæ necessitati. Equidem Scriptoribus aliis libenter assentior, qui Farnesii frontem à pectore discrepasse negant; cum obsessum propugnaculum magis, magisq; in dies premendo sperare posset, per assultus frequentissimos, absumpta defensorum paucitate, tandem cessurum sibi, victoriâ quidem non incruentâ. Sed Regis jussu coactus inimicæ arci parcere, ac florem copiarum integrum expeditioni Gallicæ reservare, animum intendit ad præstandam profectioni securitatem; opus militarium faci-

Quod non libenti animo accipit.

Castro Campana anno 1591. Bentiolus 2. l. 4.

Paret tamen & ad profectionem se comparat.

facinorum, quotquot in Belgio egerat, maximè arduum, exceptum proinde conſentienti Scriptorum omnium laude.

Primo tormenta referenda in tutum curat.

Bentivolus. Colom. Jul. Campana. Carnerus. Castro. Hareus.

Antiquiſſima cura fuit, ut ex aggere, unde propugnaculum verberaverant, æneæ baliſtæ in tutum reportarentur. Inchoatum id ſub ejus diei veſperam, intermiſſumq; propter pilarum nimbum ex propugnaculo depluentem repetitum feliciter primis tenebris fuit, à cohorte Hiſpanica, honoratis reliquiis legionis, quæ ſeceſſerat. Cumq; unum ex tormentis, inter moliendum, decidiſſet in ſubjectam lacunam, immerſumq; ita eſſet, ut vulgò extrahi poſſe deſperarent, audaciſſimi juvenes in profundam cæni voraginem ultrò ſe demittunt, ibi expiſcati ſepultam in luto bombardam, connixi humeris efferunt, ſuccollantque. Deinde inter acclamationes militum, & præconia Ducum, ſarcinam ptetioſam in caſtra reportant obliti, & ſordidati cæno non indecoro, quod purpureis triumphantium togis conferre, ac præponete non dubitabant militares viri.

Ejus rei difficultates.

A cohorte Hiſpanica ſuperatæ cum laude.

Farneſii ſolertia in præſtanda profectio-ni ſecuritate.

Eminuit in hoc facinore bellatorum virtus, in altero ſolertia Imperatoris. Qui cum Vahalim ante decem dies trajeciſſet, in ſumma pace aquarum, hoſtiumque: rurſus immutatâ rerum facie, transmittere eumdem cogebatur torrentibus pluviis incitatum, ad ferendum extra ripas ipſis Farneſii munitionibus bellum in conſpectu hinc fulminantis

arcis,

arcis, illinc Batavi exercitus, cum pedestribus copiis, & equestribus imminentis. Universis belli artibus in consilium adhibitis, rationem Parmensis excogitavit, qua ne minimum quidem detrimentum acciperet, in receptu tot periculis circumvento. Octavo Kalendas Augusti, sub ortum lucis Patrono Hispaniarum sacræ, instructum armis exercitum, cum quatuor campestribus tormentis educit in campos Mauritii castris obversos; detinetq; plures horas immotum, specie constanter provocantis ad pugnam. Quam cùm Batavi non abnuerent modò, sed in castris defixi, ne solitas quidem velitationes obirent, intereà loci Farnesiani otiosi non erant. Sed Parmæ Princeps, quem Pater postremo agmini præfecerat, ex tyrone jam Dux, aggerem à castris Hispanis ad flumen usque quinque horarum spatio perduxit, fossis præcinxit, & propugnaculis in ambitu, bombardis militibusq; communiit. Deinde sub meridiem, ad ostentandam fiduciam, hostisq; contemptum, pontonibus, & navigiis equitatus primò, mox peditatus, ad ultimum Princeps ipse trajecit cum præsidiariis bis mille, qui munimenta servaverant, & cum tormentis campestribus, qui supererant, nam obsidionales machinæ, sarcinæq; militares avectæ noctu jam fuerant. Nullæ autem Batavorum cohortes, aut alæ, ad iter infestandum (ut mos in bello) apparuerunt; ne aggressione vel irritâ, vel castigatâ augerent

Jul.

Educto castris exercitu copiam certaminis Mauritio facit, quod is abnuit.

Interim Ranutius Dux tertii agminis aggerem fabricat & munit.

Meridie Regius exercitus flumen transit.

Nullis Batavorum cohortib9 aut alis iter infestantibus.

rent abſcedentis exercitus famam. Quamvis ea ipſa certaminis obſtinata detrectatio non parum ad cumulandam Farneſiorum gloriam pertinuerit. Ubi enim Hoſtis, ex reverentia virtutis, congredi non audet, ſpecioſius eſt non dimicare, quàm vincere.

Cùm adimere obſtaculum Neomago perinfenſum, Regii præcepti neceſſitas vetuiſſet, quod erat proximè ſaluti urbis conducibilius, Parmenſis inſtitit civibus, ut præſidium, quod ex paucis Wallonibus, Germanisq; conſtabat, pro re præſenti duplicari permitterent. Ne videlicet, per occaſionem abeuntis in Galliam Imperatoris, adorti Batavi peramplam urbem, & incuſtoditam facilè occuparent. Non eſt impetratum à Neomagenſibus magis attentis, ne ſua libertas leviter decerperetur ab Hiſpano, quàm ne funditùs tolleretur a Batavo. An quia periculum quamvis leve ab amico magis afficere ſolet, quàm periculum ab hoſte gravius, quod ut externum, etiam longinquum reputatur? Neque deerant aliquot ſtudioſi Hæreticarum partium, qui callidè inſinuarent, abundè in ipſis civibus fore præſidii ad prohibendum, ne inviti expugnarentur. Quod igitur unum, in tanta iniquitate temporum, hominumque provideri poterat, Verdugo Farneſius mandat, ut quale cives, hoſtes, & opportunitas rerum patiantur, Neomagenſibus auxilium ferat. Ipſe, dum pecuniâ, quæ modica de Hiſpaniis advecta fuerat, delectus mili-

Alex. cum Neomagenſibus agit de augẽdo præſidio urbis.

Non impetrat.

Cauſæ.

militum in Belgio habetur, dum accersuntur ex Burgundia, Italia, Germania legiones, ad Spadanas aquas recurrit, ut, quam inde salutem antequam primam susciperet expeditionem receperat, earum haustu repetito instauret, roboretque.

At Elisabetha Britanniæ Regina, cui maximè cordi erat, ne sanctum in Galliis fœdus, Alexandro redeunte resurgeret, rursus Comitem Mauritium subsidiis pecuniæ, & militum liberaliter subornatum, ad Regias adoriendas arces impellit, quò videlicet Parmensem conservandi Belgii cupidum, aut à Gallica expeditione omninò retrahat, aut quàm diutissimè remoretur. Exploratum habebat Regina, exercitum non aspernandum in Italia, stipendio Gregorii XIV. Romani Pontificis conflatum, sub exitum mensis Junii alpes transiturum, iisq; adjungenda de Insubria, & Neapolitano Regno, quatuor lecta Hispanorum millia, queis invicta Belgii robora si aggregarentur, Hispanicæ, Italicæ, Wallonicæ legiones, cum Belgico, Germanico, & Gallico equitatu sub Alexandro Duce, in Gallia de Calvinianis partibus actum fore. Nec inficior, per hanc remoram nonnihil secundam Farnesii profectionem fuisse retardatam. Sed alia prætereà ducendæ moræ in causa fuêre. Primum omnium inopia summa in extrema necessitate rei pecuniariæ, quam Gallia, Belgiumque quasi geminæ labes, & voragines, utrosq; thesauros divitis Indiæ

Angliæ Regina Farnesii reditum in Gallias disturbare conatur.

Farnesium remoratur defectus pecuniæ adsumptus immanes in Gallia, & Belgio faciendos.

diæ abſorbere capaces, ratione diverſa exigebant æqualiter, atque inhiabant. In Galliis Duci Maineo centum aureorum millia in ſingulos menſes, pro nobilium equitum turmis conducendis: dena millia pariter menſtrua ejus familiæ uſibus deſtinata jam fuerant. Neque minor Duci Mercurii ſumma, pro gerendo adversùs Hugonotos, & Anglos in minori Britannia Bello. Duci quoque Guiſio, qui nuper ex Turonenſi arce profugerat, altiſſimæ ſpei adoleſcenti, nova erant addicenda ſtipendia; tum horum Principum aſſeclis diſpertienda ſua ſingulis donativa Jannino, Roneo, Jattrheo, SanPaulo, aliiſque, qui arcanorum non conſcii modò, ſed & arbitri, per officii ſpeciem, imperantibus imperabant. Ad hæc Hiſpanicæ binæ, totidem Italicæ legiones, cum Jacobi Collalti Germanis, in eadem Gallia merentes; in Belgio autem, nullæ non cohortes, nullæ non turmæ debitam dudum pecuniam, pretium laborum, & vulnerum repoſcebant. Graviores cæteris erant Hiſpani Vegæ milites, qui, nobilibus Brabantiæ oppidis occupatis, niſi quadringenta aureorum millia numerarentur, ad ullla inde militiæ munia ſe prodituros negabant. Quorum exemplo, peſtilenti veluti contagio, ne infectæ reliquæ copiæ, paria per occaſiones auderent, metus inceſſerat; cum jam Comitum Arembergii, & Berlamontii legiones tumultus incœptarent. Neque delectus novorum militum, Belgii pro-

provinciis, & in Germaniâ, Italiâq; imperati felicius procedebant. Quippe Duces non ignobiles, qui à Parmensi grandem in id negotium pecuniam acceperant, militibus, quos conduxerant, fortè, an dolo? dilapsis, expeditionis tempore appetente, defecerant. Quòd promissis non staretur, à Ducibus in milites, à militibus in Duces, culpa referebatur, à neutris falsò, si vera rumore vulgi jactata sunt: Utrosque Britannico auro corruptos, gravis, & periculosæ militiæ abjecisse onus. Cum alterum tantum mercedis daretur ab Angla, ut omitterent Gallicum bellum, quantum, pro eo capessendo, acceperant ab Hispano.

[L]et. de [C]astro 1591.

Grave hoc incommodum, ab inimica Catholico nomini Regina illatum, aliud excepit eò Parmensi gravius, quod, ab amicis Catholici Regis administris, unde auxilia sperari decuit, profectum. Cum designata in Belgium ab Hispaniis auri subsidia morarentur, Alexander, de suis in Italia redditibus, Insubriæ Gubernatori, Neapolitano Proregi, & Hispano Oratori apud Pontificem, pecuniam transmiserat, qua millia quinque peditum conducerentur, ad supplendas Italicas legiones Petri Cajetani, & Camilli Capisucchii per id tempus in Gallia stipendia facientes. Eam porrò curam opportunè commendaverat Petro Cajetano, & Appio de Comitibus ex Belgio Romam revertentibus, ut in Pontificio exercitu à Gregorio XIV. pro

In lit. [A]lex. [a]d Re[g]em 17. Maji [1]591.

Alex. de suis redditibus in Italia milites curat conduci ad supplendas Italicas legiones.

Committit negotium Appio de Comit. & Petro Cajetano.

In exercitu Pontif. militaturis

Galliis designato, militarent, tamquam equitum Magister Cajetanus, Appius ut Præfectus castrorum Generalis. Hi ambo novæ militiæ sub ea conditione nomina dederant: modò confecto Gallico bello, in castra Farnesii, ad pristina redire munia jus esset, alteri Tribuni peditum, alteri Lanceariorum equitum ductoris. Tanti æstimabatur mereri sub Alexandro, ut post exercitas alibi supremas armorum Præfecturas, ad inferiores revolvi, sub tali militiæ Magistro, honori foret. Cum itaq; bina peditum millia in regno Neapolitano, totidem in Insubria, conscripta essent, cum insuper mille pedites,

Conductæ pecuniâ Farnesii copiæ jubentur à Mediolanensi Gubern. Sabaudiæ Duci militare.

in ditione Pontificia, collegisset Tarquinius Capisucchius, vetus in sui gentilis legione centurio, universi per Insubriam, & Allobroges in Galliam iter intenderant. Verùm extemplò à Mediolanensi Gubernatore Italicæ copiæ in Sabaudiâ subsistere jussæ sunt; operamq; Farnesio oppigneratam, præstare Allobrogum Duci, cum Hugonotis Delphinatus, & Provinciæ bellum gerenti. Unde factum, ut legiones itineribus, & præliis defatigatæ supplemento ipsæ indigerent, ne dum alienæ indigentiæ supplen-

Queritur de hoc facto Farnesius cum Rege.

Ex li. Alex. ad Regem 1. Octob 159.

dæ vires afferrent pares. De hoc detrimento Regiis commodis, & de injuria simul sibi irrogata, Farnesius literis in Hispaniam datis querelam habuit æquam & vehementem. Quare jubente Rege, Insu-

Atque eo mandante Moderator Insu-

briæ Gubernator Parmæ Duci per epistolam se purgavit, causatus Infantis Catherinæ Sabaudo nuptæ aucto-

auctoritatem: Preces filiæ Regis auxilia illa de proximo postulantis, apud se pro Regali imperio valuisse. Neque secùs opinaturum, si præsens consuleretur Parmensis. Quin & ipse gratificari mallet Austriacæ Principi; quæ, cùm unicam virilem prolem Rex haberet, successioni tot regnorum, cum generosa sobole destinabatur. Excusationem admisit (quid enim aliud faceret?) Alexander, ratumq; habendo, quod mutare non poterat, donum suum fecit, ne periret.

briæ Farnesio se purgat per epistolam.

Sed quamvis copia militum, & pecuniarum abundè suppeteret, à reducendo in Gallias exercitu, Farnesium avocabat id maximè, quod animadverterat eâ translatione armorum nihil in Galliis proficì, perdi multum in Belgio. Quorsum enim Hugonotorum arces expugnari cum gravi incommodo auxiliarium legionum, quibus in terra Gallica non minùs cum humanis necessitatibus, quàm cum hostilibus copiis confligendum sit, si postmodum negligentiâ, vel proditione Gallorum, eas ipsas arces in potestatem Henrici Regis relapsuras esse constaret? Ita Corbolium, aliasq; ab Hispanis labore, ac sanguine multo subactas, post paulò in manus Navarræorum nullo negotio recidisse. Cùm in Fœderatis Gallis, neque satis constantiæ esset ad tutandas per semetipsos urbes suas, neque tantum animi, ut Hispanorum fidei committendas existimarent. Quamobrem illud altè propositum animo

Alex. animus à Gallica expeditione alienus, quod eam Galliæ parum utilem Belgio valdè damnosam experimento didicerat.

mo

mo Parmenſis inſederat, niſi neceſſitas extrema, (qualis Lutetiæ nuper) urgeret, etiamſi cuncta opportuna adeſſent expeditioni, cui ſanè cùm pecunia abeſſet plurima deerant, omninò ſuperſedendum Gallico bello. Interim non omittebat Mainei Dux, literis, nunciis, miſſiſq; fidiſſimis amicorum, ad reditum ſollicitare Farneſium, ſpemq; facere debellandi, ſi Pontificiis, & Hiſpanis legionibus, quæ ſub Duce Montis Marciani, ab Italia Gallias ingrediebantur, Belgicum exercitum, & ſemet Imperatorem adjungeret.

Mainei tamen Dux eum ad reditum ſollicitat.

Id ne facilè, etiamſi vellet, exequeretur, Eliſabethâ incitante, Batavi negotium rurſus in Belgio faciunt. Neomago primùm monſtravêre arma. Sed, cùm factioſorum conſpiratio nondum in urbe coaluiſſet, & Verdugus in proximo cum lectis militibus verſaretur ad obmoliendum paratus, in remotiſſimam oram inopinatum transferunt bellum. Impoſitis in claſſem quatuor peditum millibus, & ſexcentis equitibus, Comes Mauritius in Flandriam vehitur, atque in Waſſianam regionem extemplò exſcenſione factâ, Hulſto urbi in omnem eum tractum dominanti, admovet caſtra. Aberat Gubernator, Bruxellas profectus ad ſua, & præſidiariorum exigenda ſtipendia; cuſtodibus, ut in abſentia Præfecti, & inopia magna rerum, valde numero imminutis. Præclara occaſio turbandi viſa factioſis, præter abſentiam Ducis, præſentia ho-

Sed Batavi rurſus obturbant.

De Vaës. Hulſt.

Qui Hulſtum in Flandria repentè aggrediuntur.

ſtilis exercitus, quem ab ipſis accerſitum, credibile poſteà fecit feſtinata deditio. Cùm enim ſpeciem oppugnationis magis, quàm vim Batavi exhiberent, ſeditioſi ſtatim obſtrepere in vulgus: citra direptionis, excidiiq; diſcrimen ultimum, obſidionem tolerari non poſſe: defenſante præſidio permodico, tribus cohortibus, nec integris Germanorum. Ad quæ verba, cùm Duces militum ex fraude, cives conniverent ex metu, ſuccumbendum cæteris fuit, miſſoq; ad Mauritium præcone, conditiones pacis petitæ ſunt, & acceptæ. Auditâ interim Hulſti oppugnatione Chriſtophorus Mondragonius Antuerpienſi arci Præfectus, cum equitibus mille, quatuor millibus peditum, auxilio properabat; queis mille Hiſpani, de contumaci Vegæ legione ut ſe adjungerent, Alexander ſuis tandem hortatibus pervicerat. Cum ea manu Mondragonius, vel opem ferre, ſi ſpatium dabatur, obſeſſis, vel recedentes Batavos prælio ſe oppreſſurum ſperabat, & per victoriam amiſſam urbem recuperaturum. Deſtinata ſapienter evertit præceps civitatis deſperatio, celeritaſq; Mauritii. Qui firmatâ præſidiis arce, ne punctum quidem temporis illic immorandum ſtatuit, ne videlicet periculum virium, ſine ullo uſu, facere cogeretur à Regiis, undique ex omni Flandria convolantibus. Impoſito rurſus navibus exercitu, quem equis viriſq; duplo ampliorem victoria fecerat, primò, Flandriæ maritimam oram

Et adjuti à factioſis adigunt ad deditionem.

Eò properat Mondragonius cum quatuor peditum millibus, equitibus mille.

Ejus conſilium.

Sed nihil agit fruſtratus celeritate Mauritii.

percurrit omnem minabundus. Neoporto, Dunquerchæ, aliiſq; circum arcibus bellum oſtentat. Exinde per notos canales, & aquarum ſinus, in Geldriam improvisò illapſus, ad Vahalim tandem ſubſtitit, injectoq; ponte, cùm exercitum traduxiſſet, Neomago obſidionem circumdat, ac diſpoſitis circum idoneâ ſede tormentis grandioribus quatuordecim, ſpeciem præbet urbem vehementer oppugnaturi. Maturaverant ejus occupandæ fiduciam, præter Hulſti celeriter capti famam, diuturna incommoda civium, tum à Knodſenburgico propugnaculo, perpetuis jaculationibus infeſto, tum ab Hollandicis navibus, quæ, cum ingenti publicæ, privatæq; rei detrimento flumen obſederant. His prope inveteratis malis, acceſſit recens à depopulato agro mœſtitia, & ultimi excidii metus: promptis quidem, ſed raris in ampla urbe propugnatoribus; quandoquidem oblata non ſemel à Belgii Præfecto ſubſidia repudiaverant. Hinc facilè quibusdam Comitis Mauritii aſſeclis fuit, deditionis mentionem ingerere, ſpemque facere, præter mutationem Principis, de republica mutandum nihil. In quo illos, aut illuſiſſe civium credulitati, aut ambos à Batavis fuiſſe deluſos apparuit; direptis mox templis, & prophanatis, atque exulare publicè juſsâ Catholicâ Religione. At Farneſius haud multum commotus fuiſſe dicitur jacturâ urbis provisâ dudum, comploratâque; quæ, inſtar

Nieu-port. Dom-kerke.

Qui mox Neomago obſidionem circumdat.

Et brevi deditionẽ extorquet à civibus vel factioſis, vel metu conſternatis.

instar ægri remedia inculcata sæpiùs aspernati, jamdiu perire maluerat. Animum itaque contulit ad rem Gallicam, quò Regis imperio revocabatur, & quotidianis Fœderatorum literis, nunciisque. Ut certiorem sui adventus fiduciam Gallis penè desperantibus ingerat, apparatum tormentorum cum Belgico equitatu præcedere ad fines imperat. Exinde transmissâ per literas ad Didacum de Ibarra pecuniâ, negotium dat, ut rem cibariam comparet, ne penuria victus adigat Belgicam aciem amicæ Galliæ oneri esse. Quin & furnos gestatorios magnâ copiâ construi mandavit, & cum reliquo exercitus instrumento, in Gallias vehi. Quibus, aliisq; id generis apparatibus eò spectabat, ut Galliæ populi rerum suarum securi, Hispanis veluti fortunatis astris opem tantùm, & salutem debere se scirent. Valentianam venerat, jamq; Guisiam cogitabat, Ducis Mainei, de jungendis exercitibus, responsum opperiens; cùm audit, evocatum repentè nuncio suscitati gravissimi Lutetiæ tumultus, eò convolasse; præhabitâ curis omnibus tutelâ urbis, quâ, cum sua auctoritas, tum principatus Gallicani Fœderis nitebatur. Ergò Alexander quoque, ne otiosus Valentianæ desideret, Bruxellas celeriter redit, excepturus Comitem Salatinum ab Isenberg, & Baronem Rensteinium Oratores missos à Cæsare occultis Philippi precibus dante, ut pro reconcilianda inter Hispaniæ Regem, & Fœderatas provincias pace, se-

Alex. ad Gallicam profectionem curas convertit.

Eò apparatum tormentorum & rei cibariæ præmittit.

Causa.

Valentianam venit, Mainei responsum expectans.

Sed eo Lutetiam reverso, ipse Bruxellas redit.

Harens 1591.

Ut excipiat Cæsar Legatos acturos de pace.

queſtrum ſe interponeret. Quam licet tractationem fruſtrà futuram, pro certo haberet Parmenſis, quo præſertim tempore, cum Hugonotis Gallis, Hæretici Batavi, Angli, & Germani, ad abſtinendum Galliæ rebus Hiſpanum conjuraverant; ſuam tamen ſententiam diſſimulandam ſapienter cenſuit. Quin officiis maximis, ac ſignificationibus honoris, amorisq; plenis indulſit; ſive ut reſponderet benevolo Cæſaris animo, ſive ut malignitatem obtrectatorum evaderet; ne, quod criminatus Moreus fuerat, ideò adverſari paci putaretur, quòd eam coalituram non putaret. Verùm Legati, ab Regis adminiſtris, & proceribus Belgii, ſplendidis hoſpitiis, & lautiis exculti ſumptuoſis, poſtquam in Regio Belgii Senatu propoſitas à Parmenſi concordiæ conditiones exceperant, cùm ad Hollandos profecturi, per literas fidem publicam quæſiiſſent, ingrato reſponſo rejecti ſunt: Satis Batavos domi habere quietis, per arma, & victorias partæ; nec Hiſpanæ paci, utpotè fallaci fidere. Proinde pacificationis curam, ut ſupervacuam remittere Cæſari, & Oratoribus Cæſarianis. Cùm in hanc ſententiam reſcriberent, per idem tempus Legatos Britannicæ Reginæ, ac Navarræ Regis Hagæ Comitis magnificentiſſimis exceptos conviviis amplexabantur. Unde apparebat, easdem ob cauſas reſpui pacem à Batavis, propter quas Hiſpanis vehementiùs appetebatur, quò videlicet totis hinc, atq; illinc viribus, Navarræ Regem

Qui à Farneſio & Hiſpanis benigniter excepti, ab Hollandis rejiciuntur.

Cauſæ.

Regem aut averterent, aut admoverent Gallico solio. Quod sanè instar Helenæ Græcorum votis, ac Trojanorum ambitæ, universa Europæ studia, & arma bipertita conciverat. Et quidem Henrici Regis fortunâ, post Alexandri discessum, per Galliam reflorescente, res Fœderis in præceps vergere, ac ruitura credebatur, nisi rursus exercitus, & Imperator Belgicus ad sublevandum accurreret. Autricum Carnutum paucis ante mensibus venerat in Regis potestatem. Idem in Picardia nuper Noviodunum ad deditionem compulerat; cùm Asculi Princeps, qui cum senis Wallonum millibus à Farnesio præmissus in Galliam eo absente Regis Hispani copiis imperabat, opem ferre obsessæ urbi recusasset, ne contra Farnesii præscriptum, rem Sancti Fœderis, ambigui certaminis fortunæ committeret. Quamobrem Fœderatorum civitates terror ingens invaserat, exultante contra Navarræ Rege, totumque Galliæ Regnum impunè pervagante. Ad quem nuper se aggregaverant auxilia prævalida gentium externarum, millia quinq; peditum ex Anglia, è Germaniâ decem, quinq; pariter millia equitum Germanorum, à Principibus hæresum sociis Brandeburgico, Saxone, Hassio, Palatino, collecta: pecuniam suggerente Britanniæ Reginâ, ministerium, curamque Vicecomite Turenio.

Henrici Regis vires & potentia post Alex. abscessum in Galliis crescunt.

Auxilia de Auglia & de Germania Henrico Regi se adjungunt.

His virium incrementis Rex elatus, quominùs integram Galliarum possessionem desponderet sibi,

Pontificiæ etiam & Hiſpanæ copiæ de Italia tranſeunt in Galliam pro Fœderatis.

Sub Auſpicio Herculis Sfondrati S. R. E. Ducis Generalis.

bi, unica retinebat reverſuri Parmenſis fama, moleſq; auxiliorum, quæ à Gregorio XIV. Pontifice, & a Philippo II. Hiſpaniarum Rege, de Italia properare ferebantur: ſena Helvetiorum peditum millia, bina Italorum, cum equitibus mille, Pontificio ære conducta; quibus præerat S. R. E. Ductor Generalis Hercules Sfondratus Dux montis Marciani, ex fratre Gregorii Pontificis nepos. His Rodericus Toletanus, & Aloyſius Velaſco, cum binis Hiſpanis legionibus in Inſubria ſigna ſociaverant. Quod ſi hæc arma recto itinere in Galliam, ut monebat Dux Mainei, feſtinaſſent, illic addita Gallicis ejus turmis, & Alexandri legionibus tantam Hæreticorum agminum conjunctionem facilè interpellare potuiſſent.

A nullo Fœderatorum excipiuntur, cum Sfondrati querela.

Rex Henricus obſidionem Rhemenſem inchoat, ſed interventu Mainei eandem omittit.

Lotharingiam peragrabat auxiliaris exercitus, obviam progreſſo nemine, ſive Gallorum, ſive Hiſpanorum Ducum; Fœderatis multum ſuccenſente Sfondrato, quod ſua negligere præſidia viderentur. Verùm ſubita belli, & improviſarum occaſionum neceſſitates, ab ea urbanitate officii, utrumque Ducem avocaverant: Parmenſem, aliæ ſuper alias in Belgio interceptæ, aut tentatæ arces, Maineum, ſervandæ Rhemenſis urbis cura, ad cujus inchoandam obſidionem, Rex Henricus extemplò univerſum equitatum præmiſerat. Quamobrem Dux Mainei ut anteverteret, dies, noctesque continuato itinere cum Gallico equitatu, & Hiſpanis Aſcu-

Asculani Principis legionibus, Rhemorum suburbia priùs insedit, quam pedestres copiæ Regis ad urbem circumvallandam advenirent. Irritos itaque conatus, & supervacaneam futuram illic operam Rex intelligens, in Lotharingiam statim movit. Pontificios, Hispanosq; prohibere decreverat, ne Gallis, & Belgis associatis, aciem conficerent insuperabilem. Maineus pariter, ubi aversum ab oppugnandis Rhemis Henricum sensit, cum equitibus mille in Lotharingiam accurrit. Illic Sfondratum subsistere in amica regione cogitantem, donec de Alexandro certiora comperisset, ad progrediendum impellit, ne, per confessionem timoris, audaciam Hugonotis, trepidationem Catholicis civitatibus faceret. Virodunum ut peteret, author fuit, honestius iter, tutiusq; habiturus inter Galliæ, Belgiique confinia, Guisiam usque, cum spe Parmensis tandem conveniendi. Qui eodem tempore per literas monuit, ut moram aliquantisper in via traherent Fœderatorum copiæ, quò conductas Hispanico stipendio Germanorum turmas associarent sibi. Inter hæc, Navarræ Regem, cum exercitu aucto subsidiis externorum, adventare perfertur. Propositum illi primùm erat obstare, ne vires Fœderatorum in unum coalescerent; deinde, si qua offerretur opportunitas, adoriendo singulos incompositos, aut divisos, opprimere. Sed quoniam vigilantia Ducum, militumq; nullas ejusmodi ansas da-

Rex in Lotharingiam venit.

Ejus consilium.

Maineus quoque in Lotharingia Sfondratum cõvenit, hortaturq; ut progrediatur Guisiam usque.

Parmensis admonet Fœderatos ut in itinere Germanorum turmas à se conductas associent.

dabant, Henricus Rex aperto marte usurus, octavo Kalendas Decembris, quatuor ingentibus turmis equitum nobilium stipatus, & subsequentibus binis Draconum millibus, in conspectum se dedit Fœderatorum copiam certaminis faciens. Obviam prodière Fœderati equites pariter, peditesque ad pugnandum instructi. Posteaquam ad teli venêre jactum, nihil utrinque promotæ sunt acies. Cum ii provocasse, hi promptos ad refellendum se ostendisse contenti, satis ad gloriam ducerent. Nimirum, ut Navarræi equitatu, ita peditatu Fœderati prævalebant. Quare se mutuò ut validiores altera parte virium reverebantur. At Henricus, ne Fœderati ad jungendas cum Farnesio copias, Guisiam tenderent, obsidere iter cœpit, & castra octo illinc leucis, ante Stenæum collocavit, muniitque. Hæc mora, occupatioque Regiorum armorum, salutem Lutetiæ Parisiorum attulit, eâ tempestate, in gravissimum discrimen adductæ. Ubi sanè, propter conjurationem Politicorum Regi faventium, plusquam trepidatum foret, si motus civium interior, consentientium foris Navarræorum adminiculo niteretur. Neque diutiùs in Lotharingia hærere Regem, tempusque otiosè conterere, passæ sunt, præter ipsius acrem, mobilemque spiritum, Angli Oratoris preces adhortantis, ut Rhotomagum obsidione circumdaret: Tantum auri, sanguinisq; Britannici commodasse Reginam, multoq;

Pet. de Castro a. 1591 Hom. Turtur l. 18.

Rex & Fœderati occurrunt invicem ad pugnam accincti.

Stenæum

Obsidet Rex viam qua Fœderatis iter futurum erat ad conveniendum Parmæ Ducem.

Regis absentia Lutetiæ salutaris hoc tempore.

Hortante in primis Anglo Oratore Rhotomagum obsidere statuit.

toq; plus in posterum commodaturam, unum hoc seu beneficium deprecari, seu mercedem, ne tamdiu spectare cogeretur ex opposito Insulæ littore præfulgentia inimicarum partium vexilla, cum intertrimento communis causæ, ac probro Galliarum. Dum floreret exercitus Regius, dum Fœderati languerent, opperientes adventum, nunquam pervenientis Alexandri, posse Rhotomagum ad deditionem urgeri; cujus fortunam, Lutetiæ mox casum tracturam. His permotus hortatibus Rex, jam circumpositas arces, & ultimò Calidobechum subegerat. Jam Hollandi, præter quatuor peditum millia, classem quoque navium submiserant, per quam maritimæ merces, & commeatus Rhotomago excluderentur; cùm tandem, jussus à Rege Bironius obsidionem urbi admovet; dein ipse Rex cum reliquo exercitu Kalendis Decembribus accedit.

Bironius prior, dein Rex obsidionẽ admovent.

Dum in hunc modum per excursiones, & obsidia bellum ardebat, haud quaquam intepuerat tractatio pacis, cui opera dabatur eò prolixior à Principibus factionum, quò propiùs aleam rerum omnium jam erant, fluctuabantq; inter spem, ac metum, metu plurimùm prævalente. Utri enim vincerent Catholici, an Hugonoti, non magis cladem partium, quàm victoriam horrebant. Accisis quippe, per exitum prælii qualemcumque, viribus Regni Gallicani (alteram enim factionem cla-

Juan. Ster. Turtura a Cast. a. 1591.

Inter has belli curas non omittitur tractatio pacis inter Gallos utriusq; factionis.

de, alteram victoriâ perituram) apparebat, externos auxiliatores Hiſpanos, Anglosve potentiæ integros, præmia civilium certaminum ad ſe tractu-ros. Cùm itaq; ſoliti eſſent factionum Duces, pro-ut fortuna belli alterutri propitia variabat, ad ſermonem concordiæ, tanquam ad aſylum ſubindè refugere, tunc velut ex condicto, pacis ambo conditiones æquiores & petebant, & dabant: quando videlicet in fortuna pari, ſociæ vires, atq; hoſtiles propemodum ex æquo timebantur. Angebat enim Mainei Ducem illa formido, ne Hiſpani, qui ſub obtentu ſecuritatis procurandæ, Faram in Regni limine poſitam arcem à Fœderatis magno precum ambitu extorſerant, ubi victores extitiſſent, alias Galliæ urbes, arcesq; præſidiis inſiderent, ne petitâ quidem venia, quam ſortis favor, & vis armorum pro jure potentioribus darent. Nec minorem Henrico Regi ſollicitudinem faciebant Anglicana ſubſidia, & fœneratitia liberalitas Eliſabethæ Reginæ. Quæ cùm aureorum ducenta millia de Regio Britanniæ ærario ſuffeciſſet, alia millia ducenta nomine mercatorum Londinenſium eâ conditione exhibebat, modò expugnati Rhotomagi urbs, & portus Anglis cuſtodienda traderentur, ad navigationis & commercii ſecuritatem. Niſi fortè pro Rhotomago Rex Henricus amantiſſimæ ſui Reginæ Caletum reſtituere mallet, urbem viginti, ſupra ducentos annos Britannicæ dominationi ſubjectam; cùm

Gallorum utriusque partis ſollicitudo de exitu belli.

Quod ſcilicet ſuſpecta habe-rent externorum ſubſidia.

La Fere

cùm præsertim jurati amborum hostes Hispani, Blavetum è regione Angliæ situm per fas & nefas obtinerent. Omnis ergò Catholica nobilitas, tam in Regiis, quàm in Fœderatorum castris militans, in pari ambiguitate votorum trepidabat. Nam Religionis occasum in Galliis instare certum, si Rex Hæreticus opibus Hæreticorum fultus Christianissimum solium inscenderet. Sin arma Sancti Fœderis, Hispanorumq; prævalerent, non secùs imperii Francici adesse finem. Avulso siquidem ab Regia stirpe Divi Ludovici, & Capetiorum sceptro, per antiquata Salicæ legis antiquissima jura, confusisq; Gallici regiminis rationibus, pulcherrimi Regni corpus, quod inviolatum ultra mille annos duraverat, quasi cadaver amotâ animâ, distrahendum in partes inutiles, & dilapsuras. Quare in communi consternatione animorum, cùm amor concordiæ tamquam unici malorum remedii, utrinque glisceret, minimè arduum fuit Nicolao Villaregio pacificationis negotium inter Regios, & Fœderatos Gallos redintegrare, Hispanis, Anglisq; partium patronis aut nescientibus, aut, quoniam prohibere non poterant, nescire simulantibus.

Hinc ad pacem ambo propensiores.

Stabat à Fœderatis Religionis causâ Villaregius, inter præcipuos Mainei Ducis consiliarios; cæterùm erga partes, & nomen Regium, optimè animatus; quandoquidem temporibus Henrici III. Regis ab epistolis, & à secretis, in Aula Gallica,

Nicolaus Villaregius Mainei Consiliari' pacificationis negotium agit.

atque consiliorum omnium particeps fuerat. Is occasione usus, quod unus ex intimis Navarræ Regis familiaribus, Lomenia nomine, bello captus Lutetiæ liberali custodiâ detinebatur, cum eo non semel, nec perfunctoriè, de concordiâ, uti partibus maximoperè expetendâ disseruerat. Quando videlicet utrisque virium integris, & illibatis, formidolosus pariter videbatur novissimus prælii casus. Receptâ libertate Lomenia universum Villaregii sermonem Henrico Regi diligenter exposuit, quâ tempestate, exercituum ab Italia, Belgioque, Sancto Fœderi auxilia portantium fama, rumoribus amplificata per Gallias, Henricum, & Hugonotos conterruerat. Opportunitate Rex arreptâ, Philippum Morneum prudentiâ, & doctrinâ, ex proceribus eximium, sed Hugonotum sectâ, quam aliàs per Villaregium interpretem cum Duce Maineo inierat, pacis tractationem jubet resumere. Nihilominùs quàm Regem, cupientem finiendi conditionibus belli eâ tempestate Maineum Villaregius offendit. Præter communes, quas retulimus causas, dissidium stimulaverat recens, & contracta simultas cum Didaco Ibarra Hispano Philippi Regis negotia procurante per Gallias, quo auctore pecuniæ Regiæ administratio, à Mainei Ducis arbitrio, in ipsius Ibarræ manus aversa fuerat. Quam privatam injuriam, cum publicæ rei (ut ipsi videbatur) incommodo conjunctam, cùm ægrè concoqueret Maineus, quod

Navarræ Regem per Lomeniam ad pacis consilia suscipienda impellit.

Mainei Duci eandem ipsemet svadet.

Causæ, quæ Maineo pacem optabilem faciebant.

quod adhuc facere abnuerat, ad ſingulares conditiones ferendas deſcendit; quæ ſi darentur, ſe in obſequium Henrici Borbonii, tamquam legitimi Galliæ Regis venturum ſpondebat. Prima lex, & ſanctiſſima omnium, ut incolumitati Fidei Orthodoxæ in Galliis conſuleretur. Cui videlicet, aut ſtatim Rex ejuratâ hæreſi, nomen daret, aut, ſi anceps id foret tali tempore, nondum Apoſtolicæ Sedi reconciliato; ne videlicet deſertus ab ſuis Hugonotis, & ab Anglis, Germanisq; Principibus, de facili Hiſpanorum armis opprimeretur, ut ſaltem vades idoneos offerret (Venetam Rempublicam, & Magnum Etruriæ Ducem exhibebat Henricus) qui, pro Franciæ Rege ad majorum ſacra propediem reverſuro, ſponſionem interponerent. Interim urbium, arciumque, quas Fœderis Principes obtinebant, imperium ad ſexennium prorogaretur, in pignus perſeverantiæ Regis. Ut legationem inſuper ornatiſſimam Catholicæ nobilitatis apud ſe verſantis nomine, ad Romanum Pontificem mittendam curaret, pro excipiendo in Pontificiæ charitatis gremium Henrico Franciæ Rege ſupplicaturam: ipſo Maineo & cæteris Fœderis Principibus, preces communiter conſociantibus.

Conditiones ab eo propoſitæ Regi Henrico.

Ante omnia ut religioni Catholicę caveatur.

Ut hanc Rex amplectatur, quamprimùm aut vades det.

Interim Fœderati Principes urbes & arces retineant ad ſex annos.

Ut Legatum ad ſūmum Pontificē mittat nomine Catholicorum, ſub ejus auſpicio militāntium.

Poſt cauſam Religionis diligenter procuratam, conditiones ad privata compendia ſpectantes à Maineo verecundius inſinuabantur; tamquam ultrò ac ſæpiùs tam ſibi, quàm reliquis Fœderatis pro-

Procurata cauſa religionis Maineus ad ſua & ſuorum commoda tractanda deſcendit.

Burgundiæ Ducatum, cum ſuprema poteſtate ſibi ac poſteris depoſcit: præterea in aula munus, per quod cunctos Galliæ Principes præcedat.

ceribus, à benignitate Regis oblatæ. Burgundiæ universæ, cum ſuprema poteſtate dominationem, addito Lugdunenſi tractu, ſibi ſuisq; poſteris depoſcebat. In Aula inſuper munus non abſimile dignitati Interregis quam gerebat, quale olim Henricus III. pro impetranda pace ultrò detuliſſet; ut videlicet uno Regali faſtigio minor, Proceribus Galliæ omnibus anteſtaret. Exinde aliis quoq; Sancti Fœderis Principibus curâ non minore cavebatur. Romano Pontifici, ut integra obedientia Francici regni, Hiſpaniæ Regi, ut pax inviolata conſtaret: Gallis verò proceribus, ut adminiſtrationes provinciarum, quas ad eam diem moderati erant, continuarentur; Campaniæ gubernatio Duci Guiſio, Aumalio Picardiæ, Occitaniæ Joeyſæ Duci, Duci Mercurii Britanniæ minoris, at Nemoroſio, pro Lugdunenſi provincia, ut alia non inferior ſive amplitudine, ſive proventibus, in Galliis Præfectura deſignaretur. Ex hiſce conditionibus multum difficultatis in prima, plurimum iniquitatis in ſecunda, ineſſe Morneo viſum. Siquidem perquàm arduum, vades reperire pro Regibus. Qui niſi ſuâ ſe fide obligari patiantur, ſponſionibus alienis teneri nec velint, nec poſſint. At, quominùs operoſa videbatur altera conditio (nam penes ipſum Regem, quibus, & quantum vellet, facultas gratificandi) eò plus in illa injuſtitiæ, ne dicam impudentiæ Morneus reperiebat. Cùm videlicet provincia-

Aliis quoque Sancti Fœderis Principibus cavet: Rom. Pontif. Hiſpano Regi, &c.

Morneo videntur nimis abſurdæ conditiones propoſitæ à Maineo pro Fœderatis.

ciarum, exercituum, & Aulæ Gallicanæ nobilissima quæque munia iis attribuenda statueret, qui antehac hostes infesti, ad obsequium, & pacem, nisi armis, coacti non redirent; posthabitis viris addictissimis Henrico Regi, fidelissimisq; in omni fortuna, quorum impensis, laboribus, sanguine, in eam potentiam Rex venerat, ut inimicis largus usque ad invidiam, amicis ingratus usq; ad injuriam, videri posset. Ejusmodi postulata cùm hominem urerent, præter insitum ab Hæresi Calviniana in Catholicos odium, privatis insuper offensionibus à Lotharingis aversum, de interprete, ac sequestro pacis, factus est prævaricator, atque hostis. Quæ igitur Villaregius Mainei nomine, cum uno Rege transigenda, sub arcani fide commiserat, ea Regi quidem, sed publicè, in procerum concilio recitavit, ad augendam invidiam, veniam præfatus; tamquam invidiam ipse metueret, quod ex immodico concordiæ studio, intolerandis conditionibus aures dedisset. Neque secùs, ac spes Morneo fuerat, pacificationis negotium nondum firmatum, dum intempestivè prodit in lucem, extinguitur. Quemadmodum immaturi puerperarum partus, momento eodem, ad solis radios, & ad sepulchri tenebras oriuntur.

Quare de sequestro prævaricator, & pacis hostis est factus.

Publicè in Procerum concilio de industria oblatas conditiones exponit Regi.

Unde gravis omnium offensio oritur, & negotium pacis corruit.

Verùm, in communi Catholicorum ira, tam illorum, qui Franciæ Regis, quàm qui Sancti Fœderis causam complectebantur, quoniam concordiæ

Maineus omni arte Fœderatorum à se invidiam amovere nititur.

diæ tractatum rem tanti momenti, quæ permagno amborum intererat, à principibus factionum celati fuerant, promptius fuit Maineo placare suos, nunciis quoquoversùs literisq; dimissis: cum Lutetiam ad Cardinalem Legatum, ad Præfectum provinciarum in Belgium, ad Sabaudiæ quoque, ac Lotharingiæ Duces, præcipuos amicorum allegasset. Per hos, inchoatam quidem ab se, Villaregii ministerio, cum Navarræ Rege pacis tractationem fatebatur: sed haud quaquam fuisse processuram, nisi priùs consulti Romanus Pontifex, & Hispaniæ Rex, tum splendidissimus quisq; procerum Catholicorum, assensum præbuissent. Æquitati enim consonum, ut quorum esset belli causa communis, illorum unanimi judicio pacificatio niteretur. Quin & conditiones à se propositas, in secretis Villaregii, Morneiq; congressibus, quæ cunctis Fœderis Principibus, ex æquo perhonorificæ erant, & commodæ, divulgari scripto, ediq; inter Catholicos jussit. Neque enim obstringi se rebatur arcani fide, quam prior hostis insolenti perfidiâ violasset. Multò autem gravius Henrico Regi succensebant Catholici proceres, ejus auspicium secuti, cum dispendiis fortunarum, & sanguinis, unâ spe allecti Regiæ conversionis ad Orthodoxam Fidem; quam adhuc dilatam frustrà suis deprecantibus, ultrò Catholicis hostibus deferre non dubitasset; additis conditionibus tam amplis, ut à Fœderatis meliores dici non possent, si vicissent.

Henrici Regis asseclæ eâdem de causa, graviter in eum commoti.

ſent. Quare offenſi & ipſi, arcana inter ſe agitare conſilia, mutationem fidei, fidem non præſtanti comminari, tertiamq; moliri factionem, pro Cardinali Borbonio ad ſceptrum evehendo, aſpirante Innocentio IX. Summo Pontifice Gregorii XIV. ſucceſſore, cum Purpuratorum ſenatu, Aulâq; Romanâ, quibus ſpecioſum videbatur, ſi de Vaticani Principibus legerentur & Reges.

Secretas conſilia agitant de Card. Borbonio ſceptris admovendo.

Neque Cardinalis tantæ ſpei admonitus omittebat, ſe populari Catholicorum auræ, arreptis occaſionibus, oſtentare, Orthodoxæ Fidei patrocinium apertè ſuſcipere, & omnibus Hæreſis incrementis vehementer adverſari. Contigit autem per eos dies, ut edictum de libertate animorum, à prioribus Regibus conceſſum Hugonotis, abrogatumque violentiâ Guiſiorum, rurſus ab Henrico Rege reſtitutum promulgaretur in Senatu maximam partem, ex Præſulibus, proceribusq; Catholicis conſtante, cui Cardinalis Borbonius ut ſummus Princeps Regii ſanguinis præſidebat. Is, cùm edictum legeretur, intercedere, obtrectare, diſſentire manifeſtus, exurgendo quoque diſceſſionem incœptare, niſi voce imperioſâ Regis retineretur. Qui mox ad amovendam invidiam, quam Cardinalis fecerat, ſevocatis Galliæ Præſulibus, ardentioribusque in ſtudio religionis Catholicis aperuit æquitatem conſilii ſui. Pro magno à ſe Hugonotis venditatam, quam ipſi jure, an injuria? jam pridem poſſi-

Aſpirante Inocentio IX. Pont. Max. cum Senatu Cardinalium.

C. Borbonius regni ſpem fovet Catholicis patrocinando.

Et adverſando Hæreticis in Regio Senatus diſſentiendoque ab Rege.

Unde Regi neceſſitas purgandi ſe apud Catholicos.

derent, ſentienti, vivendiq; libertatē. Id verò ſuū in præſenti munus facere præoccupaſſe ante adventum externorum, ne precibus armatis Angliæ, vel Germaniæ Hæreticorum potiùs, quàm clementiæ Regis, Regiique ſenatus acceptum referrent. Intereſſe publicæ cauſæ, ut Hugonoti Catholicis per beneficium reipſa nullum conciliati, ad communem tuendum Regem benevolentiâ, & fide conſpirarent.

Card. Borbonius ad Pontificē mittit.

At Cardinalis non omiſit navatam Religioni ab ſe qualemcumque operam Romano Pontifici ſignificare per Ludovicum Balbanum Romam cum venia Regis miſſum, per cauſam commendandæ in univerſum Borboniæ ſtirpis, reverà ut privatim excuſationem afferret præteriti temporis, quo in caſtris Hugonotorum verſatus fuerat, ſpe promiſſæ, juratæq; à patruele Rege converſionis, ludificatus. Fixum ſibi eſſe in poſterum, non aliunde, quàm ab Romana ſede rationes vitæ habere ſuſpenſas, &, ne latum quidem unguem, ab Innocentii Pontificis nutu receſſurum.

Ut jus Borboniæ gentis ad Galliæ coronam ſuamque perſonam commendet.

Orare tantùm, & communem Chriſtianorum Principum Parentem, pro ſuo jure deprecari, ut hominis in erroribus obfirmati pertinacia innocuis gentilibus fraudi ne ſit; nec æquum exiſtimet Pontifex, ob unius degeneris labem, omnem D. Ludovici progeniem ceu maculoſam rejici à Chriſtianiſſimo ſolio; eum præſertim, cujus patruum Cardinalem,

lem, post Henrici III. cædem, Fœderati Galli Franciæ Regem Carolum X. acclamaverint, qui & ipse cum Patrui nomine Romanam Purpuram gerat, rudimentum & commendationem ad Regiam, venerator in præsentia religiosissimus Pontificiæ Majestatis, futurusque, si Regalis potentia facultates addiderit, liberalissimus amplificator.

Cum amplis pollicitationibus obsequii & remunerationis.

Profectò cum his mandatis Balbano, Portiæ Dominus à Duce Maineo & ipse Romam legatus, in itinere casu, an consilio? socium se adjunxit. Ut populares erant, suorumq; curabant negotia Principum, de rebus primò communibus loqui, quæ plurium conscientiâ tenebantur. Mox opportunitate continuandi sermonis, & familiari consuetudine pelliciente, arcana legationis invicem credere; parcè Portius, ut aulæ vetus, atque in speciem tantùm, profusiùs, & sine fuco Balbanus, qui recenter in obsequium Cardinalis Borbonii, rudis adhuc aulicarum artium transierat. Accessit solertia alterius; qui ut faciliùs intima consiliorum erueret, Mainei favorem, & Fœderatorum, operâ suâ conciliandum ostentavit, haud sanè spernendum Cardinali ad Francicum imperium adnitenti. Tantæ spei hamo, non solùm conjurationis novæ initia, progressusq; expiscatus est, cum fautorum nominibus (hi Principes Catholici, Regii sanguinis, aut primores procerum erant) verùm etiam ipsa autographa, subscriptasq; à conspirantibus tabu-

Portius Mainei Legatus ad Pontificem in itinere, à Balbano Leg. Card. Borbonii omnia tertii Fœderis arcana expiscatur.

Et ad Maineũ ipsum per literas duplices transmittit in Galliam.

las cognoſcendi per otium, & deſcribendi copiam eſt nactus. Quare in epiſtola notis arcanis ad Maineum ſcripta, quæcumque ex Balbano cognorat Portius accuratè complexus, duplici exemplo transmiſit in Galliam. Hanc diligentiam Duci Maineo qualitercumque profuturam, in grande Franciæ Regis commodum fortuna convertit. Cùm enim primæ literæ ad Maineum inviolatæ perveniſſent; alteræ ab Auxerræ præſidiariis finitimas vias percurſantibus interceptæ, atque ad Regem delatæ ſunt. Quem, ab interprete ſenſuum reconditorum, ſeriem domeſticæ conjurationis edoctum, ſolicitudo, mœſtitia, & prope deſperatio rerum ſuarum invaſit: animo inter adverſas voluntates fluctuante. An Fidei ſe Catholicæ redderet, ut ſuos Catholicos retineret in fide? Verùm à ſuis Hugonotis, & ab Anglis, Germaniſque deſertum iri providebat. An converſioni ſuperſederet, ne auxilia Hæreticorum intercideren? Actum de regno, ſi cum Fœderatis Catholicis Catholici Regiarum partium conſentirent. Hactenus illis vix parem in bello ſe Regiis adjutoribus extitiſſe: nunc Regiis cingentibus latus, & appetentibus, Fœderatis apertè oppugnare perſeverantibus, nec obſiſtere poſſe, nec velle. Abominari enim victoriam venalem lectiſſimo ſanguine utriusque factionis Catholicorum. Neque tanti Regnum videri, ſi urbes in vacuas, vaſtasq; ſolitudines imperitandum ſit. His anxium cogi-

Exemplar literarum alterum à Navarreis intercipitur, & Regi defertur.

Eo perlecto ingens Henricum curarum æſtus inceſſit.

cogitationibus Regem amici ad consilium advocati erexêre. Nam procellam ingruentem, fortunæ clementioris aurâ discussam gratulabantur, syrtes cæcas, & brevia, quæ inexploratâ naufragium minarentur, jam patefacta declinaturum: fuisse formidolosissimum tempus, cùm tecta conjuratio grassaretur, nunc deprehensam nocere non posse, in bonum, gloriamq; verti posse sapientiâ, & dexteritate Regis. Nec illos tam præclarè sentientes de Principe, spes & opinatio fefellit. Siquidem Rex Henricus, in avito regno recuperando, cùm imputare felicitati multa potuerit, plura virtutibus debuit. Nam (quæ illius prudentia, & humanitas fuit) Catholicos proceres aut in consilium accitos, aut privatim seductos, necessitatem edocuit conversionis in opportunius tempus extrahendæ, ne videlicet à Galliæ, Britanniæ, Germaniæq; sectariis, quorum copiis pars major exercitus Regii constabat, statim derelictus, ab Hispanis, & Fœderatis Gallis, minimè suâ conversione placandis obrueretur. At Cardinalem Borbonium, ambitione compertâ, æmulum Regni, perq; novam conspirationem, principatum intervertere parantem, non odisse fas putavit, non irasci, sed obtentu honoris, ut Senatus Regii Præsidem apud se retentum in castris, prohibere ne peccaret, quàm peccantem ulcisci maluit, paternâ usus in patruelem pietate. Fratrem quoque Suessionis Comitem participem arcani consilii (ut in

Qui sedatur ab amicis consiliariis.

Humanitas, & prudẽtia à Rege adhibita ad placandos Catholicos.

Borbonium inprimis, ejusq; ministros, & familiares sibi cõciliandos.

in literis Portii apparebat) à Pictaviensi Præfectura removisse contentus, ne occasionem novandi haberet, substituit illi mitissimum ex fratribus Contii Principem conjurationis insontem. Parem industriam adhibuit, ut fidissimum quemque, de Borbonii familiaribus, regiâ comitate, donis, ac promissis ingentibus conciliaret sibi. Aderant enim administri doctrinæ, ac prudentiæ non vulgaris: qui mediocre Domini ingenium ita suâ sagacitate supplebant, ut par negotiis videretur. Gratiâ, & fide omnes antecedebat Joannes Toccardus Abbas Bellosannæ, qui Cardinalis adolescentiam, & juventam liberalibus disciplinis imbuerat; vir non modò ingenii, & scientiæ, quantum id munus requirebat, eximius, verùm etiam supra palestram, & scholam civili sapientiâ, & aulicis artibus expolitus. Hic, alumni animo introspecto, novæ cupiditati, quæ initio opprimi poterat, obsistendum non putavit. Sed gloriosum illi, sibi decorum ratus, & proficuum, si discipulus, operâ suâ de gymnasio migraret in Regiam, omnes industriæ nervos ad concilianda suffragia potentium contulit. Cùm autem suas unius vires molimine minores intelligeret, & negotium tam operosum velut immane navigium ad promovendum strenuis adjutoribus egeret, in laboris, & spei consortium viros insignes adscivit duos: alterum Gallum, Jacobum Dauy Perronium nomine, in tenui censu, splendore generis, & opulentiâ doctri-

Jo. Toccardus Card. Borbonii preceptor.

Illius ambitionem fovet.

Et parare conatur regni instrumenta.

ctrinarum illustrem; cui posteà Rex Henricus Galliæ suæ compos, Romanam purpuram impetravit; ex Italis alterum Ludovicum Balbanum Lucensem Patritium, orationis copiâ, & suavitate à natura instructum, admirandæq; in suadendo quidlibet, & dissuadendo efficacitatis.

Duos industrios viros Perronium, & Balbanum adjungit.

Romam hunc misit eo consilio, ut Pontificem, Aulamq; Romanam, cum argumentis evictos, tum obsequiis delinitos, in causam Borbonii Cardinalis inclinaret, illum Catholicos Regiarum partium in Gallia circumire jussit, & exaggerato Fidei Orthodoxæ periculo, paulatim inducere ad novum fœdus ineundum cum fratribus Borboniis, queis jam Longavillæi fratres adhæserant. Propositum huic tertio Fœderi erat alterutrũ efficere, ut Henricus aut hæresim abjiceret, si Regnum Franciæ tenere mallet, aut si tergiversari pergeret, ut eo expuncto, Catholicorum utriusque factionis consensu, Cardinalis Borbonius regnaret.

Romam Balbanum mittit.

Ut summum Pont. Card. conciliet.

Perronium ad proceres Gallos in novum fœdus inducendos.

Neq; modicos progressus per industriam Perronii nova societas fecerat, cùm interceptis Portii literis, ad Regis oculos universa pervenit. Hic Perronium ex fama doctrinæ jam cognitum sæpius, & benignius appellando, intimâ sibi familiaritate conjunxit; cùm palam ferret, ingenio se delectari juvenis amœnitate poëticâ, studia sapientiæ graviora temperantis. Quamobrem ille legitimam Regis amicissimi causam, iniquę Cardinalis ambitioni præhabendam putavit; etiamsi pares præmiorum spes utrin-

RexPerronium mira humanitate sibi devincit.

utrinq; penderent, tam à Regis Patruele alieni conſilii ad res agendas indigo: quam ab illa Henrici ſublimitate, quantæcumq; molis capaci, & celeritate mentis igne quodam volucri actæ. Perronii ad Regias partes transgreſſio, tutum in præſentiâ Regem à tertii Fœderis tentamentis, quæ per eum perſpecta omnia habebat, haud tamen ſecurum in po-

Tertiũ fœdus à Perronio excitatum, ab eodem extingui non poteſt.

ſterum reddidit. Nam quemadmodum à ſagitta vulnus inflictum, arcus remiſſione non tollitur, nec incendium admotâ face ſuſcitatum, ejusdem remotione reſtinguitur, ita ortum, propugnatumq; operâ Perronii tertium fœdus, eo deſiſtente non deſiit, ſed novis accedentibus cauſis magis, magisq;

Tempore Comitiorũ fuit unum ex inſtrumentis Regiæ converſionis.

convaluit: tempore autem Comitiorum, una è machinis extitit, per quam ſupremi Numinis providentia expugnatum Regis Henrici animum ad meliora convertit.

Alterum inſtrumentum Perronius ipſe.

Nam alterum divini conſilii inſtrumentum ad maturandam Regis converſionem ipſe Perronius fuit. Quem ſuas ad partes dum Henricus adduxit humanitate, ac beneficentiâ ſingulari (nuper eum Ebroicenſem Antiſtitem dixerat) ipſe viciſſim doctrinâ, & eloquentiâ Perronii, ad avitam religio-

Dum fallacias diſſolvit Mornei Hugonoti.

nem reductus eſt. Tanto nimirum Doctore opus fuerat, ut ſophiſmata, & fallacias diſſolveret Philippi Mornei de Calvini ſchola ſectarii, qui usque ad eam diem erroris magiſtrum, & conſcientiæ Regiæ arbitrum egerat. Ambo eruditione, & ingenio

summi suarum partium habebantur, quamvis inter se compositis, longo intervallo Hugonotus à Catholico superararetur. Opibus, & armorum studio Morneus, Perronius innocentiâ vitæ, ac modestiâ scientiam ornabat. Is, inter argumenta, quibus disserens coram Principe, Hugonoticam perfidiam jugulare consueverat, duo validissima ejus animo impressit: alterum prudentiæ Regis, alterum fortitudini congruens. Nimirum, cùm facultatem sempiternæ salutis consequendæ, in alterutrâ religione inesse concederent Hugonoti, Catholici negarent extra Fidei Orthodoxæ arcam, è miserabili hujusce seculi cataclysmo ad alterius beatam stationem enavigandi spem dari, prudentiæ Regis esse conficiebat Perronius, in deliberatione summi momenti, Ecclesiæ Romanæ insistere tutiorem viam, venerandæ antiquitati calcatam, consecratam D. Dionysii, & innumerabilium Martyrum sanguine, D. Ludovici, & superiorum Regum, usq; ad Magnum Clodoveum, tritam vestigiis, in œcumenicis demùm conciliis, comprobatam à Senatoribus Orbis terræ, viris in ornamenta seculorum, sanctitate, ac sapientiâ refulgentibus. Quod si ad majorum sacra regresso Regi novæ dimicationes, & pericula instarent, suæ fortitudinis admonebatur, per quam succinctus armis omnium Galliæ Catholicorum, aut Francicum Regnum jure debitum, manu asserturus putaretur, aut si effundere spiritum pro vera Religione

Bussier.

Perronii duo argumenta, validius animo Regis imprimuntur.

contingeret, ſidera conglobaturus eſſet in diadema. Mornei porrò auctoritati, Henricum à Turri Bullionii Ducem, & prudentiſſimos Hugonotorum opponebat, qui apertè Regi auctores erant, ut ejuratis Calvini erroribus, Romanæ Miſſæ ſanctitatem coleret, dum Galliæ Regnum in pretium cederet novæ pietatis. Adeò ſectarii ſuas vili hæreſes habent! ut perindè ac veſtes, pro conditione temporum, & præſenti uſu mutare non dubitent. Quin idem conſilii ſibi datum, poſt Henrici III. exceſſum, ab Angliæ Regina, Rex ipſe memorabat; quamquam illa poſtmodum levitate muliebri ſententiam revocavit, obtentui ſumptâ charitate in Hugonotos, quos fratres appellabat ſuos; reverà, intendens alendis diſſidiis inter finitimos Gallos, Belgas, Hiſpanoſque, ut illorum cladibus potentiam ſuam firmaret, ex præcepto deteſtabilis diſciplinæ, quæ politicè vocatur ab imperitis, pretioſo virtutis nomine, ſcelus inaurantibus. An odiis quoq; indulgens Romanæ Religionis, invidiæq; in Gallicam felicitatem? Nam, ſi quando Rex Henricus ad Orthodoxam Fidem reverteretur, redituras in Galliam cum civium concordia bonas artes, pietatem, juſtitiam, literarum & armorum gloriam, Fœmina pravæ, ſed magnæ ſolertiæ providebat. At digreſſus fortaſsè ſum longiùs, dum tractatum pacis, & ſucceſſus, qui connexi eam traxêre, ſub unum quodammodò aſpectum Lectori ſubjeci; ad interruptam belli narrationem redeo. Poſt-

Posteaquam amplissimam urbem Normanniæ caput, & alteram Sancti Fœderis arcem obsideri accepit Alexander, quem cæteris rebus comparatis, unica pecuniæ propediem expectatæ mora, suspendere profectionem coëgerat, Asculano Principi mandat, ut ex Germanis, Wallonicisque legionibus delectos, fortissimum quemque, subsidio Rhotomagensibus mittat. Dein ipse Bruxellis profectus cum decem peditum millibus, tribus equitum, tormenta militaria quadraginta, & bina curruum millia secum trahens, Landresium contendit. Illinc Duci Montis Marciani perscribit quinto Idus Decembris: in limine Franciæ se stare, tribus millibus passuum distantem. Si citra periculum fieri posset, immittere paratum agmina, ut morem gerat Innocentio Pontifici vetanti, Pontificiam aciem ultra subsistere in Gallia, nisi Belgicus exercitus intra Idus Decembres intraret. Quominùs intulerit pedem maturiùs, per Mainei Ducem stetisse, qui jam diu invitatus ad sociandas copias, adhuc non advenerit. Reputaret ingressurum proximè, haberi pro ingresso: & prout res exigunt, non ut verba sonant, interpretanda mandata Principum. Nam cui dubium, id Pontificem malle? tractari videlicet ex momentis occasionum consilia belli: ne importunè inhærendo absentis imperio, dum sejunctis consiliis tres exercitus administrantur, in casum ancipitis discriminis offerantur universi. Hæc Alexan-

Alexander auxilia summittit Rhotomagensibus obsessis.

Landresium cum exercitu venit.

Die 9. Decēb.

Purgat se apud Pontificii exercitus Ducem, quod non maturius advenerit.

xander ad Generalem Eccleſiæ Ducem. Ibarræ verò præcipit, ut ſi quo caſu diſſolvi contingat Pontificias copias, propter continuata Pontificum Gregorii, & Innocentii funera, eas Hiſpani Regis nomine authorare ne dubitet, præſertim Helvetios. Tandem Guiſiam Farneſius, & Sfondratus profecti, ſuperveniente Maineo, millia octodecim peditum, ſex millia equitum conjungunt.

Guiſiæ Fœderatorum copiæ omnes in unum contrahuntur.

Cater. l. 12. Turt. l. 18. Campana vol 2. l. 13 Thuan. Caſtro a. 1590

Jam pridem egerat Farneſius cum Duce Mainei, ut arcem ad Galliæ fines in belli ſedem traderet, ubi tormenta militaria, & ſupellex, exercitusq; Belgici impedimenta aſſervarentur. Ægrè Fara conceſſa eſt, in quam Germanos quingentos præſidio Farneſius induxit, voce ac ſcripto perſanctè pollicitus, poſteaquam, ceſſante belli neceſſitate, ſua inde Farneſiani extraxiſſent, Maineo arcem reddituros. Cùm ea in urbe Ferias Natalis Dominici de more celebraſſet luſtrato confeſſionibus animo, & cœleſti dape refecto, lento itinere Nellas pridie nonas Januarias venit. Hoc in ſpatio ſibi adjunxit octingentos gravis armaturæ equites, cum parte tormentorum, Vegæ quoq; legionem jam pacatam ſtipendiis acceptis, novoq; Tribuno Alphonſo Mendozza pro Vega, quem Ducem cætera egregium, at inviſum Hiſpanis, Philippus Rex ad præfecturam Portus Herculei in Etruriam evocaverat.

Alex. impetrat Faram in armorum ſedem à Maineo.

Die 4. Januar.

Cùm eodem in oppido dies duodecim ſubſtitiſſet ad milites, & commeatus colligendos, luſtratis

tis legionibus primum stipendium erogavit. Antequam Nellis abscederet Parmensis, Ducis Mainei suasu binas cataphractorum, totidem levis armaturæ equitum turmas præire jussit, ut percursis finitimis viæ locis, iter tutum legionibus præstarent; quandoquidem Navarræi, qui Novioduni præsidio inerant, omnem circumjacentem regionem infestam habere dicebantur. Nec inanis ea Ducum diligentia fuit. Siquidem Regios equites, qui propinqui exercitus immemores licentiùs evagabantur, à receptaculo arcis exclusos ita multarunt, ut non paucis cædes, pluribus captivitas, paucissimis fuga contigerit. Prospera hæc initio belli velitatio, à Fœderatis habita tamquam universæ expeditionis omen, & rudimentum. Morevillium deinde se conferunt, ubi commorandum aliquot dies Parmensis censuit, dum exploratores certiora de Rege, ejusq; consiliis afferrent. Is enim, ubi externum exercitum cum Farnesio Gallias ingressum comperit, convocato Ducum concilio deliberationem inierat de summa belli. Geminæ fuêre sententiæ invicem adversantes. Prima Bironii Mareschalli: Non omittendam obsidionem ad perfectum, operibus militaribus ferè perductam; extruenda tantùm adversùs hostem exteriorem propugnacula; quæ inclusas Regis copias, fossis, aggeribus, tormentis, contra Farnesianorum irruptionem tutarentur. Ad esse supra octo, & viginti millia peditum Regi, equitum

Navarræi equites temerè populabundi à præmissis Fœderatorum turmis opprimuntur.

Henricus deliberat de summâ belli.

Bironius non deserendam Rhotomagi obsidionē censet.

tum decem penè millia, maximam partem ex Gallica nobilitate; per quas vires, cum Fœderatis par in æquo campo futurus videretur, quanto superiorem fore, ex munimentis depugnantem? Cùm, in eo certaminis genere, propter prærogativam loci, plusquam aggressores deni, singuli valeant propugnatores. Anno proximè circumacto, non excusationem modò meritum, verùm etiam prudentiæ laudem Galliæ Regem; quòd sub adventum Hispani exercitus Lutetiæ obsidionem solverit. Cùm, in aperto campo tendenti, sine munitionibus, sine vallo, neque Parisiensium, neque externorum irruptionem sustinendi facultas esset. Nunc, Rhotomago undiq; fossis, & aggeribus circumcluso, adsidere Regias legiones, largo commeatu, multitudine militum, classe quoque ad prohibendam urbi annonam instructas, si rursus abduci se ab obsidione sinant, circumagiq; pro Farnesii redeuntis arbitrio, non id modò perniciosum, sed indignum pristinâ gloriâ, plenumq; dedecoris futurum. Quin animos unà cum Rege fortissimo omnes obstinarent, ante de vita, quàm de inchoatâ prosperè oppugnatione decedere; docerentq; genus humanum: sub auspiciis Henrici Regis, quàm in exercitibus profligandis, tam in expugnandis arcibus valere Gallos, prærepturosq; Farnesio, & Hispanis hanc unicam, quâ se maximè venditarent belli laudem, tantâ exuperantiâ, quantâ ignobilibus Laniaci, & Corbolii arcibus

Ejus consilii rationes.

cibus

cibus præcellat Urbs Rhotomagensis, amplitudine, firmitate, copiis, post Lutetiam prima Galliarum. Hæc Bironius.

In contrarium disseruit Vicecomes Turenius, à dotali uxoris ditione, recens Bullionii Dux. Profecisse quidem Regiam aciem adversùs Rhotomagum aggeribus, cuniculis, assultibusque, sed non in tantum, ut obsessis animos, viresq; ad quotidianas eruptiones ademerit. In munitionibus verò externis, cùm adventus exercitus Belgici non speraretur, longè minùs esse insudatum, quàm oportuerit, adversùs experientissimos ejus generis pugnæ Duces, militesque. Quod si ab altera parte Farnesius, cum arcium expugnatore exercitu, ab altera Villarius cum præsidiariorum, & civium victrice sæpiùs manu, haud satis firmas munitiones invadant, in quantum venturam periculum aciem Regalem, geminis hinc, atque hinc, justis exercitibus conflictatam? Cùm præsertim invicta illius robora, & nervi Gallicæ nobilitatis equites, inutiles futuri sint, inter impedita aggerum, fossarumque; exultante contra pedite Farnesiano sive hastato, sive sclopetario; quo genere virium excellant Fœderati. Optandum quidem Gallis, ut quemadmodum equestris, ita & pedestris gloriâ militiæ cunctis nationibus antecellant. Sed quoniam non omnem unicuique genti bellicæ rei laudem, seu benignitas Cœli, seu suum cujusque ingenium, aut exercitatio conciliat,

Contrariæ sententiæ author est Bullonii Dux.

Ejus rationes.

ciliat,

ciliat, num propterea Bironio aſſentiendum authori, ut hujuscemodi diſciplinam Galli ab hoſte condiſcant, magnâ ſanè mercede vulnerum, cædiumque? An illud verius conſilium, ut, quam quisque maximè callet, eâ potiſſimùm arte graſſetur ad victoriam? Cùmq; multitudine equitum, & robore præſtet acies Regia, ut in apertum prorumpere geſtiat, ubi ſeſe liberiùs jactare, generoſosq; exprome-re impetus virtus Gallica poſſit? Ita Bullionius. Neutra Regi ſententia omninò arriſit, ſed potiùs utraque ex parte approbata eſt. Nam & continuari obſidionem placuit, Bironio cum peditatu, & Germanorum equitum turmis, ad Rhotomagum ſedere juſſo: & ipſe rapere ſecum Fœderatis obviam ſtatuit ſena Gallorum equitum millia; binis additis militum millibus jumentis vilibus inſidentium, qui pro re nata equis deſilientes tubis grandioribus præliantur, recenti vocabulo Dracones (ut alibi diximus) appellati. Audito Regis ab urbe Rhotomagi abſceſſu, eo cautiùs Parmenſis incedendum ratus, cùm Poieſium appropinquaret, ad Fameſenium arcem modicam non longè à via poſitam tubicinem mittit deditionem imperans. Noluit hoc breve diverticulum declinare, ne quid infeſtum commeatibus à tergo relinqueret; ſimulq; ut gratificaretur Ambianenſibus, quibus Fameſenii præſidiarii erant ſuis excurſionibus permoleſti. Detrectavêre oppidani primò imperium, numero defenſorum, promiſſoq;

Rex Bironium cum peditatu Rhotomagi ad continuandam obſidionẽ ſubſiſtere jubet.

Ipſe cum equitatu Fœderatis obviam progreditur.

Alexander in itinere Fameſeniũ occupat.

missoq; ab Rege auxilio freti. Sed ubi, conversis repentè signis, Fœderatorum exercitum adversùm se venire, biduiq; tantummodò spatium suo excidio à Parmensi præscriptum accipiunt, clementiam festinant captare ante victoris, quàm, comportatis ad verberationem tormentis, inexorabilis fiat. Inter hæc Navarræi equites fermè viginti, cùm nimis avidi vires inspiciendi Fœderatorum, in Belgicas turmas incidissent, impares certamini capti sunt. Per hos cognitum, Galliæ Regem, cum equitatu copioso Aumaliam venisse. Posterâ itaque luce, Nonis Februariis, itineri paratam, & prælio aciem Poiesio educit Alexander, speculatoriis præmissis equitibus, qui circum omnia vias, campos, nemora, fluvios, anfractus, riparumq; crepidines explorarent. Ex iis triginta cum Duce Magnofonte, Regiorum excepti insidiis inter vineas, & silvas abditis, in potestatem venêre Regis. Qui comperto ex iis, Poiesio movisse Farnesium, ipse quoque procedere Aumaliâ constituit. In animo habebat, copias Fœderatorum lustrare oculis, partemq; si quam offenderet à corpore virium abjunctam, aggredi, & delere. Poiesium, & Aumaliam interjacet ampla planities, quæ utrinque præcincta collibus amœnis, viridi nemorum, vinearumq; vestitu, pari formosarum vallium interjectu, propè Aumaliam in arctum desinit, & faucibus angustis iter ad oppidum præbet. Inde cum trecentis cataphractis, totidem ar-

A captivis Gallis, de itinere Henrici Regis edocetur.

Poiesio copias educit.

Speculatorii ejus equites Regiorum insidiis intercipiuntur.

Henricus cum equitumturmis egreditur, Fœderatorum copias è proximo inſpecturus.

maturæ levis equitibus, præter cuſtodem corporis Prætoriam turmam, egreſſus Rex Giurio, & Lavardino Ductoribus præcipit, ut cum reliquo levi equitatu, & quatuor ſclopetariorum alis, decemq; draconum manipulis, ſua veſtigia ſubſequantur. Nivernii pariter, & Longavillæ Ducibus mandat, ut omnes tam gravis armaturæ equites, quàm ſclopetariorum turmas, Aumaliâ eductas ultra fluminis ripam collocent, diſponantq; in omnem eventum accurſuras, quo Regis imperium, vel belli ſubita poſtularent. Haud multum itineris emenſus Rex inſcenderat collem mediæ viæ interjacentem, cùm excurſorii Fœderatorum equites apparent tam propè, ut nullus tergiverſandi locus, & vix ad expediendа arma ſpatium daretur. Poſt experimentum breve virtutis, cùm in fronte agminis Rex ipſe, cum Bironio juvene, & promptiſſimis nobilium certaret, Fœderati robore, ac numero impares terga convertunt. Inſtanti fugientibus Regi, declivitas collis aperuit Catholicorum exercitum, ſubdita plana camporum, porrectis quoquo verſùm ordinibus occupantem, & quadratâ totius agminis formâ pandentem ſpectaculum, quale mox ipſe Rex enarrare ſolebat, planè pulcherrimum. Peditatus gradiebatur quatuor tributus in partes, quarum ſingulæ ternis ut minimum, ad ſummum ſenis legionibus conſtabant. Tres Hiſpanas Antonius Zunnica, Alphonſus Idiaquez, Aloyſius Velaſco ductabant.

Conſerit manus cum excurſoriis hoſtium equitibus.

Caterinus lib. 12. & alii.

Eosq; fundit, & fugientibus inſtans, ex edito colle univerſum Fœderatorum exercitum contemplatur.

Cater. ibid. Turt. l. 18. & alii.

Toti-

Totidem Germanas, Joannes Manriquez, Barlamontius, & Arembergius Comites; è senis Wallonicis, primæ, quæ legio Parmæ Ducis dicebatur, ipsius nomine Verthius præerat, reliquis Marchio Ranthiacus, Comes Bossuvius, Claudius Barlotta, & Norcamius. Camillus Capisucchius legionem Italicam regebat, cui cohortes aliquot accesserant ex legione Neapolitana, quæ Lutetiæ Parisiorum præsidio imposita, Petro Cajetano paruerat. His addita sunt quatuor millia peditum Helvetiorum, subjecta imperio Appii de Comitibus, qui castrorum Præfectum Generalem in Pontificio exercitu agebat. Tormenta militaria variæ magnitudinis circiter quadraginta, sub Valentino Pardeo Belga, & Bassompetra Gallo Duce, primam aciem subsequebantur. Idem Valentinus pro Parmensi, & Rhoni Dominus pro Maineo castrorum Præfecti munia, concordibus animis curabant. Protegebat latera legionum equitatus, quem Belgicæ, Hispanicæ, Gallicæ, Germanicæ turmæ conflaverant. Equites cataphractos, quos loricatos vocant, quingentos è Belgio Chimacii Princeps ducebat, & Georgius Basta equitum Commissarius equites levis armaturæ, de variis gentibus, mille octingentos. Baro Suarzenburgicus octingentis Germanis loricatis præerat, Gallis pariter loricatis mille quingentis, in quaternas turmas divisis, quatuor Lotharingi Principes moderabantur, Comites Vaudemontii, & Sali-

nii, Guisiæ, atque Aumaliæ Duces. Equites Pontificios ex Italia prope ducentos, Ludovico Melzio gubernante. Imperatoria pariter munera, ut in prima expeditione, sic & in secunda, primoribus Gallorum gratificatus fuerat Alexander. Honorem ducendi primi agminis detulit Guisiæ Duci, Jathreo, & Vitrio eximiis Gallis ductoribus, comitato. Postremi Rectores legerat Salinii Comitem, & Aumaliæ Ducem, queis Bosco Delphinus, & San-Paulus clari armis proceres adjuncti erant. In acie verò media Mainei, & Montis Marciani Duces, Comes Vaudemontius, & ipse Parmensis versabantur. Cui præter Principem filium, Comites aderant, studio addiscendæ militiæ, ex Hispanis Magnatibus Asculanus & Vastius, ex Italis Proceribus Marcus Pius à Sabaudiâ Saxoli Princeps, Fridericus Spinula Marchionis Ambrosii frater, aliique. In hunc modum dispositam Fœderatorum aciem, tamquam vagantem urbem, bina curruum millia circumvadebant, quasi mobiles lignei muri, externisq; assultibus reddebant prorsus impenetrabilem. Cùm in perpetua munitione carrorum, suæ non deessent veluti semitæ, portæq; interjectæ, per quas equiti, peditique, tum erumpentibus ad prælium exitus, tum receptus refugientibus paterent.

Car. Co loma d Bel. Belg. a. 159

Bis mille carrorum vallo exercitus Catholicus cingitur.

Non finitur Rex inhæreret diutius huic spectaculo

In hujusmodi ordinatissimi exercitus contemplatione jucunda simul, & ingrata defixum Regem, quatuor interpellant equitum sclopetariorum

rum alæ de imo vallis emersæ, quarum una ex Italis Hieronymo Cusano parebat, præeuntibus ad ultionem reliquiis, quæ de profligatâ turmâ supererant.

à turmis fœderatorũ in eum coortis.

Pugnam itaque ambo strenuè redintegrant, hi pudore, atque irâ, conscientiâ illi virium, & fiduciâ victoriæ concitati.

Instauratur pugna.

Et quidem equites Regii, licèt plus laboris in secundo certamine experirentur, quia tamen in virtute pari, adhuc numero superiores erant, ad alteram palmam anhelabant. Cùm Rex, inter præliandum, è specula collis advertit, binas equitum ingentes alas à corpore Farnesiani exercitus abjungi, inq; clivum eniti.

Fœderatorum numerus undiq; augetur.

Eodem pariter volucrem aciem ex hastatis peditibus, & fistulatoribus compositam Capisucchio Duce promoveri. Quare insurgentem procellam aversatus imperat suis, ut remissâ sensim pugnâ, receptum circumspectent. Post quingentos quosque passus, circumactis in orbem equis, obvertant frontem; at impressionem omninò ne renovent.

Crescente mole Rex pedetẽtim suos retrocedere jubet.

Ita pedetentim se recipiebant Regiæ turmæ, quantum ab iis deserebatur spatii, tantundem occupantibus Farnesianis, nec quidquam ampliùs.

Instant fœderati primò cautius metu insidiarum.

Propterea quòd, cùm repressam, subitâ modestiâ, Regiorum ferociam viderent, subesse fraudem, insidiasq; collocatas in abdito vallium, suspectabant. Memores nimirum cladis non ita pridem in Belgio illatæ à Comite Mauritio, equitibus Italis victoriâ insolenter utentibus. At ubi, observatis inter pugnandum fini-

Deinde vehementius.

Vulgata fama, certamini adesse Regem. Qui à noscentibus monstrabatur.

finitimis circa locis, nullos latêre dolos constitit, impressionem Fœderati instaurant vehementissimè. Stimulos addebat diditus rumor: interesse certamini Galliæ Regem, qui conspicuus insuper decoris armis, & candidis galeæ cristis, procul à noscentibus monstrabatur. Quamobrem opimum Regiæ captivitatis decus expetentes, alii Regem ipsum in medio belli turbine versantem circumfunduntur, congressi tam propè quidam nobiles Itali, ut eum appellare (quod postea gloriati sunt) de deditione non dubitaverint; alii eodem consilio, globum circa Regem propugnantium nobilium, pilarum nimbo disjiciunt, & imminuunt; alii deniq; prætermissâ pugnâ, quam incendebat superveniens multitudo, præcurrere festinant ad latera, circumvehiq; à tergo, ut effugium intercludant.

Ardens certamen circa Regem.

Rumor periculi Regii Duces Fœderatorum movet ad turmas pene omnes effundendas.

Eadem fama Regii periculi, ad Catholicum exercitum perlata, ita Mainei Ducem, & Georgium Bastam commovit, ut hic omnes, quotquot supererant, sclopetarios equites, unàq; leviter armatos effunderet, ille complures loricatorum turmas immitteret; & volucre pariter peditum agmen sarissis, fistulisq; terribile, pleno gradu ad certamen accelleraret. Tot pulsatum terroribus Regem, neque consilium destituit, neque sui fiducia. Nam & binas equitum turmas alios aliò fugam intendere imperavit, quò sua post vestigia magnam (uti contigit) partem hostilis equitatus abducerent: & ipse com-

Regis in tanto discrimine spectata solertia.

comminùs congressus, omnem belli molem subiit in descensu collis, ubi, ne perturbarentur suorum ordines, inter primos acerrimè dimicans, adversarios ingruentes reprimebat. Neque segniùs amore Regis, exemploq; provocati, nobiles Galli ruebant in ferrum sui prorsus obliti, cùm in Regiæ Majestatis oculis mortem oppetere, instar triumphi ducerent. Et sanè recedendo partim, partim obsistendo, servatis ordinibus, descendere licuit Regiis turmis, quoad pugnæ, ac periculi consortem habuêre Regem. Postquam huic sclopi pila, renibus, quà lorica desinit, plagam inflixit, necessitate vulneris, cujus conditio ignorabatur, fideliq; amicorum studio, subducentibus certamini Regem, Gallicus equitatus in apertam fugam se conjicit. Instabat victor per declive præcipitantibus, cùm, propter iniquitatem viæ provoluta conciderent equorum corpora, equitumque. Furiosum insequentium impetum, aliquantum retardarunt milites quadringenti, qui ex mandato Regis exscensione ab equis facta, in subeuntes Farnesianos è semirutæ domus ruinis, grandioribus tubis fulminabant. Verùm his brevi tempore à multitudine hostium circumfusis, atque obrutis, haud dubia cædes, aut captivitas cæteris imminebat, nisi sclopetarii equites admoniti à fugientibus tempore intervenirent. Eadem tamen denunciatio vulneris Regii, quæ incitare Principis charitate debuerat, in majus aucta (uti fit in re-

Tum consilium & fortitudo.

Gallis proceribus ad imitationem provocatis.

Regi vulnus infligitur.

Unde subducto eo certamini, equitatus in fugam avertitur, persequentibus Farnesianis.

Quos dracones aliquantisper sua cæde remorantur.

His absumptis, sclopetarii equites auxilio succedunt centum circiter.

Reliquis dilapsis.

repentinis malis) abſterruit milites, fecitq; ſolitudinem pro auxilio. Perempto quippe Rege, rebusque jam perditis, non ad Regale periculum propulſandum, ſed ad ſociandum exitium, feſtinaturos credebant. Quare, Ducum precibus, minisque neglectis, unius tantùm ſalutis memores, in diverſa vulgus equitum dilabuntur. Tantùm ſplendidiſſimus quisque, flos Gallicæ nobilitatis & roboris, ad moriendum cum Rege, vel pro Rege, ocyſſimè convolant haud nimis multi, nam exempla ſummæ virtutis haud multa ſunt, cum Lavardino triginta, cum Giurio ſeptuaginta. Debile auxilium ob paucitatem, compenſavit fortitudo pugnantium, ſpesq; laborantibus addita, alios, atque alios ſuperventuros.

Inſtant apud Farneſium Duces ut ſignum dari pugnæ ſimul & victoriæ jubeat.

Interim de Regis vulnere, ac fugâ Regiorum Alexander certior factus rogabatur, ut ſignum tubâ daret, non tam ineundi certaminis, quàm victoriæ conficiundæ. Regem ſaucium, & eâ fortaſsè horâ extinctum jam eſſe. Conſternatam ejus deſiderio equeſtrem aciem, de ſalute, non de prælio cogitare. Oppleviſſe patentes fugâ, ſtrage campos, victricibus Fœderatorum turmis tergo inhærentibus. Quantulum ſupereſſe, ut res inclinata, & everſa penitùs profligetur? Promoveret modò dextrâ, lævâq; invictas legiones, ecquod dubium quin, interclusâ cunctis partibus fugâ, cæde, aut capivitate Regis & nobilitatis finiturus bellum ſit.

Quo

Quo tumultuosiùs ista Farnesio suggerebantur, eo impensiùs ille cavendum putabat: omnes belli casus diligenter expendens. Quare universi certaminis aleam flagitantibus adeò non annuit, ut volucrem aciem, quæ propè congressum jam erat, manere in vestigio, usq; ad novum imperium, jusserit. Haud enim credibile rebatur, Galliæ Regem bellicæ rei non incallidum, cum excursoriis tantùm equitibus adversùs florentissimum exercitum venisse, sine firmis nobilium turmis, sine robore peditatus. Quid si Fœderatos multâ arte elicitos ad equestre certamen, quo genere virium prævaleant Regii, fictâ fugâ pertrahere tentet in insidias dispositas in collibus, vallibusque; de quibus cætera incognitis, unum illud pro comperto habere, accommodas esse fraudibus, furtisq; belli? An parum periculi aditum à Belgicis turmis, nisi eodem pedestris quoq; acies inducatur? At quî equitem, si fortè insidias inter valles, & nemora structas intraverit, expediri posse proximi peditis intercursu: circumventis verò, cum equitatu simul pedestribus agminibus, unde, aut quâ ratione subsidia, num pulsu pedis è fundo telluris, ut jactaverat magnus ille Romanus, educenda esse? Qualiacunq; de hostibus nunciarentur, se non commissurum, ut inexploratâ regione, manifesto discrimini copias objiciat. Honestius esse Imperatori, rectæ rationis ductu infortunium ingredi, quàm temerè, sine consilio, & cum probro vincere.

Is abnuit, & rationes sui consilii reddit.

Confirmatur Alex. in sententia. Parmensem, præter hostiles dolos, etiam socia verentem arma, quæ haudquaquam è suo nutu omninò pendebant, obstinavit in sententia, unius ex Navarræis Ducibus capti relatio. Hic (ut Historici plures testantur) Regis jussu in potestatem Fœderatorum ultrò se tradidit, & interrogatus, uti captivi solent, de sui Regis copiis, præter amplissimum equitatum, peditum vim non mediocrem in proximo nemore abditam Henrico superesse firmaverat, falsa veris intermiscens. Conciliarunt mendacio fidem procul conspecti Regiorum equitum famuli Aumaliensibus juncti, qui agminatim, uti Rex præceperat, cum perticis tamquam hastis incedentes, è longinquo contuentibus, pedestris aciei speciem præbebant. Utcunque id habuerit, illud utiq; certum, omne prorsus effugium Regiis ademptu-ras fuisse Fœderatorum legiones, si victoriam sequi maturassent: quando, vel iis cessantibus, exitio caput ægrè Rex ipse subduxit. Quem vulnere affectum cùm in suam turmam recepisset Giurius, operuit statim gregarii sagulo, ne agnitus ad novos ictus destinaretur. Fama est non aspernandis affirmata Scriptoribus, equites Gallos, qui pro Sancto Fœdere militabant, post Regis vulnus, & Regiorum agminum trepidationem, de contentione certaminis remisisse. Quin occasione usos, quod aliqui è Farnesianis, à Draconum manipulo vulnerati ad curationem in castra referebantur, insidias, tamquam

quam

Left margin notes: Confirmatur Alex. in sententia. — Relatione cujusdam militis capti. — Præterea conspectu lixarũ hostium, qui in speciem hastatorum peditum gradiebantur. — Galli fœderati Rege saucio pugnam intermittunt.

Right margin notes (partly cut off): Cæs[...] Camp[...] na v[...] 2. l. 1[...] Caro[...] Colon[...] lib. 8 de Be[...] Belg. Card. Benti[...] de Be[...] Belg. [...] 6 2 pa[...] Peliz[...] ro de i[...] struct equ. t[...] 12. — Thua[...] Cater[...] Turtr[...] Camp[...] Colon[...] &c. Bussi[...] l. 22. Peli[...] zaro [...] bi sup[...]

PVGNA INTER REGIOS, ET FOEDERATOS AD AVMALIAM.

A. Exercitus Fœderatorum.
B. Alexander Parmensis.
C. Henricus Rex.
D. Fistulatores Hispani.
E. Speculatory Equites Fœderat.
F. Currus, qui Parmensis Copias circumdant.
G. Conflictus inter Regios, et Fœderat.
H. Dracones Regij.
I. Fuga Regiorum.
L. Longauile Regi succurrere properat.
M. Ducis milites, qui Henrico reditum interdudere conantur.
N. Agmen Voltere festinat ad prelium.
O. Rex Vulneratur.
P. Sylua, in quam Rex ad curandum Vulnus se recipit.
Q. Aumalia Oppidum.
R. Flumen.

ab A
quam in
ſe, quam
vertiſſe.
erga ſuos
ternos, n
nique qu
ferre nor
clamaba
triæ, Reg
dare neſa
an ut civ
bus, non
Iſth
differen
dam val
quitum
vicem ſ
giorum
turma,
ſum pec
giè offic
Cater. nes, qui
l. 12. jeceran
Turt. retulera
l. 18. tas fuer
ſiniſtru
que ſim
riter ga

quam in eas incidissent, clamitasse: eáq; arte, tam se, quam proximas turmas, à persequendo Rege avertisse. Sive ea charitas fuit insita Gallicæ nationi erga suos Reges etiam infensos, sive invidia in externos, ne Galli Gallos Hispano vincerent, seu denique quòd amaras exprobrationes Navarræorum ferre non possent. In medio quippe certamine inclamabant: Hispanorum satellites, proditores patriæ, Regis parricidas. Pergerent externis commodare nefarias manus, in fratres, in contribules suos; an ut civicam reportarent, non tot civium funeribus, non sui Regis sanguine satiati?

Isthæc tamen popularium commiseratio, ad differendam potiùs perniciem, quàm ad auferendam valebat, cùm Belgarum, & Hispanorum equitum ardor, Gallorum trepidiùs pugnantium, vicem suppleret. Quapropter multiplicabatur Regiorum cædes magis, magisque. Jam Prætoriana turma, custodes Regii corporis, acceptis in adversum pectus vulneribus, pro uno omnes erant egregiè officio suo, vitáq; defuncti. Jam nobiles juvenes, qui hostibus Regem saucium insectantibus, objecerant sese, pretium servati Principis, gloriosam retulerant mortem. Nec impunè Giurio sua pietas fuerat; cui suffossus equus, inter cadendum, sinistrum crus graviter afflixerat: Obinium quoque similis casus humi projecerat: Lavardinum pariter grave vulnus inutilem prælio fecerat, cùm

Cædes Navarræorum custodum Regii corporis.

Et juvenum nobilium.

Cater. l. 12. Turt. l. 18.

Giurio equus suffossus, & Obinio.

Lavardinus Arenburés, & Chiasseron vulnerati.

Laborantibus auxilia superveniunt equitum cataphractorum.

Chiasseron, & Arembures effuso pluribus plagis sanguine, vix habenas, & arma retinerent. Jamq; victor successu elatus instabat, actumq; de equitibus cum Rege superstitibus foret, nisi Nivernii, & Longavillæ Duces, auditâ improsperi prælii fortunâ, cum ingenti equitum gravis armaturæ agmine, subsidio accelerassent, egregiis circumsepti bellatoribus Torinii, & Mongomerii Comitibus, Montinii Domino, magno Franciæ Priore, aliisque. Uti mandatum ab Rege acceperat Nivernensis, equites quotquot aderant sclopetarios, ad ripam fluminis collocarat, ut vadum, iterq; tutum Navarræis redeuntibus præstarent. Mox, Regem saucium, consternationemq; Regiorum, iis ipsis, qui fugâ evaserant, nunciantibus, universum tam levis, quàm gravis armaturæ equitatum promovit ad campos, quos jam fugientium, insequentiumque tumultus impleverat. Adventus Gonzagæ velut è cœlo demissi, vexillum salutis attulit Navarræis, frænumq; injecit audaciæ Fœderatorum. Nam, si quos è Regiis dispalatos abstulerat fuga, ad amicam aciem se conglobabant in certamen redituri, & victores novam belli molem, hostemq; non incompositum, nec fatigatum adesse cernentes, represso aliquantùm impetu, insequebantur. Cùm equites Navarræi, Nivernensis admonitu, modò, impressionem ferociter facerent sclopis explosis, modò circumactis in orbem equis, ad flumen sensim retrocederent;

Cater l. 12

Cater l. 12.

Qui ad proximos campos promoti fugientes tutantur.

Et remorantur Fœderatorum impetum.

Donec primò Regem saucium recipiunt.

rent; donec ab iis primò Rex Galliæ ſaucius excipitur, in tutumq; idoneo comitatu deducitur, increpitus reverenter à Nivernenſi, quòd majeſtatem Regiam abjeciſſet ad ignobilem pugnam cum ſclopetariis Hiſpanis, ſuâ regniq; ſalute in extremum adductâ diſcrimen, ex quo audito Francia univerſa cohorreſceret. Deinde Giurius, Montinius, Lavardinus, & pleraque alia nobilitas, aut inutilis interfectis equis, aut vulneribus, & prælio laſſa, ſervati. Hâc ratione ſtrenui Ducis officio functus, prudentis quoq; partes implevit Nivernenſis, dum objectare renuit manifeſto cædis periculo, certaminis feſſam illuſtrem Galliæ juventutem, adversùs irruentes magno undiq; numero turmas Fœderatorum, &, quæ plurimum terroris faciebat, pedeſtrem legionum aciem haſtis, & ſclopis grandioribus horrentem, quam procul è vertice collium, ad modum nubis armis intermicantibus gravidæ, ſe demittentem conſpicabantur. Quare, ubi ventum ad flumen fuit, tegentibus receptum ſclopetariis, opportunè priùs in ripa diſpenſatis, Gonzaga vadum cum equitatu incolumi transmittit, Aumaliamq; ingreſſus, ſtatim deſerit caſtrum intutum, proſecuturus veſtigia Regis. Is proximo in nemore cum ſubſtitiſſet, adhibuit curationem vulneri, ſummæ tantùm cuti impreſſo à pilâ, cujus impetum objectus ephippii retardaverat. Obex profectò debilis ad ictus plurimos? niſi Divina providentia ſe in-

Quē Gonzaga reverenter incuſat.

Deinde reliquos Gallos proceres in tutum deducit.

Quos feſſos prudenter à certamine abſtinuit contra univerſum exercitum Fœderatorum.

Qui ad pugnam paratus in conſpectū ſe dabat.

In proximo nemore Rex adhibet curam vulneri ſummæ tantum cuti inflicto.

Ex peculiari munere Divinæ providentiæ Regem Henricum, pacificandæ Galliæ, reservantis.

interponeret, quæ clarissimum Regem ad majorum Sacra rediturum, pacificationi Galliarum, post quadraginta annorum civilia bella, reservabat. De nemore ad Castrum novum, feretro usus pro gestatoria sella, se contulit oppidum, quinq; leucis, a loco certaminis distans.

Hæc fuit memorabilis ad Aumaliam pugna, periculo magis, & vulnere Franciæ Regis, quam clade nobilis. Quæ ducentos è splendido Galliæ sanguine, multò plures inferioris conditionis milites absumpsit, aliquot millia generosorum equitum absorptura, si plus temeritatis in victore fuisset Duce, aut nisi periculum, quod audaciâ summâ Rex adierat, audaciâ pari, majori consilio propulisset.

Cater. l. 12. Turtur. l. 18.

In Novo Castro Rex de bello consultat.

Novo in Castro ab Rege, ac Ducibus de continuando bello est consultatum. Metus enim suberat, si post desertam Aumaliam, Castrum quoque novum Fœderatis cessisset, ne victores recta Rhotomagum pergerent, & obsidionem cum pernicie Regiarum legionum dissolverent. Nam præter allatos terrores à nuncio vulneris Regii, fugæque equestrium copiarum, præsentia insuper inopinata Farnesiani exercitus erat Navarræos conturbatura. Spes igitur avertendæ alterius cladis eò terribilioris, quo graviora sunt vulnera vulneribus cumulata, in hoc posita videbatur, si victricium armorum cursus ad urbem obsessam retardaretur,

Novi

Novi Castri qualitercunque munitæ arcis objectu. Quam videlicet, ut intercipiendis commeatibus opportunam, hostili præsidio obtineri, haud quaquam passurus esset summæ providentiæ Dux Alexander. Dum hæc obsidetur, dum capitur, interpositâ aliquot dierum morâ, Galliæ Regem, in quo rerum summa, & potissimùm partium robur, à vulnere recreatum iri, Regios milites, à metu respiraturos, tum confluente ad famam Regalis periculi armata nobilitate, belli aleæ retentandæ pares fore. Huic sententiæ calculis omnium Ducum probatæ, Annas Anglurius Giurius Præfectus Regiorum equitum proprium periculum adjunxit. Jocatus enim in luxationem pedis, per quam ab equestri, & vaga militia, ad pedestrem, & stationariam redactus fuerat, exhibuit Ducem se futurum eorum militum, qui pro remorando Catholicarum legionum impetu, sanguinem, atque animas devoverent. Præconiis Ducum, & Regis amplexu, atque osculo remuneratus Giurius trecentos loricatos equites accipit, sclopetarios quadringentos, totidem Germanos pedites, qui omnes additi quingentis oppidi custodibus, conficiebant summam militum mille sexcentos. Exinde cum Bironio juvene Diepam Rex proficiscitur, ad secretas, quæ timebantur, Fœderatorum molitiones disjiciendas. Quas ubi præsentiâ, & consiliis repressit, ad Sanctum Clarium se confert cum robore equitatus,

Statuit Novum Castrum munire, ac defendere.

Giurius præsidii Ducem se exhibet.

Cater. l. 12. Turtur. l. 18.

Cater. 12. Turtur. 18. Thuan. 102. Camp. vol. 2. 12. Card. Bentiv. 2. l. 6.

Rex ſecretis Fœderatorum molitionibus disjectis, commeatus intercipere ſtudet.

tatus, ut caſtris, munimentisq; mediam obſideat viam, quæ Rhotomagum ducit, atque rem cibariam hoſtibus intercludat. Juſſo pariter Bironio, cum altera parte equitum à Diepa, & Arques circumjacentem regionem percurſare, atque intervertere commeatus, qui procul à Picardia, & à flumine usque Somona in carris vehebantur ad Fœderatos. Hi, poſt certamen, Aumaliâ captâ & direptâ, per vallem fluminis Auge copias ducunt, Gamaſiam in itinere, aliaque ignobilia oppida occupant, præſidiis impoſitis, ad præſtandam annonæ ſecuritatem. Inde ad Caſtrum Novum expugnandum Parmenſis animum adjicit indignatus, quòd oppidum debile, pervetuſtis mœnibus nec aggeſtu terræ firmis, opperiri vim expugnatoris arcium exercitus non dubitaret. Tertio igitur Idus Februarias collectis vaſis, eò aciem movet, hyeme maximè ſævâ, per lutulentas, crebrisq; aquis torrentibus impeditas vias, celeritate tantâ, ut novem horarum ſpatio, non modò duodecim paſſuum millia cum exercitu confecerit, verùm etiam commodam in ſedem tormenta ſtatim collocaverit, tum verberatione vehementi mœniorum ſtragem immanem fecerit, & jam ſignum aggreſſionis daturus eſſet, ut expugnatione oppidi noctem anteverteret. Verùm his animadverſis præſidiarii, quibus à Rege mandatum fuerat, ut poſt deſperatam defenſionem oppidi, ſuum & Giurii ſanguinem reipublicæ reſer-

Illi pluribus in via occupatis oppidis, ad Caſtrum novū contendunt.

Chataunef

Præſidiarii, everſis magna ex parte mœnibus, deditionem faciunt.

servarent, Alexandro præconem, ad faciendam deditionem, mittunt. Abnuebat is aures ullis conditionibus dare: in leges belli peccatum à Giurio dictitans, qui, tam infirmo in oppido, tormentorum vim expectare ausus esset. Sed, interponente pro Giurio preces ejus vitrico Jattrheo insigni Duce inter Fœderatos, affirmanteq; non audaciæ suæ, non hostium contemptui, sed obsequio, fideique erga Principem, id Giurium tribuisse, ut videlicet arma Farnesii quàm diutissimè à Regiis circa Rhotomagum castris submoverentur, admiratus animi magnitudinem Alexander conditionibus honorificis indulsit, illud adjiciens (quoniam Giurius Calvinianâ lue contactus ferebatur) miserandam sibi fortissimi Ducis virtutem videri, qui amicus Regi tam fidelis, ab Rege Regum Deo, & à majorum fide descivisset sibimet hostis & infidus, cum pernicie certâ, maximâque.

Renuit primò Alex. conditiones ullas admittere.

Deinde placatus à Jathreo ignoscit Giurio.

Capto oppido, Fœderatorum vis conversa est in arcem situ, atque opere firmiorem, quæ quadringentis propugnatoribus defensa cum quatriduum sustentasset, post expugnatum propugnaculum, se tradidit. Qui Castrum Novum defenderant equites, peditesq; dum Farnesii jussu à Fœderatorum turmis deducuntur in tutum, aliquot Galli equites, Præfectum præsidii unum ex Guisiæ Ducis interfectoribus agnitum, continuò obtruncant, haud prodesse proditoribus, & homicidis belli pa-

Arcem validam post quatriduum expugnat.

cta jactantes. In exequendis post conditionibus, quæstio inter Parmensem, & Giurium suborta, utrum Reburium Tribunum militum, cujus expressa mentio facta non fuerat, conventa pacta comprehenderent. Negabat enim Farnesius: propterea quod in tabulis nomina cæterorum Ducum, Reburio præterito, legebantur. Affirmabant Regii, qui Reburii Tribuni nomen idcircò suppressum asseverabant, quoniam secum unà suos milites in arcem, uti alii fecerant Duces, non incluserat. Cùm rationum utrinque momenta non deessent, Alexander litis arbitrium generosè rejecit ad Regem, qui unus omnium potissimùm sciret, qua Reburium autoritate in Novo Castro esse voluisset. Convocato itaque Ducum concilio ab Henrico, cùm Reburius concepti fœderis verba recitasset, expensis ad militares leges omnium sententiis, jure liber fuit renunciatus. Fœderatorum ad Novum Castrum mora, quamvis ultra quintum diem non processisset, salutem Regiis partibus attulit. Quoniam absumptis maximam partem cibariis, quæ convecta fuerant, nisi commeatibus ante comparatis, progrediendum ulteriùs Farnesius non putabat in interiora regionis, multitudine hostium juxta, & amicorum, ad vastitatem redactæ; præter adjunctam hyemi, quæ tunc inhorrescebat maximè, soli sterilitatem. Decem igitur dierum spatio, iis in locis exercitus Fœderatorum hæsit, donec alimen-

Quæstio-nis inter-se, Giuri-umq; super conditio-nibus ex-ortæ Re-gem arbi-trum facit.

Subsistere ad Novum Castrum, per aliquot dies cogitur, dum cibaria conve-huntur.

menta copiosa de Picardia usque subveherentur, ingentibus custodita præsidiis; quandoquidem omnes circum vias Regii equites perpetuis excursionibus infestabant. Non tamen ociosis interim esse licuit, vel à velitationibus peditum penè quotidianis, vel à minutis equestribus præliis. Rex enim Henricus, ut adesse sibi animum, spiritusque, post acceptum vulnus demonstraret, Fœderatos irruptionibus crebris fatigabat; opportunitatem præbentibus circumjectis collibus, qui silvulis passim, vineisq; consiti erant. Duo præ cæteris contigere memoratu digniora certamina, queis fortunæ modò his, modò illis propitiæ favor alternavit. Castrorum partem, qua Dux Guisiæ tendebat, propter ejus absentiam incuriosiùs custodiri, Navarræ Rex ab exploratoribus didicerat. Eò itaque Bullionii Ducem, juvenem Bironium, & Pralinium, cum peditibus quingentis, & cum equitibus partim sclopetariis, partim loricatis trecentis, impressionem facere imperat, in sarcinarum custodes (Galli omnes erant) circiter mille. Hi occupati improviso malo, sine Duce, sine armis, partim opprimuntur, partim in diversa fugæ se mandant, ausis paucissimis defensionem tentare, arreptis quæ sors obtulerat telis. In eo tumultu vexillum equestre, quod in tentorio Guisii Ducis asservabatur, cum reliqua ejusdem supellectile, à Navarræis diripitur. Parq; dedecori clades consecuta esset, nisi Guisius à profugis ad-

Exercentur interim Fœderati à Rege penè quotidianis velitationibus.

Qui castrorum partē indiligenter à Gallis custoditam invadit.

Fugiunt custodes inopinata aggressione perterriti.

monitus, cum Jattrheo, & Vitrio revolaſſet ſubſidio ſuorum laborantium. Quamquam illos interim ad pugnam exemplo, & adhortationibus incitaverat inſtructor Gallicæ legionis Hiſpanus Vega nomine, à contumaci olim Manriquiana legione, de Belgio transgreſſus ad militandum inter Catholicos Gallos, ut ſeveritatem Farneſii declinaret. Hoc propugnante, cum exiguo manipulo Gallorum, ægrè caſtra retinebantur, ſimiis quoque ipſis (nam complures ad oblectationem Dux alebat) bellicam operam tempeſtivè navantibus: (utq; eſt æmula hominis beſtiola) imitatione militum, ſaxa, tela, & quæ ſors obtulerat arma in ſubeuntes Navarræos, jacientibus. Inter hæc, præliari ſonitu exciti, de caſtris propinquis confluxerant equites, peditesque; quorum alios protinus Jattrheus in primum hoſtium agmen inducit: alios à Vitrio jubet ad impugnanda Regiorum terga circumduci. Quod ubi advertit Rex Henricus, qui cum reliquo equitatu in collis vertice ſubſtiterat, ſtatim admonuit ſuos, ut ad amicas turmas in clivum ſe reciperent, interfectorum Lori, & Anglecurtii jacturam, nonnullis Fœderatorum cæſis, & vexilli Guiſiani captivitate penſaturi. Alexander periculo magis, & flagitio militiæ permotus, quàm damno, ubi felicem prælii exitum Duci Guiſio eſt gratulatus, de ſocordia Gallicæ ſtationis expoſtulavit, inſtititque, ut, qui hoſtium è manibus incolumes evaſerant, ex his decimum

Home Turt. l. 18.

Accurrunt ſubſidia de reliquis caſtris, & coercent aggreſſores.

mum quemque sortitus disciplinæ militari victimas daret.

In altera velitatione, Salinii Comes è Lotharinga familia Princeps in potestatem Navarræorum venit. Metantibus castra Farnesianis, Navarræ Rex de colle, qui à dextero latere imminebat, Montinii, & Pralinii Dominos, cum geminis alterâ levis, alterâ gravis armaturæ alis, immiserat in militarem stationem Aumaliæ Ducis extremum agmen moderantis. Vix initia certaminis contra stationarios equites Navarræi prosperè capessiverant, cùm illorum auxilio superveniunt Comitis Salinii, Ronei, & Rantinii turmæ, quæ tunc fortè à Bellacombana silva jussu Parmensis explorata, ad exercitum revertebantur. Cùm hi Regios aggressores ex improviso majori numero adorti essent, non de victoria, sed de receptu cogitare compellunt. Dum igitur in proximam planitiem retrocedendo sensim descendunt, ecce tibi subsidium insperatum, Torinii Comes, & Feruaquius cum Normannicis alis animos reddunt, instaurantq; certamini. Ad binas horas, discrimine partium nullo, summâ utrinque virtute pugnatum. Tandem, inclinante in vesperam die, Fœderati, qui dimicationem nocturnam in ignota regione abhorrebant, prælio defungi, atque in castra redire festinant, cum se implicatos vident recenti turmá equitum cataphractorum, quos in eos Biro juvenis a latere ducebat. Roneus Dux vetus, novum pericu-

Iterum in stationes impetum Navarræi faciunt.

Sed repelluntur à supervenientibus casu turmis Fœderatorum

Novis subsidiis etiã Navarræi confirmantur.

Producũtque in longum certamen.

Quod Fœderati sub noctem dirimere contendunt.

lum tempeſtivâ fugâ declinandum putavit, cùm præſertim habitus locorum, quæ luſtrando obierant, eſſet referendus Alexandro. Quamobrem edocto per Rantinium Comite Salinio neceſſitatem conſilii ſui, effuſo curſu ad proxima caſtra regreditur. Renuit Salinius exemplum ſequi, ſive indecorum ratus hoſtibus tergum oſtendere, ſive avidior pugnæ, quam conſultior ſe in medios cuneos eò penetraverat, unde niſi victor pedem referre non poſſet. Hoſtium itaq; multitudine circumventus, accepto in renibus vulnere, equo ſuffoſſo, Rantinio, qui conatus incaſsùm ſuadere fugam, periculi conſors aliquandiu ſubſtiterat, ad ultimum deſerente, compluribus turmæ equitibus aut cæſis, aut captis, ipſe deniq; Comes in poteſtatem Navarræorum venire cogitur, ſtrenuè priùs ultus captivitatem ſuam. Nam Cicoto inſigni Regiæ aulæ ſcurræ, ſimulq; ſtrenuo pugnatori, qui cum globo juvenum inſtans, ad deditionem urgebat, maximâ vi gladium in caput impegit exclamans, præmori malle, quàm infamis homuli mancipium fieri. Haud quaquam iræ paruit ſaucius plagâ mortiferâ Cicotus, furoremq; vindictæ compeſcuit victor irritatus. Captivo tantùm Principe ad Regem adducto, liberaliterq; donato, ad vulnus curandum ſeceſſit. Rex Lotharingum de fortunę injuria connquerentem blandè conſolatus, Cicoto tamquam fortiſſimo bellatori teſtimonium dedit, imputans infortunium immodicæ ipſius Comitis

Auctore Roneo, qui recurrit ad caſtra propinqua.

Fruſtrà invitato Comite Salinii.

Qui ſaucius in manus Navarræorum venit, egregiâ priùs editâ pugnâ: & vulnerato lethaliter hoſte, à quo captus fuit.

Le Conte de Chaligni.

Car. Benti. 2 p. l. Thuan. l. 102. Cater. l. 12. Turtu. l. 18.

Thuan. l. 102. Cater. l. 12.

mitis

mitis ferociæ, qui ſe unum hoſtilibus turmis immiſcuiſſet. Tum excuſanti Salinio juvenilem impetum, ardoremq; diſcendæ militiæ, ſubridens Henricus: peccaſſe (ſubjecit) in magiſtro deligendo. Si feliciùs merere mallet in poſterum, à Doctore Rege, diſciplinam bellandi acciperet, vincendique. Hæc per jocum: illud ſeriò, maturam libertatem pollicitus eſt, cùm redemptionis ejus pretio ſarcire deſtinaſſet impenſam triginta millium aureorum, quæ Maineus pro liberanda nuper Longavillæ Ducis uxore, ejuſq; liberis exegerat. At Cicoto qualiscunque ejus gloriæ decus letho conſtitit, mercede nec parvâ, nec pœnitendâ. Tanti fuit homini famoſo, actam ſine laude vitam honeſto fine concludere.

Alexander Rhotomagum accedit.

Propter ejusmodi aſſultus Navarræorum crebros, & vehementes, modicum Farneſius iter quotidiè facere, non niſi orta luce movere agmina, Soliſq; occaſum antevertere metatione caſtrorum. Ita pedetentim progrediendo, Rhotomago appropinquaverat, & ineunda jam erant de ratione liberandæ urbis conſilia. Convocato Senatu bellico, è Fœderatorum Ducibus, Georgius Baſta Commiſſarius equitum ſpondebat, ſe cum binis lanceariorum alis, & majori parte leviter armati equitatus, diſturbaturũ obſidentium circa urbem munimenta, ſimulq; præparata militum, & cibariorum ſubſidia introlaturum. Parem operam offerebat cum ſua legione, additis aliquot equitum alis, Camillus

In Senatu bellico Baſta, Capiſucchius, aliiq; Ductores ſe cum parte exercitus per media hoſtiũ munimenta commeatũ in urbem illaturos pollicentur.

Ca-

Capiſucchius. Neq; minùs Galli Duces in æmulationem accenſi, ejusdem ſive periculi, ſive gloriæ onus, honoremq; totum arrogabant ſibi, prætendentes ut indigenæ peritiam ſummam hominum, locorumque. Inter ſe litigantibus interceſſit Alexander, laudatâq; alacritate nationum, quas generoſus lucis contemptus in aperta diſcrimina rapiebat, negavit ſanum videri conſilium, partiri copias, in tanta propinquitate exercitus hoſtium prævalidi, ſub Imperatore impigro, attentoque. Quid enim? ſi accisâ parte agminis modicâ, ſed valentiſſimâ, Rex victor, cum tota mole virium impreſſionem faciat in reliquam aciem, non minùs imminutam animis quàm numero, à clade ſociorum, atque adeò dimidiatim jam victam. Sapientiùs profectò ſaluti æquè ac famæ Catholicarum partium conſultum iri, ſi univerſo exercitu Fœderatorum Rhotomagum adducto, non relaxandæ modò obſidioni, ſed omninò depellendæ impendatur labor; Regiis copiis cæſis, aut pulſis, aggeribusq;, & munitionibus diſturbatis? Arma tantùm, animosq;, cum ſuffectura uni dieculæ annona miles afferret, impedimentis in Novo Caſtro ſub fideli cuſtodia relictis, futurum curæ ſibi hoſtium, locorum, ac temporum opportunitatibus veſtigatis, ut quàm minimo periculorum, & ſanguinis impendio, victoria conſtet.

Laudat eos Alex. ſed nequaquam probat conſilium partiendi exercitus.

Cùm obſidionem omninò depellere ſtatuiſſet expulſis vi hoſtibus.

Elapſis retrò diebus exploratoribus quoquo verſùs mittendis, iisdemq; coram de ſtatu, & conſiliis Na-

Navarræorum interrogandis accuratum adhibuerat studium, compereratque, Regis exercitum trifariam esse distributum. Peditatum ferè omnem, ad quatuordecim millia, Rhotomagum circumsidere, sub auspicio Bironii Mareschalli. Hujus filium juvenem, cum flore equestrium copiarum, ad Diepam, & Arques hærere, intervertendis Fœderatorum commeatibus intentum. Regem pariter, cum aliis nobilium equitum turmis, occupatam prope S. Clarium viam militarem callesque, qui Rhotomagum ducunt, ne Fœderati ab illa parte ad urbem aspirare possent, ferro, & operibus obstruxisse. Amborum verò tam Regis, quàm Bironii juvenis equestria castra, ingenti dirempta spatio, octodecim & ampliùs milliariorum distare à pedestribus copiis Rhotomagum obsidione cingentibus. Causas latiùs tendendi eas fuisse, ut & ipsi uterentur largiori annona, & arctiorem Catholicis facerent.

De quorum numero, & statu priùs accuratè cognoscit.

His cognitis, in Parmensis animo nova moles consiliorum subnascitur. Nam si, omisso quod obsederat Rex itinere, & junioris Bironii stativis pariter declinatis, per aliam remotiorem viam nemori Bellacombano finitimam, exercitus Fœderatorum ad hostilia circa Rhotomagum castra expugnanda duceretur, erupturis ex condicto civibus, & præsidiariis, de facili opprimi posse credebat destitutas auxilio Regis, & nobilitatis pedestres legiones, simulq; liberatum Rhotomagum, appendicem

Consilium capit Alex. de invadendo Regis peditatu, ab equitatu longè distante.

nobilis victoriæ fore. Neq; enim equitum turmas, maximis locorum intervallis, à peditatu disjunctas, quantumlibet & nuncii,& ipſę accelerarent, neceſſitati periclitantium adfuturas. Quando hujusce conſilii perficiundi ſpes erat nulla, ſi fortè ad Regios indicia emanarent, arcanum Alexander ſilentio texit. At de ſui militis virtute non dubitantem, quin per hoſtium, & munimentorum ſtragem, ad obſeſſam urbem ferro viam patefacturus eſſet, illud habebat ſollicitum, quantum ſibi de Rhotomagenſium fide, ac fortitudine polliceretur, qui, præter Wallones, & Germanos octingentos, ab Aſculi Principe initio obſidionis intromiſſos, pars magna cives, aut populares milites erant. Utrum Galli contra Gallos, & Gallorum Regem, pro Hiſpanis, & ſub auſpicio Hiſpanorum Ducis, dimicare usque ad internecionem vellent, aut poſſent? Quod ſi perfunctoriè tantùm pugnam capeſſerent, ne in ambiguum revocaretur alea penè certa certaminis, metuebat. Firmandæ igitur undecunque victoriæ, de more ſuo, inſtitit; ut ne minimum quidem fortunæ in conſilia ſua permitteret. Ex legione Wallonica Claudii Barlottæ quingentos pedites deligit, haſtatos centum, quadringentos fiſtulatores, additque aliquot fortiſſimos ex Hiſpanis, Germanisque. His omnibus præficit centurionem veteranum Bara cognomine, præmonitumq; de opera, quam ſibi præſtari vellet, Rhotomagum mittit. Is ante lucem mu-

Sed ſecretũ id conſilium habet.

Sollicitus tamen eſt, an Rhotomagenſes Galli collaturi ſint ſtrenuè manus ad juvandam victoriam Hiſpanorum.

Ad hanc firmandam undiq; intentus, in urbem immittit fortiſſimorum militum manum.

munimenta Regia silenti agmine ingressus, Anglicam inter, & Scoticam legiones, feliciter in urbem se penetrat, hostium stationibus, quæ se obviam quater intulerant, toties disjectis, & profligatis, ne uno quidem è suis desiderato.

Qui per medios hostes Rhotomagum sine noxia penetrant.

Sed, ne fortè mutandarum viarum ratio peregrinos milites falleret, Tribunos legionum, centurionesque, priùs regionis positum in tabellis edoctos Gallicis equitibus peritissimis locorum associaverat; ut sub obtentu velitationum, excursionumq; circumjectos Rhotomago colles, planitiem, vias obirent oculis tenerent animo, atq; ad se referrent.

Regionis Alexander situm, & vias cum ipse diligenter explorat, tū suis à militibus explorari jubet.

Ita omnibus quæ opus fuerant comparatis, quarto Kalendas Martias, placidam tempestatem nactus, & sudum Cœlum, pontem Arcuensem versùs exercitum dirigit. Quam remotissimè à Diepa, & Arques, à Sancto Clario, & à via Rhotomagensi, sinistrorsum iter flectit, ut à suspicione expeditionis quam moliebatur, ipsos hostium exploratores averteret.

Omnibus ordinatis, 26. Febr. castra movet, & Rhotomagum dissimulanter petit.

Sub vesperam positis castris, munitisque, convocat ad concilium Duces, rationem, atq; ordinem aperit consilii sui, edicitque, ut initio tertiæ vigiliæ, accinctas ad profectionem legiones habeant. Reliquo enim noctis, destinavisse Bellacombanã silvam circumire, ut sub auroram post refectum quiete ciboq; militem (in quem usum panes ad quinquaginta millia imposita dorsis jumentorũ attulerat) Navarræorum circa Rhotomagum munitiones invadat: per

Sub vesperam Ducibus convocatis consilium suum aperit, de invadendis luce proxima legionibus Regiis.

idem tempus erumpere juſſis in imparatos, & ſemiſomnes ex urbe civibus militibusque, ad urgendum ancipiti malo, & internecione delendum hoſtem circumventum.

Poſt hujusmodi orationem, alacres, & ſpei plenos exercitus ductores dimiſerat, cùm rurſus, paulò ante mediam noctem revocare, recens à Rhotomago nuncius compulit. Supervenerat enim à Villario Gubernatore miſſus ad Mainei Ducem Francavillæ Dominus referens, eâ ipsâ die, quâ Fœderati caſtra moverant, eruptionem à Rhotomagenſibus feliciter tentatam, cum ingenti ſtrage hoſtium, operumque: quamobrem obſidio, vel ſoluta prorſus, vel in longum laxata putaretur.

Eosdem revocat sub mediā noctem ſuperveniente nuntio felicis eruptionis Rhotomagenſium.

Rhotomagi Gubernator Villarii Marchio, unus erat ex iis Fœderis Principibus, qui quantum Religionis Catholicæ, in Galliis, emolumento ſtudebant, tantumdem externorum arma, & dominationem averſabantur. Eapropter Mainei Ducem frequenter monere conſueverat, ut Hiſpanico magis auro, quàm ferro uteretur, plurimùm autem ſpei reponeret in Gallico milite domeſtico, atque fido. Eam quippe abominandam ſuper omnes clades victoriam rebatur, per quam rerum Gallicarum arbitria, in peregrinas manus devenirent. Is poſteaquam, per adventum Baræ cum validiſſima commilitonum acie, introſpexit in conſilia Farneſii meditantis aggredi ex inopinato Navarræorum ad Rho-

Villarius Alex. ſubodoratus conſilium, præoccupare niti-

Rhotomagum castra, quæ neque firma satis, neque accuratè custodita esse cognoverat, nimium quantum expavit, in æstimanda immani victoria Hispanorum, qui eiscunque placuisset, fortunæ modum Galliæ rebus impositura. Quamobrem variis animum volutantibus curis, non secùs ac si ab amico exercitu clades aut captivitas, non victoria, & libertas pararetur, exquirere sedulò rationem occœpit, qua periculum intentatum Rhotomago, & Religioni Catholicæ à Navarræis, ita propulsaret, ut in servitutem imminentem à potentia externorum, Regnum Gallicum non incideret, simulq; ut Rhotomagi liberati gloria in se, suosq; milites, ab Alexandro, & Hispanis legionibus averteretur. Hanc occasionem opportunè suggessit recens adventus legionis auxiliariæ, cui adjuncto veteri præsidio, civiumq; promptissimis, in spem victoriæ indubiam veniebat; cum minori quidem Navarræorum pernicie, sed majori cum reipublicæ usu, & securitate imperii Gallicani.

tur, & subsidii recentis adventu animatus eruptionem adornat.

Commendatâ itaq; murorum custodiâ Londæ Domino, ac duodenis urbanis cohortibus, reliquos pedites, equitesq; triplicem in aciem distribuit. Ex Divæ Catharinæ propugnaculo, Tribunus Bonifacius cum sua legione egredi jussus, ducentis ex Rhotomagensi juventute præeuntibus, quos Georgius Villarii frater, Braqueterius, & Ruverius cum cataphractorum turmis insequebantur, Navarræos ad

Urbis custodiâ Londæ commendat, & quam quisque partē castrorum hostilium aggredi debeat, Ducibus committit.

...uan. ...ssier. 2. ...er. 8. ...ntiv. ...t. 2. ...Ca- ...an. 9 2. ...alii.

Turingiæ lucum ſedentes expugnaturi. Cum alia legione Pericardus Landa, & cum geminis cohortibus Boſcoroſius, quos alis equitum loricatorum Quitrius tegebat, in aggerem, & munimenta contra vetus propugnaculum erecta contendunt. Jacobus Argenta legionem ſuam loricatis Canonvillæ equitibus firmatam, ad Carthuſianos ducit, ut ſe opponat Bironio Mareſchallo, & Regiis legionibus è Dernetalio ad ſubſidium ſociorum accurſuris. Ad ultimum ipſe Villarius Gubernator cum mille ducentis bellatoribus à Parmæ Duce ſubmiſſis, & cum delectis Rhotomagenſium cohortibus, Pedriello equeſtribus turmis latera tutante de porta Bellovacenſi, prodit armatus, adversùs aggerem, ſuggeſtumque tormentarium, unde triginta æneæ baliſtæ urbem verberabant.

Erumpunt antelucem obſeſſi, hoſtes imparatos fugant, opera evertunt, caſtra deprædantur.

Edito ſub auroram exploſione tormenti ſigno, tribus è Rhotomagi portis, incredibili ferociâ prorumpunt. Boiſii, & Pileſii legiones, cùm pleriſque militum ad arma capienda ſpatium non fuiſſet, ingenti ſtrage cæduntur: Tribunis ambobus poſt pugnam memorabilem captis, & Pileſio quidem tot vulneribus cooperto, ut brevi expirans, fatum fratris transfoſſi cuſpide ſecuris haſtatæ ſociaverit.

Vallum, aggereſq; ad ulnas ducentas disjecti, prorutique, tormenta quinque à Boſcoroſio capta, inq; foſſas urbis demerſa, duo impactis clavis vitiata, nitratus omnis pulvis incendio abſumptus, *Turtu l. 18.*

ten-

tentoria militum passim direpta, & abacta impunè præda; cùm binas fermè horas Rhotomagenses castra tenuissent: qui exitio superfuerant, Anglis, Gallisq; Dernetalium versùs in fugam actis. Illic ad arma conclamante Bironio, atque in equo, nobilium turmis præcedente, Helvetiorum pariter legiones auxilio approperant. His catafractorum turmæ, sub Villarii fratre, Pedriello, Canonvilla, & Guitrio Ducibus, in certamen occurrunt, tamdiuque impressionem sustinent, donec disturbato jam vallo, & munimentis, cuniculisque subversis, instructæ pedestres Rhotomagensium cohortes in occursum procedunt. Inter aggerem, ac Dernetalium acerrima pugna pugnata. In qua, redeuntibus ad erectam Helvetiorum aciem, qui profugerant Gallis, Anglisque, & supervenientibus de integro senis cohortibus Germanorum, repulsi tandem Rhotomagenses lento gradu, & servatis ordinibus, in urbem se recipiunt, quinquaginta tantùm suorum amissis; cum octingenti de Navarræis, & fortissimus quisq; cecidissent, ipso Bironio vulnerato: præter inæstimabilem jacturam aggeris operumque.

Bironii accurrentis suorum auxilio cum equitibus, & Helvetiis impetum Rhotomagenses custodes & milites sustinent.

Editâ acri pugnâ Rhotomagenses hostium multitudine obruti se recipiunt servatis tamen ordinibus.

50. Rhotomagenses, & 800. Navarræi desiderati sunt, Bironio vulnerato.

De tam prospero eruptionis exitu, Villarius Fœderatorum Duces admonebat, subdito palàm consilio, quod secretò Mainei Duci per Francavillæ Dominum inculcavit; ne Fœderati quidquam armis ultra moverent pro Rhotomago vindicando; auri tantùm

Successu lætus Villarius militum cohortem cum

pecunia ſibi ſummitti, nihilq; aliud à Fœderatis petit. tantùm ſubſidia, cum unica cohorte ſubmitterent emeritis militibus, qui ſatis ferro, ſuperq; ſeſe, atque urbem tuerentur.

Contra Alex. inſtandum victis & conterritis cenſet, ſuæq; ſententiæ rationes affert.

His auditis Alexander ſecùs, veriùsq; opinabatur: perculſis Navarræis, & cæde non mediocri conſternatis inſtandum, quoad internecione delerentur. Quando decumberet ex vulnere ſenex Biro, quando Rex, & Biro alter longiſſimè abeſſent, adempto Regiis legionibus tormentorum uſu, vallo reſciſſo, arripiendam opportunitatem, non diſſolvendæ obſidionis modò, ſed finiendi per inſignem victoriam belli. Convocatis itaque ante mediam noctem ſuper nuncio recenti Ducibus: Moram in ſe nullam fore firmavit, quo minùs ad invadenda ſtatim caſtra Hugonotorum iretur. Adducere ad prælium eos pridie cogitaſſe, cum ſpe utique magna victoriæ: nunc ad exploratum triumphum, ad prædam certiſſimam præiturum. Nam ſi, de Navarræis integris, Rhotomagenſes uni triumphaverant, quantò magis afflictas clade reliquias, eruptione renovata, eoſdem debellaturos, auctos animis per victoriam, viribusq; conduplicatis, à conſociato exercitu Fœderatorum? Ecquod dubium, quin aggeribus, munimentisq; ſpoliati, pauciores à pluribus obruendi ſint, qui plures cùm eſſent intra ſuas munitiones, aggreſſoribus paucis impares fuerint? Ubi præſertim Fœderatorum aciem, quæ ut longinqua, non timeatur, ex inſperato ruinas valli ſuper-

ſcan-

ſcandentem viderint, gravioresq; heſterno terrori terrores, clades cladi congeminantem?

Alexandri ſententia Hiſpanis, Belgis, Italis Ducibus probabatur; ingrata Gallis, à profuſione cognati ſanguinis, per arma Hiſpana, citra neceſſitatem alienis. Illorum conſenſu, Mainei Dux Farneſianæ ſententiæ apertè obſtitit, cùm diceret: Suſceptam, urgente Rhotomagi neceſſitate belli aleam, eadem ceſſante rejiciendam. Ut abſtraherentur illinc Navarræorum obſidentium copiæ, in diſcrimen promotam Catholicam aciem, depulſis iis, & profligatis uti Villarius teſtabatur, quorſum ancipitis pugnæ periculo gratis exponi? Neque verò credibile, tantum terroris everſionem aggeris, valliq; intuliſſe Navarræis, quantum ſopitam in iis induſtriam, & vigilantiam exſuſcitaſſe. Quod ſi, ſtatim ab audita eruptione Villarii, motuq; Catholici exercitus, Rex Henricus, & juvenis Biro cum ſuis uterque copiis (uti poſcebat ratio belli) Rhotomagum advolaverint, in quanta infortunia, per ſummam temeritatem ſe conjeciſſe, Fœderatis doliturum? Ubi videlicet, pro imparatis inſtructiſſimas hoſtium legiones offenderint, Regium inſuper equitatum triplo ſuperiorem, non pro ſalute modò cum caſtris tuendâ, verùm etiam in ultionem inflictæ abſentibus plagæ, cum ira, & furore dimicaturos? Tutius profectò conſilium in præſentia, immiſſo pecuniæ, militumq; ſubſidio, quod unicè depopoſcerat Gu-

Alex. ſententia Gallis non placet, & Maineus pro Villarii opinione perorat.

bernator neq; rei bellicæ, neq; status obsessæ urbis ignarus, aliò vires convertere, sinereq; ut Regius exercitus, per abscessum Fœderatorum, inopia pugnæ, atq; otio (cujus intolerantissimi Galli sunt) de more contabescat.

Assentitur Gallis Ducibus, licèt invitus Alex. & 500. milites cum pecunia Rhotomagum mittit.

Aliud Maineum cum Gallis Ducibus animo volvere, aliud oratione præ se ferre, Alexandrum non latebat. Acquiescendum tamen putavit eorum sententiis, quorum in manu erat, si certamen committeretur, malè pugnando facere, ut benè sensissent. Accitis itaque è legione Claudii Barlottæ aliis quingentis peditibus, ut Rhotomagum cum stipendio ingrediantur, præcipit. Egressus in occursum cum triginta equitibus Boscorosius, per occultos calles inoffensas cohortes in urbem inducit, inter medias Navarræorum stationes citato gradu raptas, frustrà sexcentis equitibus, usque ad urbis mœnia, tergo insistentibus. At Farnesius, quando sociis non placuerat Navarræos in munitionibus aggredi, ne ipse interim illorum aggressionibus opportunus foret in apertis campis, ad novum Castrum primò, mox iisdem quæ pridem confecerat spatiis, in Picardiam transmisso per pontem Somona revertitur, hyemis, & itinerum incommodis fessum exercitum refecturus.

Ad Novum Castrum primò mox in Picardiam redit. Fœderat. exercitus hybernaturus.

Fano S. Spiritus Mainei suasu castra circumdat.

Illic Mainei Dux author Farnesio fuit, ut obsidione circumdaret Fanum Sancti Spiritus, arcem haud procul à mari sitam, & stagnantibus aquis cir-

circumseptam. Facilem inde victoriam pollicebatur, quod speraret, aquis per fossas, & structiles canales exiccatis, brevi venturam in potestatem. Hæc ubi tentamenta frustrà fuêre, vivo semper humore telluris viscera subeunte, & Rubemprato Gubernatore mentionem deditionis omnem rejiciente, Parmensis de Maineo conquestus fertur, quod inutile consilium temerè, an malitiosè? suggessisset. Exinde finitimos in pagos distributa sunt ad hyemandum agmina, subdito rumore in Belgium brevi remigratura.

Sed molitionibus in irritum cadentibus, miles in pagos ad hyemandum occulto consilio distribuitur.

Verùm, quæ proximè consecuta sunt, diuturnior in iis locis mora, usq; ad quadragesimum protracta diem, instituta mox Rhotomagum repentina profectio, tum ab obsidione facessere compulsa Regalis acies, persuadent data etiam fuisse scenæ illa priora molimina; Fanoq; Sancti Spiritus à Fœderatis admota castra, non tam expugnandi fiduciá, aut quòd sperarent ejus arcis tuendæ studio Regem à Rhotomago avulsum iri, quàm ut id se intendere simularent, quasi omnem aliam abigendæ obsidionis viam præclusam cernerent; unde securitas in castris Regiis, usque ad Fœderatorum contemptum glisceret.

Et sanè Rex lætus hostilis exercitus abscessu, qualis eumcunque belli respectus abduxisset (aversionem Parmensis à certamine, quoniam id sibi erat gloriosius, interpretabatur) ad instaurandam obsi-

Digressis Fœderatis Rex Henricus Hollandicâ classe ad-

jutus Rhotomagum rursus obsidet. obsidionem toto animo rediit, pertinere ratus ad potentiæ famam, si Rhotomagum arctiori quàm anteà obsidione premeretur. Commodè accidit, ut ab Hollandia classis adveniret, cum tribus peditum millibus, ac trecentis equitibus, cum tormentis quoque obsidionalibus multâq; bellici pulveris copiâ; quibus rebus detrimenta nuper à Rhotomagensibus importata resarciebantur. Renovari ergò munitiones, promoveri vallum, & civitas firmioribus rursum aggeribus circumcludi, Rege ipso, cum Principibus Regii sanguinis, præsentiâ, & hortatu opus accelerantibus, cùm Batavorum classis flumen observans, omnem maritimæ oræ commeatum Rhotomago excluderet. Quin in tecta urbis eminentia, turresq; vehementer desæviit, donec impunè id fuit. Ab importuna jaculatione cessatum, ubi Villarius, erecto in mœnibus ligneo propugnaculo, collocatisq; bombardis, in Hollandicas naves, gravi cum pernicie, metu graviore detonuit. Tunc enim, ratibus præcipiti remigio retrò actis, & unâ custodiendi fluminis curâ contentis futuris in posterum, educta inde tormenta, inq; aggeres translata sunt, ad urbem undecumque quatiendam. Præcipuos conatus, & singularem industriam eò intenderat Rex, ut bombordas fossis immersas recuperaret, usui simul, & decori prospiciens. Quamvis dissimulatione summa id moliretur, non fefellit suspicacem Villarii animum. Qui pro-

Cum Hollandi in urbis tecta tormentis de classe sævirent, Villarius erecto super mœnibus ligneo castello, eorum naves cogit retrocedere.

Henricum bombardas fossis immersas extrahere molientem Villarius

propiùs eam urbis partem (Turingiæ lucum spectabat) hostes aliquid movere subodoratus, prævertendum existimavit. Ingenio usus peritissimi machinatoris, æneas balistas urinatorum operâ, validis funibus innexas, per organa tractoria in mœniorum fastigia sustulit, exinde, per eadem instrumenta depositas in inferiora urbis, incredibili lætitia vulgi, plausuque in aream principis templi triumphantis in morem deduxit. Neque minori vigilantia, promoventibus adversùs urbem opera Navarræis obviam ibat, per eruptiones frequentes, assultusque, eventum variante fortuna. Binæ ante alias, diuturnitate certaminis, & largâ effusione sanguinis fuêre celebres. In prima Giurius equitibus Regiis levis armaturæ Præfectus, tam grandi vulnere in humero affectus est, ut eum sui expiraturum brevi putarent, cum ingenti utique dolore Regis. Cujus conquerentis audita vox: in exercitu Ducem superesse neminem, quem Giurio parem in equestri præfectura sufficeret. Tam invidiosum præconium, nobilissimi equitum, in suam contumeliam traxêre, duo præcipuè, qui cæteros emensi militiæ gradus, imminebant tantæ spei, Juvenalis Ursinus Capella, & Montinii Dominus. Prior impar dolori mutare tentavit cum auspicio fortunam, in Fœderatorum castra transgressus. Victor iracundiæ posterior, quod affectabat fidei, & fortitudinis præmium, quo seriùs, eo gloriosiùs adeptus est. In alte-

prævenit, easque in urbem attollit.

Idem crebris eruptionibus Navarræorum conatibus obsistit.

Giurius equitum Præfectus gravi vulnere saucius, à Rege invidiosè laudatur.

Unde offenduntur duo nobiles equitum Duces, ex quibus unus transit ad Fœderatos.

Alter in fide permanet & quem optaverat

militiæ gradum, tandẽ conſequitur. altera pugna, paulò poſt ad Caletenſem portam commiſſa, iniquior extitit Rhotomagenſibus martis alea, ſauciis Ducum primoribus Londa, Sanctaudeno, & Francavillæ Domino, qui mox è vulneribus deceſſit.

Interim, plurium dierum quaſſu labefactata mœnia, inter Chauchienſem portam, & Dominicanorum turrim, repentè prociderant, vaſto ſeptuaginta ulnarum aperto ſpatio, cum irreparabili civitatis malo, ſi provideri ea labes à Regiis potuiſſet, eòq; aggreſſione deſtinata, præverti civium obmolientium induſtriæ. Uno quippe, atque eodem impetu, ruinis patefactum Rhotomagum & intratum eſſet, & expugnatum. Nec omiſit Henricus oblatam à fortuna opportunitatem, quantum per tempus licuit, occupare. Nam, comportari juſſis in tumultuarium ceſpitem minoribus aliquot tormentis, intentos mœniorum lacunæ, aggeſtu terræ, ac ſarmentitiis faſcibus reparandæ, Rhotomagenſes tanta clade perculit, quantam ab initio obſidionis, ad eam usque diem antehac ſe paſſos numquam meminerant. Pro gravibus, & cruentis, alia contigêre riſu digniora prælia. Toto obſidionis tempore fœminis, pueriſq; Rhotomagenſibus in more fuerat, extra portas in ſuburbanis hortis evagari, herbas, & gramina ſummâ ſecuritate carpentibus. Qui enim ſtationibus præerant, hoſtium Duces, eam licentiam vel ætati, vel ſexui condonabant Gallicâ

Prolapſum murum reparare conantes obſeſſos Rex ingenti clade mulctat.

comi-

comitate. Semel contigit, ut quidam è plebe militum agrestiores, post jactata in puellos errabundos convicia, etiam pilarum nimbum effunderent. Inurbanis dictis, factisq; plus irarum, quàm terroris injectum est pusionibus, animiq; in ultionem accensi. Fundas illicò eductas è sinu (sua enim arma ut in loca suspecta detulerant) lapidibus onerant, procurrentibusq; in campum viris armatis, pueriles globi, haudquaquam audaciâ impares, in occursum subeunt. Velitationi missilibus diversissimis utrinque ferventi, præsidiarii è Cauchiensi propugnaculo quà pilis, quà verbis mordacibus intercedunt. Irridere novos Hercules cum Pigmeis congressos, indecoro certamine, seu triumphum, seu cladem maculaturos. His facetiis magis, quàm telis absterriti Navarræi dirimunt pugnam; pueris, quod prior acie cessisset hostis, de virtute sibi concessum gloriantibus. Quare, tamquam victores peana canentes, fundisq; jlocaliter concrepantes, in urbem redeunt. Alteri ludicro sub initium, in fine, cruentiori certamini, occasionem præbuerunt fœminæ. His enim per hortos, uti memoratum est, pererrantibus, cùm ludibundi milites molestiam per blanditias exhibuissent, posterâ luce imberbes juvenculi, sequiorem sexum habitu ementiti, gladiis intra tunicas reconditis, muliebrem circumvagandi consuetudinẽ imitantur. Cùmq; hesterni milites eâdem accederent petulantiâ, ut delicias facerent; illi matronalem vere-

Pueri urbe egressi animi causa, & ab hostibus impetiti se fundis tuentur, donec præsidiarii certamen dirimunt.

Imberbes milites fœminas ementiti, castris hostilibus succedunt, & obsessoribus blanditias facientibus vulnera, & cædem reponunt.

verecundiam fingere, ad urbem timidè referre pedem, atq; inſecutos hoſtes propiùs mœnia ad ictum tormenti ſenſim perducere. Tunc momento uno, & à muris in Navarræos pilarum tempeſtas effunditur, & perſonas imbelles exuti ſtrenui juvenes, inſtantes fugæ ſuæ protervos amatorculos aggrediuntur. Qui eminùs globulis, cominùs gladiis transfixi non pauci concidunt, complures vulnerantur, cæteri in fugam ſe conjiciunt attoniti, mirantesq; : quinam ſub amictu degeneri novi Achilles? A faceſſendo fœminis negotio deinde ceſſarunt, cunctasq; tamquam Amazonio genere prognatas, ex longinquo venerabantur.

Dum Rex Rhotomagi obſidionem iterum urget, Fœderati in hybernis ſe reficiunt.

Dum urgendæ Rhotomagi obſidioni Rex Henricus operam dabat, exercitus Fœderatorum vigilantiæ Gubernatoris Villarii, & fortitudinis propugnatorum ſecurus, otio, atque annona de Belgio advecta in finibus Normanniæ ſe recreabat. Bellicis certaminibus conſultationes togatorum ſucceſſerant, Legatis Hiſpani Regis Didaco Ibarra, Joanne Baptiſta Taſſio, & Joanne Richardoto cum Mainei Ducis Conſiliariis Petro Jannino, & Nicolao Villaregio, aliisq; aliorum Principum miniſtris, de re publica diſceptantibus. Nam Didacus Ibarra Philippi ad Gallos Fœderatos Orator negabat, Hiſpanum Regem ultra laturum ſumptus immanes, quos pro Sancto Gallorum Fœdere prodigere cogebatur. Idem Romani Pontificis nomine Philippus Cardinalis

nalis Sega Pontificius Legatus denuntiabat. Cùm itaque res Rhotomagi arctior in dies fieret, castra movere, opemq; ferre urbi laboranti recusabant Hispani, nisi comitiis per Galliæ provincias indictis, electionis propinquæ spes affulgeret.

Laboranti Rhotomago subsidia ferre negant Hispani, nisi electio maturatur.

Circumventus his necessitatibus Dux Mainei, quamvis ab inauguratione novi Regis, tamquam à funere suæ dignitatis abhorreret, quod extorquebatur invito, munus facere suum occupavit, tresq; Regni ordines Clerum, Nobilitatem, & Populum convocavit, ut per delegatos adessent ad comitia, quæ in annum proximum celebranda Lutetiæ Parisiorum indixit. Hæc verò licèt paucis ab obitu Farnesii mensibus alio peracta sint exitu, quàm sperabatur à Fœderatis, si summus ille vir interfuisset: nostri tamen muneris esse censeo, qualia fuerint super his Parmensis judicia, quæ sententia Hispani Regis, quanta competitorum studia, altiùs ducto principio, commemorare; quantum cognoscere licuit partim ex Triumvirûm Hispanorum literis cum Farnesio communicatis, partim ex Philippi Regis responsis cum fide proditis.

Maineus necessitate compulsus indicit Regni comitia in annum proximum.

Posteaquam Hispanos Fœderi sancto innexos Catholici Galli habuêre, ut aliquo extraordinarii honoris illicio, propiùs eorum vires atque opes partibus adjungerent, de collocanda in Philippi Regis tutelam Gallia aliquoties consultaverant. Neque Regis administris, cùm speciosum videretur, sub

Consilia Fœderatorum de Hispaniæ Rege in patronũ Galliarum deligendo.

umbra potentiæ Hiſpanæ latere Gallicam gentem olim imperii æmulam, diſplicebat hunc quaſi gradum ad ſpes altiſſimas jacere; ſed obtentu modeſtiæ cupiditatem velabant, tamquam ſub hoc titulo minore invidia explicanda eſſent in Galliis Hiſpana ſigna. Inde Maineus Fœderis caput, cum Moreo congreſſus in arcano colloquio pollicitus erat, duo ſe potiſſimè in Regni comitiis perfecturum: alterum ut Carolus Borbonius jam pridem à Fœderatis tumultuariè Rex acclamatus, rurſus provinciarum ſuffragiis legitimè deligeretur in Regem, quo jus Borboniæ domus ad Franciæ Regnum, eâ inductâ ſuffragiorum libertate antiquaretur: alterum ut patrocinio Regis Hiſpani, tamquam propugnatoris Catholicæ Religionis in Gallia, ſe Fœderati unanimi conſenſu ſubjicerent. Inſequenti anno, Maineus Cameracum, inde Condeum ad Parmenſem profectus, ipſe, & Cameraci Gubernator Balamius, tum reliqui vicinarum civitatum Præfecti Cameracum acciti, ſeſe effecturos adjecto jurejurando receperunt. Mortuo autem Borbonio Cardinali, quem Carolum Decimum appellatum diximus, iidem rurſus confirmarunt jurati, neque Navarrum, neque alium quemlibet à Catholica Religione alienum, ſe in Regem Galliarum admiſſuros.

Et de abolendo jure Borboniæi ſtirpis ad coronam.

Atque ea quidem ſtudiis tantò acrioribus agitabantur, quantò, per interregnum calente de Comitiis

mitiis sermone, Proceres opibus insignes, & sanguine spes quisque suas ardentiùs ad solium, quinque præ cæteris Caroli promovebant. Nam Carolus Lotharingiæ Dux, familiæ Princeps, qui sororem ultimi Galliæ Regis Claudiam in conjugio habuerat, filium ex ea susceptum Marchionem de Ponte præponendum omnibus existimabat. Quippe qui de matre Valesia Regii sanguinis majestatem, de patre Lotharingiæ Duce summam inter gentiles Principes dignationem derivaret. Accedebat & magnus Etruriæ Dux Ferdinandus Caroli gener, qui pro affine suo apud Romanum Pontificem, apud Germanum Cæsarem, & apud Hispaniæ Regem operam interposuerat. Et Carolus pariter Mainei Dux ex Lotharinga quidem familia, sed in Galliam translatâ, Guisiâq; deinde dictâ, ut erat Fœderis caput, & Interregem agebat, tot exhaustis pro Fide Orthodoxa laboribus ærumnisq;, potentiâ insuper factionis, & conspirantibus Fœderatarum civitatum votis nitebatur. Neq; cessabat in tanto rerum cardine Carolus Guisius Henrici filius, familiæ Guisiæ caput se ostendere, cum viva imagine, merita præferens genitoris bellicis palmis, assertaq; Catholica Religione præclari; quem unà cum fratre Cardinali, Henrici III. jussu atrociter obtruncatum, desideria Galliarum miseratione aucta chariorem fecerant. Extra Lotharingam Domum Carolus Cardinalis Vindocinus jura Borboniæ gentis præfe-

Competitores Gallici regni

Quinque Caroli.

Carolus Lotharingiæ Dux pro filio Marchione de Ponte laborat.

Carolus Dux Mainei paternis, fraternis, & suis meritis potentia insuper factionis Catholicæ nititur.

Carolus Guisiæ Dux Henrici filius grata patris memoria, & favore populari commendatur.

Carolus Card. Vin-

docinus Salica lege, jure Borboniæ ſtirpis, & favore aulæ Romanæ nititur.

rebat, cujus ipſe, poſt obitum patrui Cardinalis, Regisq; inter Catholicos primas tenebat, diciq; Cardinalem Borbonium exinde voluerat. Is verò Summi Pontificis, & Collegarum Cardinalium ſtudiis in urbe Roma, in Gallia inſtituti noviſſimè Fœderis favore ſubnixus, in ſuum caput recidere diadema Francicum contendebat, ſi quando de patruelis Navarræ Regis fronte propter hæreſim deturbaretur.

Carolus etiam Emmanuel Sabaudiæ Dux Regnum Franciæ ambit fretus potentia ſoceri Hiſp. Regis & aliquot Galliæ provinciis occupatis.

Carolus quoq; Emmanuel Sabaudiæ Dux, jam pridem Fœderatis junctus amicitiâ, belloque, quod in Delphinatibus adversùs Hugonotos gerebat, occupato in Italia Salutiarum Principatu, & in Provincia Maſſilienſi urbe, tractuque, ſublimes & ipſe ſpiritus ad Gallicum ſolium attollebat. Borboniis quippe omnibus, propter hæreſim, cui palàm militaverant, excluſis, Lotharingos ut impares ceſſuros putabat ſibi, præter proprias opes, gratiâ ſuffulto, & potentiâ ſoceri Hiſpaniæ Regis; Regium inſuper genus trahenti de matre Margarita Regis Henrici II. ſorore, aliisq; pluribus Regiis nuptis in Regales Allobrogum Ducum thalamos transgreſſis.

Alphonſum Ferrariæ Ducem ſanguine junctum, ad ſpem regni Gallici miſſis Legatis invitat Maineus.

Quin & Alphonſum Ateſtinum Ferrariæ Ducem, cujus è ſorore in Galliis Guiſii, & Nemoroſii fratres geniti fuerant, aggregare tam ſplendido competitorum collegio Dux Mainei haud perfunctoriè conatus eſt. Cùm enim Alphonſum inter Candidatos Polonici regni nomen dediſſe conſta-

ret,

ret, non ineptè conjiciebat, multò cupidiùs ad Francicum sceptrum magnanimas curas erecturum. Missis itaque literis, Legatisq; Lisiriensi Episcopo, ac Portii Domino, suam in id operam, & propinquorum Principum detulit, cum Nemorosiæ Matris, & filiorum, tum Guisiæ, Aumaliæ, ac Ellebovii Ducum. Optabilem censebat Gallis hunc Principem, inter Italos Regulos, neque sanguine, neq; imperio aspernandum, congestæ pecuniæ thesauris & multâ prudentiæ famâ venerabilem; præter ingentem auri vim, quæ de vendita, vel oppignerata ditione contrahi posset, ubi Ferrariensem Ducatum Gallico Regno mutasset. Illud verò privati commodi aucupabatur inde Maineus, quod, cùm Estensis Dux fratre, ac liberis careret, se illi ut sororis filium, atque authorem imperii, præcipuum in regno quoad viveret fore, & post mortem successorem futurum sperabat. Unicam tantùm, & modicam, pro grandi spe oblata, mercedem centum aureorum millia in præsens depoposcit. Renuit fallacibus ambitionis incantamentis aures iterum præbere Ferrariensis. Seu satis hujusmodi spei vanitate delusus jam semel, seu quòd ad bellum veriùs, quàm ad Regnum invitari se crederet, adversùs invictum Regem, inter gentes martiales; quò videlicet rebus præsentibus, tranquillisque, futura incerta, & tumultuosa præponeret. Cùm itaque assensum de Regno præcisè negavisset, de pecuniis haud

Galliæ commoda ex hac electione.

Commoda ipsius Mainei.

Pecuniæ modicum pro spe tanta poscit.

Abnuit ambitioni servire Ferrariensis.

Sed pecuniam dare non abnuit, sub certis conditionibus.

haud negavit. Sed promisit eâ se conditione daturum, ut, quotquot erant in Gallia propinqui Principes, in Rege sui corporis deligendo universi consentirent. Atestinæ Domui communione sanguinis æqualiter junctos, nolle inæquali officiorum communicatione discernere. Excepto itaq; Ferrariensi, cæteri, qui Regiam Francorum Purpuram affectabant Principes, ad Philippum Hispaniæ Regem, ejusque administros cultum, & obsequia converterant. Dissimulanter Hispanorum studia in suum favorem allicere, illos de Regis electione crebrò sermonibus consulere, apud eosdem prædicare singularem Philippi Regis pietatem, pro collatâ, in defensionem Catholicæ per Gallias Religionis, Hispanâ pecuniâ, & sanguine, decorari Gallico sceptro meritam; atque ita concertatione humanitatis callidè inductâ, officia serere, ut beneficia meterent, Regnumque, specie offerentium, accerserent. Nec isthæc Principum Gallorum assentatio, arte deprehensâ, displicebat Hispanis, inter falsas blanditias, obsequio vero gaudentibus.

Competitorum regni Gallici in HispaniæRegem obsequia.

Cui Regnũ offerunt, ut ipsi accipiant.

Haud tamen satis inter ipsosmet Regis ministros conveniebat, quisnam competitorum anteferendus videretur. Alexander in Mainei Ducem pronior ferebatur, quem sciret apud Fœderatos Gallos plurimum posse, crederetque Hispaniæ Regi præ omnibus fidum; cùm in privato colloquio asseverantem audisset: Se nemini libentiùs Gallici Imperii

Hispanorum studia in competitores variant.

rii gubernacula traditurum, quàm Philippo Hispaniarum Regi; quando is unus cum in Francia, tum ubique terrarum, Fidei Catholicæ dignitatem sartam, tectamque præstare vellet, & posset. Qui si abnueret; se pro perpetuo Guisiæ Domus obsequio, studioque suo erga Catholicam majestatem petere, ne sibi in conservanda veteri religione laboribus paternis, fraternis, & suis reliquos omnes antegresso, præripi à quoquam meritorum tantorum pretium pateretur. Spondere autem, si auxiliis Hispanicis fultus in solium Gallicum scanderet, Burgundiæ Ducatum Philippo Regi; misso interim in Aulam filio, re quidem pro obside, in speciem verò, ut cum Hispaniæ Principe educaretur. At BernardinusMendozza Philippi Regis Orator, propter diuturnum rerum Gallicarum usum in explorandis ejus gentis ingeniis, & voluntatibus longè callidior, expeditius factu, & fructuosius fore disserebat, si Cardinalis Vindocinus Hispanis auxiliis ad regnum veheretur. Esse illum ex Borbonia gente, ad quam extinctis cum Henrico III. Valesiis, legitimæ succcessionis jura migraverint. Neque facilè Regem aliunde quæri, apud populos Salicæ legis tenacissimos. Quos, Navarro propter Hæresim repudiato, in complectendo Vindocino Cardinali integræ Religionis, viam instituros, quâ simul Divinis, humanisq; legibus obtemperarent. Immò, cùm idem Vindocinus à Navarræis partibus

Alex. in Maine Ducem propendet.

Bernardinus Mendozza in Card. Borbonium.

tibus adversùs Guiſios, & Fœderatos in bello ſteterit, Hæreticos planè non recuſaturos de eo Rege ſuſcipiendo, quem, ſi minùs erroris, factionis certè, armorumq; ſuorum ſocium habuerint. Quod ſi repugnarent, atque à Navarro, quem jam Regem Galliæ dixerant, non recederent, eodemque tempore Catholici proceres, ope Hiſpanorum adjuti Vindocino coronam imponerent, ſanè diſſecto inde, factoq; bicipite Regno, non modò minus negotii facturam Hiſpanis in poſterum extenuatam imperii Gallici molem, verùm etiam ex duobus Regibus, alterum Regni ab Hiſpanis accepti memorem, conſervandiq; per eosdem indigum, perpetuò clientem Auſtriacæ potentiæ fore: alterum ut hoſtem obruendum bellis, principatu vel ad Hiſpanam magnitudinem advoluto, vel, ſi abſtinentiæ quæreretur gloria, in parvas ditiones diſſipato, quæ minutis Regulis animos nequaquam facere poſſent ad rebellandum. Addebat Mendozza quod & Taſſio probabatur, ſi Fœderatis fixum ſederet, immotumq; omne Borbonium nomen arcere à culmine Galliarum, neminem apparere, qui plus juris, quàm Lotharingiæ Ducis filius, Regii ex matre generis afferret ad coronam.

Taſſius in Marchionem à Ponte.

De his autem quæ, uti memoravi, & offerebantur Regi à Fœderatis, & Regis nomine ab ejus adminiſtris cum Fœderatis agitabantur, certior factus accuratè Parmenſis, à cujus armis Fœderatorum deſigna-

Alex. compēdio cuncta complexus in literis Regi exponit.

ſignationes, & conſilia pendebant, compendio complexus Triumvirûm Hiſpanorum acta, cuncta referebat ad Regem in hanc ſententiam: Ex iis, quæ tam ex Regiis miniſtris, quàm ex Fœderatis Gallis, aut coram, aut per nuncios, literasq; cognoſſet, tres monſtrari vias, quas in deſtinatis comitiis Gallici Regni, ad Regem deligendum inſiſtere liceat. Primam apertam, & planam, ſi Majeſtas Hiſpana, qua nemo certiùs, magnificentiùsq; bono Religionis, & regnorum conſuluerit, capaciſſimam frontem Gallico inſuper diademate exornet. Ita ſibi videri præ cæteris, idem ante omnes Gallos ſentire Maineum, quem affirmantem audierit, præclarè ſe de Chriſtiana Republica meriturum, ſi operâ ſuâ effectum daret, ut duo maxima, potentiſſimaq; Europæ Regna, unâ Philippi mente librarentur. Atque inde, Mehemeticâ ſuperſtitione, cum hæreſi profligatis, arbitria rerum humanarum ſolùm vera Religio gereret. Sin abnueret Catholica Majeſtas, novam rerum molem aggerere capiti ſuo, Solis Orientis, Occidentisq; diadematis prægravato, ſecundo loco Cardinalem Vindocinum offerri, eas ob cauſas, quas & Mendozza literis aperuerit, & Vindocinus ipſe per Legatum, quem in Hiſpaniam miſerit, abundè ſit declaraturus. Ad ultimum Lotharingos Principes, tum vetuſtam Caroli Magni, & Regum Hieroſolymitanorum claritudinem, tum recentia in Catholicam Religionem promerita, ad accer-

ſendam Regiam Francorum Purpuram, oſtentare. Sive deligi placeat Marchionem de Ponte, Lotharingiæ Ducis filium: ſive ex Guiſiis Mainei Ducem; illum familiæ principatu, & ſplendore Regii de matre generis; hunc potentiâ factionis, & ſtudio erga Domum Auſtriacam, connitentes; ſive etiam Guiſiæ Ducem, tum ſuæ probitate indolis, tum paternâ in primis gratiâ, per legationem quoque à Pariſienſibus in Hiſpanias inſtitutam, Majeſtati Catholicæ commendatum. Plus juris ad regnum apparere in primo, plus facultatis in altero, in poſtremo plus benevolentiæ publicæ, atque auræ popularis. Super his, aliiſque, ſi aliorum habenda ſit ratio (addebat Farneſius) præſtolari ſe Regis imperium, ut, quidquid ipſe mandaſſet, eò provocatis miniſtrorum conſiliis, manibusq; aut tranſigendo conficeret, aut bellando.

Reſponſum Regis plenum dignitatis.

Ad omnia, & ſingula reſpondiſſe Rex fertur, altiori orſus principio: Mediæ, atque infimæ ſortis homines perſequi quod ex uſu ſit ſingulorum: Summos mortalium, æmulatione Divinitatis, in publica commoda intendere. Ex quo Hæreſis infeſta habuerit regna Galliarum, ſub tribus Valeſiis Regibus Franciſco, Carolo, Henrico, ſe Catholicæ Religioni difficillimis temporibus adfuiſſe; nullo impenſarum, & ſanguinis reportato, ſed neque quæſito emolumento. Pari animo inpoſterum per ſuos Duces, & exercitus eniſurum, ut à Chriſtianiſſimo regno

regno hæresim arceat, unis contentus pretiis conscientiæ, bonæq; famæ. Nolle proinde suis ab administris quidquam moveri, pro Galliæ regno sibi, quantacumque ob merita, deferendo. Quamquam si Mainei Dux operam ad regnum offerat, jure offerat haud ignarus, quæ ipsum circumstant agmina, Hispano stipendio conducta militare. Verùm plus fucati, quam sinceri in Mainei magnificis oblatis deprehendi. Fœnerare illum officia sua, & offerre regnum, ut accipiat. Nam, qui summâ semper diligentiâ caverit, ne ullam in Galliæ arcem Hispanorum præsidia inducerentur, quàm procul eum abfore ab Hispana dominatione per Burgundiam, vel Normanniam, ne dum per universam Galliam propagandâ? Suâ itaque deludendum arte lusorem ut, quod verbo tenùs largitur sceptrum, tale vicissim redonatum sibi habeat. De Cardinali Vindocino, non tam spectandum quid factu expeditius, quàm quid Regno, & Religioni conducibilius. Ejus quippe pueritiam fuisse suspectam, inter Calvinianos educatores adultam. Juventam Catholico, & Purpurato actam inter bella civilia, in propugnatione Regiarum partium, adversùs Fœdus Sanctum Catholicorum. Hoc ut vitio non imputetur, num laudi dandum quod, pro patruele Hæretico Benearniæ Principe, contra patruum Cardinalem, quem Catholici Regem dixerint, in castris Hugonotorum armatus steterit? In Lotharingos igitur, Guisiosque, qui,

Qui Maineum reprehendit ut minus sincerum.

Cardinali Borbonio succenset, ob pueritiam eductam inter Calvinianos.

Et ob juventam in castris Hugonotorum actam contra Patruum Cardin. &c.

Propendet igitur in Lotharingos propter studiũ religionis.

qui, sicut uno è fonte sanguinem, ita Catholicæ Fidei communem amorem hauserint, inclinare se meritò studia, propterea quod, iis Galliæ imperitantibus, haud dubiè sit regnatura Religio. Inter hos autem, Marchionem de Ponte potiorem videri, ut Lotharingæ familiæ caput, Regiiq; de matre generis: affinem insuper magno Ethruriæ Duci, ejusque, ac Sixti Pontificis, & Maximiliani Cæsaris commendationibus fultum. Cujus ætas, & experientia minor, cum amicis Hispanorum consiliis relinquant locum, tum aditum Duci Maineo, primas apud novum Principem obtinendi, supremumq; armorum regimen continuandi. Quo laborum pretio ne excidat, post conclamatam spem Regni, vir summæ inter Fœderatos authoritatis, non decori modò, & æquo, sed commodis quoque congruere futuri Regis. Eadem fermè Philippus ad Hispanos administros Lutetiam scribens, ut in exemplis ad Farnesium transmissis legitur, addit ad ultimum, in promovendo Lotharingiæ Ducis filio, illud caveant; ne Ducatus in unam molem cum Franciæ regno coalescat; sed secundò geniti fratris, ejusq; posterorum juris fiat.

Ex Lotharingis Marchionem de Ponte magis probat.

Cum eo tamen, ne Ducatus Lotharingiæ Gallici regni accessio fiat.

Talis, biennio ferè ante comitia, super deligendo Franciæ Rege, Regis Hispani sententia fuerat; quam deinceps nova consilia pro rerum novitate variarunt. Nam Galliam feliciter bis ingressi sub Alexandro Duce Hispani exercitus, ad Lutetiam, & Rho-

Post bienniũ & amplius nova consilia Regis Hispani.

Rhotomagum liberandas, tum plerique Gallorum proceres, & Gubernatores provinciarum Hispanico stipendio authorati, eò fiduciam provexêre Regis, ut Infantem Isabellam filiam admitti postulaverit in Galliæ Reginam, aut jure sanguinis, uti genitam ex Isabella Valesia sorore natu maxima postremi Regis, aut jure electionis, per libera suffragia delegatorum à tribus Ordinibus Regni; aut utroq; titulo, ad ampliorem cumulum, consociato. Hispanæ verò Infantis ad Gallicum sceptrum destinationem, non magis Hispanis proceribus placere, quàm Gallis, horum testificationibus, ultròq; delatâ operâ Rex intellexerat.

Qui filiam Isabellam Reginam obtulit Gallis ipsis ne dum Hispanis optantibus.

Et Hispani quidem, præterquam quod apponebant lucro, quod Salicæ legi ejusmodi facto derogaretur, Galliæq; populi jura paulatim, & mores aliarum gentium induerent in fœminis ad successionem advocandis: in spem non absurdam venerant, cum Hispaniensi Regina gentilem ornatum, aulam, comitatum, arma, dominationem denique inductum iri. At Galli Principes, ad Infantis Austriacæ nuptias amplissimi regni possessione dotandas, generosa vota sustulerant: Lotharingiæ, ac Mainei Duces pro suis liberis, pro se quisque Cardinalis Borbonius, ejusq; gemini fratres Suessionum Comes, & Contii Princeps, tum Guisiæ Duces, ac Nemorosii. Hi licèt singuli occulta inter se ambitione dissiderent, universi de Hispana Infante Gallico

Rationes, propter quas ab Hispanis expetitur.

Cur expetitur à Gallis & quibus conditionibus.

 solio

ſolio imponenda conſentiebant, cum eo tamen, ut ſponſum in Gallia quæreret, quem intra anni ſpatium tori ac regni conſortem acciperet. Cùm autem Didacus Ibarra ad periclitandum, quid pati poſſent Gallorum ingenia, in ſermone jeciſſet, Archiducem Erneſtum, aut Albertum Filiæ ſponſum ab Rege deſignari, protinus Lotharingæ familiæ Principes, qui jam Galliæ ſceptrum Hiſpanæ Infanti annuerant, de ſponſo, & Rege externo in Galliam non recipiendo conjurarunt. Unus Guiſiæ Dux communi deliberationi, quamvis patruus Dux Mainei vehementer inſtaret, ſubſcribere noluit, ſub obtentu conſulendæ ante matris. Tantum verò per hanc detrectationem iniit gratiæ apud Regis miniſtros, iiſq; conciliantibus apud ipſum Regem, ut, in comitiis poſteà celebratis, Carolum Guiſiæ Ducem Infantis filiæ ſponſum, & Galliæ Regem proponi voluerit, non ſine offenſione Mainei, & aliorum Principum, ob ſingulorum ſpes eluſas, & urentem acriùs propinquos æmulationem. Verùm iſthæc aliquot menſibus à Farneſii obitu contigerunt. Nam eo vivente favorem Hiſpani de induſtria in plures diſpenſabant, ut ſpe tanta devinctos omnes haberent, & obnoxios.

Ut ſponſum in Fräcia quærat, cui nubat intra annum.

Ibarra ſponſum externum proponit, qui communiter repudiatur.

Quin Dux Mainei Parmenſis monitu, ut conciliata ſibi Philippi Regis voluntate, gradum filio pararet ad Regales nuptias, in conciliis procerum utriusque gentis, quæ in caſtris Fœderatorum frequen-

quentabantur, sermonem intulit de Infante Isabella in Reginam Gallorum cooptanda, silere jussa pro ea die tantùm Salicâ lege; mandavitq; ut ejus designationis conditiones in quotidianis congressibus expenderentur. Cùm exploratum habere se diceret, nec falsò (tantâ erat apud Fœderatas civitates auctoritate) Senatorum sententias, & suffragia, in publicis conventibus, ab iis non aberratura, quæ seorsum in privatis ipse, cum cæteris Fœderis Principibus constituisset.

Maineus ut gratificetur, Philippo Regi sermonem infert de Infante in Galliæ Reginam eligenda.

Et favorem promittit Senatorũ in comitiis.

Præcipuæ in conditionibus erant, ut Serenissima Infans ternis ab electione mensibus, ad capessendum Galliarum Imperium ingrederetur, circumsepta sive ad præsidium, sive ad pompam subjectarum gentium armis, viginti peditum, quinque millibus equitum, Hispanis, Italis, Belgis, atque Germanis. Ad hunc, aliumq; Gallorum exercitum alendos biennio integro, quo bellum tantæ molis vix profligandum videretur, quinquies decies centena aureorum millia ærarium Hispanicum suppeditaret; atque ex his paulò minor dimidio summa ipso electionis die, reliqua postmodum ratis pensionibus erogaretur. Præter centum aureorum millia singulis mensibus dispertienda Mainei arbitrio, inter Sancti Fœderis Principes, aut præfectos provinciarum, & arcium. Quorum scilicet consilio, assensuq; opus futurum recenti Reginæ, ad optandum sponsum, & Regem pari auspicio, impari jure regna-

Conditiones propositæ in privatis consultationibus in publicis confirmandæ.

regnaturum. Manſuro quippe penes infantem jure Gallici regni per electionem quæſito. Ne qua pars Galliæ a reliquo corpore abſcinderetur, inprimis vetabatur. Ne præfecturæ, magiſtratus, civitatum, arciumq; gubernacula mandarentur exteris, ut jura, leges, immunitates, privilegia, majorum inſtituta retinerentur. Hæc, aliaq; id genus, Maineus, & proceres Galli ſe perfecturos, ut in Comitiis haberentur rata recipiebant, cùm Legati Catholici Regis affirmarent ſe, datis in Hiſpaniam literis, Regiæ majeſtati pro conventorum approbatione ſupplicaturos. Sed cùm in manus Navarræorum literæ incidiſſent, ab his publicatæ ſunt ad faciendam Hiſpanis invidiam, mendaciis aliquot aſperſis. Nos, quæ in autographis Farneſii deſcripta habentur, integra fide retulimus.

13 Mai 1592.

Literæ Hiſpanorum interceptæ vulgantur à Navarræis.

Intereà Rhotomagum arctiùs obſidetur.

Quadraginta interim fluxerant dies, ex quo poſt abitum ſocialium copiarum, Rex Henricus ad renovandam Rhotomagi obſidionem nervis omnibus incubuerat. Jam quotidianis certaminibus præſidiariorum, & civium ſanguis exhauſtus fuerat, jam propter erectas in utrâq; fluminis ripa geminas arces, annona in dies ingraveſcebat; neque ſuſpicio aberat, increſcentibus quotidiè obſidionis malis, ne tumultus in urbe vel proditio à factione Regis tentaretur.

Catholici Regiarum partium cum Villario agunt, ut Rhotomagum Regi dedat, cum eo, ut ſe Rex Orthodoxæ Fidei reddat.

In hoc rerum articulo, qui ſub auſpicio Regis militabant primores Catholici, per occultas literas, nun-

nunciosq́; cum Rhotomagi Gubernatore Marchione Villario egere, ne civitatem Orthodoxæ fidei apprimè studiosam exponeret manifesto discrimini direptionis, & excidii, à Navarræo exercitu, præter Hugonotos Gallos, majorem partem Hæreticis Anglis, Batavis, Helvetiis, Germanisq́; conflato: sed authores Villario erant, ut Rhotomagum ad angustias redactum Henrico Regi sub ea conditione traderet, modò ille priùs ecclesiæ Romanæ se, ut dignum D. Ludovici successorem redderet. Cùm autem Villarius operam, quam rogatus fuerat, diligenter præstitisset, Rege ad professionem pietatis avitæ, simulq́; in professionem urbis prænobilis, quæ Normanniæ caput est, invitato; per idem tempus, eorundem Catholicorum nomine Biro Mareschallus Henricum urgebat, ut ad majorum tandem religionem reverteretur, ad quam sextum intra mensem se rediturum, interposito jure jurando ante biennium fidem obstrinxerat. Hortabatur, ut unico immortali facto, sibi viam ad regnum, & cœlum, populis ad pacem, & felicitatem panderet. Secus, à suis Catholicis desertum iri minabatur; aliis ad Guisiæ Ducem expetitum Hispano Regi, aliis ad Cardinalem Borbonium Duci Maineo approbatum transituris. Ut interim ipse pulcherrimi Regni hæreditate dejectus, in Benearniæ angulo, cum suis Hugonotis inglorius delitesceret.

Iidem eodem tempore Bironiū ad Regem mittunt, ut cōversionem ad Fidem Catholicā suadeat.

In hunc modum à duobus eximiis Ducibus per spem, metumq; oppugnatus, nutavit aliquamdiu Henrici animus. Cùm tamen ex altera parte Britannica, & Germana subsidia fiduciam facerent Rhotomagi, vel invito Villario, expugnandi, in rebus dubiis, æstuq́; cogitationum, nil innovandum censuit. Sed Villario respondit ut subiratus: se Religionis mutationem pretio non vendere, hosti utique & perduelli. A Bironio autem, Regiæq́; factionis Catholicis procrastinandi veniam deprecatus est; ne co-

Cum dubiꝰ aliquādiu Rex fuisset in præsenti nil immutandum statuit.

Villario duriùs respondet.

Bironio & proceribus

Catholicis quam mitissimè. geretur disceptationibus de Religione aures dare, inter classicorum strepitus, ac tormentorum.

Hi periniquè ferunt Regis dilationem. Repulsam Regis, prorogatamq; cum Apostolica Sede reconciliationem periniquis animis tulêre Catholici proceres. Quare in horto castris proximo clam ad consilium congregati, differendam & ipsi Rhotomagi deditionem statuunt, neque committendum, ut Catholica civitas, Catholicorum armis, Hugonotico jugo adigatur, cum ingenti Religionis in præsens tempus, futurumq; pernicie. Villario itaque monito, ut incolumitati creditæ urbis alia ratione consuleret, mille quingenti Catholici equites, causati sumptus & tædia belli repentè domum redeunt, inconsulto Rege. Qui statim post eos unum, alterumve amicorum legavit, ad svadendum in castra reditum; si frustrà id esset, ut abeundi potestatem amplissimam facerent. Nec inutili consilio; ne à repetenda postmodum pristina in Regiis castris militia, verecundia prohiberentur.

Quare impedita deditione Rhotomagi.

Equites 1500. Regem deserunt non petito cōmeatu.

Quos frustrà Rex in castra revocare cōtondit per amicos.

Villarius auxilium à Parmensi deposcit. At Villarius omnia priùs movere certus, quàm Rhotomagum in potestatem Hugonotorum tradere, Parmæ ac Mainei Ducibus per literas denunciat, nisi octavum intra diem suppetiæ ferantur, Rhotomagenses de deditionis conditionibus acturos. Ea tempestate tam exercitus Fœderatorum, quàm Regius ad paucitatem militum venerant: attriti ambo incommodis belli, annonæ, atq; hyemis maximè sævientis. Bis mille quingentos equites, & peditum novem circiter millia, moturus castra Farnesius numerabat, Hispanorum legione, quæ præsidio Lutetiæ aderat, in itinere aggregari jussâ, equitibus quoque Gallis octingentis, quos è Campania San Paulus Tribunus collegerat. Cohortibus Farnesianis inferior erat virtute magis, quàm numero pedestris acies Regis; quam, præter communia tempestatis, & inopiæ detrimenta, non intermissus dies, noctesq; circa obsidionem labor

Status duorum exercituum.

labor maceraverat. At quamvis multitudine equitum Regii ſuperarent (quinque militum ſummam conficiebant) haud tamen præſtabant ut olim robore. Germanorum enim equi prope tria millia, tam emaciati erant, ſtrigoſiq; ex penuria pabuli, ut lauvæ, atque equorum nudæ effigies viderentur. Quandoquidem in brumæ, verisq; confinio, & veteres fruges abſumptæ fueranr, & novæ nondum enatæ. Non minùs hoſtilis exercitus, quàm ſui difficultates Parmenſis tenebat, gaudensq; Fœderatos minoribus malis urgeri, cùm hos in hybernis menſtruo cibo, atque otio refeciſſet, decimo quarto Kalendas Majas Rhotomagum profectionem indicit. In alterutrum ſcilicet animum comparaverat, aut Regios in caſtris circa urbem hærentes adoriri, aut deſcendentibus in æquum, ultimæ dimicationis diſcrimen offerre. Ea propter militaribus impedimentis Hedini depoſitis, iter Normanniam verſùs ingreditur, cibaria præparata in octo dierum ſpatium trahens.

Alexander gnarus minorib' difficultatib' urgeri ſuos milites, Rhotomagum verſus exeunte Aprili movet.

Motus Helveticorum in ipſo profectionis articulo exortus, Imperatoris arte componitur. Helvetii pedites, qui Pontificio ære merebant ſupra tria millia, niſi acceptis ante ſtipendiis iter capeſſituros negabant; aberatq; Pontificiæ pecuniæ quæſtor Præſul Matteuccius, ſive caſu, ſive ex iracundia: quoniam, cùm eſſet ingenii præfracti, ſæpè numero in ſenatu bellico, diſcrepantiam ſententiarum, occaſionem altercationum faciebat. Acceſſit incrementum diſſidii, ex injuria militum. Qui per ejus abſentiam tabernaculum ingreſſi, ſupellectilem omnem diripuerant. Cujus facinoris ultio nulla cùm ſumeretur (furibus nempe fugâ dilapſis) faviſſe contumeliæ ſuæ Duces Fœderatorum, quia non vindicaverant, interpretabatur. Percrebuerat autem inter Fœderatos fama fortaſſè non vana, Helveticos ad defectionem ſollicitari à ſuis popularibus, qui militabant in ca-

Stipendii defectu, ſub profectionis tēpus tumultuāturHelvetii.

ſtris Regiis; ne videlicet contra Galliæ ſceptrum, cui vetuſtis fœderibus univerſa gens erat illigata, arma portarent. Eò itaque ſollicitiùs, ne cauſa quærentibus præberetur, huic ſedandæ commotioni Farneſius inſtitit. In caſtra Helvetiorum circumſeptus comitatu Ducum, & Principum, venit. Tum verbis exiſtimationis, & benevolentiæ plenis, munificentiam factorum adjungens, imperat Helvetiis à Regis Hiſpani quæſtore pecuniam ſolvi, quæ ſtipendio Hiſpanarum legionum reſervabatur, aureorum millia quadraginta. Neque Hiſpanos abalienavit ea Ducis fiducia, de imperatrice natione concepta. Seu quòd glorioſum putarent, privatam utilitatem urgente neceſſitate poſt Regiæ majeſtatis commoda habuiſſe, ſeu tanta in Imperatorem charitate flagrabant, ut, quemadmodum ſangvinis, ita & fortunarum arbitria illi permitterent.

Alexandri prudentia ære Hiſpanis debito motum cōpeſcit Helvetiorum.

Pacato tumultu, Farneſius, iter jam diu ſibi obſervatis diligentiâ ſummâ regionum tabulis meditatum, exploratumq; per ſpeculatores freqenter immiſſos, Rhotomagum dirigit; eò ſecurior hoſtilium copiarum, quo minùs rediturus tam importuno tempore credebatur. Aggreſſus eſt vias vernis imbribus lubricas, crebriſq; aquis terrentibus inexplicabiles, quatuor inſuper ingentia flumina tranſiturus. Quamobrem humanam excedere fidem viſus eſt, qui Henrico Regi nunciavit: triginta leucarum iter, quod Alexander uſus pridem tempeſtate mitiori, pluribus diebus confecerat, quaternis poſtea caſtris per ſummas hyemis, & viarum difficultates, cum exercitu decurriſſe. Quæ ſanè inaudita celeritas, etiamſi cuncta expeditiſſima eſſet nactus, miraculo foret. Singularis copiarum labor, & periculum eminuit in Somonæ alveo prope oſtia maris, inter Crotoium, & S. Valerici fanum trajiciendo: Blancas tacas indigenæ locum appellant. Ubi fluminis in duodecim ſtadia pa-

Alexander vias probè exploratas, quātum libet difficiles ſummâ celeritate percurrit.

In ſuperando Somona flumine latiſſimo difficultas.

tentis

tentis undæ, æstu oceani reciprocantis illisæ, spumis albicantibus, marinos fluctus imitantur. Quo tutius vadum porrigebat interminata laxitas amnis, eo graviorem terrorem afflabat species quædam vasti maris; de magnitudine periculi solis oculis judicantibus. Neque militares viri versari vulnera inter, & cœdes assveti lethum horrebant, sed lethi genus deforme, inglorium, discrimine ignavi, strenuiq; : per quod abjectissimus lixa, fatis egregii bellatoris æquaretur. Eundum inter exæstuantes aquarum vortices, ad accersendam ferro mortem, per vada cœca, infida, ne mortem quidem fugientibus adeunda. Præludium pugnæ fore luctam cum elemento, quod momento eodem necem ingerat, & sepulchrum. At quorsum loricas pectoribus, capitibus galeas, gladios dexteris datos? An ut iis incursum undarum submoverent, retunderent, jugularent fluctus insilientes? Quin adversarios pares, mortalibus mortales, non elementa, rerumq; naturæ partes objicerent, quos impugnare hostes, quos cœdere liceret, queis ut infligere, sic & accipere vulnera mos esset, quorumque fortitudini si fatum deberetur, solatium cladis haberent, hominum manibus periisse. Has vulgi desperantis voces, per Duces compescuit Alexander, objurgando, monendoq; : Quoties in Belgio flumina, quoties maria inviolati transierint? Num alterius naturæ esse crederent fluvios, fluctusq; Gallicanos? qui paucis exploratoribus pervii, calcari ab exercitibus abnuerent? Nisi fortè per summam temeritatem providentiæ Imperatoris, inconsiderantiæ crimen impingerent? tamquam inexploratò in voragines cœcas, & inexuperabiles humano generi, seque, & exercitum demittere non dubitantis. Quin, exacto pavore tam stulto, monstrata à Ducibus vada, fidentes aggrederentur, eo sensuri minus in re negotii, quo plus terroris in speciem appareret. Potuisse

Militum transire flumen abnuentium voces desperabundæ.

Increpat querulos Alexāder, & ad transitum animat.

copias per pontem itinere longiore traduci, ſed ut hoſtibus inexpectati ſupervenirent, rectam viam, per medium alveum Somonæ placuiſſe. Feſtinarent ergò ad victoriam indubiam, ad prædam manifeſtam, expugnatores priùs aquarum, & fluctuum, mox Navarræorum futuri. Ecquid enim arduum, & invictum fore, ſic ad certamen venientibus? occupaturis videlicet Navarræos inopinantes, dum ii ſe propediem obſeſſam urbem intraturos opinantur.

Triplici agmine equites peditesq; aquas ingrediuntur.

Ducum hortatibus animatæ copiæ ad fluminis vada ſuccedunt. Ternas in turmas diſtributus equitatus præceſſit. Primo loco omnes gravis armaturæ equites, & aliquot ſclopetariorum alæ flumen transmittunt, in altera ripa ſtationem acturæ, dum pedeſtris acies traducitur; poſtremo equitum agmine citeriorem ripam ſervante, ne quid infeſtum transmeantium terga turbaret. Medii agminis equites, cum omni numero jumentorum ſuprà, & infrà vadum, in flumine bipartitò ſe collocant, ad refringendum aquarum impetum ſuperiores, inferiores verò ut, ſi quos transverſum abriperet rapiditas fluminis, eos exciperent, colligerentq;. Prætoriæ Ducum Parmæ, Mainei, & Montis Marciani turmæ, ut audaciam inſequentibus peditum cohortibus facerent, viam monſtrantibus vadorum peritis flumen ingrediuntur; aquis initio media equorum crura, in progreſſu prope ima pectora perluentibus. Deinde Francicæ, Italicæ, Germanicæ, Wallonicæ, & Hiſpanicæ legiones in aciem triplicem diſpoſitæ ſubſequuntur; in medium acceptis militaribus machinis, quæ, ne quid labis ab aqua contraheret, cum tormentariâ ſupellectile, ſublimes carris vehebantur. Gemini caſtrorum Præfecti Mottæus, Ronæusq;, modò alacriores compeſcendo, modò increpando ſegniores, dabant operam, ne interrumperetur acies, aut ne nimiùm extenuata rareſceret.

Thuan. l. 102. Campana vol. 2. l. 12. Carolus Colona. l. 5. Pet. de Caſtro a. 1592.

ret. Primis, & postremis tranquillè commeantibus, in medio alveo peditibus nonnihil periculi, plus trepidationis injectum. Cùm enim illuc majori vi, ac mole, aquarum agmen ingrueret, alios palàm arietatos unda dejiciebat instabili gradu, alios, quasi furtim subductis infernè vestigiis, in casum præcipites dabat. Utrisque commilitones invocati, cùm adesse initio properarent, mox alieni mali spectaculo cautiores facti, auxilio supersedebant. Etenim, si qui prolapsos allevare misericorditer conati fuerant, horum nitentium gressus fallente soli lubrico, in eandem perniciem magis devolvebantur ipsi, quàm socios illinc extraherent. Circumstrepebant ripæ, ac nemora propinqua clamoribus, ire, stare jubentium, implorantium opem, ferre conantium, animos facientium. Quare nec audiri satis mandata Ducum, nec audita peragi poterant; uti fit in calamitate prælii vel naufragii; quando, consternatis malo animis, pro Ducibus pavor, desperatio, casus imperat. Ut se his turbis expedirent nonnulli confidentiores, periculorum remedium ipsa pericula fecêre. Desertis quippe vadis, novam quærere per undas viam, vix humeris extantibus flumen ingredi, tum libero natatu ad alteram ripam vadere; ancillante (uti solet) fortitudini fortuna. Citò tumultus omnis conticuit, ubi Farnesii jussu remorandorum medii, & postremi agminum, signum tubis est datum. Tunc, per quietem militum, perturbatione sedatâ, & iis, qui ceciderant, emergendi à fluctibus, otium fuit: & exceptis paucis, quos, tardante auxilio, præceps amnis vorticibus implicitos detulerat in profundum, incolumes reliqui ad siccum perveniunt. Illic, exhaustæ solicitudini, gaudium par successit: cùm respectantes aquarum, quas exsuperaverant moles, insultantibus oculis metirentur.

Secundi peditum agminis in medio alveo periculum, & trepidatio

Occurrit malo Parmensis, atque exercit⁹ omnis, pauculis amissis, in siccum evadit.

In altera ripa, temporum, & locorum difficultates eluctatus

Recenset

iterum copias Alex. eluctatus Alexander, cùm iniisset numerum copiarum, peditum duodena, quina equitum millia percensuit.

Supervenit Pontif. Legatus & comitem se adjũxit, exercitui benè precatus.

Aciem ad prælium instruenti, in valle tribus millibus passuum à Rhotomago, supervenit Cardinalis Sega Galliæ Legatus, comitemq; expeditionis bellicæ, Princeps togatus adjungere se non dubitavit. Tantam victoriæ fiduciam sub auspicio Parmensis conceperat. Omnibus hic agminibus obequitando lustratis, impertitoq; singulis Crucis salutaris signo, quâ pollebat de Cœlo authoritate, victoriam, & triumphos apprecatus est.

Audito Fœderatorum adventu inopinato Henricus, Dieppâ, quo excurrerat, in castra revertitur.

Eo fortè tempore Rex Henricus Dieppam festinaverat, ut Æmarum Castum gubernatorem lethali morbo decumbentem inviseret, provideretq;, ne quid per eam occasionem à civibus Catholicarum partium studiosis turbarum oriretur. Illic manentem nuncius â Bironio terribilis implet, rerum summæ adesse discrimen, adventurum postridie cum exercitu Fœderatorum, Somonâ transito, Parmæ ducem, pro liberatione Rhotomagi, paratum armis decernere. Protinus ad castra revolat Rex, &, quæ disjunctæ diversis in locis tendebant copiæ, convenire Bannam in unum imperat. Nuncios pariter ad finitimos circum Proceres revocandos dimittit, ut cum nobilium turmis ad certamen accelerent. Sera futura videbantur ista subsidia, si Alexander nihil cunctatus, aut Regios in castris confidentes adoriretur: aut occurrentibus in acie, pugnæ discrimen exciperet. De alterutro itaque sollicitus Rex, cum censum iniisset copiarum, peditum cohortes diuturnæ obsidionis malis absumptas, & valdè attenuatas deprehendit. Neque melius valere equestrem aciem, numero, & viribus imminutam, extinctis equis, & absente, quod floris, ac roboris erat, illustri Galliæ nobilitate. Quamobrem acriora consilia, cautioribus in præsenti posthabenda duxit, &, quoniam in alacritatem Gallicam immigraverat, per incredi-

Copias suas impares Hosti deprehendens, obsidionem solvere decernit, ne certaminis aleam subire cogatur.

credibilem festinationem Farnesius, adoptandam Galliæ Regi, circumspectam Hispanorum Ducis maturitatem. Necessitate igitur belli compulsus congressum cum Hoste validiori declinare, prudens consilium, fiduciæ ostentatione velavit, ne suis militibus alacritas, armisq; glolia decederet. Vehementiùs quàm aliàs, tormentis undecunque displosis, urbem concutit. Dein exercitum ad oppugnationem accinctum, cum minaci tubarum, ac tympanorum sonitu, in conspectu Rothomagensium explicat. Paulò antè impedimenta, cum primi agminis legionibus, tacitè ad pontem Arcuensem præmiserat. Exinde, post oblatum aliquamdiù civitati exercitus armati terrorem, mediam pariter aciem eodem dirigit, ipse subsecuturus cum tertio agmine, ac muralibus tormentis, quæ de aggeribus celeritate mirabili deportata sunt, attonitis ea novitate civibus, & haud quaquam interpellandum putantibus hostium abscessum, quo maximè lætarentur. An cura propulsandi belli, quod illaturus mœnibus Rex videbatur, tamdiu suspensos Rhotomagenses tenuerat, ut omne consilium moliendæ eruptionis excideret? Ne verò ab altera parte Parmensis abeuntem exercitum insectaretur, artem non minorem Rex adhibuit. Quippe Bullionii Ducem extremo agmini præpositum, in primam Fœderatorum aciem, quam Guisius ductabat, cum octingentis equitibus immisit impetu tam concitato, ut profligatâ quæ primùm occurrerat turmâ, ejus vexillum ceperit, & speciem Fœderatis Regii exercitus ultro descendentis ad supremam dimicationem, exhiberet. At supervenientibus, cum Guisio, & Renthiaco Gallicis, ac Belgicis turmis, quas Alexander submittebat exploratum, num unà cum equitatu Regio, pedestres copiæ, atque ipse Rex adesset, universarum virium discrimen aditurus; odoratus id consilium Bullionius, omni belli ludificatione frustrari contendit.

Dissimulaturus abitum Henricus, urbem acriter verberari, & exercit⁹ partem velut ad irruptionem accinctâ stare jubet.

Interim sensim evanescunt Regii, Rhotomagensibus nihil in recedentes ausis.

Dux Bullionus tamdiu Farnesianos equestri pugnâ detinet, dum in tutum Rex cum impedimẽtis se conferat.

Alexander liberatam urbem suño cum plausu ingresfus~ grates Deo rite persolvit.

Laudes ab Alexãdro in Villariũ & Rhotomagi propugnatores, & vicissim ab his in illũ collatæ.

tendit. Quot enim alæ Farnesianæ à fronte, & à lateribus se ostentabant, totidem turmæ suæ facies iis obvertere, inumbrareq; aciem Regiam, ne Hostis voto potiretur. His velitationibus extractus est dies XI. Kalendas Majas, atque operæ pretium utrinque factum. Nam & Regi facultas fuit, impedimenta cum bellicis tormentis, citra noxiam asportandi, & abscedente, subsecutoq; vestigia Regis Bullionio, Farnesius depulsa Rhotomago post tertium mensem Navarræorum castra, pro belli præmio habuit. Eâdem die in vesperam inclinante, Pontificius Legatus, cum Parmæ, Mainei, & Montis Marciani Ducibus, urbem ingreditur, inter omnium occursantium, & deducentium plausus, atque in Principe templo, cùm gratiæ Deo solemniter agerentur, interfuêre.

Quẽ Marchionẽ Villarium ex ditiõe huc usq; appellavimus~, is proprio nomine Andreas Brãcatius dictus est, de familia inter nobiliores Neap. Regni vetustissima, in Galliam olim translata per Busillum Brãcatiũ Nyssanæ insulę in Ægeo mari Regulum, qui à Neapolitano Ande-

S. Cãdidã, quã prima Neapoli Christiana baptismũ à D. Petro suscepit S. Candidam juniorem, & S. Baculum, Episc. Surrentinum.

Exinde Parmensis, Marchioni Villario, civibusque, quæsitam diuturnæ obsidionis tolerantiâ gloriam gratulatus, ipse gratulationes eorum vicissim, suasq; laudes excipere coactus est, prædicatione utrinque, non magis benevolâ, quàm fideli. In Villarium, tamquam in fontem gloriæ suæ omnia Farnesius referebat. Nisi enim ille Rhotomagum incredibili vigilantiâ, & fortitudine conservasset, nullum fuisse Farnesianæ industriæ futurum locum. Favisse Italo Catholico Duci, Ducem Catholicum Italicæ originis, qui plures nomenclaturæ cælestis Heroas in majoribus numeret. Unam Normanniæ urbem in Christiani orbis annales ituram perenni cum gloria, quæ sub auspicio fratrum Brancatiorum, potentissimis Galliæ, Germaniæ, Britanniæ, & Hollandiæ copiis, terrâ, mariq; circumsidentibus obstiterit; nec animos aggressoribus pares tantùm, sed etiam superiores, tot eruptionibus tam feliciter, quàm strenuè tentatis repræsentaverit, alterum Galliæ lumen, & Catholicæ Religionis propugnaculum; si minùs ædificio-

rum

rum numero, & laxitate, religione certè, ac virtutis magnitudine Lutetiæ Pariſiorum coæquandam.

Rhotomagenſes ex adverſo, unà cum Villario, tamquam è Cœlo delapſum Imperatoriæ laudis exemplum, Alexandrum intueri. Cui omnes militares artes in numerato; fortunam belli, conſiliis regere ſolito, dum conſilia accommodat ad fortunam belli. Cujus mora, & feſtinatio, hoſtibus ex æquo formidoloſæ. Quippe quem neſcias, utrùm diligentiùs caveas in proximo ne, an in longinquo verſantem? Cùm receſſum faciat ad victoriam gradum, & periti ſaltatoris inſtar, reſiliat ultrò, ut vehementiùs inſiliat, palamq; auferat. In hunc modum, ſuam invicem, alter alteri concedendo gloriam, cumulatiorem ambo recipiebant.

gav. Rege ad gubernandā Provinciā miſſus familiā propagavit in Galliis. Hinc ortus Andreas Rhotomagi Gubernator, qui poſtea pactione inita cum Rege ad fidē Catholicam redeunte, ab ipſo Præfectura Gallici maris donat⁹ eſt.

At Parmenſis in triumpho, belli quod ſupererat, memor, primâ noctis vigiliâ revertitur in caſtra, initurus deliberationem graviſſimam de Hoſte proſequendo. Utendum nimirum victoriâ, non fruendum rebatur, inſtandum cedentibus, abnuentibusq; certamen ex conſcientia debilitatarum virium, vellent, nollent, ingratiis obtrudendum, cum ſpe maxima debellandi.

Deliberatio Parmēſis de Regiis perſequendis.

Compertum ſibi (ajebat) Regalem aciem diuturnæ obſidionis ærumnis infractam, tam animis quàm viribus inferiorem Catholicæ agere. Peditum cohortes frigore, egeſtate, certaminibus exhauſtas, neque meliorem conditionem equitum eſſe. Nam, præterquam quòd pleræque nobilium alæ pertæſæ obſidii moram, domum redierint, in reliquis turmis, equos inopiâ cibi macilentos, & exangues, vix ferendis dorſo ſeſſoribus, ne dum fatigationi bellicæ, atque incurſibus hoſtium futuros pares. Contra, Fœderatis equum, equitemq;, menſtruâ refectos ceſſatione, ac pabulo, peditem pariter vegetum, & alacrem, utroſque integros roboris, atque animorum, in laborem certaminis, & pericula ſuffecturos,

fecturos, conceptâq; victoriæ ſpe, propter Navarræorum fugam, dimicationem flagrantiſſimè concupiſcere. Inſiſterent modò retrocedentium tergis, arma oſtentantes; aut oppleturos obſtantium cœde campos, aut ſi fugere Hoſtis perſeveret, pretio non minori ſalutem redempturum, quàm, inſtar ſerpentis, caudæ exitio; clade ſcilicet poſtremi agminis, & ſarcinarum, tormentorumq; jacturâ gravi, graviori exiſtimationis, & famæ. Peritos Duces non ſemper ex neceſſitate, interdum ex occaſione confligere. Hanc adeſſe præclaram, Alexandro credant periculorum non avido, quem conſultiùs, quam ferocius tractantem arma, vel ipſi Galli nimium cautionis inſimulent. Momento prætervolare opportunitates rerum gerendarum in bello; proinde in ipſis temporum articulis occupandas. Niſi fortunæ præbentis ultro crinem prehendere feſtinaverint, fruſtrà manum in occipitium capillo vacuum injecturos. Elabi ſinerent denuò Navarræ Regem è manibus; næ ſe proſpicere futurum brevi, ut confluente ad propulſandum Principis periculum armatâ nobilitate, quam in præſenti declinent martis aleam, ea mox Fœderatos inſequatur, adigatq; non pro gloria, nec de imperio, ſed pro fortunis, & de capite dimicare.

Thuan. Buſſier. Cater. Turt. Coloma Campana locis ſup. citatis.

Alexandri ſententiam, præter Hiſpanos, Italos, & Belgas duces Guiſius, & aliquot ex Gallis proceribus evicti vi rationum amplectebantur. Contra, fatali diſſidio Mainei Dux, & cœteri ductores Galli diſſerebant: Henricum Regem celeritate ſuâ Farneſii conatus ludificaturum. Ponte videlicet arcuum, quem haberet in poteſtate, transmiſſurum in inferiorem Normanniam copias; ubi commeatum, & ſupplementa militum, ut in amica regione, interq; fideles arces præſtò futura. Ex adverſo, iſta omnia perſequentibus Fœderatis infeſta fore; quos ubi annona in quadriduum comparata defecerit,

Maineus cum Gallorum pleriſque omittendũ Hoſtem, & Calidobechũ expugnandum cenſet.

cerit, unde nam suppleturos in hostili suo, præoccupato arcibus, & præsidiis Navarræorum? Ergò in præsens videri conducibilius, inchoatam Rhotomagi liberationem absolvere, Calidobechum expugnando; cujus arcis interventus omni maris commercio Rhotomagenses excludat. Se quidem (ultimò subdebat Maineus) ut Carolum à Lotharingia, innumeris beneficiis Alexandro obstrictum, quò is cunque duceret, præiturum: Ut interregem, & Vicarium imperii Gallicani, in Regni perniciem consentire non posse; neque Galliæ sacra, & profana omnia, certaminis aleæ numquam non periculosæ objecturum, citra summam necessitatem.

Mainei, & Gallorum argumenta, cùm tamquam gnari locorum, hostiumq; loquerentur, apud plerosq; authoritatem habebant, haud tamen Alexandro, & veteranis Ducibus probabantur, qui omne victoriæ momentum constituebant in experto sæpius beneficio celeritatis. Vix enim eam Regi daturam spatium, quo primam, mediamq; aciem instanti discrimini, ne dum extremam, cum impedimentis eriperet. At, si Regium exercitum spoliari parte virium, famâq; contingeret, cui nam dubium, quin Calidobechum, aliæq; Normanniæ arces, cum largo commeatu, venturæ essent in potestatem victoris. Nimirum, sicut egestas & fames victos insequuntur, ita bonorum omnium copiam semper victoriæ comitari.

Eò potiùs inclinabant Farnesii, & Hispanorum suspiciones. Fœderatis Gallis non placere sangvinis civilis effusionem per gladios externorum: nec abhorrere fortasse minùs â triumpho suarum partium quàm à clade, bellum denique quàm victoriam malle. Ne videlicet, sublato armis Fœderatorum æmulo Franciæ Rege, Hispaniæ Rex, obstante nemine, arbitria Galliarum in se transferret. Hoc metu angi maximè constabat Mainei Ducis

Farnesii, Hispanorumq; non iniquæ suspiciones.

Ducis consiliarios Villaregium, & Janninum, quantulicunque Hispanorum in Galliis incrementi, osores manifestos. Duci verò Mainei num optabilem victoriam esse, quæ cum fine belli, finem dominationis faceret? Quo autem loco futuram ejus existimationem, famamq; apud Gallos, Hispanos, Europam universam? si quando, sub auspiciis Farnesii, Hugonotorum copias profligatas audirent à Fœderatis, qui sub infelici Mainei ductu, ingenti clade ab Hugonotis affecti fuerant. Ecquid igitur mirum, si omni industriâ congressum armorum evitaret, unde certa sibi pernicies, quò res cunque caderent, imminebat, Catholicæ factionis exitium victo, victori, jactura principatus & famæ?

Alexander à sociis hostes vincere prohibitus, copias Calidobechum adducit.

Non latebant Alexandrum acriores hæ causæ, queis præliandi ardor in pugnacissimæ nationis Ducibus intepuerat. Sed eò rem deductam videbat, ut periculosius esset consortibus religionis, & belli fidem abrogare, quàm decipi. Obsecundandum itaque tamquam fideliter consulentibus fuit, ut in fide (quantum fieri poterat) retinerentur. Execrabatur interim tacitis cogitationibus, iniquam conditionem bellandi: perquam, suis à sociis prohibito Hostem vincere, pro munere impetrandum supererat, ne vinceretur.

Calidobechi situs & munimenta.

Eversis circa Rhotomagum munimentis, aggeribusq; Regiorum, septimo kalendas Majas exercitus Fœderatorum Calidobechum adducitur. Propè colles vineis, & fructuosis arboribus consitos, haud difficilis, vel inclementis ascensus, in ampla planitie ad Sequanæ ripam situm est Calidobechum: septum quidem mœnibus excelsis, & validis, at non aggeribus terræ, nec munimentis, recentis militiæ more, firmatum. Garda Tribunus à Rege impositus præsidio, cum trecentis peditibus, equitibus quinquaginta præerat, jussus aliquantùm obsidionem sustentare, quoad auctus Rex copiis unde-

Cater. l. 13. & alii loc. cit.

cumque

cumque convocatis, ad subsidium accurreret. Obsecuti mandato Principis, & belli legibus præsidiarii Garda pedites, equites Brachioduro ducentibus, ad hostem longiùs oppido submovendum arctiores collium obsident calles, queis Fœderatorum aciem venturam providebant. Contra hos, binæ Wallonum legiones præmittuntur, sub Bossuvio, ac Verthio Tribunis, ad expediendum inter Catholicis copiis, quæ suos in ordines dispositæ, modico intervallo, subsequebantur. Pugna diutiùs, quàm pro inæqualitate virium tenuit, donec superior locus inferiores numero Navarræos, Wallonibus æquabat. Ubi verò his undique se circumfundentibus, de fastigio collium, in camporum plana dejecti sunt, præsidiarii, ne circumveniantur à Fœderatorum multitudine, ad propinquum oppidum fugam intendunt; facto quidem operæ pretio, per certamen in multas horas extractum.

Præsidiarii obsident calles, quibus Calidobechum aditur.

Post acrem pugnã pelluntur à Farnesianis.

Patefactam armis viam ingreditur Catholicus exercitus, densatis primò ordinibus, pro angustiis loci, mox laxioribus, & explicatis, cùm in planitiem se evolveret. Statim atque flumen, & Calidobechum habuit in prospectu, nimbo pilarum de navibus emisso salutatur. Batavorum navigia circiter quadraginta, cùm ferveret certamen in collibus, ad rippam adnavigaverant, & perinde ac relictis jugis in campo se ostendebant cohortes, & alæ hostium, continuò tormentorum fulminibus excipiebantur. Nonnihil in primam aciem incommodi, plus terroris intulerat hæc tempestas, peditibus alipuot, equitibusq; discerptis; cùm Parmensis admonitus, signo tubæ suspendere iter jussit agmina, ne in ferream procellam ultrò se induerent. Dein celeritate summâ in collem, qui ripæ, ac flumini impendebat, quinque minora tormenta cum binis grandioribus, transferri mandat. His Hollandicam classem remunerantibus jacula-

Batavi in accedẽtes ad ripam fluminis Farnesianos, è classe tormentis fulminant.

Alexander tormẽtis subitò in collẽ adductis, naves Batavorum partim mergit, partim fugat.

culatione perniciosiori, quoniam certiores ictus ex fixo, & immobili ſolo, quàm ex inſtabili librabantur, rates aliæ ſuper incidentibus repentè globis demerſæ ſtatim, aliæ remis, tranſtris, ac reliquis armamentis nudatæ, omnes in fugam præcipitanter actæ; una cœteris grandior Prætoria ſcilicet, cùm ob amplitudinem molis, & quia parte remigii ſpoliata fuerat, fugam ægerrimè moliretur; exitium redimere deditione cogitur, & cum baliſtis omnibus, militibus, claſſiariisq; Parmenſi ſe dedit.

Prætoria navis dedere ſe cogitur.

Ita ſublatis, quæ præſidium, & claſſis objecerant, impedimentis, Fœderati Calidobecho circumfunduntur, caſtra muniunt, aggeribusq; perductis obſidionem circumdant.

Calidobechum obſidione cingitur.

Alexander verberationi locum idoneũ explorans, fortuito ſclopi ictu vulneratur

Poſtera luce Alexander, comitante Principe filio, Motteo, caſtrorum Præfecto, aliisq;, dum oppidum attentiùs contemplatur, ad verberationem conſtituendam; ictu fortuito ſclopi, haud quaquam in ſpem tantam directi, vulneratur, quà brachium dexterum carpo committitur; binisq; illic perſtrictis oſſibus, pila langveſcente impetu, ſedit in vulnere. Saucius in parte corporis admodum delicata Parmenſis, cum acerbiſſimo ſenſu doloris, nullum voce, vultu, aut motu corporis, indicium fecit. Quin oppugnationi opportuna, uti occœperat, mandare perſeverabat in ſecuritatem compoſitus, cum ſangvis è brachio depluens in veſtes, circumſtantes amicos ſaucii Imperatoris admonuit. Neque tamen, ad curandum vulnus, quamvis enixè à filio in genua procumbente rogaretur, priùs redire ſuſtinuit, quàm idoneum deſignaſſet locum, unde oppidum quateretur; eóq; comportandi tormenta, per fluminis vadum, rationem, tempusq; præſcriberet, reciprocantis oceani æſtibus obſervatis. Poſthæc, ſuis pedibus in tabernaculum revertitur. Illic medentes adhibiti: vulnus cœterà non leve, in malè affecto Ducis corpore, prægrave pronunci-

Sed vulnus diſſimulat mirâ fortitudine.

Ad curationem priùs in caſtra non redit, quàm locum verberationi tempusq; deſignet.

nunciant, & permoleſtam, diuturnamq; curationem futuram. Extrahendum enim erat multiplici ſectione de brachio, in quod altè deſcenderat plumbum, ne abiret in ulcus plaga, & convulſione nervorum, dolores mortiferos afferret.

Medentes, qui plagā gravem pronuntiarũt, in remediis adhibendis trepidantes oratione confirmat.

Ab adhibendis Duci remediis aſperioribus, miniſtrorum ſedulitatem averterat metus; cùm Alexander à cubiculario cauſam edoctus cur ceſſaretur, chirurgos ad ſe vocatos interrogat. Utrùm fœminæ in deliciis educatæ, an exercituum Imperatoris, admotos curationi ſe ſcirent, qui tam ſuperſtitiosè meticuloſi, à fortibus remediis abſtineant manus? Quem inter vulnera, & cœdes in prælio verſatum toties audierint, viderintve, an hunc in tentorio diſſimilem ſui, paulò auſteriorem medentium opem averſaturum credant? Quin, omiſſâ reverentiâ, & pavore ſupervacuo, membra ducis, perindè ac ſi gregarii eſſent, igne ferrove, prout res poſcat, urere, vel ſecare ne dubitent, utinam in feriendo tam fortes, quàm ipſe in perferendo! Parem in bello Duci, militiq; plagarum, ac necis conditionem propoſitam, uno diſcerni; quod plus tolerantiæ ab Imperatore exigitur ad militiæ magiſterium, in virtutis exemplum.

Hujusmodi adhortatione ſaucius integros cùm firmaſſet, adminiſtri curationem aggrediuntur. Viam primò molientes, quâ plumbeæ glandi exitus detur, ternas in brachio plagas, ad unam ſanandam aperiunt: immoto inter hæc Farneſio, ſpectanteq; tamquam alieni corporis laniatum, interritis oculis, animoq;. Verùm inſecutus immanis dolor, quamvis pervicaciter diſſimularetur, nec gemitu prodente, nec queſtu, cùm ſuas præcordiis faces admoviſſet, acutam inflammavit febrim, lectuloq; affixit vel repugnantem. Impotens itaque regiminis continuandi, evocatum Ranutium Principem, Regis Hiſpani legionibus præficit, cum ſecre-

Decumbere vi mali coactus Hiſpanicis copiis Filium, Maineum rerũ ſumæ præficit.

tis mandatis, ne, se inconsulto, prælio decernat; administrationem verò reliqui exercitus, cum sacri Fœderis Principatu, in Maineum rejicit.

Exercitus totius ingens Mœror, & congestæ in Ducem mox, ut metuebãt, amittendũ laudes.

Tum, quemadmodum ægrescentis capitis conditio in membra transfunditur, sic universam pervasit aciem mœror ex charitate decumbentis Imperatoris; quasi omnes unius vivere se spiritu, ac sustineri experirentur. Paucos enim ex omni ætate, memoriâq; reperias Duces, quorum virtutem milites dilectione pari, admirationeq; coluerint. Nec veterani modò socii tot bellorum Belga, Hispanus, & Italus, at ipsa nuper conducta tyrocinia, & recens in societatem armorum adsciti Galli; quorum animos Imperatoriæ laudis magnitudine obstupefactos, exquisitis humanitatis artibus devinxerat sibi. Quamobrem, si militari suffragio, externum Principem in Galliæ solium evehi fas esset, quem Alexandro Parmæ ac Placentiæ Duci præferendum putarent religione, sapientiâ, fortitudine, veneratione, amoribus populorum, perinde præstantem, prorsus haberent neminem. Ergo æstimationem augente (uti fit) amittendi periculo (supremis enim admotum fama vulgaverat) Galli pariter, externiq; ad Prætorium concurrunt Imperatoris vicem dolentes, & suam. Ecquem enim Navarræis conatibus obviam posthac iturum tam callidè, tam animosè, ut modò fultum Gallicæ nobilitatis opibus Regem tempestivâ declinatione frustretur, modò eumdem copiis imminutum adortus ultro, abscedere ab obsessis urbibus præcipitanter impellat? Ecquem alium tantâ pollere arte expugnandarum arcium, aut propugnandarum? tam capiendi castris loci, quàm communiendi? Sive expediendorum commeatuum; sive instruendæ aciei, tum ad profectionem, tum ad pugnam? virtute tam fortunatâ, ut, sub ejus auspicio miles, victorem crebrò se meminerit, victum numquam.

Cùm

Cùm hæc aliaq; id genus, in laudem admiratio viri, desideriumq; suggererent, ad miserandam indigni exitus calamitatem, querimonias vertebant. Hunccine casibus belli gravissimis innoxiè defunctum Ducem, ignobilis vici expugnationem, suo capite emisse? pretiosi cruoris mercede constare Calidobechum Alexandro, Lutetiæ Parisiorum, & Rhotomagi citra sangvinem liberatori? Qui Trajectum, qui Antuerpiam in Belgio, Laniacum, Corbolium in Gallia, tot alias nobiles arces inviolatus expugnaverit, huic obscurum Normanniæ oppidum obsidenti, trajectam ictu sclopi victoriosam dexteram; ut Calidobecho, apud omnes gentes, à Farnesii vulnere, fieret nomen? Talia quiritantes à misericordia sensim in iram, ultionisq; cupidinem dilabebantur. Opperientes pro solatio proximam lucem, in quam erat indicta Calidobechi expugnatio, universos tam præsidiarios, quàm cives internecioni destinant, ne superstes quispiam, de illato Parmensi vulnere, gloriari queat.

Militum in Alexand. amor & commiseratio.

Eorumdem ira, & vindictæ studium in Calidobechi defensores.

Cùm efferatos indignatione tantâ Fœderatorum animos Gubernator arcis Garda, & propugnatores cognovissent, omnimodis antevertendum putavere, ut festinatæ deditionis obsequio, placarent iracundiam victoris. Vix paucis tormentorum ictibus expectatis, mittunt (frustrà repugnante Brachioduro) ad postulandas conditiones pacis. Ut darentur primò laboratum, deinde, ut servarentur. Fremente passim milite, & fas vivere quemquam negante, de sacrilegis illis, qui sangvine optimi Imporatoris manus impiaverant.

Qui ultro, excidii metu se dedunt.

Quare ipsius Alexandri authoritate opus fuit, ut militaris ira frænaretur. Allegatis centurionibus, & tribunis, petiit à commilitonibus pietatis modum, in sævitiem degenerantis: Ne, amore Ducis ea committerent, quæ Ducem læderent, & contristarent. Fas hosti, hostem in bello ferire, fas occidere. Qui hæc, tamquam

Ægre ab exercitu impetrat Alexander, ut permissis abire Navarreis,

oppidi direptione contentus sit.

peccata vindicare postulent, peccare in jura gentium, in leges belli, in Imperatorem, in Deum. Ne scelera quidem, citra scelus, à privato vindicari, quanto magis injustæ ultionis authores, Cœlo, ac terris vindicibus pœnam daturos? Castigatâ his increpationibus impatientia militari, ut remuneraretur fidem, diripiendum oppidum legionibus tradit, in tutum antea deductis (uti convenerat) Navarræis, & omni cibariorum apparatu seposito, qui Rhotomagum transportaretur.

Henricus partim ultro accurrente, partim accito è præsidiis milite, ingentē exercitū conflat.

Interim repens Fœderatorum è Picardia reditus in Normanniam, soluta per inopinatum illorum adventum Rhotomagensis obsidio, dein periculum ne Regales copiæ profligarentur, si recedentibus Fœderati, uti Parmensis author erat, instarent, adductus denique ad expugnandum Calidobechum victor exercitus, trepidis ubique nunciis, per Gallias vulgata fuerant. Quamobrem non modò de provinciis proximis approperatum à nobili juventute in equos insiliente; verùm etiam, qui longinquis regionum spatiis dissiti erant, plusquam civile bellum id rati, communemq; agi causam, in tuendo gentili Rege, adversùs externos exercitus, Ducesq;, confluebant in Normanniam, perpetuo agmine equitum peditumq;. Nec his contentus incrementis Rex Henricus, ad vires magis, magisq; roborandas, ubi Calidobecho Fœderatos per obsidionem illigatos intelligit, è Normanniæ, ac Picardiæ arcibus, quod nervorum, & virium obtinebat in præsidiis, ad castra convocat, summamq; brevi conficit sedecim peditum, octo millia equitum, aliis præterea in dies, aliisq; supervenientibus, ad propinqui certaminis famam. Fretus Rex multitudine copiarum, exercitum Calidobechum versùs, contra Fœderatos movet; aut hostilium aggressione castrorum, aut explicata in certamen acie certus obsidionem depellere, Farnesioq; reponere parem inustæ sibi, apud Rhotomagum

Ad solvendam Calidobechi expugnationem accurrit Rex.

magum notæ. In medio itinere deprehensum, conturbat simul, & recreat Nuncius tristium, lætorumq;. Festinatam à propugnatoribus præter spem, voluntatemq; deditionem Calidobechi arcis non admodum firmæ, ne Farnesianorum animos implacabiles experirentur, nimio plus irritatos, ob inflictum Alexandro Duci prægrave vulnus. Quo si jam confectus (uti nonulli suspicarentur) obiisset, aut saltem, quod habebatur pro comperto, evasisset inutilis exercitus gubernationi, quam in Mainei Ducem, & Principem filium transtulisse ferebatur, Calidobechi jacturam fuisse tanti.

In itinere de festinata Calidobechi deditione simul & de Alexandri vulnere cognoscit.

Ingens profectò emolumentum suis accessisse partibus Rex intelligebat ab remoto Parmensis obstaculo, per ægritudinem longæ atque ancipitis curationis. Siquidem Mainei Ducem ut ab se victum, & inferiorem bellandi artibus aspernabatur, Ranutium Principem ut juvenem, & inexpertum, unum Alexandrum nullâ non belli laude coæquatum sibi, annis, & experientiâ paulò supergressum reverebatur: cujus nempe consiliis, viribusq; bis interbellatum felicem armorum suorum cursum meminerat, seque à fastigio sortis, pene ad imum, inclinatione præcipiti detractum. Tanto itaque adversario vel sublato, vel cessante, cùm ingentem fiduciam stabiliendæ rei suæ cœpisset, diversâ tamen ratione, atque ante hac fecerat, redordiendum putavit bellum; judicium suum approbantibus Bullionii Duce, & Bironio Mareschallo, quos amicorum præcipuos, & scientes belli, ad intima consiliorum Rex adhibebat. Memor igitur improsperæ ad Aumaliam pugnæ, aditique de salute, ac de libertate periculi, nihil in posterum moliri per audaciam, cuncta prudentiâ metiri, providentiâ antevertere incerta belli, nec exultare ferocius, nec licentius evagari militem pati, fortunæ denique donis non abuti, sed reverenter habendo, demereri ut prolixior fieret.

Calidobechi jacturam in lucro Rex ponit, dum Alexander ab exercitus gubernatione amoveatur.

Rex nuperæ pugnæ infelicitate cautior superſedēdum certamine judicat.

Ademptâ necessitate pro Calidobechi liberatione pugnandi, cùm perturbatio in hostium castris, & confusio ex mutatione imperii speraretur, ad extrahendum tempus, lentiori gradu promovet agmina, intentus occupandis circa, muniendisque finitimis locis, ne Fœderatis remeantibus exitus, aut cibariis ingredientibus aditus pateret. Spem enim incruentæ victoriæ injecerat militum copia, per quos facilè ad inopiam rerum omnium adigi posse Fœderatos credebat, in regione Regiis arcibus insessa, quæ aditus haberet in modum peninsulæ perangustos cum solo, licet non infœcundo, frequentibus tamen vineis sylvulisque, magis ad amœnitatem, & delicias pacis consito, quàm ad alimoniam militum, usumq; belli. Quà spectat oceanum, Dieppæ, Arques, & aliarum arcium præsidia circumjectos latè campos percursabant; à Sequana verò flumine ad Quillebovium Hollandica classis ostia servabat maris, ne penetrarent ad Fœderatos ulli à terris, aquisve commeatus. Tertiam, quæ supererat alimentorum subvectionibus, viam à Picardia, & Somona, per quam Parmensis intraverat, suis Copiis Rex insedit, consilia capturus pro conatibus & cæptis adversariorum.

Fame non ferro ulturus Fœderatos, omnẽ advehendi ad illos commeatus aditum occupat.

Posteaquam fessum longis itineribus militem Alexander triduano otio Calidobechi refecit, cognito Regis adventu cum copiis amplificatis, in tabernaculum, ubi jacebat æger ex vulnere, convocat Duces, de castris aliò transferendis deliberationem initurus. In hac præfatus: Jam pridem se se cunctis belli artibus perfecisse, ut Rhotomago depulsum Navarræ Regem, & existimatione, viribusq; nudatum Fœderatorum armis (modò persequi unà vellent) objiceret debellandum, si sua tunc sententia valuisset (addebat) scintillâ ignis, quæ supererat, extinctâ, nequaquam surrectura fuisse incendia armorum, queis conflagrarent. Nec exprobrandi studio,

Convocatis Ducibus Alex. svadere contendit, ut Juliobonam quamprimùm exercitum traducant, nisi ferro aut fame, perire malint.

nota ſcientibus inculcare. Sed, quoniam præterita emendari non poſſent, ut futura dirigerentur, præſtrueretque ſententiæ ſuæ neceſſariam in poſterum fidem. Quandoquidem non gloria, vel imperium, ſed vita, & ſalus agatur omnium; in quo ſi rurſus peccetur, non increpationibus Alexandri, ſed Hugonotorum gladiis corrigendi ſint, aut (quod longè miſerius) ultima neceſſitatum humanarum fame. Ecquem enim bellicarum rerum tam rudem, qui non intelligat, quod inchoaverit Rex, abſolvere adniſurum; ut videlicet, quâ maximè abundet multitudine equitum, viis omnibus obſtructis ad extremam penuriam Catholicos redigat? Unicum ſe malorum impendentium effugium proſpicere, ſi exercitus ad Julio-bonam, Ellebovii Ducis caſtrum, transmiſſo flumine, ducatur. Ubi & aquarum gurgites pro vallo, & foſſa Navarræis objectum iri, & agrum fertilem, intactumque alendis copiis accomodum à tergo pandi; qui ubi depaſtus fuerit, proximum Gratiæ portum ditionis Fœderatorum cibaria ſuffecturum. Suſtentandum illic parumper patientiâ bellum; donec Navarrææ legiones, quæ modò viris, armiſq; luxurient, inopiâ pecuniæ, commeatus, & pugnæ de more conſeneſcant. Ex quo fiat, ut de iis otio profligatis & marcidis, Fœderati ſedentes atque integri, uti nuper apud Rhotomagum, victoriam referant.

Parmenſi evidenter ſalutaria ſvadenti, Senatus bellici pars melior aſſentiebatur: obſtante Mainei Duce pro ſua veteri conſvetudine, ac libidine contradicendi. Speciosa dictu magis, quàm vera objiciebat: Migrantibus Juliobonam ultra flumen Fœderatis, Navarræos protinus inter ipſos, & Calidobechum caſtra poſituros. Prædæ itaquæ relictum iri oppidum venale ſanguine Imperatoris, cnm dedecore partium, damnoque; Rhotomago in priores anguſtias redituro. Quando ſatiùs ad

Surdus ad ſalutaria Maineus denuò Alexandro obſtrepit.

Iveto-

Ivetotum aciem adducere? Pagum situ fortem, & Calidobecho tegendo (tribus nempe millibus passuum distanti) opportunum. Ut à portu gratiæ commeatus eò subvehantur, se mandaturum. Mainei sententiam de more laudabant Galli, sive Duci suo obnoxii, seu quòd à lentioribus Farnesii consiliis abhorrerent: seu deniq; (quod postea cognitum est) quoniam iniquis animis ferebant, destinari ab Hispanis tam liberaliter ad copiarum usum, hoc est ad direptionem, vastitatemque optimos ad Juliobonam Galliæ campos, quorum Domini aliquot eo ipso in concilio dicturi sententiam aderant. Quamobrem opinioni Ducis Mainei Galli frequentes adhærere, dissimulato privatæ rei studio, publicæ utilitatis curas prætendere, Calidobechi jacturam, Rhotomagi pericula loqui, obsidionemq; à Rege instaurandam de integro: incassum reclamante Alexandro: & Rhotomagum retineri, & Calidobechum recuperari, salvo exercitu posse; quem si annonæ difficultatibus absumi, dissiparique permitterent, obtestabatur, Religionem, Gallias, Belgium itura pessum, ipsosq; Gallos, qui secum unà servari noluerint, unà secum perituros.

Gallorum plerique, privatæ rei studio, Maineo assentiuntur.

Comte de Brissac.

Cùm Farnesii orationem Hispani, Belgæ, Itali, Germaniq; Duces consensu exciperent, contra Galli, præter unum Gvisiæ Ducem, Maineo universi assentirent, magis ex pertinacia, quàm cum ratione, ut ejusdem gentis Historici affirmant, à disceptatione res in altercationem abierat. Aliis videlicet exigentibus jure suo, ut staretur sententiæ imperatoris, obnitentibus aliis, ut in Gallico bello, Gallorum tanquam peritiorum regionis, ratio potior haberetur. Fluctuavit plures horas incerta deliberatio. Tandem Farnesius, ubi Maineum cum suis adversùs argumenta, precesque, animos obstinavisse, ab amicis comperit, veritus ne abalienati à Sancto Fœdere, pacem cum Navarræ Rege sancirent, per

Altercatio inter Gallos & Farnesianos Duces orta, neutris cedere volentibus.

Thuan. Busier.

Alexander minus periculum majori præhabens, & Gallorum

per mercedem acceptissimam sangvinis Hispanorum, maluit inopiæ, ac famis commune cum sociis Gallis adire discrimen, quàm desertus ab iis, proditusq; , seque & Hispani Regis legiones in exitium certum præcipitare. Vicit ergò imprudens, & iniquus privati commodi respectus, justissimam reipublicæ curam, prævaluitq; studium conservandi Gallici agri, quàm integrum præstare exercitum vindicem Galliarum, & Religionis propugnaculum. Verùm sedulitas tam improba, fallax, votiq; irrita, uti meruerat, fuit : pœnas Farnesiani consilii, spreti, Hoste, contra quem latum fuerat, expetente. Campos enim Juliobonenses, quibus ut parcerent Galli Duces, neque communi causæ, neque amicis copiis, neque Imperatoris authoritati pepercerant, triduo postquam ad Ivetotum castra transtulerant, Navarræ Rex cum suis legionibus occupavit. Geminum ille unico facto, commodum est consecutus; quòd & uberis agri pastu, Regium exercitum aleret, & commeatus, quos Maineus è portu Gratiæ subvehi jusserat, à Fœderatis excluderet, operâ Regiorum equitum, omnes inter medios regionis tractus pererrantium. Caritas itaque rei frumentariæ Catholicam aciem excepit paulò maturiùs, quàm futurum prænunciaverat Alexander. Eum porrò super ægritudinem corporis, animiq; causa contristaverat recens, amissa gerendæ rei præclara opportunitas. Cùm enim, ad persequendos Fœderatos, pridie Kalendas Majas Rex Henricus movisset, per viam tritam quidem, & militarem, sed bina intermeantem nemora, quæ septa muris (ut mos in Galliis, ad paratiorem ferarum venatum) in longum protendebantur : necessariò interruptis ordinibus, & longo intervallo dissitis, Regis exercitus incedebat. Vix igitur Mompenserius primi agminis ductor, emensus tractum illum sylvosum, in aperta camporum emerserat, cùm tendentes in adverso colle Fœderatos conspi-

defectionem veritus Mainei sententiam sequitur.

RexHenricus Juliobonensem agrum, cui parcitum volebant Galli, occupat, & omnem annonæ viam præcludit.

Annonæ caritas in Fœderatorum exercitu.

Opprimendi primi Regiorum agmi-

nis à cœteris sejuncti occasio, Gallorum Equitum negligentia amittitur.

catus, ad magnitudinem periculi intellectam exhorruit. Nam, si tota mole virium in primam Regiorum aciem, abjunctam à reliquo corpore, continuò Parmensi incumberet, priùs hanc profligatum iri apparebat, quàm subveniri posset ab acie media inter impedita nemorum gradiente, multoq; ab extrema minùs, quæ nondum iter saltibus interjectum intraverat. Deprehensus his difficultatibus Mompenserius, per excursorios equites Regem, quo res loco sit, edocet, ad festinandum sollicitans, unâq; operâ copias in certamen comparat, ne incruentam victoriam auferant Fœderati. Neque enim hi segniùs adverterant suæ commoditatis articulos, quàm sui periculi aleam Regii. Mainei Duce, ac Parmæ Principe protinus capita conferentibus, utendum fortunâ statuitur, omnisq; gravis armaturæ equitatus, qui potissimùm Gallis constabat, è castris emittitur. His ingenti alacritate procurrentibus, haud minori obviam itur à Navarræis, periculi magnitudinem dissimulantibus potiùs, quàm spernentibus. At congressus quò terribilior in speciem fuit, haustarum, armorumq; fragoribus, eò placidior re ipsa, mansvetior extitit: nobilibus Gallis, qui polluere manus propinquorum sangvine detrectabant, ludicrum velut in theatro exercentibus, marte tumultuoso, & innocenti.

Notatâ collusione Gallorum, & occasionis fugacissimæ momento, Farnesiani Duces ad Imperatoris tabernaculum conveniunt; admissusq; Comes Alexander Sfortia, commilitonum nomine, signum pugnæ pro pedestribus copiis exposcit, spem non dubiam ostentans victoriæ, si promotis legionibus Hispanis, & Italicis, Gallorum in Gallos tepidius certamen effusâ de tubis grandioribus flammâ, recalesceret. Apertum triplici plagâ brachium, cum dolore summo, & febri acutissima, Farnesium per id tempus cruciabat. Opinionem præterea imbi-

imbiberat recentibus exemplis firmatam, Maineo, & Gallis Ducibus non optari ex animo victoriam partium, finemq; belli; seu privati lucri continuandi cupidine, sive invidiâ, metuve potentiæ Hispanorum. Abhorrere quidem ab Hæretici Regis imperio; sed eumdem prorsus armis exutum, & spoliatum potentiâ nolle. Quamobrem & ipse, suis vicissim subductis rationibus, animum induxerat: pro victoria laborare supervacuum; quando iis non placeret, quorum dexteris referenda esset. Illud cavendum etiam, atque etiam sibi, necubi locum vulneris daret, seu sociorum invidiæ, seu solertiæ hostium, seu fortunæ temeritati. His cogitationibus volutantibus mentem, illud Sfortiæ subjecit, quod erat omnibus compertum: ad conserendas cum Navarræ Rege manus, non decumbente exangui Duce, sed stante, ac vivido opus esse. Arma tamen capere exercitum, instructumq; sub signis, imperio opperiri invadendi hostis imperat. Interim ipse de lectulo transgressus in feretrum, ad spectandam hostilium copiarum frontem, velitationemq; Gallorum provehitur. Non secus ac relatum fuerat, remissam, & langvidam animadvertit; unde nihil primo agmini perturbationis, aut moræ oriretur, quò minùs legiones ad prælium suos in ordines explicaret, pariterq; acies media, quæ, Rege iter accelerante, se dabat in conspectum, ad designatum in campo locum, sine confusione transiret.

Introspectis Gallorum consiliis Alexāder legiones ad hostem opprimendū non mittit.

Omissâ itaque, quam fortuna simul obtulerat, ademeratq;, victoriæ spe, ad stabiliendam securitatem Parmensis convertitur. Præterquam quod fossis, aggeribusq; castra munienda curaverat, ne invitus ad certamen extraheretur, proximum collem in castra dominantem, præsidio occupari mandavit. Sive neglectum id, sive dilatum à Ducibus Fœderatorum, antevertit exequi Navarræ Rex, missisq; quatuor Gallorum cohortibus,

Regios è colle caſtris imminente, non ſine ſanguine deturbant Fœderati.

jugum inſedit. Jam ceſpes circum attolli cœperat ad collocanda tormenta, quæ globorum procellâ Catholicam aciem infeſtarent, cùm Parmæ Princeps, ut nondum confirmato malo, doloriq; Parentis occurreret, Camillum Capiſuchium cum binis legionibus Hiſpanienſi, & Italicâ ad hoſtes è clivo dejiciendos deſtinat. Is feſtinato itinere Gallos repentè adoritur, & numero impares, poſt cruentum certamen, deturbat è tumulo. Inchoatam verò munitionem abſolvere cùm maturaſſet, quatuor tormentis impoſitis, fiduciam ultra tentandæ expugnationis Navarræis adimit. Multò intentior incubuit induſtria Catholicorum, ad nemus occupandum geminis caſtris intermedium; quod proceris arboribus frequens, & herbeſcente ſolo lætum, equis militum egentiſſimis qualemqualem eſcam præbebat. Quin inſuper ambage latebroſâ ſylvarum, opportunitatem fallendi dabat inſtitoribus Gallis, à Regiis in Fœderatorum caſtra cibos, uberioris quæſtus gratia, occultè transferentibus.

Fœderati nemus caſtris proximum occupant, muniuntq;.

Sed, quo arctiora in dies omnia facerent Navarræi, hujusce ſylvæ non inutilis poſſeſſione Catholicos evertere meditabantur. Priùs tamen quàm id aggrederentur, exploranda erant munimenta, quæ nemori circumdederant Fœderati. Kalendis Maji triplici velitatione rem tentant. Bironius juvenis primùm cum Duce Guiſio, rurſus Bullionii Dux cum Roneo, poſtremò Montinii Dominus cum Chiatreo, equeſtri pugna congreſſi. Verùm pilarũ tempeſtas tam denſa, ſubeuntes aditum nemoris equites regios excipiebat, ut munitionem propiùs luſtrare nemini citra noxiam liceret. Tum, ſi qui, contempto periculo, id exequi auſi fuerant, iis malè vulneribus, aut peſſimè morte multatis, facultas erepta fuit, explorata nunciandi. Poſterâ luce Bironius, qui cum æqualium juvenum globe, vel hoc fungi munere, vel vitâ defungi conjuraverat, non ſine extremo diſcrimine ſuo, ac ſocio-

Regii ſylvæ munimenta magno ſuo periculo explorant.

sociorum, è quibus interfecti non pauci, plurimi vulnerati, aggerem sylvæ prætentum contemplatus est. Regi mox retulit: simplicis esse structuræ, nullo munitum à lateribus propugnaculo, bombardis nullis, defensumq; à propugnatoribus circiter mille. His auditis Rex Henricus in spem expugnandi aggeris venit. Quatuor millia peditum Gallos, Anglos, Germanos, Hollandosq; tres in acies dispertitos, ad æmulationem acuendam, sub auroram diei augustæ Crucis inventioni dedicatæ tentare aggressionem imperat. Duriorem initio fortunam sunt experti, Wallonibus, Hispanisq; in subeuntes perpetuâ jaculatione fulminantibus. At, ubi Regii, quâ prævalebant militum copiâ, è variis partibus nemus introgressi, à tergo, à lateribus, à fronte intulêre arma, multitudine magis obruti, quàm superati Wallones primò, mox Hispani ad castra proxima se recipiunt, hi salvis, illi amissis impedimentis. Hollandi ad quatuor millia præsidio aggeris relicti, ne re tentaretur à Fœderatis, omni diligentiâ præmunire contendunt. Verùm id ipsum antevertere jussæ Capisuchii, Idiaquesii, & Barlottæ legiones, millia peditum sena, primo diluculò ad aggerem progrediuntur: armaturæ gravis, & levis equitibus percursantibus omnem planitiem, aggeres, & castra interjacentem; nequa vis hostium à tergo aggressores turbaret. Is ardor animorum, & impetus æmularum legionum fuit, ut Hollandos, post brevem defensionem, saluti suæ consulere maturo receptu compulerint. Neque hunc habere tutum, per infestos Fœderatorum equites licuisset, nisi Mompenserii, & Nivernii Duces, cum Regalibus turmis, opportunum refugientibus præsidium præstarent. Exinde Hispani, atque Itali, refectum celeriter aggerem, binis propugnaculis, propugnacula singula quaternis bombardis communiunt; ne de possessione nemoris, ultra litem Navarræi armis intentent. Interim Rex neque

Missæ Navarræorum legiones post difficilem pugnam Fœderatos sylvæ munimentis expellunt.

Negligenter custoditũ à Guiſianis collem Regii occupant, & ex illo, in ſubjecta ſuburbia fulminant.

ſuos interquieſcere, neque adverſarios paſſus, ex ingenio indolis bellicoſæ, an ut Gallicæ juventuti morem gereret, ſi à certaminibus ceſſaretur, caſtra deſerturæ? ad alias rationes vexandi exercitus Fœderatorum induſtriam convertit. Ivetoti ſuburbio, in quo primum agmen cum Duce Guiſio hoſpitium cœperat, imminebat collis, quem Gallorum excubiæ, loco præſidii, propter propinquitatem exercitus, tutabantur. Has per negligentiam, & ſocordiam agere Rex admonitus, occupandi collis negotium, ſenis Britannorum cohortibus mandat. Dein Bullionii Ducem, cum decem equitum turmis, interequitare jubet campos pago finitimos, ad Guiſianorum equitum fugam excipiendam. Neque provideri dolus belli ſolertiùs à Rege, neque à Regiis diligentiùs adminiſtrari potuit. Niſi autem pari conſilio, & audaciâ, obviam itum eſſet à Catholicis Ducibus, non ambigitur, quin incuria Gallicarum ſtationum Fœderatis aciei primæ exitio conſtituta fuerit. Angli enim, nullis auditi, viſiq; vigilibus, noctis intempeſtæ ſilentio, inſcenderant collem, & excitato tumultuario ſuggeſtu, cùm aliquot minora tormenta impoſuiſſent, in ſubjecta ſuburbia paulò antè lucem, jaculari cœperunt, reſonantem eminus bombardarum fragorem, collabentium propius ædificiorum ſtrepitu comitante. Experrecti equites Guiſiani tanto tumultu, adeſſe hoſtem, & perniciem intra pagum ſuſpicari; graviſſima quæque mala pavore nocturno ſuggerente. Expulſi ergò domibus, infidam ſtationem præbentibus, alii inermes, alii armati, ſed ambo ignari quos fugerent, aut quos impeterent, huc, illuc, veluti lymphati, ac mentis impotes vagabantur. Siquidem tormentorum tonitrua, & procidentium tectorum ruinæ, cum hoſtilia omnia per aures ingererent, nullus interim hoſtis, quoquoverſum circumvolverent oculos, apparebat. Ubi, ortâ luce, Britannos in proximo jugo, tam-

quam

quam in cervicibus hærere constitit: exterriti Guisiani milites, ejicere se parabant in campos, ad certam utique cædem, nisi providentia Ducum intercessisset. Hi cum suis contubernalibus, ad oppidi portam progressi, fugam compescunt, partim minando per obversas cuspides, tubosque, partim dehortando; cum negarent effugium ad salutem patere in proxima planitie præoccupatâ catervis Navarræorum, in id accinctis, ut Guisianos exciperent, & obtruncarent. Neque tamen se authores esse, ajebant, ut manerent in tectis fluctuantibus, & caducis, ipsâ sepulturâ extingvendi. Non discessum improbare, sed fugam, confusionemq;; ne in hostem inciderent, sed ut incurrerent. Nam si armis protecti, si servatis ordinibus, necessarium certamen fidenti animo, tamquam ex voluntate capesserent, non salutem illis modò, sed & victoriam polliceri. Transire quippe ab aggressis in aggressores terrorem, ubi repugnantes præter spem viderint, quos impugnant. Ceu clavus clavo truditur, ita per metum sanato metu, è suburbio prodeunt instructæ ad prælium turmæ, atque ultro in Navarræos se invehentes, invehuntur. Inter pares viribus, animisq; congressus ferociter initus, mutuâ consensione dissolvitur. Navarræi enim acriorem opinione hostem nacti, cùm de præda quam inhiaverant, desperassent, nulla supererat causa, cur laborarent, pro infligendis vulneribus, accipiendisq;. Guisianis autem pro magno munere futurum erat, si ancipiti sorte diu conflictatis, tandem se, suasq; sarcinas in tutum recipere daretur. Quod modico impendio stetit, duobus proceribus Contenantio, & Magianio in potestatem hostium redactis, dum in extremo agmine animosiùs, quam cautiùs præliantur.

Effusam suorum è suburbio fugam Duces Fœderatorum inhibent.

Egressi instructis agminibus Guisiani cum Regiis pugnant.

Pugnam mutuo utrique consensu dermunt.

Equestre hoc levius expectatione certamen alius congressus excepit, opinione pugnantium gravior, justoq; simil-

similimus prælio; qui pedetentim ad universi aleam belli geminas acies tracturus videbatur, nisi dispari ex causa, ambo Imperatores abnuissent. Occasionem præbuit novum tentamentum Navarræ Regis. Is ne spatium respirandi Farnesianis daret, alterâ luce Philippo Nassauio mandat, ut expugnet collem, ultra sylvam superiùs commemoratam, positum: quem tres Wallonum, totidem Hispanorum cohortes tutabantur, tanto à castris Fœderatorum remotum intervallo, quántum bombardæ ictus extenditur. Profectus ante lucem cum legione Batavica Nassauius, tegente iter sylvestrium arborum densitate, ex inopinato tam ferociter arma tumuli custodibus intulit, ut semihoræ spatio imparatos, atque inermes inde dejecerit. Tunc edito quod convenerat signo, ut socii cum tormentis ad communiendum jugum accelerarent, ipse confestim militum manus in molitionem aggeris confert. Neque ex usu erat, neque ex dignitate, ut eo loci Navarræos consistere paterentur Farnesiani; qui magnis rerum difficultatibus irritati magis, quàm fracti obstinaverant animos, ante de vita cedere, quàm de vestigio soli quod insedissent. Protinus Camillus Capisuchius cum tribus legionibus Hispanâ, Italâ, & Wallonicâ ad collem recuperandum à Mainei Duce, ac Parmæ Principe mittitur. Interea Fœderatorum peditatus ad pugnam expeditus, pro fronte castrorum in armis erat; extraq; castra equites universi tam gravis, quàm levis armaturæ vagabantur, præsidio suorum peditum futuri. Neque minùs ex adverso Franciæ Rex, cuncta suorum peditum agmina, Gallos, Anglos, Helvetios instructos ad prælium castris eduxerat, Mompenserii, ac Bullionii Ducibus altero cum Gallicis, cum Germanicis altero gravis armaturæ turmis, utrumque cornu curare jussis; jussis pariter equitibus leviter armatis percurrere interjecta camporum æquora, ne, si fortè Hollandos è clivo,

Nassauius à Rege missus Fœderatos dejicit ex alio colle.

Quem recuperare Fœderati missis illicò fortissimis legionibus festinant.

Dum fervet in colle pugna, miles utrinq; tanquam ad ultimum certamen educitur.

clivo, quem tenebant, exturbari contingeret, eos in receptu circumventos, alæ Fœderatorum obtererent. Continuatus geminas horas, inter inimicas legiones, in colle conflictus, amborum exercituum in plano suspensos oculos, animosq; spectaculo diu otioso detinuit expertes prælii, sed non curæ. Nam, uti cujusque partis aggredientium, aut propugnantium sors erat, ita studio suorum adstrictos hos, vel illos, diversimodè affici cerneres, vel gaudio, vel mœrore. Neque secus ac si quidquam eâ sedulitate proficerent, significatione manuum, nisu corporum, hortatu, monitu amicis laborantibus opitulari conantes. Secundior tandem aggressoribus fortuna, habitus animorum in exercitibus variavit. Lætos Fœderatos, & alacres, tristes Regios, & de futuro sollicitos fecit. Postquam enim labore multo, & sanguine præsertim Italorum, Batavi pedites de fastigio collis depulsi sunt, dum per campos ad sua castra se recipiunt, causam novi congressus præbuêre, inter equites Regios, Fœderatosque. Hi quippe hostilem peditatum opprimere, plenamq; reportare victoriam, socios illi, amicosq; defensare, atque ulcisci gestiebant, cum ambos æmulatio virtutis, & ira ex æquo concitaret. Illos, ut spiritus contunderent Fœderatorum in maximis annonæ difficultatibus contumaces: hos ut hostem perpetuò lacessentem, atque importunum vulneribus, & strage compescerent. Primò equites leviter armati, haud leve commisêre certamen. Dein Mompenserio, & Bullionio alas loricatorum auxilio suorum submittentibus, ex adverso Mainei, & Guisiæ Duces, Parmæ Princeps, & Marchio Renthiacus, cum gravis armaturæ turmis invadunt. Neque modò consilia, & imperia Summates Duces, verùm etiam manus, & pericula miscuêre: fulminantibus utrinque magno fragore bombardis, cum pernicie graviore Regiorum, propter peritiam in eo ge-

Depelluntur tandẽ non sine multo sanguine Nassaviani.

Pugna hinc, inter utriusque partis equites orta.

nere insignem Mottæi generalis magistri tormentorum apud Fœderatos. Ut incredibili animorum ardore pugnaretur, certaminis tamquam postremùm futuri opinio fecit. Adhibitus nempe universarum virium utrinque conatus, nullâ parte agminum dimicationis experte, neque tormentis de mane ad vesperam à jaculatione feriantibus; prolixitas pugnæ in denas horas marte vario protractæ, labores, discursus, ac molimina Ducum, è quibus, Parmæ Principem inter medios Anglos fortissimè præliantem suffossus equus destituerat, cùm æger Alexander sellæ gestamine non contentus, in equum imponi voluerit, ut acies medias intercursaret, provideretque, ne qua occasio, sive necessitas pertraheret ambas ad certamen ultimum, quod eo tempore febris ardens, acerbique brachii sauciati dolores, concoquere non sinebant. Sed neque Franciæ Regi è sua re videbatur, arbitrio sortis committere victoriam, quam sibi certam de Fœderatis desponderat à subductione cibariorum. Quamobrem consentiens maximorum Ducum authoritas, apud oppositas hostiles acies prævaluit; quamvis inflammatæ armorum furore, gustati sanguinis avidæ, cupidæq; uno certamine cuncta finiundi, ad novissimum casum ruerent. Assiduo certè labore, vulneribusq; lassatos æqualiter exercitus, alterum diuturnæ belli moræ, alterum ingravescentis inopiæ, immane quantum tædium cœperat, ita ut in celeri seu morte, seu victoria positum utrisque malorum remedium videretur.

Decem horis miro ardore pugnatur.

Militem finiundi belli cupidum hinc Henricus, illinc Alexander, diversis quisque de causis inhibent.

Et sanè Fœderatorum legiones exhaustæ tot malis, decrescebant in dies; ex militum septemdecim millibus, ad novem summâ redeunte. Pedes autem Farnesianus ferro, ac tempestatum injuriis invictus non reperiebat, quibus armis gravissimæ omnium necessitati obluctaretur. Neque meliori conditione equites erant; ad maciem

Exercitus Fœderati calamitates ex cibariæ rei penuria.

ciem redactis equis generoſioribus , inopiâ, & malignitate pabuli, aërisq; inclementiâ, quâ dies , noctesq; ſub dio verſantes macerabantur ; cum defectus pecuniæ, anguſtias commeatus prægravaret. Siquidem egens bellator, non erat iis promercandis, quæ à lixis, & calonibus hoſtium commutanda grandi pretio afferebantur. Inter quæ proſtabat venalis & aqua, propinquo licèt flumine. Quoniam Sequanæ oſtia ſubeuntes Oceani fluctus, marinam amaritiem dulcibus aquis inſpergebant. His difficultatibus fracti pedites Galli, qui ſancto fœderi militabant, ad fallendas Regiorum cuſtodias facultatem nacti communione veſtis, & linguæ , ſub ſignis quotidiè rariores apparebant. Equites verò per Aumaliæ Ducem diſertè denuntiaverant, niſi ſtipendium ſolveretur, caſtra communiter deſerturos. Et quidem à re nummaria nihilo erat inſtructiùs ærarium Regis. Sed ſufficiens victus ex fertilibus circum provinciis, quæque veluti jure ſuo rapiebat pauper miles , pro ſtipendio erant , & pro ſolatio. Præter victoriæ ſpem , quam ad lenienda belli tædia omni arte alebat Rex Henricus , extremas Fœderatorum ærumnas exaggerans, non ex falſo. Nam, qui unus iis mederi poterat , Parmæ Ducem ad ſalutis penè deſperationem adduxerat vulneris ægritudo , quæ inter ſummos brachii multifariam ſecti cruciatus , recruduerat magis, aſſiduis irritata vigiliis, queis, inquietanti diurnis aſſultibus , nocturnisq; Navarræ Regi obviam ibat. Quod niſi præſtaret ipſe, licèt ſemivivus , & conſilium ſæpius , interdum præſentiam , feretro circumvectus , hoſtilibus tentamentis opponeret , ingens profectò clades Catholicæ Religioni , & Chriſtianæ Reipublicæ exitialis, accipi potuit. Exedebat inſuper Parmenſis animum , unde pernicies (uti ſolet) redundabat in corpus , inveteratus inconſolabilis mœror, ob ſalutaria conſilia repudiata non ſemel à Gallis Ducibus , quorum

Et ex penuria pecuniæ.

Penuria pecuniæ etiam in exercitu Regio.

Sed ciborum copia levabatur, & ſpe victoriæ.

Alexander doloris violentia, adminiſtrando bello penè inutilis redditur.

rum noxiæ pœnas innoxius ipse, suusq; exercitus, communi omnibus periculo luerent. Quamobrem laboribus, & curis afflictam valetudinem onerantibus, animo sic linquebatur interdum, ut ne obeundis quidem vitæ officiis, ne dum belli consiliis expediendis videretur par.

Alii etiam Fœderatorum Duces morbo tentantur.

Accedebat ad malorum cumulum, quod Ducis quoque Mainei valetudo tentari cœperat, Georgius Basta Equitum Commissarius æger decumbebat in lecto, uno è summis Imperatoribus, integro Parmæ Principe; quem ne multiplicati labores obruerent, aut generosè in discrimina se offerentem, ne fortuiti casus interciperent, & Pater, & exercitus metuebant.

Has necessitates Regi patefaciunt Galli transfugæ.

Hæc incommoda Fœderatorum ad Henricum Regem deferebantur, per crebra transfugia Gallorum, qui nutante sancti fœderis fortunâ, mutabant fidem. Plenus itaque Henricus fiduciâ, victoriæ citra belli aleam conficiundæ, ad æmulandas Farnesii artes industriam contulit. Sepire vallo castra, aggerem circumducere, pro pugnaculis, ac tormentis munire, ne à Fœderatis omnem aliam salutis viam interclusam cernentibus, per certamen, & victoriam effugium tentaretur. Cum autem abundaret militum copiis in tantum, ut adversarios duplo peditum, triplo equitum numero superaret, per hos obsessis omnibus annonæ itineribus, ad ultimam famem adducere meditabatur. Mompenserii Dux, cum primo agmine, ad dexteram Catholici exercitus tetenderat, unde demissæ, ad custodiendos circumjectos campos, nequa cibaria inveherentur, excursoriæ turmæ, Regiis equitibus ex Diepæ, Sancti Valerii, aliarumq; arcium præsidiis, eamdem operam præstantibus occursabant. Mediam Regiorum aciem, in qua peditatus externi Britannici, Germanici, & Helvetici robora inerant, super militari via, quæ Picardiam spectat, Rex Henricus ipse collocaverat. Bullionii Duce, cui postre-

Omnes adimendæ Fœderatis annonæ vias obsidet Rex Henricus.

mum agmen parebat, sinistram partem occupante, tractumq; omnem & colles, per quos à Rhotomago ad Calidobechum via militaris ducit. Unum Sequanam præsidiis regiis vacantem, sui amplitudo alvei, & profunditas aquarum maris æmula muniebat; præter Batavicam classem, quâ medium flumen ad Henricopolim custodiente, si qua navigia, cum cibariis à Gratiæ portu, ditionis Fœderatorum, ostium Sequanæ intraverant, ad Calidobechum, & Farnesii castra adspirare prohibebantur.

Ita rebus ad votum fluentibus, Rex adductus in confidentiam maximam, certam in manibus victoriam credere, atque affirmare, tam domesticis in sermonibus ad familiares, quàm in literis ad provinciarum Gubernatores, & ad Britanniæ Reginam, Germaniæq; Principes, datis. Inclusos velut in cavea, in Calidobechi peninsula, Fœderatos circumsideri, cibo, potu, omnibus vitæ alimentis exclusos. Nisi pennis in sublime elati, cœleste iter cum avibus captent, effugia patere nulla; sed neque fortibus viris optanda, per hostium dexteras vulnera, & necem oppetituros. Occumbendum tamquam ignavis, tamquam victis, vinctisque, infelicissimo lethi genere; nisi maturè positis animis, armisque, victoris clementiam exorent. Nam se miserorum sanguine non egere, ad exaturandam sævitiem; neque postulare, quò superbiæ indulgeat, ut Caudina Romanæ ignominiæ exempla renoventur. Quin humanarum vicissitudinum memorem, cunctis qui arma tradiderint, vitam, libertatem, & commeatum in patriam polliceri: Gallis utpote civibus, etiam arma redditurum, dummodò sacramento fidem obligent, non laturos ultra contra Regem. At retentos cum Farnesio primarios Duces, ad pacem firmiùs sanciendam, pro vadibus fore.

Inde victoriæ fama in Gallia & extra Galliã propagatur.

Splendida isthæc Franciæ Regis prædicatio, in varias

Variè Europam hic rumor afficit, pro studiis nationum.

Europæ regiones delata, variis animorum motibus, pro studiis nationum accepta est. In universum, conclamata res Fœderis haberi, deplorata Alexandri salus, Regisque triumphi passim per ora hominum circumferri. Quin eâdem famâ Parmensis aures adlabente, quamvis improspera valetudinis risum vix admitterent, temperare non potuit, quin superbam Hostis fiduciam jocis perstringeret, acriùs factis vindicaturus. Tantum animorum in exangui pectore supererat. Habere se Regi gratiam (dicebat) qui gloriatione magnificâ fecisset, ut se conditionis Fœderatorum minùs commodæ non pœniteret. Quo enim propiùs desperationem venisse rem Fœderis percrebuerit, eò conspectiorem futuram laudem Imperatoris, ex insperato fortunæ rotam convertentis. An dubium esse, medenti morbos, Navarcho tempestates optabiles incidere, unde sanando, salvandoque, per miracula artis gloriam quærant? Nimirum, ex quo Dux Mainei, & Galli Consiliarii, vincendi occasiones à se non semel indicatas prætervolare passi fuerint, ecquam aliam opportuniorem restare viam grassandi ad belli decora, nisi ut exercitus fame perditus, sub Duce semivivo, hostibus multitudine, copiâ militum, & cibariorum superioribus obsistat, frustretur, illudat, perq; victoriam, & prædas de Navarræis reportatas, revictam Regalis jactantiæ vanitatem in triumphum ducat?

Jocatur Alexander in Hostis fiduciam.

Sequanam navibus trajicere, & Lutetiã exercitum adducere statuit Alexander.

Jam pridem Farnesius, ex quo contractiorem in dies annonam fieri senserat, rationem excogitaverat, quâ de laqueis, in quos alienâ culpâ se induerat, suo se ingenio extricaret. Anceps primò aspectu, plenumq; audaciæ consilium, sed perinde necessarium, ac salubre, Sequanam transmittere navigiis, & festinatis quantâ maximâ celeritate itineribus, Parisios in tutum recipere constituit copias, per viam priùs hostilium oppidorum direptionibus alendas, ditandasque. Ut commodiùs desti-

CELEBRIS SEQVANÆ TRAIECTIO

A. Parisÿ
B. Laniacum
C. Corbolium
D. Dieppa
E. Calidobechum

F. Exercitus Regis Nauarræ
G. Copiæ Parmensis Ducis
H. Sequana Flumen
I. Farnesÿ Cohortes quæ naues conscendunt

K. Princeps Ranucius Regios adoritur ne Catholicorum conscentionem impediant
L. Propugnaculum in Fluminis Ripa à Parmensi excitatum
L. Alterum Propugnaculum

M. Ratis prægrandis tormentis transportandis
N. Naues armatæ Hollandorum quæ adoriuntur rates tormenta tran[s]uehentes

O. Princeps Ranucius tormentis seruandis accurrit
P. Alexander Dux
Q. Tormenta recepta

R. Exercitus Ducis Parmensis. Flumen transgressus iter ingreditur

V
B
J
G

nata perficeret, castra propiùs flumen collocanda duxit. Primo mane, Sequanam versùs & Calidobechum, silentibus tubis, tympanisq; exercitum movet, cùm opportunè suborta nebula profectionem tegeret. Ne strepitus vasa colligentium exciret hostem inquietum, institutumq; abeuntium vestigiis, quatuor lanceariorum turmæ, cum senis fistulatorum cohortibus progressæ, sub Ranutio Principe, Regias in aditu sylvæ stationes, quàm tumultuosissimè invadunt. Jamq; primoribus cæsis, aut fugatis, ferociter instabant cæteris Fœderati, cùm exeuntes è castris Navarræi equites, peditesq; certamen summâ contentione redintegrant. Dum illic strenuè res geritur, & à depluente undique pilarum tempestate, perstrepunt cuncta, Fœderatorum agmina per otium, & securitatem ad Sequanæ ripam se transferunt. Tres horas tenuit obstinata in fronte nemoris concertatio. Cùm ex una parte Fœderati speciem præberent, quasi locum ab hostibus insessum occupare niterentur, cùm ex adverso Regii fortissimè repugnarent. Donec Ranutius à suis admonitus, in tuto jam socias copias esse, sensim cohortes pedem referre imperat, atque extremo agmini, quod Aumaliæ Dux regebat, se adjungere. Has porrò ipse concitatiore gradu est subsecutus, improviso abscessu attonitos relinquens equites Regios, Regemq;. Qui posteà solertiam juvenis Farnesii, sine fine laudavit, ubi discussâ nebulâ, vacuisq; apparentibus Fœderatorum castris, innotuit, quò velitatio illa, & pugna tam vehementer pugnata spectasset.

Primâ luce castris egreditur.

Fallendo Hosti, Filium cum aliquot equitum peditumque turmis ad invadendã Regnorum stationem emittit.

Dum fervet concertatio, Fœderati in tutum evadunt.

Sequitur suos Princeps Farnesius, & dies hosti fraudem aperit.

Quamvis nihil propiùs fuerit, quàm ut militum paucorum sine incuriâ, sive flagitio, hujusce receptus gloria deformaretur, aut in cladem verteret. Siquidem in reditu, Princeps Ranutius tria ænea tormenta, in pristinis deserta castris offendit. Quamobrem quantumcumque periculum, à propinquo hoste, si fortè recedentis

Relictas per incuriam tres curules machinas magnâ suorum læti-

tiâ in caſtra adducit idem Princeps.

tis tergo inhæreret, poſt hanc ignominiam ponens, confeſtim cohortes, quas dimiſerat, ab itinere revocat, atque earum collatâ celeriter operâ, in caſtra militares machinas reducit, cum ingenti Parentis gaudio, & militùm triumpho. Quæ ſanè omnia licèt incredibili alacritate perfecta fuerint, magna tamen ex parte fructu ſuo caruiſſet labor, niſi Navarræos à perſequendis, cùm pedem referrent, Farneſianis avertiſſet, aut ſuſpicio inſidiarum, aut tædium, & laſſitudo certaminis. Adeò in bellis & ſapienter proviſis, & fortiter adminiſtratis, quaſi jure ſuo fortuna intervenit, & niſi virtuti Ducum quantumvis exaggeratæ, calculum ſuum addat (ut cum vulgo loquar) cœca iſthæc rerum Domina, martialis gloria non abſolvitur.

Henricus abeuntium Fœderatorum veſtigiis inſiſtit, in omnem rei gerendæ occaſionē intentus.

Periniquo animo tulit Rex Henricus hunc receptum, migrationemq; Fœderatorum, in tanta propinquitate ſuarum legionum, citra periculum, ne dum citra cladem, ſuosq; Duces tantâ belli arte à Parmenſi puero circumductos. Quare non modò in caſtra, quæ mane hoſtes reliquerant, ipſe veſperi cum exercitu transgreſſus eſt, ſed poſtridie vix ortâ luce ad ſpeculanda nova Fœderatorum caſtra contendit, ut ſicubi munita eſſent negligentiùs, illac locum infligendo vulneri quæreret. Animadvertit ſtationem equitum levis armaturæ, à reliquo exercitus corpore ſpatio disjunctam longiore, quàm ut ſubveniri commodè poſſet, ſi fortè à Regiis invaderetur. Idipſum caſtrorum vitium prior Alexander notaverat, cùm adumbrata ei de more proponeretur in tabella forma caſtrorum, juſſeratq; per celerem mutationem equeſtris hoſpitii, periculo anteverti. Quominùs extemplo obtemperaretur, obſtitit avaritia Prodromi equitatus, qui ſuas in tutum ſarcinulas avehendas ante curavit, quam Imperatoris mandatum ad Duces equitum perferret. Quapropter ubi detrimentum à ſtudio pri-

vatæ

vatæ reculæ, reipublicæ importatum audivit, præcipiti fugâ gulam merito laqueo subduxit. Rex igitur posterâ luce mille pedites, equites bis mille, cum septem minoribus tormentis ad aggredienda castra Farnesianorum equitum mittit, sub fortissimis Ducibus Bironio juniore, ac Nuano item filio clarioris alterius, quem olim in Belgio militantem, sub auspicio Orangii Principis, à fortitudine bellica, & etiam amisso in pugna brachio, sicut Valentinum Hispani brachium ferreum appellaverant. Cœteræ quoque cohortes, & turmæ ut armarentur Rex præceperat, ubi res posceret, ad subsidium accursuræ.

In levis armaturæ equites, longiùs à reliquo Fœderatorum exercitu sejunctas selectissimâ militũ manum im̃ittit Rex.

Irruptio Regiorum, & repentina fuit, & vehemens, audaciam augente propinquo exercitu: cùm ex altera parte Fœderatorum disciplinam fecisset solutiorem, absentia Georgii Bastæ equitum Commissarii, qui Galidobechi in oppido, ex morbo jacebat æger. Itaque equites brevi defensione tentata, desertis tentoriis, impedimentisque, vix incolumes in majora castra se recipiunt. Illic ad arma conclamatum, statimque Hispanorum quatuor cohortes, sub Duce impigro Francisco Venero, sive ad auxilium, sive ad ultionem instructæ prodeunt. Fistulatores omnes erant. Quare occupato aggere imminente valli, perquam onusti predâ redibant Regii, non modicam intulêre crebris jaculationibus cladem, graviorem illaturi, de loco peditibus ad præliandum, quàm equitibus opportuniore; si aut reliquus Hispanorum peditatus insequi Venerum festinasset, aut nisi Navarræi expeditionis exitu utcunque prospero contenti, securitati suæ, maturato cum præda reditu consuluissent.

Fœderati equites, vix tentata defensione in majora castra se conferunt relictis impedimentis.

Redeuntibus cum præda Regiis non parum cladis Hispani fistulatores inferunt.

Hoc infortunium stimulos accelerandæ profectionis Farnesio subdidit. Quandoquidem eò ventum videbat, ut neque suis Ducibus, morbo, & fame languentibus, neque Gallis perfidia insuper laborantibus credere tutò rem-

Hoc equitum infortunium Alexandrum iter accelerare cogit.

rempublicam posset, nec denique satis fideret ipsimet sibi: Quippe qui, aliàs integris viribus, errores ministrorum corrigere solitus, tunc in languido corpore, deficiente sæpius animo, nisi per intervalla, Farnesio toto uti non poterat. Cœterum, nacto jam filum, quo se his labyrinthis evolveret, artificium fuit adhibendum, per quod Maineus, & Galli consiliarii à suis Hispanorumq; sententiis dissidere pertinaces pellicerentur, ut quemadmodum victoriam recusaverant, ita etiam salutem non abnuerent. Mottæo castrorum Præfecto consilium primò communicat, mox eodem adjutore ad pertrahendum in sententiam Mainei Ducem hac ratione usus est. Cùm propositum trajiciendi fluminis, ambobus aperuisset; uterq; statim; ex ingenio, & assuetudine Lotharingius, Mottæus ex composito, & simulatè ad contradicendum eriguntur. Magnas ambo difficultates, & aperta discrimina objiciebant. Latitudinem fluminis, altitudinemq; aquarum, propè oceani ostia, in immensum excrescentium: tum propinquitatem Regii exercitus, equestribus, & pedestribus copiis affluentis: transvehendorum insuper in alteram ripam tormentorum, sarcinarumque multitudinem, præter equitatum, peditatumq;. Ne modicos quidem torrentes, ac rivulos, citra periculum coram hostibus transvadari: quanto discrimini fore expositum transitum fluminis interminati, statis marinis æstibus ad pelagi similitudinem procellosi? in vicinitate porrò tanta Regiorum agminum, qui navigia ultro citroq; commeantia, vel impetita tormentis demersuri sint, vel manu, ac prælio occupaturi. Nisi fortè speraret Alexander, furtim transmitti posse tantum aquarum, à tanta vi militum, impedimentorum, balistarumq;, nil sentiente, aut nil ausuro propinquo Rege, juxta vigili, & inquieto? Qui videlicet ad Fœderatos divexandos omnibus horis, &, ne quoquam se inscio, invitove cogita-

Ut Maineũ ad trajiciendum Sequanam inducat, Mottæi opera utitur.

Consilium Maineo Duci, & Mottæ Domino communicat.

Propositæ ab his difficultates.

gitarent, sua propemodum castra ipsorum castris applicuerit. Addebat præterea Maineus generosè sententiam suam, popularem, & in vulgus militum probabilem. Si valetudo propè complorata Farnesii, si morbi Ducum, militumque, & nihilo melius à commeatu, & pecunia valens respublica, ex tædio vitæ, consilia desperata suggererent nonne expeditius irruptionem per medias Navarræorum acies tentare, ut in prælio non in fuga, non undis obruti mortem indecorem, sed gloriosam ferro nec inultam viri militares oppetant? Hæc Maineus. Cui Parmensis disertè: de sua, multo minùs de communi salute desperasse se pernegat. Consilium quidem afferre novum, anceps, arduum, sed perinde necessitatibus exercitus Catholici, ac saluti accomodatum. Quodq; (uti bis meminerint à se factum in Lutetia olim, nuper in Rhotomago liberatis) incolumitatem suis, hostibus terrorem, &, si interpellare ausint, exitium, admirationem cunctis gentibus sit pariturum. Receptum suadere, non fugam. Quamvis hanc aliquando, inter artes belli, ad intercipiendam victoriam, computari. Luce, palàm in conspectu Regalium legionum, Sequanam cum exercitu transiturum, ita quidem rebus omnibus temperatis; ut non lixa, non jumentum, ne sarcinula quidem (modò imperiis pareatur) peritura sit. Binarum noctium, & unius interjectæ lucis intervalla, traducendis copiis deposcere. Si qua pars equitum, aut impedimentorum superfuerit, eam Rhotomagum mittere statuisse, ut illo ponte trajiciat. Post hæc, de fabricandis, in utraq; fluminis ripa, geminis castellis disseruit. Quorum alterum Sequanæ jugum imponeret, classemq; frænaret Hollandicam, ne ab Henricopoli, ubi sedebat, solvens naves adoriretur Fœderatorum exercitum transvehentes; alterum, quod obversum Regiorum castris, circumpositam planitiem servaret, prohiberetque, ne pedites,

Solvuntur ab Alex. qui sui consilii rationes explicat.

equitesque Galli Farnesianis in cymbas conscendentibus negotium facerent.

Alexandri sententiã Mottæus primùm, deinde Maineus probat.

Cùm hæc, aliaque in id spectantia ubertim Alexander explicuisset, Mottæus tamquam vi argumentorum evictus manus dare, probare inventum, laudare solertiam, operis confectionem poscere. Annuere pariter Dux Mainei, seu rationibus, & authoritatibus amborum inductus, seu, quòd in rebus angustis, æmulatio refrixisset, an denique, quia cautum sibi, per priorem dissensum, satis duceret, ab improsperæ (si fors obstaret) profectionis infamia. Eò igitur intentior Farnesius in expeditionem incubit, cujus omnis sive gloria, sive dedecus, in se unum redundatura erant. Præter innumerabilem copiam lintrium, lemborum, ratiumque variæ magnitudinis, quam Rhotomagi comparari mandaverat, ibidem extrui quàm occultissimè jussit quædam molis majoris navigia; aliaque justæ magnitudinis complura, terna inter se, aut quaterna conjungi: quæ asseribus fulta validissimis, & constrata capacibus tabulatis, quadraginta militaria tormenta, sarcinas legionum, & cum equitibus equos commodè transportarent.

Plurimas variæ formæ naves Rhotomagi confici curat Alex.

Cùm verò rates tradere Domini abnuerent, nisi pretium ante numeraretur, negarentque opifices Rhotomagenses, opus injunctum perfecturos, mercede non constitutâ, in extrema inopia Hispani ærarii, ad publicam rem tuendam, publicâ exercitus benevolentiâ Farnesio abutendum fuit. Quidquid igitur auri, argentique paulò splendidior miles, vel in nummis, vel in annulis, torquibusque servaverat, ut conferrent, invitatu provocavit, exemploque, desumptis de suo, atque divenditis argenteo instrumento, pretiosâ supellectile, & aureis ornamentis. In hunc modum conquisitâ, & Rhotomagum summissa pecunia, mirabili celeritate navalis apparatus instruitur.

Pet. de Castro in cõm. a. 1592.

Cum pecunia deesset ad instruendum navium apparatum, suo suorũq; militum ære ac divenditâ pretiosâ supellectili hunc defectum supplet.

Interim

Interim ad custodiendam ripam, & flumen, hoc, ne ab exercitu Regio, illam, ne ab Hollandica classe, infesta transmigrantibus fiant, octo cohortes Wallonum, sub Claudio Barlotta Tribuno, transmissæ in ulteriorem ripam erigunt, muniuntq; propugnaculum stellatâ formâ; cujus tres radii Sequanam spectantes, universam alvei latitudinem defensabant. Per idem tempus in opposita citima ripa, simile huic propugnaculum excitatur à Bossuvii Comitis legionariis, instruiturq; tormentis quatuor, & propugnatoribus mille ducentis; queis non modò fluminis transitus muniebatur, & arx obversa mutuis fovebatur auxillis, verùm etiam circumjacentibus latè campis, à tempestate pilarum injectus terror, ripæ accessu Regias legiones arcebat. Utramque ripam gemino excitato propugnaculo munit.

Constructis arcibus, & exercitu ad profectionem accincto, quæ in XI. Kal. Junias indicta fuerat, sub antecedentis diei vesperam, de repente oculis Fœderatorum innumerabilis multitudo navium in flumine apparuit. Hæc paucis ab Rhotomago horis, velocitate summa descenderat, incitata cursu defluentis amnis, & recursu oceani reciprocantis. Præter majores rates, minoresq; grandia navigia, transversis contecta trabibus, & pontonibus connexa visebantur, pro equitatu, & bombardis æneis transvehendis. Naves Rhotomago adveniunt. Ubi ad ripam classis hæc navigiorum omnis generis appulit, nullâ interpositâ morâ, pedites Galli, equitesq; cum Duce Aumalio impositi, tum illorum sarcinæ, cum aliquot militaribus tormentis, eâ ipsâ nocte traducuntur: præmisso quidem ad trajiciendum Rhotomagi pontem, cum suis impedimentis Belgico equitatu. Primum, mox agmẽ ratibus impositum transit. Ortâ luce, ut reliquæ legiones Hispani, Wallones, Itali pari securitate transmitterent, decem Italorum signa sub Camillo Capisuchio, & quadringenti equites Belgæ, Italis permixti, sub Appio de Comitibus Pontificii exercitus Moderatore, progrediuntur in campos, Navarræis tentoriis proximos, ut speciem præbeant provocantium de more Regios ad velitare certamen. Inter hæc Navarræ Rex, rarescere paulatim, atque imminui Fœderatorum aciem, quæ sedebat in collibus, conspicatus in suspicionem bellici doli venerat. Sed opinatus alia omnia, præterquam Henricus dolum suspicatus, Bironium exploratum mittit, quid rerum hostis agat.

id, quod erat, quod videlicet in tanta propinquitate, atq; in conspectu Regalium copiarum transire Sequanam Parmensis auderet, jubet Bironium juvenem cum expeditis equitibus inscendere proximum clivum, speculariq́ue quid rerum Hostis agitaret. Biro celeriter fastigium collis emensus novam, & vix credibilem, nisi testatam oculi facerent, inusitati spectaculi aperit scenam. Fœderatorum copias transmittere vastissimum flumen, erectis utrobique in ripa geminis hinc, atque illinc propugnaculis custoditum. Alveum Sequanæ, quantus in latitudinem patet, millia passuum ferè duodecim, contabulatum, sub innumeris latere navigiis, partim commeantibus lentè cum sarcinarum oneribus, tormentorum, militumq́ue, partim remeantibus vacuis, eoq́ue perniciori natatu fluvium remetientibus, ad cœteros transvehendos. Fœderatorum alios in ulteriorem ripam jam transgressos, atq; à Ducibus distributos in ordinem, sub suis abire vexillis: alios de pontonibus bellica tormenta, sarcinasq́ue deponere: alios recens appulsos exscensionem meditari. Neque secus in citeriore ripa, de reliquis paucis (minus enim quintâ exercitus parte supererat) nonnullos operam navibus onerandis dare, scaphas, & lembos ad trajiciendum quosdam ingredi, reliquos dispertitos in cohortes, ac turmas, tutari transgredientium terga; præter binas peditum, totidemq́ue equitum acies in campum profectas, vel ad submovendos longiùs à ripa Regios, vel ad detinendos, frustrandosq́ue adumbrati certaminis scenâ.

Cuncta sedulò explorat Bironius.

Explorata Regi nuntiat, Hostis audaciam, & mutatam repentè rerũ faciem mi- ranti.

Cùm ex Bironio quamocyssimè reverso hujuscemodi narrationem Rex Henricus audiret, stupore primùm defixus hæsit, mox dolore, atque irâ inflammatus excanduit. Angebatur maximè, quod infringi sentiret in manibus palmam, subripiq́ue victoriam exploratissimam, cujus ipse famam in Gallias, & propinqua regna nunciis lite-

literisq; distulerat. Circumclusam cassibus prædam nescio quà inopinanter elabi, dum Sequanæ fluctus ab Oceani recurrentis æstibus inaccessos indigenis, externi exercitus navigant, ratium sylvâ repentè subnatâ. Eo ne se fato bellare, ut militarium laborum fructus Farnesianis toties artibus interceptos doleat? Sic belli furto Lutetiam ante sesquiannum: sic alio Rhotomagum nuper surreptum; alio deniq; nunc Parmensem, & semetipsum ex vulnere semianimem, & legiones à fame semimortuas, cladi, aut captivitati subducere? Quid facturum, si se integro, aut illis valentibus uti posset? At non semper bellicos dolos feliciter processuros. Aliquando detectam maturè fraudem in caput authoris revolvi.

Cùm animum ejusmodi cogitationibus momento volutasset, equites levis armaturæ ire præcipites, ad occupandam hostium fugam imperat. Mox ipse subsequitur, cum alis loricatorum, quantâ maximâ celeritate, ut extremam Fœderatorum aciem adhuc hærentem in ripa fluminis, & impeditam invadat, opprimatque. Ad satietatem trucidaturos (exclamans) reliquias exercitus dissipati, neque ausuras obsistere impares numero, animisq;, quæq; jam in fuga, non in ferro, non in dexteris, at in pedibus, ratibusq;, spem salutis reposuerint. Quin eodem impetu, navigia parata conscendere jubebat, ut in alteram ripam transgressi, cæderent agminum secundi, & primi fugientium terga, spolia diriperent, atque unius prælii felici exitu, finem Fœderis tyrannidi, suo autem Regi, Gallici regni coronam imponerent. His animatæ vocibus Regiæ turmæ citato cursu, ad Sequanam descendebant, haud dubiam perniciem portantes Fœderatis tam in flumine, quàm in ripa versantibus. Sed Bossuvianum propugnaculum furentibus intercessit. Cùm hos, & illos pariter tegeret, pilarum procellâ, in Regios temerè subeuntes effusâ. Qua statim discerptis primo- In subeuntes temerè Regios Fœderatiè propugnaculo fulminant.

primoribus, proximis sauciatis, reliquorum cursus fuit retardatus. Rex ipse, tunc reprehenso equo, in alia consilia revolvitur. Imperat illicò peditatum cum tormentis acciri, ad arcem subitariam, verberatione, atque assultibus excindendam. Simulq; alia tormenta transferri jubet in collem Sequanæ impendentem, quem continuò præmissis equitibus occupavit, ut inde fulminantes bombardæ rates hostium in flumine deprimerent, mergerentq;. Utrumque consilium irritum fecit tum solertia, tum velocitas Farnesiorum. Siquidem, antequam Regiæ cohortes cum tormentis muralibus ad quatiendam Bossuvii arcem, advenirent, eâ jam relictâ, Bossuviani, detractas inde bombardas, in navigia transferebant. Et Alexander ab altera ripa conspicatus Navarræos molientes in clivum æneas balistas, intellecto periculo, Centurionem in lembulo ad Principem filium legat cum mandatis, ut Regiis cohortibus in collem enitentibus opponat Italicæ legionis fistulatores inter vineta, sylvasq; impunè jaculaturos. Quod ubi factum, & Regii pedites cum tormentis iter occæptum omittere coguntur, circuitu longiore tutiorem viam ad colles quæsituri, & spatium interea Fœderatis est datum, quo non modò ultimæ aciei agmina evaderent in alteram ripam, verùm etiam, quod erat reliquum agminis, Wallonicæ cohortes, cum Principe Ranutio, tormentisq; naves postremo ingrederentur.

Propugnaculum expugnari, tormenta in collem promoveri jubet Rex.

Regis conatus celeritate & industriâ Farnesiorum eluditur.

In medio hi cursu erant, cum æneæ bombardæ de colle, in quem labore multo à regiis translatæ fuerant, emovere perniciem cæperunt, tum in Wallones navigantes, tum in custodem fluminis Barlottæ propugnaculum. Sed gravior ejus tempestatis terror, quàm damnum fuit. Siquidem ferrei globi cùm in aggerem rectà inciderent, nihilo majorem, quàm pro mole cujusq; pilæ, hiatum faciebant: & Fœderatorum rates, ut æneam procellam declinarent, obversis jaculationi puppibus, ad inferiorem ripam proras direxerant. Majoris verò molis navigium, quo tormenta vehebantur, ad Millaregium, paulò suprà Calidobechum appulit.

Ita cunctis prosperè procedentibus, novum periculum, unde mi-

Novum Farnesia-

de minùs timebatur, exoritur: quo Farnesiani receptus gloria, quæ in tuto collocata putabatur, in discrimen de integro rediit. Cùm enim à Bossuviano propugnaculo raptim avecta terna tormenta grandiori navigio transportarentur, quàm remotissimè à collibus, è quibus Navarræorum bombardæ detonabant, ecce tibi obviam prodeunt armatæ Batavorum naves, à Sequanæ fluminis ostio: unde, seu fortè fortunâ Farnesianæ profectionis audito strepitu, seu consultò, per nuncium Regis admonitæ, ad obturbandum ascenderant. Tunc deliberatio difficilis tam nautas machinarum vectores, quàm custodes milites tenuit, quasi Scyllam inter, & Charybdim deprehensos. Incerti videlicet erant, utrum præstaret progredi, an retrocedere? Nam, si ultra tenderent, imparesq; viribus in Batavam classem incurrerent, clades certa, vel captivitas imminebat. Sin ad superiorem ripam, longiùs à Batavis navibus averterent cursum, suberat timor, ne à depluente propiùs hostili pilarum nimbo submergerentur. Parmæ pariter Principem, qui cum equitibus in pontone vectus ad litus appropinquabat, haud minor animi fluctuatio circumdedit. Rediret in subeuntes Hollandos, ut periclitantia tormenta periculo suo vindicaret? Præter quam quòd iniquissimum certamen, de humilioribus in superiores naves futurum apparebat, salutem publicam, quæ in portu jam erat, in fluctus, & discrimina revocabat. An trium tormentorum exiguam jacturam, post exercitum incolumem, cum quinque supra triginta tormentis haberet? Angebat pudor, metusq; ne quid spoliorum, non tam neglectum à Farnesiis, quam ab se occupatum, Hostis jactaret. Vicit in juvenili animo perfectæ laudis cupido: & cum paterna, tum propria, adversùs Galliæ Regem æmulatio. His geminis veluti facibus instinctus, in cymbam desilit, Mottæo, Capisuchio, Sanpaulo, alisq; proceribus comitatus, & ad tormenta defensanda provolans, priùs exemplo, dein hortatu commilitones circumvectus accendit. Ne tam grande Catholicis partibus dedecus, & intolerandum Imperatori parenti suo dolorem inuri paterentur, ut vel unico militari tormento potiretur Hostis. Frustra liberatum bis

norum discrimen à superveniente ex improviso Batavorũ classe.

Id periculum magnanima Parmæ Principis audacia discutitur.

Uuu Rhoto-

Rhotomagum, frustra Sequanam toties, & ad ultimum coram legionibus Regiis impunè transitum: si ullas haberent Navarræi, quas pro trophæis ostentarent, agmini Farnesiano detractas exuvias. Reputarent fidelissimi commilitones, quid ab ipsis militare sacramentum, quid Alexandri reverentia, quid ante parta tot belli decora exigerent. Sibi omnia facere, ac perpeti certum, ne qua labes honoratissimi post hominum memoriam receptus gloriam inficiat. His vocibus perorantem Parmæ Principem, excepit ingens plaudentium legionum clamor, repercussu circumjacentium riparum, nemorum, undarumq; congeminatus. Continuò in lintres, & lembos, etiam qui jam ripam obtinuerant, cum suis quisque contubernalibus Duces insiliunt, atque majoribus, minoribusq; sclopis instructi Hollandis minantibus bellum, bellum ultrò inferunt. Barlottæ propugnaculo, cui fluminis custodia credida erat, in succedentes hostium naves, pilarum nimbum præmittente. Neque segnius ex adverso Regii tormentorum libratores in flumen, & Fœderatorum rates, è colle jaculabantur. Sed dispar erat in utrisque, uti periculum, sic & metus. Nam Fœderatorum lembi, quò incitatiùs in Batavos ferebantur, eò longiùs Regiorum à terra ictus declinabant. *Hollandi, unde venerant, redire compelluntur.* At Hollandorum naves, cùm Farnesianas oppugnatum venirent, in effusam de propugnaculo globorum tempestatem se induebant, mox innumerabilium navigiorum assultum excepturæ.

His geminis quassata terroribus, & antequam congrederetur, superata Batava classis, circumactis proris, eòq; directis, unde venerat, imperium fluminis liberum reliquit Farnesianis. Qui per ostentationem pugnæ, victoriâ potiri, & quidem incruentâ, ovantes gaudio ad ripam appellunt. Illic è navigiis deposita tormenta binæ Hispanorum cohortes à Ranutio in id destinatæ excipiunt, mox instructis ordinibus, aciem mediam, quæ præcesserat, subsequuntur.

Rates, quę Fœderatos transvexerant, aut Rhoto- Substitit parumper cum reliquiis extremi agminis Princeps, donec pontones, & rates, quæ tantum exercitum transvexerant, partim Rhotomagum, cum suis nautis pactâ mercede remuneratis,

ratis,

ratis, revertuntur, partim custodibus vacuæ, ne quem ad persequendum hostibus præberent usum, subjectis in ripa ignibus concremantur. Ad extremum omnem fluminis tractum incendiis collucentem deserens Princeps Ranutius, paulò post solis occasum conjungitur Alexandro. Is lento itinere ad Blimentui vicum, statim à militibus captum, ac direptum tribus à Sequana militibus passuum, castra posuerat, munieratq; ; copias, quæ flumen sine ponte Rhotomagensi, sive navigiis transmiserant, reliquo ejus diei, & nocte proxima præstolaturus.

Postquam hos recepit, aliosq; milites collegit dispersos in campis, postridie Lutetiam versùs itineri paratum, & prælio festinatione tantâ exercitum movit, ut quadraginta propemodum millia passuum unius diei spatio confecerit. Antevertendum putabat celeritati Regis, quem frustratum cœteris tentamentis, expeditas ad ultimum turmas immissurum ad Fœderatorum insectanda vestigia conjiciebat, nec falsò. Siquidem Rex Henricus, ubi Regalium copiarum impetus, Batavicæ classis irruptio, & bombardarum de collibus jaculationes, in abscedentes Catholicos frustra fuere, quod unicè conandum supererat, omnem equitatum levis armaturæ cum suis Ducibus, per arcuensem pontem accelerare præcepit, ut, si quos licentia militaris, & libido latiùs depopulandi, aut ex morbis, vulneribusve invaletudo, in via tardiores effecerat, hos à suorum subsidiis adjunctos opprimeret. Intercepti sunt nonnulli, & trucidati ab equitibus Regiis iratis, ob frustratam spem victoriæ, prædarumq;. Alexander recepto omni exercitu summa celeritate Lutetiam contendit. Imminentes Regii vestigiis Fœderatorum paucos interceptos trucidant.

Altera luce Alexander Buscasciardum vicum in via positum cùm occupasset, Mainei Ducem cum equitum, peditumq; subsidiis Rhotomagum inde dimittit, ad firmandum statum civitatis, ne per occasionem à propinquo Rege retentaretur. Tertia die Neoburgum oppidum, quòd se dedere recusasset, expugnat, diripit, inceditq;. Mox Eudamum conditionibus intrat, quoniam victoribus Neoburgensi excidio satiatis pro venia supplicaverat. Neoburgum expugnat & vastat, Eudamum deditione capit.

Difficile dictu est, quantam rerum copiam de spoliatis Hugonoto-

gonotorum oppidis in transcursu avexerint Fœderati: multiplicem commeatum, generis varii supellectilem, non exiguam vim auri, argentiq; paratam ultrò, & expositam invadentibus prædam; quandoquidem tamquam in summa pace agebant, securi unicè Catholicarum legionum; quas in Normanniæ angulum compulsas, obsessas, tantùm non captas, popularium litteris, ac testificationibus acceperant. Quin lætioribus in dies advenientibus nunciis, & conditiones referentibus, quas Rex victis indulturum se promiserat, more humano, quo placita facilè creduntur, & augentur in majus, vota pro successibus, & facienda pro factis, vulgata fuerant. Gravem igitur exercitum, opulendumq; direptionibus hostilium regionum trahens, celeritate mirabili à Sequanæ ostio, ad Charentonium pontem quadriduò populabundus Farnesius venit. Hinc immissâ Lutetiam ad distrahendum ingenti frugum, pecorum, & aliarum rerum prædâ, unâ operâ Parisienses cives cibotum lautitiâ, & suas legiones pecuniarum pretiis lætiores fecit. Quam autem hospitaliter invitaretur, abstinendum duxit militem ingressu Civitatis, omni deliciarum genere affluentis. Verebatur ne, sicut homines ab extremis in extrema sine valetudinis vitio migrare non solent, ita Farnesianus exercitus, maxima penuriæ mala perpessus, copiâ rerum difflueret subitâ, quemque aspera præliorum non fregerant, opulentia, otium, & lascivia urbana dissolverent. Subitario è navibus ponte constrato, per Alexandrum de Montibus Tribunum Italicæ legionis ad Lutetiæ custodiam excubantis: Sequanam rursus cum copiis, tormentis, & sarcinis trajicit, iterq; dirigit ad Theodorici castrum, quod anno superiore Hispanicis expugnatum armis Hispanico præsidio tenebatur. Egressæ Lutetiâ Principes Matronæ Nemorosia, Mompenseria, Guisia prætergredientem Farnesium conveniunt, & liberatum Rhotomagum, servatum exercitum Fœderatorum, utrumque summa cum gloria, gratulantur.

Exercitum opulentum direptionibus hostiliũ agrorum Lutetiam versus Parmensis ducit.

Thuan. Bussier. Caterinus. Turtura. Campana. Carolus Coloma lociscit. de Castro an. 1592.

In Theodorici castro Parmensis agmina egestate, certaminibus, & itineribus fatigata, quindecim dierum requiete, ac militarium

Qui in castro Theodoricico-

litarium operum vacatione recreavit, in regione amica, & abundanti. Tum advectâ de proximo Belgio pecuniâ, stipendium exolvit emeritis legionibus, quæ semestrem in Gallia militiam, duobus tantû aureis viritim adnumeratis toleraverant. Exinde ut exercitum Regis Hispani, adhuc in Galliis hærere sentirent per sua damna Navarræi, Regiis circum arcibus arma inferri imperat. Alias populationibus & incendiis agrorum, alias assultibus repentinis, vel obsidiis experiri vim belli. Epernæum quàm primum expugnari mandat, arcem non ignobilem, in ripa Matronæ sitam; quâ in potestatem Sancti Fœderis redactâ, laxabatur Lutetiæ annona, & proximæ urbi Chatalauno, in qua Senatus provinciæ sedem habet, metus ex periculo creabatur.

pias quiete, ac stipendio refecit.

Rhoni Domino sub auspicio Mainei castrorum Præfecto Generali dimidiam partem copiarum subsidio Fœderatorum destinatam tradit legiones quinque sub Fustembergio, Bussuvio, Balansonio, Barlotta, & Capisuchio Tribunis, cum Italico, & Wallonico equitatu sub Marchione Malaspina, quibus omnibus in Gallia Camillus Capisuchius præerat, & ipse ab Alexandro in Belgium regrediente Maineo parere jussus. In hujus itaque adventu Epernæo admota sunt castra, positisq; idoneo loco tormentis, verberatio instituta. Cùm labefactata perpetuo quassu mœnia idoneum ruinâ spatium aperuissent, arcis Gubernator Sancti Stephani Dominus instantis periculi monuit Regem. Is continuò Nivernii Ducem, & Bironium Marescallum cum equitatu præmittit, cæteris rebus compositis, cum volucri acie subsecuturus. Nam post abitum Fœderatorum, statim Germanas legiones cum Anhaltino Principe defectu stipendii tumultuantes exauthoraverat, Gallos quoque pedites vigiliis, præliisq; oppidò lassos remiserat domum, senis millibus externorum peditum, binis equitum Gallorum reservatis, quos Farnesio, si quid in Galliis ultrà moliretur, opponeret. Biduum iisdem in castris est immoratus ex mœrore animi, & inopia consilii, quò arma, & vires verteret incertus; cùm omnia vacua, & muta circumspiceret arva, collesq; paulò ante duorum exercituum fremitu, classicis, & clamoribus resul-

Ex literis Mainei a. 1592.

Mainei Dux Alex jussu Epernæum obsidet, & ad deditionẽ urget.

Rex equitatũ præmittit, cum peditatu secuturus.

Digressis Fœderatis, magnã exercitus partem dimittit.

Mœrens & incertus animi, ob frustratam spem victoriæ.

resultantes. Elapsum è manibus, & avectum procul hostem penè captivum, materiem perpetuam virtutis Gallicæ juventuti avidæ præliorum, simulq; spem sibi debellandi, rursus abstulisse. Contritam incassum obsidione trimestri Franci, Britanni, Batavi, Germani militis operam, Elisabethæ Reginæ consumptum aurum, suam, & suorum Ducum diligentiam elusam, tantum sudoris frustrà fusum, & sangvinem etiam Regalem. Robora bellatorum, florem nobilitatis, præclariores Duces, quibus in acie Mars pepercerat, post hostis abscessum, exantlatæ militiæ malis extabuisse. Interq; hos Franciscum Borbonium Mompenserii Ducem Regii generis Principem, cui Rex ipse virtutum excellentissimarum quodammodo inter se pugnantium præconium dedit, virum appellans peræquè pium, & militarem, quantum in sanctitatem Catholicæ fidei propensum, tantum à Sancto fœdere, atque à perfidia Fœderatorum alienum, Regi studentem vel maximè, sed ejusdem Regis, in causa Religionis, minimè blandum objurgatorem.

Ob multos bellatores, & Duces ferro extinctos, aut morbo, interque hos Mompenserii Ducem, qui Regis laude dignatus fuit.

Jam verò Belgium repetenti Alexandro, res Fœderis, Catholici Regis armis prosperè gesta in tribus Galliæ provinciis nunciatur. A Lotharingiæ Duce in sua ditione, in Britannia minore à Duce Mercurii, cæsos utrobique in acie Hugonotos, Epernæum verò in provincia Briæ per obsidionem subactum industriâ, Camilli Capisuchii, qui à Maineo Duce ad transigendum cum obsessis de conditionibus missus, optimas detulit, ut festinata deditione auxilia Regis irrita faceret, quod planè contigit è sententia. Quare senior Biro cum arcis paulò ante hostibus deditæ munitiones exploraret ad recuperationem tentandam, ictu tormentariæ pilæ fortuito in caput impactæ, exanimatus concidit; uberibus lacrimis defletus à Rege, qui Ducis egregii, amicissimiq; caput, non Epernæi modò, sed sexcentarum arcium pretio redemptum vellet. Neque solùm Bironii Partis misera cæde, verùm etiam filii prægrandi vulnere, multoq; suorum sangvine, Epernæum Henrico constitit. Quin intervallo mensis integri, ne dum quadriduo ea oppugnatio milites Regios fatigasset, nisi Rex, per simula-

Tria uno tempore prosperè gesta nunciantur Alex.

Carolus Caloma Turtur.

simulationem invadendæ proximæ arcis, elicitâ inde potiori parte præsidii, legione Wallonica cum Barlotta Duce, mox oppidum semierme, tota mole virium aggressus foret.

Ut Regi paria reddant Fœderati, pro Epernæo Vervinium adoriuntur; & à quadringentis equitibus, decentisq; peditibus frustra defensum ad deditionem compellunt arcem situ, & structurâ nobilem, nobiliorem intra sexennium futuram pace, inter potentissimos Europæ Reges inibi constituenda. Nec eo contentæ Catholicorum copiæ, quoniam Navarræ Rex, ad fluminis navigationem Parisiensibus impediendam, in Matronæ insula propugnaculum extruxerat; ad eosdem ab altera parte sublevandos, Crespiacum in Valesiis obsidione cingunt, expugnant, locique custodiam Capisuchio, ejusque militibus committunt, ut iis deducentibus cibaria ex fertili circumjacente regione, Lutetiam securè devehantur.

Ex Ducis Mainei ad ipsum Capisuchium literis 21. Oct. 1592.

At Farnesius gravissimi belli curâ, periculisq; majori gloriâ quam felicitate defunctus, in procerum concilio, statum exposuit, valetudinis suæ, quæ tum â veteri intercuti morbo, tum â recenti vulnere, nimio plus debilitata languebat. Neque enim tempestivæ curationi locum fecerat occasionum necessitas, quotidiana discrimina, & ambigua frequentium præliorum. Retulit sententias medentium, qui authores erant, ut omissis militaribus muniis, ad Spadanos fontes recurreret, si consultum cuperet saluti præcipitanti. Senatu itaque annuente, in Belgium Idibus Junii revertitur, statimque ad Spadanas aquas contendit: præmonito per literas avunculo Rege, quam afflicta valetudine, quamque imbecillis corporis viribus uteretur. Quamobrem Imperatoriis muneribus impar, gratiis ante actis ex animo Regiæ Majestati, pro continuato tot annos Præfecturæ splendidissimæ honore, supplices preces adhibeat, ut per eos clementiam abdicare liceret. Vacaturum quod superat vitæ, cum sustendandæ valetudini, tum animo ad suprema componendo Successorem proinde quem deligere dignaretur, opperiri, qui virium integer, vegeto corpore, animoque provinciarum administratione

Qui admonet senatũ de statu suæ valetudinis, & de sententiâ medentium.

Regem etiam admonet, & successorem mitti postulat.

tione capesseret: tum, si quid â langvido Duce peccatum, corrigeret, repareretq;. Missionem sapienter flagitanti Parmæ Duci, Hispaniæ Rex, pari sapientiâ repulsam dedit. Cùm enim Hispanæ rei, pariterq; Christianæ plurimum referre judicaret, ut Belgicus exercitus, primo quoque tempore, Gallias repeteret, ubi, habenda erant super Catholico Rege deligendo comitia, iis adesse regendis, moderandisq; consilio, atque armis, Alexandrum volebat, haud ignarus, quantâ ob prudentiam, gloriamq; belli, apud Galliæ proceres, populosq; authoritate polleret. Laudare se itaque repetitum salubrium aquarum usum, sperareq; (respondit) quemadmodum commodæ superioribus annis extiterint, ita non absimilem, ad ineundam tertiam in Gallias expeditionem, illarum sensurum opem. Hortari ergò, ac si opus sit, etiam imperare, ut per æstivos menses in unam instaurandæ valetudinis curam intentus, nullis inde, civilibus, aut militaribus muniis abduci se sinat. Sibi cœtera cordi fore. Comitemq; de Fuentes Petrum Henricum Gusmanum ex Hispaniis mittere, qui pro Alexandro, ad Alexandri nutum, rem Belgicam temperet. Unam Gallici Regis electionem, dignum seculorum curâ negotium Farnesianæ industriæ gubernandum reservare; quod, instar navigii diutina tempestate jactati, ex alto litus tandem aspiciat. Modò magnus Gubernator laceris velis, & armamentis utcunque ad cursum aptatis, portum occupare non cesset.

Philippus Rex Galliarum comitiis pro Rege deligendo convocatis Alexandrum adesse vult.

Laudat regressum ad Spadanas aquas ut earum ope convalescat magis.

Unicum sed maximum negotium electionem Regis illi commendat.

Tam honorifico avunculi Regis judicio, imperioq; Farnesius, post juventam, & virile robur in obsequio Catholicæ Religionis, & Majestatis traducta, postremum quoque ætatis actum, & ultimum vitæ spiritum impendere jussus est. Nec detrectavit ille obsequii tenax, & parendi certus, quamvis in dies deficere labantia membra sentiret. Verùm ita rebus commodabat humanis, districtum duorum ingentium bellorū curis animum, ut imminens pro corona cœlesti certamen decretorium æternitatis attentiùs meditaretur. Quinque siquidem mensium spatio, quot à reditu de Galliis, ad exitum ê terris intercessere, sæpius expiatis confessione culpis, quinquies ad divinum epulum accessit;

Alex Regis imperio acquiescit.

Ad mortem tamen piè se comparat.

confe-

confectisq; testamenti tabulis piarum largitionum plenis, Principem filium, in Italiam ad avitas ditiones redire compulit, ne quid, occasione paterni excessus, & hæredis absentiæ, turbaretur.

Post sacramenta, Confess. & Euch. frequentata, testamentum conficit & Principem filium in Italiam remittit.

Inter hæc, ab omni Galliæ parte delegati Fœderatarum civitatum Lutetiam Parisiorum confluebant; quos ubi frequentes convenisse nunciatum est, domum in urbem magnificam conduci sibi, ornariq; splendidè Farnesius jussit, comitiis præsentiâ, & consiliis moderaturus.

Lutetiam confluentibus delegatis domum ea in urbe Farnesius conducit.

Quin, ut auctoritas amplior, & momentum ab armis accederet, colligendis undecumque copiis, adq; fines Galliarum promovendis instabat. Securitati Parisiensium (uti ab iis rogatus fuerat) consultum se velle per armatas legiones prætendebat, adversùs apertam Navarræ Regis violentiam, & contra grassantes occultò astus Politicorum. Cùm & amicos Fœderis principes, unâ eademque operâ retinere in fide pararet, & Senatores Infanti Austriacæ faventes ad fiduciam factionis erigere. Interea necessarius apparatus tantarum rerum moli, ex Hispaniis non apparebat. Quare literis ad Regem datis: Neque satis mirari se, neque causam suspicari testabatur, cur, appetente die comitiis Galliarum inchoandis præstitutâ, nulla pecuniæ, vel armorum subsidia in Belgium ex Hispaniis advenirent: quo sanè tempore, â cunctis Austriacæ dominationis provinciis festinare parasset, & vires, opesq; conferri, sive ad Hæreticum Benearniæ Principem interjectis armorum obicibus excludendum Gallico solio, sive ut Senatorum voluntates Infanti Austriacæ, quà pretiosorum munerum opulentiâ, quà potentiâ fomidatarum legionum ita conciliarentur, ut electionem externæ Principis, inveteratæ Salicæ legis venerationi præhabendam putarent.

Colligit milites in Galliam ducendos.

Scriptis ad Regem literis urget subsidia pecuniæ atque armorum ex Hispaniis.

In eamdem sententiam Philippus Cardinalis Sega Legatus Galliæ, Petro Millino Hispaniarum Nuntio perscripserat, ut moneret Regiam Philippi majestatem, si Serenissimam filiam in Reginam Gallorum deligi ex animo optaret, aboleriq; Salicam legem, amabilem auri, terribilem ferri vim exerendam, inculcandamq; ; quò Gallos in sua vota, seu volentes duceret, seu nolentes

Idem contendit Card. Sega Legatus literis ad Nuntium Hispaniarum scriptis.

Nihil profectum est, Cur? lentes traheret. Neutrum à Rege perfectum est: vitio partim temporum, partim ministrorum. Nam, præter quam quod immane quantum pecuniarum, & virium in Hispanicam classem, expeditionemq; Britannicam, ante quatuor annos collatum fuerat, non mediocris quoque summa nuper in præpotentem exercitum sub Alphonso Vargas immissum ad Aragoniæ motus compescendos, ad hæc, stipendiorum vis immensa profundebatur in proceres, exercitusq; Gallorum, ad bellum in quinque provinciis sustentandum frustrà dehortante Farnesio; qui tam in consultationibus bellicis, quam in literis ad Regem scriptis, unum partium robur, & belli caput, Henricum Regem debellandum esse statuebat, & omissa inutili sectione ramorum, infligendam trunco securim, ut arbor radicitus excinderetur. Ita Cæsarem, in expugnando Magno Pompejo, præcipuam operam collocasse: mox Africanos ejusdem, & Asiaticos exercitus, orbemq; terræ Pompejanum, fato Pharsalicæ cladis involvisse.

Alex. sententia debellando omissis cæteris.

Accessit gravissimum eo ipso anno incommodum, quod, quadraginta Anglorum navibus Indica maria obsidentibus, consueta inde metallorum tributa, in Hispaniam commeare nequiverant; cùm unus ex illis ingentibus gaulis, quo aurum infectum pro cudendis ter decies centenis aureorum millibus vehebatur, interceptus in prædam Catholicæ Religionis hostibus cessisset. Atque istud fortunæ crimen, illud hominum fuit, triumvirûm videlicet Hispanorum. Hi conscii domesticæ inopiæ, quantisque difficultatibus ærarium Regium premeretur, perinde ac si affatim cuncta suppeditarent, tantos præseferebant spiritus, ut pro arbitratu versare comitia, Mainei Ducem circumscribere, reliquos proceres circumducere, una spe auri vana, & futili postularent. Siquidem Duci Maineo dictitanti: præmitti cum pecuniis equitum, peditumq; copias ab Hispaniis oportere, ut mox Infans Austriaca in Gallicum Regnum reciperetur, Regis ministri subjiciebant: Austriacam priùs Infantem in suum solium adsciscerent Galli, postmodum ex Hispaniis largos auri ferriq; torrentes inundaturos.

Turtural. 18.

Bussier. Thuan. Cater. l. 12. Turtur. l. 18.

Longè

Longè alia Parmensium Duci ratio consiliorum. Qui ubi differri sine fine sensit expectatum ab Hispaniis auxilium, urgente rerum Gallicarum necessitate, vel privato impendio (ut aliàs fecerat) reipublicæ subvenire constituit. Ab Antuerpiæ Danistis aureorum trecenta millia suo ipse nomine fœnori sumit, partiturq; in milites, qui undique convocati, ad imperium Ducis tertiam in Gallias expeditionem molientis, pleni spei, atque animorum advolaverant. Ad spargendam itaque latè Alexandri cum exercitu redituri famam, Gallias versùs, contendunt recens conductæ à Curtio, & Pernesthenio Germanorum legiones, Wallonicæ acies, ac Belgicæ turmæ, septem circiter peditum millia, cum equitibus mille quingentis, aggregaturæ se illic S. R. E. copiis, tribus peditum millibus, equitibusq; ducentis; adjungi jussis Hispanis pariter, Italisq; sub Camillo Capisucchio, & Antonio Zunnica, summam peditum quatuor millium, equitum sexcentorum conficientibus. Quibus ubi Farnesius cum Prætorianis militibus, cum honorariis, & reliquâ mole virium se adjunxisset, sibiq; Maineum associasset cum Gallicæ nobilitatis equitatu, conflandus erat exercitus supra viginti millia veteranorum, quàm validus erigendis Fœderatorum animis, tam consternandis Hugonotis, & Navarræ Regi terribilis.

Pet de Castr. a. 1592. Cater. Turtur.

Alex. ad cogendos milites pecuniam fœnori sumit.

Præmittit in Galliam cohortes varias & turmas.

Ad 20. millia militum veteranorum adducere in Gallias parat Alex.

Ea quippe tempestate cum bellum Normannicum quatuor justos exercitus, binos in singulis partibus exhausisset, semestri (quod maximè mirum videtur) spatio, ad supplendas delectibus legiones, quod ære suo Parmensis fecerat, Henrico Regi neque pecunia aderat, neque tempus ad eam conquirendam suppetebat. Nam Elisabetha Regina, Britanni cum sangvinem, aurumq; frustrà profusum in obsidione Rhotomagi conquesta, negabat mercatores Londinenses posthac obolum suffecturos, nisi pro subsidiis præsentibus, mercedem certam Caletum, & Guisnas acciperent. At Henrico tanti non erant Anglicana subsidia ut, ne iis careret, regni partes perdere mallet: in possessionem nobilium arcium vetustis Galliarum raptoribus inductis; cùm præsertim abusuros exemplo Hispanos crederet, statimq; parem arcium nume-

Coloma lib. 1. a. 1592.

Guisne.

Ex adverso Henricus Rex laborat paucitate militum.

Nam Rhotomagi obsidio sex mensibus quatuor exercitus consumsit.

Britaniæ Regina Galliæ arces pro auxiliis deposcit.

Sed Henrico Regi non probatur.

numerum à Fœderatis exacturos, non sine pernicie Gallici regni discerpendi ab auxiliatoribus suis.

Coalescentib° in Gallia copiis Alex. præponit Appium de Comitibus

Interim Hispani Regis copiis coalescentibus in Gallia, per suam absentiam Farnesius præfecit Appium de Comitibus, præter inverteratum familiæ splendorem à proavis Ducibus, Purpuratis, & Summis Pontificibus, insuper suis laudibus clarum, decenni militia sub Alexandro, & Ductoribus Batavorum Schenchio, Hollachio, aliisq; acie victis. Is porrò, in Italiam jam reverso Sfondrato, cùm etiam Apostolicæ Sedis agminibus præesset, eo tempore ambos exercitus Pontificium, & Hispanum tamquam summus Imperator gubernavit, quod ipse in epistola ad Petrum Cardinalem Aldobrandinum affirmat.

Ejus nobilitas & virtus.

Vide Famianũ dec. 2. l. 7. & 8. Ex Archivo Vatic.

Parmensis Atrebatũ ad Galliæ fines contendit.

Ut suum belli apparatum ex propinquo Parmensis urgeret, Bruxellis Atrebatum se contulerat. Illic totos quindecim ante obitum dies, equo circumvectus pedestribus copiis, & equestribus colligendis operam dabat, langvorem corporis, animi vigore vel sustinens, vel dissimulans. Tandem Kalendis Decembribus, ingravescens ultra modum valetudo, defectu repentino virium, efferre pedem domo prohibuit. Neque tamen omisit in cubiculo aures poscentibus dare, domestica negotia transigere, Ducumq; authoramenta non pauca vacillante dextera signare. Cubiculario autem monenti cum lacrimis, ne se vexando vitæ scintillulam extingveret: Sinito (inquit) ut quemadmodum anteactam omnem ætatem, sic & momenta ultima reipublicæ impendamus. Ita Imperator sui seculi summus, tertiùm suscepto pro Religione Gallico bello, militariter immori voluit, idemq; facere vitæ, ac virtutis extremum. Cùm enim post solis occasum horâ consvetâ somnum in stratis petiisset, nocte concubia famuli succedentes lectulo, quem sopitum quiescere rebantur, agentem animam offendunt. Convocata illicò interior familia lugentes cubiculum complent. Hos intuitus tranquillo, & propiore ad lætitiam vultu, supremùm valere jubet, vetatq; dolere præmaturo exitu, quem ipse libens, ut Dei donum acciperet, quod natura mortalibus novissimum fecit. Neque enim metuendam putabat

Quotidie copias invisit equo vectus.

1. Decembris ex defectu subito virium resistere domi cogitur.

Coloma Carnero Campana loc. cit. Hareus Coloma Carnero. Campana loc. cit.

Alex. in morte magnanimitas.

putabat mortem, cui toties in acie occurrerat? quamque tetram licèt, ac trucem didicerat meditando mansvescere? Mox unctionem extremam deposcit; nam summo manè cùm rei Divinæ interfuisset, cœlesti cibo se munierat. Protinùs Abbas Sancti Vedasti, qui Ducem in cœnobio magnificentissimè exceperat, accurrens inungit sacro oleo. Postridie rumor diditus tota urbe cives, milites, vulgus mœrore complevit. Variis in templis Numini publicæ venerationi exposito supplicatum, pro salute Gubernatoris Belgii provinciarum. Quem postera luce cùm animus linquere rursus eâdem horâ cepisset, eum lapsum virium prodromum esse mortis interpretatus, effigiem Christi de cruce pendentis primùm pectori, mox ori admovit, atque in Dei osculo animam Deo reddidit. Vulgato transitu Ducis, omnia sacrarum turrium æra prolixè lugubrem sonitum ediderunt, deinde sub vesperam cadaver religioso Capuccinorum sacco amictum, manibus pedibusq; nudatis (ita ipse testamento mandaverat) humeris aulicorum deportatur in Sancti Vedasti templum, cereis ampliùs trecentis prælucentibus. Ubi cùm preces hymnosq; consvetos alternè fundentes religiosi illius familiæ alumni decantassent, rursùm è templo in proximum conclave transfertur, atque extractis intestinis, quæ sub ara maxima sepulta sunt, corpus odoribus conditur, Parmam in Italiam transmittendum. Alex obitus.

Supremis tabulis resignatis, luctus redintegratus est omnibus, desiderio benignitatis incredibilis, quâ ferè neminem ex familia, ab illustrioribus orsus, usque ad infimos famulorum, indonatum prætererat. Unde apparebat, artem domesticos demerendi, perinde ac subjugandi hostis, illi Principi non defuisse. Post legatam in opera pia pecuniam non mediocrem, præsertim ad puellas inopes Parmæ, Placentiæ, atque in Castrensi Ducatu collocandas, aureis quingentis in dotem unicuique virgini contributis: honos est habitus quatuor Principibus fœminis Farnesio sangvine ortis, quæ in familias clarissimas Borromæam, Sfortiam, Pallavicinam, & Piam nupserant. Gemmis ingentis pretii aureorum circiter mille, singulæ singulis donatæ: Exinde cùm Testamentum Alex.

ad aulæ proceres descendisset, Comiti Jacobo Piosascho præfecto ducalis domus, tria aureorum millia legavit, totidem Petro Francisco Nicello magistro stabuli, & Cosimo Masio à secretis. Pari muneris honore conjunxit nobiles quatuor cubicularios: Comites Nicolaum Cesium, Horatium Scottum, Calvanum Anguisciolam, & Petrum Aloysium Rangonum. Secundùm hos paulò minorem summam Benedicto Jamdemariæ Præfecto ærarii reliquit: cujus pronepos Marius Marchio Jamdemaria, cùm vivens negotia Romæ Serenissimi Parmensium Ducis Residentis titulo tractaret, hujus testamenti exemplum, aliaq; narrationi nostræ inserenda suggessit: ea propter & ipse meritus à nobis historiæ inseri; vir prudens, & quam Domino fidus, tam acceptus summis Pontificibus, & probatus, & propriâ, & rarâ, ministri laude, per amabilitatem ingenii sui, serendæ inter Principes benevolentiæ artifex.

Ex Atrebato Bruxellas relatum Farnesii corpus ad Urbis portam excipitur, occurrentibus cum clero religiosis ordinibus, equitibus aurei velleris atratis, urbanis magistratibus at sine insignibus; cum promiscua multitudine militum civiumq;. Qui postridie, cùm exequiæ Regales in templo Principe celebrarentur, erumpentes per intervalla miserandos in gemitus, eversum Belgii columen, Religionis prostratum propugnaculum lamentabantur. *Hareus a.1592. Campana vol. 2. lib. 13.*

Quod si ut Præsidii provinciarum in Belgio, ita in Italia ut Parmæ, ac Placentiæ Duci, magnificè parentatum fuit. Genitoris cineres Parmam reduces, Odoardus Cardinalis, & Ranutius Dux funere excepere sumtuoso, quod illustriores Insubriæ Præsules, cum Antistite Mediolanensi, frequentes honestarunt, per Farnesiæ laudis elogia lenito luctu, & irritato. Exinde Ducis ossa in parvo D. Francisci templo, sub labro aquæ lustralis humata sunt, quasi prætereuntium vestigiis conculcari gestirent; epigraphe hac inscia vulgari saxo: *Camp. Carolus Coloma lib. 8. in fine. Cæsar Campana vol. 2. l. 12.*

ALE-

ALEXANDER FARNESIUS
BELGIS DEVICTIS
ET FRANCIS OBSIDIONE LEVATIS
UT HUMILI HOC LOCO
EIUS CADAVER REPONERETUR
MANDAVIT IIII. NON. DECEMB.
AN. MDXCII.

In hunc modum Parmensis, per Christianam animi demissionem, an altitudinem? de fastu Principum posthumam immortalitatem affectantium in sepulchris, deq; suis ipsius triumphis triumphum egit. Nec æquitas isthæc, & moderatio orta illi primùm in extremis fuit, ut plerisque mortalium, serò, & sub mortem sapientibus. Sed in flore ætatis, & cursu victoriarum, disertissimis viris ingenium, & stylum offerentibus ad nomen æternandum, studium remittens negabat se de interitura litterarum perennitate laborare. Adducentibus verò Magni Alexandri exemplum, inanem gloriolam usque ad delicias aucupantis: ignotum (ajebat) fuisse Macedoni Christum, & sempiternæ beatitatis cœlestem gloriam. Ex adverso humanam omnem felicitatem famamq;, quantumlibet intendatur, numquam eo crescere, ut miseriam, & mortem exuat.

Ex autograp. Jo. Rho lib. 7. virt. historiæ

Roma denique tamquam Romano Principi, fortissimoq; exercituum Imperatori, qui martiæ gentis claritudinem fuligine temporum obsitam novis trophæis illuminaverat, præter exequias in Romani populi templo splendidè repræsentatas, in Capitolio statuam S. C. dedicavit, cum inscriptione gloriosa:

Haræus. Camp. Carneto a.1592 Aloys. Bavia 4.parte hist. Pontific

QUOD ALEXANDER FARNESIUS PARMÆ AC PLACENTIÆ DUX III. MAGNO IN IMPERIO RES PRO REPUBLICA CHRISTIANA PRÆCLARE GESSERIT, MORTEMQUE OBIERIT, ROMANIQUE NOMINIS GLORIAM AUXERIT
S. P. Q. R.

Ad Clemens VIII. Pontifex Maximus eidem ut S. R. E Vexillifero, in Basilica Vaticana Principis Apostolorum, persolvi

vi jussit inferias Purpuratorum Patrum frequentiâ celebres; quas cum Clemens ipse præsentiâ Pontificiæ Majestatis decorandas censuit, visus est Parmæ Ducem, communione excellissimi honoris, ad Regiam dignitatem evehere. Nec immeritò. Ad Romanum quippe Pontificem pertinebant ornameta Imperatoris, qui toto vitæ curriculo, aut contra Mehemeticam superstitionem in Oriente, aut in Occidente, ac Septemtrione adversùs Hæreticam perfidiam, pro Religione semper arma tractaverat, in vexillis exaratum aureis literis lemma circumferens: *DEO OMNIS HONOR ET GLORIA.*

Bavia part. 4. histor. Pontifi. Ex autogr. Aloys. de Bavia 4. parte HistoriæPontific. Ex autogr.

Et profectò Alexandri obitus, ceu grave Christianæ reipublicæ vulnus, exceptus est cum gemitu Italiæ, Belgii, Galliæq;. In proximis Britanniæ, ac Germaniæ, atque in remotis Hispaniarum regnis, indoluere quotquot integræ Religioni procul à studiis partium favebant. Itali instauratorem pristinæ armorum gloriæ, Moderatorem æquissimum Belgæ, Galli, Catholicæ religionis ad extremum bis adductæ, liberatorem requirebant. Neque verò inimici fas putarunt, interitu lætari Ducis hostibus formidati, sed non invisi; quorum reverentiam fortitudine, amores clementiâ demeruerat. Tum, si quos æmulatio, & livor in errorem induxerat, ut incolumi, & florenti Farnesio obtrectarent, hi morte immatura satiati (septimum supra quadragesimum annum vix expleverat) parcente sepultis invidiâ, laudibus cumularunt. Cùm prætertim inter illos, qui sermonibus populorum ad Præfecturam Belgicam designabantur, nemo unus tot virtutibus rogatis, ac bellicis emineret, quot exigere tempora videbantur in Alexandri successore, tamquam in Hercule Atlantis onus subituro. Qui videlicet Comitem Mauritium in Belgio, Henricum Regem in Gallia, successibus armorum exultantes compesceret, qui exercitum in summa difficultate nummaria compararet, affluente ad dandum Farnesio nomen milite, pro præsenti stipendio, religiosissimi promissi fide authorato: qui comitiis Parisientibus præesset armatus, ut æquos, iniquosq;, terrore hos, illos insuper gratiâ, in officio contineret: qui deni-

Carolus Coloma los. cit.

que

que ab una parte, Pontificium Legatum Philippum Cardinalem Segam, cum Hispani Regis administris consentientem, ex altera Mainei Ducem, proceresq; Gallos ab iis dissentire manifestos, auctoritate, atque hortatibus in commune bonum conciliaret; quemadmodum Phonascus in odeo voces acutas, & graves attemperat ad musicum concentum. Et sanè quantum opis esset in uno Parmensi, ad fatiscentem Sancti Fœderis molem fulciendam, ab ejus excessu, Fœderatorum retrò labente fortunâ, liquidò apparuit solutis, nullo operæ pretio facto, Regni comitiis in Gallia, in Belgio novis exortis Hispanorum, Wallonum, & Italorum ex defectu stipendii seditionibus.

Card. Bentiv. part. 3. l. 1.

Neque ea propter quis existimet, Alexandrum, cum invicto Hispani Regis exercitu, incassum laborasse. Nam, præter multiplicatam cum bellis bellicam gloriam, arcium Gallicarum aliis protectis, aliis expugnatis, fructum tulit Christianæ Reipublicæ non pœnitendum, bis reprehensum ab Hæresis ruina Regnum Gallicanum, Britanniâ jam collapsâ, Belgio, & Germaniâ nutantibus, in eumdem casum reliqua Europæ tracturum. Quo præsertim tempore, in discrimine erat humanum genus, divisis gentium studiis in hos, aut in illos, utrùm vera, an falsa religio prævaleret; tum quamcunque in partem pondere suo Septemtrio vergeret, eo fortunam Orbis terræ inclinaturus videbatur. Quare, si hoc seculo in Germania, Belgio, Galliisq; Romana Religio non revirescit modò, sed floret quotidie magis, Hæresi marcescente, postquam Pontifices, Cæsares, Reges auctores tanti boni celebraverimus, magnam laudis in partem vocabimus Alexandrum, qui Catholicæ causæ Propugnator consiliis, armis, & sangvine, de sua, deq; futura ætate optimè meruit.

FINIS.

❧:(o):❧

INDEX RERUM NOTABILIUM.

A.

tor

Aursti-

274.

274. castra muniri curat & ordinat exercitum. 275. cum 1000. equitibus, ad opem Laniaci accurrit. 276. serum arce jam capta auxilium. 278. Suburbia Lutetiæ noctu aggredi statuit. 282. sed irrito conatu. 283. redit secundò ad aggressionem, & quare quâq; spe? 285. iterum delusa ejus spes. 287. ejus urbanitas ac facetiæ. ibid. dimittit exercitum pluribus incommodis affectum, acie tantùm selectiore retenta. 290. 291. Castrum Theodorici præsidio firmat, & Fœderatos insequitur. 320. ad certamen instructus apparet XXV. Nov. 321. solertia ejus mira, & prudentia in pugna cum Farnesianis commissa. ibid. & seq. ejus potentia post Farnesii discessum in Galliis crescit. 389. auxiliis undique confluentibus primum stipendium solvit. 390. obsidione Rhemensi omissa venit in Lotharingiam, & quo consilio? 391. Fœderatis ad pugnam accinctus occurrit. 392. vias obsidet, quibus eundum Fœderatis. ibid. Anglis hortantibus Rhotomagum obsidet. 393. fœneratitia Elisabethæ liberalitas illi suspecta. 394. conditiones pacis illi à Maineo propositæ. 397. Catholici asseclæ graviter in illum commoti. 400. 401. purgat se apud Catholicos. ibid. in ejus manus deveniunt literæ Portii, conjurationis Borboniæ nuntiæ. 403. 404. solicitudo Regis ex ea conjuratione orta sedatur ab amicis. 405. Artes Henrici ad conciliandos sibi oppositæ factionis Proceres. ibid. & seq. argumentis Peronii convictus Religionis Catholicæ veritatem agnoscit. 409. deliberat de summa belli. 413. & seq. Bironium in Rhotomagi obsidione cum pedite subsistere jubet, ipse equitem secum contra Fœderatos ducit. 416. egressus cum equitum turmis incidit in Fœderatos & cum iis manus conserit. 418. actis in fugam excursoriis equitibus Fœderatorum exercitum ex edito colle contemplatur. 418. 419. non sinitur immorari spectaculo, Catholicis undique contra eum insurgentibus. 421. mira solertia & fortitudine se defendit. 422. vulneratur. 423. subducitur exitio à Nivernensi Duce. 429. in proximo nemore adhibet curationem vulneri, non tam gravi, ac timebatur. ibid. de bello consultat in Novo Castro. 430. molitionibus Fœderatorum disjectis commeatus intercipere studet. 431. 432. fatigat Fœderatos perpetuis velitationibus. 435. lepidum ejus de Salinio dictum. 438. 439. Fœderatis digressis obsidionem Rhotomagensem instaurat. 451. 452. ejus conatum in extrahendis è fossa bombardis præoccupat Villarius. 452. 453. malè multat Rhotomagenses conantes reparare muri ruinas. 454. invitatur à Proceribus Gallis ad reddendum se fidei Orthodoxæ. 472. 473. conatur revocare Catholicos proceres eum deserentes, sed fru-

K.

O.

Par-

cum

FINIS.

V
B
M
G

Ex libris
[F]ratris Wenceslaj Cantzler minimi:
Anno [illegible]

